

**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**ZEYNEB BİYİŞEVA'NIN HİKÂYELERİ ÜZERİNE
BAŞKURT TÜRKÇESİ DİL İNCELEMESİ
(İNCELEME-METİN-DİZİN)**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Gülüzar DEMİR**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğretim Üyesi
Ahmet Turan TÜRK**

Çanakkale – 2019

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Zeyneb Biyişeva'nın Hikâyeleri Üzerine Başkurt Türkçesi Dil İncelemesi (İnceleme-Metin-Dizin)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

29.07.2019

Gülizar DEMİR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Gülizar DEMİR'e ait Zeyneb Biyişeva'nın Hikâyeleri Üzerine Başkurt Türkçesi Dil İncelemesi (İnceleme-Metin-Dizin) adlı çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Üyeler

İmza

Doç. Dr.
Özkan ÖZTEKTEN

Doç. Dr.
Hüseyin DURGUT

Dr. Öğr. Üyesi
Ahmet Turan TÜRK
(Danışman)

Tez No : 10284905
Tez Savunma Tarihi : 26.08.2019

ONAY

Prof. Dr. Şerif KORKMAZ
Enstitü Müdürü

19.09/2019

ÖZET

Başkurdistan'ın Halk Yazarı Zeyneb Biyişeva'nın iki ciltte toplanmış olan *Haylanma Eşerzer* (Öfö 1969) adlı kitabının ikinci cildindeki “Hönersë hem Öyrensëk, Möhebbet hem Nefret” adlı hikâyeleri ile; “Başak, Kıoyaş Nime Tinë?, Yarzamsı, Ömöt Börölerë, Yeşël Yügen” adlı küçürek öykülerinin kullanıldığı bu tezde, yazarın üslubu ve dünya görüşü eserlerine yansıdığı kadarıyla dil incelemesi ve söz varlığı ile ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu tez *İnceleme*, *Metin* ve *Dizin* olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. İnceleme kısmına geçmeden önce Başkurt adı, Başkurt Türkleri ve Türkçesi hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra, Zeyneb Biyişeva'nın hayatını, edebî kişiliğini, eserlerini kapsayan biyografisi ve çalışmaya esas teşkil eden hikâyelerin genel özellikleri verilmiştir. İnceleme kısmı *Dil İncelemesi* olarak hazırlanmış ve bu bölüm *Ses Bilgisi* ve *Biçim Bilgisi* olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmiştir. Bu bölümlerde yer alan dil bilgisi konuları ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır. *Ses Bilgisi* bölümünde Başkurt Türkçesindeki ünlü ve ünsüzlerin Eski Türkçeye göre durumları verilmiştir. Metinde geçen sözcüklerde tespit edilen ses olayları da örneklendirilerek, ses olayları alt başlığı altında değerlendirilmiştir. *Biçim Bilgisi* bölümünde ad, sıfat, zarf, zamir, eylem ve edatların her biri ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Yalnızca çekim ekli kısımları değerlendirilen ad ve eylem çekimleri, Eski Türkçe ve Tarihî Kıpçak Türkçesi ile karşılaştırmalı olarak vermeye çalışılmıştır. Metin bölümünde, hikâye ve küçürek öykülerin transkripsiyonu yapılmış ve transkripsiyondan sonra metin, orijinal metne sadık kalmaya özen gösterilerek Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. *Dizin* bölümünde, metinde geçen sözcüklerin yer aldığı genel bir gramatikal dizininin ardından, metinlerdeki yer ve şahıs adlarının verildiği *Özel Adlar Dizini* oluşturulmuştur. Son olarak ise elde edilen veriler değerlendirilmiş ve Sonuç başlığı altında verilmiştir.

Anahtar sözcükler: Zeyneb Biyişeva, Başkurt edebiyatı, hikâye, küçürek öykü, dil incelemesi, dizin.

ABSTRACT

In the second volume of the two volume *Haylanma Eşerzer* (Öfö 1969) of republic of Bashkortostan folk writer Zeyneb Biyişeva, with the works of “Hönersě hem Öyrensěk, Möhebbet hem Nefret” with long stories; “Başak, Koyaş Nime Tině?, Yarzamsı, Ömöt Börölerě, Yeşel Yügen” small stories were used. In the research, it’s tried to forward with the language examination and vocabulary as far as the author’s style and worldview reflects on his works.

This research consists of three parts; Analysis, Text, Index. Before coming to the first one is analysis section, information about Bashkir name, Bashkir Turks and Bashkir Turkish were given. Then Zeyneb Biyişeva’s life, literary personality, biography of her works and general features of the stories are given. The analysis part was prepared as language analysis and this chapter was examined in two parts as Phonetics and Morphology. The gramer topics in these sections have been studied in detail. According to Old Turkish was given the status of vowel and consonants in Bashkir Turkish in the phonetics section. The phonetic events identified in the words in the text are also exemplified and evaluated under the phonetic events subtitle. In the morphology section, each of the nouns, adjectives, adverbs, pronouns, verb and prepositions are examined under seperate titles. Noun and verb conjugations are given in comparing with Old Turkish and Historical Kipchak Turkish. In the text section story and short stories are transcribed, and after transcription, the text was translated into Turkish with the utmost care to remain true to the original. In the index section, after a general grammatical index containing the words mentioned in the text, a *Proper Names Index* is created where the place and person names in the texts are given. Finally the data obtained were evaluated and given under the title result.

Key words: Zeyneb Biyişeva, Bashkir literature, story, short story, language analysis, index.

ÖN SÖZ

Kadim bir Türk halkı olan Başkurtlar, çok eski zamanlara dayanan tarihiyle güçlü ve savaşçı bir millet olmalarına rağmen, tarihte pek çok devletin idaresi altında yaşamışlardır. Özellikle Rusların yapmış olduğu dil, din ve kültür birikimlerini değiştirme baskılarına rağmen ana dillerine, kimliklerine, gelenek ve göreneklerine sahip çıkan Başkurtlar, bu yönleriyle Türk halkları arasında önemli bir yere sahiptir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bünyesindeki cumhuriyetler sosyal ve siyasi alanlarda kökten bir değişim yaşamıştır. Bununla birlikte 1990'lardan sonra Türk halklarının siyasi, sosyal ve kültürel değerlerine yönelik akademik alanda yapılan çalışmalar da artmıştır. Biz de bu çalışmalara katkı sağlamak amacıyla Başkurt edebiyatında önemli bir yere sahip olan Zeyneb Biyişeva'nın hikâyeleri ve küçürek öyküleri üzerine çalışmayı tercih ettik.

Zeyneb Biyişeva, Başkurt halkına önemli bir sanat mirası ve ruhsal zenginlik bırakmış büyük bir şahsiyettir. Başkurt medeniyeti, sanatı ve edebiyatı için çalışmış, toplumunun başarılarına sevinmiş, kıtlıklarına ve sıkıntılarına üzülmüştür. Eserlerini halkı için yazan Zeyneb Biyişeva kendi bakış açısı ve kendine has tarzıyla, halkının problemlerine eserlerinde yer vermiş, halkını yaşadıkları iyilik ve kötülüklerle yüzleştirmiş ve onlara her daim destek olmuştur. Zeyneb Biyişeva sadece Başkurdistan Cumhuriyeti'nde değil, pek çok milletten okuyucunun yüreğinde yaşamış, hâlâ da yaşayan bir yazardır. Çalışkan, azimli, halkına daima hizmet eden ve amaçlarına her zaman sadık kalan yazarı, halkı çok sevmiş ve ona hep hürmet etmiştir. Zeyneb Biyişeva, bugün çok kıymetli sanat eserleriyle ülkesinin ve Başkurt edebiyatının aydınlık sayfalarını teşkil etmektedir.

Türkiye'de Zeyneb Biyişeva ve çalışmamızın ana unsurunu oluşturan hikâyeye ve küçürek öykülerinin üzerine tespit ettiğimiz kadarıyla tez düzeyinde herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması, bizim tez konumuzu belirlememizde etkili olmuştur. Başkurdistan halkı için önemli bir yere sahip olan şair ve yazar Zeyneb Biyişeva'nın edebiyattaki yerini ve edebî kişiliğini, eserlerinden hareketle de dil özelliklerini tanımak ve tanıtmak için bu tezi hazırlamış bulunmaktayız. Bu çalışmayla Zeyneb Biyişeva'yı tüm yönleriyle araştırmaya, Zeyneb Biyişeva'nın iki ciltte toplanmış olan *Haylanma Eşerzer* (Saylanma Eserler) adlı kitabının ikinci cildindeki “*Hönersë hem Öyrensëk* (Usta ve

Çırac), *Möhebbet hem Nefret* (Sevgi ve Nefret)” adlı hikâyeleri ile; “*Başak* (Başak), *Ƙoyaş Nime Tinē?* (Güneş Ne Dedi?), *Yarzamsı* (Yardımcı), *Ömöt Börölerē* (Umut Tomurcukları), *Yeşēl Yügen* (Yeşil Yular)” adlı küçürek öykülerini Türkiye Türkçesine kazandırmaya ve dil incelemesiyle, özellikle de söz varlığı incelemesiyle yazarın dil ve düşünce dünyasını ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamız *İnceleme*, *Metin* ve *Dizin* olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. İnceleme kısmına geçmeden önce Başkurt adı, Başkurt Türkleri ve Türkçesi hakkında bilgi verildikten sonra, Zeyneb Biyişeva’nın hayatı, edebî kişiliği ve eserlerini kapsayan biyografisi ve çalışmamıza esas teşkil eden hikâyelerin özetleri verilmiştir.

İnceleme kısmı *Dil İncelemesi* olarak hazırlanmış ve bu bölüm *Ses Bilgisi* ve *Biçim Bilgisi* olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmiştir. Bu bölümlerde yer alan dil bilgisi konuları ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır. *Ses Bilgisi* bölümünde Başkurt Türkçesindeki ünlü ve ünsüzlerin Eski Türkçeye göre durumları verilmiştir. Metinde geçen sözcüklerde tespit edilen ses olayları da örneklendirilerek ses olayları alt başlığı altında değerlendirilmiştir. *Biçim Bilgisi* bölümünde ad, sıfat, zarf, zamir, eylem ve edatların her biri ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Yalnızca çekim ekli kısımları değerlendirilen ad ve eylem çekimleri tarihî bir gramer yazma amacıyla Eski Türkçe ve Tarihî Kıpçak Türkçesi ile karşılaştırmalı olarak verilmeye çalışılmıştır. Başkurt gramerine ait dil bilgisi konuları, konu bütünlüğü ve anlaşılabilirliği açısından olabildiğince verilmeye, metinlerden örneklerle de desteklenmeye çalışılmış; ancak metinlerde tespit edilemeyen yapılar tekrara düşmemek adına tez içerisinde belirtilmemiştir.

Metin bölümünde, hikâye ve küçürek öykülerin transkripsiyonu yapılmış ve transkripsiyondan sonra mümkün olduğu kadar orijinal metne sadık kalınarak Türkiye Türkçesine aktarılan metin verilmiştir.

Dizin bölümünde, metinde geçen sözcüklerin yer aldığı genel bir gramatikal dizininin ardından, metinlerdeki yer ve şahıs adlarının verildiği *Özel Adlar Dizini* oluşturulmuştur. Dizinde çekim ekli kısımlar alfabetik olarak sıralanmış, her iki dizinde de sözcüklerin sıklığı maddelerin altında köşeli parantezle gösterilmiştir. Son olarak ise elde ettiğimiz veriler değerlendirilmiş ve *Sonuç* başlığı altında verilmiştir.

Bu çalışma için hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, çalışmanın belirlenme ve hazırlanma sürecinde bilgisini ve kaynaklarını daima paylaşan, böyle bir çalışma yapabilmeme imkan sağlayan çok değerli hocam, danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ahmet

Turan TÜRK'e gönülden teşekkür ediyorum. Kendisinin öneri ve yönlendirmeleriyle bu çalışmayı hazırlamak, Başkurt Türkçesini yakından tanımak, öğrenmek ve bu konuda gelişmek benim için oldukça heyecan vericiydi.

Eğitim ve öğretim hayatım boyunca yetişmemde, bu tezi hazırlayabilecek duruma gelmemde yardımcı olan, emeği geçen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümündeki bütün hocalarıma çok teşekkür ederim. Eğitim sürecimde tanımaktan büyük bir onur duyduğum kıymetli hocam Dr. Bahar ERİŞ KARAOĞLAN'a tezimi okuyup görüşlerini benimle paylaştığı, yardım ve desteğini esirgemediği için çok teşekkür ederim. Zeyneb Biyişeva ile ilgili kaynakları temin etmemde yardımcı olan Dr. Erkan KARAGÖZ hocama ve tez hazırlama sürecimde maddi ve manevi desteğini esirgemeyen arkadaşım Sedat TOKSÖZ'e de çok teşekkür ederim. Bu süreçte manen ve maddeten her anımda yanımda olan, desteğini benimle paylaşan arkadaşım İlker ŞAHİN'e de gönülden teşekkür ediyorum.

Ve son olarak tüm eğitim hayatım boyunca bana destek olan, hep yanımda olduklarını hissettiren ve ellerinden gelenin her zaman fazlasını yapan sevgili aileme her şey için minnettarım.

Gülizar DEMİR – Çanakkale, 2019

KISALTMALAR VE İŞARETLER

Ar. :	Arapça
bkz. :	bakınız
Bşk. :	Başkurt Türkçesi
çev. :	çeviren, çevirmen
DLT :	Divanü Lügati't-Türk (Ercilasun, Akkoyunlu, 2014).
DTS :	Drevnetyurkskiy slovar' (1969)
ed. :	Editör
EDPT :	An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish (Clauson 1972).
Etü. :	Eski Türkçe
Far. :	Farsça
haz. :	Hazırlayan
Kıp.:	Kıpçak Türkçesi
OTAL :	Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Devellioğlu 2012)
Otü. :	Orta Türkçe
Rus. :	Rusça
şh. :	şahıs
vb. :	ve benzeri
vd. :	ve diğerleri
vs. :	ve saire
< > :	'Gelişir.'
>> :	Bu sembol Başkurt Türkçesinin tarihî evriminde aradaki Kıpçak Türkçesinde de ses değişmelerinin gerçekleştiğini belirtmektedir. Pratik olması açısından bu sembol kullanıldı.

- + Ad çekim eklerinin önünde kullanılır.
- Eylemlerin mastar biçimlerini ve bağımlı biçim birimleri gösterir.
- // Ses birim /y/
- / Bir biçim birimin farklı fonetik biçimlerini ayırır.
- {, [] Biçim birim, alt biçim birim.

TABLolar

Tablo 1.1.1.1 Ünlüler	48
Tablo 1.1.2.1. Ünsüzler	56
Tablo 1.2.1.1.1. Çokluk Ekleri	81
Tablo 1.2.1.1.2. İyelik Ekleri	84
Tablo 1.2.1.1.3. Aitlik Ekleri	86
Tablo 1.2.1.1.4.1. İlgi Durum Ekleri	91
Tablo 1.2.1.1.4.2. Yapma Durumu Ekleri	93
Tablo 1.2.1.1.4.3 Yaklaşma Durumu Ekleri	95
Tablo 1.2.1.1.4.4. Bulunma Durumu Ekleri	98
Tablo 1.2.1.1.4.5. Uzaklaşma Durumu Ekleri	99
Tablo 1.2.1.1.4.6. Eşitlik Durumu Ekleri	100
Tablo 1.2.1.1.4.7. Araç Durumu Ek ve Edatları	101
Tablo 1.2.1.1.4.8. Sebep Durumu Ek ve Edatları	102
Tablo 1.2.1.1.4.9. Yön Durumu Ek ve Edatları	104
Tablo 1.2.1.1.4.10. Karşılaştırma Durumu Ek ve Edatları	105
Tablo 1.2.1.1.4.11. Sınırlandırma Durumu Ek ve Edatları	106
Tablo 1.2.1.1.4.12. Benzerlik Durumu Ek ve Edatları	107
Tablo 1.2.1.1.4.12. Soru Ekleri	108
Tablo 1.2.1.1.4.13. Adlarda Şimdiki Zaman Bildirmesi	109
Tablo 1.2.1.1.4.14. Adlarda Görülen Geçmiş Zaman Bildirmesi	111
Tablo 1.2.1.1.4.15. Adlarda Öğrenilen Geçmiş Zaman Bildirmesi	112
Tablo 1.2.4.1. Şahıs Zamirleri	126
Tablo 1.2.4.2. Şahıs Zamirlerinin Durum Ekleri ve Edatlar İle Çekimleri	126
Tablo 1.2.4.3. Şahıs Zamirlerinin Aitlik Eki İle Çekimi	130

Tablo 1.2.4.4. İşaret Zamirlerinin Durum Ekleri ve Edatlar İle Çekimleri	131
Tablo 1.2.4.5. Dönüştülük Zamirleri	134
Tablo 1.2.4.6. Dönüştülük Zamirlerinin Durum Ekleri ve Edatlar İle Çekimleri	134
Tablo 1.2.5.1. I. Tip Şahıs Ekleri	138
Tablo 1.2.5.2. II. Tip Şahıs Ekleri	138
Tablo 1.2.5.3. III. Tip Şahıs Ekleri	139
Tablo 1.2.5.4. Görülen Geçmiş Zaman Ekleri	143
Tablo 1.2.5.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman Ekleri	147
Tablo 1.2.5.5. Şimdiki Zaman Ekleri	151
Tablo 1.2.5.6. Belirli Gelecek Zaman Ekleri	155
Tablo 1.2.5.7. Belirsiz Gelecek Zaman Ekleri	156
Tablo 1.2.5.8. İstek Kipi	161
Tablo 1.2.5.9. Şart Kipi	163
Tablo 1.2.5.10. Gereklilik Kipi	169
Tablo 1.2.5.11. Emir Kipi	171
Tablo 1.2.5.12. Ek-eylemler	177
Tablo 1.2.5.13. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâye Çekimi	177
Tablo 1.2.5.14. Şimdiki Zamanın Hikâye Çekimi	179
Tablo 1.2.5.15. Belirli Gelecek Zamanın Hikâye Çekimi	181
Tablo 1.2.5.16. Belirsiz Gelecek Zamanın Hikâye Çekimi	182
Tablo 1.2.5.17. Şart Kipinin Hikâye Çekimi	183
Tablo 1.2.5.18. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayet Çekimi	186
Tablo 1.2.5.19. Geniş Zamanın Rivayet Çekimi	186
Tablo 1.2.5.20. Ad-Eylemler	194
Tablo 1.2.5.21. Sıfat-Eylemler	198
Tablo 1.2.5.22. Zarf-Eylemler	204

ŞEKİLLER

Şekil 1 Sözcük Türleri	697
Şekil 2 Söz Varlığı	697
Şekil 3 Sözcük Dağılımı	698

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ	iii
KISALTMALAR VE İŞARETLER	vi
TABLOLAR.....	viii
ŞEKİLLER.....	x
İÇİNDEKİLER.....	xi
GİRİŞ	21

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL İNCELEMESİ

1.1. SES BİLGİSİ.....	49
1.1.1. Ünlüler	49
/a/	51
/e/	52
/ě/	52
/ı/	52
/i/	53
/u/	53
/ü/	53
/o/	54
/ö/	54
1.1.2. Ünsüzler	54
/b/	59
/ç/	59
/d/	59
/f/	60
/g/	60
/ğ/	60

/h/.....	60
/ħ/.....	61
/j/.....	61
/k/.....	61
/ķ/.....	62
/l/.....	62
/m/.....	62
/n/.....	63
/ñ/.....	63
/p/.....	63
/r/.....	63
/s/.....	64
/š/.....	64
/ş/.....	64
/t/.....	65
/v/.....	65
/y/.....	65
/z/.....	66
/ž/.....	66
1.1.3. Ses Olayları.....	66
<i>1.1.3.1. Tarihî Ses Olayları.....</i>	<i>67</i>
1.1.3.1.1. Ünlülerde	67
1.1.3.1.1.1. Etü. /a-/ , /a/ >> Bşk. /e-/ , /e/	67
1.1.3.1.1.2. Etü. /a-/ >> Bşk. /i-/.....	67
1.1.3.1.1.3. Etü. /a-/ >> Bşk. /ı-/	67
1.1.3.1.1.4. Etü. /e-/ , /e/ >> Bşk. /i-/ , /i-/	68
1.1.3.1.1.5. Etü. /e-/ >> Bşk. /ë-/	68
1.1.3.1.1.6. Etü. /e-/ , /e/ >> Bşk. /ö-/ , /ö-/	68
1.1.3.1.1.7. Etü. /ê-/ >> Bşk. /i-/.....	68
1.1.3.1.1.8. Etü. /i-/ , /i-/ , /i/ >> Bşk. /ě-/ , /ě-/ , /ě/	68
1.1.3.1.1.9. Etü. /o-/ >> Bşk. /ı-/	69
1.1.3.1.1.10. Etü. /o-/ , /o/ >> Bşk. /u-/ , /u-/	69
1.1.3.1.1.11. Etü. /ö-/ , /ö-/ >> Bşk. /ü-/ , /ü-/	69

1.1.3.1.1.12.Etü. /-u-/ >> Bşk. /-a-/	69
1.1.3.1.1.13.Etü. /-u-/ , /-u/ >> Bşk. /-ı-/ , /-ı/	70
1.1.3.1.1.14.Etü. /u-/ , /u-/ , /-u/ >> Bşk. /o-/ , /-o-/ , /-o/	70
1.1.3.1.1.15.Etü. /-ü-/ , /-ü/ >> Bşk. /-ě-/ , /-ě/	70
1.1.3.1.1.16.Etü. /-ü-/ , /-ü/ >> Bşk. /-e-/ , /-e/	70
1.1.3.1.1.17.Etü. /ü-/ , /-ü-/ >> Bşk. /ö-/ , /-ö-/	70
1.1.3.1.1.18.Alıntı Sözcüklerde Görülen Ünlü Değişmeleri.....	71
1.1.3.1.1.18.1./e-/ , /-e-/ , /-e/ > /a-/ , /-a-/ , /-a/	71
1.1.3.1.1.18.2./-ā-/ , /-ā/ > /-e-/ , /-e/	71
1.1.3.1.1.18.3./-a-/ > /-e-/	71
1.1.3.1.1.18.4./e-/ , /-e/ > /i-/ , /-i-/	71
1.1.3.1.1.18.5./-ū-/ > /-ü-/	71
1.1.3.1.1.18.6./-u-/ > /-ö-/	71
1.1.3.1.1.18.7.Ar. Ø > Bşk. /ı/; /ě/; /o/; /ö/	72
1.1.3.1.2. Ünsüzlerde	72
1.1.3.1.2.1. Etü. /b-/ >> Bşk. /m-/	72
1.1.3.1.2.2. Etü. /-b-/ , /-b/ Otü. /-w-/ , /-w/ >> Bşk. /-v-/ , /-v/	72
1.1.3.1.2.3. Etü. /-b/ >> Otü. /-w/ >> Bşk. /-y/	72
1.1.3.1.2.4. Etü. /ç-/ , /-ç-/ , /-ç/ >> Bşk. /s-/ , /-s-/ , /-s/	72
1.1.3.1.2.5. Etü. /-d-/ , /-d/ >> Bşk. /-y-/ , /-y/	73
1.1.3.1.2.6. Etü. /-g-/ , /-g/ >> Bşk. /-y-/ , /-y/	73
1.1.3.1.2.7. Etü. /-g/ >> Bşk. /-Ø/	73
1.1.3.1.2.8. Etü. /-ğ-/ >> Bşk. /-k-/	73
1.1.3.1.2.9. Etü. /-ğ-/ >> Bşk. /-v-/	73
1.1.3.1.2.10. Etü. /-ğ-/ >> Bşk. /-y-/	74
1.1.3.1.2.11. Etü. /-ğ-/ , /-ğ/ >> Bşk. /-Ø-/ , /-Ø/	74
1.1.3.1.2.12. Etü. /k-/ , /-k-/ >> Bşk. /g-/ , /-g/	74
1.1.3.1.2.13. Etü. /-k-/ >> Bşk. /-ğ-/	74
1.1.3.1.2.14. Etü. /-p-/ >> Bşk. /-b-/	74
1.1.3.1.2.15. Etü. /s-/ >> Bşk. /h-/	74
1.1.3.1.2.16. Etü. /-s-/ , /s-/ >> Bşk. /-ş-/ , /ş-/	75
1.1.3.1.2.17. Etü. /-t-/ >> Bşk. /-d-/	75
1.1.3.1.2.18. Etü. /-z-/ , /-z/ >> Bşk. /-z-/ , /-z/	75

1.1.3.1.2.19. Alıntı Sözcüklerde Görülen Ünsüz Değişmeleri.....	75
1.1.3.1.2.19.1./s-/ , > /h-/.....	75
1.1.3.1.2.19.2./c-/ > /y-/.....	76
1.1.3.1.2.19.3./-c-/ , /-c/ > /-j-/ , /-j/.....	76
1.1.3.1.2.19.4./' -/ , /- ' -/ > /ğ-/ , /-ğ-/	76
1.1.3.1.2.19.5./h-/ > /Ø-/	76
1.1.3.1.2.19.6./ç-/ > /s-/	76
1.1.3.1.2.19.7./-st/ > /s-/	76
1.1.3.1.2.19.8./b-/ > /p-/	77
1.1.3.2. Gramerlik Ses Olayları.....	77
1.1.3.2.1. Yardımcı Sesler.....	77
1.1.3.2.2. Ses Olayları	78
1.1.3.2.2.1. Ünlü Uyumları	78
1.1.3.2.2.1.1.Damak Uyumu.....	78
1.1.3.2.2.1.2.Dudak Uyumu.....	79
1.1.3.2.2.2. Ünsüz Uyumu.....	79
1.1.3.2.2.3. Ünlü Düşmesi	79
1.1.3.2.2.4. Ünlü Türemesi	79
1.1.3.2.2.5. Ünsüz Değişmeleri	80
1.1.3.2.2.5.1.Ünsüzlerde Tonlulaşmalar	80
1.1.3.2.2.5.1.1.Damak Ünsüzlerinde Tonlulaşmalar	80
1.1.3.2.2.5.1.2.Dudak Ünsüzlerinde Tonlulaşmalar	80
1.1.3.2.2.6. Nazalleşme.....	80
1.1.3.2.2.7. Nazallerde Aykırılışma	81
1.1.3.2.2.8. Akıcılaşma	81
1.1.3.2.2.9. Peltekleşme.....	81
1.1.3.2.2.10. Ünsüz Benzeşmeleri	81
1.2. BİÇİM BİLGİSİ	83
1.2.1. AD.....	83
1.2.1.1. Ad Çekim Ekleri.....	83
1.2.1.1.1. Çokluk Çekimi	84
1.2.1.1.2. İyelik Çekimi.....	86

1.2.1.1.2.1. I. Teklik Kişi İyelik Eki.....	87
1.2.1.1.2.2. II. Teklik Kişi İyelik Eki	87
1.2.1.1.2.3. III. Teklik Kişi İyelik Eki.....	87
1.2.1.1.2.4. I. Çokluk Kişi İyelik Eki	87
1.2.1.1.2.5. II. Çokluk Kişi İyelik Eki.....	88
1.2.1.1.2.6. III. Çokluk Kişi İyelik Eki.....	88
1.2.1.1.3. Aitlik Çekimi	89
1.2.1.1.4. Durum Çekimi	90
1.2.1.1.4.1. Ekli Durum Çekimi	91
1.2.1.1.4.1.1. Yalın Durum (Nominatif)	92
1.2.1.1.4.1.2. İlgi Durumu (Genitif).....	93
1.2.1.1.4.1.3. Yapma Durumu (Akkuzatif)	95
1.2.1.1.4.1.4. Yaklaşma Durumu (Datif).....	98
1.2.1.1.4.1.5. Bulunma Durumu (Lokatif)	99
1.2.1.1.4.1.6. Uzaklaşma Durumu (Ablatif).....	101
1.2.1.1.4.1.7. Eşitlik Durumu (Equatif)	102
1.2.1.1.4.2. Edatlı Durum Çekimi.....	103
1.2.1.1.4.2.1. Araç Durumu (İnstrumental).....	104
1.2.1.1.4.2.2. Sebep Durumu	105
1.2.1.1.4.2.3. Yön Durumu (Direktif).....	106
1.2.1.1.4.2.4. Karşılaştırma Durumu (Comparatif).....	107
1.2.1.1.4.2.5. Sınırlandırma Durumu (Limitatif)	107
1.2.1.1.4.3. Hem Ekli Hem Edatlı Durum Çekimi	108
1.2.1.1.4.3.1. Benzerlik Durumu (Similatif)	108
1.2.1.1.4.3.1.1. Ekli Benzerlik Durumu	109
1.2.1.1.4.3.1.2. Edatlı Benzerlik Durumu	109
1.2.1.1.5. Adlarda Soru.....	110
1.2.1.1.6. Adlarda Bildirme	111
1.2.1.1.6.1. Şimdiki Zaman	111
1.2.1.1.6.2. Görülen Geçmiş Zaman	112
1.2.1.1.6.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman	114
1.2.1.1.6.4. Şart.....	115
1.2.2. SIFAT.....	115

1.2.2.1. Niteleme Sıfatları	116
1.2.2.2. Belirtme Sıfatları.....	116
1.2.2.2.1. İşaret Sıfatları	116
1.2.2.2.2. Sayı Sıfatları.....	117
1.2.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları	117
1.2.2.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları.....	118
1.2.2.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları	118
1.2.2.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları	119
1.2.2.2.3. Belirsizlik Sıfatları.....	119
1.2.2.2.4. Soru Sıfatları.....	119
1.2.2.3. Sıfatlarda Pekiştirme	120
1.2.2.4. Sıfatlarda Derecelendirme.....	121
1.2.2.4.1. Üstünlük	121
1.2.2.4.2. En Üstünlük	122
1.2.3. ZARF.....	122
1.2.3.1. Durum Zarfları	123
1.2.3.2. Zaman Zarfları	124
1.2.3.3. Miktar Zarfları.....	125
1.2.3.4. Yer-Yön Zarfları	125
1.2.3.5. Soru Zarfları	126
1.2.4. ZAMİR.....	126
1.2.4.1. Şahıs Zamirleri	127
1.2.4.2. İşaret Zamirleri.....	132
1.2.4.3. Dönüşlülük Zamirleri.....	135
1.2.4.4. Belirsizlik Zamirleri.....	137
1.2.4.5. Soru Zamirleri.....	137
1.2.5. EYLEM.....	138
1.2.5.1. Eylem Çekimi	138
1.2.5.1.1. Şahıs Ekleri	138
1.2.5.1.1.1. I. Tip (Zamir Kökenli) Şahıs Ekleri.....	139
1.2.5.1.1.2. II. Tip (İyelik Kökenli) Şahıs Ekleri	139
1.2.5.1.1.3. III. Tip (Emir) Şahıs Ekleri.....	139
1.2.5.1.2. Eylem Çekiminde Şekil ve Zaman	140

1.2.5.1.2.1. Basit Çekimler	141
1.2.5.1.2.1.1. Bildirme Kipleri.....	141
1.2.5.1.2.1.1.1. Geçmiş Zaman	142
1.2.5.1.2.1.1.1.1. Görülen Geçmiş Zaman.....	142
1.2.5.1.2.1.1.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman.....	147
1.2.5.1.2.1.1.2. Şimdiki Zaman.....	150
1.2.5.1.2.1.1.2.1.1. Tip: Şimdiki Zaman.....	152
1.2.5.1.2.1.1.2.2.2. Tip: Şimdiki Zaman.....	153
1.2.5.1.2.1.1.3. Gelecek Zaman.....	154
1.2.5.1.2.1.1.3.1. Belirli Gelecek Zaman	154
1.2.5.1.2.1.1.3.2. Belirsiz Gelecek Zaman	156
1.2.5.1.2.1.2. Tasarlama Kipleri	159
1.2.5.1.2.1.2.1. İstek Kipi.....	159
1.2.5.1.2.1.2.2. Şart Kipi.....	163
1.2.5.1.2.1.2.3. Gereklilik Kipi.....	166
1.2.5.1.2.1.2.4. Emir Kipi	171
1.2.5.1.2.2. Birleşik Çekimler.....	176
1.2.5.1.2.2.1. Hikâye Birleşik Çekimi.....	176
1.2.5.1.2.2.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi	177
1.2.5.1.2.2.1.2. Şimdiki Zamanın Hikâyesi.....	178
1.2.5.1.2.2.1.3. Gelecek Zamanın Hikâyesi	180
1.2.5.1.2.2.1.3.1. Belirli Gelecek Zamanın Hikâyesi	180
1.2.5.1.2.2.1.3.2. Belirsiz Gelecek Zamanın Hikâyesi.....	181
1.2.5.1.2.2.1.4. Şart Kipinin Hikâyesi	182
1.2.5.1.2.2.1.5. İstek Kipinin Hikâyesi.....	183
1.2.5.1.2.2.1.6. Gereklilik Kipinin Hikâyesi	184
1.2.5.1.2.2.2. Rivayet Birleşik Çekimi	185
1.2.5.1.2.2.2.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti.....	185
1.2.5.1.2.2.2.2. Geniş Zamanın Rivayeti.....	186
1.2.5.1.2.2.3. Şart Birleşik Çekimi.....	187
1.2.5.1.2.3. Tasvir Eylemleri	188
1.2.5.1.3. Eylemsiler	193
1.2.5.1.3.1. Ad-Eylem (İnfinitif).....	193

1.2.5.1.3.1.1.-v, -(i)v, -(ě)v, -(O)v.....	194
1.2.5.1.3.1.2.-rGA	195
1.2.5.1.3.1.3.-mAŞKA.....	196
1.2.5.1.3.2. Sıfat-Eylem (Partisip).....	196
1.2.5.1.3.2.1. -ahı, -ehě, -yhı, -yhě, -yhO.....	198
1.2.5.1.3.2.2. -(y)AsAK.....	198
1.2.5.1.3.2.3. -GAn, -KAn.....	199
1.2.5.1.3.2.4. -r, -(i)r, -(ě)r, -(O)r.....	200
1.2.5.1.3.2.5. -rlık, -rlěk; -arlık, -erlěk	200
1.2.5.1.3.2.6. -mAŞ.....	200
1.2.5.1.3.2.7. -maşlık, -meşlěk.....	201
1.2.5.1.3.2.8. -vsi, -vsě	201
1.2.5.1.3.3. Zarf-Eylem (Gerundium)	202
1.2.5.1.3.3.1.-A, -y	203
1.2.5.1.3.3.2.-p, -(i)p, -(ě)p, -(O)p.....	204
1.2.5.1.3.3.3.-GAndA, -KAndA	205
1.2.5.1.3.3.4.-GAndAn, -KAndAn	206
1.2.5.1.3.3.5.-GAnGA, -KAnKA	206
1.2.5.1.3.3.6.-GAndAy, -KAndAy	207
1.2.5.1.3.3.7.-ğanlıktan, -genlěkten, -қанlıktan, -kenlěkten.....	207
1.2.5.1.3.3.8.-GAnsA, -KAnsA	207
1.2.5.1.3.3.9.-ğansı, -gensě, -қansı, -kensě.....	207
1.2.5.1.3.3.10.-GAs, -KAs	208
1.2.5.1.3.3.11.-mAŞKA	209
1.2.5.1.3.3.12.-mAŞtAy.....	209
1.2.5.1.3.3.13.-mayınsa, -meyěnse.....	209
1.2.5.1.3.3.14.-měşley	210
1.2.5.1.3.3.15.-rZAy, -ArZAy.....	210
1.2.6. EDATLAR.....	210
1.2.8.1. Ünlem Edatları.....	210
1.2.8.1.1. Duygu Edatları.....	211
1.2.8.1.2. Cevap Edatları	212
1.2.8.1.3. Sorma-Seslenme Edatları.....	212

1.2.8.2. Bağlama Edatları.....	212
1.2.8.2.1. Sıralayıcı Bağlama Edatları.....	213
1.2.8.2.2. Denkleştirme Edatları	213
1.2.8.2.3. Karşılaştırma Edatları	213
1.2.8.2.4. Cümle Başı Edatları	214
1.2.8.2.5. Sonuç ve Açıklama İfade Eden Edatlar.....	215
1.2.8.3. Son Çekim Edatları.....	216

İKİNCİ BÖLÜM

METİN

2.1. TRANSKRİPSİYON.....	220
2.1.1. HİKEYETTER.....	220
2.1.1.1. Hönersě Hem Öyrensěk.....	220
2.1.1.2. Möħebbet Hem Nefret	241
2.1.2. HİKEYELER	268
2.1.2.1. Başak.....	268
2.1.2.2. Koyaş Nime Tině?.....	277
2.1.2.3. Yarzamısı.....	281
2.1.2.4. Ömöt Börölerě.....	286
2.1.2.5. Yeşel Yügen.....	288
2.2. TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARMA.....	293
2.2.1. HİKÂYELER.....	293
2.2.1.1. Usta Ve Çırak.....	293
2.2.1.2. Sevgi ve Nefret	314
2.2.2. KÜÇÜREK ÖYKÜLER.....	342
2.2.2.1. Başak.....	342
2.2.2.2. Güneş Ne Dedi?	351
2.2.2.3. Yardımcı.....	356
2.2.2.4. Umut Tomurcukları.....	360
2.2.2.5. Yeşil Yular.....	362

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİZİNLER

3.1. SÖZ DİZİNİ.....	368
3.2. ÖZEL ADLAR DİZİNİ.....	686
SONUÇ	695
KAYNAKÇA.....	700
ÖZ GEÇMİŞ	707

GİRİŞ

BAŞKURT ADI VE BAŞKURT TÜRKLERİ

İdil-Ural bölgesinin bugünkü halklarından biri olan Başkurt Türklerinin resmî vatanı olan Başkurdistan, bugün Güney Ural'dan batıya doğru İşimbay ve Kama nehrine kadar uzanan 143.600 km²'lik bir alana sahiptir. Başkurt Özerk Cumhuriyeti, doğudan Çelyabinsk oblasti (idari bölge; eyalet), kuzeydoğudan Sverdlovsk oblasti, kuzeyden Perm oblasti, kuzeybatıdan Udmurt Özerk Cumhuriyeti, batıdan Tataristan Özerk Cumhuriyeti ve güneyden de Orenburg oblasti ile çevrilidir. İdari açıdan 54 rayona ayrılan Başkurdistan, Ural Ekonomik Bölgesi ve Volga Boyu Federal Bölgesi içerisinde yer almakta ve 20 şehir, 41 köy-kent ve 929 köy idaresinden oluşmaktadır (Yiğit, 2002: 88; Öztekten, 2008: 74).

Kadim Türk halklarından biri olan Başkurtların adı ve kökeni ile ilgili pek çok görüş vardır. Öztekten, Başkurt adı ile ilgili olarak şunları aktarmaktadır:

Başkurt etnonimiyle ilgili birkaç görüş hâkimdir. Bunların ilki Başkurt adının beş ogur isminden geliştiği ve Bulgar adıyla da ilgili olduğu yönündedir.

İkincisi ise efsaneye dayalı bir açıklamadır. 10. yüzyıla ait eski Arap kaynaklarında başcirt, bâşgirt vb. şekilleriyle kaydedilen Başkurt adı, İran efsanelerinde geçen ve Hazar denizinin kuzeyinde Gurkser (kurt-baş) isminde bir kavmin yaşadığı rivayeti kadar eski bir halk etimolojisiyle kurt-baş > baş-kurt olarak açıklanır. Efsaneye göre Başkurt kabilelerinin Güney Urallar'a yerleşmeleri sırasında bir kurt öncülük yaptığı için, bu isim, bir kavim adı olmuştur.

Macar araştırmacılar ise, Başkurt adının macar ~ magyar ve mişer etnonimleri ile ilgili olduğunu da düşünmektedirler. (2008: 73-74).

Zekiyev genel Türk etnonimleri sisteminden hareketle, *Başkurt* etnoniminin etimolojisi ile ilgili şunları söylemektedir:

Başkurt kelimesi, Türk etnonimleri sistemine göre, *başka-ar-t* kısımlarından oluşmuş olmalıdır. *-t* kısmının etnonimlerde rastlanmakta olan *-lı, -dı, -tı* eki olma ihtimali vardır. Mesela Kumandı ve Yurmatı etnonimlerinde *-dı* eki aynı manada kullanılmaktadır. Bununla birlikte bu etnonimler *-tı* eki olmadan da etnik grubu adlandırmaktadırlar. Başkurt etnoniminden *-t* (*-tı, -lı*) ekini çıkardığımızda da kelime etnonim olarak kalmaktadır: *Başkar*. Yani, bir etnonimden *-lı* (*-dı, -tı*) eki ile ikinci bir etnonim yapmak Türk topluluklarında genel bir durumdur. *-ar* yapısı, "kişiler, insanlar" anlamında Türk etnonimlerinde sistemli bir tarzda kullanılmaktadır. Başka kısmını iki şekilde anlatmak mümkündür. *Başka*, "yabancı kişi, başka kabilenin insanı"

anlamında olabilir, yani “bizim kabilenin insanı değil, başka bir kabilenin insanı.” Aynı manada biz Tatar etnonimindeki *Tat* ve *Ugır* etnonimindeki *Ug* (üvey; öksüz) kısımlarını biliyoruz. *Ugır* veya *Ungar* etnoniminin “yabancı insan” anlamını verdiği çoktan beri kabul edilmektedir. Yani, Başkurt etnoniminin etimolojisi *başka-ar-tı*, “yabancı kabileye mensup olan insan” değil, belki “başka kabile insanlarıyla karışan kabile” anlamına gelen bir sözdür. Bu birincisidir. İkinci olarak, başka sözünün *mişe* (meşke, beşke) köküne varıp dayanması da muhtemeldir. Arap, Fars ve Grek kaynakları Başkurtları boşu boşuna Madcarlar ile karıştırmamışlardır. *Madcar* ifadesinden Mişerleri anlarsak, Mişer etnonimi *mişe* (orman, ağaç) kökünden ibarettir, diye düşünürsek; Başkurt etnoniminde de *mişe* (bişe, meşke, beşke) kökünü bulabiliriz. Bu şekilde düşündüğümüz zaman, *Başkır* etnonimi “orman kişileri, insanları” manasında, Başkurt kelimesi ise “orman insanlarıyla karışmış olan kabileler” anlamında kullanılır. (2006: 84).

Başkurt (çağdaş Başkurtçada ‘Başkort’) budun adının Arap ve Farsların, coğrafya ve tarih kaynaklarında *Bascirt* (İstahrî), *Bâşcird*, *Bâşgird*, *Başkird* (İbn Fadlan, Yâkût, Garnâtî, İbn Sa’id, Dimişkî), *Bâşgirt* (Cüveynî, Kazvînî), *Bacgird* (Mes’ûdî) biçimleriyle karşımıza çıktığını ve bu biçimlerin Başkurt-Macar meselesinin hâlâ aydınlatılmamış karmaşıklıklarını yansıttığını ifade eden Golden ise, İstahrî’den şunları aktarmaktadır:

Bascirt iki çeşittir. Birisi *Ğuzz’ların* (Oğuz) yanında, Bulgarların gerisinde yaşar. Sayılarının, erişilmez ormanlık alanlarda yaşayan ve bu yüzden kimsenin alt edemediği 2000 kadar adam olduğunu söylerler. Bulgarlara tabidirler. Diğer *Bascirtler* *Bacanaklar* (Peçenekler) ile komşudur. (2014: 273).

İdil Nehri ile Orta ve Güney Urallarda yaşayan bir Türk olan Başkurtların millet olarak ortaya çıkmasında, Güney Sibiryaya ve Orta Asya’da hayvan yetiştirmekle meşgul olan Türk kabilelerinin rolü büyüktür. Güney Urallara gelmeden önce Aral-Sır Derya bozkırlarında göçebe bir hayat yaşayan bu kabileler, Peçenek, Oğuz, Kimek ve Kıpçak kabileleriyle çok sıkı irtibat içindeydiler. Bununla birlikte, Başkurtların tıpkı İdil Bulgarları gibi Batı Türkistan’ın güneyinden geldikleri yönündeki görüşler yanında, onların miladın başında bile bugünkü yerlerinde yaşadıklarına dair bilgiler de vardır (Kamalov, 2008: 25). Yenisey Kırgızlarının atalarına ait menkıbelerde ve Oğuz Destanı’nda Başkurtların vatani Ural bölgesi olarak belirtilmektedir (Tokatlı, 2002: 81).

Golden, Peçenekler ile komşu olan Başkurt Türklerinin ya Karadeniz bozkırlarındaki ya da şimdiki Macaristan’daki Macarlar olduğunu, Bulgarlara bağlı olan Başkurt Türklerinin ise Büyük Macaristan’daki Macar kalıntılarına veya Başkurt hâline gelen bazı unsurlara işaret ediyor olabileceğini söylemektedir (2014: 273).

Golden, Gerdîzî'nin Kırgızlar bölümünde, “Hazar asilzadelerinden biri olan ve Hazar Kimek mülkleri arasında 2000 atlı ile yaşayan bir Başjirt”ten bahsettiğini, Kaşgarlı'nın onları kuzeydeki Türk topraklarına yerleştirdiğini, onun Bizans'a yakın olan Türk halkları listesinde Peçenekler, Kıpçaklar, Oğuzlar, Yimekler (< Kimek), Başgirtler, Basmillar, Kaylar, Yabakular, Tatarlar ve Kırgızlar'ın olduğunu ve Yimek ile Başkurtların dillerinin de saf Türkçeye “yaklaştığı” yorumunu yaptığını aktarmaktadır (2014: 274).

İdil-Ural bölgesi Başkurtlarına ilişkin ilk bilgilerin 922 yılına ait olduğunu belirten Kuzeyev, Halife El-Muktedir'in İdil Bulgarlarına gönderdiği elçilik heyeti üyelerinden Ahmet İbn-Fadlan'ın verdiği bilgilerden yola çıkarak, o dönemde Başkurtların Türk olarak düşünüldüğünü ifade etmiş (2013: 14) ve bu görüşünü ise Başkurt adından “bir Türk boyu” olarak bahseden Dîvânü Lügâti't Türk ile desteklemiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 577).

Kamalov'un aktardığına göre, Ebu'l-Gazi Bahadır Han Başkurtların büyük bir çoğunluğunun Kıpçaklardan oluştuğunu söyler, Şemsettin Dimaskî de Başkurtları Kıpçak boyları arasında sayar (2008: 25).

Zeki Velidi Togan, Başkurt Türklerini dört gruba ayırmaktadır:

1. Dağ Başkurtları (Bürçen, Üsergen, Tamyan)
2. Yalan (Ova-Bozkır) Başkurtları (Yurtmatı, Küdey, Geyne, İrekti, Yeney, Tanıp urugları)
- 3- Farklı tarihlerde Başkurtlara katılan Kıpçak, Nogay, Kırgız, Kerayit, Merkit gibi boyların oluşturduğu grup. Bu gruptan ayrılarak Dağ Başkurtlarına katılanlar Başkurt Türkçesi konuşurken, daha batıya yerleşenler Tatar Türkçesinin etkisi altında kalmıştır.
- 4- Rus istilâsından sonra bölgeye gelen mülteci Tatar, Bulgar, Mişer ve Müslüman Çuvaşlar (Togan, 1969: 2).

Gömeç, İbn Fadlan'ın Bulgar ülkesini ziyareti sırasında Başkurtlarla tanıştığını ve onlar hakkında bilgiler verildiğini ifade etmiştir. Başkurtlar, İbn Fadlan'ın verdiği bilgiye göre Bulgarların hakimiyeti altında kaldıkları yıllarda İslamiyet'ten etkilenmiştir. Arap kaynaklarındaki bilgilere göre; Oğuz, Karluk ve Kimekler bir ittifak meydana getirerek, Aral Gölü bölgesinde yaşayan Peçenek, Başkurt ve Nugerdelere saldırıp, onları yerlerinden kovarak, Hazarlar ile Alanlar arasına yerleşmişler. 10-13. yüzyıllar arasında bazı Peçenek, Kuman ve Başkurtların Orta Avrupa'ya, Macarların yanına gittikleri ve burada

Macarlaştıkları söylenmekle beraber, Macarlar ve birtakım Başkurtların 1270'deki Haçlı ordusuna katılarak, Sultan Baybars'a karşı savaştıkları da bilinmektedir. 10. yüzyıl coğrafyacılarından Plano Carpini ve Rubruquis Başkurtlarla, Macarları aynı halk gibi göstermektedirler (2006: 240).

Başkurt Türkçesinin bağlı olduğu etnik grubun hem Türk kabilelerine hem de Ugor kabilelerine bağlandığını belirten Zekiye, Başkurt-Macar teorisinin temelini doğru olmadığını ifade etmektedir (2006: 82). Kuzeyev ise, Doğu ve Batı kaynaklarından elde edilen bilgilere göre, 18. yüzyıldan itibaren, birçok bilim adamının Başkurt-Madyarlar'ın etnik yönden birbirleriyle akraba oldukları görüşünü ileri sürdüklerini belirtmiştir. Ugor-Madyar tezinin kurucuları ve ardılları olarak İ. Strahlenberg, İ. Fischer, A. L. Schlezer, S. Klaproth, P. İ. Şafarik, V. V. Humboldt ve M. Castresn adlarını sayan Kuzeyev, bunlardan Fischer ve Schlezer'in eski Macarlar ile Başkurt Türklerinin akraba oldukları görüşünü özellikle ve ısrarla savunduklarını aktarmıştır. Fakat bu görüşü bilimsel tez olarak ortaya koyan kişinin, semitolog Chwolson (1969) olduğunu belirten Kuzeyev, Chwolson'un tezi ve ulaştığı sonuçlar için şunları söylemiştir:

“Başkurt ve Madyar sözcüklerinin salt filolojik yorumuna dayanmaktadır; ona göre Macar ve Başkurt halklarının eski etnik kökenleri gibi bu sözcükler de tamamen aynıdır.” (2013: 17).

Tarihî dilbilim araştırmaları üzerinde de belli bir etki yapan D. A. Chwolson'un tezinin 9. yüzyıl sonlarında birçok tarihçi ve antropolog tarafından desteklendiğini ifade eden Kuzeyev, Başkurt-Macar ilişkilerini Madyar boylarının Bulgarlar ile birlikte Kuzey Kafkaslar'dan gelmiş olmaları görüşüne bağlayarak yorumlamaya çalışan B. Munkachy'nin tezinin bu alanda daha büyük bir önem arz ettiğini belirtmiştir. Kuzeyev, farklı materyal ve yöntemler kullanmış olan Macar bilim adamlarından D. Mesaroş ve L. Nemeth'in '*Büyük Macaristan*' adı altında yayınlanan çalışmalarından çıkarılan benzer sonuçları şu şekilde aktarmıştır:

Başkurtlar, köken itibarıyla eski Macarlar'ın bir kısmını oluşturmaktadır. Başkurt-Macar akrabalığı teorisi ve Başkurtlar'ın Ugor kökenli oldukları görüşü yakın dönemde, dilbilim araştırmalarında biyocoğrafya usulü çerçevesinde veya Orta Çağ gezginlerinin verdikleri malum bilgilere dayanılarak yeniden gündeme getirilmiştir. (Kuzeyev, 2013: 18).

Kuzeyev, Başkurt halkının Ugor veya Ugro-Madyar kökenli olduğunu savunan tezin, çağdaş tarih biliminde oldukça rağbet gören tezlerden biri hâline geldiğini belirtmiştir (2013: 17).

Rudenko konuyla ilgili şunları ifade etmiştir:

Başkurtlar'ın Ugorlar'dan (Finler'den) ortaya çıktığı hakkındaki varsayım, bence antropolojik bakımdan da, dil bilimi bakımından da kabulü olanaksızdır. Sadece kuzey Başkurt uruglarının bir kısmı arasında Ugor unsurlarının katkısı hakkında söylemek mümkündür (2001: 426).

Başkurtların Ugor kökenli olduğu şeklindeki teori ile Başkurt-Madyar akrabalığı görüşünün çok sayıda karşıtları olduğunu aktaran Kuzeyev, 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında bilimsel literatürde Başkurt halkını Türk kökenli olarak kabul eden bir tezin şekillendiğinden bahsetmiştir. Bu tezin, N. M. Maliyev ile V. M. Florinsky'nin çalışmalarında daha geniş bir şekilde işlendiğini, daha önceleri ise V. V. Velyaminov-Zernov (1864) ile Fin bilim adamı D. Europeus bu konuda açıklamalarda bulunduğunu aktarmıştır. Bu çalışmalar, 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında yapılan tarih çalışmalarını önemli ölçüde etkilemiştir (2013: 18).

Kuzeyev, Başkurtların Türk kökenli olmakla beraber, Macarlar'ın da bu oluşuma bir ölçüde katkıda buldukları görüşünü ilk olarak H. Vambéry'nin belirttiğini ve etnograf ve antropologlardan P. S. Nazarov, S. Weissenberg, S. Sommye ve A. N. Abramov'un da karmaşık bir etnogenezi olan Başkurtların ana kütlelerini Türk (Nogay veya Kıpçak) olarak kabul ettiklerini aktarmıştır (2013: 19). Konuyla ilgili olarak Demir, Başkurtların etnik geçmişlerini, Aral çevresi-Sır Derya bozkırlarında yaşayan, Güney Ural bozkır ve ormanlık alanlarında yerleşen eski Başkurt kabileleri (Tungus-Mançur ve Moğolların etkisinde kalan Güney Sibiryaya-Merkezi Asya kaynaklı Türk dilli gruplar) zamanına kadar (9. yüzyılın sonu ve 10. yüzyıl) dayandırmaktadır. Bunların bu bölgeden kısmen göç ettirildiğini, kısmen de Fin-Ugor ve İran dilli yerel halk tarafından asimile edildiklerini belirten Demir, 10. yüzyılda ve 13. yüzyıl başlarında İdil-Kama Bulgarlarının etkisi altında kalan ve 1236 yılında Moğollar tarafından Altın Orda'ya bağlanan Başkurtlara, Moğol hakimiyeti süresince bazı Bulgar, Kıpçak ve Moğol kabilelerinin katıldığını söylemiştir (2002: 73).

Kurat ise konuya ilişkin şu bilgileri vermektedir:

Başkurtların Türk menşeli oldukları muhakkaktır; mamafih bunlar, işgal ettikleri sahanın (Ural'ın güney kısımları ve batı Sibiryaya sahası) icabı olarak M. s. VIII - IX. yüzyıllarda geniş nisbette Fin-ugor (Vogul, Ostyak, Macarların cedleri) zümreleriyle karışmışlardır. Altın Ordu devrinde Başkurtlar arasında islâmiyet tamamiyle yayılmıştır. Türkistan'la kültür münasebetleri tesis edilmiş olmalıdır. XVI. yüzyılda Başkurtlar 42 uruğdan teşekkül ediyorlardı; bu uruğlar arasında Merkit, Katay, Kıpçak, Kanglı,

Kırgız, Büler gibi eski Türk uruğlarının mevcudiyeti Başkurtların etnik teşekkülü hakkında bir fikir verebilir (1965 :99).

1969 Mayıs'ına Ufa'da SSCB Bilimler Akademisi Tarih bölümü ile Başkurt Şubesi, Başkurtların etnogenezi konusunda bilimsel bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda daha önceki dönemlerde yapılmış olan çalışmalar değerlendirilmiş ve gelecekteki araştırmaların ana şeması belirlenmiştir. Kuzeyev, toplantıya katılanların ulaştıkları sonuçları şu şekilde aktarmaktadır:

Başkurdistan topraklarında yaşanan oldukça karmaşık etnogenezi süreçlerine en eski zamanlardan başlayarak hem yerli hem de dışardan gelme birçok etnik oluşumlar katılmıştır; halkı oluşturan ana unsurların açığa çıkarılmasının ehemmiyetine rağmen, Başkurtlar'ın etnogenezi meselesi, eski çağların incelenmesiyle sınırlı değildir ve araştırma sınırlarının en azından MS. II. bin yıl ortalarına kadar genişletilmesini gerektirmektedir; I. Binyılın ikinci yarısında Başkurdistan topraklarında etnogenezi süreçlerinin içeriğini Fin-Ugor, Sarmat-Alan ve Türk kabile gruplarının etkileşim ve kaynaşmaları belirlemektedir (2013: 27).

Başkurt Türklerinin siyasi tarihi ilgili ise genel olarak şu bilgiler aktarılmaktadır.

10-13. yüzyıllarda İdil-Ural Devleti'nin etkisi altında olup, Kıpçak-Kumanlar ile komşu olan Başkurtlar, 1236 yılında İdil Bulgarları ile birlikte Moğollara mağlup olunca Altın Orda Devleti'ne dahil olmuştur. Moğol hareketinden önce, 10. yüzyılda İslâm dininin yayılmaya başlamasıyla önce Arap, daha sonra Fars ve Türk yazı kültürü ile tanışan Başkurtlar, Altın Orda Devleti zamanında ise, Kıpçak, Bulgar hatta bazı Moğol kabileleri ile de kaynaşmışlardır (Kamalov, 2008: 28). Altın Orda Devleti'nin dağılmasıyla Kazan Hanlığının içerisinde kalan Başkurtlar, daha sonraları da Nogay ve Sibirya Hanlığı içerisinde yer almış, 1557 yılından itibaren de Rus egemenliğine girmişlerdir (Memiş ve Köstüklü, 2008: 100). Başkurtlar, 1552 yılında Kazan, 1558 yılında da Astrahan hanlıklarına son vererek Ural bölgesine doğru istilâya devam eden Rusya ile birleşme yoluna gitmişlerdir. Bunun karşılığında Çar IV. İvan, onların yaşadıkları arazinin işletme hakkını kendilerine bırakmış, kendi din ve geleneklerine göre hayatlarını sürdürebilme hakkını da elde etmişlerdir. Ancak 1579 yılında Rusların Başkurt topraklarında Ufa şehrini kurmaları ve Başkurt topraklarını zapt etmeye başlamaları ile durum değişmiştir (Kamalov, 2008: 29). Başkurtlar 1662-1664, 1681-1684, 1704-1706, 1707,1708, 1709-1711, 1735-1736, 1737-1738, 1739-1740, 1755 yılları başta olmak üzere defalarca ayaklanıp ülkelerine sahip çıkmak için mücadele etmiştir (Yorulmaz, 2008: 95). Başkurtların ilk ve en büyük ayaklanması 1664 yılında Seyyid Batır idaresinde meydana gelmiştir. Üç yıl süren bu ayaklanma Rus hükümetini çok uğraştırmıştır. Başkurt topraklarındaki bu kargaşa ise II.

Katerina'nın tahta çıkışına kadar devam etmiştir. O tarihte Başkurtlar çok zor günler geçirmiş; yerlerine Ruslar yerleştirilmiş, çeşitli iş yerleri açılarak Rus köyleri kurulmuş ve Başkurtlar önceden elde ettikleri hakları da kaybetmişlerdir (Kamalov, 2008: 28).

1905 Devrimi'nde Başkurtların fazla bir rolleri yoktur. Fakat 1917 Devrimi, bütün Rusya Türklerini olduğu gibi, Başkurtları da harekete geçirmiştir (Gömeç, 2006: 244). Şubat Devrimi'nden sonra (1917) Başkurt Milli Entelijansiyasından seçkin bir grup, federal ve demokratik bir Rusya içerisinde muhtar Başkurdistan fikrini savunmuştur (Demir, 2002: 74). 1917 Rus Devrimi'ne kadar Başkurtluk diye bir mesele yoktu, tüm tarihleri boyunca güçlü bir kültür ve nüfus birliği göstermiş olan Tatar ve Başkurt Türkleri birbirlerine kaynaşmış bir topluluk oluşturuyorlardı. Devrimden sonra Başkurtlara ayrı bir millet olma statüsü tanınmış ve Başkurt-Tatar ayrımı Rusların gayreti ile ortaya çıkmıştır (Yiğit, 2002: 89). Bu dönemde eserlerini henüz Kazan lehçesiyle yazan Zeki Velidi Togan, Tatarlardan ayrı bir *Muhtar Başkurt Cumhuriyeti* olması gerektiğini savunarak *Küçük Başkurdistan*'ı kurma faaliyetlerine girişmiştir. Küçük Başkurdistan projesi, bütün Başkurtların dahil olduğu ancak Rusların oranının da yüksek olduğu bir projeydi. Başkurtlar, bu projeyi hayata geçirmek için Bolşevik aleyhtarları ve aynı zamanda Çarlık taraftarları olan General Kolçak'la işbirliği yapmış, bundan bir sonuç alamayınca da Zeki Velidi Togan, Stalin ve Lenin ile işbirliği yapmak zorunda kalmıştır. Ancak Bolşevik rejiminin milletler komiseri olan Stalin, *Sovyet Sosyalist Tatar-Başkurt Cumhuriyeti* devletini kurduklarını ilan etmiş, Zeki Velidi'yi ise azletmiştir. Bolşevikler, iç savaşı başarıyla sona erdirince, *Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti* yerine 1919'da *Başkurdistan*, 1920'de *Tataristan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri*'ni ilan etmişler ve böylece Bolşevikler, siyasi ortamdan da faydalanarak iki kardeş topluluğu birbirinden ayırmıştır. Bu aynı zamanda Türk birliğinin parçalanmasına neden olmuştur. *Başkurt Muhtar Sosyalist Cumhuriyeti*'nin oluşumu, 1917 yılından başlayarak 1934 yılına kadar geçen süre içinde sınırları tamamlanarak son şeklini almış ve egemenlik bildirisinin ilan edildiği 1990 yılına kadar da statüsünde yeni bir değişiklik olmamıştır (Kamalov, 2008: 32).

Başkurdistan'ın bağımsızlık isteği 1990'da, *Başkurdistan Yüksek Sovyetinin* başkanı olan ve 1993 Aralık ayında cumhuriyetin başkanlığına seçilen Murtaza Rahimov tarafından dile getirilmiştir. Başkent Ufa'daki Yüksek Sovyet Ekim 1990'da, Tataristan'dan 40 gün sonra egemenlik ilanını ve cumhuriyetin resmi isminin Rusça şekli olan *Başkırya*'dan *Başkurdistan*'a çevrilmesini kabul etmiştir. Eski komünist partisinin üst

düzyer bir yöneticisi olan Rahimov dikkatli bir politika izleyerek, Tataristan'ın peşinden otonomi kazanmayı daha uygun bulmuştur (Gömeç, 2006: 247). 1990 yılında Meclis Başkanlığı ve Başkanlık için sıkı çekişmelerin yaşandığı bir seçim yaşandığını belirten İlishev, bu seçimde Başkurdistan Yüksek Sovyetinin çok partili sisteme dayanan yeni bir meclis oluşturduğunu belirtmiştir. Bu seçimde Komünist Parti'nin baskıcı tutumlarına tamamen yabancı, demokratik bir zihniyete sahip Murtaza Rahimov iktidara gelmiştir (İlishev, 2002: 69). Rahimov'un seçilmesi yavaş da olsa Başkurt ulusal benliğinin ve kimlik bilincinin yeniden canlanmasında önemli bir yer tutmuştur. Rahimov'un başkanlığında Başkurdistan'ın yeni anayasası yazılmıştır (Yağmur, 2002: 97).

1991 yılındaki olaylar ve Sovyetler Birliğinin çöküşü Sovyetler Birliği'ndeki ülkelerde, demokratik reformlara giriş sürecini başlatmıştır. 31 Mart 1992'de Tataristan ve Çeçenistan dışındaki Rusya'nın bütün eski otonom cumhuriyetleri Moskova'da Federal Antlaşma imzalamışlardır. Murtaza Rahimov anlaşmayı Moskova ile otonomi ve geniş çaplı bir çok benzer konuda daha fazla yetki tanınmasına yönelik belirli şartlarla imzalamaya karar vermiş ve bu şartlar Federal Antlaşma'ya özel bir ek ile onaylanarak Rusya Başkanı Boris Yeltsin ve Murtaza Rahimov tarafından imzalanmıştır. İmzalayan taraflar Başkurdistan Cumhuriyeti'nin herhangi bir uluslararası ve dış ekonomik faaliyette bağımsız bir şekilde yer alabileceğini kabul etmişlerdir. 11 Mayıs 2000'de, Rusya başkanı Vladimir Putin, Başkurdistan Devlet meclisi sözcüsü Konstantin Tolkaçev'e gönderdiği mektupta parlamentonun Cumhuriyet anayasasını Rusya anayasası ve federal kanunlar ile uyumlu hâle getirilmesini önermiştir. Putin, Başkurdistan kanunlarını federal kanunlar ile uyumlu hâle getirme sürecinin, mutlaka Rusya Federasyonu ve Başkurdistan Cumhuriyeti'nin ilişkilerini tanımlayan bütün kanun maddeleri üzerinden olmasını gerektiğini özellikle belirtmiştir. 3 Kasım 2000'de Başkurdistan Devlet Meclisi "Başkurdistan Cumhuriyet Anayasasında Tadilata Giriş" başlıklı bir kanun çıkarmıştır. Bu kanun, anayasa da yapılan yüzden fazla değişikliğin ilânını kararlaştırmıştır (İlishev, 2002: 66).

Başkurdistan bugün Rusya'ya bağılı özerk bir cumhuriyettir.

BAŞKURT TÜRKÇESİ

Başkurt Türklerinin 20. yüzyılın yirmili yıllarına kadar Başkurtça, Başkurt Türkçesi veya Başkurt dili diye anılan bir yazı dilleri yoktu. Başkurtlar, yazı dili olarak; 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar İdil-Ural boyu Türkçesini (Bulgar Türkçesi), 19. yüzyılın ikinci

yarısından itibaren Tatar Türkçesini ve Ekim Devrimi'nden sonra da yeni oluşturulan Başkurt Türkçesini yazı dili olarak kullanmışlardır. (Öztürk, 2002: 103)

20. yüzyılın başlarında Başkurt aydınları Başkurt Türkçesini yazı dili durumuna getirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlar. Bu yıllarda çıkarılan gazetelerin (Baskurt, Başkurdistan, Başkurt Tausı, Başkurdistan Haberleri) başlıklarında, Başkurt sözü kullanmasına rağmen, gazeteleri Kazan Türkçesiyle yayınlanmıştır. 1966-1967 yıllarında Başkurdistan'da yedi ayrı dilde öğretim yapılmıştır. Başkurt Türkçesi, bu dönemlerde Başkurtların sözlü edebiyat ve konuşma diliydi. (Temir, 1976: 1263; Gömeç, 2006: 246; Özkan, 2007: 201).

Baskurt Türkçesi, bugün Kuzeybatı veya Kıpçak Türkçesi grubuna girmektedir. Dil bilimi açısından Baskurt Türkçesi, Tatar ve Kazak Türkçelerinin köprü vazifesi olarak nitelendirilmektedir. Baskurt Türkçesi, şekil bilgisi açısından Tatar Türkçesi ile hemen hemen aynı özellikleri göstermektedir ancak, bu iki yazı dilinin ses bilgisi açısından bazı farklılıkları bulunmaktadır. Baskurt Türkçesi kendisine has peltek ve sızıcı ünsüzlere ve tıpkı Kazak Türkçesinde olduğu gibi ileri derecede ünsüz uyumlarına sahiptir (Öner, 2013: XXXII; Yazıcı Ersoy, 2018: 7; Dmitriyev, 1950: 39; Özkan, 2007: 202).

Baskurt Türkçesi Başkurdistan Cumhuriyeti'nde yaşayan halklar (Tekin ve Ölmez, 2015: 114) dışında *Orenburg*, *Silebë*, *Kurgan*, *Hamar*, *Harıtav*, *Svërdlovsk* şehirlerinde, Tataristan Cumhuriyeti ve Batı Kazakistan'ın pek çok köyünde yaşayan Baskurtlar tarafından da konuşulmaktadır (Ehtemov, 2002: 5). Özellikle folklorik öğeler açısından zengin olan Baskurt Türkçesi, önceleri konuşma dili olarak kullanılmış ve 23 Mart 1919 tarihinde ilan edilen Başkurdistan Cumhuriyeti'nin yazı dili olarak kabul edilmiştir. Yüzyılın başında, bu bölgede kullanılan ortak yazı dilinde eser veren *Mecit Gafuri*, *Garif Gumerov* ve *Seyfi Kudaş* gibi şairler Sovyet dönemi Baskurt edebiyatının kurucuları sayılırken, *Mostay Kerim*, *Segit Ağış* vs. gibi ünlü yazarlar da Baskurt yazı dilini işleyerek bir edebî dil haline getirmişlerdir (Öner, 2013: XXXIII; Kiyikbayev vd., 2010: 4).

Baskurt Türkçesi üzerine son çalışmalardan birini yapan Yazıcı Ersoy, Baskurt Türkçesinin tarihî gelişimiyle ilgili İşbirzin, Kiyikbayev, Hüseyinov, Hisamitdinova ve Uraksin'inden şunları aktarmaktadır:

Kiyikbayev, Baskurt edebî dilinin tarihî gelişimini üç döneme ayırmıştır:

1. 15-16. yüzyıllardan başlayıp 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönem: Klasik halk şarkılarında, destanlarda, rivayetlerde, hikâyelerde ve halk edebiyatının diğer ürünlerinde görülen dil. Bu dönemde Başkurtların resmî yazı dili İdil-Ural boyu Türkî dilidir.

2. 19. yüzyılın ikinci yarısından 1917 Ekim Devrimi'ne kadar olan dönem: Başkurt dili esasından yazı dili oluşturma çalışmalarının başladığı dönem. Bu dönemin sonunda, 20. yüzyılın başından Ekim Devrimi'ne kadar Başkurt Türklerinin resmî yazı dili olan Başkurt dilinin leksik, gramatik özellikleri de göz önünde bulundurularak, Eski Türk diline yakın olan eski Tatar dili kullanılmıştır.

3. Ekim devriminden sonraki ilk yıllardan (1919- 1922) başlayarak günümüze kadar gelen dönem: Yerel Başkurt ağızlarının esas alındığı edebî yazı dilinin meydana geldiği dönem (Kiyikbayev'den aktaran Yazıcı Ersoy, 2018: 10).

Hüseyinov ise Başkurt edebî dilinin tarihî gelişimini iki devreye ayırır:

1. 13-14. yüzyıllardan Ekim devrimine kadar olan dönem: Bu dönem kendi içinde ikiye ayrılır.

a. 13-14. yüzyıllardan 19. yüzyılın sonuna kadar olan dönem: Bu dönemde edebî dil olarak Kıpçak dili etkisindeki kabile dili esasında meydana gelen İdil-Ural boyu Türkî dili kullanılmıştır.

b. 13-14. yüzyıllardan 19. yüzyılın sonuna kadar olan dönem: Bu dönemde edebî dil olarak Tatar yazı dili kullanılmıştır. Ekim devriminden sonraki devir Başkurt milletinin millî dili devridir.

2. 1919-1922 yıllarından başlayarak günümüze kadar gelen dönem (Hüseyinov'dan aktaran Yazıcı Ersoy, 2018: 10).

İşbirzin'e göre Başkurt Türkçesi iki döneme ayrılır.

1. Millet olana kadar geçen dönem: 13. yüzyıldan 19. yüzyılın sonlarına kadar bu dönem dörde ayrılır:

a. 13. yüzyıldan 16. yüzyılın ortalarına kadar olan dönem: Bu dönemde kendi sahip olduğu leksik-gramatik farklılıklarla beraber, Orta Asya Türkî diline yakın olan İdil-Ural boyu Türkî dili kullanılmıştır.

b. 16. yüzyılın ortasından 18. yüzyıla kadarki dönem: Bu dönemde İdil-Ural boyu Türkî dilinde, çoğunlukla resmî yazılar ve yıllık gibi edebî eserlerde, Kıpçak unsurları ile Rus dilinden giren unsurları artmıştır.

c. 19. yüzyılın ilk yarısı: Bu dönemde, İdil-Ural boyu Türkî dili içerisinde, dinî edebiyat gelişir. Edebî dilin, konuşma ve halk edebiyatı ürünlerinin dili ile ilişkisi gelişmeye başlamıştır.

ç. 19. yüzyılın ikinci yarısı: Bu dönemde edebiyat gelişmiştir. İdil-Ural boyu Türkî dilinde Başkurt unsurları artmıştır. Edebî dilin yeni stilleri şekillenmeye başlamıştır.

2. Başkurt millî edebî dili dönemi. Bu dönem de dörde ayrılır.

a. 19. yüzyılın sonundan Ekim devrimine kadarki dönem: Başkurt milletinin şekillenmesinin başladığı devirde, matbuatta İdil-Ural boyu Türkî dilinin özelliklerini taşıyan Tatar dili kullanılmıştır. Bu dönemde, edebî dilde demokratikleşme süreci gelişmiş ve Başkurt Türkçesi unsurları artmıştır.

b. 1920'li yıllarda canlı konuşma dili, İdil-Ural boyu Türkî dili ve folklor dili etkisiyle bugünkü Başkurt edebî dili şekillenmeye başlamıştır.

c. 1930-1940 yılları arası: Bu dönemde, bugünkü Başkurt edebî dili hızla gelişmiş ve mevcut edebî türler de kendini hissettirmiştir. Yeni Başkurt yazı dili ile edebiyatın her alanında eserler verilmeye başlanmıştır.

ç. 1950'den günümüze kadarki dönem: Bu dönemde, bugünkü Başkurt edebî dili yerleşmiş ve edebî dilin kurallar tespit edilmiştir. Başkurt edebî dilinin Rus dili ve diğer halkların dili ile ilişkileri gelişmiştir (İşbirzin'den aktaran Yazıcı Ersoy, 2018: 11).

Hisamitdinova ve Uraksin'in ortak eserinde Başkurt edebî dilinin tarihi iki ana döneme ayrılır:

1. Ekim Devrimi'nden önceki dönem:

a. İdil-Ural bölgesinde 12-18. yüzyıllar arasında Başkurt Türkçesi unsurlarının bulunduğu "Türkî" dil.

b. 19-20. yüzyıllardaki Başkurt edebî dili.

2. 20'li yıllardan günümüze kadar olan dönem: Modern Başkurt edebî dilinin oluşum ve gelişim aşaması (Hisamitdinova ve Uraksin'inden aktaran Yazıcı Ersoy, 2018: 11).

Çok uzun bir dönem konuşma ve sözlü edebiyat dili olarak kullanılan Başkurt Türkçesinin, ülkenin güneydoğu ve kuzeydoğusunda konuşulan *Dağ ağzı*, güneybatı ve merkez bölgelerinde konuşulan *Step* ve *Kır Ağzı* ve kuzeybatı bölgelerinde konuşulan *Kuzeybatı ağzı* olmak üzere üç ayrı ağız bölgesi bulunmaktadır (Özkan, 2007: 203).

Yazıcı Ersoy, Bessenov'un Başkurt ağız bölgelerini güneydoğu ve kuzeydoğu olmak üzere iki kısım olarak düşündüğünü ve böylece Bessenov ve Radloff'un Başkurt ağızlarını, iki ana gruba ayırdıklarını aktarmıştır. Bu ağızlar şunlardır:

1. Dağ ağzı
2. Ova (yalan) ağzı (2018: 13).

Yazıcı Ersoy, Devletşin'in ise Başkurt ağızlarını altı grupta incelediğini belirtmiştir:

1. Kıvakan ağzı
2. Yurtmatı ağzı
3. Ay ağzı
4. Halyot ağzı
5. Tabın ağzı
6. Dim ağzı (2018: 13).

Kiyikbayev vd. Başkurt Türkçesinin ağızlarını üç grupta incelemiştir:

1. Doğu ağzı
2. Güney ağzı
3. Kuzey Ağzı (2010: 5).

Yazıcı Ersoy, Baskakov'un Başkurt Türkçesinin ağızlarını aşağıdaki gibi incelediğini aktarmıştır:

1. Kıvakan (Dağ) ağızları
2. Yurtmatı (Bozkır) ağızları

3. Burzyan (Kuzeybatı) ağızları (2018: 13).

Türk şivelerinin tasnifi üzerine yapılan çalışmaları toplu bir şekilde bir araya getiren Arat'ın ilgili makalesinde¹, Başkurt Türkçesi ile ilgili görüşlerin bir kısmı şu şekildedir:

Berezin, *Recherches sur les dialectes musulmans. I. Systéma des dialectes turcs (Kazan, 1848)* adlı çalışmasında Başkurt Türkçesini, 'Tatar veya Şimâl Grubu (Kıpçak)'nda **Başkurt** adı ile vermektedir (Arat, 1987: 73).

Radloff, *Phonetik der nördlichen Türksprachen'de (Leipzig, 1882-1883) Classification der Türkdialekte nach den phonetischen Erscheinungen* başlığında ses özelliklerini esas alarak yaptığı sınıflandırmada Başkurt Türkçesini, *Garp Şiveleri* altında **Başkurt Şivesi** olarak ele almaktadır. Başkurt Türkçesi ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

Sözcük kökünde *o > u, ö > ü* değişmesi tamamlanmıştır. Eklerde /a/, /e/, /ı/, /i/, /u/, /ü/ bulunabilir. Şark şivelerinde sözcük köklerindeki /e/ burada, /e/ ve /i/ olmak üzere, iki şekilde, /i/ ise /ě/ şeklinde bulunur. /ç/ sesi her durumda ön-damak /s/ sesine dönüşmüştür. Baştaki /y/ sesi /j/ (önüne çok hafif telâffuz edilen bir /t/ eklenmesi ile) olmuştur (Arat, 1987: 82).

Samoyloviç, *Nekotorie dopolneniya k klassifikatsii turetskih yazıkov'da (Petrograd, 1922)* Radloff'un tasnifini esas ve Korş'un tasnifini yardımcı olarak alıp, bazı eklemeler yaparak bu iki tasnifi birleştirmekte ve Türk şivelerini altı grupta toplamaktadır. Başkurt Türkçesine, *eskilerden ve bugünkülerden* olmak üzere ikiye ayırdığı *Tav Grubu (Kıpçak, Şimâl-i Garbî)* başlığı altında, *Bugünkülerden'de* **Başkurt** adıyla göstermektedir (Arat, 1987: 97).

Ligeti, *Bárczi Géza, Magyar szótár (Budapest, 1941)* adlı çalışmasında *Kıpçak Dilleri* grubunda **Başkurt** adıyla vermektedir (Arat, 1987: 106).

Baskakov, *K voprosu o klassifikatsii türkskih yazıkov (1952)* adlı çalışmasında Başkurt Türkçesini, *Türk dillerinin garbî Hun dalı* başlığı altındaki *Kıpçak Gurubu'nun Kıpçak-Bulgar Bölümü'nde* **Başkurt** adıyla göstermektedir. Bu bölümle ilgili şu bilgileri vermektedir:

¹ Arat, Reşit Rahmeti (1987). Makaleler II, (Haz. Osman Fikri Sertkaya), Türk Şivelerinin Tasnifi, 69-149. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Kıpçak-Bulgar bölümüne Orta Çağ'ın Altın-Ordu edebî dilinin batı şekli ile bugünkü iki Türk yazı dilinin (Tatar ve Başkurt) dahil olduğunu belirten Arat, Tatar ve Başkurt yazı dillerinin, menşeleri itibariyle, Kıpçak ve Bulgar kavmî dillerinin karşılıklı tesirleri altında oluştuğunu ifade etmiştir (1987: 115).

Tekin'in tasnifinde Başkurt Türkçesi 'ayak/tavlı (Kıpçak) grubu'nda verilmiştir (Tekin ve Ölmez, 2005: 108).

Sarı, Claus Schönig'in *Modern Türk Dillerinin Eş Zamanlı Tasnifi ve Tarihsel Yönleri* adlı makalesinden Kıpçak Türkçesinin sınıflandırılması ile ilgili şunları aktarmaktadır:

Merkezî Türkçeyi oluşturan üç ana grup, Eski Türkçe tağlığ sözcüğünün bu gruplarda aldığı biçime göre eş zamanlı olarak bölümlenebilir. Bir bütün hâlinde tağ > tav gelişimi göstermesi, Kıpçakçanın iki alt gruba ayrılışını desteklemektedir: Batı-Merkez Kıpçakçası (tavlı) ve Kırgız Kıpçakçası (to:lu:). 'Ağlamak' eylemi için kullanılan sözcüğün dağılımı da bu bölümlemeyi destekler niteliktedir. Bunun yanı sıra, Kırgız Kıpçakçası (Kırgızca ve Altayca), fonotaktiksel bağlamda diğer Kıpçak dillerinden farklı özellikler sergilemektedir. Batı-Merkez Kıpçakçası; Batı Kıpçakçası, Uzak Batı Kıpçakçası (Karayca ve Mişer Tatarcası), Volga-Ural-Kafkas Kıpçakçası (Tatarca, Başkurtça '=Volga-Ural K.', Karaçay-Balkarca ve Kumukça '=Kafkas K.') ve Merkez Kıpçakçası (Karakalpakça ve Kazakça) alt gruplarından meydana gelmektedir (Sarı, 2013: 223).

Schönig, Başkurt ve Tatar Türkçesini, Kıpçak Türkçesinin alt gruplarından olan Batı-Merkez Kıpçakçasının, İdil-Ural-Kafkas Kıpçakçası grubunda değerlendirmiştir. Sarı, İdil-Ural Kıpçakçasının, Çuvaşça için ana etki dili durumunda olduğunu ve +(I)ñIz yerine +(I)GIz ikinci çoğul kişi iyelik eki ile *saç* sözcüğünün ön ünlülü biçimlerine (*saç > çaç > çeç*) sahip olduğunu aktarmıştır (2013: 223).

Başkurt Türkçesi kavmî adlandırma ile Kıpçak grubunda ve coğrafi olarak da Kuzey Türkçesi içerisinde sınıflandırılmaktadır.

ZEYNEB BİYİŞEVA'NIN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

Hayatı

Zeyneb Biyişeva, Başkurt halkına önemli bir sanat mirası ve ruhsal zenginlik bırakmış büyük bir şahsiyettir. Ömrünün son günlerinde halkına şu dizeleri bırakmıştır:

“Min ruħumıñ alıp ħazinahını, ilëm, hiñe birëp ħaldırzım.” “Ben ruhumun alp hazinesini, yurdum, sana bıraktım.”

Bu sözler onun mezar taşına da yazılmıştır. Pek çok milletten okuyucunun yüreğinde yaşayan Halk Yazarı² Zeyneb Biyişeva, bugün çok kıymetli sanat eserleriyle ülkesinin ve Başkurt edebiyatının aydınlık sayfalarını teşkil etmektedir (Höseyinov, 2004: 226).

Başkurt halk romancısı, şairi ve oyun yazarı Zeyneb Biyişeva, Başkurdistan'ın Kügersin Bölgesi'nin Töyömbet köyünde 2 Ocak 1908 tarihinde dünyaya gelmiştir. Yazar çocukluğundan beri hayatın acısını da, sevincini de birlikte yaşamıştır. Annesini 3, babasını 11 yaşında kaybeden yoksul köy çocuğuna cumhuriyete kadarki dönemin şartları, okuma imkanını ancak 12 yaşında sağlayabilmiştir (Baimov vd., 2003: 378; Velitov, 2009: 23; Höseyinov, 2004: 227). Yazar çocukluğuyla ilgili *“Doğrusunu söylemek gerekirse, ben çocukluk yıllarımı hatırlamayı hiç sevmiyorum. Hangi insan şu anda yaşadığı aydınlıktan geçmişte yaşadığı karanlık yıllara gitmek ister ki! Ama bu yaşananların hiçbirisi unutulmayacak. Geride bırakılan uzun yolun ilk patikaları gibi geçen sıkıntılı yılların baş sebebi, ne de olsa çocukluk yıllarında yatıyor.”* demiştir.

Resim 1

Karagöz, yazarın sözlerinin, Ekim Devrimi'nden önceki İdil-Ural bölgesinde yaşayan Türk ulusunun arzuladığı, uğruna kan döktüğü bağımsız olma düşüncesini onaylamadığını belgeler nitelikte olduğunu belirtmiştir (Karagöz, 2011: 313).

Yazarın eserlerine bakıldığında geçmişi unutmadığı, geçmişin hep bir yerlerde yaşadığı gözlenmiştir. Eserlerinin halka olan yakınlığı, belirli sembollere dayandırılarak yapılan tasvirleri, dilinin zenginliği, hayat şartlarına oldukça yer vermesi ve betimlenen olayların tarihî gerçeklikleri yazarın geçmişteki tecrübelerine, daha küçüklüğünden halkın kaygı ve kederine, bağımsızlık mücadelesine, ruhsal sıkıntılarına şahit olarak büyümesine ve doğduğundan beri hayatla sıkı sıkıya bağlı olmasına dayandırılmıştır. Zeyneb Biyişeva 1986 yılında «Ağizel»de yayınlanan *Yuldağı Uylanıvzar* (Yoldaki Düşünceler) adlı tiyatrosunda *“Doğduğum büyüdüğüm yerler, benim gönlümde gençliğimden beri coşku dolu sevinç dalgaları oynatıyor”* diye yazmıştır (Baimov vd., 2003: 378; Velitov, 2009: 24; Karagöz, 2011: 313).

² Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti'nde Halk Yazarı resmi bir unvan olarak devlet tarafından verilmektedir.

Zeyneb Bişeva, Orenburg Pedagoji Teknik Okulunda okurken yazdığı *Görlevëkter Arahında* (Seller Arasında) adlı hikâyesini 1927 yılında Ufa'ya, Yazarlar Birliği Kuruluşu olan *Sesen* dergisine göndermiş ve 1930 yılında *Sesen*'de çıkmaya başlayan *Oқтыabr* dergisinde (5-6 sayı, 39-42. sayfalar) bu hikâyesi yayınlanmıştır (Velitov, 2009: 24).

Resim 2

1924 yılında dördüncü sınıf bilgisinde olan genç Zeyneb, iki aylık bir kurs aldıktan sonra Orenburg şehrine, *Karavanharay*'da Başkurt çocukları için açılan ilk özel okullardan birisi olan *Milli Pedagoji Enstitüsü*'ne gönderilmiştir. Bu enstitü, 1930 yıllarında *Başkurt Teknik Pedagoji Enstitüsü* adını almış ve *Temes*'e taşınmıştır. Zeyneb Bişeva'nın kaderi, memleketin ve halkın kaderiyle birlikte gelişmiştir. Yeni kuruluşun şartları genç neslin önünde bilime, kültüre, sanata ve hizmete yeni ve geniş fırsatlar çıkarmıştır. Zeyneb Bişeva, *Milli Pedagoji Enstitüsü*'nü tamamlayınca 1929-1930 yıllarında *Temes*'te öğretmen, 1931 yılında Ufa'da Başkurt ve Tatar yazı dilinde çıkan *Piyonër* dergisinde baş editör

olarak çalışmıştır. Bu derginin ders kitapları bölümünde yazar olarak da çalışan Bişeva, bu dergi sayesinde edebiyat dünyasına, yazarlar ve şairler çevresine yakınlaşmıştır. Bu, onun lise döneminde oluşan eser yazma isteğini tekrar arttırmış ve güçlendirmiştir. Yazar

bu dergiden sonra, 1934 yılına kadar, *Başkurdistan Kitap Neşriyatında* editör olarak çalışmıştır. Birkaç yıl sonra ailevi sebeplerden dolayı Ufa'dan ayrılmış, *Makine Traktör İstasyonunda* ve bazı

bölge gazetelerinde çalışmıştır (*Ularısı, Bolşevistik Kolhoza*).

Resim 3

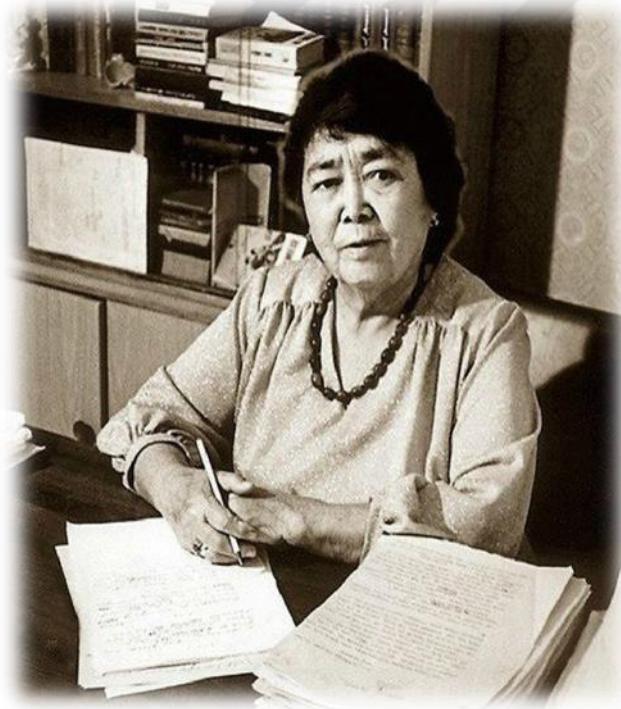
1938 yılında Zeyneb Biyişeva yeniden Ufa'ya dönmüş ve ilk olarak (1951 yılına kadar) radyo komitesinde editör, daha sonra *Başkurt Devlet Kitap Neşriyatının* çocuk edebiyatı bölümünde müdür olarak çalışmıştır (Baimov vd., 2003: 378-379; Karagöz, 2011: 314).

Başkurdistanın Halk Yazarı Zeyneb Biyişeva hayatını, yaşadığı yılları farklı dönemlere ayırır. Bir röportajında o: “*Ben üç devir yaşadım. İlki yetimlik, çocukluk ve gençliğim. Ama ömrümün en zor dönemleri 37. yıllarda başladı...*” demiştir. *Ve üçüncü devir ise 50. yıllardan sonraki dönemdir* (Velitov, 2009: 30).

Yazar, 24 Ağustos 1996 tarihinde Ufa'da vefat etmiştir.

Sanatı

Zeyneb Biyişeva'nın eserleri, onun hayat çizgisinden ve yaşadığı tarihî dönemin şartlarından bağımsız olarak değerlendirilemez. Çünkü yazarın hayatı da, yaşadığı dönem ve toplum da inkılabı kadar karanlığa esir edilmiştir. Ancak inkılabtan sonra yeni dönemle birlikte, karanlıktan aydınlığa geçen toplumda fen ve bilim, sanat ve edebiyatta büyük

Resim 4

yükselişler yaşanmıştır (Baimov vd., 2003: 378). Zeyneb Biyişeva Başkurt kadınları arasında ilk şiir kitabını, ilk drama eserini, geniş kulaçlı ve derin muhtevalı romanlardan oluşan ilk Başkurt üçlemesini (trilogiya) yazmıştır. Büyük bir söz ustası olan yazarın eserlerinin temel özelliği “halka yakın olma” sözü ile ifade edilmiştir. Şiirlerinde de, *Sérlë Kuray* (Sırlı Kuray) gibi sahneyi gümbürdeten dramalarında da, *Uyanıv* (Uyanma) adlı ünlü

trilogiyasında da Zeyneb Biyişeva güçlü ve duygulu şahıslar yardımıyla

halkın kaderini ve yine halkın vatani için durmadan savaşmasını büyük bir yetenekle gösterebilmiştir. O, Başkurdistan sınırlarını aşır, pek çok milletten okuyucuya ulaşmış ünlü bir şahsiyettir (Bikbayev, 2009: 9-14). Başkurt halkının kıymetli kızı olarak görülen

yazar, Başkurdistan Cumhuriyeti'nin ilk Halk Yazarı adını ve *Salavat Yulayev Devlet Ödülü*'nü almıştır. (Velitov, 2009: 23) Zeyneb Biyişeva, sanat hayatının ilk yıllarından itibaren edebiyatın bütün dallarında canla başla çalışmış; trilogiya eserlerinin yanında roman, uzun hikâye, kısa hikâye, piyes, şiir, masal, tercüme eser, edebî makale ve deneme türlerinde; bir gazeteci şahsiyet olarak da toplumsal makale ve röportaj türlerinde eserler vermiştir. (Karagöz; 2011: 313).

Zeyneb Biyişeva, sadece halkın söz sanatına yeni inciler eklemekle kalmamış, aynı zamanda halkın önüne yeni amaçlar da koymuştur. Sadece mutlu etmekle kalmayan yazar, düşündürmeyi de sağlamış; halkın gönlüne güzelliklerle birlikte, yeni kederler ekleyerek gerçeklerle yaşamayı öğretmiştir. Bir eliyle türkü yazıp bir eliyle çocukların salıncağını, bir eliyle milletin, ülkesinin beşiğini sallayıp, halkına o ezgilerini ulaştırmıştır. Bu sebeple Zeyneb Biyişeva Başkurt toplumu için çok kıymetli bir yazardır (Bikbayev, 2009: 11).

Resim 5

Bikbayev, nesir eserleri ustası, şair, tiyatrocu, yayıncı ve tercüman Zeyneb Biyişeva'nın eserlerini çocukların, gençlerin ve yaşlıların

şevkle okuduğunu, eserlerinin, halk için yol arkadaşı gibi olduğunu belirtmiştir. Çünkü halkın yazarı olan Biyişeva, eserlerinde Başkurt halkının her durumunu büyük bir ustalıkla ele almıştır. “Yetenek” ve “kahramanlık” sıfatları, Biyişeva'nın şahsi büyüklüğünü anlatan ayrılmaz bir ikili olarak görülmektedir. O, zamanının büyük amaçlarına ihanet etmemiş, zamanının hükmedenlerine boyun eğmemiş ve sözünü insanların yüzüne doğruca söyleyebilmiş birisi olarak tanınmıştır (Bikbayev, 2009: 12).

Zeyneb Biyişeva hayata dayandırarak yazdığı eserlerinde, kendi hayat tecrübelerine ve yaşadığı döneme özgü olan hayat şartlarına yakın problemlere yer vermiştir. Onun eserleri ülkesindeki eser verme çabasından uzak bir şekilde bireysel tasvirleriyle insan hayatının önemi ve hayatın anlamını genelleştiren içeriklere yer verilerek yazılmıştır. Velitov bunun, en çok da hikâyelerinde göze çarptığını ifade etmiştir (Velitov, 2009: 24).

Yazarın romanlarında ise, sosyal-tarihî konular, gündelik hayat, yaşam şartları, geçim sıkıntısı, tarihî olaylar vb. gibi konular gerçekçi bir gözle değerlendirilmiştir. Bu konular, yazar tarafından farklı ailelerin bakış açılarıyla tasvir edilmiş ve bunların önemine dikkat çekilmiştir (Bayımov, 2009: 81). Başkurt edebiyatında toplumsal ve felsefi içerikli halk edebiyatı şiir gelenekleri temelinde oyunlar ve lirik, romantik ruhlu hikâyeler yazan Zeyneb Biyişeva, edebi türleri zenginleştirmesi, çeşitlendirmesi ve olgunlaştırmasıyla ülkesinde başarılı ve çalışkan biri olarak anılmaktadır. Hayatın gerçeklerini her yönüyle ele alması, içeriklerinin yoğunluğu, felsefi genelleştirmelerin derinliği, dilinin açıklığı ve orijinalliği onun sanatına özgüdür. Onun eserlerinde halkının hayatındaki dönüm noktaları anlatılmıştır (Baimov vd., 2003: 380).

Zeyneb Biyişeva dolu dolu geçen sanat hayatı sürecinde, daima büyük söz ustalarından da pay almıştır. Tolstoy, Gogol, Çehov, Turgenyev vb. pek çok Rus şair ve yazarın eserlerini Başkurt Türkçesine tercüme etmiştir. Yazar tercümelerde kendi eserlerine ve kahramanlarına yakın olanları seçmiştir. Yazarın kendi eserleri de Rus diline tercüme edilmiş, Kazak, Tatar vb. Türk yazı dillerine aktarılmış ve böylece pek çok millet tarafından okunmuş ve tanınmıştır (Velitov, 2009: 30; Höseyinov, 2004: 231).

Yazarın eserleri, yaşadığı dönemde sadece edebiyat severler arasında değil, bütün toplumda çok popülermiş. Halk ondan eserler beklemiş ve ona birbiri ardına mektuplar göndermiştir. Örneğin, “*Salavattıñ Hungı Monoloğı*” (Salavat’ın Son Monoloğu) öyküsü, edebiyat severlere güzel bir hediye oldu, diye yazıyor, *Şeripkol* köyünden *Kırmışkalı kahramanı Yeğefer Lotfullin*. “– *Yüzyılları içine alan eser, halkımızın düşünce ve isteklerini, kültürünü, yaşam tarzını anlaşılır ve alışıldık bir şekilde açıklıyor. Biz edebiyat severler, kendi yazarlarımızdan işte böyle eserler bekliyoruz.*” Ve *Salavat* şehrinden *Yëvgëniya Babiçëva*’nın mektubu: “*Merhaba kıymetli Zeyneb Apay(abila)! Üç yıl önce ben sizin romanlarınızı okudum. Ve üç yıldır artık trilogiyanın kahramanlarıyla birlikte yaşıyorum. Onların kaderi gözümün önünden gitmiyor, yine de okuyorum, yine de hayran kalıyorum. Bu mektubu ben şaşırtıcı eseriniz için sonsuz teşekkürlerimi bildirmek için yazıyorum. Sadece ben değil, dostlarım, kardeşlerim de severek okuyor kitaplarınızı. Onlar adına da teşekkürler. Mutlu, uzun ömrünüz olsun.*” Bu tarz mektuplar halkın her tabakasından, çeşitli bölgelerden gelmiştir. *Baymak* bölgesindeki *Ehmer* okulundaki 5. sınıf öğrencileri “*Kıymetli Zeyneb Apay! Sizin “Duş Bulayıq” eserinizi okuduk. Onu çok beğendik. – Bizim sınıfın öğrencileri sizi çok seviyor.*” diye yazmışlar. Gelen mektuplar

sadece Başkurt okurlarından değil, o zamanın SSSR olarak adlandırılan büyük ülkenin çeşitli yerlerinden gelmiştir. Yüksek makamlardan gönderilen mektup satırları da dönemin *Başkurdistan Kızı* dergisinde yayımlanmıştır (Bayımov, 2009: 78).

Dergi, gazete yazarı olarak da çalışan Zeyneb Biyişeva, halkıyla iç içe yaşadığı yıllarda Başkurt medeniyeti, sanatı ve edebiyatı için çalışmış, toplumunun başarılarına sevinmiş, kıtlıklarına, sıkıntılara üzülmüş ve güncel denemeler yazmıştır. Sanat yönünden umutlu çocukları ve gençleri izlemek, onları savunmak ve yetiştirmek yazarın her zaman meşguliyeti olmuştur. Zeyneb Biyişeva, çocukluğundan beri çalışmayı severek büyüyen, yerinde duramayan, dinamik yaradılışlı, doğru sözlü, korku nedir bilmeyen cesur yürekli ve büyük irade gücüne sahip bir şahsiyet olarak bilinmektedir. Çalışkan, halkına her zaman hizmet eden, amaçlarına her daim sadık kalan yazarı, halkı çok sevmiş ve hürmet etmiştir. Toplum için yapmış olduğu hizmetleri ve sanat eserlerinden dolayı o, üç kez *Poçet Bildeh Devlet Nişanı'nı*, 1968 yılında ise *Yaqtığa* (Aydınlığa) adlı trilogiyası için *Salavat Yulayev Devlet Ödülü'nü* almıştır. 1990 yılında Başkurdistan Cumhuriyeti'nin en üst hediyesi olan *Başkurdistan Halk Yazarı* adlı kıymetli isim, ilk kez Zeyneb Biyişeva'ya verilmiştir. Yorulmak nedir bilmeden çalışan, halkına hizmet eden yazarın kıymeti ve önemi gün geçtikçe daha da artmıştır. Yetenekli büyük edibe, Başkurdistan halkı için ölümsüz bir kahramanlık sembolüne dönüşmüştür (Bayımov, 2009: 84; Velitov, 2009: 30; Höseyinov, 2004: 229).

Eserleri

Zeyneb Biyişeva kendi tarzını yaratmış, edebî türlerin birçoğunda eser vermiştir. Karagöz onun eserlerinin, edebî kalıpların dışına çıkarak Sovyet edebiyatında, dolayısıyla Başkurt edebiyatında yeni bir çığır açtığını aktarmaktadır. Önceleri, çocuk edebiyatı türlerinde eserler veren bir yazar olarak tanınan Biyişeva aydın, romantik ruhlu bir yazar olarak kısa hikâyeler, uzun hikâyeler, şiirler ve ibretli masallar yazmıştır. Daha sonra *Duş Bulayık* (Dost Olalım), *Könhılıv* (Künhılıv), *Gölyamal* (Gülyamal), *Seyër Kేశş* (Tuhaf İnsan), *Uyzar*, *Uyzar* (Düşünceler, Düşünceler) gibi keskin polemik ruhlu hikâyelerini kaleme almıştır. Zeyneb Biyişeva'nın yazdığı *Möhebbet hem Nefret* (Sevgi ve Nefret), *Nezër* (Nedir), *Tılsımlı Kuray* (Tılsımlı Kuray) gibi dramatik eserler, şekil ve üslup yönünden Başkurt Sovyet edebiyatında yeni bir dönemin başlangıç eserleri olma özelliğindedir. Bu eserler halk yaratıcılığı şiirselliğinde, folklor malzemelerinden fazlasıyla

yararlanılarak yazılmıştır. Karagöz bu eserlerdeki karakterlerin tarzının, geniş bir şekilde geliştirilip felsefi sembollerle renklendirildiğini belirtmiştir (2011; 315).

Zeyneb Biyişeva'nın mensur eserlerinde hayatın bütün katmanlarına yer vermesi, şiirlerinde ise his ve duygulara dayanan düşüncelerini farklı bakış açılarıyla anlatması dikkat çekmektedir. Yazarın bütün eserlerine özgü olan klasik geleneklere dayanma, onun şiirlerinde de görülmektedir. Şiirlerinin çoğu kendi ritimleri, vurguları ve betimleme yollarıyla halkın meşhur türkülerine yakındır. Bazılarının türkü şeklinde olması da bu fikri desteklemektedir (Maqtav yırla, şağır!, Aşkınma la, diñgöz! vb.) (Velitov, 2009: 25).

Zeyneb Biyişeva'nın esas eseri olan *Yaqtığa* (Aydınlığa) trilogiyasındaki romanlarda farklı insanların ve ailelerin pek çok neslini insanların kederleriyle Başkurt halkının 1917 yılındaki dönemeçli yıllara ulaşma yollarını, 20. yüzyıl başlarındaki zor hayatını, bağımsızlık için savaşmasını, vatan tarihindeki en katmanlı ve fırtınalı devrim olaylarını da ekleyerek anlatmıştır. Yazar, yirmi yıla yakın zamanı içine alan bu dönemi sadece yaşam şartları örgüsünde değil, aynı zamanda halkın sosyal ve ruhsal gelişimi gibi katmanlı süreçleriyle de ele almıştır. Zeyneb Biyişeva halkın tarihine her zaman mücadele, sınıfsal çatışma ve karışıklıklar tarihi olarak bakmış ve bu sebeple *Yaqtığa* (Aydınlığa) trilogiyası Başkurt halkının yirmi yıldan fazla döneme yayılmış olan hayatının sanatsal bir tarih yıllığı olarak kabul edilmiştir. Bu eserde halkın ruhsal biyografisi yer almaktadır (Velitov, 2009: 26).

Yaqtığa (Aydınlığa) adlı trilogiya romanı Zeyneb Biyişeva'yı sanatının zirvesine taşıyan bir kuğu şarkısıdır. Bu trilogiyanın ilk kitabı ve giriş noktası *Kemhätəlgender* (Aşağılananlar) isimli epik romandır. Daha sonraki iki kitap *Olo Ėyək Buyında* (Ulu İyik Boyunda) ve *Yēmēş*

Resim 6

(Yemiş) romanları, bu epik trilogiyanın daha da genişlemiş parçalarıdır. Bu romanlar, Rusçaya tercüme edilerek Moskova'da da yayımlanmış ve Sovyet okuyucusunun saygısını kazanmıştır. Geniş epik planda Başkurt halkının sosyalist inkılâba gidiş yollarını tasvir

eden bu trilogiya roman, şimdiki Başkurt edebiyatının klâsik zeminini oluşturmaktadır. Zeyneb Biyişeva bu trilogiya eserle 1968 yılında *Salavat Yulayev Devlet Ödülü*'nü kazanmıştır (Karagöz, 2011: 316).

Zeyneb Biyişeva'nın hikâyelerinde çok karmaşık konular, dramatik olaylar ve zıtlıkların çatışması dikkat çekmektedir. Hikâyeler ayrıntılı okunduğu zaman bu daha iyi anlaşılacaktır. Zeyneb Biyişeva'nın sade anlatımının altında karmaşık örgüye sahip kaderlerin, bir ideolojiyi yaşatabilmek için cennet vaadiyle kandırılmış ve sonra karanlık bir zindana atılmış insanların ruh güzelliği ve büyüklüğü yatmaktadır. Çünkü insan kaderi, onun hayattaki yerini tayin etmede en önemli ölçüttür. Bu nedenle ki, Sovyet toplumunun ana problemi, insan kaderi ve onun hayattaki yerinin tayin edilişi hakkındaki endişelerdir. Zeyneb Biyişeva eserlerini resmî Sovyet ideolojisine hizmet için yazmış olsa da eserlerinde dolaylı yünden Başkurt toplumunun yaşadığı sıkıntıları, Başkurt halk kültürüne ait folklorik unsurlarla birlikte kullanarak ustaca tasvir etmeyi başarabilmiştir (Karagöz, 2011: 320).

Yazarın öykülerindeki olaylar gerçek hayata çok yakındır. *Könhılıv* (Kühüliv) hikâyesinin yazılma tarihi ile ilgili yazar şunları söylemiştir:

Gençken, Büyük Vatan savaşı yıllarında, ben, Sovet Başkörtostanı baskısında çalışan bir gazeteci olarak, Olo Ėyäk Boylarına da sık sık giderdim. Burada da, ülkemizin diğer bütün yerlerindeki gibi zor, ağır ve gayretle çalışılan cephe vardı. Bütün güç, Tıvğan ili için, cephe için, kazanmak için! denilen mukaddes görev etrafında toplanmıştı. Kocalarını, oğullarını ve babalarını cepheye uğurlayan kadınlar, kızlar ve çocukların, aslında bütün Soyvet Birliği halkının birliğine, sabrına, düşmanı yenecek olan derin inancına hayran kalmak ve bununla övünmek sona erecek gibi değildi. Onlar, cephe gerisinde savaşı kazanıyorlardı. Onlar, kahraman Sovyet Ordusunu gıdaya, giyime muhtaç etmemek için dur durak bilmeden çalışıyorlardı (Bayımov, 2009: 79).

Zeyneb Biyişeva sanat hayatında şiirin çeşitli türlerine de müracaat etmiştir. Çok kıymetli lirik şiirler, baladlar (konulu şiir veya şarkı), alegorik eserler, şiir şeklinde piyesler, şiir ve trajediler yazıp, kendisini şiir ustası olarak da tanıtmıştır. Sanatını, Başkurt halk sanatı geleneklerine dayandırıp, şiir türlerinin imkanlarını genişletmiş ve çeşitlendirmiştir. Yazar *Nezër* (Nedir), *Tılsımlı Kıray* (Tılsımlı Kuray), *Zölhize* (Zölhize) gibi piyeslerinde önemli fikirlere, felsefi, sosyal, siyasi, ahlaki ve etnik problemlere yer verip halka yakın olan kahramanların yoğun duygularını, derin hislerini, amaç ve isteklerini anlatmak için *Yuğa*, *Tılsımlı Kıray*, *Ay*, *Koyaş*, *Börköt*, *Diñgëzbike* gibi sembolik karakterlerin kendi aralarındaki kavgalarını tasvir etmek için, şiir sanatına özgü romantizm ve onun üstün stilinden ustaca faydalanmıştır. Yazar, lirik eserlerinde yüreğinden çıkan en kutsal hisleri söylemiştir (Höseyinov, 2004: 231).

Romantik kahraman, kendi hayatında önemli bir rol oynayan 8 Mart gününü:

“*Bu gün bana her zaman türkü gibi, gençliğime götüren yol gibi*” diye düşünceli duygularla hatırlıyor *Yıldar, Yıldar* (Yıllar Yıllar) şiirinde. *Yeşev-Beğēt* (Yaşam ve Baht), *Yeşev-Ĥēzmet* (Yaşam ve Hizmet), *Beğēt Öleşēm* (Baht Payım), *Hızlanma, Küñēl* (Sızlanma Gönül) şiirlerinde yazarın bütün eserleri için odak noktası olan problemler, yani, hizmette sevgi, hizmetin insana sağladığı büyük, adil ve gerçek insan olma fikirleri yansıtılmıştır.

Yırlayım (Türkü Söylüyorum), *Yırzarım* (Türkülerim), *Nindeg Ön Bıl?* (Nasıl Ses Bu?) şiirlerinde romantik kahramanların edebi sanatla olan ilişkisi, edebiyatın insan hayatındaki rolü ve yeri ile ilgili düşünceleri yer almaktadır. *Yırlayım* şiirinde, şairenin zor çocukluk zamanları, kendisini şair ve insan yapan büyük vatana olan içten sevgisi ve ucu bucağı olmayan içten duyguları da ustaca anlatılmıştır (Höseyinov, 2004: 232).

Aşkınma la, Diñgēz (Coşma Deniz) şiirindeki kahraman şair tasviri, onun duygu ve düşüncelerini, coşkulu duygularını, yerinde duramayan denizle benzer sesli olarak; *Yırzarım* şiirindeki şair tasviri, denizin yıkadığı kayayla halkın gönlünü coşturan şarkıları deniz dalgalarıyla karşılaştırılır (Höseyinov, 2004: 232).

Hizmetin insan için baht, mutluluk getirmesi, onun adını ölümsüz yapması, insanın sanat gücünün büyüklüğü fikri *Hızlanma, Küñēl* (Sızlanma Gönül), *Ĥalıķ Küñēlē* (Halkın Kalbi), *Tēlek* (Dilek) gibi şiirlerinde yer almaktadır (Höseyinov, 2004: 232).

Şaire son yıllarında yazdığı şiirlerinde hayatta yaşamanın anlamını, insanın dünyadaki görevleri ile ilgili felsefi düşüncelerini, iyilikle kötülük arasındaki mücadele temasını derinleştirmiş, keskinleştirmiştir. *Yaqşı*

Resim 7

hem Yaman (İyi ve Kötü), *Ĥıyın hem Reğēt* (Eziyetli ve Rahat) adlı dördlüklerde, *Atayım Vasiyatı* (Babamın Vasiyeti) adlı şiirinde didaktik destanlara yönelmiştir. Destan

geleneklerine devam edip, insanlara iyi sıfatları övmüş, kötü davranışlar için insanda tam tersi duyguları uyandırmıştır. (Höseyinov, 2004: 232).

Höseyinov, şairenin bu şiirlerinin, her yönden olgun ve armonik yetişen çağdaşlarının tasvirine yöneltmiş olmasıyla, genç nesil için ahlak kurallarının şekillendirilmesine hizmet etmesiyle ayrı bir öneme sahip olduğunu belirtmiştir.

“Ne kadar uzun yaşamış olsam da, gönlümde dolup taşan eser deryasının dörtte birini dâhi yazıya dökemedim. Bu kaygı verici”, diye yazmış Zeyneb Biyişeva. Ömrünün asıl zamanları, yazmaktan çok mücadeleyle, her kitap için pek çok engele karşı durmakla geçmiştir. Bayımov, Zeyneb Biyişeva için kendi yurdunu, halkını iyi tanımak, halkının sevinçleri ve üzüntüleriyle beslenip, halkının kaderini kendi kaderiymiş gibi yaşamaktan daha büyük bir kıymet olmadığını ifade etmiştir. Onun eserlerinin özgünlüğünün, nitelikli poetikasının, halka olan yakınlığının ve çalışan insanlarına karşı saygılı bakışıyla farklı olduğunu belirten Bayımov, bu yönleriyle yazarın millî medeniyete, 20. yüzyıl Başkurt edebiyatına, tekrarlanmaz güzellikler getirdiğini belirtmiştir (Bayımov, 2009: 84).

Yazarın eserleri üç dönemde ele alınmaktadır (Höseyinov vd., 2004: 229-231):

1. Dönem Eserleri:

Zeyneb Biyişeva'nın sanat çizgisi *Orenburg Pedagoji Teknik Okulu*'nda okuduğu yıllarda başlamıştır. Yazar *Görlevêkter Arahında* (Seller Arasında) adlı ilk hikâyesini 1927 yılında, bu okulda okuduğu yıllarda yazmış ve o eseri 1930 yılında *Sesen* dergisinde yayınlanmıştır. (Höseyinov vd., 2004: 229). Bu hikâye, genç yazarın matbuatta çıkan ilk eseridir. Velitov, eserin eksikleriyle birlikte çok güçlü lirik-romantik betimlemelerinin, halk destanlarına yer verilmesi ve tabiat manzaralarının ustaca tasvir edilmesi gibi nitelikli yönlerinin de olduğu ifade etmiştir. İlk eserlerinde lirik şiir, romantik betimlemeler ve halk sanatı geleneklerini benimseme gibi özellikler dikkat çekmiştir (Velitov, 2009: 24).

Yazarın ikinci eseri olan *Ös Kis* (Üç Akşam) adlı hikâyesi, 1941 yılının Mayıs ayında *Oқтыabr* dergisinde yayımlanmıştır. Daha sonra yazarın yeni eserleri birbiri ardınca matbuat sayfalarında görünmeye başlamıştır. 1941 yılında yazılan *Dalala Tañ* (Ovada Tan) hikâyesi, *Partizan Malay* (Partizan Delikanlı) öyküsü yazarın sanat hayatının daha sonraki gelişimini belirlemede önemli bir rol oynamıştır (Höseyinov vd., 2004: 229).

2. Dönem Eserleri; Savaştan Sonraki Sanat Hayatı

Bu dönem yazarın edebi yönden bütün çalışkanlığını oluşturan ve nicelik yönünden de en verimli olduğu dönemidir. Zeyneb Biyişeva bu yıllarda tercüme ve çocuk edebiyatı alanlarında, şiir ve öykü türlerinde büyük bir coşku ve ilhamla çalışmıştır (Höseyinov vd., 2004: 230).

Zeyneb Biyişeva *Büyük Vatan Savaşı*'ndan sonraki dönemde çocuklar için 1946'da yazdığı *Yarzamsı* (Yardımcı) ve 1947'de yazdığı *Başak* (Başak), *Koyaş Nime Tině?* (Güneş Ne Dedi?) adlı hikâyelerinde çocukların alçakgönüllülüklerini tasavvur ettirmiştir. Bu öykülerinde yazar, daha çocuk yaşta olmalarına rağmen azimli, çalışkan, çevresi ve ailesi için bir şeyler yapmayı canı gönülden isteyen, görev bilincine sahip tipler aracılığıyla pek çok ders vermiştir (Höseyinov vd., 2004: 230).

Yazar 1952-1954 yıllarında *Duş Bulayık* (Dost Olalım) hikâyesini yazmıştır. Çocuk edebiyatı alanındaki başarılı eserlerden birisi olan bu hikâyede, pek çok milletten çocuğun arasındaki dostluk, onlardaki yüksek ahlak vasıflarının şekillenmesi, çocuk eğitimi alanında ailelerin tecrübeleri ve geleneklerin değiştirilmesi, öğretmen ve öğrencilerin birliği ve çalışmanın rolü gibi pek çok önemli konular yer almaktadır. Bu konular, yazarın çocuk psikolojisini çok iyi bilmesiyle oluşturulmuş, belirli tipler aracılığıyla da ustaca işlenmiştir. Eserde çocukların hayatı, halkın yaşam şartları ve tabiatla birlikte tasvir edilmiştir (Höseyinov vd., 2004: 230).

1946'da yazdığı *Yulda* (Yolda) adlı hikâyesinde ve *Könhılıv* (Künhılıv) öyküsünde çalışan insanların savaş ve savaştan sonraki büyük kuruluş devrindeki kahramanlık mücadelelerini ve hizmetlerini anlatmıştır.

Gölyamal (Gülyamal) adlı manzum hikâyesinde, Başkurt kadın ve kızlarının yarım yüzyıl içerisindeki gelişim çizgisi anlatılmıştır.

1947 yılında yazdığı *Yenlë Herëfter* (Canlı Harfler) adlı eserinde şiirle yazdığı resimli alfabeyle çocukların okumayı öğrenme ve güzel konuşma eğitimine katkı sağlaması yönüyle önemli bir eserdir.

3. Dönem Eserleri; Son Dönem Eserleri

Zeyneb Biyişeva'nın 1956 yılından itibaren ömrünün son günlerinde devam eden büyük sanat çizgisi, 20. yüzyıl Başkurt edebiyatı tarihinde önemli bir yer tutar. Bu yıllar yazarın yeteneğinin gerçek anlamda gelişme yılları olmuştur: Başkurt edebiyatını yeni türler, temalar, yeni kahramanlar ve sanatsal tasvirler aracılığıyla zenginleştirmiştir.

Yazarın dünyası, sanatsal özellikler açısından yeni ve büyük yükselişlere geçmiştir (Höseyinov vd., 2004: 230).

Bu yıllarda yazdığı *Seyër Këşë* (Tuhaf İnsan), *Uyzar, Uyzar* (Düşünceler, Düşünceler), *Hönersë mënen Öyrensëk* (Usta ve Çırak), *Möhebbet hem Nefret* (Sevgi ve Nefret) gibi hikâyeleri, 1957 yılında yazdığı *Tılsımlı Kuray* (Tılsımlı Kuray) piyesi, 1958 yılında yayınlanan *Yaqtığa* (Aydınlığa) trilogiyasının ilk kitabı olan *Këmhetëlgender* (Aşağılananlar), 1966 yılındaki *Olo Ėyëk Buyında* (Ulu İyik Boyunda), 1960 yılında yayımlanan *Yëmëş* (Yemiş) adlı romanları, çok değerli şiirleri ve makaleleriyle bu dönem yazarın sanat hayatı için yeni yükseliş yılları olmuştur.

Resim 8

Yazarın sanatı, bu dönemde kendi sorunlarına yer verilen, fikir ve sanat yönünden çok talep eden okuyucuların hatıralarına yer vermesiyle tatmin edici büyük bir olgunluğa erişmiştir (Höseyinov vd., 2004: 230-231).

Yazarın edebi yönden çalışkanlığı ve dergicilik yönü, toplum hizmetlerinde aktif çalışmasıyla birleşmiştir. Keskin tartışmacı ruhlu gazete yazıları, makaleleri ve tercüme alanındaki çalışkanlığı, aynı ruhsal kültürün gelişmesinde önemli bir yer almıştır. Başkurt okuyucuları Zeyneb Biyişeva'nın bu dönemdeki tercümeleriyle Rus yazar ve şairlerle tanışmıştır.

HAYLANMA EŞERZER (SAYLANMA ESERLER)

Çalışmamıza esas teşkil eden eserler, Zeyneb Biyişeva'nın iki ciltte toplanmış olan *Haylanma Eşerzer* (Saylanma Eserler) adlı kitabının 2. cildinde yer alan hikâye ve küçürek öykülerdir³. 384 sayfa olan bu eser üç bölümden oluşmaktadır. Biz bu çalışmada birinci ve üçüncü bölümde yer alan “*Hönersë hem Öyrensëk* (Usta ve Çırak), *Möhebbet hem Nefret*

³ “Küçürek öykü” anlatı türü için dünya edebiyatında, “*short short story, flashfiction, sudden fiction, quick fiction, fast fiction*” terimleri kullanılmaktadır. Türkçede ise bu terim dışında “*çok kısa öykü, minimal öykü, öykücük, minicik öykü, hızlı kurgu, mini kurgu, kıpkısa öykü, kısa kısa öykü, küçük öykü, mesel*” gibi terimlerin kullanılmaktadır (Korkmaz ve Devenci, 2011: 11).

(Sevgi ve Nefret)” adlı hikâyeleri ile; “*Başak* (Başak), *Ƙoyaş Nime Tině?* (Güneş Ne Dedi?), *Yarzamsı* (Yardımcı), *Ömöt Börölerě* (Umut Tomurcukları), *Yeşel Yügen* (Yeşil Yular)” adlı küçürek öyküleri üzerine çalıştık.

Hönersě hem Öyrensěk (Usta ve Çıracak) adlı hikâye bir köyde antika eşyalara meraklı Hasbulat amcanın gençliğinde Akbulat adında çok sevdiği bir arkadaşının ona hediye ettiği görkemli bir testiden hareketle gelişir. Hasbulat amca testinin hikâyesini yine kendisi gibi antika meraklısı bir gence Akbulat’ın kendisine anlattığı şekilde anlatıyor. Testinin hikâyesi ise alçak gönüllü, işinin ehli olan bir ustanın ve yine kötülükten bihaber olan köy halkının, işgüzar ve yalancı çıracak tarafından nasıl aldatıldığı, üzerinden onca yıl geçmesine rağmen çırağın yalanının nasıl ortaya çıktığı üzerinedir.

Möhebbet hem Nefret (Sevgi ve Nefret) adlı hikâye şaşırtıcı derecede güzel olan Deniz’in tasviriyle başlar. Güzelliği ve gücü kendisinde toplayan Deniz güzelliğiyle insanları, Güneş’i, Ay’ı ve Fırtına’yı kendisine aşık eder. Bu Deniz’e riyasızlık, gönül bağlılığı ve sevgi gibi hisler yabancıdır ve o kadınları ve kızları hiç sevmez. Hikâye tasvir edilen bu Deniz’in gemiye binen Zölhize’yi nasıl ölüme götürdüğü üzerinden gelişir. Zölhize, babasının ölümüne sebep olan ve ardından annesiyle kaçıp giden İrigit’in oğlu Aznagol’a aşiktir. Ailesinin yaşadıklarından habersiz olan Zölhize dedesi Yulaman’ın uyarılarına rağmen onu dinlemez ve kalbinin sesini dinler. Ancak kalbi ve aşık olduğu nankör Aznagol onu yanıltmış ve ilk kez ihanetle karşı karşıya kalan Zölhize kendisine yabancı olan nefret duygusuyla tanışmıştır. İhanet, Zölhize üzerinde ölümden daha büyük bir etki bırakmış, nankörlerin yanında kalmayı istemeyen Zölhize nefret dolu sözlerle ölüme gitmiştir.

Başak (Başak) adlı küçürek öyküde henüz oyun çağında olan çocukların sevip saydığı Hebir’in öncülüğünde birlik ve beraberlikle nasıl çalıştıkları anlatılır. Biçerdöverin ardında, anızlarda kalan başakların tarlada zayı olmasına gönlü razı olmayan Hebir, diğer çocuklarla birlikte işbirliği yapar. Çocuklar küçük yaşta olmalarına rağmen bu işe hayır demezler ve büyük bir duyarlılıkla anızlarda kalan başakları toplarlar. Çocukların her biri çiftlik sahiplerinin uğrayabileceği zararı önleyebildikleri ve onlara yardımcı olabildikleri için bir şeyleri başarabilmenin mutluluğu içerisindeyler.

Ƙoyaş Nime Tině? (Güneş Ne Dedi?) adlı küçürek öyküde tabiatın kıştan yaza doğru geçirdiği değişiklikler üstün bir sanat yeteneği ile betimlenmiştir. Baharın bütün canlılara sunmuş olduğu güzellikler ve her canlının baharla birlikte yaşadığı mucizevi

uyanışlar Morat'ın üzerinde de büyük bir etki bırakmıştır. Ancak baharın yarattığı heyecana kapılan Morat sorumluluklarını geri plana atmış, derslerini boşlamış ve zamanının çoğunu dışarıda vakit geçirmeye ayırmıştır. Öyküde, bu nedenlerden dolayı derslerinde zamanla başarısız olan Morat'ın ailesine karşı yaşadığı mahcubiyet anlatılmıştır.

Yarzamsı (Yardımcı) adlı küçürek öyküde babası hastalandığı için annesine ve kardeşine yardımcı olmaya çalışan Yemil'in henüz on bir yaşında olmasına rağmen, babasının yokluğunda omuzlarına yüklenen sorumluluk ile yaşından daha olgun bir çocuk gibi davranıp yapılması gereken işleri yerine getirmekten duyduğu mutluluk ve heyecan anlatılmıştır.

Ömöt Börölerë (Umut Tomurcukları) adlı öyküde, emek verildiğinde neler olabileceği bir elma ağacı üzerinden betimlenmiştir. İzelguja'nın yeni başladığı şehir okulunda öğretmen ve öğrenciler her bir ağaçla tıpkı çocukmuş gibi ilgilenirler. Böryen'de çam ağaçlarının ilgi beklemeksizin kendiliğinden büyüyor olmasına alışkan olan İzelguja'ya bu durum başta komik gelmiştir. Ancak İzelguja'nın bu önyargısı bahçede dikkatini çeken yaşlı bir elma ağacıyla yıkılır. Bu elma ağacıyla yakından ilgilenen İzelguja ağacın her mevsim yaşadığı değişikliklere şahit oldukça ağaçların da insanlar gibi emek ve ilgiyle büyüyüp geliştiklerini görmüştür. Emek ve ilgi verildiğinde ağaçlardan daha güzel verim alındığını tecrübeyle sabitlemiştir.

Yeşël Yügen (Yeşil Yular) adlı küçürek öykü hangi iş için yeteneğin gerekli olup olmadığı bahsi üzerinden gelişir. Yeteneği resim yapmak, şarkı söylemek, futbol oynamak vs. ile sınırlandırılan çocuklar arkadaşları Demin'i yeteneksiz ve tembel biri olarak görürler. Çünkü Demin bunlardan herhangi birisini yapamaz. Ancak, yaşam boyunca karşılaşılan olaylarla insanların görünmeyen, bilinmeyen bazı yetenekleri ortaya çıkabilmektedir. Çocuklar, çiftliklerde oluşan çukur ve yarıkların toprağa verdiği zararı önlemek için bunları tespit etmeye gittiklerinde başlarına gelen talihsiz olaydan yeteneksiz diye dalga geçtikleri Demin sayesinde kurtulurlar. Ve yine bu çukur ve yarıkların yeşil yularla yani ormanla önlenmesi için en çok çalışan Demin olur. Bu talihsiz olayla yeteneksiz ve tembel olarak görülen Demin hakkında düşünceler değişmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL İNCELEMESİ

Metin üzerinde yapılan dil incelemesi, *Ses Bilgisi ve Biçim Bilgisi* olmak üzere iki ana başlıktan oluşmaktadır.

1.1.SES BİLGİSİ

En küçük gramer birliklerinden en büyük birlik olan cümleye kadar dili meydana getiren bütün şekillerin bünyesinde ses adı verilen en küçük ve en basit dil unsurlarının bulunduğunu belirten Ergin, bu unsurların bazen tek başlarına, çok defa da yan yana gelerek canlı cansız varlıkları, kavramları ve durumları karşılayan sözcük denilen dil birliklerini, dil unsurlarını ve dil şekillerini meydana getirdiklerini ifade etmiştir (2013: 29).

Dilin sesleri, söz içinde söylenir. Bir ses, bir sözün yapısında değil, birçok sözde bulunur. Dilin söz varlığını oluşturan binlerce sözün sınırlı sayıdaki seslerin değişik birleşimlerinden oluştuğu görülür. Ses, ancak asıl ve bağlı biçim birimlerinde var olabilir. Bu yüzden, saymacalık görevi sese değil, ses demetlerine verilmiştir. Sesler, anlam taşıyıcı değil, fakat anlam değiştirici birimlerdir (Karaağaç, 2010: 17).

Hece kurmadaki işlevlerini esas alarak, dillerdeki sesleri ünlü ve ünsüz olmak üzere iki gruba ayıran Karaağaç, ünlülerin ciğerlerden alınan havanın, ağzın değişik bölgelerinde ve dilin değişik hareketleriyle boğumlanmasıyla oluştuklarını; ünsüzlerin ise havanın ses çıkarma organlarına çarpıtılmasıyla elde edildiğini ifade etmiştir. Her çarpma öncesi veya sonrasında ağız, burun veya yutak boşluklarında bir boğumlanmanın gerçekleşmesi gerektiğini belirten Karaağaç; bu yüzden, gürültüden farklı bir sesin var olabilmesi için, bir ünlünün çıkarılması gerektiğini söylemiştir (2010: 31).

1.1.1. Ünlüler

Ünlüler, ses organlarında herhangi bir engelle karşılaşmadan çıkarılan seslerdir. Dillerdeki ünlüler hem sayı, hem de nitelik bakımından çeşitlidir. Bazı dillerde ünlülerin sayısı azken, bazı dillerde biraz daha çoktur. Yine bazı dillerin yazımında ve dil çalışmalarında yarı ünlü+ünlü veya ünlü+yarı ünlü yapıları da ünlü sayılır (Karaağaç, 2010: 41).

Başkurt Türkçesiyle ilgili yapılan kimi çalışmalarda, Başkurt Türkçesinde 9 ünlünün var olduğu (Kiyikbayev vd., 2010: 52; Öner, 2011: 168; Buran ve Alkaya, 2014: 234; Yazıcı Ersoy, 2018:19); kimi Başkurt Türkçesi gramer kitaplarında da Rusçadan giren ünlülerle birlikte 12 ünlünün olduğu bilgisi verilmiştir (Dmitriyev, 1950: 5; Kiyikbayev, 2002: 15).

Kiyikbayev “*Başkört Tělěññ Fonëtikahı*” adlı kitabında Başkurt Türkçesi ünlülerinin 9 tanesinin (/a/, /e/, /ı/, /i/, /ě/, /u/, /ü/, /o/, /ö/) Başkurt Türkçesi sözcüklerinde; kalan 3 tanesinin “/o/, /ı/, /ě/ (ə)” de Rusçadan giren sözcüklerdeki ünlüler olduğunu belirtmiştir (2002: 15). Dmitriyev de “*Başkört Tělěññ Grammatikahı*” adlı kitabında 12 ünlü olduğunu söyler ancak, 12. ünlü sayılan /a/’nın ses değil, /a/ sesinin bir varyantı olduğunu; /o/ (motor, zavod, vagon) ve /ě/ (těhnik, dirėktor, mėtr) ünlülerinin sadece Rusça sözcüklerde kullanıldığını ve bu ünlülerin inkılabı kadar Başkurt Türkçesinde yer almadığını belirtmiştir (1950: 6).

Kiyikbayev vd., tarafından hazırlanan “*Başkört Tělě*” adlı kitapta Başkurt Türkçesindeki ünlüler, ağız boşluğunda dilin hareketine ve dudakların katılımına göre iki başlık altında incelenmiştir:

1- Ağız boşluğunun ön kısmına gelirse, ön ya da ince ünlüler: /e/, /ě/, /u/, /ö/, /ü/; arka kısmına gelirse arka ya da kalın ünlüler: /a/, /ı/, /o/, /u/ oluşur.

2- Dudakların durumuna göre ise, dudaklar katılırsa yuvarlak ünlüler: /o/, /u/, /ö/, /ü/; dudaklar katılmazsa düz ünlüler: /a/, /e/, /ě/, /ı/, /u/ oluşur (2010: 53).

Başkurt Türkçesinde ünlüler *çıkış yerine göre, dudakların durumuna göre ve ağzın açıklığına göre* olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılmıştır.

1. Çıkış Yerine Göre Ünlüler

Ünlüler dil ve damağın önünde veya arkasında oluşma durumuna göre ikiye ayrılmaktadır.

Arka Damak Ünlüleri

/a/, /ı/, /u/, /o/

Ön Damak Ünlüleri

/e/, /i/, /ě/, /ü/, /ö/

2. Dudakların Durumuna Göre Ünlüler

Düz Ünlüler

/a/, /e/, /ɨ/, /i/, /ě/

Yuvarlak Ünlüler

/u/, /ü/, /o/, /ö/

3. Ağızın Açıklığına Göre Ünlüler

Geniş Ünlüler

/a/, /e/

Dar Ünlüler

/ɨ/, /i/, /u/, /ü/

Yarı Kapalı Ünlüler

/ě/, /o/, /ü/

Başkurt Türkçesindeki ünlülerin özellikleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Yazıcı Ersoy, 2018: 20).

ÜNLÜLER	Düz			Yuvarlak	
	Geniş	Yarı Dar	Dar	Dar	Yarı Dar
Arka Damak	a		ɨ	u	o
Ön Damak	e	ě	i	ü	ö

Tablo 1.1.1.1 Ünlüler

/a/

Düz ve geniş bir arka damak ünlüsüdür. Türkiye Türkçesindeki /a/ ile aynı sesletim değerine sahiptir. Sözcüğün her yerinde görülebilir.

Söz başında: *ağay* “abi” (1518), *ağhul* “beyazımsı” (135), *arık* “zayıf, güçsüz” (1051), *arış* “çavdar” (527).

Söz ortasında: *kağız* “kağıt” (1564), *kamsı* “kamçı” (482), *sabak* “çamça balığı” (1464), *takır* “düz” (747).

Söz sonunda: *kala* “şehir” (1952), *nuja* “sıkıntı” (456), *taba* “tava” (780), *muksa* “torba” (1559).

/e/

Düz, geniş bir ön damak ünlüsüdür. Türkiye Türkçesindeki */e/* ünlüsünden daha açık ve geniş telaffuz edilen bir */e/* ünlüsüdür.

Söz başında: *ekrën* “yavaş, hafif” (1434), *etes* “horoz” (24), *ež* “az” (1779), *eyže* “haydi” (1355).

Söz ortasında: *esey* “anne” (1854), *kekük* “guguk kuşu” (194), *keleş* “müstakbel gelin” (766), *retten* “aralıksız” (210).

Söz sonunda: *ese* “anne” (886), *keme* “gemi” (1011), *yene* “yeniden” (1936), *něske* “ince, zayıf” (1304).

/ě/

Düz, yarı dar bir ön damak ünlüsüdür. */e/* ile */i/* arasında telaffuz edilen ve Başkurt Türkçesinin karakteristik ünlülerinden biridir.

Söz başında: *ěř* “iri” (1614), *ěрге* “çevre, etraf” (1564), *ěs* “iç” (4930), *ělek* “önce, evvel” (75).

Söz ortasında: *ělěkkě* “önceki” (466), *kěm* “kim” (117), *gěl* “daima” (1402), *kěrpěk* “kirpik” (844).

Söz sonunda: *kěsě* “yaşça küçük olan” (1481), *höněrsě* “usta” (146), *beržě* “gölge balığı” (188), *ikě* “iki” (277).

Başkurt Türkçesindeki E e harfinin, Rusçadaki dengi olan ön damak ünlüsüyle eşleştirildiğini belirten Öner, bunun normal gözükse de Rusçada söz başındaki */y/* türemeli telaffuzun Başkurt Türkçesinin yazım kurallarına da aynen aktarıldığını ve söz başında ince sıra sözlerde */yě/* yazmaya ve okutmaya yarar şekilde kullanıldığını ve böylelikle Başkurt Türkçesinde yerli sözlerdeki E e harfinin söz başında ünlü olarak okunmadığını ifade etmiştir. Rusçadaki söz başı ikiz ünlüsünün aynen Başkurt Türkçesine taşınmasından kaynaklanan sorun sebebiyle alfabede *э* harfinin söz başındaki */ě/* ünlüsünü yazmak için kullanıldığını belirtmiştir (2011: 167).

/u/

Düz, dar bir arka damak ünlüsüdür.

Söz başında: *işanis* “inanç” (1140), *ısın* “gerçek, doğru” (127), *ılasın* “şahin” (1103), *ırıv* “soy, boy” (742).

Söz ortasında: *kalın* “koyu, yoğun” (2063), *mıyık* “bıyık” (208), *nık* “sağlam” (766), *landış* “inci çiçeği” (140).

Söz sonunda: *ınyı* “inci” (141), *mışkılı* “küçümser, alaycı” (374), *yağımlı* “güzel, hoş” (161), *şakşı* “namussuz, utanmaz” (618).

/i/

Düz, dar bir arka damak ünlüsüdür.

Söz başında: *igën* “ekin” (1515), *iğata* “çit” (1904), *ilev* “arı” (1584), *illë* “elli” (1631).

Söz ortasında: *sibëk* “minyon yapılı” (2102), *sihriy* “sihirli” (649), *timër* “demir” (12), *tirë* “deri” (93).

Söz sonunda: *sönki* “çünkü” (96), *ni* “ne” (266), *yeki* “ya da” (1545).

/u/

Yuvarlak, dar bir arka damak ünlüsüdür. Eski Türkçe ve Kıpçak Türkçesi abidelerinde bulunan /o/ ünlüsü Başkurt Türkçesinde darlaşmıştır (Öner, 1994: 71).

Söz başında: *uğa* “sırma” (688), *uqıtıvsı* “öğretmen” (1493), *umırzaya* “hüsniyusuf çiçeği” (1040), *urın* “yer” (581).

Söz ortasında: *tamuk* “cehennem” (1372), *karluğas* “kırlangıç” (753), *nuja* “sıkıntı” (456), *huja* “aile reisi” (1910).

/ü/

Yuvarlak, dar bir ön damak ünlüsüdür. Bu ünlü Eski Türkçe ve Kıpçak Türkçesindeki /ö/ ünlüsünün gelişmesiyle ortaya çıkmıştır (Öner, 1994: 71).

Söz başında: *ügëz* “öküz” (1744), *ülëm* “ölüm” (1020), *ülen* “ot, bitki” (198), *ülsev* “tartı” (1675).

Söz ortasında: *kekük* “guguk kuşu” (1471), *hüz* “söz” (1169), *sükëş* “çekiç” (1916), *yüke* “ıhlamur ağacı” (1723).

/o/

Yuvarlak, yarı dar bir arka damak ünlüsüdür. Bu sesin Başkurt Türkçesinde Türkiye Türkçesindeki gibi geniş telaffuz edilmediğini belirten Öner, Eski Türkçe ve Kıpçak Türkçesinin kök hecesindeki /o/ ünlüsünün Başkurt Türkçesinde /u/’ya doğru değişirken, eskiden gelen aslı /u/ ünlülerinin de bu gelişmenin baskısı altında genişlemeye başladığını ve yarı genişlikteki /o/ ünlüsünün meydana geldiğini aktarmıştır (1994: 71).

Söz başında: *olon* “dal” (1964), *olatay* “dede” (106), *os* “uç” (1735), *orloķ* “tohum” (1995).

Söz ortasında: *ķosak* “kucak” (1204), *ķoş* “kuş” (1475), *toş* “akran” (1135), *moñ* “sıkıntı” (1430).

Söz sonunda: *horo* “kül rengi, gri” (196), *olo* “büyük” (172), *oslo* “ince ve sivri uçlu” (639), *borĝo* “borozan” (33).

/ö/

Yuvarlak, yarı dar bir ön damak ünlüsüdür. Eski Türkçe ve Kıpçak Türkçesindeki /ö/ ünlüsünün Başkurt Türkçesinde /ü/ ünlüsüne değişmesiyle paralel olarak gerçekleşen Eski Türkçe ve Kıpçak Türkçesindeki /ü/ ünlüsünün Başkurt Türkçesinde /ö/ ünlüsüne değişmesi Başkurt Türkçesinin yuvarlak ünlülerindeki sistemi oluşturmaktadır (Öner, 1994: 72).

Söz başında: *ölgö* “örnek” (903), *ölken* “yaşlı” (25), *ön* “ses” (1224), *öy* “ev” (1055).

Söz ortasında: *öştönlök* “üstünlük” (901), *möyöş* “köşe” (27), *ķös* “güç” (755), *börķöv* “bunaltıcı sıcak” (1007).

Söz sonunda: *töptö* “tamamıyla” (380), *törlö* “türlü” (394), *höyķömlö* “alımlı, çekici” (489), *ķözgö* “ayna” (923).

1.1.2. Ünsüzler

Ünsüzler, oluşumları esnasında, bir engele takılarak sedalarını sürtünme ya da çarpmadan alan seslerdir. Oluşum (boğumlanma), ses tellerinin durumu (ötümlü, ötümsüz/ tonlu, tonsuz/ titreşimli, titreşimsiz), hava akımının durumu (süreklilik, süreksizlik) ve ağız-geniz karşıtlığı durumuna göre dört temel fizyolojik ölçüte göre birbirinden ayrılır (Eker, 2011: 262).

Başkurt Türkçesindeki ünsüzler şu şekildedir: /b/, /ç/, /d/, /f/, /g/, /ğ/, /h/, /h̄/, /j/, /k/, /k̄/, /l/, /m/, /n/, /ñ/, /p/, /r/, /s/, /s̄/, /ş/, /t/, /v/, /y/, /z/, /z̄/. Ayrıca Rusçadan alıntı sözcüklerde kullanılan /ts/, /şç/ gibi çift harfle gösterilen ünsüzler de vardır. Yine Rusça sözcüklerde kullanılan /yu/, /yo/ ve /ya/ diftongunu gösteren harfler de mevcuttur (Öner, 2011: 169; Yazıcı Ersoy, 2018: 39; Buran, Alkaya, 2014: 236).

Dmitriyev Başkurt Türkçesindeki ünsüzleri 7 kategoriye ayırmaktadır (1950: 20-26).

1. Dudak ünsüzleri : /b/, /p/, /v/, /v̄/, /f/

1. Patlayıcı ünsüzler: /b/ (ötümlü), /p/ (ötümsüz)

2. Sızıcı ünsüzler: /v/ (ötümlü, dış-dudak), /v̄/ (ötümlü, dudak), /f/ (ötümsüz, dış-dudak)

2. Üst damak ünsüzleri: /d/, /t/, /z/, /s/, /ts/, /z̄/, /s̄/, /j/, /ş/, /ç/

A. Dış ünsüzleri: /d/, /t/, /z/, /s/

a. Patlayıcı ünsüzler: /d/ (ötümlü), /t/ (ötümsüz)

b. Sızıcı ünsüzler: /z/ (ötümlü), /s/ (ötümsüz) yarı ünsüz /ts/ (ötümsüz)

B. Dış arası ünsüzler: /z̄/ (ötümlü), /s̄/ (ötümsüz)

/z̄/ ve /s̄/ ünsüzleri Türk yazı dilleri arasında Başkurt Türkçesinin karakteristik bir özelliğidir.

C. Üst damak ünsüzleri: /j/, /ş/, /ç/

a. Sızıcı ünsüzler: /j/ (ötümlü), /ş/ (ötümsüz), yarı ünsüz /ç/ (ötümsüz)

3. Dil Ortası (Ön damak) Ünsüzleri: /y/, /k/, /g/

4. Dil arkası ünsüzleri: /k̄/, /ğ/, /h̄/

a. Patlayıcı ünsüzler: /k̄/ (ötümsüz)

b. Sızıcı ünsüzler: /ğ/ (ötümlü) / /h̄/ (ötümsüz)

5. Damak sızıcı ünsüzü: /h/

6. Sonant sesler: /r/, /l/

7. Geniz sesleri: /m/, /n/, /ñ/

Kiyikbayev, Dmitriyev'den farklı olarak ünsüzleri 6 kategoriye ayırmaktadır (2002: 84).

I. Dudak ünsüzleri: /b/, /p/, /v/, /f/, /v/;

1. Patlayıcı ünsüzler: /b/, /p/;

a. Ötümlüler: /b/

b. Ötümsüzler: /p/

2. Sızıcı ünsüzler: /v/, /f/, /v/;

a. Ötümlüler: /v/, /v/

b. Ötümsüzler: /f/

II. Üst damak – Diş ünsüzleri: /d/, /t/, /z/, /z/, /s/, /s/, /ts/, /j/, /şç/, /ç/, /ş/;

1. Patlayıcı ünsüzler: /d/, /t/;

a. Ötümlüler: /d/;

b. Ötümsüzler: /t/.

2. Sızıcı ünsüzler: /z/, /z/, /s/, /s/, /j/, /ş/, /şç/;

a. Ötümlüler: /z/, /z/, /j/,

b. Ötümsüzler: /ş/, /s/, /s/, /şç/,

c. Ötümsüz 'yarı ünsüz': /ts/, /ç/.

III. Dil Ortası Ünsüzleri: /y/, /k/, /g/;

1. Ötümlü sürtünmeli: /g/,

2. Ötümsüz patlayıcı: /k/,

3. Yarı ünsüz: /y/.

IV. Dil arkası ünsüzleri: /k/, /g/, /h/;

1. Ötümlü ünsüz: /g/,

2. Ötümsüz ünsüz: /h/,

3. Ötümsüz patlayıcı: /k/.

V. Tımlı Sesler: /r/, /l/, /m/, /n/, /ñ/;

1. Dil ucu (titrek) ünsüz: /r/,
2. Dil çevresi ünsüzü: /l/,
3. Dudak-geniz ünsüzü: /m/,
4. Üst damak- geniz ünsüzü: /n/,
5. Geniz titreşim ünsüzü: /ñ/.

VI. Damak sızıcısı: /h/.

Kiyıkbayev vd. tarafından hazırlanan “*Başqort Têlê*” adlı kitapta ise ünsüzler üç unsura göre sınıflandırılmaktadır:

1. Birinci unsura göre ünsüzlerin, sesletim (têlmer) kuruluşunda çıkış yeri esas alınır. /b/, /p/, /m/, /v/, /f/ ünsüzleri dudaklar yardımıyla oluşur. Bunun için bunlar dudak ünsüzleri olarak adlandırılır. /k/, /g/, /h/, /h/ ünsüzleri dilin arka kısmında oluşur, bu yüzden dil arkası ünsüzleri diye adlandırılır.

2. İkinci unsura göre ünsüzlerin çıkış şekilleri dikkate alınır. /b/, /r/, /k/, /k/, /j/, /t/ patlayıcı ünsüzler; /g/, /g/, /f/, /v/, /j/, /c/, /z/, /d/, /s/, sızıcı ünsüzler olarak sınıflandırılır.

3. Üçüncü unsura göre de ünsüzlerin oluşumunda sesin katılımı dikkate alınır. Ünsüzler söylendiğinde ses katılırsa ötümlü ünsüzler oluşur, ama ses katılmazsa ötümsüz ünsüzler oluşur. /b/, /v/, /g/, /g/, /d/, /z/, /z/, /j/ ötümlü; /n/, /f/, /k/, /k/, /t/, /s/, /s/, /s/, ötümsüz ünsüzlerdir (2010: 54).

Başkurt Türkçesinde ünsüzler ton bakımından, çıkış yeri bakımından ve çıkış şekli bakımından olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılmıştır (Yazıcı Ersoy, 2018: 40).

1. Ton Bakımından Ünsüzler

a. Tonlu Ünsüzler

/b/, /d/, /g/, /g/, /j/, /l/, /m/, /n/, /ñ/, /r/, /v/, /v/, /y/, /z/, /z/

b. Tonsuz Ünlüler

/ç/, /f/, /h/, /h/, /k/, /k/, /p/, /s/, /s/, /s/, /t/, /ts/, /şç/

2. Çıkış Yeri Bakımından Ünsüzler

a. Çift Dudak Ünsüzleri

/b/, /m/, /p/, /v/

b. Diş-Dudak Ünsüzleri

/v/, /f/

c. Diş Arası Ünsüzleri

/s/, /z/

ç. Diş-Diş Eti Ünsüzleri

/d/, /l/, /r/, /n/, /s/, /t/, /z/

d. Diş Eti- Ön Damak Ünsüzleri

/ç/, /j/, /ş/, /y/

e. Ön Damak Ünsüzleri

/g/, /k/

f. Art Damak – Boğaz Ünsüzleri

/ğ/, /h/, /h/, /k/, /ñ/

Rusça Alıntılara ait ünsüzler: /v/, /ç/, /ts/, /şç/

3. Çıkış Şekli Bakımından Ünsüzler

a. Süreksiz Ünsüzler

/b/, /ç/, /d/, /g/, /k/, /k/, /p/, /t/

b Sürekli Ünsüzler

/f/, /ğ/, /h/, /h/, /j/, /l/, /m/, /n/, /ñ/, /r/, /s/, /s/, /ş/, /v/, /v/, /y/, /z/, /z/, /şç/, /ts/

c. Sızıcı Ünsüzler

/f/, /ğ/, /h/, /h/, /j/, /s/, /s/, /ş/, /v/, /z/, /z/

ç. Akıcı Ünsüzler

/l/, /m/, /n/, /ñ/, /r/, /y/

Başkurt Türkçesinin ünsüzleri ve özellikleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Yazıcı Ersoy, 2018: 41).

Çıkış Şekline Göre		Tona Göre	Çıkış Yerine Göre							
			Çift dudak	Diş-dudak	Diş arası	Diş-diş eti	Diş eti-ön damak	Ön damak	Art damak-boğaz	
Süreksiz		Tonlu	b			d		g		
		Tonsuz	p			t, ts	ç, şç	k	ķ	
Sürekli	Sızıcı		Tonlu	ṽ	v	z	z	j		ğ
			Tonsuz		f	ş	s, ts	ş, şç		h, ħ
	Akıcı	Genizsi	Tonlu	m			n			ñ
		Yarı	Tonlu				l	y		
		Titrek	Tonlu				r			

Tablo 1.1.2.1. Ünsüzler

/b/

Tonlu bir çift dudak ünsüzü olup süreksizdir. /p/ ünsüzünün tonlu karşılığıdır. Söz sonunda daha çok alıntı sözcüklerde bulunur.

Söz başında: *baḡsa* “bahçe” (1956), *balsıḡ* “balçık, çamur” (288), *başla-* “başlamak” (346), *biḡ-* “bıkmak, usanmak” (1492), *bormas* “kıvrımlı” (133).

Söz ortasında: *ḡabatla-* “tekrarlamak” (659), *tabıḡ* “kâr, kazanç” (1274), *yebêrhên-* “zulüm olarak görmek” (1182), *habıḡ-* “hâline gelmek” (1139).

/ç/

Tonsuz bir damak-diş eti ünsüzüdür ve süreksizdir. Başkurt Türkçesinde söz başı ve ortasında alıntı sözcüklerde görülür.

Söz ortasında: *lêṭçik* “pilot” (1472), *uçastka* “toprak alanının belirli bir amaç için kullanılan farklı kısmı, bölüm” (1496), *daça* “şehrin dışında dinlenen ya da tatil yapılmakta kullanılan ev, yazlık, sayfiye.” (1760), *tapoçka* “terlik” (2101).

/d/

Tonlu, diş-diş eti ünsüzüdür ve süreksizdir. /t/ ünsüzünün tonlu karşılığıdır.

Söz başında: *daḡalı* “nallı” (1330), *davıl* “fırtına” (924), *dan* “şan, şöhret” (526), *dert* “coşku, arzu” (193), *döyöm* “genel, umumi” (1657).

Söz ortasında: *alda-* “aldatmak, kandırmak” (889), *önde-* “çağırarak” (1460), *mënder* “minder” (1552), *haldır-* “yerleştirmek” (546).

Söz sonunda: *ijad* “icat” (116), *komod* “çekmeceli sandık” (1707), *otryad* “takım” (2029).

/f/

Sızıcı, diş-dudak ünsüzüdür ve süreklidir. Genellikle alıntı sözcüklerde görülmektedir.

Söz başında: *fajiğe* “facia” (859), *fërma* “firma” (1845), *fatiha* “hayır duası” (947), *ferëšte* “melek” (926).

Söz ortasında: *sehife* “yaşamda iz bırakan dönem ya da olay” (74), *nefis* “nefis, harika” (133), *felsefe* “felsefe” (323), *ofoķ* “ufuk” (781).

Söz sonunda: *saf* “saf, doğal” (155), *kartuf* “patates” (1894), *hevëf* “korku” (2061), *herëf* “harf” (144).

/g/

Tonlu bir ön damak ünsüzüdür ve süreksizdir. /k/ ünsüzünün tonlu karşılığıdır.

Söz başında: *gël* “daima, her zaman” (647), *giz-* “gezme” (632), *gramota* “okuma ve yazma bilgisi” (1477), *grajdan* “vatandaş” (216).

Söz ortasında: *eger* “eğer, şayet” (227), *törgek* “bohça” (106), *tügël* “değil” (111), *ölgö* “örnek” (116).

/ğ/

Tonlu bir arka damak ünsüzüdür; /g/ ye göre gırtlığa daha yakın telaffuz edilir. Süreksizdir. /k/ ünsüzünün tonlu karşılığıdır.

Söz başında: *gejep* “şaşkınlık verici, hayret verici” (566), *gömümen* “genellikle, umumen” (53), *gömërlëk* “ömürlük” (1301), *gerlen-* “utanmak” (1884).

Söz ortasında: *torganı* “bütün her şeyi, bütünü” (11), *almağas* “elma ağacı” (1973), *ķarağay* “çam ağacı” (1960), *meğenehëz* “anlamsız” (1409).

/h/

Tonsuz bir damak ünsüzü olup süreksizdir. Başkurt Türkçesinde söz başında, söz içinde ve söz sonunda bulunabilen bu ses alıntı sözcüklerde sadece söz sonunda bulunabilir. Başkurt Türkçesindeki /h/ ünsüzü /s/ ünsüzünden gelişmiştir (Dmitriyev, 1950: 29). Sırtı konu ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

Eski Türkçe devresinden itibaren tarihî Kıpçak yadigârlarında da değişmeden ses değerini sürdürdüğünü gördüğümüz /s/ ünsüzü, Başkurt yazı dilinde bambaşka bir teşekkül noktasına kaymış ve söz başındaki düzenli gırtlaksıllaşma (s- > h-) ile çağdaş Kıpçak yazı dilleri arasında tamamen Başkurtçaya özgü bir ünsüz karakteristiği ortaya çıkmıştır (2017: 326).

Söz başında: *hakla-* “saklamak, korumak” (859), *hana-* “saymak, hesap etmek” (1613), *helmek* “küçük fakat ağır” (741), *hızgır-* “ıslık çalmak” (1470).

Söz ortasında: *hıvha-* “susamak” (588), *baha* “paha, değer” (373), *kün̄ēlh̄z̄* “gönülsüz, isteksiz” (376), *uñayhızlan-* “elverişsiz, uygunsuz hâle gelmek” (2111).

Söz sonunda: *padişah* “padişah” (551), *ah* “ah, endişe anlatan ünlem” (659).

/h/

/h/ ünsüzü Arap telaffuzuna uygun gırtlaktan sızıcı olarak telaffuz edilir. Sızıcı, sürekli bir arka damak ünsüzüdür. Alıntı sözcüklerde görülür.

Söz başında: *h̄reketil̄e* “hareketli” (1549), *h̄ef̄vlen-* “korkuya kapılmak” (2073), *h̄eyleker* “hilekar” (437), *h̄uşbuy* “koku” (193).

Söz ortasında: *reh̄met* “teşekkür” (1676), *iht̄iram* “değer, saygı” (579), *st̄ih̄iya* “musiki” (137), *ah̄ır* “son, nihayet” (175).

Söz sonunda: *tarih̄* “tarih” (103), *ruh̄* “ruh” (183), *nik̄ah̄* “nikâh” (862).

/j/

Sızıcı bir damak-diş eti ünsüzüdür. Alıntı sözcüklerde karşılaşılan bir ünsüzdür.

Söz ortasında: *ijav* “çömçe” (32), *gejep* “şaşkınlık verici, hayret verici.” (107), *ijad* “icat” (116), *mögjize* “mucize” (163), *ajgır-* “kızıp öfkeyle bağırmak.” (1019), *dereje* “derece” (822).

Söz sonunda: *Parij* “Paris” (48), *mohtaj* “muhtaç” (907).

/k/

Tonsuz bir ön damak ünsüzü olup süreksizdir. /g/ ünsüzünün tonsuz karşılığıdır.

Söz başında: *keresin* “gazyacı” (29), *kēyev* “damat” (1065), *kimēr-* “kemirmek” (27), *kūpmě* “ne kadar” (263).

Söz ortasında: *kūkhěl* “açık mavi, mavimsi” (194), *seske* “çiçek” (113), *ükēr-* “bağıra bağıra ağlamak” (1439), *sönki* “çünkü” (115).

Söz sonunda: *yenlěk* “hayvan” (32), *sěprek* “paçavra, eski püskü kumaş” (65), *kerek-* “gerekmek, gerekli olmak” (552), *küşěk-* “su içinde kalmak” (1312).

/k/

/k/ ünsüzü de yine Türkiye Türkçesindekinden daha arkada ve gırtlığa yakın telaffuz edilir. Tonsuz bir arka damak ünsüzü olup süreksizdir.

Söz başında: *ķabat* “tekrardan, yeniden” (1373), *ķēvet* “kuvvet, güç” (1444), *ķılıs* “kılıç” (41), *ķom* “kum” (1877).

Söz ortasında: *maķta-* “övmek” (1896), *zavıķlı* “keyifli, eğlenceli, güzel” (832), *salķan* “sırtüstü” (179), *yakın* “yakın” (745).

Söz sonunda: *ķak-* “bir nesne ile vurmak, çakmak” (1344), *ķarmaķ* “olta” (705), *ģaşıķ* “birisine sevgi besleyen, âşık” (644), *rızık* “rızk, azık, nimet” (710).

//

Akıcı bir ön damak ünsüzüdür ve süreklidir.

Söz başında: *landıģ* “inci çiçeği” (513), *lēģendar* “efsanevi, destani” (52), *lezzet* “zevk, keyif” (451), *lekin* “ama, fakat” (385).

Söz ortasında: *fajıģelē* “facialı, belalı” (1423), *ķelem* “kilim” (491), *salbar* “şalvar, pantolon” (1508), *maturla-* “güzel, görkemli yapmak” (280).

Söz sonunda: *sağıl-* “belirmek” (467), *meķel* “atasözü” (408), *avıl* “köy” (249), *yul* “yol” (258).

/m/

Geniz ve çift dudak ünsüzü olup süreklidir.

Söz başında: *mataģ-* “bir şeylerle meşgul olmak, ilgilenmek” (1326), *may* “yağ” (465), *mel* “dönem” (853), *mezek* “komik, gülünç” (151).

Söz ortasında: *kamil* “olgun” (340), *kamır* “hamur” (928), *neme* “şey” (100), *hıgımta* “çıkarım, sonuç” (438).

Söz sonunda: *döyöm* “genel, umumi” (1657), *yom-* “yummak” (179), *im-* “emmek” (1974), *këyëm* “giysi” (651).

/n/

Geniz ve diş-diş eti ünsüzü olup süreklidir.

Söz başında: *nasar* “kötü” (322), *nıkış-* “ısrar etmek” (1118), *nezëkey* “incecik, narin” (1060), *nökte* “nokta” (1734).

Söz ortasında: *gönahhız* “günahsız” (870), *senget* “sanat” (115), *talant* “yetenek” (544), *yakınlık* “yakınlık” (799).

Söz sonunda: *dertlen-* “heyecanlanmak, coşmak” (665), *hıyın-* “sığınmak” (2068), *mën-* “binmek” (1735), *boşon-* “efkâra dalmak, düşünceli hâle gelmek” (214).

/ñ/

Geniz ve arka damak ünsüzü olup süreklidir.

Söz ortasında: *yañğıra-* “yankılanmak, çınlamak” (1667), *yëñël* “hafif” (21), *meñgë* “ebedî, sonsuz” (307), *küñël* “gönül” (472).

Söz sonunda: *tañ* “tan, şafak” (566), *moñ* “sıkıntı” (1305), *huñ* “son” (931), *iñ* “en” (1834).

/p/

Tonsuz bir çift dudak ünsüzüdür ve süreksizdir. Söz başında alıntı sözcüklerde görülür.

Söz başında: *prëdsëdatël* “başkan” (1520), *piyonër* “lider” (1478), *perze* “perde” (1201), *par* “buhar” (1707).

Söz ortasında: *apa* “amca” (61), *aptıra-* “garipsemek” (350), *hurpa* “çorba” (1056), *hupala-* “gelişigüzel iş yapmak” (260).

Söz sonunda: *mektep* “okul” (2002), *yavap* “cevap” (952), *şarap* “şarap” (571), *karap* “gemi” (953).

/r/

Titrek bir ön damak ünsüzüdür ve süreklidir.

Söz başında: *ram* “çerçeve” (70), *renyēt-* “incitmek, kalbini kırmak” (1363), *raşlavı* “doğrulayan” (2026), *roza* “gül” (1708).

Söz ortasında: *karta* “harita, plan” (2040), *sabırhızlık* “sabırsızlık” (732), *tarak* “tarak” (1288), *tart-* “çekmek” (76).

Söz sonunda: *bar-* “gitmek” (7), *sakır-* “çağırma” (34), *batır* “cesur” (213), *höner* “ustalık, hüner” (547).

/s/

Sızıcı, diş-diş eti ünsüzüdür ve süreksizdir. Bu ünsüz Eski Türkçe ve Kıpçak Türkçesindeki /ç/ ünsüzünden gelişmiştir (Öner, 1994: 74).

Söz başında: *sağıldır-* “bir düşünceyi duyguyu yansıtmak” (1213), *sana* “kar kızıağı” (1778), *supay* “kukumav kuşu” (463), *sokor* “çukur” (2039).

Söz ortasında: *irtensek* “sabah” (1435), *mesele* “mesele” (1623), *yarzamsı* “yardımcı” (1825), *hönersē* “usta” (444).

Söz sonunda: *handuğas* “bülbul” (1470), *ēs-* “içmek” (251), *ağas* “ağaç” (1966), *ses* “saç” (842).

/s/

Sızıcı, diş arası ve süreksiz bir ünsüdür. /s/ ünsüzü Başkurt Türkçesinin karakteristik seslerinden biridir. Dişler arasından çıkan bir /s/ ünsüzüdür. Söz başında bulunmaz.

Söz ortasında: *aşıl* “çok güzel ve değerli” (645), *aşıra-* “doyurmak” (481), *kıslı-* “göz atışmak” (696), *raşla-* “doğrulamak” (2017).

Söz sonunda: *aş* “alt” (1324), *döröş* “doğru” (403), *duş* “dost” (213), *alış* “uzak” (89).

/ş/

Sızıcı, damak-diş eti ünsüzüdür. Süreklidir.

Söz başında: *şahmat* “satranç” (2020), *şel* “şal” (1250), *şeplek* “güzellik” (1968), *şikhēz* “hiç şüphesiz” (997).

Söz ortasında: *şişme* “çeşme” (588), *taşı-* “taşımak” (222), *kamaştır-* “kamaştırmak” (941), *yakışılık* “güzellik” (172).

Söz sonunda: *taş* “taş” (251), *yañılış* “yanlış” (1618), *nıķış-* “ısrar etmek” (389), *biş* “beş” (1627).

/t/

Tonsuz bir diş-diş eti ünsüzüdür ve süreksizdir.

Söz başında: *tirēş* “kuzey” (1744), *tolpar* “küheylan” (831), *toman* “sis” (135), *töñkey-* “uykuya dalmak” (366).

Söz ortasında: *batırlık* “kahramanlık” (903), *umartalık* “kovanların bulunduğu yer” (122), *yıltılda-* “ışıl ışıl parıldamak, ışıldamak” (653), *matur* “güzel” (75).

Söz sonunda: *öyret-* “öğretmek” (790), *yugalt-* “yok etmek, kaybetmek” (261), *tebiğēt* “tabiat” (285), *börköt* “kaya kartalı” (818).

/v/

Sızıcı, diş-dudak ünsüzüdür ve süreklidir.

Söz başında: *vaķ* “ufak” 1964, *vat-* “kırmak” (585), *vpratar* “kaleci” (2021), *vaķıt* “vakit” (1714).

Söz ortasında: *ķıvanıs* “kıvanç” (80), *avla-* “avlamak” (744), *avır-* “hastalanmak, hasta olmak” (1905), *davıl* “fırtına” (1037).

Söz sonunda: *ķıv-* “kovmak” (482), *tıv-* “doğmak” (819), *tav* “dağ” (108), *hılv* “güzel” (1072).

/y/

Akıcı bir ön damak ünsüzüdür ve süreklidir.

Söz başında: *yaltıra-* “parlamak, ışıl ışıl etmek” (923), *yeşēr-* “gizlemek” (1198), *yılğa* “nehir” (188), *yügen* “bağ, yular” (47).

Söz ortasında: *öyör* “sürü” (632), *sayķa-* “dalgalanmak” (334), *mıyık* “bıyık” (208), *hayra-* “ötmek” (1751).

Söz sonunda: *atay* “baba” (787), *mañlay* “alın” (58), *harğay-* “sararmak” (2004), *yılmay-* “gülümsemek” (777).

/z/

Sızıcı bir diş-diş eti ünsüzüdür ve süreklidir.

Söz başında: *zöberjet* “zümrüt” (701), *zarar* “zarar” (1638), *zarık-* “kaygılanmak” (852), *zarlan-* “dert yanmak” (481).

Söz ortasında: *muzëy* “müze” (10), *izgë* “güzel, hoş” (505), *güzellëk* “güzellik” (661), *möğjize* “mucize” (163).

Söz sonunda: *Kavkaz* “Kafkasya” (216), *yavız* “kötü” (899), *diñgëz* “deniz” (716), *Soyuz* “Sovyetler Birliği” (122).

/z/

/z/ ünsüzü de yine Başkurt Türkçesinin karakteristik seslerinden biridir ve bu ses de dişler arasından çıkan bir ünsüzdür. Sızıcı bir diş arası olan bu ünsüz süreklidir.

Söz başında: *zurlık* “büyüklük” (1850), *zuray-* “büyüme” (1987), *zur* “büyük” (39).

Söz ortasında: *hezër* “şimdi” (121), *yazğan* “kader” (1141), *yazıvsı* “yazar” (2016), *kevze* “gövde” (725).

Söz sonunda: *helethëz* “yeteneksiz” (2013), *hüz* “söz” (46), *avız* “ağız” (151), *kız* “kız” (134).

1.1.3. Ses Olayları

Kişilere ve küçük topluluklara ait dal seslerin (allophone) ortak sesler (phoneme) haline gelişini, dilcilikte ses değişimleri olarak tanımlayan Karaağaç, herkesin çıkardığı seslerin, farklı özelliklere; konuşan her kişinin, değişik ağız yapısına, çeşitli seslendirme alışkanlıklarına sahip olduğunu belirtmektedir. Kişilere ve küçük topluluklara ait bu farkların, dillerin her devrinde, kişilerin fizik özelliklerinden kaynaklandığı için, bir dilin aynı yer ve zaman dilimini paylaşan üyeleri arasında bile var olduğunu; dillerin bu eş zamanlı ses çeşitliliğini, art zamanlı ses değişimlerinin başlangıç noktalarını oluşturduğunu ifade etmektedir (2010: 50).

Bu bölümde dil tarihi içerisinde genel çizgiden ayrılan ve gelişim sürecini tamamlamış ses olayları *tarihî ses olayları* ve sözlerin dil içinde kullanımlarıyla ortaya çıkan *gramerlik ses olayları* incelenmiştir.

1.1.3.1.Tarihî Ses Olayları

Öner, genel dil biliminde, şarta bağlı olan ve dilin bütününe yayılmış olan olayları *düzenli ses olayları*; belli bir şarta bağlı olmayan, sınırlı bir yaygınlığı olan, hatta bazen tek tek sözlerde görülen olayları da *düzensiz ses olayları* olarak tanımlamıştır. Tarihî ses olaylarının bir kısmının sistemli olarak görüldüğünü, bir kısmının ise nadir olarak gözlenen ve söz içindeki komşu sesler, sözün bulunduğu metindeki komşu yapılar ya da dildeki eş veya zıt anlam ve şekil ilişkileri gibi, önceden bilinmeyecek kadar çeşitli faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan düzensiz ses olayları olduğunu belirtmiştir. (2013: 11).

Karaağaç, düzenli değişmeyi, aynı konuşma ortamları olarak tarif edilebilen ve yeni şekillerin eklenmesi ile kaybolan eski şekillerin aşağı yukarı göçüşmesi durumu olarak tanımlamış ve düzenli değişmelerin dilin ediniminde yer aldığını ifade etmiştir (2010: 51).

Yazıcı Ersoy, “Başkurt Türkçesi Grameri” adlı kitabında ses değişimlerini “Ünlü/Ünsüzlerin Eski Türkçeye Göre Durumları” başlıkları altında değerlendirmiştir. Bu tezde de Yazıcı Ersoy, 2018 esas alındı ve Başkurt Türkçesindeki ünlü ve ünsüzler, Eski Türkçeye göre durumlarıyla incelendi. Alıntı sözcüklerde görülen değişimler de ayrı başlıklar altında verildi (2018: 23-48). Ancak yeri geldiğinde diğer çalışmalara da yer verilmiştir.

1.1.3.1.1. Ünlülerde

1.1.3.1.1.1.Etü. /-a-/, /-a/ >> Bşk. /-e-/, /-e/

Eski Türkçedeki bazı sözlerde /a/ ünlüsü Başkurt Türkçesinde söz içi ve söz sonunda /e/’ye doğru gelişmiştir (Öner, 1994: 71).

Etü. saç (EDPT 794) >> Bşk. ses “saç” (842), Etü. yad- (EDPT 883) >> Bşk. yey- “yaymak” (970), Etü. ayıt- (EDPT 268) >> Bşk. eyt- “söylemek” (152), Etü. bağla- (EDPT 314) >> Bşk. beyle- “bağlamak” (1059), Etü. yaş (EDPT 974) >> Bşk. yeş “gözyaşı” (1109), Etü. yaşa- (EDPT 976) >> Bşk. yeşe- “yaşamak” (427).

1.1.3.1.1.2.Etü. /a- / >> Bşk. /i- /

Eski Türkçedeki /a/ ünlüsü söz başında ön damaksıllaştırıcı ünsüzlerin etkisiyle /i/ olmuştur.

Etü. ana (EDPT 169) >> Bşk. ine “anne” (859).

1.1.3.1.1.3.Etü. /-a- / >> Bşk. /-ı- /

Eski Türkçedeki /a/ ünlüsü söz içinde /ı/ ünlüsüne dönüşür. a > ı değişimi, daraltıcı ünsüzlerin komşuluğunda veya ikinci hecedeki dar ünlülerin etkisiyle görülür (Yalçın, 2013: 71).

Etü. taş (EDPT 557) >> Bşk. tış “dış” (1208).

1.1.3.1.1.4.Etü. /e-/ /-e-/ >> Bşk. /i-/ /-i-/

Eski Türkçedeki /e/ ünlüsü söz başı ve söz içinde daralarak /i/ ünlüsüne dönüşmüştür. Bu değişim Başkurt Türkçesi için karakteristiktir (Serebrennikov ve Garjieva, 2018: 27).

Etü. teñiz (EDPT 527) >> Bşk. diñgëz “deniz” (631), Etü. temir (EDPT 508) >> Bşk. timër “demir” (12), Etü. elig (EDPT 141) >> Bşk. illë “elli” (1631), Etü. er (EDPT 192) >> Bşk. ir “erkek” (748).

1.1.3.1.1.5.Etü. /-e-/ >> Bşk. /-ě-/

Eski Türkçedeki /e/ ünlüsü söz içinde /ě/ ünlüsüne dönüşür.

Etü. ked- (EDPT 700) >> Bşk. këy- “giymek” (1508), Etü. kedim (EDPT 704) >> Bşk. këyëm “giysi, kıyafet” (651), Etü. teg- (EDPT 476) >> Bşk. tëy- “değmek” (2083), Etü. bedük (EDPT 302) >> Bşk. bëyëk “uzun, yüksek” (186).

1.1.3.1.1.6.Etü. /e-/ /-e-/ >> Bşk. /ö-/ /-ö-/

Eski Türkçedeki /e/ ünlüsü söz başı ve söz içinde dudak ünsüzlerinin etkisiyle yuvarlaklaşarak /ö/ ünlüsüne değişmiştir.

Etü. eb (EUTS 68) >> Bşk. öy “ev” (1055), Etü. sev- (EDPT 784) >> Bşk. höy- “sevmek” (192), Etü. evril- (EDPT 14) >> Bşk. öyöröl- “evrilmek, dönmek” (702).

1.1.3.1.1.7.Etü. /è-/ >> Bşk. /i-/

Eski Türkçedeki /è/ ünlüsü söz başında daralarak /i/ olmuştur.

Etü. eşëd- (EDPT 257) >> Bşk. işët- “ışitmek” (1276), Etü. èrin (EDPT 232) >> Bşk. irën “dudak” (434), Etü. èrte (EDPT 202) >> Bşk. irte “sabah” (1654).

1.1.3.1.1.8.Etü. /i-/ /-i-/ /-i/ >> Bşk. /ě-/ /-ě-/ /-ě/

Ön damakta açık e ile i sesleri arasında dar ve kapalı olarak telaffuz edilen /ě/ ünlüsü, Başkurt Türkçesinde Eski Türkçedeki /i/ ünlüsünün gelişmesi ortaya çıkmıştır. Bu değişim Başkurt Türkçesi için karakteristiktir (Öner, 1994: 71).

Etü. sekiz (EDPT 823) >> Bşk. higëz “sekiz” (773), Etü. ilk (EDPT 140) >> Bşk. ëlëk “ilk” (870), Etü. kibi (EDPT 685) >> Bşk. këvëk “gibi” (398), Etü. tile- (EDPT 492) >> Bşk. tële- “istemek” (1772), Etü. siz (EDPT 860) >> Bşk. hëz “siz” (1356), Etü. keçir- (EDPT 698) >> Bşk. kisër- “geçirmek” (2106).

1.1.3.1.1.9. Etü. /-o-/ >> Bşk. /-ı-/

Eski Türkçedeki /o/ ünlüsü söz içinde daralarak /ı/ ünlüsüne dönüşür. Yalçın, ilk hecede bulunan /o/ ünlüsünün Kıpçak grubu Türk lehçelerinin karakteristik özelliğine bağlı olarak daraldığını ve bu grupta yer alan lehçelerin çoğunda /u/ ünlüsüne dönüştüğünü belirtmiştir. Çoğunlukla da Başkurt Türkçesinde ve kısmen de bu gruptaki bazı lehçelerde çok az örnekte bu dönüşümün daha ileri aşaması olarak görülen düzleşmenin (o > u > ı) örneklerine rastlandığını ifade etmiştir (2017: 114).

Etü. qov- (EDPT 580) >> Bşk. kıv- “kovmak” (482), Etü. toğ- (EDPT 465) >> Bşk. tiv- “doğmak” (819).

1.1.3.1.1.10. Etü. /o-/, /-o-/ >> Bşk. /u-/, /-u-/

Eski Türkçedeki /o/ ünlüsü söz başı ve söz içinde Başkurt Türkçesinde /u/ şeklindedir. Bu değişim Başkurt Türkçesinde düzenli bir şekilde görülmektedir (Yalçın, 2017: 116).

Etü. on (EDPT 166) >> Bşk. un “on” (797), Etü. oqı- (EDPT 79) >> Bşk. uqı- “okumak” (1469), Etü. orun (EDPT 233) >> Bşk. urın “yer” (581), Etü. ortu (EDPT 203) >> Bşk. urta “orta” (66), Etü. yol (EDPT 917) >> Bşk. yul “yol” (258).

1.1.3.1.1.11. Etü. /ö-/, /-ö-/ >> Bşk. /ü-/, /-ü-/

Eski Türkçedeki /ö/ ünlüsü söz başı ve söz içinde Başkurt Türkçesinde daralarak /ü/ ünlüsüne dönüşmüştür. Bu değişim Başkurt Türkçesi için karakteristiktir (Serebrennikov ve Gadjeva, 2018: 29).

Etü. ölen (EDPT 147) >> Bşk. ülen “ot, bitki” (198), Etü. öl- (EDPT 125) >> Bşk. ül- “ölmek” (503), Etü. söz (EDPT 860) >> Bşk. hüz “söz” (114), Etü. köñül (EDPT 731) >> Bşk. küñël “gönül” (55).

1.1.3.1.1.12. Etü. /-u-/ >> Bşk. /-a-/

Eski Türkçedeki /u/ ünlüsü söz içinde genişleme eğilimi göstererek /a/ ünlüsüne dönüşmüştür.

Etü. boduğ (EDPT 302) >> Bşk. buyav “boya” (385), Etü. soruğ (EDPT 848) >> Bşk. horav “soru” (1512).

1.1.3.1.13.Etü. /-u-/ , /-u/ >> Bşk. /-ı-/ , /-ı/

Eski Türkçedeki /u/ ünlüsü söz içi ve söz sonunda düzleşerek /ı/ ünlüsüne değişmektedir.

Etü. katun (EDPT 602) >> Bşk. katın “kadın” (787), Etü. bu (EDPT 291) >> Bşk. bıl “bu” (148), Etü. karañgu (EDPT 662) >> Bşk. karañğı “karanlık” (494).

1.1.3.1.14.Etü. /u-/ , /u-/ , /-u/ >> Bşk. /o-/ , /-o-/ , /-o/

Eski Türkçedeki /u/ ünlüsü söz başı, söz içi ve söz sonunda Başkurt Türkçesinde genişleyerek /o/ ünlüsüne dönüşmüştür. Bu değişim Başkurt Türkçesi için karakteristiktir.

Etü. uluğ (EDPT 136) >> Bşk. olo “ulu, büyük” (275), Etü. unit- (EDPT 179) >> Bşk. onot- “unutmak” (1559), Etü. uç- (EDPT 19) >> Bşk. os- “uçmak” (1740), Etü. kuş (EDPT 670) >> Bşk. koş “kuş” (1475).

1.1.3.1.15.Etü. /-ü-/ , /-ü/ >> Bşk. /-ě-/ , /-ě/

Eski Türkçedeki /ü/ ünlüsü söz içi ve söz sonunda bazen düzleşerek /ě/ ünlüsüne değişmiştir.

Etü. köñül (EDPT 731) >> Bşk. küñel “gönül”(337), Etü. neçük (EDPT 775) >> Bşk. nisěk “nasıl” (125), Etü. küdegü (EDPT 703) >> Bşk. këyev “damat, güveyi” (1065).

1.1.3.1.16.Etü. /-ü-/ , /-ü/ >> Bşk. /-e-/ , /-e/

Eski Türkçedeki /ü/ ünlüsü söz içinde ve söz sonunda genişleyerek /e/ ünlüsüne dönüşür.

Etü. süñük (EDPT 838) >> Bşk. köyek “kemik” (31), Etü. töpü (EDPT 436) >> Bşk. tübe “tepe” (1817).

1.1.3.1.17.Etü. /ü-/ , /-ü-/ >> Bşk. /ö-/ , /-ö-/

Eski Türkçedeki /ü/ ünlüsü söz başı ve söz içinde Başkurt Türkçesinde /ö/ şeklindedir. Bu değişim Başkurt Türkçesi için karakteristiktir.

Etü. üç (EDPT 18) >> Bşk. ös “üç” (1161), Etü. süñük (EDPT 838) >> Bşk. höyek “kemik” (1998), Etü. büt- (EDPT 298) >> Bşk. böt- “bitmek, tükenmek” (1896), Etü. kün (EDPT 725) >> Bşk. kön “gün” (330), Etü. üçün (EDPT 28) >> Bşk. ösön “için” (201).

1.1.3.1.1.18. Alıntı Sözcüklerde Görülen Ünlü Değişmeleri

1.1.3.1.1.18.1. /e-/ , /-e-/ , /-e/ > /a-/ , /-a-/ , /-a/

Arapça ve Farsça sözcüklerde söz başı, söz içi ve söz sonunda yer alan /e/ ünlüsü yaygın olarak benzeşme yoluyla art damaksillaşarak /a/ olmuştur.

Ar. devām (OTAL 204) > Bşk. davam “devam” (426), Ar. cevāb (OTAL 154) > Bşk. yavap “cevap” (1116).

1.1.3.1.1.18.2. /-ā-/ , /-ā/ > /-e-/ , /-e/

Arapça ve Farsça sözcüklerde söz içi ve söz sonunda yer alan /ā/ ünlüsü çoğunlukla ön damaksillaşarak kısalmıştır.

Ar. cināyet (OTAL 161) > Bşk. yēneyet “cinayet” (1416).

1.1.3.1.1.18.3. /-a-/ > /-e-/

Arapça sözcüklerdeki /a/ ünlüsü söz içinde genellikle ön damaksillaşarak /e/ olmuştur.

Ar. ḥareket (OTAL 377) > Bşk. ḥereket “hareket” (1727), Ar. ḥasret (OTAL 386) > Bşk. ḥesret “hasret” (814).

1.1.3.1.1.18.4. /e-/ , /-e-/ > /i-/ , /-i-/

Arapça ve Farsça sözcüklerde söz başı ve söz içinde yer alan /e/ ünlüsü Başkurt Türkçesine bazen daralarak /i/ şeklinde girmiştir.

Far. çeşme (OTAL 177) > Bşk. şişme “çeşme” (256).

1.1.3.1.1.18.5. /-ū-/ > /-ü-/

Arapça ve Farsça sözcüklerde söz içinde yer alan /ū/ ünlüsü Başkurt Türkçesinde çoğunlukla ön damaksillaşarak kısalmış ve /ü/ olmuştur.

Ar. mecbūr (OTAL 686) > Bşk. mejbūr “mecbur” (884), Far. fīrūze (OTAL 308) > Bşk. firūze “firuze” (1330).

1.1.3.1.1.18.6. /-u-/ > /-ö-/

Arapça ve Farsça sözcüklerde söz içinde yer alan /u/ ünlüsü Başkurt Türkçesinde bazı sözcüklerde kısalıp ön damaksillaşarak /ö/ olmuştur.

Ar. ruḥsat (OTAL 1049) > Bşk. röhset “ruhsat” (554).

1.1.3.1.1.18.7. Ar. Ø > Bşk. /ı/; /ě/; /o/; /ö/

Arapça tek heceli olup çift ünsüzle biten kimi sözcükler Başkurt Türkçesine girerken ünlü uyumuna göre çift ünsüzler arasında /ı/; /ě/; /o/; /ö/ türemesi meydana gelir.

Ar. rızık (OTAL 1042) > Bşk. rızık “rızık” (710), Ar. vaqt (OTAL 1323) > Bşk. vaqıt “vakit” (988), Ar. ħarf (OTAL 378) > Bşk. ħerēf “harf” (144), Ar. şükr (OTAL 1172) > Bşk. şökör “şükür” (08).

1.1.3.1.2. Ünsüzlerde

1.1.3.1.2.1. Etü. /b-/ >> Bşk. /m-/

Eski Türkçede söz başında /b/ sesi patlama yitimi sonucu Başkurt Türkçesinde genizsi /m/ sesine dönüşmüştür. Bu ses değişiminde sözcükte bulunan genizsi seslerin etkisi bulunmaktadır. Öner bu değişimin daha Eski Türkçe devrinde başlamış bir olay olduğunu ve bazı lehçelerde bu olayın düzensiz değişimin devam ettiğini belirtmiştir (Öner, 2013: 17).

Etü. biñ (EDPT 346) >> Bşk. meñ “bin” (596), Etü. ben (EDPT 346) >> Bşk. miñ “ben” (224), Etü. bengü (EDPT 350) >> Bşk. meñgě “sonsuz, ebedî” (307).

1.1.3.1.2.2. Etü. /-b-/; /-b/ Otü. /-w-/; /-w/ >> Bşk. /-v-/; /-v/

Eski Türkçede söz içi ve söz sonunda bulunan /b/ ünsüzü Başkurt Türkçesinde çift dudak /v/’si ile karşılanır.

Etü. sub (EDPT, 783) >> Otü. suw (DLT 543) >> Bşk. hıv “su” (678), Etü. kabıŧ- >> Otü. kawuŧ- (DLT 283) >> Bşk. kavıŧ- “kavuşmak” (759).

1.1.3.1.2.3. Etü. /-b/ >> Otü. /-w/ >> Bşk. /-y/

Eski Türkçede söz sonundaki bazı /b/’ler Başkurt Türkçesinde /y/ ile karşılanmıştır.

Etü. eb (DTS 162) >> Otü. ew (DLT 205) >> Bşk. öy “ev” (421), Etü. seb- (DTS 493) Otü. sew- (DLT 508) >> Bşk. höy- “sevmek” (445).

1.1.3.1.2.4. Etü. /ç-/; /-ç-/; /-ç/ >> Bşk. /s-/; /-s-/; /-s/

Eski Türkçede söz ve ek başında bulunan /ç/ ünsüzü Başkurt Türkçesinde sistemli olarak /s/ olur (Serebnrennikov ve Gadjieva, 2018: 68).

Sırtı söz konusu değişim ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

Dışsilleşme olarak adlandırabileceğimiz ç > s gelişimi, Başkurtçaya özgü düzenli bir ünsüz değişmesidir. Bu değişme sonucunda Başkurtçada ikincil /s/ ünsüzü meydana gelmiştir. Dolayısıyla bu gelişme sonucunda Başkurtçada artık asli bir /ç/ ünsüzünün de kalmadığını söylemeliyiz (2017: 327).

Etü. çın (EDPT 424) >> Bşk. ısın “gerçek” (39), Etü. bıçak (EDPT 293) >> Bşk. bısaç “bıçak” (1386), Etü. için (EDPT 28) >> Bşk. ösön “için” (818), Etü. saç (EDPT 794) >> Bşk. ses “saç” (1620), Etü. sıçkan (EDPT 796) >> Bşk. sısқан “sıçan” (27).

1.1.3.1.2.5. Etü. /-d-/ , /-d/ >> Bşk. /-y-/ , /-y/

Eski Türkçede söz içi ve söz sonu /d/ sesleri Başkurt Türkçesinde /y/ şeklindedir.

Etü. beğük (EDPT 302) >> Bşk. bėyėk “yüksek, uzun” (972), Etü. eder (EDPT 63) >> Bşk. ęyer “eyer” (47), Etü. kudruk (EDPT 604) >> Bşk. koyrok “kuyruk” (167), Etü. buğday (EDPT 312) >> Bşk. boyzay “buğday” (1612).

1.1.3.1.2.6. Etü. /-g-/ , /-g/ >> Bşk. /-y-/ , /-y/

Eski Türkçedeki /g/ ünsüzü Başkurt Türkçesinde söz içi ve söz sonunda /y/ olmuştur.

Etü. ęgren- (EDPT 114) >> Bşk. ęyren- “öğrenmek” (447), Etü. ęgret- (EDPT 114) >> Bşk. ęyret- “öğretmek” (326), Etü. teg- (EDPT 476) >> Bşk. tėy- “değmek, ulaşmak” (2083).

1.1.3.1.2.7. Etü. /-g/ >> Bşk. /-Ø/

Eski Türkçedeki söz sonu /g/ ünsüzü Başkurt Türkçesinde düşmüştür.

Etü. isig (EDPT 246) >> Bşk. ęşė “sıcaklık, ısı” (1484), Etü. elig (EDPT 141) >> Bşk. ellė “elli” (1631), Etü. kiçig (EDPT 696) >> Bşk. kėşė “küçük” (895), Etü. tırlėg (EDPT 546) >> Bşk. tırlı “türlü, çeşitli” (535).

1.1.3.1.2.8. Etü. /-ğ-/ >> Bşk. /-k-/

Eski Türkçedeki /ğ/ ünsüzü Başkurt Türkçesinde bazı sözcüklerde söz içinde /k/ şeklindedir.

Etü. kısga (EDPT 667) >> Bşk. kışka “kısa” (1280), Etü. kımursga (EDPT 628) >> Bşk. kımırşka “karınca” (1732), Etü. sıçgan (EDPT 796) >> Bşk. sısқан “fare” (914).

1.1.3.1.2.9. Etü. /-ğ-/ >> Bşk. /-v-/

Eski Türkçedeki söz içindeki /ğ/ ünsüzü Başkurt Türkçesinde sızıcılışarak /v/ olmuştur.

Etü. ağır (EDPT 88) >> Bşk. avır “ağır” (455), Etü. tağ (EDPT 463) >> Bşk. tav “dağ” (977), Etü. yağ- (EDPT 896) >> Bşk. yav- “yağmak” (2066), Etü. boduğ (EDPT 302) >> Bşk. buyav “boya” (604).

1.1.3.1.2.10. Etü. /-ğ-/ >> Bşk. /-y-/

Eski Türkçedeki söz içindeki /ğ/ ünsüzü Başkurt Türkçesinde /y/ olmuştur.

Etü. bağla- (EDPT 314) >> Bşk. beyle- “bağlamak” (1368), Etü. buğday (EDPT 312) >> Bşk. boyzay “buğday” (1675).

1.1.3.1.2.11. Etü. /-ğ-/ >> Bşk. /-Ø-/ >> Bşk. /-Ø-/

Eski Türkçedeki /ğ/ ünsüzü Başkurt Türkçesinde söz içi ve söz sonunda düşmüştür.

Etü. kazan- (EDPT 683) >> Bşk. kazan- “kazanmak” (1479), Etü. katıg (EDPT 597) >> Bşk. katı “sert, çetin” (900), Etü. yılıg (EDPT 925) >> Bşk. yılı “sıcak” (1464), Etü. uluğ (EDPT 136) >> Bşk. olo “ulu, büyük” (1337).

1.1.3.1.2.12. Etü. /k-/ >> Bşk. /g-/ >> Bşk. /g-/

Eski Türkçedeki söz başı ve söz içindeki /k/ ünsüzü Başkurt Türkçesinde tonlulaşarak /g/ olmuştur.

Etü. kez- (EDPT 757) >> Bşk. giz- “gezmek” (632), Etü. ekin (EDPT 109) >> Bşk. igën “ekin” (1515), Etü. sekkiz (EDPT 823) >> Bşk. higëz “sekiz” (855).

1.1.3.1.2.13. Etü. /-k-/ >> Bşk. /-ğ-/

Eski Türkçedeki söz içindeki /k/ ünsüzü Başkurt Türkçesinde bazı sözcüklerde sızıcılışarak /ğ/ olmuştur.

Etü. çıkar- (EDPT 410) >> Bşk. sıgar- “çıkarmak” (101), Etü. tokkuz (EDPT 474) >> Bşk. tuğız “dokuz” (1558).

1.1.3.1.2.14. Etü. /-p-/ >> Bşk. /-b-/

Eski Türkçede söz içinde bulunan bazı /p/’ler ise Başkurt Türkçesinde /b/ olmuştur.

Etü. töpü (EDPT 436) >> Bşk. tübe “tepe” (1707).

1.1.3.1.2.15. Etü. /s-/ >> Bşk. /h-/

Eski Türkçedeki söz ve ek başındaki bütün /s/'ler Başkurt Türkçesinde /h/ olur. Bu değişim Başkurt Türkçesi için en dikkat çekici özelliklerden birisidir (Serebrennikov ve Gadjeva, 2018: 61).

Etü. sen (EDPT 831) >> Bşk. hin “sen” (470), Etü. sorug (EDPT 848) >> Bşk. horav “soru” (951), Etü. sal- (EDPT 824) >> Bşk. hal- “koymak, salmak” (94), Etü. söz (EDPT 820) >> Bşk. hüz “söz” (1111).

1.1.3.1.2.16. Etü. /-s-/ , /s-/ >> Bşk. /-ş-/ , /ş-/

Eski Türkçede söz içi ve söz sonundaki bazı /s/'ler Başkurt Türkçesinde peltekleşerek /ş/ olmuştur. Bu değişim Başkurt Türkçesi için ayırt edici karakteristik bir özelliktir (Serebrennikov ve Gadjeva, 2018: 62).

Etü. eski (EDPT 246) >> Bşk. işkē “eski” (70), Etü. kışka (EDPT 667) >> Bşk. kışka “kısa” (1280), Etü. üst (EDPT 242) >> Bşk. öšt “üst” (706), Etü. bas- (EDPT 370) >> Bşk. baş- “basmak” (15).

1.1.3.1.2.17. Etü. /-t-/ >> Bşk. /-d-/

Eski Türkçede söz içindeki bazı /t/'ler Başkurt Türkçesinde tonlularak /d/ olmuştur.

Etü. küntüz (EDPT 729) >> Bşk. köndöz “gündüz” (306), Etü. yultuz (EDPT 922) >> Bşk. yondož “yıldız” (991).

1.1.3.1.2.18. Etü. /-z-/ , /-z/ >> Bşk. /-z-/ , /-z/

Eski Türkçedeki /z/ ünsüzü Başkurt Türkçesinde söz içi ve söz sonunda peltekleşerek /z/ olmuştur. Bu değişim Başkurt Türkçesi için karakteristik bir özelliktir (Serebrennikov ve Gadjeva, 2018: 62).

Etü. kızıl (EDPT 683) >> Bşk. kızıl “kızıl, kırmızı” (144), Etü. uzun (EDPT 288) >> Bşk. ozon “yüksek, boyu uzun” (1735), Etü. köz (EDPT 756) >> Bşk. küz “göz” (980), Etü. biz (EDPT 388) >> Bşk. bēz “biz” (1677).

1.1.3.1.2.19. Alıntı Sözcüklerde Görülen Ünsüz Değişmeleri

1.1.3.1.2.19.1. /s-/ , > /h-/

Baskurt Türkçesinin başlıca özelliklerinden olan /s/ > /h/ değişimi alıntı bazı sözcüklere de yansımış, söz başında bulunan /s/ sesleri de /h/ olmuştur.

Ar. şūret (OTAL 1125) > Bşk. hüret “suret” (72), Far. serāy (OTAL 1097) > Bşk. haray “saray” (545).

1.1.3.1.2.19.2. /c-/ > /y-/

Arapça ve Farsça sözcüklerde söz başı /c/ sesi sistemli bir şekilde /y/ olmuştur.

Ar. cināyet (OTAL 161) > Bşk. yēneyet “cinayet” (921), Ar. cezā’ (OTAL 156) > Bşk. yaza “ceza” (1416), Far. cān (OTAL 140) > Bşk. yen “can” (901).

1.1.3.1.2.19.3. /-c-/ , /-c/ > /-j-/ , /-j/

Arapça ve Farsça sözcüklerde, söz içi ve söz sonunda görülen /c/ sesi sızıcılaşarak /j/ sesine dönmüştür.

Ar. vicdān (OTAL 1340) > Bşk. vıjdan “vicdan” (472), Ar. mecbūr (OTAL 686) > Bşk. mejbūr “mecbur” (184).

1.1.3.1.2.19.4. /‘-/ , /-‘-/ > /ġ-/ , /-ġ-/

Başkurt Türkçesindeki Arapça olan bütün sözcüklerde bulunan /‘/ (ayın) sesi sistemli bir şekilde /ġ/ olmuştur.

Ar. ‘ömr (OTAL 996) > Bşk. ġümēr “ömür” (277), Ar. sā‘at (OTAL 1055) > Bşk. seġet “saat” (1558).

1.1.3.1.2.19.5. /h-/ > /Ø-/

Arapça ve Farsça olan bazı sözcüklerde söz başında yer alan /h/ ünsüzünün düştüğü görülmektedir.

Ar. ħisāb (OTAL 427) > Bşk. işep “hesap” (2040), Ar. ħikāye (OTAL 423) > Bşk. ekiyet “hikāye” (1054).

1.1.3.1.2.19.6. /ç-/ > /s-/

Başkurt Türkçesinin en karakteristik özelliklerinden biri olan bu değişim alıntı sözcüklere de yansımış ve Farsçadan giren sözcüklerde de söz ve ek başındaki /ç/ ünsüzü /s/ olmuştur.

Far. çünki (OTAL 179) > Bşk. sönki “çünkü” (1301), Far. bāġçe (OTAL 72) > Bşk. baġsa “bahçe” (1953).

1.1.3.1.2.19.7. /-st/ > /s-/

Farsçada tek veya iki heceli olup çift ünsüzler biten sözcüklerin sonunda yer alan /t/ ünsüzü Başkurt Türkçesinde düşmüştür.

Far. dürüst (OTAL 221) > Bşk. dörös “dürüst” (1196), Far. düst (OTAL 217) > Bşk. duş “dost” (340).

1.1.3.1.2.19.8. /b-/ > /p-/

Başkurt Türkçesinde Farsçadan alıntı bazı sözcüklerde söz başı /p/'ler /b/ olur.

Far. pelās (OTAL 1002) > Bşk. balas “kilim” (1255), Far. pādşāh (OTAL 998) > Bşk. batşa “padişah” (541).

1.1.3.2. Gramerlik Ses Olayları

Sözlerin dil içinde kullanılması, yani yapım ve çekim esnasında ortaya çıkan ses olaylarını *gramerlik ses olayları* veya *dil içindeki (senkronik) ses olayları* olarak ele almak mümkündür (Öner, 2011: 175).

1.1.3.2.1. Yardımcı Sesler

Bu sesler, asıl morfemler ile bağlı morfemlerin bulunduğu çekim veya yapım işleyişi esnasında türeyen yardımcı unsurlardır. Asıl seslerle karışmaması için yardımcı ses dediğimiz bu sesler ünsüz-ünsüz bağımlı kuran yardımcı ünlüler ile ünlü-ünlü bağımlı kuran yardımcı ünsüzden ibarettir (Öner, 2013: 21).

Başkurt Türkçesinde kullanılan yardımcı ünsüz, tıpkı Türkiye Türkçesindeki gibi y sesidir. Bu ses ünlüyle biten eylemlerin sonunda, asıl ekin kısalması ve düşmesi gibi fonolojik gelişmelerle ekin yerine de geçebilmiş, ekteki işlevi taşır hale gelmiştir. Yardımcı ünlüler de yine Türkiye Türkçesindeki gibi düz dar ünlülerin (*ı / ě*) yanı sıra geniş yuvarlak ünlüler (*o / ö*) de olur. Bunlara ek olarak Eski Türkçeden beri 3. şahıs iyelik ekli sözlerde bir yardımcı ses olarak kullanıla gelen *zampir n* sesi, tıpkı Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir (Öner, 2011: 176).

/y/ sesi:

muzě-y-ı “müzeyi” (10), *höyle-y-esek* “söyleyecek” (635), *başla-y-asağ-min* “başlayacağım” (297).

/ı/, /ě/, /o/, /ö/ sesleri:

uy-(i)m-dan “aklımdan” (203), *nefret-(ě)m-dě* “nefretimi” (1261), *kön-(ö)m* “günüm” (1062), *bögöl-(ö)p* “bükülüp” (466), *kil-(ě)p* “gelip” (217).

Zamir n’si:

oya-hı-n-a “yuvasına” (617), *ata-hı-n-a* “babasına” (942), *iş-ě.n-e* “aklına” (1091).

1.1.3.2.2. Ses Olayları

Türk lehçelerinin bir özelliği olarak ses uyumu, bağlı morfemlerin (ekler ve ekleşmiş çekim edatlarının) asıl morfemlere (kökler) uyması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bağlı ve asıl morfemlerdeki ses uyumları, aşağıda, ünlülerde ve ünsüzlerde olmak üzere ayrı ayrı incelenmiştir (Öner, 2011: 176).

1.1.3.2.2.1.Ünlü Uyumları

Ünlü uyumu bir sözcükteki ünlülerin çeşitli bakımlardan birbirlerine uymasındır (Ergin, 2013: 70).

1.1.3.2.2.1.1. Damak Uyumu

Genel Türk dilinde tarih boyunca sağlam bir şekilde var olan damak uyumu, Başkurt Türkçesinde de aynen vardır. Başkurt Türkçesindeki alıntılarda (Arapça-Farsça kökenli eski alıntılarda) bile uyum ileri derecede gerçekleşmiştir (Öner, 2011: 176).

apa-ñ-diñ “amcanın” (61), *mönesebet-ě-n-e* “münasebetine” (1159), *küñěl-ě-n-de* “gönlünde” (1194), *kıvanıs-ı-m-dı* “sevincimi” (1261).

Ar. helāk > Bşk. helek (1039), Ar. hasret > Bşk. ħesret (814), Ar. hareket > Bşk. ħereket (1727), Far. nazik > Bşk. nezěk (1555).

Damak uyumunun Başkurt Türkçesindeki Rusça alıntılarda bozulduğu göze çarpmaktadır: *piyoněr-zar* “liderler” (2044). Damak uyumu, Başkurt Türkçesinde ön damak ünlülü alıntı sözlere arka damak ünlülü ekler getirmekle bozulurken, arka damak ünlüsü bulunan alıntılara ön damak ünlülü ek getirilmediği görülür. Daha eski bir katmana ait Arapça-Farsça sözlerin alıntılarında bu bozukluk görülmez. (Öner, 2011: 176).

krēs-ı “haç nişanını” (65), *kubok-tarza* “fincanlarda” (570), *karta-ğa* “haritaya” (2040), *par-zarın* “buharlarını” (1707).

mesele-hěn “sorununu” (1632), *derēs-terěñ* “derslerin” (1801), *döröş-ön* “doğrusunu” (395), *ošta-hı* (542), *savza-nı* (1162).

1.1.3.2.2.1.2. Dudak Uyumu

Başkurt Türkçesinde tam bir dudak uyumundan söz edilemez, kökünde /u/ ve /ü/ ünlüsü bulunan sözlerin devam eden hecelerinde dar-düz ünlülü heceler ve ekler bulunur (Öner, 2011: 177).

yulu “yolu” (581), *huñğı* “sonuncu” (951), *futbolsı* “futbolcu” (2022).

Bunun yanı sıra geniş yuvarlak /o/ ve /ö/ ünlülerinin bulunduğu köklerde ileri derecede bir dudak uyumu görülür. Bundan dolayı Eski Türkçe ve Kıpçakçada bulunmayan Başkurt Türkçesine özgü ek türevleri vardır *bk. +lo, +lö, +so, +sö, +go, +gö* (Öner, 2011: 177).

ömöthöz “umutsuz” (1150), *ösönsö* “üçüncü” (1236), *östönlök* “üstünlük” (901), *onotol-* “unutulmak” (582), *köslö* “güçlü” (999), *yondoşlo* “yıldızlı” (77), *boronşo* “evvelki” (126).

1.1.3.2.2.2. Ünsüz Uyumu

Başkurt Türkçesinde ünsüzler arasındaki uyum, Genel Türkçede olduğu gibi esas olarak bir ses uyumudur. Ünsüzle biten kökler ile ünsüzle başlayan ekler ve ekleşmiş edatların, eklenme sırasında şöyle bir uyum oluşmaktadır (Öner, 2011: 177):

a. Kök sonunda tonlu + ek başında tonlu ünsüz;

b. Kök sonunda tonsuz + ek başında tonsuz;

Tonlu ünsüzlerin uyum örnekleri: *zeñger-ge* “maviye” (135), *yır-ğa* “şarkıya” (152), *yul-ğa* “yola” (439), *isem-der* (211).

Tonsuz ünsüzlerin uyum örnekleri: *yak-ka* “yöne” (1754), *sağ-tar* “çağlar” (63), *kük-te* “gökyüzünde” (1458), *ış-te* “işte” (552).

1.1.3.2.2.3. Ünlü Düşmesi

Söz ortasında, vurgusuz açık hecedeki ünlünün düşmesi:

yavırınına “omzuna” krş. *yavır* “omuz” (973), *kekrě* “eğri” krş. *kekěre* “eğri” (990).

1.1.3.2.2.4. Ünlü Türemesi

Kökteki son ünsüzle ekin ilk ünlüsünün arasında bir ünlü türer. Böylece ekin ilk ünsüzü olan titrek, zayıf değerli /r/ sesi düşmeye karşı güçlendirilmiş olur (Öner, 2011: 178).

bigerek “daha çok” (50), *alısrak* “daha uzak” (2063), *yısrak* “daha sık” (267), *kęskererek* “daha küçük” (56).

1.1.3.2.2.5. Ünsüz Değişmeleri

Başkurt Türkçesinde görülen ünsüz değişmelerini Öner *Ünsüzlerde Tonlulaşmalar, Nazalleşme, Nazallerde Aykırılışma, Akıcılaşma, Peltekleşme* ve *Ünsüz Benzeşmeleri* başlıkları altında değerlendirmiştir (2011: 178).

1.1.3.2.2.5.1. Ünsüzlerde Tonlulaşmalar

1.1.3.2.2.5.1.1. Damak Ünsüzlerinde Tonlulaşmalar

-k- > -ğ- (Düzenli olarak; iki ünlü arasında arka damakta tonlulaşma): *huq-ıp* > *huğıp* “vurup” (25), *handıq-ına* > *handığına* “sandığına” (38), *mıyık-ı* > *mıyığı* “bıyığı” (1051), *baylıq-ı* > *baylığı* “zenginliği” (1089), *kolak-ın* > *kolağın* “kulağını” (1114), *başak-ın* > *başağın* “başağını” (1656).

-k- > -g- (Düzenli olarak; iki ünlü arasında ön damakta tonlulaşma): *irebëlëk-ëne* > *irebëlëgëne* “samimiliğine” (21), *tëk-ëp* > *tëgëp* “dikip” (1060), *yëtëzlëk-ë* > *yëtëzlëgë* “uzunluğu” (1600), *börtök-ön* > *börtögön* “zerresini” (1646), *yörek-ëne* > *yöregëne* “yüreğine” (1814).

Öner, *ükën-* “pişman olmak” (1409) gibi istisnalı eylem gövdelerinin olduğunu ifade etmiştir (2011: 178).

Öner, damak ünsüzlerinde iki ünlü arasındaki bu tonlulaşmaya rağmen, aynı durumdaki diş ünsüzünde *t* > *d* tonlulaşmasının olmadığını da belirtir. *ata-* “adlandırmak” (2008), *köte* “bekler” (1547) (2011: 178).

1.1.3.2.2.5.1.2. Dudak Ünsüzlerinde Tonlulaşmalar

-p- > -b- (Düzenli olarak; iki ünlü arasında, dudakta tonlulaşma): *tap-ırğa* > *tabırğa* “bulmak için” (97), *töp-önen* > *töbönen* “dibinden” (100), *üp-e* > *übe* “öper” (192), *yap-ıp* > *yabıp* “yapıp” (576), *kap-asak* > *kabasak* “tutacak” (721), *sebep-ën* > *sebebën* “sebebini” (863), *karap-ı* > *karabı* “gemisi” (964), *küp-ërek* > *kübërek* “daha çok” (479).

1.1.3.2.2.6. Nazalleşme

Başkurt Türkçesinde iki ünlü arasında diş ünsüzü /d/ nazalleşerek /n/ sesine dönüşür (Öner, 2011: 179).

ķaya-dan > *ķayanan* “kayadan” (1022), *yokoho-dan* > *yokohonan* “uykusundan” (1859), *börö-den* > *börönen* “tomurcuktan” (1723), *anla-dım* > *añlanım* “anladım” (1530), *uyla-madı* > *uylamanı* “düşünmedi” (1635), *yavla-diñ* > *yavlanıñ* “kazandın” (1261).

1.1.3.2.2.7. Nazallerde Aykırılma

Başkurt Türkçesinde iki nazal ünsüzün yan yana geldiği durumlarda görülen bir aykırılma: *Napolëon-nı* > *Napolëondi* “Napolyonu” (48), *yavap-ı-m-nı* > *yavabımdı* “cevabımı” (44), *hëzmetëm-nëñ* > *hëzmetëmdëñ* “hizmetimin” (372), *küñël-ë-m-në* > *küñëlëmdë* “gönlümü” (80). (Öner, 2011: 179).

1.1.3.2.2.8. Akıcılma

Ünlüyle biten sözlerden sonra bulunma durumu eki (-da / -de) ile bağlama edatı *da* / *de* ünsüzlerinde d > l değişimi olur: *bolnitsa-da* > *bolnitsa-la* “hastanede” (1835), *baķsa-da* > *baķsa-la* “bahçede” (1954), *keme-de* > *keme-le* “gemide” (1030), *hulını da* > *hulını la* “çulunu da” (1040), *ğazabı da* > *ğazabı la* “azabı da” (1409), *könde le* > *könde le* “günde de” (1454), *öyönde de* > *öyönde le* “evinde de” (1487). (Öner, 2011: 179).

1.1.3.2.2.9. Peltekleme

Söz sonunda /r/, /v/, /y/, /z/ ünsüzleri bulunan sözcüklerden sonra /d/ ünsüzüyle başlayan ek getirildiğinde d > z değişimi olur: *hır-dar* > *hır-zar* “kırıksıklıklar” (1051), *nur-dar-ı* > *nur-zar-ı* “ışıkları” (1207), *başıv-da* > *başıv-za* “tarlada” (1499), *yër-de* > *yër-ze* “yerde” (1627), *öy-de* > *öy-ze* “evde” (1833), *tav-zay* “dağ gibi” (816). (Öner, 2011: 179).

1.1.3.2.2.10. Ünsüz Benzeşmeleri

a. Başkurt Türkçesinde nazal ünsüzlerin komşuluğundaki /l/ ve /d/ ünsüzlerinin düzensiz olarak ileri yönde benzeşmesi ile karşılaşmaktadır. *ķolon-da* > *ķolon-na* “harman yerinde” (1668). Böyle bir benzeşmeden sonra gelişen aykırılmanın (dissimilation) örneklerini de buraya katabiliriz: (Öner, 2011: 1769):

ķuyın-ı-n-dan > *ķuyın-ı-n-nan* > *ķuyın-ı-nan* “koynundan” (285), *arķa-hı-n-dan* > *arķa-hı-n-nan* > *arķa-hı-nan* “arkasından” (380), *tañ ald-ı-n-dan* > *tañ ald-ı-n-nan* > *tañ ald-ı-nan* “tan sökerken” (486), *şun-dan* > *şun-nan* > *şunan* “şundan” (1043).

Fakat bu düzensiz benzeşmenin olmadığı örnekler de vardır; bk. *yamanlık* “kötülük” (172), *halkınlık* “serinlik” (892).

b. Söz sonunda /k/, /k/, /p/, /s/, /s/, /s/, /t/ ünsüzleri varken, akıcı ünsüzle başlayan çokluk ekinde düzenli olarak *l* > *t* değişimi olur:

yaprak-lar-ı-niñ > *yaprak-tar-ı-niñ* “yapraklarının” (1724), *ağas-lar-ı-niñ* > *ağas-tar-ı-niñ* “ağaçlarının” (1723), *yavap-lar* > *yavap-tar* “cevaplar” (285), *haldat-lar-ı-niñ* > *haldat-tar-ı-niñ* “askerlerinin” (87), *duş-lar* > *duş-tar* “dostlar” (215), *kaş-ları* > *kaş-tarı* “kaşları” (723), *kubok-lar-za* > *kubok-tarza* “fincanlarda” (570).

c. Söz sonunda /j/, /l/, /m/, /n/, /ñ/, /z/ ünsüzleri varken yine akıcı ünsüzle başlayan çokluk ekinde *l* > *d* değişimi olur:

tolom-lar-ı-n > *tolom-darın* “örgülü saçlarını” (655), *kēm-ler* > *kēm-der* “kimler” (741), *kolhoz-lar-zıñ* > *kolhoz-darzıñ* “çiftliklerin” (2141), *yıl-lar* > *yıl-dar* “yıllar” (31), *bil-ler-ēn* > *bil-der-ēn* “bellerini” (1060), *yelken-ler-ēn* > *yelken-der-ēn* “yelkenlerini” (1283).

d. Söz sonunda /r/, /v/, /y/, /z/ ünsüzleri varken /l/ ünsüzüyle başlayan ekte *l* > *z* değişimi olur:

yondož-lar > *yondož-zar* “yıldızlar” (1296), *küz-ler* > *küz-zer* “gözler” (1334), *batır-lar-ğa* > *batır-zarğa* “kahramanlara” (1387), *malay-lar* > *malay-zar* “çocuklar” (1472), *horav-lar* > *horav-zar* “sorular” (1491).

e. Söz sonunda;

/f/, /k/, /k/, /p/, /s/, /s/, /t/ ünsüzleri /n/ ünsüzüyle başlayan ekte *n* > *t* değişimine yol açar:

şarap-nı > *şarap-tı* “şarabı” (570), *sebep-ně* > *sebep-tě* “sebebi” (904), *hörmet-ně* > *hörmet-tě* “hürmeti” (918), *koşaş-niñ* > *koşaş-tiñ* “güneşin” (1070), *işkek-ně* > *işkek-tě* “küreği” (1017).

/j/, /l/, /m/, /n/, /ñ/ ünsüzleri *n* > *d* değişimine yol açar:

kēm-ně > *kēm-dě* “kimi” (1065), *merhüm-něñ* > *merhüm-děñ* “merhumun” (865), *hel-ně* > *hel-dě* “durumu” (883), *Yulaman-niñ* > *Yulaman-diñ* “Yulamanın” (882), *moñ-noñ* > *moñ-doñ* “sıkıntının” (1306).

/v/, /r/, /y/, /z/ ünsüzleri ise *n* > *z* değişimlerine yol açar.

hiv-ni > *hiv-zı* “suyu” (222), *běz-něň* > *běz-zěň* “bizim” (86), *körşekter-něň* > *körşekter-zěň* “testilerin” (262), *sabıy-niň* > *sabıy-zıň* “çocuğun” (939).

Öner, bu bölümde anılan morfofonetik ünsüz değişmelerinin genel olarak aykırılışma (dissimilation) süreçlerine dayandığını belirtmektedir (Öner, 2011: 180).

1.2.BİÇİM BİLGİSİ

1.2.1. AD

Adlar, canlı ve cansız bütün varlıkları, kavramları tek tek veya cins cins karşılayan; varlıkların ve kavramların adları olan sözcüklerdir. Adlar dilde ya kök veya gövde olarak ya da çekimli şekilleri ile yani işletme ekleri olarak kullanılırlar. Ad işletme ekleri geniş anlamıyla ad adı altında toplanan bütün sözcük türlerine dilde işleklik veren eklerdir (Ergin, 2013: 218).

1.2.1.1. Ad Çekim Ekleri

Bağımsız olarak tek tek kullanılamayan kök ve gövdeler dilde tek başlarıyken, sadece tek nesnelere ve soyut hareketleri ifade ederler. Nesnelere ve hareketlerin çeşitli durumlarını, bağlantılarını, ilişkilerini ifade etmek için kök ve gövdeler çeşitli şekillere girmek zorundadırlar. Dil sözlük gibi bir sözcük yığından ibaret değil, bir sözcük örgüsü şeklindedir. Bu örgünün bağlayıcı unsurları ise çekim ekleridir (Ergin, 2013: 124).

Dil kullanımında, varlık ile varlık (söz öbeği) veya varlık ile eylem (cümle) yapılarındaki ilişkilerin adlarına ad çekimi denir. Ad çekiminde kullanılan ekleşmiş veya ekleşmemiş bütün çekimlik bağlı birimler, varlığın nitelendiği yapılar olan söz öbekleri ile eylemin nitelendiği yapılar olan cümlelerde yer alan öğelerin birbirleriyle ilişkilerinin adıdır. Söz öbeği ve cümle ilişkilerinin adlarından ekleşmiş olanlar, ad durum ekleri; ekleşmemiş olanlar ise, çekim edatlarıdır (Karaağaç, 2012: 324).

Eski Türkçe döneminden beri, Türkçenin ad çekiminin bir bölümü ad durum ekleri ile bir bölümü de çekim edatlarıyla yapılmaktadır. Bugün ekle, edatla veya hem ek hem edatla yapılan ad durum çekimlerinden bir bölümü söz öbeklerini yapmada, bir bölümü de cümle kurmada kullanılır (Karaağaç, 2012: 324).

Bu bölümde adın dil bilimsel kategorileri ve ad çekimi incelenmiştir.

1.2.1.1.1. Çokluk Çekimi

Çokluk eki, adların çokluk biçimlerini yapmak için kullanılan çekim ekidir (Karaağaç, 2012: 325). Bir ad hiç bir ek almadan normal şekliyle tek bir nesneyi karşılar. Adın tek bir nesneyi karşılayan bu asıl ve normal şekline teklik şekli adı verilir. Adın karşıladığı nesnenin sayısının birden fazla olduğunu ifade etmek için teklik şekline çokluk eki getirilerek adın çokluk şekli yapılır (Ergin, 2013: 220).

Çokluk ekinin ifade ettiği gramatikal nüans yalnız eklendiği adın içinde kalır. Çokluk eki eklendiği ad ile diğer sözcükler arasında ilişki kurmaz. Bu bakımdan sözcükler arasında ilişki kuran iyelik, durum ve soru ekleri karşısında ayrı bir yer tutar. Çokluk eki kaplamı en dar olan ad çekim ekidir. Kaplamına yalnızca adların teklik şekilleri girer. Bu yüzden çokluk ekinden sonra iyelik, durum ve soru ekleri gelebilmekte, fakat iyelik, durum ve soru eklerinden sonra çokluk eki getirilememektedir (Ergin, 2013: 221).

Eski Türkçede çokluk çekimi {+lAr}, {+gUn}, {+An}, {+(X)t} ve {+s} (Gabain, 1988: 62; Tekin, 2003: 101) ekleri ile; tarihî Kıpçak Türkçesinde ise bu çekim {+lAr} ekiyle yapılmıştır (Güner, 2012: 183). Ancak, birinci ve ikinci şahıs zamirlerinin çokluk şekillerinin buna istisna oluşturduğu belirtilmiştir (Karamanoğlu, 1994: 60).

Başkurt Türkçesinde adların çokluk şekilleri {+lAr}, {+dAr}, {+zAr} ekleriyle yapılır (Kiyikbayev vd., 2010: 86; Yazıcı Ersoy, 2018: 181).

Etü.	Kıp.	Bşk.
• {+lAr}, • {+gUn}, • {+An}, • {+(X)t}, • {+s}	• {+lAr}	• Ünlüyle biten sözcüklerde : {+lAr}
		• /l/, /m/, /n/, /ñ/ ile biten sözcüklerde : {+dAr}
		• Tonsuz ünsüzle biten sözcüklerde : {+tAr}
		• /r/, /v/, /y/, /z/ ile biten sözcüklerde : {+zAr}

Tablo 1.2.1.1.1. Çokluk Ekleri

+lAr şekli:

– Hi-i, **komartkularmı?** Bězzěň avılda indě unıñ iñ kettelerě! – tip ğeyet zur ısanıs mēnen heber ittēler bında miñe. “Vay, **antikalar** mı? Bizim köyde artık onların en iyileri! diye çok gerçek bir bilgi verdiler burada bana.” (4).

Ul hezēr tēlegense **tavzar, dalalar** gize, tebiğettēñ yañınan-yañı sērzerēn öyrene. “O şimdi dilediğince **dağlar, ovalar** geziyor ve tabiatın yepyeni sırlarını öğreniyor.” (446).

Sönki hezēr **kēşēler** minēñ **körşekterge** eylenēp qararğa la tēlemeyzer... “Çünkü şimdi **insanlar** benim **testilerime** dönüp bakmayı dâhi istemiyorlar...” (344).

Seskeler şuğa höyönöp kölöp yēbergen! Möğjizelē **seskeler!** “**Çiçekler** buna sevinerek gülüvermiş! Mucizevi **çiçekler!**” (138).

+dAr şekli:

Yıldarızı kıvıp **yıldar** uza torğan. “**Yıllar yılları** kovalayıp geçmiş.” (583).

Bıyl yey yamğırılı, ülen üte hutlı bulıv arkahında, şaşıp ürsēgen sērekeyzen qotolov ösön, bında bērzen-bēr sara bulğan tötönlökke **utındar** öştey-öştey, min haman uylanıp **ultiram**. “Bu yıl yazın yağmurlu ve otların yemyeşil olması yüzünden, çoğalıp üreyen sivrisinekten kurtulmak için, burada bir çare olarak tütsülüğe **odunlar** üst üste yığılıyor, ben sürekli düşünüp duruyorum.” (198).

Bězzěň tanışlıq ta başta oşo **isēmder** oqşaşlığınan başlanıp kittē şikēllē. “Bizim tanışlığımız da en başta işte bu **isimler** benzerliğinden başladı gibi.” (211).

+tAr şekli:

Üzēn özlōkhöz borsop torğan horavzarğa tebiğet kuyınınan **yavaptar** ēzlegen. “Kendini sürekli rahatsız eden sorulara tabiatın koynundan **cevaplar** bulmaya çalışmış.” (285).

Buranşa **yeşterge** has ğemhēzlēk mēnen köle. “Buranşa **gençlere** has bir gamsızlıkla gülüyor.” (786).

Batşanıñ **kenizekterē** le indě hıvzı altın **havıttarza** tūğēl, e Öyrensēktēñ möğjizelē **körşekterē** mēnen ğēne taşıy başlağandar. “Padişahın **cariyeleri** de artık suyu altın **kaplarda** değil, sadece çırağın mucizevi **testileriyle** taşımaya başlamışlar.” (568).

+zAr şekli:

– Bězze **kızzar** hıvzı körşek mēnen taşımay, tinēm min uğa, duštarsa ğejepleněvėmdě bėlděrép. “– Bizde **kızlar** suyu testiyle taşıyor, dedim ona dostça, şaşırđımı söyledim.” (222).

Küzzer karmakka kabasaq balıktı tügěl, e kayzandır, bildehěz yaqtan, diñgěz töpkölönen kilép sıgasaq kėmdělér tüzėmhězlek mēnen kötkender, nimenělér yotlogop ėzlegender. “**Gözler**, oltayı ağızına alacak balığı değıl, aksine nicedir, belirsiz bir taraftan, denizin dibinden gelip çıkacak birilerini sabırsızlıkla beklemişler, bir şeyler isteyip bulmaya çalışmışlar.” (721).

1.2.1.1.2. İyelik Çekimi

İyelik ekleri, adın karşıladığı nesnenin bir şahsa veya bir nesneye ait olduğunu ifade etmektedir (Kiyikbayev vd., 2010: 87; Ergin, 2013: 222). İyelik ekleri birer işletme eki olarak adları adlara bağlamaktadırlar (Karaağaç, 2012: 329).

İyelik ekleri çokluk eklerinden daha çok, fakat durum ve soru eklerinden daha az kapsamlıdır (Karaağaç, 2013: 329). Üçüncü kişi iyelik eklerinden sonra ve durum eklerinden önce daima *-n-* yardımcı sesi getirilir. Buna *zamir n*’si denir (Karaağaç, 2012: 329).

İyelik eki, getirildiği adın dışında bir nesneyi sadece şahıslar hâlinde ifade etmektedir. Konuşan, dinleyen, adı geçen olarak üçü teklik ve üçü çokluk olmak üzere altı kişi bulunmaktadır. İyelik ekleri bütün nesnelere temsil eden bu altı kişiyi; getirildikleri adların bağlı oldukları *ben, sen, o, biz, siz, onlar* şahıslarını ifade ederler. Bu durumda iyelik ekleri bir nesnenin *ben, sen, o, biz, siz, onlar* kişilerine ait olduğunu ifade etmek için o nesneyi karşılayan ismin sonuna getirilen eklerdir (Ergin, 2013: 222).

Başkurt Türkçesinde iyelik eklerinin yuvarlaklaşmaya ve ünlü-ünsüz uyumuna bağlı olarak çeşitli şekilleri bulunmaktadır (Dmitriyev, 1950: 60).

Eski Türkçede (Tekin, 2003: 102), tarihî Kıpçak Türkçesinde (Güner, 2013: 184) ve Başkurt Türkçesinde (Dmitriyev, 1950: 60; Yazıcı Ersoy, 2018: 183) kullanılan iyelik ekleri şahıslara göre aşağıdaki tabloda verilmiştir.

	Etü.	Kıp.	Bşk.
1. teklik kişi	[+m]	[+m]	[+m]

2. teklik kişi	[+ñ], [+ğ], [+g]	[+ñ]	[+ñ]
3. teklik kişi	[+I], [+sI]	[+I], [+sI]	[+ı], [+ě], [+O], [+hı], [+hě], [+hO]
1. Çokluk kişi	[+mIz], [+mUz]	[+mIz], [+mUz]	[+bız], [+böz], [+bOz]
2. Çokluk kişi	[+ñIz], [+ñUz], [+ğIz], [+ğUz]	[+ñIz], [+ñUz]	[+ğız], [+göz], [+gOz]
3. Çokluk kişi	[+IArI], [+sI]	[+IArI]	[+ı], [+ě], [+O], [+hı], [+hě], [+hO], [+ları], [+lerě], [+darı] [+derě], [+tarı], [+terě], [+zarı], [+zerě]

Tablo 1.2.1.1.2. İyelik Ekleri

1.2.1.1.2.1. I. Teklik Kişi İyelik Eki

Ünlüyle biten adlara doğrudan doğruya [+m] ile eklenirken, ünsüzle biten adlara ise /ı/, /ě/, /o/, /ö/ yardımcı ünlüleri ses uyumuna göre uygun olan şekli ile eklenir.

yarzamsı+m “yardımcım” (1897), *ömöt+ö+m* “umudum” (961), *yörek+ě+m* “yüreğim” (1304), *yuldaş+ı+m* “yoldaşım” (1301), *Aznağol+o+m* “Aznagolum” (1356).

1.2.1.1.2.2. II. Teklik Kişi İyelik Eki

Ünlüyle biten adlara doğrudan doğruya [+ñ] ile eklenirken, ünsüzle biten adlara ise /ı/, /ě/, /o/, /ö/ yardımcı ünlüleri ses uyumuna göre uygun olan şekli ile eklenir.

kürşě+ñ “komsun” (409), *maturlık+ı+ñ* “güzelliğın” (1259), *üz+ě+ñ* “kendin” (212)

1.2.1.1.2.3. III. Teklik Kişi İyelik Eki

Ünlüyle biten adlara [+ı], [+ě], [+o], [+ö]; ünsüzle biten adlara [+hı], [+hě], [+ho], [+hö] şeklinde eklenmektedir.

başv+ı “tarlası” (1633), *bisekey+ě* “eři” (999), *yöz+ö* “yüzü” (98), *ata+hı* “babası” (762), *bise+hě* “eři” (1095), *toygo+ho* “duygusu” (1385), *ölgö+hö* “örneği” (116).

1.2.1.1.2.4. I. Çokluk Kişi İyelik Eki

Ünlüyle biten adlara doğrudan doğruya [+bı̄z], [+bĕ̄z], [+boz], [+böz] eklenirken; ünsüzle biten adlara ise /ı/, /ĕ/, /o/, /ö/ yardımcı ünlülerinden ses uyumuna göre uygun olan şekli ile eklenir.

ukı̄tvı̄sı+bı̄z “öğretmenimiz” (2031), *böte+bĕ̄z+zĕ̄* “hepimizi” (1315), *ǖz+ĕ+bĕ̄z+zĕ̄ñ* “kendimizin” (49).

1.2.1.1.2.5. II. Çokluk Kişi İyelik Eki

Ünlüyle biten adlara doğrudan doğruya [+gı̄z], [+gĕ̄z], [+goz], [+göz] eklenirken, ünsüzle biten adlara ise /ı/, /ĕ/, /o/, /ö/ yardımcı ünlülerinden ses uyumuna göre uygun olan şekli ile eklenir.

böte+gĕ̄z “hepiniz” (1654), *ynaza+gı̄z* “cenaze namazınız” (1394), *kefĕn+ĕ+gĕ̄z* “kefeniniz” (1394), *yul+ı+gı̄z* “yolunuz” (807).

1.2.1.1.2.6. III. Çokluk Kişi İyelik Eki

Ek, ünlüyle biten sözcüklere [+ları], [+lerĕ̄]; /l/, /m/, /n/, /ñ/ ile biten sözcüklere [+darı], [+derĕ̄]; tonsuz ünsüzle biten sözcüklere [+tarı], [+terĕ̄]; /r/, /v/, /y/, /z/ den sonra ise [+zarı], [+zerĕ̄] şeklinde eklenir.

kürşĕ kolhozdarzı̄ñ piyonĕrzerĕ “komşu çiftliklerin liderleri” (2141), *ularzı̄ñ gümĕrzerĕ* “onların ömürleri” (229), *böyök hönersĕlerzĕ̄ñ ĕşterĕ* “büyük ustaların işleri” (286), *avılđaştarzı̄ñ yorttarın* “hemşehrilerinin yurtlarını” (326).

Başkurt Türkçesi üzerine yapılan bazı çalışmalarda (Buran ve Alkaya, 2014: 239; Yazıcı Ersoy, 2018: 185) [+ları], [+lerĕ̄]; [+darı], [+derĕ̄]; [+tarı], [+terĕ̄]; [+zarı], [+zerĕ̄] şeklinde gösterilen 3. çokluk kişi ekinin [+ı], [+ĕ̄], [+o], [+ö] şekline yer verilmemiştir. Ancak, Öner’in 3. çokluk kişi kategorisini genişleten açıklamalarıyla bu tezde, [+ları], [+lerĕ̄]; [+darı], [+derĕ̄]; [+tarı], [+terĕ̄]; [+zarı], [+zerĕ̄] eklerinin yanında [+ı], [+ĕ̄], [+o], [+ö]; [+hı], [+hĕ̄], [+ho], [+hö]; ekleri de 3. çokluk kişi ekleri olarak değerlendirilmiştir.

Öner, dil tarihi boyunca gördüğümüz iyelik eki kalıplaşmasının bugünkü belirsizlik zamirlerini de doğurduğunu belirtmiştir: *biri*, *bazısı*, *başkası*, *hepisi*, *kimi*, *kimisi*, *birisi*; *barı* > *barısı*, *barçası*, *neçesi*, *kamısı*, *kaysı*, vb. Bu sözlerdeki mevcut iyelik ekinin daima çokluk 3. şahısta olduğuna dikkat çeken Öner, gramer kitaplarının çokluk 3. şahıs iyelik ekini, genellikle [+lArI] şeklinde tespit ettiklerini belirtir; ancak *onların babaları* örneğindeki gibi *onların babası* örneğinin de çokluk 3. şahıs sayılması gerektiğini ifade

etmiştir. Yani, çokluk 3. şahıs iyelik eki olarak [+lArI] şeklinin yanı sıra, [+I] ve [+sI]’nın da var olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple, söz konusu edilen belirsizlik zamirlerindeki iyelik eklerinin, çokluğun iyeliği olduğuna ve bu yapıların da ancak *onlar-ın bir-i*, *onlar-ın kim-i*, *onlar-ın bar-ı vb.* şeklinden gelebileceğini ifade etmiştir. Yani *bir-i* > *biri-si*, *ba'z-ı* > *bazı-sı*, *hep-i* > *hepi-si*, *kim-i* > *kimi-si*, *bar-ı* > *barı-sı*, *barça-sı*, *başkası*, *neçe-si*, *kamu-sı*, *kayu-sı* > *kaysı vb.* sözlerindeki kalıplaşmanın çokluk 3. şahsın üzerinden olduğunu; bu örneklerdeki [+I] ve [+sI] morfeminin çokluk 3. şahıs iyelik eki olduğunu söylemiştir. (2011: 273-283).

Bu tezde incelenen metinlerde de Öner’in bu görüşünü destekleyen aşağıdaki örnekler tespit edilmiştir.

ularziñ bërëhë “onların birisi” (137), *yaqındarıñdıñ işanısın* “dostlarının güvenini” (1820), *sëmerzerëñëñ güzellëğën* “süslemelerinin güzelliği” (114), *malayzar arahında* “çocuklar arasında” (2012), *kıyaqtarınıñ bërëhënde* “yapraklarının birisinde” (143), *tirekter arahında* “ağaçlar arasında” (188), *koştar tavışı* “kuşların sesi” (195), *uqıvsılarziñ kübëhë* “öğrencilerin çoğu” (1542).

1.2.1.1.3. Aitlik Çekimi

Aitlik eki, ad kök ve gövdelerine doğrudan doğruya geldiği gibi, adların ilgi ve bulunma durum eki almış biçimlerinden sonra da gelebilir. Ek, “içinde bulunma ve aitlik bildiren” bir işleve sahiptir (Korkmaz, 2017: 280).

Aitlik eki, yalın durumdaki ad kök ve gövdelere gelerek eklendiği sözü sıfat ve zamire çeviren bir yapım eki özelliği taşır (Korkmaz, 2017: 280). Çekim eklerinden sonra gelmek, iyelik eki gibi yardımcı ses almak, aitlik gibi bir çeşit iyelik fonksiyonu taşımak bakımlarından da çekim eki karakterindedir (Ergin, 2013: 226).

Aitlik eki, bir nesneyi bağlı ve ait olduğu başka bir nesneye göre veya zaman ve mekan içindeki yerine işaret etmek suretiyle belirtir ve bu karakteriyle, aslında ikinci bir iyelik eki gibidir (Öner, 2013: 115).

Eski Türkçede {+k₁}, {+ki} aitlik bildirir (Gabain, 1988: 47, 114). Tarihî Kıpçak Türkçesinde aitlik eki {+gI}, {+k₁}, {+ki}’dir (Güner, 2013: 188).

Başkurt Türkçesinde aitlik eki yuvarlaklaşmaya bağlı olarak tonlu, ünsüz ve ünlülerin üzerine {+g₁}, {+gë}, {+gö}, {+gö}; tonsuz ünsüzlerin üzerine ise {+k₁}, {+kë}, {+ko}, {+kö} şekliyle gelir (Buran-Alkaya, 2014: 242).

Etü.	Kıp.	Bşk.
{+kI}	{+kI}, {+GI}, {+GU}	{+kI}, {+kê}, {+KO}, {+gI}, {+gê}, {+GO}

Tablo 1.2.1.1.3. Aitlik Ekleri

*hakkında*ğı “hakkındaki” (173), *kulında*ğı “elindeki” (397), *bitëndegë* “yüzündeki” (914), *öştöndegë* “üstündeki” (978), *yanında*ğı “yanındaki” (1078), *ayağında*ğı “ayağındaki” (2101).

Yazıcı Ersoy “*Başkurt Türkçesinde -nXkX/-DXkX/-ÂXkX Yapısı ve İşlevleri*” adlı bildirisinde -nXkX/-DXkX/-ÂXkX yapısında bulunan -nX, DX, ÂX ekinin ilgi durumundan kısalmış veya ilgi durumunun /ñ/ sesinin düşmüş şekli olmasından ziyade, ekin Başkurt Türkçesindeki yapma durum eki olduğu düşüncesindedir (2014: 463-488). Ancak bazı çalışmalarda ekin yapısı *ilgi durumu + aitlik eki* şeklinde verilmektedir. Öner, {+kI}, {+kê} ekinin, ilgi durum eki almış gövdelerde kalıplaşan şeklinin (+nıkI, +nêkê), tek aitlik eki olarak kaydedildiğini; esas olarak (+nñ, +nêñ) ilgi durum ekiyle (+kI, +kê) aitlik ekinin birleşmesine dayanan bu şeklin, ekleşme esnasında, damak ünsüzündeki aykırılışma sonunda, ilgi durum ekinin son ünsüzünü düşürdüğünü ifade eder (Öner, 2013: 116).

këşënekë (14), unıkI (1334), Kırım türenëkë. (47), hönersënekënen (525), minëkë (1296).

1.2.1.1.4. Durum Çekimi

Adlar söz öbekleri ve cümleler içinde diğer sözcüklerle, niteleyici ve ögelerle değişik ilişkiler içinde bulunurlar. İşte söz grubu ve cümle ilişkilerinin adlarına, *ad durum ekleri* ve *çekim edatları* denir. Bu çekim ek ve edatları ad-ad, ad-eylem ilişkisini sağlamakta ve sözleri bir araya getirmekte kullanılan başlıca ögelerdir. (Karaağaç, 2012: 329).

Her durum bir çeşit ilişki ifade eder, her ilişki ifadesi için ad bir durumda bulunur. Ad bu ilişkileri bazen eksiz, bazen de ekli olarak ifade eder. Adların, etrafındaki sözcüklerle olan ilişkisi ikiye ayrılır. Bunlardan bir adın kendisine bağlı olan unsurlarla ilişkisi; diğeri adın kendisine bağlı olmayan, kendisinin bağlı olduğu unsurlarla olan ilişkisidir. İyelik ekleri adın kendisine bağlı olan unsurlarla olan ilişkisini sağlayan işletme

ekleridir. Durum ekleri ise, adı kendisine bağlı olmayan, kendisinin bağlı olduğu unsurlarla ilişkiye sokan eklerdir. Bu ekler adı adlara, edatlara ve eylemlere bağlayarak bir çok ilişki kurarlar ver bu ilişkilerden bir çok ad, edat ve eylem grupları ile cümleler meydana gelir (Ergin, 2013: 226).

Türkçe, eski devirlerden beri ad çekimini eklerle, edatlarla ve bazen de hem ek hem edatlarla yapmaktadır (Karaağaç, 2012: 329).

Bu tezde durum çekimi *Ekli Durum Çekimi*, *Edatlı Durum Çekimi* ve *Hem Ekli Hem Edatlı Durum Çekimi* olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

1.2.1.1.4.1. Ekli Durum Çekimi

Ekli durum çekimi dilin sözlük kullanımından farklı olan ve eksiz yapılan *yalın*, hem ekli hem eksiz yapılan *ilgi* ve *yapma* ile ekli yapılan *yaklaşma*, *bulunma*, *uzaklaşma* ve *eşitlik* durum çekimlerinden oluşur (Türk, 2014: 82).

“*Başkort Tělěññ Grammatikahı*” ve “*Başkort Tělě*” adlı kitaplarda *töp kilěş* (yalın durum), *iyelěk kilěş* (ilgi durumu), *töbev kilěş* (yönelme/yaklaşma durumu), *töşöm kilěş* (belirtme/yapma durumu), *urın-vaqıt kilěş* (bulunma durumu), *sığanak kilěş* (uzaklaşma/çıkma durumu) olmak üzere altı durum çekimi olduğu ifade edilmektedir (Dmitriyev, 1950: 65; Kiyikbayev vd., 2010: 90).

Dmitriyev anlam yönünden durum eklerini iki gruba ayırmıştır:

1- Yer ilişkisini bildiren durumlar: *töbev kilěş* (yönelme/yaklaşma durumu), *urın-vaqıt kilěş* (bulunma durumu), *sığanak kilěş* (uzaklaşma/çıkma durumu).

2- Gramatik ilişkiyi bildiren durumlar: *töp kilěş* (yalın durum), *iyelěk kilěş* (ilgi durumu), *töşöm kilěş* (belirtme/yapma durumu).

Yer bildiren durumlar, iş ve hareketin başlangıç noktasını (*sığanak kilěş*), bitiş noktasını (*töbev kilěş*) ve hareketin yokluğunu ya da sıfır noktasını (*urın-vaqıt kilěş*) bildirir. Bu durumda yer durumlarından *sığanak* ve *töbev kilěş*ler (uzaklaşma ve yaklaşma durumları) hareketin başlangıç ve bitiş aşamalarını gösterdikleri için hareketi bildirmeyle ilişkilidir. *Urin-vaqıt kilěş* (bulunma durumu) ise hareketsizliği gösterir.

Gramatik ilişkiyi bildiren durumlardan olan *töp kilěş* (yalın durum) öznenin durumunu, *iyelěk kilěş* (ilgi durumu) iyeliği yani sahipliği, *töşöm kilěş* (yapma durumu) ise işin gerçek nesnesini bildirmektedir (Dmitriyev, 1950: 65).

1.2.1.1.4.1.1. Yalın Durum (Nominatif)

Adın cümle içinde başka bir sözcüğe bağlı olmama durumudur (Yazıcı Ersoy, 2018: 187). Bu durum adın, karşıladığı nesne ve kendisine bağlı olan ad dışında hiç bir ilişki ifade etmez. Adların başka bir unsura bağlı olmayan normal teklik, çokluk ve iyelik şekilleri yalın durumlarıdır (Ergin, 2013: 227).

Cümlede sözcükler arasındaki dizimden kaynaklanan bazı çekimlik ilişkilerde, sıfır morphem olarak adlandırılan eksizlik örnekleri bulunmaktadır. Söz diziminde özne, nesne, ilgi, sıfat, zarf, emir, eylemlerde 3. kişi çekimi ve seslenme gibi çekimlik biçimlerde ortaya çıkan sıfır morfemin en çok bilinen biçimi, yalın durumdur (Öner, 2011: 231-236).

Başkort Tələ adlı kitapta yalın durumdaki adın cümlede iye (özne) görevini üstlendiği bilgisi verilmektedir. Örneğin: *Zölhize* katı hafalanıp hikəröp torzo. “*Zölhize* oldukça endişelenerek sıçradı.” (1347) (Kiyikbayev vd., 2010: 91).

Durgut, yalın durumun eksiz olmasından dolayı Türkçenin durum sisteminde karışıklıklar ortaya çıktığını ve ad durumlarının birbirine girdiğini belirtmektedir. Bunun sebebini ise cümlede eksiz olarak görülen her adın yalın durum olarak değerlendirilmesinden kaynaklandığını ifade eden Durgut, durum eklerinden ilgi ve yükleme durumlarının hem ekli hem de eksiz şekillerinin bulunduğunu söylemektedir. Bu durumların eksiz olarak kullanılan şekillerinin çoğu zaman yalın durum ile karıştırıldığını; ayrıca cümlede, herhangi bir çekim eki almadan kullanılan zarfların ve sıfatların da yalın durumun sınırları içinde değerlendirildiğini ifade etmektedir. Türkçede adların, çeşitli ekler alarak çekime girebildikleri gibi ek almadan da çekimlenebildiklerini belirten Durgut, cümlede eksiz olarak kullanılan bütün bu şekillerin yalın durum olmadığını söylemektedir. Cümlede yalın durumda sadece öznenin bulunabileceğini; bu durumun da her zaman eksiz olmadığını ifade etmektedir (2006: 71-78).

Yalın durum, cümlede özne ve seslenme durumunda bulunabilir. Bu kullanımlarda teklik, çokluk ve iyelik ekli biçimlerde de bulunabilir (Karaağaç, 2012:331).

Teklik örnekler;

Morat, bil uyınan kasıp kotolorğa tēlegen humak, aşığıp kuñnya yağına sığıp kittē. “*Morat*, bu düşüncesinden kaçıp kurtulmayı istemiş gibi, acele edip mutfağın yanına çıkıp gitti.” (1772).

Diñgēz tına. *Deniz* susuyor. (1399).

Ƙara bolot, tav başına hıynganday, haman köslörek başıp kile başlanı. “Kara bulut, dağ başına sığınmış gibi, sürekli daha kuvvetli gelmeye başladı.” (2068).

Çokluk ekli örnekler:

Diñgëz yarına yañı ğaşıqter kildë. “Deniz kıyısına yeni âşıklar geldi.” (1442).

Horavzar yavaphız kaldı. “Sorular cevapsız kaldı.” (1491).

Balalar aşığıp tēzēldēler. “Çocuklar acele edip dizildiler.” (1665)

İyelik Ekli Örnekler:

Biğasa elë uğa tanış bulmağan bil utlı nefret toyğoho Zölhizenēñ böte yenēn-tenēn ütmeş bısaq mēnen kıyıp üte. “Bu zamana kadar ona aşına olmayan bu güçlü nefret duygusu Zölhize’nin bütün canını bedenini kör bir bıçakla iyice kesiyor.” (1385).

E tuşı irtengë aq toman başkan, mēñ törlö seskege kümēlgen yazğı tuğayzı hetērlete. “Fakat dışı sabahki beyaz sisin bastığı, bin türlü çiçeğe saklanan bahardaki vadiyi hatırlatıyor.” (135).

Aqtıqkı ömötöm, huñğı kıvanısım Zölhizem mēnen berge bötehë le yuğaldı... Bitmek üzere olan ümidim, son sevincim Zölhize’m ile birlikte hepsi de yok oldu...” (961).

1.2.1.1.4.1.2. İlgi Durumu (Genitif)

Bu durum, adın başka bir adla ilişkisi olduğunu ifade eden durumdur. Bir ad, ilişkili olduğu diğer bir ada ilgi durumu çekimiyle bağlanır. Bunun için ad ya ilgi durumu eki almadan eksiz ilgi durumu yada ilgi durumu eki alarak ekli ilgi durumu şeklinde bulunur (Karaağaç, 2012: 334). İlgi durumu eklendiği ad ile başka bir ad arasında sahiplik, ilgi bağı kurar (Korkmaz, 2017: 83). Kiyikbayev vd.’nin hazırlamış olduğu *Başkort Tēlē* adlı kitapta da ilgi durumunun herhangi bir nesneye bağlı olan ikinci bir nesnenin ya da kişinin sahip olma durumunu bildirdiğini; ilgi durumundaki adların tamlayan unsur görevinde olduğu belirtilmiştir. Eksiz ilgi durumunun belirsizliği bildirdiği söylenmektedir (2010: 91).

Eski Türkçe döneminde ek, ünsüzle biten gövdelerde {+İñ}, ünlü ile bitenlerde ise {+nİñ} (Gabain, 1988: 63; Tekin, 2003: 106), tarihî Kıpçak Türkçesinde de {+İñ}, {+nİñ} (Güner, 2013: 189) şeklindedir.

Bu ek Başkurt Türkçesinde ise kalınlık incelik, düzlük yuvarlaklık ve tonlu tonsuz uyumlarına uyar. Ünlüyle biten adlardan sonra; {+nıñ}, {+něñ}, {+noñ}, {+nöñ}; /l/, /m/, /n/, /ñ/ ünsüzleriyle biten adlardan sonra {+dıñ}, {+dēñ}, {+doñ}, {+döñ}; tonsuz ünsüzle biten adlardan sonra {+tıñ}, {+tēñ}, {+toñ}, {+töñ}; /t/, /v/, /y/, /z/ ünsüzlerinden sonra {+zıñ}, {+zēñ}, {+zoñ}, {+zöñ} şeklindedir. (Yazıcı Ersoy, 2018: 187; Dmitriyev, 1950: 67).

Etü.	Kıp.	Bşk.
{+İñ}, {+nİñ}	{+nİñ}, {+nUñ}, {+İñ}, {+Uñ}	{+nıñ}, {+něñ}, {+nOñ}, {+dıñ}, {+dēñ}, {+dOñ}, {+tıñ}, {+tēñ}, {+tOñ}, {+zıñ}, {+zēñ}, {+zOñ}

Tablo 1.2.1.1.4.1. İlgi Durum Ekleri

a. Ekli İlgi Durumu Kullanımı veya Belirtili Ad Tamlaması:

Hasbulat olatay handıqtıñ bik küpten biklě torop tutıqqan yozağına keresin tamıza-tamıza köske astı la uniñ eşenen kezěrlě komartqılarzı bėrem-bėrem alıp, minėñ alğa tēze başlanı. “Hasbulat amca çoktandır kilitli olan sandığın paslanan kilidine gazyağını damlata damlata zorla açtı ve onun içinden kıymetli antikaları teker teker çıkarıp benim önüme dizmeye başladı.” (28).

Uniñ nefislėğėn, maturlıgın, seske hem səmerzerėnėñ güzellėğėn maqtav tügėl, yabay gına itėp ańlatıp birėrge le hüž taba almaşımıdı toyop, bötönley yugalıp qalam. “Onun harikalıgını, güzelliğini, çiçek ve süslemelerinin güzelliğini övmek için değil, sadece basit bir şekilde anlatabilecek söz bulamayacağımı hissedip, tamamen kendimden geçiyorum.” (113).

Lekin diñgėzzėñ komhozloğonoñ sigě kürėnmenė... “Ama denizin açgözlülüğünün sonu görünmedi...” (824).

Bėrėhėnėñ -yırğa, ikėnsėhėnėñ -modėlder yaharğa, ösönsöhönöñ -şigır yazırğa, dürtėnsėhėnėñ şağmat uynarğa heletė barlıgı bėləndė. “İlkinin şarkı söylemeye, ikincisinin resim yapmaya, üçüncüsünün şiir yazmaya, dördüncüsünün satranç oynamaya olan yeteneği belirlendi.” (2019).

E eşəndəñ yəməşən aşay bəlmeyhəñ... “Ancak *işinin meyvəsini* yemeyi bilmiyorsun...” (362).

Demin yanına kəm iñ tevze barıp yətəp, yar başına iñ tevze sığa, şul bögöngö köndöñ batırı bula! “Demin’in yanına kim en çabuk gidip, kıyının başına ilk çıkarsa, o bugünkü *günün kahramanı* olur!” (2081).

Bıl -körşektəñ totqahı. “Bu *testinin kulbu.*” (133).

Qatı yolunu bozorga, üzən-üzə Diñgəzbike tigen mekərlə hultvıñ upkınlı kosağına taşlarğa, üz-üzən üləmge dusar itərge unı mejbüür itken möhəbbet tigen tılsımlı köstön sərəne tüşönörge tırıştı. “Katı geleneği bozmaya, kendi kendini Denizbike denen *hain güzelin girdaplı kucağına* bırakmaya, kendi kendini ölüme düşür etmeye onu mecbur eden sevgi denen tılsımlı *gücün sırrını* düşünmeye çalıştı.” (1203).

Bıl ozatıvzan kəşələrzəñ küñələne gümərləkke yazılıp ös neme kaldı. “Bu uğurlamadan *insanların gönlüne* ebediyen yazılı üç şey kaldı.” (1229).

Metinde tek bir örnekte ilgi durum ekinin +iñ şekli ile karşılaşılmıştır.

Yətmehe, kartıñ hölök kəvək mıyıqtarın yeşterse mögözlendərəp, borop ta yəbergen. “Üstelik *ihtiyarın sülük gibi bıyıklarını* gençler gibi boynuz şeklinde, yukarı doğru kıvrıvermiş.” (22).

b. Eksiz İlgi Durumu Kullanımı veya Belirtisiz Ad Tamlaması:

Kürehəñ, urman hujahı -horo ayıv za oşo ilahiy maturlık eşənde üzənəñ de yeşevən, unı la onotorğa yaramavın donyağa bəldərerge aşığıa... “Belki de, *orman sahibi* – gri ayı da işte bu güzelliğin içinde kendi hayatını ve onu da unutmaya yaramasını dünyaya haber vermek için acele ediyor...” (196).

Yər qazıgan, taş aqtarğan, tēke kayalar aştına, meməryelerge tüşken. “Yer kazmış, taş taşımış, *dik kayalar altına* ve mağalara inmiş.” (302).

Hatta ul bər sak, grajdandar huğışı tuqtalğas, minə ezlep, Kavkaz hetlə yərzen bıl yaqqa kiləp te sıqtı. “Hatta o bir zaman *vatan savaşı* bitince beni arayıp, Kafkasya sınırından bu tarafa geldi.” (216).

1.2.1.1.4.1.3. Yapma Durumu (Akkuzatif)

Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin etkilediği varlık, yapma durumu çekimindedir. Yapma durumu, bir adın geçişli eyleme bağlanarak, hareketten etkilenen varlık konumu kazanması durumudur (Karaağaç, 2012: 335). Bu durumdaki ad, yüklem bildirdiği ve öznenin yaptığı işten etkilendiği için cümlede nesne görevindedir, dolayısıyla bir belirtme işlevi yüklenmiştir (Korkmaz, 2017: 290). Kiyıkbayev vd., tarafından hazırlanan *Başkört Têlê* adlı kitapta da yapma durumundaki adların eylemin bildirdiği iş ve hareketin nesnesi olduğu ifade edilmiştir (2010: 92).

Eski Türkçede iyelik eksiz gövdelerde $\{+(X)g\}$, iyelik ekli gövdelerde $\{+In\}$ ve seyrek olarak da $\{+nI\}$ şeklinde kullanılan (Tekin, 2003: 107; Gabain, 1988: 64) yapma durumu eki, tarihî Kıpçak Türkçesinde $\{+nI\}$, $\{+n\}$ ve $\{+I\}$ (Güner, 2013: 193) şeklindedir.

Başkurt Türkçesinde yapma durumu eki, ünlüyle biten adlardan sonra $\{+nı\}$, $\{+në\}$, $\{+no\}$, $\{+nö\}$; /l/, /m/, /n/, /ñ/ ünsüzleriyle biten adlardan sonra $\{+dı\}$, $\{+dë\}$, $\{+do\}$, $\{+dö\}$; tonsuz ünsüzle biten adlardan sonra $\{+tı\}$, $\{+të\}$, $\{+to\}$, $\{+tö\}$; /r/, /v/, /y/, /z/ ünsüzlerinden sonra $\{+zı\}$, $\{+zë\}$, $\{+zo\}$, $\{+zö\}$ şeklindedir (Dmitriyev, 1950: 67; Yazıcı Ersoy, 2018: 189).

Etü.	Kıp.	Bşk.
$\{+(I)g\}$, $\{+(U)g\}$, $\{+In\}$, $\{+nI\}$	$\{+nI\}$, $\{+nU\}$, $\{+n\}$, $\{+I\}$, $\{+U\}$	$\{+nı\}$, $\{+në\}$, $\{+nO\}$, $\{+dı\}$, $\{+dë\}$, $\{+dO\}$, $\{+tı\}$, $\{+të\}$, $\{+tO\}$, $\{+zı\}$, $\{+zë\}$, $\{+zO\}$, $\{+n\}$

Tablo 1.2.1.1.4.2. Yapma Durumu Ekleri

Yapma durumu kullanma ve anlama göre bazen eksiz, bazen ekli olabilir (Karaağaç, 2012: 335).

a. Ekli yapma durumu çekimi veya belirtili nesne:

Kürehëñmë, añlayhiñmi, izgë yolani bozğan ösön, ul bëzzëñ bötebëzzë le helek itërge yıyma!.. “Görüyor musun, anlıyor musun, *kutsal geleneği* bozduğun için, o bizim hepimizi de helak etmeye hazırlanıyor!” (1314)

Aznagol Zöhlizeně höye-übe küterěp alıp yöröy. “Aznagol Zöhlizeyi seve-öpe kucaklayıp gidiyor.” (1294).

– *Salavat batır, üzəněň ğeskerzerěn huğışka saķırğan saķta, oşo borğono kısıķırttırta torğan bulğan, -tip añlata Ğasbulat olatay. “Salavat Batır, kendi askerlerini savaşıa çağırđığı dönemde, işte bu borazanı öttürüyormuş, diye anlatıyor, Hasbulat amca.” (34).*

Ferit közgönö asıv mēnen kēşehēne kirē tığıp kuyzı la ikēnsē kēşehēnen bloknot mēnen kelem aldı. “Ferit aynayı öfkeyle kesesine geri tıktı ve diğer kesesinden defterle kalem aldı.” (1621).

Üzē, minēñ yavabımdı la kötmey: “Kendisi benim cevabımı da beklemeden.” (44).

Aznagoldo tev tapķır kürgende, Zöhlizege un altı yeş kēne inē. “Aznagolu ilk kez gördüğünde, Zöhlize on altı yaşındaydı.” (868).

E ul qarışķan şikēllē törgektē bik haķ, üte yay aķtara. “Fakat o, kırışmış şekildeki çıkımı dikkatlice koruyucunun içinden çıkardı.” (105).

– *Bēr inğayzan tıvğan yortto la kürērmēn... “– Bir taraftan da doğduğum yeri görürüm...” (1097).*

Yēlkenderzē ķotorğan davıl yolķķolap ırğıta. “Yelkenleri coşan fırtına çekerek koparıp fırlatıyor.” (1310).

Ularzı yotmayasaķ. “Onları yutmayacak.” (1325).

Üçüncü şahıs iyelik eki almış bir addan sonra yapma durum eki {+n} şeklindedir (Yazıcı Ersoy, 2018: 2018: 190).

Isınmı bıl, Aznagol?! -tip, aķtıķ kösön yıyıp, yen esēvē mēnen kısıķıra tağı Zöhlize. “Gerçek mi bu, Aznagol? diye, son gücünü toplayıp, can acısıyla bağırıyor tekrar Zöhlize.” (1375).

Aznagol, ustarı mēnen bitterēn ķaplap, yērge süge. “Aznagol, avucuyla yüzünü kapatıp, yere diz çöküyor.” (1381).

– *Mekērlē Diñğēzbike köndeşēn yotķas tınıslandı, nindey tatlı yoķoğa taldı, -tip hoķlanalar işkeksēler. “– Hain Denizbike rakibini yutunca sakinleşti, nasıl tatlı bir uykuya daldı, diye büyüleniyor kürekçiler.” (1401).*

Yolağa hıltanahiñ da yörek tavişın başırıp kıyahiñ... “Geleneğe suçu yıksın ve yörek *sesini* bastırsın...” (1405).

b. Eksiz yapma durumu veya belirtisiz nesne:

Uniñ fěrmahında terbiyelengen nezěk bözre yönlö harıktar, dūrter-bişer kilogramm yön birēp, tire-yaқта dan totalar inē. “Onun çiftliğinde yetiştirilen ince kıvrımlı yünlü koyunlar, *dörder beşer kilogram yün* verip, her tarafta ün yakalıyorlardı.” (1842).

1.2.1.1.4.1.4. Yaklaşma Durumu (Datif)

Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin yöneldiği veya yaklaştığı varlığın adı, yaklaşma çekimine girer. Eylemin yönünü gösteren ve yaklaşma ifade eden bu durum, daima ekle yapılıdır. Bu ekin ana işlevi yaklaşmadır. Bu çekimin esas işlevi olan yaklaşımdan başka, yer, zaman, karşılaştırma, neden, ilgi, gereklilik, görüş vb. bildirmek gibi işlevleri de vardır (Karaağaç, 2012: 337).

Yaklaşma durumundaki adlar, cümlede tümleç ya da belirteç olmaktadır. Günlük konuşma dilinde yaklaşma durumunun eksiz şekli de kullanılmaktadır (Kiyikbayev vd., 2010: 92).

Yaklaşma durumu eki, Eski Türkçede 1. ve 2. kişi iyelik ekinin ardından $\{+A\}$, 3. kişi iyelik ekinin ardından $\{+\tilde{n}A\}$ ve diğer durumlarda $\{+KA\}$ şeklinde kullanılır (Gabain, 1988: 63; Tekin, 2003: 110). Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise ünlüler ve tonlu ünsüzlerden sonra $\{+GA\}$, tonsuz ünsüzlerden sonra $\{+KA\}$, iyelik eki almış adlardan ve zamirlerden sonra $\{+A\}$ şekilleri kullanılmaktadır. 3. şahıs iyelik eklerinden sonra araya bir /n/ ünsüzü girer ve ek $\{+\tilde{n}A\}$ olur (Güner, 2013: 190).

Yaklaşma durumu için Başkurt Türkçesinde $\{+ğa\}$, $\{+ge\}$, $\{+қа\}$, $\{+ke\}$ ekleri kullanılır. Ünlüler ve tonlu ünsüzlerden sonra $\{+ğa\}$, $\{+ge\}$; tonsuz ünsüzlerden $\{+қа\}$, $\{+ke\}$ gelir Teklik birinci ve ikinci şahıs iyelik eki almış olan bir addan sonra yaklaşma durumu eki, $\{+A\}$ şeklindedir. Teklik üçüncü şahıs iyelik ekinin ardından sonra ise yaklaşma durumu eki ile iyelik eki arasına /n/ girer (Dmitriyev, 1950: 67; Yazıcı Ersoy, 2018: 191).

Etü.	Kıp.	Bşk.
$\{+A\}$, $\{+\tilde{n}A\}$, $\{+KA\}$, $\{+GA\}$	$\{+A\}$, $\{+KA\}$, $\{+GA\}$	$\{+A\}$, $\{+GA\}$, $\{+KA\}$

Tablo 1.2.1.1.4.3 Yaklaşma Durumu Ekleri

Unda tik üzë hem karabına töygöslep tultırılğan baylıqtıñ işen qalıtı ösön bulğan hayvanğa has qomhoz kıvanıstan başqa bër ni ze sağılmay... “Onda bir şekilde kendisine ve gemisine tikiştirilip doldurulmuş zenginliğin sağ kalması için **hayvana** has olan açgözlü sevinçten başka hiçbir şey yansımıyor...” (1411).

Yërge tağı kön tantanahı kilërge yıyındı. “Yere tekrar güneşin ihtişamı gelmeye hazırlandı.” (1256).

– *Safqa tēzēlēgēz, iptēster!* “– *Sıraya* dizilin arkadaşlar!” (1664).

Böte tebiğet uyandı, eşke totondo. “Bütün tabiat uyandı, **işe** başladı.” (1759).

Setlevëk ağasınıñ kıyı yapraqtarı arahınan Morattarzıñ aq daçahına altın uqtar bulıp kıyaş nurzarı huzıldı. “Palamut ağacının sık yaprakları arasından Moratlar’ın ak **yazlıgına** altın oklar gibi güneş ışıkları süzüldü.” (1759).

Taviş bala etes tavişına oqşap, sıyıldap, helhēzlenēberek qalğan hımaq. “Sesi yavru horoz **sesine** benzeyerek cızıldayıp çok halsiz kalmış gibi.” (24).

Ėyēlēp, handıqtıñ iñ töböne hala. “Eğilip, sandığın en **dibine** yerleştiriyor.” (166).

Hin minēñ yanıma umartalıqqa barırhuñ. “Sen benim **yanıma** kovanların olduğu yere gelirsin.” (120).

Hönersē, şuniñ mēnen hüž bötkenlëktē añlatıp, izenge kıyğan körşektē kulına ala, tav landışınıñ kıyaqtarı ösön buyav haylargā kērēşe. “Usta, bununla sözü bitirdiğini anlatıp, yere koyduğu testiye **eline** alır, inci çiçeğinin yaprakları için boya seçmeye girişir.” (384).

1.2.1.1.4.1.5. Bulunma Durumu (Lokatif)

Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin gerçekleştiği yer ve zamanın adı, bulunma çekimine girer (Kiyıkbayev vd., 2010: 93; Karaağaç, 2012: 340).

Bu durum genellikle eylemdeki oluş ve kılışın yerini bildiren ad durumudur. Ancak buradaki yer kavramı, yalnızca somut bir yer kavramı değildir. Eylemdeki harekete sahne olan her türlü somut ve soyut kavramları karşılayan adlar bulunma durumuna girebilir. Dolayısıyla bu durum, eklendiği ad ile eylem arasındaki bağlantı özelliği açısından, bulunma ve yer gösterme kavramına koşut olarak zaman, iş, süreklilik, içinde olma, tarz

bildirme, karşılaştırma, gösterme, vasıta, amaç, sebep vb. ifadeleri de içine alır (Korkmaz, 2017: 299).

Bulunma durumu Eski Türkçede bulunma-çıkma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ünlü sesler ve /l/, /n/, /r/ dışındaki ünsüz seslerden sonra {+dA}; /l/, /n/, /r/ ünsüzlerinden sonra {+tA} şeklinde kullanılır (Gabain, 1988: 64; Tekin, 2003: 113). Ercilasun, Eski Türkçede /l/, /n/, /r/ ünsüzlerinden sonra /t/ gelmesinin nedenini “*L, N, R’den Sonra Niçin T?*” adlı yazısında şu şekilde açıklamaktadır:

Ercilasun, /l/, /n/, /r/ ile biten eylemlerden /-t/ ile yapılan adların başlangıçta ünlü almadıklarını, alsalar bile ünlüyü hemen düşürdüklerini; *kıl-*, *kazgan-*, *kör-* eylemlerinin /-t/’li adlarının **kult*, **kazgant*, **kört* biçiminde olması gerektiğini belirtmiştir. Görülen geçmiş zamanı oluşturmak üzere bu eylemlere iyelik eklerinin eklenmesiyle ortaya çıkan *kultım*, *kazgantıñ*, *körti* çekimli şekillerinin Göktürk anıtlarındaki biçimleri olduğunu; /l/, /n/, /r/ dışındaki ünsüzle biten eylemlerin /-t/’li adlarının **sançut*, **tegüt*, **basut*, **itüt* şeklinde; iyelikli biçimlerinin ise *sançutum*, *tegütüñ*, *basuti*, *itütümüz* şeklinde olduğunu belirten Ercilasun, /l/, /n/, /r/ ile biten eylemlerle diğerleri arasındaki farkın da birincilerde /t/’nin iki ünlü arasında kalmaması, ikincilerde ise kalması olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun sonucu belirlediğini söyleyen Ercilasun, iki ünlü arasındaki /t/’lerin Göktürk döneminde veya ondan önce tonlulara dönüşüğünü, fakat iki ünlü arasında kalmayan /t/’lerde bu değişimin olmadığını belirtmiştir. İstisna olarak *bar-* eyleminin görülen geçmiş zamanının /d/ ile yapılmasını, *yir* adından sonra da /d/’li şeklin gelmesini ise, *bar-* ve *yir* sözlerinin uzun ünlülü olmalarından kaynaklandığını ifade etmiştir (2001: 193).

Tarihî Kıpçak Türkçesinde {+DA} şeklinde olan ek, tonlu ve tonsuz ünsüzlerden sonra uyuma girme eğilimi gösterse de ekin uyuma girmeyen örnekleri de vardır. 3. teklik iyelik eki almış sözcüklere ve zamirlere eklendiğinde araya /n/ ünsüzü girer (Güner, 2003: 191).

Başkurt Türkçesinde bulunma durum eki, ünlülerden sonra {+lA}; /l/, /m/, /n/, /ñ/ ünsüzleriyle biten adlardan sonra {+dA}; /r/, /v/, /y/, /z/ ünsüzlerinden sonra {+zA}; tonsuz ünsüzle biten adlardan sonra ise {+tA} şeklindedir. 3. teklik şahıs iyelik eki almış bir addan sonra bulunma durum eki ile iyelik eki arasına /n/ girmektedir (Dmitriyev, 1950: 67; Yazıcı Ersoy, 2018: 193).

Etü.	Kıp.	Bşk.
{+DA}	{+DA}	{+DA}, {+1A}, {+zA}

Tablo 1.2.1.1.4.4. Bulunma Durumu Ekleri

Bina bit, donyala nindey izgë küñëllë kęşeler bula!.. “İşte, *dünyada* nasıl güzel gönüllü insanlar var!” (416).

Eger min bil eşte kęşë yarzaminan fayzalanham, minëñ küñëlämden ilahiy nur kaçır, ul saқта min hëzzëñ ösön bil mögijizelë körşekterzë eşley almam tip kırkam. “Eğer ben bu *işte* insan yardımından fadalanırsam, benim gönlümden ilahi nur kaçır, o *zamanda* ben sizin için bu mucizevi testileri yapamam diye korkuyorum.” (552).

Öyrensëk batşa harayında la üzën hivzağı balık şikëllë ıksım, yulgır totқан. “Çıracık padişah *sarayında sudaki* balık gibi sıkıntısız ve hızlı yaşamış.” (560).

Diñgëzzëñ tımık bër kultıgında, karluğas oyaları şikëllë balsıktan hulap, yalangas kaya taştarğa yebëştërëp eşlengen yër öyzerze gümër itkender. “Denizin sakin bir *geçitinde*, kırlangıç yuvaları gibi balçıktan sıvanıp, çıplak kaya taşlara yapıştırılarak yapılan toprak *evlerde* ömür geçirmişler.” (637).

1.2.1.1.4.1.6. Uzaklaşma Durumu (Ablatif)

Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin gösterdiği hareketin kendinden uzaklaştığını bildirmek için, uzaklaşılan varlığın adı, uzaklaşma durumunda bulunur. Uzaklaşma durumu için daima ek kullanılır. Uzaklaşma ekinin ana işlevi, uzaklaşma ifade etmektir (Karaağaç, 2012: 341).

Bağlı bulunduğu eylemin taşıdığı anlam ayrılıklarına ve uzaklaşma durumuna girmiş olan adın ilişki biçimlerine göre ek, adı eyleme yer, zaman, hareket biçimi, sebep, ölçü, miktar, bir bütünü veya bir bütünün parçasını gösterme gibi değişik birçok ilişkilerle bağlar. Uzaklaşma durumu genellikle yer tamlayıcısı oluşturarak veya zarf görevi yüklenerek adı eyleme bağlayan bir ektir. Ancak, bazen de adı ada bağlar veya kendinden sonraki ad ya da ad soylu sözcüklerle uzaklaşma grupları oluşturabilir (Kiyikbayev vd., 2010: 93; Korkmaz, 2017: 309).

Eski Türkçe döneminde ünsüz uyumuna bağlı olmayarak {+tın}, {+tin}, {+dın}, {+din} şeklinde dar ünlülüydü. Eski Türkçede uzaklaşma ifadesi için bazen de {+DA} eki

kullanılmıştır. Fakat bu uzaklaşma durum eki değil, bulunma durum ekinin uzaklaşma durum eki fonksiyonu için kullanılmasıdır (Gabain, 1988: 64; Ergin, 2013: 236; Tekin ve Ölmez, 2015: 21). Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise uzaklaşma durum eki, {+DAn}, {+dIn} şeklindedir. Ek, genellikle tonlu ünsüzlerden sonra {+dAn}, tonsuz ünsüzlerden sonra {+tAn} biçimlerinde gelmektedir (Güner, 2013: 192).

Uzaklaşma durumu için Başkurt Türkçesinde, ünlüyle biten adlardan sonra {+nAn}; /l/, /m/, /n/, /ñ/ ünsüzleriyle biten adlardan sonra {+dAn}; /r/, /v/, /y/, /z/ ünsüzlerinden sonra {+zAn}; tonsuz ünsüzlerden sonra ise {+tAn} ekleri kullanılır (Dmitriyev, 1950: 67; Yazıcı Ersoy, 2018: 196).

Etü.	Kıp.	Bşk.
{+DA}, {+DIn}	{+DAn}, {+dIn}	{+DAn}, {+nAn}, {+zAn}

Tablo 1.2.1.1.4.5. Uzaklaşma Durumu Ekleri

Ata-babanan kalğan komartı... “*Atadan* kalan yadigâr...” (26).

Tik ul külden keşeler bër tamsı la hiv eşe almağan. “Fakat, o *gölden* insanlar bir damla bile su içemezmiş.” (250).

Bozzan halkın, kömöştey saf bil şişmege kaya bitlep hıgıla-bögöle huqmaq hızılğan. “*Buzdan* soğuk, gümüş gibi saf bu çeşmeye kaya dağın arkasından dolanan bir patika uzanmış.” (252).

Bërevzerë özgülengen yëlkenderzen aşığıp kefën bëse. “Birileri parçalanmış *yelkenlerden* aceleyle kefen kesiyor.” (1357).

Këm unı komdan, balsıktan eşlengen körşek tip eyte alır, e? -tip aptırap, tël tasıldatıp kuya. “Kim onu *kumdan*, *balçıktan* yapılmış bir testi diye anlatır ki? diye garipseyip, dilini şapırdatıyor.” (157).

1.2.1.1.4.1.7. Eşitlik Durumu (Equatif)

Söz öbeklerinde ve cümlede eylemin nasıl ve ne şekilde olduğunu veya yapıldığını, eylemin oluş veya yapılış tarzını ifade etmek için ad eşitlik çekimine girer (Karaağaç, 2012: 346). Ad, eylemin kendisi gibi, kendisine benzer bir şekilde yapıldığını göstermek için eşitlik durumunu alır (Ergin, 2013: 239).

Eski Türkçede {+çA} ekiyle yapılan eşitlik durumu (Gabain, 1988: 65; Tekin, 2003: 116) tarihî Kıpçak Türkçesinde de aynen devam etmiştir (Güner, 2013: 195).

Başkurt Türkçesinde ise eşitlik durumu {+sA} ekleriyle yapılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 199).

Etü.	Kıp.	Bşk.
{+çA}	{+çA}	{+sA}

Tablo 1.2.1.1.4.6. Eşitlik Durumu Ekleri

Unıñ artınsa mögöz borğo kürëndë. “Onun **ardınca** boynuzdan yapılmış bir borazan göründü.” (32).

Kürşë, qorzaş!.. -tip Hönersëñëñ arkahınan duşarsa kaqqılap ala. “Komşu, kardeş! deyip ustanın arkasından **dostça** sırtına vuruyor.” (379).

Yëtmehe, qartıñ hölök këvëk mıyıqtarın yeşterse mögözlendërëp, borop ta yëbergen. “Üstelik ihtiyar, kaytan bıyıklarını **gençler gibi** boynuz şeklinde, yukarı doğru kıvrımış.” (22).

Derviş bulıp yeşenë, derviş bulıp üldë bit, bayğoş, e... -tip üzëñse felsefe hatқан. “Derviş olarak yaşadı, derviş olarak öldü işte o baykuş, deyip **kendince** felsefe yapmış.” (503).

1.2.1.1.4.2. Edatlı Durum Çekimi

Edatlar anlamları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan sözcüklerdir. Hiç bir nesne veya hareketi karşılamazlar; fakat anlamlı sözcüklerle birlikte kullanılarak onları desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi görürler (Ergin, 2013: 348).

Dilde bağımsız olarak var olamayan edatlar, söz, söz öbeği ve cümle gibi dil birimleriyle kullanılır ve onlara değişik anlam renkleri katar veya onları çekime sokar. Bu yönüyle edatlar sözlük veya söz dizimi birimleridir. Tek başlarına kullanılmamaları dolayısıyla edatlar birer bağılı birimdir, çünkü varlık+varlık veya varlık+eylem ilişkisinde ortaya çıkan ‘bulunma, yön, sınır, benzerlik, neden sonuç, vb.’ gibi bilgilerimizin adları, ancak bağılı birimler olabilirler ve bu bilgilerin var oluşları, ancak varlık+varlık veya varlık+ eylem ilişkisi ile gerçekleşebilir (Karaağaç, 2012: 433).

Öner, edatlı (sentaktik) isim çekiminin adın eylemle olabilecek her türlü ilişkisini ortaya koyan kanallar olarak Türkçede isim çekimi içinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Öner, 2011: 31-38).

1.2.1.1.4.2.1. Araç Durumu (Instrumental)

Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin bir varlığın aracılığı ve onun ifade ettiği zamanda yapıldığını gösteren durum, araç durumudur (Karaağaç, 2012: 344).

Bu durum Eski Türkçede $\{+(I)n\}$ (Tekin, 2003: 116), $\{+n\}$; n ağzında bazen $\{+An\}$ ekleriyle (Gabain, 1988: 64) tarihî Kıpçak Türkçesinde $\{+n\}$, $\{+IA\}$, $\{+IAyIn\}$ ekleriyle yapılır (Güner, 2013: 195) Tarihî Kıpçak Türkçesinde araç durumunu ifade etmek için kullanılan bir diğer biçim ise *birle ~ bile* edatıdır. Bu edat adlardan ve zamirlerden sonra gelerek tarihî Kıpçak Türkçesinde araç bildirmektedir (Güner, 2013: 196).

Başkurt Türkçesinde araç durumu için bir ek kullanılmayıp bunun yerine *aşa*, *beylë*, *mënen*, *turahında*, *turala* edatları kullanılır (Yazıcı Ersoy, 2018: 373).

Etü.	Kıp.	Bşk.
$\{+n\}$, $\{+(I)n\}$, $\{+An\}$	$\{+n\}$, $\{+IA\}$, $\{+IAyIn\}$, birle ~ bile	• <i>aşa</i>, • <i>beylë</i>, • <i>mënen</i>, • <i>turahında</i>, • <i>turala</i>

Tablo 1.2.1.1.4.7. Araç Durumu Ek ve Edatları

Isınlap ta, bında, tav landışınıñ sôm-yeşel kıyağına kıp-kızıl buyav mënen yazılğan «hönersë» hüze urınında hezër kük kıyaqqa kara buyav mënen yazılğan «Öyrensëk» tigen tamğa tora iken. “Gerçekten de, burada inci nilüferinin yemyeşil yaprağına kıpkızıl boya *ile* yazılan «usta» sözü yerinde şimdi gök yaprağına siyah boya *ile* yazılmış «çırak» isimli damga varmış.” (513).

Unıñ kükregën tağı altın suktarzan eşlengen aşıl sëlterzer mënen bizerge kërëşken. “Onun göğsünü tekrar altın süslerden işlenen değerli tüller *ile* süslemeye başlamış.” (685).

Ferit közgönö asıv mënen kēshēne kirē tıgıp kuyzı la ikēnsē kēshēnen bloknot mënen kelem aldı. “Ferit aynayı öfke *ile* kesesine geri tıktı ve diğer kesesinden defter *ile* kalem aldı.”

Kırağay kıvanıstan tulkındar, şaşınıp karap aşā hikērēp uynarğa kērēşe. “Vahşi sevinçten dalgalar, kudurup *gemiyle* sıçrayıp oynamaya girişirler.” (1322).

1.2.1.1.4.2. Sebep Durumu

Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin hangi nedenle gerçekleştiğini göstermek için o nedenin adı olan söz, sebep çekimine girer (Karaağaç, 2012: 348).

Eski Türkçede bu durumu ifade etmek için {+Ø}, {+KA}, {+UçUn} ekinden ve +TA ötrü ek+edat birleşiminden (Alyılmaz, 1994: 73) tarihî Kıpçak Türkçesinde ise, *üçün* ~ *içün* edatı (Güner, 2013: 298) kullanılmıştır.

Başkurt Türkçesinde sebep durumu için ayrı bir ek bulunmaz ancak bu fonksiyon için *arķahında*, *arķala*, *bula*, *hözömtehēnde*, *ħakına*, *ösön*, *yağınan*, *yaķtan* edatları kullanılır (Yazıcı Ersoy, 2018: 203; 366).

Etü.	Kıp.	Bşk.
{+Ø}, {+KA}, {+UçUn}, +Ta ötrü	üçün ~ içün	• arķahında, • arķala, • bula, • hözömtehēnde, • ħakına, • ösön, • yağınan, • yaķtan

Tablo 1.2.1.1.4.7. Sebep Durumu Ek ve Edatları

Sovēt ösön ħuğıřta la arttan ħarap tormagan! “*Sovyet için* savaşta da geride kalmamış!” (66).

Elbitte, minēñ ösön bıl avır eş. “Elbette, benim *için* bu zor bir iş.” (201).

Mekērlē ħeylehēn tormoşka aşırıv ösön tağı meřkēn tavişka küse. “Hain hilesini hayata geçirmek *için* daha acınası bir sese geçer.” (386).

Yuķ, böğöngö ħoyař minēñ ösön tüğēl. “Yok, bugünkü güneş benim *için* değil.” (1257).

Yemil, bınıñ ösön esehēnēñ ni tıklēm kıvanasağın uylay-uylay, uramğa kötöv ħarřılarga sıgıp kittē. “Yemil, bunun *için* annesinin ne kadar mutlu olacağını düşünene, sokağa karşılamaya çıktı.” (1948).

Bıyl yey yamğırılı, ülen üte hutlı bulıv arķahında, şaşıp ürsēgen sērekeyzen ħotolov ösön, bında bērzen-bēr sara bulğan tötönlökke utındar öştey-öştey, min haman uylanıp ultıram. “Bu yıl yazın yağmurlu ve otların yemyeşil olması *yüzünden*, çoşarak üreyen

sivrisinekten kurtulmak için, burada bir çare olarak tütsülüğe odunlar üst üste yığılıyor, ben sürekli düşünüp duruyorum.” (198).

Döröşön eytkende, bil uy minëñ başta, üz turamda kaygırtıvzan bigërek, hinëñ haқта uylav arkahında kilëp tivzi, -tip te öştey. “Doğrusunu söylemek gerekirse, bu düşünce başta kendim hakkımda kaygılanmaktan daha çok, senin hakkında düşünmem *sayesinde* başladı, diye ekliyor.” (395).

Oşo arkala Moratka yazğı tebiğettëñ böte uyanışın, bizenëşën yaqşılap küzetërge mömkinlëk bulğaynı. “İşte *bu yüzden* Morat’a bahardaki tabiatın bütün uyanışını, bezenişini güzelce izleme imkanı olmuştu.” (1717).

Oşo arkala bına ul kise arıfmëtikanan ikëlë bildehë aldı la indë. “İşte *bu yüzden* o dün matematikten iki notunu aldı.” (1782).

1.2.1.1.4.2.3.Yön Durumu (Direktif)

Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin belli bir yönde yapıldığını göstermek için, ad, yön gösterme çekimine girer. Yön ekleri, adı eyleme bağlayan eklerdendir (Karaağaç, 2012: 347).

Eski Türkçe de bu durumu ifade etmek için {+gArU}, {+ñArU}, {+ArU}, {+rA} ekleri (Gabain, 1988: 65; Tekin, 2003: 115) ve *kodı, tapa* edatları (Alyılmaz, 1994: 67) kullanılırdı. Tarihî Kıpçak Türkçesinde yön durumu için Eski Türkçeden itibaren olduğu gibi {+GARİ}, {+ARİ}, {+rA} ekleri kullanılırdı (Güner, 2013: 196).

Başkurt Türkçesinde ise yön durumu için, *sarı, taba, taban, töbep, ötürö* edatları kullanılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 375).

Etü.	Kıp.	Bşk.
{+gArU}, {+ñArU}, {+ArU}, {+rA}, kodı, tapa	{+GARİ}, {+ARİ}, {+rA}	• sarı, • taba, • taban, • töbep, • ötürö

Tablo 1.2.1.1.4.9. Yön Durumu Ek ve Edatları

Min, uramdı totoş yapқан қабарınқи қаз үлenderëne kinenëp başa-başa, aşıқmay gına şul yaққа taban atlanım. “Ben, yolu büsbütün kaplayan kabarık kaz otlarına sevinerek basıp acele etmeksizin o yöne *doğru* adım attım.” (15).

*Ƙarmaƙ tağılğan ozon aƙ ƙıval aşıƙmay ğına diñğezge **taban** sıvıŝtı...* “Olta takılmış uzun ak sopa yavaşça denize **doğru** ilerledi...” (956).

*Özölöp hađınıŝƙan yeşter, ƙıvanıŝa-kölöşe, ƙaya öŝtöndegē öyzerge **taban** yüneldē.* “Ayrılıktan dolayı birbirlerine özlem duyan gençler güle-oymaya kaya üstündeki evlere **doğru** yöneldi.” (978).

*Ƙolonna, yır inğayına bēr tigēz başıp, başıvğa **taban** atlanı.* “Harman yerinde, şarkıyla birlikte adım atıp, tarlaya **doğru** yürüdüler.” (1668).

1.2.1.1.4.2.4. Karşılaştırma Durumu (Comparatif)

Söz öbeklerinde ve cümlelerde, varlığın başka varlıklar ile, eylemin gerçekteŝme biçiminin de başka eylemlerle karŝılaŝtırıldığını göstermek için, karŝılaŝtırmaya konu olan ad, karşılaştırma çekimine girer (Karaağaç, 2012: 350).

Eski Türkçede karşılaştırma durumunu ifade etmek için genelde {+DA} eki kullanılmıştır (Alyılmaz, 1994: 79). Tarihî Kıpçak Türkçesinde bu durum için *teñli; kibi, kibik, kibin, kebi, bigi, bigin* edatları kullanılmıştır (Karaağaç, 2012: 350).

Karşılaştırma durumu için Başkurt Türkçesinde *tiklēm, ƙarağanda* edatları kullanılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 378; 383).

Etü.	Kıp.	Bşk.
{+DA}	teñli; kibi, kibik, kibin, kebi, bigi, bigin	• tiklēm, • ƙarağanda

Tablo 1.2.1.1.4.10. Karşılaştırma Durumu Ek ve Edatları

Ul miñe ƙarağanda uƙımıŝlı la, añlı la kēŝē inē. “O bana **nazaran** eğitimli ve akıllı bir insandı.” (235).

*Bēzzēñ ƙarağayzar **tiklēm** ük zur bulmaha la, barıbēr ŝep ađas iken bıł...* “Bizim çam ağaçları **kadar** çok büyük olmasa da, yine de güzel ağaçmıŝ bu...” (1996).

*Bıl **tiklēm** saf küñēllēlek hem bēr ƙatlılıkƙa küñēlē yomşarıp kitken Öyrensēk yēñ ostarı mēnen küzzerēn hörtöp alğan.* “Bu **kadar** temiz kalplilik ve riyasızlığa gönlü yumuşayan çirak yeninin uçları ile gözlerini silmiş.” (337).

1.2.1.1.4.2.5. Sınırlandırma Durumu (Limitatif)

Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin gerçekleşmesinin sınırlı oluşunu göstermek için, sınırın adı olan söz, sınırlama çekimine sokulur (Karaağaç, 2012: 353).

Bir işin, hareketin sınırını bildiren bu durumu ifade etmek için Eski Türkçede {+ñArU}, {+rA}, {+ñA}, {+KA} eklerinden ve +ñA *tegi*, +KA *tegi* ek+edat birleşimlerinden yararlanılmıştır (Alyılmaz, 1994: 80). Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise *dek*, *degin deyin*, *diyın*, *dakın*, *dakınça*; *çaqlı*, *şaklı*; *ķadar* edatları kullanılmaktadır (Karaağaç, 2012: 353).

Başkurt Türkçesinde ise bu durum için karşılaştırma durumunda da kullanılan *tiklēm* edatı kullanılır. Karşılaştırma iki varlık arasında karşılaştırma, denkleştirme veya eşitlik gösterir; “sınırlandırma” iki öznenin hareketinin başka bir adın varlık sınırına kadar gerçekleştiğini, hareketin uzaydaki mesafesini belirtir (Öner, 2011: 39-48). Başkurt Türkçesinde *birlē*, *yaķın* edatları da sınırlandırma ifade etmektedir (Yazıcı Ersoy, 2018: 375; 379).

Etü.	Kıp.	Bşk.
{+ñArU}, {+rA}, {+ñA}, {+KA}, +ñA <i>tegi</i> , +KA <i>tegi</i>	<i>dek</i> , <i>degin deyin</i> , <i>diyın</i> , <i>dakın</i> , <i>dakınça</i> ; <i>çaqlı</i> , <i>şaklı</i> ; <i>ķadar</i>	• <i>birlē</i>, • <i>tiklēm</i>, • <i>yaķın</i>

Tablo 1.2.1.1.4.11. Sınırlandırma Durumu Ek ve Edatları

Bıga tiklēm min yēržēñ könyak yarımşarı yağında yörönöm. “Buna *kadar* ben dünyanın güney yarımküresi tarafında gezdim.” (1697).

Lekin ni ösöndör kisenen birlē bında Hebir kürēnmey. “Ama her nedense *geceden beri* burada Hebir görünmüyor.” (1487).

Burañşa keme mēnen uğa yaķın barıvzan ķurķķan. “Burañşa gemiyle *ona kadar* gitmeye korkmuş.” (1014).

1.2.1.1.4.3. Hem Ekli Hem Edatlı Durum Çekimi

Ad çekiminin hem ekle hem edatla yapıldığı durumlar da vardır.

1.2.1.1.4.3.1. Benzerlik Durumu (Similatif)

Söz öbeklerinde ve cümlelerde varlığın başka bir varlığa, eylemin gerçekleşme biçiminin başka eylemlere benzediğini göstermek için, benzerliğin adı olan söz, benzerlik çekimine sokulur (Karaağaç, 2012: 351).

Eski Türkçede benzetme durumu için {+çA} eki ve *teg* edatı kullanılır (Alyılmaz, 1994: 81). Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise {+çA} eki (Güner, 2013: 195) ve *bigi ~ bigin, kébi ~ kébin, kébik, tég, dék, déy* gibi edatlarla yapılmıştır (Güner, 2013: 298).

Benzerlik durumu için Başkurt Türkçesinde ünlüyle biten adlardan sonra {+IAy}; /l/, /m/, /n/, /ñ/ ünsüzleriyle biten adlardan sonra {+dAy}; /r/, /v/, /y/, /z/ ünsüzlerinden sonra {+zAy}; tonsuz ünsüzlerden sonra ise {+tAy} ekleri ile *bulıp, hımağ, işë, këvëk, köyö, mişlë, sıfatında, şikëllë, töslö, oqşaş, urınına* edatları kullanılır (Yazıcı Ersoy, 2018: 200).

Etü.	Kıp.	Bşk.
{+çA}, <i>teg</i>	{+çA}, <i>bigi ~ bigin, kébi ~ kébin, kébik, téğ, dék, déy</i>	• {+DAy}, {+IAy}, {+zAy}; • <i>bulıp,</i> • <i>hımağ,</i> • <i>işë,</i> • <i>këvëk,</i> • <i>köyö,</i> • <i>mişlë,</i> • <i>sıfatında,</i> • <i>şikëllë,</i> • <i>töslö,</i> • <i>oqşaş,</i> • <i>urınına</i>

Tablo 1.2.1.1.4.12. Benzerlik Durumu Ek ve Edatları

1.2.1.1.4.3.1.1.Ekli Benzerlik Durumu

Karap tirehënde, ajdahalay urğılıp, tulkıandar kaynay. “Gemi etrafında, *ejderha gibi* püskürüp, dalgalar fokurduyor.” (1310).

Zölhizenëñ yondozzay şat küzzerën yeş borköy. “Zölhize’nin *yıldız gibi* mutlu gözleri yaş saçıyor.” (1109).

Kömöştëy saf, baldan tatlı şişme hıvı haman ëlëkkëse hıvhağandıñ hıvının kandırğan, arıganğa hel indërgen, sırhağanga şıfalı dava bulğan. “**Gümüş gibi** saf, baldan tatlı çeşme suyu hep eskisi gibi susayanın susuzluğunu gidermiş, yorulana güç vermiş ve hasta olanlara da şifa olmuş.” (588).

1.2.1.1.4.3.1.2.Edatlı Benzerlik Durumu

*Hasbulat olatay, bër az tınıp, hölök **humaq** mıyıqtarın borgolap, miñe tağı ozaq kına karap torzo.* “Hasbulat amca, biraz susup, sülük **gibi** bıyıklarını burgulayarak, bana daha uzun süre bakıp durdu.” (68).

*Sesterë muyıl kėvėk söm-ğara, bözre, mıyıqtar kürke qoyrogo **humaq** qabarıp tora.* “Saçları kuş kirazı ağacı gibi simsiyah, kıvrıcık, bıyıkları hindi kuyruğu **gibi** kabarıyor.” (208).

*Bėlehėñ kilhe, oşo qılıstıñ ėyehė -arışlan **kėvėk** batır yöreklė, kük kügersėn **şikėllė** saf, izgė küñėllė kėşė tigen hüž bı, -tip hōylep alıp kittė.* “Bilmek istiyorsan, işte bu kılıcın sahibi aslan **gibi** cesur yürekli, mavi güvercin **gibi** saf ve yüce gönüllü insan denilen görüş bu, diye anlatmaya başladı.”

*Şul saq alısta, bik alısta, qarahıv zeñger tulqındar öştönde, aqsarlaq **kėvėk** kėne yelpėldep, yėlkenlė karap kürėndė.* “O anda uzakta, çok uzakta, karamsı mavi dalgalar üstünde, martı **gibi** sallanan yelkenli göründü.” (952).

*Sönki körşektegė hiv saf, şarap tatlı **köyö** tora iken.* “Çünkü testideki su saf, şarap da lezzetli **biçimde** dururmuş.” (570).

*Avıldıñ yanında ğına kük yözö **şikėllė** ikhėz-sikhėz, oshoz-qrıyhız kiñ zeñger kül yaltırap yatқан.* “Köyün yanında gök yüzü **gibi** uçsuz bucaksız, geniş mavi bir göl parlıyormuş.” (250).

*Tav-tav tulqındar, qanatı hınğan qarağoš **şikėllė** helhėzlenėp, huzılıp yata.* “Dağ gibi dalgalar, kanadı kırılan kartal **gibi** güçsüzleşmeye devam ediyor.” (1399).

1.2.1.1.5. Adlarda Soru

Soru eki adın soru şeklini yapan çekim ekidir. Soru eki, ismi daima eyleme bağlayan bir ektir (Ergin, 2013: 243). Soru eki, yalın durumdaki adlara gelebildiği gibi, iyelik ve çekim ekleri almış adlardan sonra da gelebilir ve addan ayrı yazılır (Korkmaz, 2017: 331).

Bu çekim Eski Türkçede {+GU}, {+mU} ekiyle (Alyılmaz, 1994: 256-257) tarihi Kıpçak Türkçesinde ise, {+mI}, {+mU} ekiyle (Karamanoğlu, 1994: 139) yapılmıştır.

Başkurt Türkçesinde soru eki {+mı}, {+mė}, {+mo}, {+mö} şeklinde kalınlık-incecik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyar. Türkiye Türkçesinden farklı olarak eklendiği ada bitişik yazılır (Yazıcı Ersoy, 2018: 204).

Etü.	Kıp.	Bşk.
{+GU}, {+mU}	{+mI}, {+mU}	{+mı}, {+më}, {+mO}

Tablo 1.2.1.1.4.12. Soru Ekleri

Hi-i, kıomartkılarımu? “Vay, antikalar *mu*?” (4).

Elle heletë yukmu? “Acaba yeteneği yok *mu*?” (289).

Eytmey, höygen kēşēler arahında sēr bulıvı mömkinmë?.. “Söylemiyor, seven insanlar arasında sır olması mümkün *mü*?” (1199).

«*E hin ılasınmu, kızgönmo, elëge eytëvë kının...*» -*tigen fëkëren ësten gëne uylap, baş saykap kıya.* “Peki ya sen şahin *misin*, kuzgun *mu*, şimdi söylemesi zor...» şeklindeki düşüncüyü aklından geçirip, başını sallıyor.” (1107).

1.2.1.1.6. Adlarda Bildirme

Ana yardımcı eylem, ad ve eylem bildirmelerini gerçekleştirmektedir. Sözlerin ve söz öbeklerinin sonuna getirilerek ad bildirmesi, yani ad cümlesi yüklemi yaparken, cümlelerin sonuna getirilerek eylem bildirmesi, yani eylem birleşik çekimlerini kurmaktadır (Karaağaç, 2012: 388-392).

Eski Türkçede ad bildirmesi *er-* ana yardımcı eylemiyle kurulur (Tekin, 2003: 189; Alyılmaz, 1994: 215). Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise adlarda bildirme için *er-* ve *tur-* eylemleri kullanılmıştır (Karamanoğlu, 1994: 151).

Başkurt Türkçesinde ad bildirmesinin, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart olmak üzere dört şekli vardır. Ad bildirmesinin olumsuzu *tügël* sözcüğü ile yapılır. Soru şekli için soru eki {-mı}, {-më} kullanılır (Yazıcı Ersoy, 2018: 205).

1.2.1.1.6.1.Şimdiki Zaman

Ad bildirmesinin şimdiki zamanında Türkiye Türkçesindeki gibi şimdiki zaman eki düşer ve çekim şahıs ekleri ile gerçekleştirmektedir (Yazıcı Ersoy, 2018: 205).

	Teklik	Çokluk
<i>1. şah.</i>	[-m], [+mın], [+mën], [+mOn]	[+bız], [+bëz], [+bOz]

2. şh.	[+hıñ], [+hěñ], [+hOñ]	[+hıgız], [+hěgěz], [+hOğOz]
3. şh.	Ø	Ø; [+lAr], [+DAr], [+zAr]

Tablo 1.2.1.1.4.13. Adlarda Şimdiki Zaman Bildirmesi

Olumlu Çekim Örnekleri:

Ana şul danlı umartalıқта қаравılsımın min, -tip höyley. “İşte bu ünlü yerde *bekçiyim* ben, diye söyledi.” (123).

Téleheñ, hiñe alla itep tabınırğa la ezěrměñ. “İstersen, sana tanrı gibi tapmaya da *hazırım.*” (341).

Lekin kěşěměñ tigen kěşě bınday yahalma yılmayıvğa mohtajmı ni? “Ama *insanım* diyen kişi böyle sahte bir gülümsemeye muhtaç mı?” (906).

– *Yuk, ulım, -tině esehě, indě yılmayıvzan tuqtap, -belekesěrekhěñ elě.* “– Yok oğlum dedi annesi, şimdi gülümsemeden, *daha küçüksün.*” (1861).

Olumsuz Çekim Örnekleri:

Unday matur nemege küz tēyēp kıyıvı la běr ze gējep tūgěl. “Bunun gibi güzel bir şeyin gözünü kamaştırmaması da *hayret verici değil.*” (110).

Sönki gēzeti kōrşek tūgěl, e böyök senget ölgöhö, kěşě aqılı tivzırğan qabatlanmaş ijad yēměşě ině miněñ qulımda! “Çünkü bu sıradan bir *testi değil*, büyük bir sanat eseri, insan aklının dünyaya getirdiği, tekrarlanamaz bir sanat eseri benim elimde!” (115).

Umartalıqtan alış tūgěl, bözre tirekter arahında, berzě, bağrı balıqtarınıñ töyegě -taşkın yılğa běr özlökhöz üzěññ meñgělěk yırın yırlay: “Kovanların bulunduğu yerden *uzak değil*, kıvrımlı ağaçlar arasında, gölge balığı ve alabalıkların barınağı, taşkın nehir birbiri ardına sonsuzluk türküsünü söylüyor.” (187).

Ulay gına la tūgěl, derviş!.. “Sadece öyle de *değil*, derviş!” (381).

– *Yuk, böğöngö kıoyaş miněñ ösön tūgěl.* “– Yok, bugünkü güneş benim için *değil.*” (1257).

1.2.1.1.6.2.Görülen Geçmiş Zaman

Başkurt Türkçesinde ad çekiminin görülen geçmiş zaman çekimi *i-* ana yardımcı eyleminden sonra getirilen görülen geçmiş zaman eki *-ni, -ně, -no, -nö* ile yapılır. Olumsuz şekli için *tügel* ve *yuk* sözcükleri kullanılır (Yazıcı Ersoy, 2018: 207).

Olumlu	Olumsuz
i-nëm	tügel i-nëm
i-nëñ	tügel i-nëñ
i-ně	tügel i-ně
i- nëk	tügel i-nëk
i-nëgëz	tügel i-nëgëz
i-në(ler)	tügel i-në(ler)

Tablo 1.2.1.1.4.14. Adlarda Görülen Geçmiş Zaman Bildirmesi

Olumlu Çekim Örnekleri:

Ėyë, Diñgëzbike, min hiñe meñgëlëk ğaşıq inëm. “Evet, Denizbike, ben sana ebedîyen *âşıktım.*” (1260).

E bayramdarza koyon uynatıp bëyëgen, tav yañğıratıp yırlağan yëğët këm inë tihëgëz? “Peki bayramlarda fırtınaya çaldırıp, dağa yankılatıp şarkı söyleten *yığit kimdi* söyleyin?” (749).

Zölhizege ul saқта barı ikë ğëne yeş inë. “Zöhlize o zaman henüz *iki yaşındaydı.*” (772).

İrëğët te tap bına oşo, hezërgë Aznağol këvëk üte höykömlö, möleyëm këşë inë bit. “İrigit de tam işte, şimdiki Aznagol gibi çok sevimli, cana yakın bir *insandı.*” (893).

Olumsuz Çekim Örnekleri:

Ömöthöz këşë tügel inë lebaha Yulaman!.. “*Ümitsiz bir insan değildi* işte Yulaman!” (1150).

Қızıv ёş вақатında озақ һөйленёп торорға униñ вақатı yuk inë. “Yoğun iş zamanında uzunca konuşmaya onun vakti *yoktu.*” (1863).

Sönki unda yël de, bolot ta yuk inë. “Çünkü orada rüzgar da, bulut da *yoktu.*” (2069).

Soru Çekimi Örnekleri:

Şul, Yulaman tügel inëmë ni?.. “O, Yulaman *değil miydi?*” (750).

Hay, onotorloḵ eṣ iněmě ni bıl? “Ey, unutulacak *iş miydi* bu?” (873).

Ėyě, ezem balahı küterěrlěk ḵayḡı iněmě ni bıl? “Evet, insanoḡlunun kaldırabileceḡi bir *üzüntümüydü* ki bu!” (826).

1.2.1.1.6.3.Öğrenilen Geçmiş Zaman

Adın öğrenilen geçmiş zaman çekimi *i-* ana yardımcı eylemine *-ken* eylem çekiminin getirilmesiyle yapılır (Yazıcı Ersoy, 2018: 209).

Olumlu	Olumsuz
i-kenmėn	tüḡěl i-kenmėn
i-kenhėñ	tüḡěl i-kenhėñ
i-ken	tüḡěl i-ken
i-kenbėz	tüḡěl i-kenbėz
i-kenhėḡėz	tüḡěl i-kenhėḡėz
i-ken(der)	tüḡěl i-ken(der)

Tablo 1.2.1.1.4.15. Adlarda Öğrenilen Geçmiş Zaman Bildirmesi

Olumlu Çekim Örnekleri:

– *Vallahi tip eytem, hin töptö sabıy ikenhėñ!*.. “– Vallahi diyorum, sen aslında *çocukmuşsun!*” (380).

– *Isın duṣ ikenhėñ hin, Öyrensėk! -tiy hönersė.* “– *Gerçek dostmuşsun* sen, çırak! diyor usta.” (430).

– *Ḵara hin unı, ḵanday oṣta ḵullı iken debaha bėzzėñ Öyrensėk!* “– Bak sen şuna, nasıl *mahir elliymiş* bizim çırak!” (521).

– *Bıl şatlıḡtı la kürěr könöm bar iken, -tip ḵıvandı Yulaman ḵart.* “– Bu mutluluḡu da görecek günüm *varmış*, diye sevindi ihtiyar Yulaman.” (1062).

Olumsuz Çekim Örnekleri:

Donyala bėrzen-bėrėñdėñ küzėnde yeş, küñělėnde haḡış kürėv ze yėñěl tüḡěl iken şul... “Dünyada herhangi birinin gözünde yaş, gönlünde hasret görmek de *kolay deḡilmiş.*” (935).

E tikşėrėp ḵarahañ, ulay tüḡěl iken şul. “Ama araştırırsan, *öyle deḡilmiş* o” (2033).

Soru Çekimi Örnekleri:

«Zölhize *ni helde iken?*» ««Zölhize *ne haldeymiş?*»» (1278).

1.2.1.1.6.4.Şart

Başkurt Türkçesinde adın şart çekimi *i-*, *bul-* yardımcı eylemine *-hA* şart ekinin getirilmesiyle yapılır (Yazıcı Ersoy, 2018: 211).

– *Avır bulha -nisək itehěñ? -tip mēškēnlene Öyrensək.* “– *Ağır olsa* ne yaparsın? deyip acınası hâle geliyor çırak.” (406).

Tırıslık bulha yēte, -tip köldöler. “*Çalışkanlık olsa* yeter, deyip güldüler.” (2024).

1.2.2. SIFAT

Sıfatlar nitelik ve belirtme adlarıdır. Nesnelerin çeşit çeşit nitelik ve belirtmeleri vardır. Nesnelere nitelendirme ve belirtme suretiyle karşılayan sözcüklere sıfat denir (Ergin, 2013: 244). Varlığın niteliğini anlatan sözler sıfat olarak adlandırılır (Dmitriyev, 1950: 82; Kiyikbayev vd., 2010: 94).

Başkurt Türkçesinde sıfatların sınıflandırılması şu şekildedir:

1. Niteleme Sıfatları

2. Belirtme Sıfatları

2.1. İşaret sıfatları

2.2. Sayı Sıfatları

2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları

2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları

2.3. Belirsizlik Sıfatları

2.4. Soru Sıfatları

3. Sıfatlarda Pekiştirme

4. Sıfatlarda Derecelendirme

4.1. Üstünlük

4.2. En Üstünlük

1.2.2.1. Niteleme Sıfatları

Niteleme sıfatları, canlı ve cansız varlıkların renk, şekil, biçim, tat, koku, mesafe, huy, alışkanlık, yetenek, beceri gibi çeşitli iç ve dış özelliklerini bildiren sıfatlardır (Korkmaz, 2017: 356).

Başkurt Türkçesinde varlıkların şekil, renk, biçim bakımından niteliklerini ifade etmek için kullanılan niteleme sıfatları, *nindey* “nasıl”, *ni töşlö* “ne renk”, *qayhı* “hangi”, *qasanğı* “ne zamanki”, *qayzağı* “neredeki”, *kemdeke* “kimdeki” sorularına cevap verirler (Yazıcı Ersoy, 2018: 212).

Möjjizelë seskeler!.. “Mucizevi çiçekler!” (139).

Hılv ağas... “Güzel ağaç...” (1979).

Qara bolot “Kara bulut...” (2068).

Böyök oşta!.. “Büyük usta!” (533).

Küzzeremde tozlo yeş minëñ. “Gözlerimde *tuzlu yaş* benim.” (834).

1.2.2.2. Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları, niteleme sıfatlarından farklı olarak varlıkları niteleme değil belirtme işlevi yüklenmiş olan sıfatlardır. Bu işlev ya adları işaret etme, gösterme; ya sayısını, miktarını bildirme, ya sorma yahut belirsizlik gösterme biçiminde karşılır. Buna göre de belirtme sıfatları kendi içinde işaret sıfatları, sayı sıfatları, belirsizlik sıfatları ve soru sıfatları olmak üzere dört alt gruba ayrılır (Korkmaz, 2017: 375).

1.2.2.2.1. İşaret Sıfatları

İşaret sıfatları nesnelere gösterme yoluyla belirten sözcüklerdir. Bunlar aslında tek başlarına işaret zamirleridir. İşaret zamirleri adın önüne gelerek adı belirttikleri zaman işaret sıfatı olurlar (Ergin, 2013:248).

Başkurt Türkçesinde varlıkları işaret etmek için kullanılan işaret sıfatları şunlardır:

bıl “bu”, *şul* “şu”, *ul* “o”, *tëgë* “diğer”, *oşo* “şu”, *bınav* “bu”, *anav* “o”, *bınday* “böyle”, *şunday* “şöyle” (Yazıcı Ersoy, 2018: 216).

bıl malay “bu çocuk” (1509).

Şul uyzar “şu düşünceler” (184).

Ul sakta “O zamanda” (711).

tëgë körşekten “diğer testiden” (129).

Bınday matur körşektë “Böyle güzel testi” (117).

oşo töşöñde “şu renginde” (653).

1.2.2.2. Sayı Sıfatları

Sayı sıfatları, adları sayı gösterme yoluyla belirten sıfatlardır. Bu sıfatlar aslında birer sayı adı iseler de, adlar önünde artık tam bir sıfat görevi yüklenmişlerdir (Ergin, 2013: 249; Korkmaz, 2017: 377).

Sayı sıfatları, önlerine geldikleri adları ya yalnız sayıları ile ya dereceli olarak ya bölüştürmeli olarak yahut da orantıya dayanan bir parça, bir kesir olarak belirtirler. Sayı sıfatları birbirinden ayrılan işlevleri dolayısıyla çeşitli alt gruplara ayrılır (Korkmaz, 2017: 377).

Dmitriyev ve Kiyikbayev sayı sıfatlarına *han* “sayı” başlığı altında yer vermektedir (1950: 91; 2010: 110).

1.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

Asıl sayı sıfatları nesnelere sayısını gösteren sıfatlardır (Dmitriyev, 1950: 92; Kiyikbayev vd., 2010: 111; Ergin, 2013: 249; Korkmaz, 2017:377).

Temel sayılar herhangi bir ismin önüne geldiklerinde sıfat olurlar. Başkurt Türkçesinin temel sayıları şunlardır:

bër (1), *ikë* (2), *ös* (3), *dürt* (4), *biş* (5), *altı* (6), *yětë* (7), *higëz* (8), *tuğız* (9), *un* (10), *yëgërmë* (20), *karık* (40), *illë* (50), *altmış* (60), *yëtmëş* (70), *hikhen* (80), *tuğhan* (90), *yöz* (100), *mëñ* (1000), *million* (1.000.000), *milliard* (1.000.000.000) (Yazıcı Erosy, 2018: 225).

bër azım “bir adım” (700).

Ös kön, ös tön tuy barzı. “Üç gün, üç gece düğün vardı.” (1161).

Dürt yıl “Dört yıl” (209).

Minëñ biş bala “Benim beş çocuk” (789).

mëñ yıl “bin yıl” (668).

hikhen yıl köreş... “*seksen* yıl savaş...” (1152).

Başkurt Türkçesinde temel sayılardan başka sıfat tamlamasından ve sayı grubundan oluşan asıl sayı sıfatları vardır (Yazıcı Ersoy, 2018: 225).

ikě yöz illě kilogramm “*iki yüz elli* kilogram” (1631).

Un altı yıl?! Tap un altı yıl. “On altı yıl! Tam on altı yıl.” (772).

1.2.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları

Sıra sayı sıfatları varlık ve nesnelereki derecelendirme sayısını gösteren sıfatlardır (Korkmaz, 2017: 379). Tek başlarına sıra sayı adları olan bu sıfatlar asıl sayı adlarından yapılmıştır (Ergin, 2013: 251).

Başkurt Türkçesinde sıra sayı sıfatları asıl sayılara *+(i)nsı*, *+(ě)nsě*, *+(o)nso*, *+(ö)nsö* ekinin getirilmesiyle yapılır (Dmitriyev, 1950: 97; Kiyikbayev vd., 2010: 112; Yazıcı Ersoy, 2018: 227).

yěğärměnsě “yirminci” (1693).

běřěnsě donya huğışl... “*birinci* dünya savaşı...” (205).

utız yětěnsě “otuz yedinci” (238).

İkěnsě tapkır “ikinci kez” (664).

Bında ikěnsě, ösönsö, dürtěnsě klastı tamamlağan uķıvsılarzıñ küběhě... “Burada *ikinci*, *üçüncü*, *dördüncü* sınıfı tamamlayan öğrencilerin hepsi...” (1541).

Bunların dışında *tevgě* “birinci, ilk”, *urtansı* “ortanca”, *huñınsı* “sonuncu” sözcükleri de sıra sayı sıfatı olarak kullanılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 227).

Tevgě könde “ilk günde” (1797).

1.2.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

Bu sayı sıfatları bir bölme, ayırma, paylaşırma ve dağıtma ifade eden, nesnelere sayısını bölük bölük gösteren sayı sıfatlarıdır (Ergin, 2013: 251).

Başkurt Türkçesinde üleştirme sayı sıfatları asıl sayılara *+ar/+er*, *+şar/+şer* eklerinin getirilmesiyle yapılır (Dmitriyev, 1950: 98; Kiyikbayev vd., 2010: 112; Yazıcı Ersoy, 2018: 228).

dürter-bişer kilogramm yön birěp... “*dörder-beşer* kilogram yün verip...” (1843).

1.2.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları

Kesirli sayı sıfatları, belirttikleri adların sayısını kesirli olarak gösteren sıfatlardır (Korkmaz, 2017: 380). Bu sıfatlar tek sözcük halinde değil, bir sözcük grubu şeklinde bulunurlar (Ergin, 2013: 252).

Başkurt Türkçesinde kesir sayı sıfatları için uzaklaşma durum eki kullanılmaktadır. *östen ikē* “üçte iki”, *undan bër* “onda bir.” Ayrıca bu sıfatları anlatmak için *yartı* “yarım”, *yarım* “yarım”, *sirék* “çeyrek”, *bötön* “tam, tüm”, *ölöş* “kısım, bölüm” gibi bazı sözcükler de kullanılır (Dmitriyev, 1950: 96; Kiyikbayev vd., 2010: 113; Yazıcı Ersoy, 2018: 229).

İyun ayınıñ azakķı yartı inē. “Haziran ayının *son yarı*sıydı.” (1715).

İkē yarım tsēntnēr bula. “*İki yarım* kiloluk tartı oluyor.” (1631).

1.2.2.2.3. Belirsizlik Sıfatları

Belirsizlik sıfatları, varlık ve nesnelere sayı ve miktarını açık ve kesin olarak değil kabataslak, belirsiz olarak bildiren sıfatlardır (Korkmaz, 2017: 383).

Başkurt Türkçesinin belirsizlik sıfatları şunlardır:

hemme “her, hepsi”, *böte* “bütün”, *bötön* “bütün”, *totoş* “bütün, hep”, *bar* “bütün”, *barlık* “bütün, hep, tamamı”, *barsa* “bütün”, *her* “her”, *köllö* “bütün”, *her bër* “her bir”, *yēñēl-yēlpē* “her türlü”, *his te* “hiç”, *his bër* “hiç bir”, *tilehe nindey* “herhangi bir”, *tilehe kayhı* “herhangi bir”, *bër nise* “birkaç”, *elle nise* “herhangi bir”, *ayırım* “başka”, *kayhı bër* “başka, bazı, kimi”, *beğzē* “bazı”, *başķa* “başķa”, *az* “az”, *baytaķ* “çok”, *baytaķķına* “hayli çok”, *küp* “çok”, *nizēr* “biraz”, *bëraviķ* “biraz” (Yazıcı Ersoy, 2018: 231).

Minēñ hiñe başķasa yarzam itēрге his bër mömkinlēğēm yuķ. “Benim sana başķaca yardım etmeye *hiç bir* imkanım yok.” (403).

Hönersēñ bōte öyö tulıp... “Ustanın *bütün* evi dolup...” (333).

Bōte kıvanısımdı, yıvanısımdı, barlık ömötömdö... “*Bütün* sevincimi, umudumu, *tüm* ümidimi...” (1261).

...bër nise yēğēt mēnen yargā sığa. “...*birkaç* delikanlıyla kıyıya çıkıyor.” (1080).

...unıñ his te keyfē yuķ. “... onun *hiç* keyfi yok.” (1789).

1.2.2.2.4. Soru Sıfatları

Soru sıfatları, varlık ve nesneleri soru yoluyla belirten sıfatlardır (Ergin, 2013: 252; Korkmaz, 2017: 381).

Başkurt Türkçesinde kullanılan soru sıfatları şunlardır:

kalay “hangi, nasıl”, *qayhu* “hangi”, *qayhulay* “nasıl”, *nisĕk* “nasıl”, *nindey* “nasıl”, *ni töslö* “ne renk”, *qasangı* “ne zamanki” *kĕmdegĕ* “kimdeki”, *küpmĕ* “kaç, ne kadar”, *ni kezĕr* “ne kadar”, *nise* “kaç”, *ni saqlı* “ne kadar” (Yazıcı Ersoy, 2018: 238).

Qalay *beĕtĕlĕ bulĕgan Yulaman qart ul saqlta...* “**Nasıl** mutluymuş ihtiyar Yulaman o zamanda.” (1000).

Barmı, küpmĕ huñ undayzar bıl fani donyala? “Var mı, **ne kadar** öyleleri bu fani dünyada?” (909).

Nindey qomdan eşlengendĕr ze, nindey ilahiy buyavzar mĕnen buyalgandır indĕ ul. “**Hangi** kumdan yapılmıştır, **hangi** kutsal boyalar ile boyanmıştır şimdi o.” (309).

Nindey möĕjize bıl, olatay?.. “**Nasıl** bir mucize bu, amca?” (163).

Eger böte başıvza oşolay başaq qalha, bĕz bötehĕ nise kilogramm tas boyzay yuĕaltıkan bulır inĕk? “Eğer bütün tarlada bu şekilde başak kalırsa, biz tarlada **kaç kilogramlık** taç buğday yok etmiş olurduk?” (1633).

1.2.2.3. Sıfatlarda Pekiştirme

Niteliğin yoğunluğunu yalnızca yüksek derecesiyle gösteren sıfatlardır (Banguoĕlu, 2015: 348). Nitelik sıfatlarındaki pekiştirme yani anlam güçlendirme işlevi, pekiştirme sıfatları ile karşılanır (Korkmaz, 2017: 373).

Başkurt Türkçesinde sıfatların pekiştirilmesi asıl sıfatın ilk hecesinin sonuna *+p* ya da *+m* pekiştirme eklerinin getirilmesiyle yapılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 241).

Hasbulat olatay hüzenĕñ oşo urınında ozak qına tuqtap, urman öştönen kıp-kızıl, yomro ut bulıp qalkıp kilgen tulı ayĕa qarap, uylanıp ultırzı. “Hasbulat amca, söylediklerinin işte bu yerinde uzun süre duraklayıp, ormanın üstünden **kıpkızıl** ateş gibi yükselen dolunaya bakıp, düşünüyordu.” (239).

Anavı tĕp-tĕrĕ seskelerĕn, yĕñĕllĕĕĕn, nefislĕĕĕn min eytem. “O **dipdiri** çiçeklerin, hafifliğini ve güzelliğini ben söylüyorum.” (310).

Ošo tönde ul Zölhizehën huñğı tapkır, tap öndegë këvëk, ap-asık itëp töşönde kürzë. “İşte bu gecede o Zölhizesini son defa, aynı uyanık haldeki gibi, **apaçık** rüyasında gördü.” (1418).

– *Bëzze şem këvëk töp-töz, hılv qaragayzar üşe...* “– Bizde mum gibi **dümdüz** güzel cam ağaçları büyüyor.” (1959).

Tav landışınıñ yem-yeşël kıyaqtarınıñ bërähënde nindeyzër yazıv za bar tügëlmë huñ! “İnci çiçeğinin **yemyeşil** yapraklarının birisinde nasıl bir yazı var değil mi?” (143).

Sak kına kısılıp, her sak yılmayğan hımağ bulıp torğan izgë karaşlı sëm-kara küzzerën diñgëzge töbegen... “Zamanla kısılıp, her zaman gülümser gibi olan güzel bakışlı **simsiyah** gözlerini denize dikmiş.” (708).

Başkurt Türkçesinde sıfatları pekiştirme aynı zamanda *bik* “pek”, *ıfrat* “çok”, *bigërek* “çok”, *gejep* “acayip çok”, *uğata* “çok” gibi bazı sözcüklerin asıl sıfatın önüne getirilmesiyle ya da asıl sıfata uzaklaşma veya ilgi durum eklerinin getirilmesiyle yapılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 241).

– *Şep. Bik şep! -tim min.* “– Güzel. **Çok güzel!** diyorum ben.” (60).

Küpten, bik küpten bulğan vaқиға bil. “Eskiden, **çok eskiden** olmuş bir olay bu.” (630).

Körşekterzë tağı la maturırak, tağı la nefisërek itër ösön, yañunan-yañı buyavzar, töşter taba. “Testileri daha da güzel, daha da iyi yapmak için, **yepyeni** boyalar ve renkler buluyor.” (447).

1.2.2.4. Sıfatlarda Derecelendirme

Sıfatlarda derecelendirme, iki varlık veya nesne arasındaki benzerlik, eşitlik, tıpkılık, daha üstünlük, daha aşağı derecede olma veya başka nesnelere oranla en üstünlük, en aşırılık biçimindeki derece farklarını göstermektedir (Korkmaz, 2017: 363).

1.2.2.4.1. Üstünlük

Üstünlük veya karşılaştırma derecesi, bir varlıktaki niteliğin başka bir varlık veya varlıklara oranla daha çok, daha üstün, daha az, daha düşük olduğunu gösterme derecesidir (Korkmaz, 2017: 365; Banguoğlu, 2015: 345).

Başkurt Türkçesinde üstünlük derecesi uzaklaşma durum eki ve +(i)rak, +(ë)rek, +(o)rak, +(ö)rek karşılaştırma ekleriyle yapılmaktadır. Bu iki ek üstünlük için bir arada kullanılabileceği gibi sadece karşılaştırma eki ile de üstünlük yapılabilir (Yazıcı Ersoy, 2018: 242).

Üzzerën tivzirğan kēşē **gümērēnen ozonoraq ta, behetlerek te bula ularziñ gümērzerē...** “Kendilerini doğuran insan **ömründen daha uzun, daha bahtlı** olur onların ömürleri...” (228).

Sönki körşekter ni hetlë **tizerek, yısıraq vatılha, uğa şul hetlë küberek tabış kilgen.** “Çünkü testiler ne kadar **daha çabuk** ne kadar **daha sık** kırılırsa, ona o kadar **daha çok kazanç** sağlarmış.” (266).

E yey yëtkes, tağı la **künëllerek bulasaq!..** “Ve bahar gelince, **daha keyifli** olacak!” (1710).

1.2.2.4.2. En Üstünlük

En üstünlük derecesi, sıfattaki niteliğin işlev bakımından en üst düzeyini gösterme derecesidir (Korkmaz, 2017: 368).

Başkurt Türkçesinde en üstünlük derecesi sıfatlardan önce *iñ* “en” zarfının getirilmesiyle yapılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 242).

– *Bëzzēñ tokomdoñ iñ olo aqhaqalı Samat Salavattiñ borğo kıskırtıvsıhı bulğan.* “– Bizim neslimizin **en yaşlı aksakalı** Samat Salavat’ın borazan çalgıcısı olmuş.” (35).

Ye indë, uniñ yöregēnde iñ yavız iblës yatalır, kēşēge has yaqtar urğılıp tuşka berëp sıgırğa, kēşēnë, hayvandan ayırıp, yaqtığa, iñ görür yuğarılıqqa küterëp kürhetërge tēyēşlë katı hınav melēnde oşo iblës unda öştönlök alır za bil yëğët iñ bahır, iñ tüben yen bulıp qalır tigen şik kēmdēñ başına kilër inë ul saqta? “Evet, şimdi onun yüreğinde **en kötü şeytan** yaşıyor, insana has yönler fişkırp dışarıya çıkmaya, insanı hayvandan ayırıp aydınlığa, **en gururlu yüksekliğe** çıkarıp gösterme gereği, zor sınav zamanında bu şeytan ona üstünlük eder ve bu delikanlı **en zavallı, en alçak** can olarak kalır, bu şüphe kimin aklına gelirdi ki o zamanda?” (898).

Bil eşte iñ sızam, tırış eşlevsēlerzēñ bërēhë Demin buldı. “Bu işte **en sabırlı** ve gayretli çalışanların biri Demin oldu.” (2128).

1.2.3. ZARF

Zarflar zaman, yer, durum ve miktar adlarıdır (Ergin, 2013: 258). Zarflar eylemlerden, sıfatlardan, sıfat-eylemlerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum, azlık-çokluk bildirme, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözlerdir (Korkmaz, 2017: 427).

Dmitriyev, zarf ile ilgili farklı iki görüş olduğunu belirtmektedir. Bu görüşlerden ilkinde göre zarf, eylemin önünde kullanılır, herhangi bir sıfat ya da zarf haline gelir. Bu görüşle ilgili şu örnek verilmektedir: *ul yaqşı yaza* “o iyi yazar.” İkinci görüşe göre ise, Başkurt Türkçesinde aslında zarflar yoktur, onların yerine bütün söz birlikleri kullanılır ve bundan dolayı o sözlere başka fonksiyonlar verilir (1950: 116).

Kiyikbayev vd., ise iş ya da durumun varlığını, onun hangi durumlarda gerçekleştiğini anlatan sözleri zarf olarak adlandırır ve zarfların çoğu zaman eyleme bağlanıp, *nisëk* “nasıl”, *qasan* “ne zaman”, *qayza* “nerede”, *küpmë* “ne kadar”, *ni tiklëm* “ne kadar” sorularının birisine cevap verdiklerini ifade ederler. Zarfları anlamlarına göre altı alt gruba ayırmaktadırlar (2010: 159).

- 1- *Töp Revëşter* “Asıl Zarflar”: Nasıl, ne şekilde sorularına cevap verirler.
- 2- *Vaqt Revëşterë* “Zaman Zarfları”: Ne zaman sorusuna cevap verir.
- 3- *Urin Revëşterë* “Yer Zarfları”: Nerede sorusuna cevap verir.
- 4- *Oqşativ Revëşterë* “Benzetme Zarfları”: Nasıl sorusuna cevap verir.
- 5- *Külem Revëşterë* “Miktar Zarfları”: Ne kadar sorusuna cevap verir.
- 6- *Sebep-Maqsat Revëşterë* “Sebep-Amaç Zarfları”: Niye, neden, ne için sorularına cevap verir (2010: 161).

Başkurt Türkçesinde zarflar kullanımlarına göre şöyle sınıflandırmaktadır:

1. Durum Zarfları
2. Zaman Zarfları
3. Miktar Zarfları
4. Yer-Yön Zarfları
5. Soru Zarfları

1.2.3.1. Durum Zarfları

Durum zarfları, eylemdeki oluş ve kılışın durumunu belirten zarflardır. Bunlar *nasıl, ne şekilde* sorularının karşılıklarıdır (Banguoğlu, 2015: 374; Korkmaz, 2017: 466).

Tüzzen kış yetër. “**Kısa sürede** kış gelecek.” (2004).

Yeylep yöröp, *hatta olo diñgëz yarzarına hetlë barıp sığa torğan bulğan ular.* “**Yaz boyunca** yürüyüp hatta büyük deniz kıyılarına kadar gidermiş onlar.” (661).

Ay mēnen Koyaş almaş-tilmeş unıñ baş osonda başıp torğan. “Ay ile Güneş **birbiri ardına** onun baş ucuna konmuş.” (656).

Yemil, bik nık ğerlenhe le, haman öndeşmenë, tüzzë. “Yemil, **çok** utansa da hiç konuşmadı, sabretti.” (1884).

*Yeygë kızıv eş vaqıtında Yemildëñ atahı **kapıl** avırıp kittë.* “Yaz günündeki sıcak iş zamanlarında Yemil’in babası **birden** hastalandı.” (1826).

*Undayzarı la, üzzerën kayaga bërketëp totkan bey özölöv mēnen, osa almahalar za, **baştüben** taşlanıp, donya kuyalar...* “Onun gibileri de kendilerini kayaya tutunmuş ipin kopmasıyla, uçamasalar da, **başasağı** bırakılıp, öldüler...” (1104).

*Ulay ğına la tügël, **bötönley** küralmanı.* “Sadece öyle de değil, **hiç** görmedi.” (872).

– *Tamaq ni, ul üzëm mēnen **bërge** kitër, bötör.* “– Karnım ne, o kendimle **birlikte** biter, gider.” (377).

1.2.3.2. Zaman Zarfları

Zaman zarfları bir oluş veya kılışın zaman içindeki yerini bildiren, sınırlandıran veya kesinleştiren sözlerdir. Bu zarflar *ne zaman, ne vakit* sorularına cevap verir (Banguoğlu, 2015: 374).

Bögön ul *hikeyettë min hiñe höyleyëm.* “**Bugün** o hikayeyi ben sana anlatayım.” (227).

Hezër ük *böte sërzë asıp halam!..* “**Hemen** bütün sırrı sana vereyim!” (336).

*Ošo arqala bına ul **kise** arıfmëtikanan ikëlë bildehë aldı la indë.* “İşte bu yüzden o **dün** matematikten iki notunu aldı.” (1782).

– *Min irtege ük tağı yulğa sığam.* “– Ben **yarın** da yola çıkarım.” (439).

*Tağı Ay mēnen Koyaş yağına **ara-tire** irke karaştar ozatқан...* “Tekrar Ay ile Güneş’in tarafına **ara sıra** nazlı bakışlar göndermiş.” (683).

E bıyl bına dürtënsë klasta elle ni eşlep nasar uқыy başlanı. “Ama bu yıl işte dördüncü sınıfta her nedense kötü okumaya başladı.” (1783).

– *Körşekter hezër arzanayzı. “– Testiler şimdi ucuzladı.” (479).*

Kis mënen eşten arıp kaytkas, esehë Yemildë bıl eşë ösön maqtap böte almanı. “Akşamleyin işten yorulup dönünce, annesi Yemil’i bu işinden dolayı öve öve bitiremedi.” (1896).

Ëyë, başta ul şulay hafalandı. “Evet, başta o böyle endişelendi.” (885).

– *Eger bëz kön hayın şulay yıyhak, kolhozğa ni tiklëm yarzam itken bulasaqbız? “– Eğer biz her gün böyle toplasak, çiftliğe ne kadar yardım etmiş olacağız?” (1677).*

1.2.3.3. Miktar Zarfları

Miktar zarfları bir sıfatın bir zarfın veya eylemdeki oluş ve kılışın miktarını, ölçüsünü ve derecesini belirleyen zarflardır. Kullanımda *ne kadar*, *ne derece* sorularına cevap verirler (Korkmaz, 2017: 478).

Küp kalmanı yözörge! -tip höleytlegen İrëğët. “Çok kalmadı yüzmeye! diye söyleyip durmuş İrigit.” (1029).

Isınlap ta, Zölhizege yavsılar küp buldı. “Gerçekten de, Zölhizeye dünürcü çok oldu.” (1064).

Yulaman kart yeşterge almaş-tilmeş qarap tağı bër az öndeşmey ultıra. “İhtiyar Yulaman gençlere ara sıra bakıp yine bir az konuşmadan oturuyor.” (1123).

Şunan kalğan-boşkanınan üzëme le az-maz ölöş sığarırmın. “Bundan kalandan kendime de biraz pay çıkarırım.” (393).

Üzë le tamam onotolğan. “Kendi de tamamıyla unutulmuş.” (582).

1.2.3.4. Yer-Yön Zarfları

Bu gruba giren zarflar, eylemdeki oluş ve kılışın yerini ve yönünü belirleyen zarflardır. *Nereye*, *nerede*, *nereden*, *nereye doğru* ve *nereye kadar* sorularına cevap verir (Banguoğlu, 2015: 373; Korkmaz, 2017: 462).

Yulaman kart, ëyëlëp töşken başın yuğarı küterëp, koyaşka qararı. “İhtiyar Yulaman eğilip aşağıya inen başını yukarı kaldırıp güneşe baktı.” (915).

Ozakkamay ular yırındıñ tepeşerek yarınan kēmuzarzan tüben hikērzēler. “Çok geçmeden onlar yarığın daha kısa kenarından **aşağı** hopladılar.” (2051).

İpteşterē kölöşe-yügērēşe arı kittēler. “Arkadaşları güle-oymaya **ileri** gittiler.” (2058).

Hebir ruhlanıp, alğa sıgıp baştı. “Hebir coşup, **öne** adım attı.” (1663).

Sabırhız atlap, yar buylap arı-birē yöröy başlanı. “Sabırsızca adım atıp, kenar boyunca **ileri geri** yürümeye başladı.” (2066).

1.2.3.5. Soru Zarfları

Soru zarfları, eylemdeki oluş ve kılışı çeşitli yönlerden soru yoluyla belirleyen zarflardır (Korkmaz, 2017: 482).

Şulay bulğas, kalay itēp, ni ösön torop kala alhın huñ ul Aznağolonan! “Böyle olunca nasıl, **ne için** yaşayabilsin Aznagolundan sonra o!” (1223).

Min ularzı nisēk aşırarmın?! -tip zarlanıp, kamsılap kına torğan. “Ben onları **nasıl** doyururum! diye yakınıp, kamçılıyıp durmuş.” (480).

Üzēnēñ bıl heldē yeşērēрге mejbür bulvın nisēk añlatır ul Zölhizege! “Kendinin bu durumu yaşamaya mecbur olmasını **nasıl** anlatır o Zölhizeye!” (883).

– *Kayza yöröy bıl Hebir? —tip aptıraştılar malayzar.* “– **Nerede** geziyor bu Hebir? diye şaşırdı çocuklar.” (1489).

Kilmehe, Zölhize ni eşler? “Gelmezse Zölhize **ne** yapar?” (850).

1.2.4. ZAMİR

Zamirler adların yerlerini tutan, kişileri ve nesnelere temsil veya işaret ederek karşılayan bir gramer kategorisidir (Korkmaz, 2017: 387). Zamirler nesnelere dildeki gerçek karşılıkları olmayan, fakat gerektiğinde onları ifade edebilen sözcüklerdir. Bu işi zamirler nesnelere temsil ederek veya göstererek yaparlar. Bu bakımdan ad cinsinden diğer sözcüklerle zamirler arasında fark vardır. Zamirler temsil ettikleri veya gösterdikleri nesnelere gerçek karşılıkları olmadıkları için, ancak o nesnelere ilk ve gerçek adlarının yerini geçici olarak tuttukları için tek başlarına bir şey ifade etmezler (Ergin, 2013: 262).

Başkort Tēlē adlı kitapta zamirlerle ilgili şu bilgiler verilmektedir:

Zamirler ad, sıfat, sayı ve diğer söz birlikleri yerine kullanılan sözler olarak tanımlanır. Zamirler diğer söz birlikleri gibi, nesnenin kendisini ya da onun varlığını, işini ve durumunu adlandırmazlar: onların sadece kendilerine has gramatik kategorileri yoktur. Onlar ad, sıfat, sayı, zarf vb. anlatan sözlerle yer değiştirir ve onların yerlerine gelirler. Cümledeki rolleri ise yer değiştirdikleri söze göredir. Zamirlerin yer değiştirdikleri sözler cümlede hangi unursa, zamirler de cümlede o unsuru olurlar (Kiyikbayev vd., 2010: 117).

Dmitriyev ve Kiyikbayev zamirleri yedi alt gruba ayırmaktadır (1950: 100; 2010: 119):

- 1- *Zat Almaştırı* “Şahıs Zamirleri”
- 2- *Kürhetëv Almaştırı* “İşaret Zamirleri”
- 3- *Horav Almaştırı* “Soru Zamirleri”
- 4- *Bildelev Almaştırı* “Dönüşlülük Zamirleri”
- 5- *Bildehëzlëk Almaştırı* “Belirsizlik Zamirleri”
- 6- *Yuqlık Almaştırı* “Olumsuzluk Zamirleri”
- 7- *Ëyelëk Almaştırı* “İyelik Zamirleri”

Yazıcı Ersoy, Başkurt Türkçesindeki zamirleri görev ve anlam yönünden şu şekilde sınıflandırmaktadır (2018: 260):

1. Şahıs Zamirleri
2. İşaret Zamirleri
3. Dönüşlülük Zamirleri
4. Belirsizlik Zamirleri
5. Soru Zamirleri

1.2.4.1. Şahıs Zamirleri

Şahıs zamirleri, varlıkları kişi olarak temsil eden ve kişi adlarının yerine geçen zamirlerdir. Bütün varlıklar teklik ve çokluk biçimleriyle üç şahısta toplanır (Ergin, 2013: 265; Korkmaz, 2017: 391).

Başkurt Türkçesindeki şahıs zamirleri şunlardır (Dmitriyev, 1950: 100; Kiyikbayev vd., 2010: 122; Yazıcı Ersoy, 2018: 260):

	Teklik	Çokluk
1. şahıs	min “ben”	běz “biz”
2. şahıs	hin “sen”	hěz “siz”
3. şahıs	ul “o”	ular “onlar”

Tablo 1.2.4.1. Şahıs Zamirleri

Şahıs zamirlerinin durum ekleri ve edatlarla çekimi aşağıdaki gibidir (Yazıcı Ersoy, 2018: 261).

Yalın Durum	İlgi durumu	Yapma Durumu	Yaklaşma Durumu	Bulunma Durumu	Uzaklaşma Durumu	Eşitlik-Benzerlik Durumu	Vasıta Durumu	Sebep Durumu
min	miněñ	mině	miñe	minde	minen	miněñse	miněñ mēnen	miněñ ösön
hin	hiněñ	hině	hiñe	hinde	hinen	hiněñse	hiněñ mēnen	hiněñ ösön
ul	unıñ	unı	uğa	unda	unan	unıñsa	unıñ mēnen	unıñ ösön
běz	bězzěñ	bězzě	bězge	bězze	bězzen	bězzěñse	bězzěñ mēnen	bězzěñ ösön
hěz	hězzěñ	hězzě	hězge	hězze	hězzen	hězzěñse	hězzěñ mēnen	hězzěñ ösön
ular	ularzıñ	ularzı	ularğa	ularza	ularzan	ularsa	ular mēnen	ular ösön

Tablo 1.2.4.2. Şahıs Zamirlerinin Durum Ekleri ve Edatlar İle Çekimleri

Min *Gilman ağayzı yözöp barıp alıp kileyem.* “**Ben** Gilman ağabeyi yüzerek gidip alıp geleyim.” (1018).

Hin *bığa nisěk qarayhıñ? -tiy.* “**Sen** buna nasıl bakıyorsun? diyor.” (1101).

Hatta ul *kötmey ze, buğay, kartatahın...* “Hatta **o** beklemiyor da muhtemelen, dedesini...” (1146).

– **Běž** unı eşley béleběžžěr şul? -tip horanı. “– **Biz** onu yapabilir miyiz? diye sordu.” (1932).

Hěž unı ültěrgenhěgěžžěr! “**Siz** onu öldürmüşsünüzdür!” (1356).

Hežěr ular Diňgězbikege qorban biresek... “Şimdi **onlar** Denizbikeye kurban verecek...” (1325).

Kişi Zamirlerinin Ekli Durum Çekimi İle Kullanımı

İlgi Durum Eki İle Kullanımı:

Qayza miněň Aznagolom? “Nerede **benim** Aznagolum?” (1363).

– **Hiněň** uringa eşke min barayım, bulmaha, hin öyze kal, yemě. “– **Senin** yerine işe ben gideyim, olmazsa sen evde kal, olur mu.” (1854).

Qızıv eş vaqıtında ozaq höyleněp tororga **uniň** vaqıtı yuk ině. “Yoğun iş zamanında uzunca konuşmaya **onun** vakti yoktu.” (1863).

Ul bit běžžěň oşo yaqtıñ batırı. “O şüphesiz **bizim** bu bölgenin kahramanı.” (47).

Miñe hěžžěň kefěnėgěz ze, yınazağız za kerekmey! “Bana **sizin** kefeniniz de, cenaze namazınız da gerekmiyor!” (1394).

Ularziň qatındarı ehiřetter ině şul. “**Onların** eşleri de can arkadaşları.” (798).

Yapma Durumu Eki İle Kullanımı:

– **Ėy allam, niñe hin mině** oşonday ilahiy talanttan mehrüm ittěň! “– Ey Allah’ım. Neden sen **beni** böyle bir ilahi yetenekten mahrum ettin!” (347).

Hině aslıqtan, yalanğaslıqtan qotqaram. “**Seni** açlıktan ve çıplaklıktan kurtarıyorum.” (393).

Balıqsılar unı la oşo qılıqtarı ösön yarattılar. “Balıkçılar da **onu** işte bu huyu için sevdiler.” (763).

Ni ösön, kěm běžžě bında yıyğan? “Ne için, kim **bizi** burada toplamış?” (1583).

– **Min hěžžě** oşonda kötörmön, -tině ul. “– Ben **sizi** burada beklerim, dedi o.” (2053).

Öyrensěk ularzi törlö yakqa yörötöp hata. “Çıracak da **onları** çeşitli yerlere götürüp satıyor.” (441).

Yaklaşma Durumu Eki İle Kullanımı:

Miñe yeygë ozon köndöñ aylı kisën kötövzen başka sara qalmay. “**Bana** baharki uzun günün aylı akşamını beklemekten başka çare kalmıyor.” (169).

– *Min hiñe bër mesele eytem.* “– Ben **sana** bir problem söyleyeyim.” (1623).

Uğa qulundan kilgen yaqşılıqtı eşleme!.. “**Ona** elinden gelen iyiliği yapma!” (411).

Bëzge mezek. *E ularğa* tügël. “**Bize** komik. Fakat **onlara** değil.” (258).

– *Bıl* haqta **hëzge** *hezër üzëbëzzëñ* yaratqan botanika uqıtıvsıbız *Şahi* ağay bër nise *hüz* eytër. “– Bu konuda **size** şimdi kendimizin sevdiği botanik öğretmenimiz **Şahi** abi pek çok söz söyler.” (2031).

Bulunma Durumu Eki İle Kullanımı:

Isınlap ta, körşekte kötölmegen üzgerëş barlıqqa kilgen: unda tav landışınıñ kıyağınan «Öyrensëk» tigen yazıv mënen kük buyav ëzhëz yuyılğan. “Gerçekten de, testide beklenmedik bir değişim olmuş: **onda** inci nilüferinin yaprağından «çırak» isimli yazıyla gök boya iz bırakılmadan silinmiş.” (603).

– *Bëzge* kızzar hıvzı körşek mënen taşımay, -tinëm min uğa, duştarsa gejeplenëvëmdë bëldërëp. “– **Bizde** kızlar suyu testiyle taşımıyor, dedim ben ona dostça şaşırdığımı söyledim.” (222).

Uzaklaşma Durumu Eki İle Kullanımı:

– *Diñgëzbike, min hinen küzzerëmdë ala almayım.* “– Denizbike, ben **senden** gözlerimi alamıyorum.” (646).

Ularzan hatta tire-yakka huş-ës te borkölgen hımaq bulğan... “**Onlardan** hatta çevreye güzel bir koku da saçılmış gibi olmuş...” (493).

Eşitlik-Benzerlik Durumu İle Kullanımı:

Ağay, hëz, minëñse, kombaynıgızzi öštenërek yörötehëgëz şikëllë. “Abi, siz **bence**, biçerdöveri daha üstten yürütüyorsunuz gibi.” (1521).

Bıl eş hinëñse barıp sıkmanı... “Bu iş **sana göre** olmadı...” (473).

Şep, uniñsa, iñ zur maqtav hüzë. “Güzel, **ona göre** en büyük övgü sözü.” (1967).

Kişi Zamirlerinin Edatlı Durum Çekimi İle Kullanımı:

Araç Durumu İle Kullanımı:

– *Eyze yehet bul, yarhı, yěl, yarış miněñ mēnen!* “– Haydi çabuk ol, coş, hareket et, yarış *benimle!*” (669).

Yazmış üzě ularzı hiněñ mēnen berge kuşıp miñe bülek itep birer ösön yaratқан... “Kader kendisi onları *seninle* birlikte ekleyip bana hediye etmek için yaratmış...” (1296).

Timek, yeşel yügen mēnen sabıp bargan yırğanaqtı avızlıqlap, tuqtatıp kalırbız bēz hēzzēñ mēnen! “Demek ki yeşil yularla kesilen şelaleyi ağızlık takıp, durdurabiliriz biz *sizinle!*” (2122).

E bil almağaska şepłekte kayza ular mēnen yarışırğa!.. “Ama bu elma ağacı da güzellikte neredeyse *onlarla* yarışır!” (1968).

Sebeb Durumu İle Kullanımı:

Miněñ ösön avıldaştarımdıñ kiněñvėnen de zur baha yuq. “**Benim için** hemşehrilerimin sevinmesinden daha büyük mutluluk yok.” (373).

Hiněñ ösön balalarıbızzı yėtēm kaldırırğa tēlemeybēz! “**Senin için** çocuklarımızın yetim kalmasını istemiyoruz!” (1352).

Uniñ ösön diñgēzzēñ yemhēz ze, yenhēz ze sağı bulmağan. “**Onun için** denizin çirkin ve neşesiz zamanı hiç olmamış.” (697).

Ul hēzzēñ ösön de kerek bit... “**O sizin için** de gerekli...” (1925).

Şahıs zamirleri aitlik eki ile çekime girebilirler. Başkurt Türkçesinde aitlik için +*nıqı*, +*nėkė*, +*zıqı*, +*zėkė* ekleri kullanılır. Zamirlerin bu ek ile çekime girmiş şekli aşağıdaki gibidir (Yazıcı Ersoy, 2018: 261).

Yalın Durum	İlgi Durumu	Yapma Durumu	Yaklaşma Durumu	Bulunma Durumu	Uzaklaşma Durumu
minėkė “benimki”	minėkėnėñ	minėkėn	minėkėne	minėkėnde	minėkėnen
hinėkė “seninki”	hinėkėnėñ	hinėkėn	hinėkėne	hinėkėnde	hinėkėnen
unıqı “onunki”	unıqınıñ	unıqın	unıqına	unıqında	unıqınan
bēzzėkė “bizimki”	bēzzėkėnėñ	bēzzėkėn	bēzzėkėne	bēzzėkėnde	bēzzėkėnen
hēzzėkė “siziniki”	hēzzėkėnėñ	hēzzėkėn	hēzzėkėne	hēzzėkėnde	hēzzėkėnen
ularzıqı “onlarınki”	ularzıqınıñ	ularzıqın	ularzıqına	ularzıqında	ularzıqınan

Tablo 1.2.4.3. Şahıs Zamirlerinin Aitlik Eki İle Çekimi

Tav üzə le, anavı balkıp torğan qoyaş ta, ay za, yondozzar za minəkə həzər. “Dağın kendisi de, işte parlayan güneş de, ay da, yıldızlar da *benimki* şimdi.” (1295).

Bötehə le unıktı. “Hepsi de *onunki*.” (1334).

1.2.4.2. İşaret Zamirleri

İşaret zamirleri, varlıkları işaret ederek, göstererek karşılayan zamirlerdir (Ergin, 2013: 273; Korkmaz, 2017: 402).

Nesneleri göstermek ve işaret etmek için kullanılan işaret zamirleri Başkurt Türkçesinde şu şekildedir (Dmitriyev, 1950: 101; Kiyikbayev vd., 2010: 121; Yazıcı Ersoy, 2018: 263):

bıl “bu”, *şul* “şu”, *ul* “o”, *oşo* “şu”, *təgə* “öteki”, *bınav* “şu”, *anav* “o.”

Bu işaret zamirlerinden yakındaki nesnelere işaret etmek için *oşo* “şu”, *bıl* “bu”, *bınav* “şu” işaret zamirleri; uzakta olan nesnelere göstermek için ise *təgə* “öteki”, *şul* “şu”, *anav* “o”, *ul* “o” işaret zamirleri kullanılır (Yazıcı Ersoy, 2018: 263).

İşaret zamirlerinin çokluk şekilleri de kullanılmaktadır:

bılar “bunlar”, *şular* “şunlar”, *ular* “onlar.”

İşaret zamirlerinin durum çekimleri ve edatlar ile çekimlenmiş şekilleri şunlardır (Yazıcı Ersoy, 2018: 263):

<i>Yalın Durum</i>	<i>İlgi Durumu</i>	<i>Yapma Durumu</i>	<i>Yaklaşma Durumu</i>	<i>Bulunma Durumu</i>	<i>Uzaklaşma Durumu</i>	<i>Eşitlik/Benzerlik Durumu</i>	<i>Araç durumu</i>	<i>Sebepl Durumu</i>
bıl	bınıñ	bını	bığa	bında	bınan	bınınsa	bınıñ mēnen	bınıñ ösön
şul	şunıñ	şunı	şuğa	şunda	şunan	şunınsa	şunıñ mēnen	şunıñ ösön
ul	unıñ	unı	uğa	unda	unan	unınsa	unıñ mēnen	unıñ ösön
oşo	oşonoñ	oşono	oşona	oşonda	oşonan	oşonoñsa	oşonoñ mēnen	oşonoñ ösön
təgə	təgənēñ	təgənē	təgəge	təgēnde	təgēnen	təgənēñse	təgənēñ mēnen	təgənēñ ösön
bınav	bınavıñ	bınavı	bınavğa	bınavza	bınavzan	bınavınsa	bınavıñ mēnen	bınavıñ ösön
anav	anavıñ	anavı	anavğa	anavza	anavzan	anavınsa	anavıñ mēnen	anavıñ ösön

Tablo 1.2.4.4. İşaret Zamirlerinin Durum Ekleri ve Edatlar İle Çekimleri

İşaret zamirlerinden *bıl, şul, ul* gibi bazı işaret zamirleri durum eklerini aldıklarında // sesi düşmektedir (Yazıcı Ersoy, 2018: 263).

Hasbulat olatay, bıl ni gelemet? “Hasbulat amca, **bu** ne alamet?” (147).

– *İñ yakşıhı şul tügëlmë ni?..* “– En iyisi **bu** değil mi?” (1070).

Niñe katın kěşě karapta bulğan sahta diñgëz kıtorha, motlaķ ul, katındı diñgëzge taşlayzar? “Kadının gemide olduğu zaman deniz kudursa, mutlaka **o**, kadını denize bırakır?” (1180).

– *Bına, «Hönersě hem Öyrensěk» haķındağı ħikeyet oşo bula indě, kıstım, -tip kıuyzı.* “– İşte, «Usta ve Çırac» hakkındaki hikâye **bu** oluyor kardeşim, dedi.” (176).

Yuk, bınıñ bulıvı mömkin tügël. “Yok, **bunun** olması mümkün değil.” (712).

Unıñ nezěk tarmaķtarında, telgeşterënde tağı şul kıatı kören bōrōler gëne kürëñp toror. “**Onun** narin budaklarında, filizlerinde tekrar bu sağlam kahverengi tomurcuklar görünmeye başlayacak.” (2004).

E yıırındağılar bını kürmey ze, bēlmey ze yōrōy bireler ině. “Ama çukurdakiler **bunu** görmeden, bilmeden geziveriyorlardı.” (2069).

Şunu sıgar. “**Şunu** çıkar.” (1623).

Kēm unı kıomdan, balsıķtan eşlengen körşek tip eyte alır, e? -tip aptırap, tēl tasıldatıp kıuya. “Kim **onu** kumdan, balçıktan yapılmış bir testi diye anlatır ki? diye garipseyip, dilini şapırdatıyor.” (157).

«Öyrensěk tēgēlerēn hatıp kıayķansı, ismaham, bıları ozağıraķ yanımda toror, -tip aşķınıp eşley. “«Çırac **diğerlerini** satıp dönene kadar, hiç olmazsa, bunlar daha uzun süre yanımda durur, diye heyecanlanıp çalışıyor.” (459).

Unan kıazav mēnen bınavı ikě urından aratağa kıazaķlağan da, eşě bōtken. “Sonra çiviyle **bunu** iki yerinden dayayağa çakmış ve işi bitmiş.” 1935.

Anavı, tēp-tērě seskelerēn, yēñēllēgēn, nefislēgēn min eytem. “**Onu**, dipdiri çiçeklerin, hafifliğini ve güzelliğini ben söylüyorum.” (310).

Hin bıģa nisěk kıarayhıñ? -tiy. “Sen **buna** nasıl bakıyorsun? diyor.” (1101).

Seskeler şuģa hōyōnōp kōlōp yēbergen!.. “Çiçekler **buna** sevinerek gülüvermişler!” (138).

Uğa tağı uğa suklı, kömöş teñkelě yelender bülek itken... “Ona tekrar altın ve gümüſle süslenmiş kıyafetler hediye etmiş...” (688).

– *Hin bunda ni eşlep yöröyhöñ? -tip horanı unan kombaynër.* “– Sen *burada* ne yapıyorsun? diye sordu orada biçerdöver makinisti.” (1511).

Şunda ul iſtelěk ösön miñe ošo körşektě le alıp kilgeyně... “*Burada* o hatıra olsun diye bana işte bu testiye de alıp gelmişti...” (217).

Ozaqlamay unda kekěř mögöz ay sığıp baſtı. “Çok geçmeden *orada* hilal şeklinde ay çıktı.” (990).

– *Hin bēzzē oşonda köt.* “– Sen bizi *burada* bekle.” (1018).

Tēgēnde, urmanda, borongo yeylev urınında, hezēr bēzzēñ kolhozdiñ bik ſep umartalığı bar. “*Öteki tarafta*, ormanda, eski yayla yerinde, bizim çiftliğin çok güzel bir yeri var.” (121).

Ėyě, binan huñ min hezzēñ yaqtı könden-kön ozağırak yaqtırtasağmın... “Evet, *bundan* sonra ben sizin tarafı her geçen gün daha uzun aydınlatacağım...” (1701).

Şunan ozaqlamay davıl kıpқан.. “*Bundan* çok geçmeden fırtına kopmuş...” (1008).

Unan kaytkas, katıķ eşken tuſtaqtarın yıvıp kuyzı. “*Oradan* dönünce, ayrılan içtiği fincanlarını yıkadı.” (1901).

Oşonan huñ Buranşanıñ batıp ülěvėne İrēgēt üzě ük sebepsě bulğandır, belki, tip, nisěk ſiklenmeſke! “*Bundan sonra* Buranşa’nın batarak ölmesine İrigit sebep olmuştur, belki diye, nasıl şüphelenmez!” (875).

Hönersě, ſuniñ mēnen hüź bōtkenlěktě añlatıp, izenge kuyğan körşektě kuliña ala, tav landışınıñ kıyaqtarı ösön buyav haylarğa kěřěſe. “Usta, *bununla* sözünü bitirdiğini anlatıp, yere koyduğu testiye eline alır, inci çiçeğinin yaprakları için boya seçmeye girişir.” (384).

Yemil, binuñ ösön esehēñěñ ni tiklēm kıvanasağın uylay-uylay, uramğa kötöv karşılarga sığıp kittě. “Yemil, *bunun için* annesinin ne kadar mutlu olacağını düşünce düşünce, sokağa karşılamaya çıktı.” (1948).

Bına ſuniñ ösön kisenen birlě unuñ his te keyěfě yuķ. “İşte *bunun için* dünden beri onun hiç keyfi yok.” (1789).

1.2.4.3. DönüŖlülük Zamirleri

DönüŖlülük zamirleri, şahıs zamirlerinden daha güçlü bir anlam taşıyan, onları anlamca katmerli kılan pekiştirilmiş bir tür şahıs zamirleridir. Bunlara dönüŖlülük zamiri denmesinin sebebi, zamirin yapılan işin yapana dönüŖünü gösteren bir işlev yüklenmiş olmasındandır (Ergin, 2013: 272; Korkmaz, 2017: 398).

Başkurt Türkçesinde dönüŖlülük zamiri için *üz* sözü kullanılmaktadır. DönüŖlülük zamiri iyelik eklerini alır; iyelik eklerinden sonra adın durumlarına göre de çekime girer (Yazıcı Ersoy, 2018: 264).

	Teklik	Çokluk
1. Şahıs	üzem “kendim”	üzëbëz “kendimiz”
2. Şahıs	üzëñ “kendin”	üzëgëz “kendiniz”
3. Şahıs	üzë “kendi”	üzzerë “kendileri”

Tablo 1.2.4.5. DönüŖlülük Zamirleri

– *Min üzem taŖlanam diñgëz koŖađına.* “– Ben **kendim** atlarım denizin kucağına.” (1392).

Üzëñ zurlık tok al. “**Kendin** büyük bir torba al.” (1572).

Üzë bër kasan da boŖonmaŖ, mezek hüzzër höylep duŖtar küñëlën de küterër inë. “**Kendi** dertlenmediği zamanlarda, komik sözler söyleyip dostlarının gönlünü de ederdi.” (214).

– *Üzëgëz bëlehëgëz, bëzzëñ uğıtıvsıbz avırıp yata.* “– **Kendiniz** biliyorsunuz, bizim hocamız hasta yatıyor.” (1648).

DönüŖlülük zamirlerinin durum çekimleri ve edatlar ile çekimlenmiş şekilleri aŖađıdaki gibidir (Yazıcı Ersoy, 2018: 264).

Yalın Durum	İlgi Durumu	Yapma Durumu	Yaklaşma Durumu	Bulunma Durumu	Uzaklaşma Durumu	EŖitlik Durumu	Araç Durumu	Sebep Durumu
üzem	üzëmdëñ	üzëmdë	üzëme	üzëmde	üzëmden	üzëmse	üzëm mënen	üzëm ösön
üzëñ	üzëñdëñ	üzëñdë	üzëñe	üzëñde	üzëñden	üzëñse	üzëñ mënen	üzëñ ösön

üzē	üzēnēñ	üzēn	üzēne	üzēnde	üzēnen	üzēse	üzē mēnen	üzē ösön
üzēbēz	üzēbēzēñ	üzēbēzē	üzēbēzge	üzēbēzge	üzēbēzzen	üzēbēzse	üzēbēz mēnen	üzēbēz ösön
üzēgēz	üzēgēzēñ	üzēgēzē	üzēgēzge	üzēgēzge	üzēgēzzen	üzēgēzse	üzēgēz mēnen	üzēgēz ösön
üzzerē	üzzerēnēñ	üzzerēn	üzzerēne	üzzerēnde	üzzerēnen	üzzerēse	üzzerē mēnen	üzzerē ösön

Tablo 1.2.4.6. Dönüslülük Zamirlerinin Durum Ekleri ve Edatlar İle Çekimleri

Ye, hezēr ük Zölhizeñdē uğa birēp, bēzē kıtkarahıñ, ye üzēñdē le unıñ mēnen berge diñgēzge taşlaybız! -tip talap ite ular, kıtoronop. “Ya, şimdi Zölhizeyi ona verip, bizi kurtarırısın, ya da kendini de onunla birlikte denize atarız! diye onlar, öfkelenip isteklerini bildiriyorlar.” (1315).

Üzē kerek tapқан eş ösön üzēn helek itēr, emme sigēnmeş... “Kendi gerekli gördüğü iş için kendini helak eder, ama çekilmez...” (942).

Üzzerēn tıvırğan kēşē gümērēnen ozonoraқ ta, behtlerek te bula ularıñ gümērzerē... “Kendilerini doğuran insan ömründen daha da uzun, daha da bahtlı olur onların ömürleri...” (228).

Şunan қалған-боқаннан üzēme le az-maz ölöş sıғарırмін. “Bundan kalandan da kendime biraz pay çıkarırım.” (393).

– Hin minē üzēñe yarzamsı itēp alahuñ. “– Sen beni kendine yardımcı alırsın.” (391).

Eytērheñ de, yetē başlı ajdaha, kıtoronop, üzēne yañı kıbandar ēzlenē. “Adeta, yedi başlı ejderha öfkelenip, kendine yeni kurbanlar aradı.” (2085).

E balalar bıl kıuş tirek töbön üzzerēne uyn, kölkö, küñēl asıv töyegē itēp haylağandar. “Ama çocuklar bu bir çift kavak ağacı dibini kendilerine oyun, eğlence, hoşça zaman geçirme yerine dönüştürmüşler.” (1461).

Belki, heter yulğa sıvızan baş tartırlıқ kös te taba alğan bulır inē ul üzēnde... “Belki, bu kötü yola çıkmaktan vazgeçirecek gücü bulmuş olurdu o kendinde...” (1234).

– Tik hinēñse tügēl, e üzēmse. “– Sadece sana göre değil, kendime göre de.” (298).

– Ye, yarar, -tip uğata keneget tavış mēnen üzēñse hıgımta yahap kıya Öyrensēk. “– Tamam, olur deyip daha da kanaatkâr bir sesle kendince çıkarım yapıyor kırak.” (438).

1.2.4.4. Belirsizlik Zamirleri

Belirsizlik zamirleri, kişileri ve nesnelere belirsiz olarak temsil eden zamirlerdir (Ergin, 2013: 279; Korkmaz, 2017: 412).

Başkurt Türkçesindeki belirsizlik zamirleri şunlardır: *hemmeħ* “hepsi, tamamı, bütünü”, *böteħ* “hepsi, tamamı”, *her këm* “herkes”, *her bërëħ* “her biri”, *bër neme* “bir şey”, *bër në* “bir şey, hiçbir şey”, *elle këm* “biri, birisi, herhangi biri”, *elle neme* “bir şey, herhangi bir şey”, *elle ni* “bir şey, hiçbir şey, kim bilir ne”, *elle nindey* “bir”, *elle nisëk* “herhangi bir sebeple”, *elle kayza* “bir yerde”, *tëleħe nindey* “herhangi bir, herkes”... (Dmitriyev, 1950: 111; Kiyikbayev vd., 2010: 120; Yazıcı Ersoy, 2018: 266).

Möħebbet böteħën de onottorğan. “Sevgi *hepsini* unutturmuş.” (689).

Sey yanında elle nindey küñëlhëzlek, tınlık urınlaştı. “Çayın yanında *bir* keyifsizlik, sessizlik oluştu.” (1815).

Ëyë, bër ni ze kıvandıra, bër këm de yıvata almay ħezër unı. “Ve, *hiçbir şey* sevindirmiyor, *hiç kimse* sakinleştiremiyor artık onu.” (845).

E Zölħize bërëvge le küñël beylemey, kır kezehë şikëllë tërëmek, şayan bulıp, uynap-kölöp yeşey birzë. “Zölħize *birine* de gönül bağlamıyor, kır keçisi gibi hareketli ve muzip bir şekilde güle oynaya yaşıyordu.” (1066).

Her bër ħerëfë kan kızıl kizë mënen sigëlgen këvëk nindeyzër bër hüç!.. “*Her bir* harfi kan kırmızısı ipele nakşedilmiş gibi belirsiz bir söz!” (144).

Unan aşıkımay ħına handıktıñ iñ töbönen işkë kızıl berħetke törölgen bër neme küterëp sıħarzı. “Sonra acele etmeden sandığın en dibinden eski kızıl kadifeye sarılmış *bir şey* çıkardı.” (100).

1.2.4.5. Soru Zamirleri

Soru zamirleri, canlı ve cansız varlıkları soru yoluyla temsil eden zamirlerdir (Ergin, 2013: 276; Korkmaz, 2017: 419).

Varlıkları sormak için kullanılan soru zamirleri Başkurt Türkçesinde şu şekildedir (Dmitriyev, 150: 104; Kiyikbayev vd., 2010: 119; Yazıcı Ersoy, 2018: 269):

këm “kim”, *nime* “ne”, *kayza* “nerede”, *ni* “ne”, *kayhıhı* “hangisi.”

Këm yahaħan? -tip aptırayım min. “*Kim* yapmış? deyip şaşırıyorum ben.” (117).

Kēm yazğan unı? Kēmdēñ kúltamğahı bil, olatay? -tip kışkırap uq yēberem min.
 “Kim yazmış bunu? Kimin imzası bu amca? diye yüksek sesle soruyorum ben.” (148).

– *Ƙayza kittē iken? “- Nereye gitmiş?”* (1490).

1.2.5. EYLEM

Evrende biri nesne, diğeri hareket olmak üzere iki unsur vardır. Nesnelere canlı, cansız, maddî, manevî bütün varlıklar ve kavramlardır. Hareketler ise nesnelere zaman ve mekân içindeki yer değiştirmeleri; oluşları, kılışları, duruşları; özetle her türlü faaliyetleridir. Eylemler de bu hareketleri karşılayan sözcüklerdir (Ergin, 2013: 280).

1.2.5.1. Eylem Çekimi

Eylemler bir oluşu, bir kılışı veya bir durumu bildiren kök ya da gövde durumundaki anlamlı gramer birimleridir. Bu gramer birimleri, dilde yalın olarak yalnızca gösterdikleri oluş, kılış ve durumun adı olan mastar şekilleriyle yer alırlar. Eylemler, cümle ve söz içinde, diğer sözcükler ile çok yönlü ilişkiler kurdukları ve bu ilişkiler dolayısıyla farklı kalıplara girdikleri için, dilde yalın olarak değil çekimli olarak bulunurlar. Çekimli bir eylemde de eylem kök ve gövdesi dışında kip, zaman, şahıs, sayı kavramı ve ögeleri bulunur. Bu ögeleri taşıyan çekimli eylem, bitmiş eylem diye adlandırılan ve dilde yargıya dayanan bir anlam değeri kazanır (Korkmaz, 2017: 515).

Bir çekimli eylemde eylem kök veya gövdesi, şekil ve zaman eki, şahıs eki olmak üzere en az üç unsur vardır. Bu üç unsur önce eylem kök veya gövdesi, sonra şekil ve zaman eki, en sonra da şahıs eki olmak üzere arka arkaya gelecek şekilde sıralanır. Çekimli eylem bu üç unsuru ile hareket, şekil, zaman, şahıs olmak üzere dört şey ifade eder. Kısacası çekimli eylem şekle, zamana, şahsa bağlanmış bir hareketi karşılayan sözcüktür (Ergin, 2013: 281).

1.2.5.1.1. Şahıs Ekleri

Şahıs ekleri çekimli eylemlerde hareketi yapan veya olan şahsı ifade eden eklerdir. Eylem kök ve gövdeleri çekimli hâle girerek kullanım sahasına çıkarken önce şekil ve zaman eklerini alırlar. Şekil ve zaman ekleri ise yalnız bir çekimde, bir kipte aynı zamanda şahıs da ifade ederler. Diğer bütün çekimlerde, bütün kiplerde ise şahsı belirtmek için şekil ve zaman eklerinden sonra şahıs eklerinin getirilmesi gerekir (Ergin, 2013: 282).

Eylemin bildirdiği olma veya yapmayı gerçekleştiren kişi veya varlık cümlenin öznesidir. Şahıs ekleri, cümlenin özne göstergeleridir (Karaağaç, 2012: 355).

Bugün Türkçede üç tür şahıs eki ile karşılaşılmaktadır:

1. Tip (zamir kökenli) şahıs ekleri;
2. Tip (iyelik kökenli) şahıs ekleri;
3. Tip (emir çekimi) şahıs ekleri (Karaağaç, 2012: 355).

Başkurt Türkçesinde de şahıs unsuru olarak Türkiye Türkçesinde olduğu gibi zamir kökenli şahıs ekleri, iyelik kökenli şahıs ekleri ve emir şahıs ekleri olmak üzere üç tip şahıs unsuru vardır (Yazıcı Ersoy, 2018: 271).

1.2.5.1.1.1. I. Tip (Zamir Kökenli) Şahıs Ekleri

	Etü.		Kıp.		Bşk.	
	Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk
1.Şahıs	ben ~ men	biz ~ miz	mên	biz~miz	[-m], -mın, -mên, -mOn	-bız,-bëz, -bOz
2.Şahıs	sen	siz	sên	siz	-hıñ, -hëñ, -hOñ	-hıgız, -hëgëz, -hOgOz
3.Şahıs	eksiz veya ol	eksiz veya ol	eksiz veya ol	-	Ø	-lAr, -DAr, -zAr

Tablo 1.2.5.1. I. Tip Şahıs Ekleri

1.2.5.1.1.2. II. Tip (İyelik Kökenli) Şahıs Ekleri

	Etü.		Kıp.		Bşk.	
	Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk
1.Şahıs	[-m]	[-mIz], [-mUz]	[-m]	[-k], [-h], [-ğ]	[-(ı,ë,O)m]	[-(ı)k], [-(ë)k], [-(O)k]
2.Şahıs	[-ñ], [-g]	[-ñIz], [-ñUz], [-gIz], [-gUz]	[-ñ]	[-ñIz], [-ñUz]	[-(ı,ë,O)ñ]	[-(ı)gız], [-(ë)gëz], [-(O)gOz]
3.Şahıs	[-I]	[-I]	-	[-lAr]	Ø	Ø; [-lAr], [-DAr], [-zAr]

Tablo 1.2.5.2. II. Tip Şahıs Ekleri

1.2.5.1.1.3. III. Tip (Emir) Şahıs Ekleri

	Etü.		Kıp.		Bşk.	
	Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk
1.Şahıs	[-(A)yIn]	[-(A)lIm]	[-AyIn], [-AyIm], [-gAyIm]	[-(A)lIm], [-(A)lUm], [-gAlIm], [-(A)lIk], [-(A)lIb], [-AlI]	[-yım], [-yëm], [-ayım], [-eyëm]	[-yık], [-yëk], [-ayık], [-eyëk]
2.Şahıs	Eksiz, [-gIl]	[-ñ]	Eksiz veya [-GIl], [-GUl], [-GIn], [-GUn]	[-ñ], [-ñIz], [-ñUz], [-ñ(lAr)]	Eksiz	[-(ı)ğIz] [-(ë)ğëz] [-(O)ğOz]
3.Şahıs	[-zU(n)], [-çUn]	[-zU(n)], [-çUn]	[-sIn], [-sUn]	[-sInlAr], [-sUnlAr]	[-hın], [-hën] [-hOn]	[-hındar] [-hënder] [-hOndAr]

Tablo 1.2.5.3. III. Tip Şahıs Ekleri

1.2.5.1.2. Eylem Çekiminde Şekil ve Zaman

Şekil ve zaman ekleri, eylem kök ve gövdesinin karşıladığı hareketi şekle ve zamana bağlayan eklerdir. Nesnelere yaptıkları hareketler, ortaya çıkan veya çıkacak olan hareket ve ortaya çıkması tasarlanan hareket olmak üzere iki çeşittir. Bu iki hareket şeklini karşılamak için eylem kök veya gövdesi ayrı ayrı şekillere girer (Ergin, 2012: 288).

Eylemler şekil, zaman ve şahsa bağlı bir yargıya dönüşebilmek için belirli anlatım kalıplarına girerler. İşte bu anlatım kalıplarına kip, bu kavramı karşılayan ekler de kip ekleri denir. Başlıca iki ana kip vardır (Korkmaz, 2017: 517). Ortaya çıkan veya çıkacak olan bir hareketi bildiren eylem şekillerine *bildirme kipleri*; tasarlanan bir hareketi ifade eden eylem şekillerine ise *tasarlama kipleri* adı verilir (Ergin, 2012: 289).

Dmitriyev'e göre Başkurt Türkçesinde eylemlerin dil bilgisel kategorileri kip, şahıs, zaman ve sayı (teklik ve çokluk) kategorileriyle çekimlenmektedir. Kip, gerçek olup olmama bakımından konuşanın iş ya da durumla ilgisini göstermektedir. Başkurt Türkçesinde aşağıdaki eylem kip kategorileri vardır:

- 1- *Heber Höykelëşë* (Haber Kipleri)
- 2- *Şart Höykelëşë* (Şart Kipi)
- 3- *Tëlek Höykelëşë* (İstek Kipi)
- 4- *Boyorok Höykelëşë* (Emir Kipi). (1950: 142).

Kiyikbayev vd., ise eylemin, şahısların ve nesnelere, iş ve hareketlerini, durumlarını bildirdiğini belirtmekte ve eylemin bir çok morfolojik kategorisi olduğunu söylemektedirler. Bunlar;

- 1- *Höykelëş Kategoriyahı* (Kip Kategorisi)
- 2- *Zat Kategoriyahı* (Şahıs Kategorisi)
- 3- *Zaman Kategoriyahı* (Zaman Kategorisi)
- 4- *Yünelëş Kategoriyahı* (Çatı Kategorileri)
- 5- *Külem Kategoriyahı* (Görünüş Kategorisi)

Eylem kiplerini şu şekilde vermektedirler:

- 1- *Heber Höykelëşë* (Haber Kipleri)
- 2- *Boyorok Höykelëşë* (Emir Kipleri)
- 3- *Şart Höykelëşë* (Şart Kipleri)
- 4- *Tëlek Höykelëşë* (Dilek Kipleri)

Eylemlerin alt grupları olarak da şunlar verilmektedir:

- 1- *Sifat Kılım* (Sıfat-eylem)
- 2- *Hel Kılım* (Zarf-eylem)
- 3- *İsem Kılım* (İsim-eylem)
- 4- *Urtak Kılım* (Ad-Eylem). (2010: 129).

1.2.5.1.2.1. Basit Çekimler

Bu bölümde basit çekimler, *bildirme kipleri* ve *tasarlama kipleri* olarak iki başlık altında incelenmiştir.

1.2.5.1.2.1.1. Bildirme Kipleri

Bu kipler yapılmış, yapılmakta veya yapılacak olan işleri haber verme, yargı hâlinde bildirme niteliği taşıyan kiplerdir. Geçişli geçişsiz, olumlu olumsuz kök ve gövde hâlindeki bütün eylemleri kapsarlar. Bu kipleri kurmak üzere getirilen ekler, hem kipin ifadesi olan şekil ve kalıbı hem de zamanı içlerine alırlar (Korkmaz, 2017: 527).

Zeynullin, “*Hezërgë Başkort Tëlë*” adlı kitabında zaman şekillerini şu başlıklar altında vermiştir:

- 1- Bëldelë (şahitli) Ütken Zaman : *bar-zı, kil-dë*.
- 2- Bildehëz (şahithız) Ütken Zaman : *bar-ğan, kil-gen*.
- 3- Tamamlanğan Ütken Zaman : *bar-a inë, kil-e inë*.
- 4- Bildelë (şahitli) Ėlëk Ütken Zaman : *bar-ğaynı (bar-ğan inë), kil-geynë (kil-gen inë)*.
- 5- Bildehëz (şahithız) Ėlëk Ütken Zaman : *bar-ğan bulğan, kil-gen bulğan*.
- 6- Bildehëz (şahithız) Kăbatlavlı Ütken Zaman : *bar-ğan bula, kil-gen bula*.
- 7- Bildehëz (şahithız) Boron Ütken Zaman Formaları : *bar-a torğan bulğan, kile torğan bulğan; bar-ır bulğan, kil-ër bulğan*.
- 8- Bildelë (şahitli) Boron Ütken Zaman Formaları : *bar-a torğaynı, kil-e torğaynı; bar-ır inë, kil-ër inë; bar-a torğan buldı, kil-e torğan buldı; bar-ır buldı, kil-ër buldı*.
- 9- Hezërgë Zaman : *bar-a, kil-e*.
- 10- Bildelë Kilesek Zaman : *bar-asaķ, kil-esek*.
- 11- Bildehëz Kilesek Zaman : *bar-ır, kil-ër*. (Zeynullin, 2002: 104).

Başkurt Türkçesi gramer kitaplarında geçmiş ve gelecek zaman en az iki kategori altında incelenmiştir. Bizde onların bu fikirlerine yakın durduk ve bildirme kiplerini *Geçmiş Zaman*, *Şimdiki Zaman* ve *Gelecek Zaman* olmak üzere üç ana başlık altında değerlendirdik.

1.2.5.1.2.1.1.1. Geçmiş Zaman

Geçmiş Zaman, *Görülen ve Öğrenilen Geçmiş Zaman* olarak iki başlık altında incelenmiştir.

1.2.5.1.2.1.1.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman, kesin olarak gerçekleşmiş bir zamanı ve dil kullanıcısının bilgisi dahilinde gerçekleşmiş bir eylemi bildirir (Karaağaç, 2012: 364). Eylemdeki oluş ve kılışın içinde bulunulan zamandan daha önceki bir zamanda bitmiş, tamamlanmış

olduğunu gösteren bir zaman kesimini içine alır (Kiyikbayev vd., 2010: 130; Korkmaz, 2017: 527).

Eski Türkçede görülen geçmiş zaman eki iyelik ekleri almış {-D} ekidir. Ekler teklik 1. kişi için {-DXm}, çokluk 1. kişi için {-DXmXz}, teklik 2. kişi için {-DXñ} ya da {-DXg}, çokluk 2. kişi için {-DXñXz} ya da {-DXgXz}, teklik ve çokluk 3. kişi için de {-DI}dır (Tekin, 2003: 181; Bulak, 2017:101). Bu eklerin önsesi olan tonlu /d/ dişili /l/, /n/, ve /r/ ünsüzlerinden sonra tonsuzlaşarak /t/ olur (Tekin, 2003: 182). Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise görülen geçmiş zaman {-DI}, {-DU} ekleriyle ifade edilir. Şahısların gösterilmesinde iyelik eki kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır (Güner, 2013: 197; Bulak, 2017: 126).

Dmitriyev görülen geçmiş zaman ifadesi için *tamamlanğan ütken zaman* “tamamlanmış geçmiş zaman” ya da *bërënsë ütken zaman* “birinci geçmiş zaman” ifadelerini kullanmaktadır (Dmitriyev, 1950: 151).

Başkurt Türkçesinde görülen geçmiş zaman iyelik kökenli şahıs ekleri ile çekime girer. Ek, ünlüyle biten eylemlerden sonra kalınlık-incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna göre {-nı}, {-në}, {-no}, {-nö}; /r/, /v/, /y/, /z/ ünsüzleri ile biten eylemlerden sonra {-zı}, {-zë}, {-zo}, {-zö}; /l/, /m/, /n/, /ñ/ akıcı ünsüzlerinden sonra {-dı}, {-dë}, {-do}, {-dö}; tonsuz ünsüzle biten eylemlerden sonra ise {-tı}, {-të}, {-to}, {-tö} şeklindedir (Zeynullin, 2002: 104; Yazıcı Ersoy, 2014:74; Yazıcı Ersoy, 2018: 271).

Görülen geçmiş zamanın olumsuzu {-mA} olumsuzluk eki, soru şekli ise {-mı}, {-më}, {-mo}, {-mö} soru eki ile yapılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 272).

Etü.	Kıp.	Bşk.
{-D}	{-DI}, {-DU}	{-DI}, {-Dë}, {-DO} {-mı}, {-në}, {-no}, {-zı}, {-zë}, {-zo}

Tablo 1.2.5.4. Görülen Geçmiş Zaman Ekleri

Olumlu Çekim Örnekleri:

Min, tüzëmhëzlenëp, Hasbulat olatayzıñ kılındağı törgekke tın da almay tëklep kaldım. “Ben, sabırsızlanıp Hasbulat amcanın elindeki çıkına nefes almaksızın odaklandım.” (104).

– *Min de şunday uķ yazıv aldım!* “– Ben de aynı kağıdı *aldım!*” (1575).

Min kolhoz předsdatělě Barıy aǵay mēnen hōyleştēm. “Ben çiftlik temsilcisi Barıy aǵa ile *konuştum.*” (1656).

E bōgön bına ěkvatorzı aşa üttēm de, tōnyak yarımşar yaǵına -hēzzēñ yakķa sıķtım. “Ama bugün ekvatoru aştım ve güney yarımküre tarafına, sizin tarafınıza *geldim.*” (1698).

Azak körşektēñ hikmetlē tarihin bēlēp alganga ğetlē, min şulay uylanım. “Sonra testinin hikmetli tarihini öğrenene kadar ben böyle *düşündüm.*” (221).

Işanma, tinēm bit... “İnanma, *dedim* işte...” (1426).

Bıǵa tiklēm min yērzēñ könyak yarımşarı yaǵında yōrönöm. “Şimdiye kadar ben dünyanın güney yarımküresi tarafında *gezdim.*” (1697).

Tik hōnersē yeşehēn tip, unıñ ikmegēn tartıp almayım tip kēne bıǵasa ularzı yahamay torzom, -tigen. “Sadece usta yaşasın diye, onun ekmeğini elinden almayayım diye bu zamana kadar onları yapmadan *durdum,* demiş.” (510).

Hıvzı ni unı matur havıtķa haldıñ ni ze nasar havıtķa haldıñ ni. “Suyu ha güzel kaba *koydun* ha kötü kaba *koydun.*” (322).

İndē hin minēñ meñgēlēk nefretēmdē yavlaniñ... “Artık sen benim sonsuz nefretimi *kazandın...*” (1260).

– *Körşektēñ avız teñgelēnde hōylenēñ.* “– Testinin ağız çevresine *söyledin.*” (151).

– *Hin kayza yōrönōñ?* “– Sen nerede *gezdin?*” (1606).

– *Ėy allam, niñe hin minē oşonday ilahiy talanttan meħrüm ittēñ!* “– Ey Allah’ım, neden sen beni böyle bir ilahi yetenekten *mahrum ettin!*” (347).

Bōte kıvanısımdı, yıvanısımdı, barlık ömötömdö yotop bōttōñ de, miñe taǵı yımıldap, yıltırap yatmaķsıhuñmı? “Bütün sevincimi, umudumu, tüm ümidimi *bitirdin* ve bana tekrar ışıl ışıl gelip, parıldayıp durmak mı istiyorsun?” (1261).

Niñe bōte uy-ħesrettē unıñ bēr üzēne avzarzıñ?.. “Neden bütün kaygı ve üzüntüyü sadece onun üzerine *attın?*” (757).

Bına kayzalıv alısta, urman tōpkölönde, bēr koş kıskırıp yēberzē, uǵa ikēnsēhē kuşıldı. “Oldukça uzakta, ormanın içinde, bir kuş ötüverdi, ona diğeri de *katıldı.*” (1725).

Helil duşınıñ könden-kön bıgasa eşlemegen yañı eşter tabıp torovına tamam ğejeplendě. “Helil dostunun her geçen gün, bu kadar çalışmayan birinin, yeni işler bulup durmasına çok **şaşırdı.**” (1930).

*Tötönlök yanına tüşep ultırğan kara këyěz öştöne salқан töşöp **yattu** la küzzerěn yomdo.* “Tütsünün yanına serip oturduğı keçe üstüne kollarını bağlayıp **yattu** ve gözlerini **yumdu.**” (179).

*Azaq, donyalar běr az yulğa halıngas, barıp, duştı kürép qayturmın tigeynem de, Akbulattan hat **özöldö.*** “Daha sonra dünya işlerini biraz yola koyunca, gidip dostumu görüp geleyim dediğim de, Akbulat’tan mektup **kesildi.**” (234).

– *Ömöt bөрölerě, -tip atanı ularzı hezěr İzelġuja.* “– Umut tomurcukları, diye **adlandırdı** onları artık İzelġuja.” (2008).

*Eytərheñ de, yětě başlı ajdaha, qotoronop, üzene yañı qorbandar **ězleně.*** “Adeta yedi başlı ejderha öfkelenip, kendine yeni kurbanlar **aradı.**” (2085).

*Yeş bala şikěllě, quldarın sebekeylep, tüzemhezlenep, yar buylap yügerep **yörönö.*** “Genç çocuk gibi ellerini çırpıp, sabırsızlanıp sahil boyunca **koştı**” (966).

«*Qalkıvıs **battu!**.. Balıq **qaptı!**..*» ««Olta şamandırası **battu!** Balık **qaptı!**»» (730).

Bınıhında malay işettě. “Bu kez çocuk **duydu.**” (1506).

– *Osto, osto!..* “– **Uçtu, uçtu!**” (1743).

İndě böttö. “Artık **bitti.**” (922).

İzenen de yivzi, balıq hurpahın da bęşęrzě, kölge kümep, sösö ikmek te bęşęrep ala beldě. “Yeri de **yıkadı,** balık çorbasını da **pişirdi,** küle gömüp mayasız ekmek de pişirebildi.” (1055).

*Hebir şunda uq yětđi töş aldı hem her běr balağa běr başaq **tottorzo.*** “Hebir aynı zamanda ciddi bir hâl aldı ve her bir çocuğa bir başak **tutturdu.**” (1610).

*Ni bulha buldı, bötehě le yar öştöne bik vaqıtlı sıgıp **ölgörzö.*** “Ne olursa olsun, hepsi de çukurdan zamanında çıkmayı **başardı.**” (2104).

*Bik duş **buldıq** běz Akbulat mēnen.* “Çok iyi dost **olduk** biz Akbulat ile.” (213).

– *Gěrman huġışı vaqıtında, yeġni, bęrensě donya huġışı melēnde, frontta **osraştıq** běz unıñ mēnen, -tip başlap kittě Hasbulat olatay üzēññ hikmetlē hikeyetēn.* “– Alman

savaşı zamanında, yani Birinci Dünya Savaşı döneminde, cephede **karşılaştık** biz onunla, diye başladı Hasbulat amca kendisinin maceralı hikâyesine.” (205).

Bına hıvğa keme tüşörzöler. “Burada denize gemi **indirdiler.**” (967).

Bıl köndöñ irtehëne ukıvsılar mektep baksahınıñ yëmëşën yıyzılar. “Ertesi gün öğrenciler okul bahçesinin meyvesini **topladılar.**” (2002).

Ozaqlamay ular yıruñ tpeşërek yarınan këmuzarzan tüben hikërzëler. “Çok geçmeden onlar çukurun daha kısa kenarından aşağı **hopladılar.**” (2051).

Balalar aşığıp tēzēldēler. “Çocuklar acele edip **dizildiler.**” (1665).

Balalar ölken igënsēlerse başaqtı ustarına ıvıp, hanap qarargā totondolar. “Çocuklar büyük çiftçiler gibi başağı avuçlarında ovup, saymaya **başladılar.**” (1613).

Kēskey gēne ustarında bazırayıp yatқан ērë boyzay börtökterëne qarap hoqlandılar. “Küçük avuçlarında parlayan büyük buğday zerrelere bakıp **hayran oldular.**” (1613).

Tırıslıq bulha yēte, -tip köldöler. “Çalışkanlık olsa yeter, deyip **güldüler.**” (2024).

Lekin ular yıruñ buylap yöröp ütërge le tēlenēler. “Ama onlar yarık boyunca gitmeyi **istediler.**” (2046).

Östel östöndegē yıvan қorhaqlı yēz samavır mēnen komod östöndegē tüñerek bitlē közgö haman bayağısa gemhēz yaltırap, kölop uğa қaranılar. “Masanın üstündeki büyük karınlı pirinç madeninden semaverle komidinin üstündeki yuvarlak şeklindeki ayna, her zamanki gibi, gamsız bir şekilde parlayıp, gülerek ona **baktılar.**” (1767).

Malayzar ayaktarı yërge tēymey yügērēşēp kittēler. “Çocuklar ayakları yere değmeksizin koşarak **gittiler.**” (2083).

Balıqsılar unı la oşo kılıqtarı ösön yarattılar. “Balıkçılar onu işte bu huyu için **sevdiler.**” (763).

Olumsuz Çekim Örnekleri:

– *Bıl kımmetlē қomartқи, min hiñe, yen duşıma, üz yērēmden bülek itēp alıp kilër ösön oşonan da kezērlērek neme tapmanım, -tinē Aқbulat hem miñe «Hönersē hem Öyrensēk» tigen hikeyettē höylep birzē.* “– Bu kıymetli yadigârı ben sana, can dostuma

kendi ülkemden hediye vermek için bundan daha kıymetli bir şey **bulmadım** dedi Akbulat da bana «Usta ve Çırac» adlı hikâyeyi anlatıverdi.” (224).

Yulaman kuzğalmanı. “Yulaman **kıyırdamadı.**” (1246).

İşepke gëne alıp ta kalmanılar, hatta kartağa la töşöröp yörönöler. “Sadece saymakla **kalmadılar**, hatta haritaya da işaretleyiverdiler.” (2040).

Tevgë könde bığa artık iğtibar itmenë. “İlk gün buna fazla **önem vermedi.**” (1497).

Malayzar unı hatta öyönde le kürmenëler. “Hatta çocuklar onu evinde de **görmediler.**” (1487).

Soru Çekimi Örnekleri:

Az gına la yellemenëñmë ni hin üzëndëñ Yulamaniñdı, bisekey? “Az da olsa **üzülmedin mi** sen kendi Yulaman’ına eşim?” (758).

Aznağolo unı bër kasan da, bër këmge le yebërlerge birmeşke ant itmenëmë ni? “Aznagol’u hiç bir zaman, hiç kimseye zulüm etmemek için **söz vermedi** mi?” (1340).

– *Ye, kürzëgëzmë? -tigen Öyrensëk havalı taviş mënen. – Añlanıgıznu indë?* “– Ya, **gördünüz mü?** demiş çırac kibirli bir sesle. – **Anladınız mı** şimdi?” (516).

– *Bına, kürzëgëzmë, duştar! -tip küterëp aldı Hebir, kıvanıp.* “– İşte, **gördünüz mü** arkadaşlar! diyerek yükseliverdi Hebir sevinerek.” (1677).

– *Yenëm, hinë ni eşlettëler? Tuğmanılarmı?* “– Canım, sana ne yaptılar? **Dövdüler mi?**” (1367).

1.2.5.1.2.1.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Öğrenilen geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman gibi geçmişte gerçekleşmiş ve tamamlanmış kesin bir zamandır; görülen geçmiş zamandan farkı, eylemin sonradan öğrenilmesi veya bilinmemesidir (Karaağaç, 2012: 366). Bu kip, eylemin karşıladığı oluş ve kılışı konuşanın görmediğini, bilmediğini, başkasından duyup öğrendiğini veya farkında olmadan işlediğini ve sonradan fark ettiğini ya da gördüğünü bildiren bir şekil ve zaman kalıbıdır (Korkmaz, 2017: 540).

Bu zaman Eski Türkçede {-mİş} ekiyle ifade edilirdi (Gabain, 1988: 81; Alyılmaz, 1994: 89; Tekin, 2003: 188). Öğrenilen geçmiş zaman tarihî Kıpçak Türkçesinde ise üç şekilde ifade edilir: {-mİş}, {-p + şahıs zamiri}, {-ptIr}, {-ptUr}, {-p turur} ve {-GAn}. {-

GAn} ekiyle yapılan öğrenilen geçmiş zaman biçimlerine daha çok Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinde rastlanır (Güner, 2013: 207; Bulak, 2017: 73).

Dmitriyev, öğrenilen geçmiş zaman için *ütken-hezërgë zaman* “geçmiş-şimdiki zaman” ya da *përfëkt* terimlerini kullanır. Oluşumunu ise zaman bildiren sıfat-eylemlerine bağlamaktadır (1950: 167).

Başkurt Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman için {-GAn} eki kullanılmaktadır. Ek, ünlüler ve tonlu ünsüzle biten eylemlerden sonra damak uyumuna göre {-ğan}, {-gen}; tonsuz ünsüzlerle biten eylemlerden sonra yine damak uyumuna göre {-kan}, {-ken} şeklindedir (Dmitriyev, 1950: 167; Zeynullin, 2002: 110; Yazıcı Ersoy, 2018: 276).

Öğrenilen geçmiş zamanın olumsuz şekli, eylem köküne {-mA} olumsuzluk ekinin (Dmitriyev, 1950: 167) getirilmesiyle yapılır. Bu zamanın soru şekli için de {-mı}, {-më} soru eki kullanılmaktadır. Öğrenilen geçmiş zaman eki daima düz ünlülü olduğu için soru ekinin {-mo}, {-mö} şekli kullanılmaz (Yazıcı Ersoy, 2018: 276).

Etü.	Kıp.	Bşk.
{-mİş}	• {-mİş}, • {-p + şahıs zamiri}, • {-ptİr}, {-ptUr}, {-p turur}, • {-GAn}	{-GAn}, {-KAn}

Tablo 1.2.5.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman Ekleri

Olumlu Çekim Örnekleri:

Bërse koyon bulıp öyörölgen, bërse ajdahaga eylenëp ajgırğan. “Bir kasırğa olup *savrulmuş*, bir ejderhaya dönüşüp *bağırmiş*.” (701).

Balalarzıñ bötehë le, kıyaşka bëşëp, kına gölö këvëk bulıp kızarğandar, arığandar, lekin her kayhıhı gezetten tış şat küñëllë inë. “Çocukların hepsi de güneşte pişip, kına gülü gibi olup *kızarmışlar*, *yorulmuşlar* ama her birisi her zamankinden daha çok mutluydu.” (1672).

Şep eş eşlegenhëgëz. “Güzel iş *yapmışsınız*.” (2117).

Üzëbëzzëñ kolhoz yërën yırğılağan böte soğor-sağırzı planğa töşörghëgëz. “Kendimizin kolhoz yerini gösteren bütün irili ufaklı çukurları plana *çizmişsiniz*.” (2117).

Küzzer karmakka kabasaq balıktı tügël, e qazandır, bildehöz yaqtan, diñgöz töpkölönen kilöp sıgasaq kēmdēlēr tüzēmhēzlek mēnen kötkender, nimenēlēr yotloğop ēzlegender. “Gözler oltayı ağına alacak balığı değil, aksine nicedir belirsiz bir taraftan, denizin dibinden gelip çıkacak birilerini sabırsızlıkla **beklemişler**, bir şeyler isteyip **bulmaya çalışmışlar.**” (721).

Bara-tora, avıldaştarı ğına tügël, hatta ular üzzerē le mulla kuşkan töp isēmdērēn onotқан. “Uzun zamandan sonra, sadece hemşehrileri değil, hatta onlar kendileri de hocanın koyduğu asıl isimlerini **unutmuş.**” (277).

Tebiğēt uğa üzēnēñ yeşērēn sērzerēn aşқан. “Tabiat ona sakladığı sırlarını **açmış.**” (305).

Hönersē ēzlenēvēn davam itken. Haman şulay tavzar, dalalar gizgen. Yēr qazığan, taş aqtarğan, tēke kayalar aştına, memeryelerge töşken. “Usta aramaya **devam etmiş.** Sürekli böyle dağlar, ovalar **gezmiş.** Yer **kazmış,** taş **taşımış,** dik kayaların altına ve mağalara **inmiş.**” (302).

«*Nıx ağas, -tip uylay İzēlğuja, -yēрге nıx yebēşēp üşken.*» “«Sağlam ağaç, diye düşünüyor İzelguja, yere sağlam tutunup **büyümüş.**»” (1966).

«*İr kēşēge ēyerlē at bülek itkendē kürēp üşkenmēn.*» “«Erkek adama eyerli at armağan edildiğini görerek **büyümüşüm.**” (218).

Olumsuz Çekim Örnekleri:

E yörektēñ yaralı his kēne le uñalmağan... “Ama yüreğinin yarası hiç **iyileşmemiş...**” (773).

– *Kürehēñmē, Hasbulat apañ haldat bulıp ta hınatmağan.* “– Görüyor musun, Hasbulat amcan asker olarak da **boş durmamış.**” (66).

Hıv taşıy torğan körşekterzēñ tupaş hem avır bulıvı la kızzar ösön bik ük uñaylı bulmağan, elbitte. “Su taşınan testilerin kaba ve ağır olması da kızlar için pek fazla **uygun değilmiş** elbette.” (262).

Körşekterzēñ şunday kilbethēz hem bik tiz vatılıvsan bulıvı ösön avılda barı tik bēr ğēne kēşē köyönmegen. “Testilerin böyle biçimsiz ve çabucak kırılacak olmasına köyde sadece bir kişi **kaygılanmamış.**” (265).

Eytmegender... “**Söylememişler...**” (1115).

«Yaray, tēgē vaqıtta min Zölhizenēñ küññelēnde üz esehēne qarata nasar qaraş uyanmahın tigen tēlek mēnen unıñ ikē yeşlėk kızın bėr kartka taşlap qasıp kitėvėn *eytmegenmėn*, tiy... “«Tamam, başta ben Zölhize’nin gönlünde kendi annesine karşı kötü bir fikir uyanmasın diye, isteğiyle iki yaşındaki kızını bir ihtiyara bırakıp kaçarak gitmesini *söylememişim*, diyor...” (1194).

Soru Çekimi Örnekleri:

Yuqha, Buranşa unday ğına aranı yözmeğenmė le, unday ğına tulqındarğa qarşı köreşmeğenmė... “Yoksa, Buranşa onun gibi arayı *yüzmemiş mi*, onun gibi dalgalara karşı *savaşmamış mı...*” (1024).

Aznağol mēnen Zölhizenēñ başınan ğına uzğanmı ni indė binday helder... “Aznagol ile Zölhize’nin başından *geçmiş mi* böyle olaylar...” (981).

1.2.5.1.2.1.1.2. Şimdiki Zaman

Şimdiki zaman eylemin gösterdiği oluş ve kılışın içinde bulunan zamanda başladığını ve sürmekte olduğunu gösteren zamandır (Korkmaz, 2017: 548).

Geçmiş zaman ile gelecek zaman arasındaki zaman diliminde gerçekleşen bir eylemi belirtmek için kullanılan şimdiki zaman, Eski Türkçe döneminde geniş zaman içerisinde ifade edilmiştir (Alyılmaz, 1994: 90; Bulak, 2017: 150).

Şimdiki zamanı ifade etmek için tarihî Kıpçak Türkçesinde dört yapı kullanılmaktadır. Bunlardan ilki Eski Türkçede olduğu gibi {-r}, {-Ar}, {-Ir}, {-Ur} geniş zaman eklerinin aynı zamanda şimdiki zamanı karşıladığı örneklerdir. İkinci yapı {-AdIr}, {-AdUr}, {-ydIr}, {-A turur} ile ifade edilen şimdiki zamandır. Üçüncüsü çok fazla örneği olmayan ve *Tuhfetü’z-Zekiyye ve Kavânü’l- Külliyye*’de görülen {-yor}, {-yorur} şeklindedir. Dördüncü yapı ise örneklerine Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinde rastlanan ve eyleme {(I)yIr}, {(U)yUr} veya {(I)y} ekinin getirilmesiyle yapılan şimdiki zaman kipidir (Güner, 2013: 220).

Kiyıkbayev vd., *Hezėrgė zaman* (şimdiki zaman) kipini konuşma anında gerçekleşen, yerine getirilen ya da uzun süre devam eden, sürekli iş, hareket ve süreçleri ifade eden zaman olarak tanımlamışlardır (2010: 130). Dmitriyev de şimdiki zamanı zarf-eyleme bağlanan zamanlar başlığı altında değerlendirmiştir. Şimdiki zamanın ifadesi için kullanılan {-A}, {-y} zarf-eylem eklerinin Başkurt Türkçesinde çoğu zaman tekrarlar da

kullanıldığını; bu şekilde kullanılmasının da iş veya durumun uzun süre devam ettiğini ya da tekrarlandığını gösterdiğini belirtmiştir. “*baş-a-baş-a (15)*” (1950: 156).

Başkurt Türkçesinde şimdiki zaman için {-A}, {-y} ekleri kullanılmaktadır. Ek, ünsüzle biten eylemlerden sonra {-A}; ünlüyle biten eylemlerden sonra {-y} şeklindedir. Şimdiki zaman şahıs zamiri kökenli şahıs ekleri ile çekime girer. Olumsuz şekli için {-mA} olumsuzluk eki, soru şekli için ise {-mı}, {-më} soru eki kullanılmaktadır (Dmitriyev, 1950: 156; Zeynullin, 2002: 133; Yazıcı Ersoy, 2018: 280).

{-A}, {-y} ekleri Başkurt Türkçesinde konuşma anında gerçekleşen bir olay ya da durumu ifade etmekten daha çok düzenli ve sürekli olarak yapılan iş oluş ve hareketleri ifade etmek için kullanılır (Yazıcı Ersoy, 2018: 281).

Başkurt Türkçesinde {-A}, {-y} eklerinin dışında şimdiki zaman fonksiyonu için çeşitli analitik⁴ şekiller de kullanılmaktadır. Bu şekiller genellikle {-p} veya {-A} zarf-eylem ekini almış asıl eylemin ardından {-A}, {-y} ekleri ve şahıs ekleriyle çekime girmiş bir yardımcı eylemin kullanılmasıyla oluşmaktadır. Şimdiki zamanı sunan analitik yapılar *bar-*, *kil-*, *ultır-*, *yat-*, *yörö-* yardımcı eylemlerinin kullanılmasıyla oluşmaktadır. Bu yardımcı eylemler, analitik yapıların kuruluşunda kendi anlamlarını kaybeden, ama asıl eyleme yine kendi anlam alanları içerisinde bir anlam kazandıran eylemlerdir. Analitik yapıların kuruluşunda asıl eyleme {-A}, {-y} ya da {-p} zarf-eylem eki getirilir ve ardından gelen yardımcı eylem ise, şimdiki zaman eki {-A}, {-y} ve şahıs ekini taşımaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 283).

Analitik yapılar, Başkurt Türkçesinde, konuşma anında veya geçmişte başlamış ve hâlâ devam etmekte olan iş, oluş ve hareketler ile alışkanlıkları, genel hükümleri anlatmak için kullanılır. Ayrıca bu analitik kuruluşlar konuşucu ya da anlatıcı tarafından doğrudan deneyimleri yoluyla bilgisini edindiği, süreklilik arz eden olay ve durumları tasvir etmek için de kullanılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 285).

Etü.	Kıp.	Bşk.
{-r}, {-Ar}, {-Ir}, {-Ur} geniş zaman ekleri, aynı zamanda şimdiki zamanı da ifade ederler.	{-r}, {-Ar}, {-Ir}, {-Ur}, {-AdIr}, {-AdUr}, {-ydIr}, {-A turur}, {-yor}, {-yorur}, {-(I)yIr}, {-(U)yUr}, {-(I)y}	{-A}, {-y}, asıl eylem + {-p}, {-A}, {-y} + <i>bar-</i>, <i>kil-</i>, <i>ultır-</i>, <i>yat-</i>, <i>yörö-</i> + {-A}, {-y} + şahıs eki

Tablo 1.2.5.5. Şimdiki Zaman Ekleri

⁴ Analitik yapı ile kastedilen yardımcı eylemlerin kullanılmasıyla yapılan çekimdir.

1.2.5.1.2.1.1.2.1. 1. Tip: Şimdiki Zaman

Olumlu Çekim Örnekleri:

– *Hasbulat olatay! -tip kışkıram.* “– Hasbulat amca! diye **bağırıyorum.**” (163).

– *Min Zölhizeně yaratam.* “Ben Zölhizeyi **seviyorum.**” (1118).

– *Olatay, min bında kaytıp, hězzěň kěvėk balıksı bulıp yeşerge tēleyěm.* “– Amca, ben buraya dönüp, sizin gibi balıkçı olarak yaşamayı **istiyorum.**” (1101).

Kötem. “**Bekliyorum.**” (106).

– *Nime hōyleyhěň?* “– Ne **söylüyorsun?**” (371).

Yolağa hultanañ da yörek tavişın basırıp kuyahıñ... “Geleneğe suçu **yıkıyorsun** ve yüreğinin sesini **bastırıyorsun...**” (1404).

Üz-ara tartış sıkha la, ularzı yaraştırıvsı Hebir bula. “Kendi aralarında kavga çıkarsa da onları barıştıran Hebir **oluyor.**” (1480).

Yamğır kile! “Yağmur **geliyor!**” (2072).

Ulay tiheñ, uniñ kükregende şinel öştöne ük bėrkėtėlgen ordėn balkıy. “Öyle düşünsen de, onun göğsünde üniforma üstüne takılmış madalya **parlıyor.**” (78).

– *Bögöngö könden alıp, hěz bötegez ze miněñ karamaқта bulahıgız, her kön ırte mēnen başaқ yıya kiteběz.* “– Bugünden itibaren, siz hepiniz de benim yönetimimde **oluyorsunuz,** her gün sabah başak toplamaya **gidiyoruz.**” (1654).

– *Amin! -tiy Buranşa. Balıksılar aşıgıp diñgez yarına yüneleler.* “– Amin! **diyor** Buranşa. Balıkçılar acele edip deniz kenarına **yöneliyorlar.**” (808).

Olumsuz Çekim Örnekleri:

– *Yalğan!.. İşanmayım.* “–Yalan! **İnanmıyorum.**” (1356).

Min öndeşmeyěm. “Ben **konuşmuyorum.**” (106).

Běr ni ze añlamayhıñ, běr ni ze kürmeyhěň, balaқay. “Hiç bir şey **anlamıyorsun,** hiç bir şey **görmüyorsun** çocuk.” (1200).

Miñe yeygė ozon köndöñ aylı kisėn kötövzen başқа sara kalmay. “Bana baharki uzun günün aylı akşamını beklemekten başka çare **kalmıyor.**” (169).

Lekin Öyrensək te tiz ğene birėşərge tēlemey. “Ama Çıracak da çabucak tartışmayı bitirmek *istemiyor.*” (385).

Hinēñ ösön balalarıbızzi yētēm kaldırırğa tēlemeybēz! “Senin için çocuklarımızın yetim kalmasını *istemiyoruz!*” (1352).

Şuğa ular meñgē šiñmeyzer ze, yuyılmayzar za, tiy, -tip raşlağan. “İşte onlar sonsuza kadar *solmuyorlar* da *silinmiyorlar* da, deyip doğrulamış.” (620).

Soru Çekim Örnekleri:

– *Elle, ulım, böğön diñgēzge sıkmayhıgız mı? -tiy Yulaman.* “– Yoksa, oğlum bugün denize çıkmıyor musunuz? diyor Yulaman.” (784).

Bēlmeyhēñmē ni yaz başı bit böğön. “*Bilmiyor musun* yazın başı işte bugün.” (1697).

1.2.5.1.2.1.1.2.2. 2. Tip: Şimdiki Zaman

Olumlu Çekim Örnekleri:

Buranşanı ul köndö yar buyına hetlē esehē, keleşē, kızı ozatıp bara. “Buranşa’yı o gün sahil kenarına kadar annesi, gelini ve kızını *uğurluyor.*” (809).

Akkoş kēvēk gorur kirēlēp, yēlkenderēn nazlı yēlbērzetēp yözöp bara ul. “Kuğu gibi gururla gerilip, yelkenlerini nazlıca sallandırıp *yüzüyor* o.” (1283).

Totoş aqtan kēyēñēp, bilēn kömöşlö kemer mēnen bıvıp yēbergen Aznağol, qolasın kiñ yeyēp, kemele ayağüre başıp kile. “Tamamen beyazlar giyinip, belini gümüş kemerle sıkan Aznağol, kulacını geniş yayıp, gemiye *yöneliyor.*” (969).

Yēr öştö yañı ğına yaqtırıp kile. “Etraf tekrar *aydınlanıyor.*” (1721).

Buldıklı kēşēñkē ikenē elle kayzan kürēñēp tora. “Becerikli bir insana ait olduğu ta uzaktan *fark ediliyor.*” (14).

İşēttēñmē, kalay mezek yañğırıp tora. “Duydun mu, nasıl komik *yankılanıyor.*” (151).

E tire-yaқта urmanlı bēyēk tavzar, tıp-tıp kalıp, aptırağanday hiñē tēklep toralar. “Ancak yan tarafta ormanlı yüksek dağlar, sessiz sedasız kalıp, şaşırılmış gibi seni *izliyorlar*” (186).

Ahırı Hasbulat olatayzıñ añlatmaların da iħlas küñël mēnen tñlap ulttram.
“Sonuna kadar Hasbulat amcanın söylediklerini de içtenlikle *dinliyorum.*” (55).

Hıv körşegě yahav ösön şul tiklēm küz nurın tügěp ultura bit, derviş! “Su testisi yapmak için gözünün nurunu bu kadar *döküyor* işte, derviş!” (321).

Diñgěz öštö, қараһıv күк төške iněp, қızdırılған таба şikěllě, ipkěn berěp yata.
“Denizin üstü, karamsı gök bir renge girip, kızdırılmış tava gibi tepki *veriyor.*” (780).

Tav-tav tulқındar, қанатı һınған қарағоş şikěllě һelһězleněp, һuzılıp yata. “Dağ dağ dalgalar, kanadı kırılan kartal gibi güçsüzleşip *uzanyor.*” (1399).

«*Hıjahı bulmağas, nisěk měşkěn gěne bulıp yatalar*», *tip uylanı Yemil hem, běr taqtanı alıp, eylenděrgělep ozaқ қına nizer uylap torzo.*” “«Sahibi olmayınca, nasıl acınası halde *oluyorlar*» diye düşündü Yemil ve bir tahtayı alıp, dönderip uzun süre bir şeyler düşündü.” (1910).

Ye, Zölhize ösöñ yeněn-yöregěn yellemeş bına tigen yěğetter tulıp yöröy zebaha!..
“Evet, Zölhize için canını verebilecek olan yiğitler *toplanıyor!*” (864).

Olumsuz Çekim Örnekleri:

Yaray elě běrevzěñ yörek yarahı ikěnsělerge күrěněp tormay. “Elbette şimdi birisinin yürek yarası diğerlerine *görünmüyor.*” (775).

1.2.5.1.2.1.1.3. Gelecek Zaman

Gelecek zaman *belirli* ve *belirsiz* gelecek zaman olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

1.2.5.1.2.1.1.3.1. Belirli Gelecek Zaman

Gelecek zaman, henüz gerçekleşmemiş olan; ancak eylemin gösterdiği oluş ve gelişim gelecekteki bir zaman kesiminde mutlaka gerçekleşeceğini bildiren zamandır (Korkmaz, 2017: 558). Bu zaman, kesin bir zamandır ve bütün dillerde ana zamanlardan biridir. Dil kullanıcısının dili kullandığı anda başlayan ve süren bir zamanı bildirir (Karaağaç, 2012: 367).

Eski Türkçe döneminde gelecek zaman {-DAçI}, {-GAy}, {-sIk} ve {-çI} ekleriyle ifade edilmiştir. Runik harfli metinlerde pek seyrek olarak geçen {-çI} daha çok

olumsuz eylem gövdelerine eklenir (Gabain, 1988: 81; Alyılmaz, 1994: 94; Tekin, 2003: 185).

Tarihî Kıpçak Türkçesinde gelecek zamanı göstermek için çeşitli şekiller kullanılmaktadır. Bunlardan tarihî Kıpçak Türkçesi için gelecek zaman bildiren en temel yapı {-GA}, {-GAy} ve {-KAY} ekleriyle yapılanlardır. Ayrıca Kıpçak metinlerinde gelecek zaman için {-AsI}, {-IsAr}, {-UsAr}, {-sAr} ve az da olsa {-AçAK} eklerinin de bulunduğu görülmektedir (Güner, 2013: 226).

Başkurt Türkçesinde belirli gelecek zaman {-y)AsAk} eylem çekim eki ile yapılmaktadır. Ek, ünsüzle biten eylem köklerine -asaq, -esek; ünlüyle biten eylem köklerine ise {-y)asaq}, {-y)esek} şeklinde yardımcı ses alarak gelir. Çekimde şahıs zamiri kökenli şahıs ekleri kullanılır (Dmitriyev, 1950: 164; Zeynullin, 2002: 142; Yazıcı Ersoy, 2014: 262; Yazıcı Ersoy, 2018: 293).

Başkurt Türkçesinde belirli gelecek zamanın olumsuzu iki şekilde yapılmaktadır. Bunlardan ilkinde eylem çekim ekinden önce {-mA} olumsuzluk eki getirilir. Diğer olumsuzluk şeklinde gelecek zaman eylem çekim ekinden sonra *tügël* olumsuzluk sözü gelir ve şahıslara göre çekimlenir. Soru şekli için ise {-mı}, {-më} soru eki kullanılır (Yazıcı Ersoy, 2018: 293).

Etü.	Kıp.	Bşk.
{-DAçI}, {-GAy}, {-sIk}, {-çI}	{-GA}, {-GAy}, {-KAY}, {-AsI}, {-IsAr}, {-UsAr}, {-sAr}, {-AçAK}	{-(y)AsAk}

Tablo 1.2.5.6. Belirli Gelecek Zaman Ekleri

Olumlu Çekim Örnekleri:

Ėyě, bınan huñ min hězzěñ yaqtı könden-kön ozağırak yaqtırtasakmın... “Evet, bundan sonra ben sizin tarafı her geçen gün daha uzun *aydınlatacağım...*” (1701).

– *Ulay bulha, kürşě, üpkeleşten bulmahın -min de körşekter eşley başlayasakmın, -tigen běr saq hönersě.* “– Öyleyse komşu, sinirlenme ben de testiler yapmaya *başlayacağım*, demiş bir an usta.” (297).

Eger tēleheñ, yarzamsılar za biresekměñ, -tigen. “Eğer istersen, yardımcılar da *vereceğim*, demiş.” (547).

– Eger bēz kōn hayın şulay yıyhak, kolhozğa ni tiklēm yarzam itken **bulasaķbız!** “– Eđer biz her gūn bōyle toplarsak, çiftliğe ne kadar yardım etmiş **olacağız!**” (1677).

Hezēr ular Diņęēzbikege ķorban biresek... Diņęēzbike tınıslanasak... “Şimdi onlar Denizbike’ye kurban **verecek...** Denizbike **rahatlayacak...**” (1325).

Kōn ayaz bulasaķ! -tinē Morat, kōlöp. “Hava ayaz **olacak!** dedi Morat gülerek.” (1743).

Olumsuz Çekim Örnekleri:

Kōndōz kaytıp yōrōmeyesekbēz. “Gündüz **geri dōnmeyeceęiz.**” (1657).

Kübērek eşlemeheñ, ikmeklēk te aķsa tabıp bulmayasaķ! “Daha çok çalışmazsan, ekmeğe dahi para **bulunamayacak!**” (479).

Ularzı yotmayasaķ. “Onları **yutmayacak.**” (1325).

1.2.5.1.2.1.1.3.2. Belirsiz Gelecek Zaman

Eski Türkçede geniş zaman adında olan bu zaman, {-r}, {-Ar}, {-Ir}, {-Ur} ve {-yUr} ekleriyle yapılmaktaydı. Eylem tabanı ünlü ile biterse {-yUr} veya {-r}, ünsüzle biterse de {-Ar}, {-Ir}, {-Ur} ekleri kullanılır. Eski Türkçede geniş zamanı ifade eden ekler aynı zamanda şimdiki zamanı da ifade eder. Olumsuz şekli {-mAz} ekiyle yapılır (Gabain, 1988: 80; Tekin, 2003: 185). Aynı şekilde tarihî Kıpçak Türkçesinde de geniş zaman olarak geçen bu zaman {-r}, {-Ar}, {-Ir}, {-Ur} eklerinin şahıslara göre çekimlenmesiyle gerçekleşir. Olumsuz şekli {-mAz}, {-mAs} ekleriyle yapılır (Güner, 2013: 213; Bulak, 2017: 199).

Köktürk Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde kullanılan düz dar ünlülü {-Ir} geniş zaman eki, Harezmi Türkçesi, Çağatay Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesinde kullanılmazken Kıpçak Türkçesinde kullanılır. Bu bakımdan Kıpçak Türkçesi, Eski Türkçe ile benzerlik gösterir. (Bulak, 2017: 199).

Bugünkü Başkurt Türkçesinde belirsiz gelecek zaman {-ır}, {-ēr}, {-or}, {-ör} ekleri ile yapılmaktadır. Ek, ünlüyle biten eylem köklerine {-r}, ünsüzle biten eylem köklerine ise {-ır}, {-ēr}, {-or}, {-ör} şeklinde getirilir. Belirsiz gelecek zaman çekiminde şahıs zamiri kökenli şahıs ekleri kullanılır (Zeynullin, 2002: 139; Yazıcı Ersoy, 2014: 281).

{-ır}, {-ēr}, {-or}, {-ör} eylem çekim ekleri Başkurt Türkçesinde genellikle gelecekte bir zamanda meydana geleceği düşünölen iş, oluş ve hareketleri ifade etmek için

kullanılır. Bu işlevinden dolayı belirsiz gelecek zaman olarak değerlendirilmiştir. Ekin bu işlevi dışında her zaman yapılagelen ya da genel geçer olarak kabul edilen işler de bu ekle ifade edilir (Yazıcı Ersoy, 2018: 289).

Bu zamanın olumsuzu diğer zamanlardan farklı olarak {-mAs} olumsuzluk eki ile yapılmaktadır. Ek, son hecesi kalın ünlülü eylemlerden sonra {-maş}; son hecesi ince ünlülü eylemlerden sonra {-meş} şeklindedir. Teklik ve çokluk 1. şahıslarda olumsuzluk eki {-mA} şeklindedir. Soru şeklinde ise soru eki, eylem çekim eki ve şahıs ekinden sonra kullanılır (Dmitriyev, 1950: 160; Yazıcı Ersoy, 2018: 288).

Dmitriyev geniş zaman kipini ‘sıfat-eyleme bağlanan zamanlar’ başlığı altında *birinci gelecek zaman* olarak değerlendirmektedir. Bu zamanın ifadesi için de {-ır}, {-ër}, {-or}, {-ör} sıfat-eylem eklerinin kullanıldığını belirtir. Ünlü sesle biten sözcüklerde bu ek {-r} şeklindedir. Muhteva yönünden bu kip gelecek zamana doğrudur, ama daha çok gelecekte oluşması, gelişmesi mümkün olan anlamını verir (1950: 159).

Etü.	Kıp.	Bşk.
{-r}, {-Ar}, {-Ir}, {-Ur}, {-yUr}	{-r}, {-Ar}, {-Ir}, {-Ur}	{-ır}, {-ër}, {-Or}

Tablo 1.2.5.7. Belirsiz Gelecek Zaman Ekleri

Olumlu Çekim Örnekleri:

– *Bër iñğayzan tivğan yortto la kürërmën...* “– Bir taraftan da doğduğum yeri **görürüm...**” (1097).

– *Unıñ hikmetlë tarihën min hiñe kis höylermën.* “– Onun hikmetli tarihini ben sana akşam **anlatırım.**” (120).

Yuqha, kafir kitërhëñ!.. Tamuqta yanırhuñ... “Yoksa, kafir **gidersin!**.. Cehennemde **yanarsın...**” (1372).

– *Davıl minëñ kemenë le qayağa berëp sayratha, bëz ni eşlerbëz? -tigendër indë, balaqay...* “– Fırtına benim gemiyi de kayaya vurup parçalarsa, biz ne **yaparız?** demiş şimdi, çocuk...” (1016).

Tizzen kış yëtër. “Kısa sürede kış **gelir.**” (2004).

Haman hëzmet itër... “Daima hizmet **eder.**” (377).

Unda min hině altın-kömöške mansırmin... “Orada ben seni altın gümüşe **bularım....**” (1167).

– *Min hězzě oşonda kötörmön, -tině ul.* “– Ben sizi burada **beklerim**, dedi o.” (2053).

Ėyě, aptırarhuñ da, köyönörhöñ de, kıvanırhuñ da... “Evet **şaşırsın** da, **üzülürsün** de, **sevinirsın** de...” (127).

İndě Aznağol bında kilěp sıgıv mēnen, bil fajıgelě sēr ze asılır. “Artık Aznogol’un buraya gelmesiyle, bu facialı sır da **ortaya çıkar.**” (882).

– *Tamağ ni ul üzēm mēnen bēрге kitēr, bötör.* “– Karnım ne, o kendimle birlikte **biter, gider.**” (377).

Hin yañğız, aşamay za tüzērheñ. “Sen yalnızsın yemek yemeden de **dayanırsın.**” (480).

Helek bulırhıgız!... “Ölürsünüz” (2072).

Olumsuz Çekim Örnekleri:

Yukha, karttıñ helě ozakka barmaş. “Yoksa, ihtiyarın hali uzun süre **dayanmaz.**” (1018).

Ėyě yaqşılık bulmaş bil nikahtan, bulmaş... “Evet, iyilik **gelmez** bu nikahtan, **olmaz...**” (931).

Bēr kasan da taviş kütermeş, kēşē hüžēn büldērmeş.. Olo hüžēn yıkmaş, kēsēñē renyētmeş.. “Bir kez dâhi ses **yükseltmez**, insanın sözünü **bölmez...** Büyük sözünü **yıkmaş**, küçükleri **incitmez...**” (894).

Hıvzan barıbēr altın sıkmaş, -tip üzēnse felsefe hatkan. “Sudan yine de altın **çıkmaş**, deyip kendince felsefe yapmış.” (322).

Soru Çekim Örnekleri:

Böte gümērē şulay zaya uzırmı ni unıñ? “Bütün ömrü böyle boşa **geçer mi** onun?” (850).

Diñgēz hetlē diñgēz kaytanan yarhumaş bulırmı la kaynamaş bulırmı? “Deniz kadar deniz yeniden coşmaz **olur mu** kabarmaz **olur mu?**” (1412).

Zölhizeně hin miňe birěp yěberěrhěňmě huň? “Zölhize’yi sen bana verip **gönderir misin?**” (1112).

1.2.5.1.2.1.2. Tasarlama Kipleri

Eylemin olumlu veya olumsuz yönündeki gerçekleşmesini; tasarlanan istek, emir, şart ve gereklilik kavramları içinde veren kiplerdir. Tasarlama kiplerinde, bildirme kiplerindeki gibi bildirme, haber verme şeklinde bir oluş ve kılış yoktur. Bu kipler, daha gerçekleşmemiş olan, ancak gerçekleşmesi istek, emir, şart ve gereklilik biçimlerinde tasarlanan kiplerdir (Korkmaz, 2017: 576).

1.2.5.1.2.1.2.1. İstek Kipi

İstek çekimi, eyleme istek, niyet ve arzu kavramları veren bir tasarlama kipidir. Yapılan işin istendiğini veya o işe niyet edildiğini gösterir (Korkmaz, 2017: 577). İstek çekimi, gerçekleşmemiş ama gerçekleşmesi istenen bir olaya işaret ettiği için bizi gelecek ve geniş zamana gönderir. İstek, belirli bir zaman bildirmez; ama isteğin gerçekleşmesi, gelecek ve geniş zamanı gerektiren bir konudur. Beklenti, istek, gereklilik vb. ifadeleri ise, gelecek zamanın kiplik kullanımlarıdır. Bu yüzden, Eski Türkçenin gelecek zaman eki, daha sonra Oğuzcada istek eki olur (Karaağaç, 2012: 373).

Eski Türkçe döneminde istek kipi ile gelecek zaman kipi henüz birbirinden ayrılmadığı için bu kip, gelecek zaman kipinin içerisinde ifade edilmiştir. {-gAy} gelecek zaman eki, istek kipi işleviyle de kullanılır (Bulak, 2017: 223).

Tarihî Kıpçak Türkçesi metinlerinin genelinde doğrudan doğruya istek kipini karşılayan bir yapı yoktur. Bu bağlamda emir eklerinde istek ifadesi de bulunmaktadır. Ancak bazı eserlerde az da olsa isteği ifade etmek üzere {-A} ekinin kullanıldığı görülmektedir (Güner, 2013: 242).

“*Başkort Tělě*” adlı kitapta Başkurt Türkçesinde istek kipinin beş şekli olduğu bilgisi verilmektedir:

İstek kipinin 1. şekli: Konuşanın bir iş veya hareketi yapmaya istek ve niyetinin olduğunu bildirir. Bu kip, {-ğı}, {-gě}, {-go}, {-gö} ve {-kı}, {-kě}, {-ko}, {-kö} ekli eylemin yanına «*kile*» eyleminin getirilmesiyle yapılır. Hatırlatma olarak da şu bilgi verilmektedir: {-hı}, {-hě} ekli eylemden sonra «*kile*» eyleminin gelmesiyle “*uқыhı kile*” şeklindeki çekimin yanlış olduğunu, doğrusunun “*uқығы kile*” olması gerektiği söylenir.

İstek kipinin 2. şekli, esas eyleme {-maqsı}, {-meksə} eklerinin eklenmesiyle yapılır. Bu eylem «bula» ile de birlikte kullanılabilir.

İstek kipinin 3. şekli, şart kipine {-sı}, {-sə} eklerinin eklenmesiyle yapılır.

İstek kipinin 4. şekli, şart kipiyle «ině» yardımcı eylemiyle yapılır.

İstek kipinin 5. şekli ise ad-eylemle üçüncü şahıs emir kipiyle yapılır (Kiyikbayev vd., 2010: 138).

Dmitriyev, bütün Türk yazı dillerindeki gibi, Başkurt Türkçesinde de istek kipinin en eski şeklini koruduğunu belirtmektedir. Türk yazı dillerinin bazılarında bu kipin, kendine has olan iki zamanı (üç şahısla birlikte) bütünüyle korumuş olsa da, Başkurt Türkçesinde 1. şahsın sadece iki şeklinin kaldığını ifade etmektedir. Bunların ifadesinde kullanılan ekleri; *-kip eki*: {-A} ve *şahıs eki*: [-ım], [-ëm] (teklik için), [-ıq], [-ëk] (çokluk için) olarak vermektedir (1950: 178).

1. Tip İstek Kipi:

Başkurt Türkçesinde istek kipinin bu şekli, {-ğı}, {-gě}, {-go}, {-gö} ve {-kı}, {-kě}, {-ko}, {-kö} ekli bir adın, iyelik eklerini alması ve ardından *kil-* eyleminin kullanılmasıyla oluşur. *kil-* eylemi yapıda yardımcı eylem olarak yer alır ve şimdiki zaman, gelecek zaman veya geçmiş zamanda çekimlenebilir. {-ğı}, {-gě}, {-go}, {-gö} ve {-kı}, {-kě}, {-ko}, {-kö} ekleri hem kalınlık-incelik uyumuna hem de düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyar. Ünlü ve tonlu ünsüzle biten eylemlerden sonra kalınlık-incelik uyumuna göre {-ğı}, {-gě}, {-go}, {-gö}; tonsuz ünsüzle biten eylemlerden sonra ise yine kalınlık-incelik uyumuna göre {-kı}, {-kě}, {-ko}, {-kö} şeklinde gelir (Yazıcı Ersoy, 2018: 301).

Bu tip istek kipinde olumsuzluk şekli yardımcı eylemin aldığı eylem çekim ekinin olumsuzluk şekli ile yapılır. Yardımcı eylem, şimdiki zaman, geçmiş zaman ya da gelecek zamanda çekimlenmişse {-mA}, geniş zamanda çekimlenmişse {-mAş} olumsuzluk ekini alır. Soru şekli için de yardımcı eylemden sonra gelen zamana uygun soru şekli kullanılır (Yazıcı Ersoy, 2018: 301).

2. Tip İstek Kipi:

Başkurt Türkçesinde istek kipini karşılamak için kullanılan bir başka yapı, {-hA} + şahıs eki +sI yapısıdır. Burada şart kipini ifade eden {-hA} eylem çekim ekine istek ifadesi kazandıran {-sI} ekidir. {-hA} eylem çekim eki bu şekilde eylemden sonra doğrudan

doğruya kullanılabilirdiği gibi, bazen de {-GAn} veya {-ır, -ër, -or, -ör} eylem çekim ekleri ile çekimlenmiş bir eylemden sonra *bul-* yardımcı eylemiyle kullanılabilir (Yazıcı Ersoy, 2018: 303).

Olumsuz şekli {-hA} eylem çekim ekinden önce -mA olumsuzluk ekinin kullanılmasıyla yapılır. Soru şekli ise soru ekinin yapının sonuna gelmesiyle oluşturulmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 304).

3. Tip İstek Kipi:

Bu kip için Başkurt Türkçesinde {-(A)hI}, {-(y)hı}, {-(y)hë}, {-(y)ho}, {-(y)hö} sıfat-eylem ekinden sonra iyelik eki ve *kil-* yardımcı eyleminin kullanılmasıyla gerçekleşir. Yapının yardımcı eylemi çeşitli eylem çekim eklerini alarak istek ifadesini, {-A}, {-y}, {-dı}, {-dë}; {-tı}, {-të}; {-nı}, {-në}; {-zı}, {-zë}, {-(y)AsAk} eylem çekim eklerini alarak şimdi, gelecek ya da geçmiş zamana taşıyabilir. {-(A)hI}, {-(y)hı}, {-(y)hë}, {-(y)ho}, {-(y)hö} sıfat-eylem eki, ünlü ile biten eylemlerden sonra {-(y)hı}, {-(y)hë}, {-(y)ho}, {-(y)hö}; ünsüzle biten eylemlerden sonra ise {-(a)hı}, {-(e)hë} şeklinde kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna uygun olarak eklenir (Yazıcı Ersoy, 2018: 305).

Bu yapının olumsuzu üç şekilde yapılabilir. Bunlardan ilki *kil-* yardımcı eylemine {-mA} olumsuzluk ekinin getirilmesiyle; diğer olumsuzluk şekilleri ise olumsuzluk bildiren *yuk* ve *tügël* sözcüklerinin yardımcı eylemin yerini alarak kullanılmasıyla gerçekleştirilir. Bu yapının soru şekli ise soru ekinin sona getirilmesiyle yapılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 305).

4. Tip İstek Kipi:

Başkurt Türkçesinde {-GAyI} ekiyle yapılan istek kipi, daima olumsuzluk eki ile birlikte kullanılır ve olumsuz istek ifade eder. Ek, olumsuzluk ekiyle birlikte kalınlık-incelik uyumuna uyar ve iyelik kökenli şahıs ekleri ile çekime girer. Ek, daima olumsuzluk ifade etmekte ve soru şekli de kullanılmamaktadır Yazıcı Ersoy, bu ekin Eski Türkçenin gelecek zamanı ifade eden eylem çekim eki {-GAy}’dan geldiğini; emir-istek eklerinin genişlemeye müsait ekler olduğundan sondaki {-I}’nın pekiştirme olabileceğini ifade etmektedir. (2018: 308).

Etü.	Kıp.	Bşk.

• {-gAy} gelecek zaman eki aynı zamanda istek kipi için de kullanılır.	• Emir eklerinde istek ifadesi bulunmakla birlikte bazı eserlerde az da olsa {-A} eki kullanılmıştır.	• {-ġı}, {-gě}, {-GO}, {-k1}, {-kě}, {-KO} ekli ad + iyelik eki + kil-, • {-hA}+ şahıs eki {+sI}, • {-AhI}, {-yh1}, {-yhě}, {-yhO} sıfat-eylem eki + iyelik eki + kil-, • {-mA} + {-GAyI}

Tablo 1.2.5.8. İstek Kipi

1. Tip İstek Kipi : • {-ġı}, {-gě}, {-ġo}, {-gö}; {-k1}, {-kě}, {-ko}, {-kö} ekli ad + iyelik eki + kil-

– *Miněň de, eseyěm eşten qaytıvğa, hıv kiltěrep kuyġım kile.* “– Ben de, annem işten dönünceye kadar, su getirip *koymak istiyorum.*” (1891).

Nisěk ilamañıñ, Aznaġolon üz yanında ġına totqoho kile bit unıñ. “Nasıl ağlamasın, Aznagol’u kendi yanında *tutası geliyor* işte onun.” (1110).

Sönki esehěne yarzam itkěhě, unı ni mēnen bulha la kıvandırġı kile ině unıñ. “Çünkü annesine *yardım edesi*, onu nasıl olursa olsun *mutlu edesi geliyordu* onun.” (1884).

Unıñ üzēñ de, külegege tōşöp, halqın alġı kile ině. “Onun kendisinin de, gölgeye inip, *serinleyesi geliyordu.*” (2051).

Hıv hılvı bulġım kilmey miněñ. “Su güzeli *olasım gelmiyor* benim.” (1292).

3. Tip İstek Kipi : {-AhI}, {-yh1}, {-yhě}, {-yho}, {-yhö} sıfat-eylem eki + iyelik eki + kil-

– *Bělehěñ kilhe, oşo kılistıñ ěyehě -arışlan kěvėk batır yöreklě, kük kügersěn şıkěllě saf, izġě küñěllě kěşě tigen hüž bı, -tip höylep alıp kittě.* “– *Bilmek istiyorsan*, işte bu kılıcın sahibi aslan gibi cesur yürekli, mavi güvercin gibi saf ve yüce gönüllü insan denilen görüş bu, diye anlatmaya başladı.” (45).

4. Tip İstek Kipi : {-mA} + {-GAyI}

– *Elle, ulım, böġön diñġězge sıqmayhıġız mı? -tiy Yulaman. -Yěl-Davıl kuzġalıp kitmeġeyě.* “– Yoksa, oğlum bugün denize çıkmayacak mısınız? diyor Yulaman. – Fırtına *hareketlenmek istemiyor.*” (784).

1.2.5.1.2.1.2.2. Şart Kipi

Şart çekimi, yalnızca şekil bildirir ve tasarlanan hareketin şart şeklinde olduğunu ifade eder. Daha sonra gerçekleşecek bir yapma veya olmanın gerçekleşebilmesi için gerekli olan eylemi bildirir. Şart çekimi, bir şekil çekimi olarak daha sonraki bir olayın niteleyicisine işaret ettiği için bizi gelecek ve geniş zamana gönderir. Gerçekleştirilmesi istenen, başka bir olay için şart koşulan eylemin belirli bir zamanı yoktur; bu yüzden geleceğe ve geniş bir zamana yayılmıştır (Karaağaç, 2012: 371). Şart çekiminin hiç bir yargı bildirmemesiyle bütün eylem çekimleri içerisinde çok farklı bir durumu vardır. Bütün eylem çekimleri bağımsız cümle yapabildikleri hâlde şart çekimi, şart fonksiyonu ile yargı bildiren bağımsız bir cümle değil, ancak yargı bildirmeyen bağlı bir cümle kurabilmektedir (Ergin, 2012: 309).

Eski Türkçede şart çekimi {-sAr} ekiyle ifade edilir (Gabain, 1988: 91; Alyılmaz, 1994: 109; Tekin, 2003: 177). Şart kipi, Eski Türkçe döneminde diğer kiplerde olduğu gibi iyelik kökenli kişi ekleri ya da kişi zamirleriyle birlikte kullanılmamış, kişi unsuru ana cümlenin yükleminden anlaşılmıştır. Şart kipinin bu dönemde kişi unsuruna bağlanmadan kullanılması, ekin zarf-eylem şeklinde kullanıldığı kanısını güçlendirmektedir (Bulak, 2011: 78). Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise {-sA} eki ile yapılır. Sadece *Gülistan Tercümesi*'nde 2. teklik şahısta ekin {+An} ile genişletilmiş {-sAñAn} biçimine rastlanmıştır (Güner, 2013: 243).

Kiyıkbayev vd., tarafından hazırlanan *Başkort Têlê* adlı kitapta 'bir iş ve hareketin yerine getirilmesi için ikinci bir iş ve hareketin şart olduğunu anlatır' şeklinde tanımlanan şart kipi, anlam yönünden ikiye ayrılmaktadır:

1. Gerçek şart, yani gerçekleştirilebilen iş ve hareket, süreç. Örneğin: *Çağrısalar, gideriz.*

2. Gerçek olmayan şart, yani gerçekleştirilemeyen, istekteki, hayaldeki iş ve hareket, süreç. Örneğin: *Kanatlarım olsa, uçarak gelip seni görürdüm.*

Şart kipi esas eyleme {-hA} eklerinin getirilmesiyle yapılır. Başkort Türkçesinde şart kipinin analitik şekilleri de kullanılır: *barğan bulha, barır bulha, barha ině, barğan bulha ině*. Eğer konuşan ya da yazan kişi şart anlamını güçlendirmek isterse, ifadenin başında «*eger, eger ze*» bağlacını kullanır. Eğer şart kipi «*iken*» edatının önündeysen, istek bildirir (2010: 135).

Başkurt Türkçesinde şart kipi, iyelik kökenli şahıs ekleri ile çekime girer. Ek, kalın ünlülerden sonra {-ha}; ince ünlülerden sonra {-he} şeklindedir. Şart kipinin olumsuzu için diğer kiplerde olduğu gibi {-mA} olumsuzluk eki kullanılır. Soru şekli için de soru eki kullanılmaktadır. Ek şahıs eklerinden sonra gelir (Dmitriyev, 1950: 179; Yazıcı Ersoy, 2018: 297).

Etü.	Kıp.	Bşk.
{-sAr}	{-sA}	{-hA}

Tablo 1.2.5.9. Şart Kipi

Olumlu Çekim Örnekleri:

Eger min bil eşte kēşē yarzamınan fayzalanham, minēñ küñlēmden ilahiy nur kaşır, ul saқта min hēzzēñ ösön bil möğjizelē körşekterzē eşley almam tip kurqam. “Eğer ben bu işte insan yardımından *faydalanırsam*, benim gönlümden ilahi nur kaçır, o zamanda ben sizin için bu mucizevi testileri yapamam diye korkuyorum.” (552).

Tēleheñ, hiñe alla itēp tabınırğa la ezērmēn. Tik hinēñ izgē keñeşēñdē min, nisēk kēne tēlehem de, қабул ите алманım. “İstersen, sana Tanrı gibi tapmaya da hazırım. Sadece senin kutsal nasihatımı ben ne kadar istesem de, kabul edemem.” (341).

Şuğa küre, nisēk kēne tırışañ da, kombayn ürzenērek üte. “Bundan dolayı, ne kadar *çalışsan* da biçerdöver daha üstten geçiyor.” (1528).

Yemil, bik niq ğerlenhe le, haman öndeşmenē, tüzzē. “Yemil çok *utansa* da, hiç konuşmadı, sabretti.” (1884).

– *Davıl minēñ kemenē le қаyаға берēp sayratha, bēz ni eşlerbēz? -tigendēr indē, balaқay...* “– Fırtına benim gemiyi de kayaya vurup *parçalarsa*, biz ne yaparız? demiş şimdi, çocuk...” (1016).

Binavınday ezem aqtığı mēnen min, hatta hēz tēlehegēz ze, horahağız za, bēr karapta қала алмайım. “Bunun gibi insan artığıyla, siz *dileseniz* de, *isteseniz* de aynı gemide kalamam.” (1392).

Yamğır yavmaş ēlēk eylenēp sıқhalar yarar inē. “Yağmur yağmadan önce dönüp *çıkşalar* iyi olurdu.” (2066).

– Eger bēz kōn hayın şulay **yıyahak**, kolhozğa ni tiklēm yarzam itken bulasaķbız? “– Eđer biz her gūn bōyle **toplasak**, çiftliğe ne kadar yardım etmiş olacağız?” (1677).

– Eger urtasa biş başaķtan **işplehek**, ikē yōz illē kilogramm. “– Eğer yaklaşık olarak beş başaķtan **sayarsak**, iki yüz elli kilogram.” (1631).

Olumsuz Çekim Örnekleri:

İşanmahañ, bına kara. “**İnanmıyorsan**, şuna bak. ” (63).

Ėyē, ēyē, **ışanmahağız**, prēdsēdatēl ağayzan horağız. “Evet evet, **inanmazsanız**, başkan abiye sorun.” (1520).

Unı **taşlamahalar** za, vaķıtı yētkes, diñgēz tınır inē lebaha! “Onu **birakmasalar** da zamanı gelince deniz susardı!” (1181).

– Bēzzēñ karağayzar tiklēm ũk zur **bulmaha** la, barıbēr şep ağas iken bıl... “– Bizim çam ağaçları kadar çok büyük **olmasa** da, yine de güzel ağaçmış bu...” (1996).

Kılmehe, Zōlhize ni eşler? “**Gelmezse** Zōlhize ne yapar?” (850).

Ye, sığıp **ōlgōrmehek**, bēzzēñ bōtebēzzē le kümēp kite inē lebaha bıl hıv! “Evet, çıkmayı **başaramasaydık**, bizim hepimizi de gömüp giderdi bu su!” (2106).

Küberek eşlemeheñ, ikmeklēk te aķsa tabıp bulmayasaķ! “Daha çok **çalışmazsan**, ekmeğe dahi para bulunamayacak!” (479).

-hA şart eki dışında Yazıcı Ersoy 2014’de şart kipini karşılayan analitik kuruluşlardan bahsetmiştir. Bu kuruluşlardan olan {-p} **ķalha** için şu açıklama verilmiştir:

Yazıcı Ersoy, {-p} **ķalha** analitik kuruluşu ile ilgili “{-A / -y} **ķalha** analitik kuruluşunun şart fonksiyonundan bahseden Yuldaşev’in, {-p} **ķalha** yapısının şart fonksiyonundan bahsetmediğini aktarmıştır. Yazıcı Ersoy, taradığı metinlerde, en az {-A / -y} **ķalha** kuruluşu kadar, {-p} **ķalha** kuruluşunun da şart fonksiyonuna rastladığını belirtmiştir. Bu analitik kuruluşun da şart fonksiyonu üstlenen diğer analitik kuruluşlar gibi, gerçekteşmesi mümkün olan bir şart söz konusu olduğunda, bir başka hareketin gerçekteşeceğine işaret etmek için kullanıldığını belirtmiştir (2014: 330). Bu yapı metnimizde tek bir örnekte tespit edilmiştir.

Eger ul bında, diñgēz yarında, meñgēlēkke **yōqlap ķalha**, avılđaştarına unı küterēp alıp kaytıvı, ķaya öştōndegē ķebērlēkke mēndērevē bik avır bulasaķ tabaha... “Eğer o

burada, deniz kıyısında, sonsuza kadar *uyursa*, hemşehrilerinin onu kaldırıp geri götürmesi, kaya üstündeki mezarlığa çıkarması çok zor olacak işte...” (1267).

1.2.5.1.2.1.2.3. Gereklilik Kipi

Bir oluşun, bir kılışın veya tasarlanan bir eylemin yapılması gereğini bildiren bir kiptir (Korkmaz, 2017: 613). Gereklilik, ihtiyaç geleceği ilgilendiren bir konu olduğu için, gereklilik çekimi bizi gelecek ve geniş zamana gönderir (Karaağaç, 2012: 375).

Eski Türkçede ayrı bir gereklilik eki bulunmamaktadır. Eylemde gereklilik kavramı, ya doğrudan doğruya gelecek zaman çekimiyle ya gelecek zaman sıfat-eylemine ve şart şekline *kerek* sözünün eklenmesiyle ifade edilir. (-gu, -gü kerek; (kerek +) –sA) (Öner, 2013: 207).

Tarihî Kıpçak Türkçesinde gereklilik kipi ya zaman eklerinin, özellikle de gelecek zamanın, gereklilik görevinde kullanılmasıyla ya da {-Ar}, {-sA}, {-mAK}, {-mAḥ} *kerek* yapılarıyla ifade edilir. Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinde örnekleri az da olsa {-mAll} ekiyle ve *kerek + eylem + {-GAY} ~ {-KAY} + şahıs eki* biçiminde yapılan gereklilik biçimleri de mevcuttur. Bu metinlerdeki bir diğer gereklilik kuruluşu ise {-GA} *tiyesidir / tiyişlidir* şeklindeki analitik yapıdır (Güner, 2013: 249).

Dmitriyev, *Başkırt Têlênêñ Grammatikahı* adlı kitabında gereklilik kipine *modal hüzzet* başlığı altında yer vermiş, *bar, yuq, tügêl, kerek ve tÿyêş, iken, buğay* olmak üzere altı adet modal söz olduğunu belirtmiştir (1950: 133).

Başkırt Türkçesinde gereklilik kipi için bağımsız bir ek yoktur. Gereklilik ifadesi genellikle analitik yapılarla yapılmaktadır. Gereklilik kipinin ifadesi için yedi tip yapı mevcuttur (Yazıcı Ersoy, 2014: 355; Yazıcı Ersoy, 2018: 309).

1. Tip Gereklilik Kipi:

{-rGA} *tÿyêş* analitik kuruluşu, Başkırt Türkçesinin ad-eylem eklerinden biri olan {-rGA} ve *tÿyêş* sözünün bir araya gelmesinden oluşur. {-rGA} ad-eylem eki ünlüyle biten eylemlere yardımcı ünlü olmaksızın, doğrudan doğruya getirilmektedir. Ekin, ikinci ünsüzü, eklendiği eylemin son ünlüsünün ince ya da kalın olmasına göre değişmekte; ince ünlüden sonra /g/, kalın ünlülerden sonra /ğ/ ünsüzü gelmektedir. Ünsüzle biten eylemlerden sonra ise ek, yardımcı ses olarak eklendiği eylemin son hecedeki ünlüsüne uygun olan /ı/, /ê/, /o/, /ö/ ünlülerinden birini alır. Ekin ikinci ünsüzü yine kalınlık incelik uyumuna göre /g/ ve /ğ/ olarak eyleme gelir (Yazıcı Ersoy, 2018: 309).

Başkurt Türkçesinde bu yapının çekimi iki şekilde gerçekleşir. Bunlardan ilki {-rGA} ad-eylem eki ile çekimlenen asıl eylemden sonra gelen *tëyëş* sözüne şahıs eklerinin getirilmesiyle; ikincisi ise ad-eylem ekini alan asıl eylemden önce şahıs zamirleri kullanılarak gerçekleşir (Yazıcı Ersoy, 2018: 309).

Bu analitik kuruluşun olumsuz şekli, *tëyëş* sözünün {-mA} olumsuzluk ekini kabul etmemesinden dolayı ya {-rGA} ad-eylem ekinin olumsuzu {-mAşkA} ekinin ya da *tügël* sözünün eyleme getirilmesiyle yapılmaktadır. Soru şekli de yine yapının diğer olumlu ve olumsuz şekillerinde olduğu gibi iki şekilde gerçekleşir. Her iki şekilde de soru eki kullanılır; ancak soru eki şahıs ekinden sonra ya da doğrudan doğruya *tëyëş* sözünden sonra kullanılır (Yazıcı Ersoy, 2018: 309).

2. Tip Gereklilik Kipi:

{-rGA} *kerek* kuruluşu da ad-eylem eki olan {-rGA} ekinden sonra *kerek* sözünün kullanılmasıyla kurulmaktadır. Bu yapı şahıs ekleri ile kullanılmayıp kendisinden önce yaklaşma durum eki almış şahıs zamiri ile oluşmaktadır. Bu yapıda kimi zaman yaklaşma durum eki alan şahıs zamiri yapının sonunda kullanılabilir. Hatta zaman zaman da zamir hiç kullanılmayabilir. Bu durumda yargı genellikle 3. şahsa yöneliktir (Yazıcı Ersoy, 2018: 312).

Bu yapının da olumsuz şekli iki şekilde yapılmaktadır. İlkinde eylem tabanına {mAşkA} olumsuzluk eki getirilir, ikincisinde ise *tügël* kiplik sözü yapının sonuna gelir. Yapının soru şekli de yapının sonunda soru ekinin getirilmesiyle yapılır (Yazıcı Ersoy, 2018: 312).

{-rGA} *kerek* yapısının {-rGA} *tëyëş* yapısından ayıran fark, onun zorunluluktan daha çok gerekliliğe işaret etmesidir.

Başkurt Türkçesinde gereklilik ifadesi için kullanılan {-rGA} *kerek* ; {-rGA} *tëyëş* yapılarındaki *kerek* ve *tëyëş* kiplik sözleri bazen düşerler ve gerekliliği sadece {-rGA} eki karşılar. Bu ek ile ifade edilen gereklilik şekli, şahıs ekleri ile çekime girmeden gerçekleşir. İfade edilen anlam çoğunlukla genel bir hüküm taşır. Bu ad-eylem ekinin gereklilik ifade etmesi kendi bünyesinden kaynaklanmamaktadır. *Kerek* ve *tëyëş* sözlerinin düşmesiyle bu işlevi tek başına üstlenmesi ile gerçekleşir (Yazıcı Ersoy, 2018: 313).

3. Tip Gereklilik Kipi:

Herhangi bir oluş ya da hareketin mutlaka gerçekleştirilmek zorunda olduğu anlamı, Başkurt Türkçesinde {-rGA} *tura kil-* yapısı ile de ifade edilebilmektedir. Bu yapı, {-rGA} ad-eylem ekinden sonra *tura* (< togru) “uygun, gereken, zaruri” sözünün kullanılması ve ardından *kil-* eyleminin herhangi bir eylem çekim eki alarak çekime girmesi ile gerçekleşir. Genellikle şahıs eki almadan daha çok 3. şahsa yönelik kullanılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 315).

Yapının olumsuz ve soru şekli, *kil-* eyleminden sonra gelen çekim ekinin alacağı olumsuzluk ya da soru ekleriyle gerçekleşir.

4. Tip Gereklilik Kipi:

Başkurt Türkçesinde gereklilik ifade etmek için kullanılan bir başka kuruluş {-mAk} *kerek* yapısıdır. Bu yapı herhangi bir şahıs ekiyle çekime girmeden kullanılmaktadır. Şahıs eklerini almadığı için bu yapı daha çok genel geçer hükümleri ifade etmek için, genellikle soru cümlelerinde kullanılır. Bu durumda {-mAk} *kerek* yapısı, *ni* “ne”, *nisëk* “nasıl”, *kalay* “hangi” vb. gibi birtakım soru sözleriyle birlikte kullanılarak, yapılacak iş, oluş ya da hareketin nasıl, ne şekilde yapılması gerektiğini sormak üzere, soru cümleleri içerisinde yer almaktadır. Bu yapının olumsuz şekli, {-mAk} ad-eylem ekinden önce olumsuzluk eki {-mA} nın kullanılmasıyla yapılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 316).

5. Tip Gereklilik Kipi:

Başkurt Türkçesinde gerekliliği ifade eden bir başka yapı da {-v} ad-eylem ekinden sonra *kerek* sözünün getirilmesiyle yapılır. {-v} *kerek* yapısı, belirli bir şahsa yönelmeden daha genel bir şekilde 3. şahısta kullanılabilirdiği gibi, kendinden önce yaklaşma durum eki almış bir zamirle kullanılarak belirli bir şahsa yönelebilmektedir. {-v} ad-eylem eki Başkurt Türkçesinde, ünlüyle biten eylemlere {-v}, ünsüzle biten eylemlere ise {-i)v}, {-(ë)v}, {-(o)v}, {-(ö)v} şeklinde gelir. Olumsuz şekli yapının sonuna *tügël* sözünün getirilmesiyle, soru şekli ise yapının ardından soru ekinin kullanılmasıyla meydana gelir (Yazıcı Ersoy, 2018: 317).

6. Tip Gereklilik Kipi:

{-AhI / -yhI} *bar / yuk* yapısı, Başkurt Türkçesinde gereklilik ve zorunluluk kiplik anlamlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Yapı, Başkurt Türkçesinde kuvvetli istekten doğan bir gerekliliği ifade etmektedir. Gerekliliğin temelinde bir istek anlamı bulunmakta, kişi istekleri yönünde gerekliliği hissedebilmektedir. {-AhI / -yhI} *bar / yuk* yapısının

sunduğu gereklilik zaman zaman mecburiyete doğru da gidebilmektedir. Bu yapı Başkurt Türkçesinde genellikle 3. şahıslarda kullanılmaktadır. Yapıda *bar* sözü ile olumluluk, *yuk* sözü ile olumsuzluk meydana gelmektedir (Yazıcı Ersoy, 2018: 319).

7. Tip Gereklilik Kipi:

{-Dı}, {-Dě}, {-DO}, {-nı}, {-ně}, {-nO} {-zı}, {-zě}, {-zO}, {-(ı, ě, O)p} *bulha kerek* yapıları herhangi bir şahsa yönelmeden genel bir tahmin veya varsayımı ifade etmek üzere teklik üçüncü şahısta kullanılmaktadır. {-hA} eylem çekim ekini alan *bul-* eylemi ve *kerek* sözcüğünün bir araya gelmesinden oluşan bu yapılar Başkurt Türkçesinde tahmin veya bir çıkarımı ifade etmek üzere kullanılır. Tahmin, çıkarım ve gereklilik arasındaki semantik bağdan kaynaklanan bu anlam çeşitlenmesinde hem {-hA} şart kipi ekinin hem de *kerek* sözcüğünün bir araya gelmesinin etkisi büyüktür (Yazıcı Ersoy, 2014: 382).

Etü.	Ayrı bir gereklilik eki bulunmamaktadır. {-gu}, {-gü} kerek, (kerek + {-sA} yapıları ile gereklilik ifade edilir.
Kıp.	{-Ar}, {-sA}, {-mAK}, {-mAH} kerek, {-mAlI} eki, kerek + eylem + {-GAy} ~ {-KAy} + şahıs eki yapısı, {-GA} tiyesidir / tiyışlidir analitik yapısı
Bşk.	{-rGA} tēyēš, {-rGA} kerek, {-rGA} tura kil-, {-mAk} kerek, {-v} kerek, {-Dı}, {-Dě}, {-DO}, {-nı}, {-ně}, {-nO} {-zı}, {-zě}, {-zO}, {-(ı, ě, O)p} bulha kerek {-AhI/-yhI} bar/ yuk

Tablo 1.2.5.10. Gereklilik Kipi

1. Tip Gereklilik İfadesi: {-rGA} tēyēš

– *Bězzěň ěš avildaštarzı hōyōndörōrge tēyēš.* “– Bizim işimizde hemşehrileri *sevindirmek gerek.*” (292).

*Gümərzerə bulıp, balaları ir yēthe, yola buyinsa Zölhize motlak Aznağoldo**ko bulırğa tēyēş...*** “Ömürleri olur, çocukları büyürse, geleneğe göre Zölhize mutlaka Aznogol’un **olmalı...**” (804).

*Kanadı bar saқта ılasın osor**ğa tēyēş.*** “Kanadı varken şahin **uçmalı.**” (1103).

– *Min diñgēzze yözörge tēyēş.* “– **Ben** denizde **yüzmeliyim.**” (1111).

2. Tip Gereklilik Kipi: {-rGA} kerek

*E kürşēge yar**zam itērge kerek** bit.* “Fakat komşuya **yardım etmek gerek.**” (350).

*Bıl körşekterzē le şep kēne itēp ozata halır**ğa kerek...*** “Bu güzel testileri de **satmaya göndermek gerek...**” (439).

*Aksarlaqtarga his şikhēz **qayırğa kerek.*** “Martılar da hiç şüphesiz **dönmeli.**” (997).

*Yēmērlmegendēr, his kisēkmešten barıp, bēreyhēne hatıp **kitērge kerek.***
“Yıkılmadan, hiç gecikmeden gidip birisine satıp **gitmeli.**” (1093).

*Şulay za **qayırğa,** Zölhizenē huñğı tapkır **kürēp qalırğa kerek...*** “Yine de geri **dönmeli,** Zölhize’yi son kez **görmeli...**” (1149).

– *Başaqtarzı yıyıp **alırğa kerek!** -tip şavlaştılar balalar.* “– Başakları **toplamak gerek!** diye bağırdı çocuklar.” (1644).

4. Tip Gereklilik Kipi: {-mAk} kerek

*Emme **ni eşlemek kerek?*** “Ama **ne yapmak gerek?**” (209).

Ni eytmek kerek? “**Ne söylemek gerek?**” (689).

6. Tip Gereklilik Kipi: {-AhI/-yhI} bar/ yuk

*Avılda tev başlap iškēnē yēmērehē, yañının nigēzēn **halahı bar,*** «*kunaqlaşıp yörör saqmı ni*», -tip uylayhıñ. “Köyde ilk olarak eskiyi bozup, yeninin temelini **kurmalı,** «misafirleşmenin zamanı mı şimdi» diye düşünüyorsun.” (232).

Eytēp torahı la yuk. “**Söylemeye gerek de yok.**” (209).

7. Tip Gereklilik Kipi: {-Dı}, {-Dē}, {-DO}, {-mı}, {-nē}, {-nO} {-zı}, {-zē}, {-zO}, {-ı, ē, O)p} bulha kerek

*Malay işētmenē **bulha kerek,** hamam yēr östōnde ēyēlēp yörōvēn davam ittē.*
“Çocuk **duymamış olsa gerek,** sürekli toprakta eğilerek yürümeye devam etti.” (1503).

Hasbulat olatay, üzėnėň aňlatmahına ışanıv-ışanmavımdı tőšönörge tėlep bulha kerek, miňe bik iğtibarlı qarap tora birzė le tağı handıǵına ėyeldė. “Hasbulat amca, kendi anlattıklarına inanıp inanmadığımı *anlamayı istemiş olsa gerek* duruverdi ve bana çok dikkatlice bakarak sandığa eğildi.” (37).

1.2.5.1.2.1.2.4. Emir Kipi

Emir kipi, yapılması istenen işi kesinliğe bağlayarak emir biçiminde ifade eden bir gramer kalıbıdır. Bu kalıpta kip ekleri ile şahıs ekleri iç içe girmiştir. Eylem kök veya gövdesine getirilen kip eki aynı zamanda şahıs da karşıladığından, kipe ayrıca şahıs ekleri getirilmez. Dolayısıyla, her şahıs için ayrı bir emir eki vardır (Korkmaz, 2017: 591).

Emir kipi, Eski Türkçe (Tekin, 2003: 179; Bulak, 2017: 281) ve tarihî Kıpçak Türkçesinde (Güner, 2013: 234) de her şahısta değişen eklerle çekimlenmektedir. Aynı şekilde Başkurt Türkçesinde de emir kipi, eylem tabanına gelen ve her şahısta değişen ekler vasıtasıyla yapılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 320; Yazıcı Ersoy, 2014: 294).

Başkort Tələ adlı kitapta emir kipi için şu bilgiler verilmektedir:

Emir kipinin diğer kiplerden farkları vardır: Bu kipin 1. şahıs şeklinin olmamasıdır. Teklik ve çokluk 1. şahıs şekilleri (*barayım, barayık*) emir anlamını bildirmez: bu şekiller temel olarak istek, rica, davet anlamlarını bildirmekle sınırlandırılır. Bu sebeple istek kipi şekilleri olarak görülür. Bu kipin teklik 2. şahıs şekli için bir ek yoktur ve eylemin kök ya da gövdesiyle karşılanır. (Kiyikbayev vd., 2010: 133).

Dmitriyev de emir kipinin 1. teklik şahıs ekinin olmadığını söylemektedir. Emir kipinde 1. çokluk şahıs için {-(a)yık}, {-(e)yėk}, {-yık}, {-yėk} eklerini veren Dmitriyev, çokluk 1. şahıs şeklinin anlam yönünden emiri bildirmekten daha çok, konuşanın kendi yapacağı işe çağırmayı, davet etmeyi bildirdiğini; bu şekilde bunun yarı emir, yarı istek olduğunu ifade eder. Olumsuz şekli {-mA} olumsuzluk ekinin eylem kök ve gövdesi ile şahıs ekleri arasına girmesiyle yapılır (1950: 174).

	Etü.		Kıp.		Bşk.	
	Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk
1. Şahıs	-(A)yIn	-(A)IIm	-AyIn, -AyIm, -GAyIm, -yIm, -IyIm	-Allm, -AlUm, -GAllm, -Allk, -Allh, -IIK, -IIh, -All	-yım, -yėm -(a)yım, -(e)yėm	-yık, -yėk -(a)yık, -(e)yėk

2.Şahıs	Eksiz, -gII	-ñ, -ñIAr	Eksiz; -GII, -KII,-GUI, -GIn,-GUn, -KIn	-ñ, -ñIz, -ñUz, -ñIAr	Eksiz	-(ı)ğız, -(ë)ğëz, -(O)GOz
3.Şahıs	-zU(n), -çUn	-zU(n), -çUn	-sIn, -sUn	-sInIAr, -sUnIAr	-hın, -hën, -hOn	-hındar, -hënder, -hOndOr

Tablo 1.2.5.11. Emir Kipi

Yazıcı Ersoy, Başkurt Türkçesindeki emir eklerinin değişken şekillerini şu şekilde belirtmektedir (2018: 320):

Teklik 1. şahıs emir eki, ünlüyle biten eylemlerden sonra *-yım/-yëm*; ünsüzle biten eylemlerden sonra *-ayım/-eyëm* şeklindedir.

Teklik 3. şahıs emir eki kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına uyarak, son hecesinde /ı/, /ë/, /u/, /ü/ ünlülerinden birinin bulunduğu bir eylemden sonra *-hın, -hën*; yine son hecesinde /o/, /ö/ ünlülerinden birinin bulunduğu bir eylemden sonra ise *-hon, -hön* şeklindedir.

Çokluk 1. şahıs emir eki, ünlüyle biten eylemlerden sonra *-yık/-yëk*; ünsüzle biten eylemlerden sonra *-ayık/-eyëk* şeklinde gelir.

Çokluk 2. şahıs emir eki, ünlüyle biten eylemlerden sonra *-ğız/-ğëz/-ğoz/-göz*; ünsüzle biten eylemlerden sonra ise, /ı/, /ë/, /o/, /ö/ yardımcı ünlülerinden uygun olanı alarak gelir.

Çokluk 3. şahıs emir eki, son hecesinde /ı/, /ë/, /u/, /ü/ ünlülerinden birinin bulunduğu bir eylemden sonra *-hındar, -hënder*; son hecesinde /o/, /ö/ ünlülerinden birinin bulunduğu bir eylemden sonra ise *-hondar, -hönder* şeklindedir.

Başkurt Türkçesinde emir kipinin olumsuz şekli, emir eklerinden önce eylem tabanına *-mA* olumsuzluk ekinin; soru şekli ise *-mX* soru ekinin çekimin sonunda getirilmesiyle yapılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 321).

Teklik 1. Şahıs Örnekleri:

Başkurt Türkçesinde emir kipi çekiminin {-yIm/-AyIm} teklik 1. şahıs ve {-yIk/-AyIk} çokluk 1. şahıs ekleri bütün diğer Türk yazı dillerinde olduğu gibi emirden çok istek işlevinde kullanılmaktadır.

«İndë gël şulay bulır. Rehetlenëp **uynayım**, **köleyëm** gëne tiheñ, küñël töbönen elle nindey bër taviş: “«Artık hep böyle olur. Sadece rahat edip **oynayayım** ve **güleyim** desen de, içinden bir ses:” (1793).

Hıv **alayım** tip, *qom hoşop alğan*. “Su **alayım** diye kum doldurmuş.” (1876).

Bögön ul hikeyettë min hiñe **höleyëm**. “Bugün o hikayeyi ben sana **anlatayım**.” (227).

– Min keñeş **birmeyëm**. “– Ben nasihat **vermeyeyim**.” (1103).

– **Barmayım** elë. “– **Gitmeyeyim** şimdi.” (1923).

Teklik 2. Şahıs Örnekleri:

– Hin bëzzë oşonda **köt**. “– Sen bizi burada **bekle**.” (1018).

Yakşılıktı eşle le diñgëzge **ırğıt**. “İyilik yap denize **at**.” (406).

Qustıñdı **qara**, eseyëñe yarzamsı **bul**. “Kardeşine **bak**, annene yardımcı **ol**.” (1829).

– Yarar atay, tınıs **bul**. “– Olur baba, rahat **ol**.” (1832).

– **Qurqma**. “– **Korkma**.” (1939).

Tik hin gëne **üzgerme**. “Yalnız sen **değişme**.” (647).

Teklik 3. Şahıs Örnekleri:

– **Yal ithën**. “– **İstirahat etsin**.” (1838).

Nisëk şulay **itmehën**? “Nasıl böyle **yapmasın**?” (1358).

Ular artaban da **kübeymehën**, **kiñeymehën** ösön, ularğa bëz «yeşël yügen» këyžërëp, avızlıqlap alırbız, -tinë. “Onlar gittikçe **güçlenmesin**, **artmasın** diye onlara biz «yeşil yular» bağlayıp, ağızlık takarız dedi.” (2119).

«Eyze, **uylanhın**. Hikeyettëñ sërlë kineyehëne **töşönhöñ** elë bı!..» -tip yoqlağanga halışıp ta yatahr elë ul. “«Haydi, **düşünsün**. Hikâyenin anlatmak istediği gizemli şeyi **düşünsün** şimdi o...» diye uyumak için hazırlanıp yatar o.” (180).

Çokluk 1. Şahıs Örnekleri:

– Malayzar, ye këm şep yügëre? **Yarışayık!** “– Çocuklar, haydi kim daha hızlı koşuyor? **Yarışalım!**” (2081).

– *Yemil, eyze, hıv inërge barayık!* “- Yemil, haydi su almaya **gidelim!**” (1922).

Bınavı iħatanı ikevlep eşlep bötöp kuyayık. “Bu çiti iki kişi birlikte yapıp **bitirelim.**” (1925).

Eyze, bërgelep eşleneyëk, belki, bığasa bër këm de eşley bëlmegeñ körşekter yaharbız, -tigen. “Haydi, birlikte **gayret edelim,** belki hiç kimsenin dahi yapamayacağı testiler yaparız, demiş.” (293).

– *Bınavı iħatanı eşlep bötöreeyëk, tim.* “– Buradaki çiti yapıp **bitirelim,** diyorum.” (1929).

Çokluk 2. Şahıs Örnekleri:

Ëyë, ëyë, ışanmahağız, prëdsëdatël ağayzan horağız. “Evet evet, inanmazsanız, başkan abiye **sorun.**” (1520).

– *Oşoğa yebëşëp sığığız!* “– İşte buna tutunup **çıkın!**” (2097).

– *Ƙarağız indë anavı alyotto!* “– **Bakın** şimdi işte ahmağa!” (321).

Şulay za hëz, ağay, kombaynığızzı mömkin tiklëm tübendenërëk aldırırğa turışığız. “Yine de siz, abi, biçerdöverinizi mümkün olduğu kadar daha aşağıya almaya **çalışın.**” (1531).

Çokluk 3. Şahıs Örnekleri:

Ëřterën taşlap, hıv ine kithënder, tip uylanı řikëllë ul. “İşlerini bitirip su almaya **gütsinler,** diye düşündü o.” (1943).

Eyze, bëlmeğender hoğlanhındar hinëñ bıł yahalma möleyëmlëğëne... “Haydi, bilmeyenler **büyülensinler** senin bu sahte samimiliğine...” (1262).

Başkurt Türkçesinde konuşucunun isteğini ifade eden bazı cümlelerde *eyze* “haydi”, *eyzegëz* “haydi” gibi sözcükler kullanılır. Bunlar konuşucunun muhatabına ifade ettiği isteğini kuvvetlendirmeyi ve bu yönde onu harekete geçirmeyi amaçlar (Yazıcı Ersoy, 2018: 323).

Eyze, uylanhın. “**Haydi,** düşünsün.” (180).

Eger tëlegëñ ihlas bulha, eyze, ultır. “Eğer isteğin gerçekse, **haydi** otur.” (336).

– *Eyze, şunda üz hönerëñ mënen kinenëp şögöllen.* “– **Haydi,** burada kendi hünerinle ilgilen.” (547).

– *Eyze yehet bul, yarhu, yël, yarış minëñ mēnen!* “– *Haydi çabuk ol, coş*, fırtına, benimle *yarış!*” (669).

– *Eyzeğëz, kittëk.* “– *Haydi* gidelim.” (1662).

– *Eyzeğëz, şunda töşöp, halkın alıp sığayık, -tinë.* “– *Haydi* şuraya inip, serinleyip çıkalım, dedi.” (2048).

Başkurt Türkçesinde emir ekleri kimi zaman konuşucu ya da anlatıcı tarafından beddua veya hayır dua ifade etmek için de kullanılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 323).

– *Yulıgız uñ bulhın.* “*Yolunuz açık olsun.*” (807).

– *Heyërlë bulhın... tip bışıldanı ul, kaltıranğan, kapıl niķ kartayıp kitken taviş mēnen.* “– *Hayırlı olsun...* diye fısır fısır konuştu o, korkmuş, birden çok yaşlanmış sesiyle.” (1156).

Yazıcı Ersoy, bu işlev için kullanılan bir başka ekin {-GXr/-GXrX} eki olduğunu ve bu ekin, şahıs çekimine girmeden sadece 3. şahıslarda kullanıldığını belirtmektedir. {-GXr/-GXrX} ekinin, bugün Başkurt Türkçesinde kullanımda olan bir emir eylem çekim eki olmadığını; ancak, {-GXr} ekinin tarihî Türk yazı dillerinin ve bugün kimi Türk yazı dillerinde emir kipi çekiminde teklik 2. şahısta kullanılan bir ek olduğu bilgisini vermektedir. Emir teklik 2. şahısta Türk dilinin en eski dönemlerinden günümüze kadar {-gXl}, {-gXn}, {-gXr} pekiştirici eklerinin kullanılageldiğini belirten Yazıcı Ersoy, Başkurt Türkçesinde bugün emir çekiminde kullanılmayan, ancak; yine beddua, kargış ayrıca hayır dua ve alkış gibi anlamlara yönelen ifadelerde {-GXr / -GXrX} ekinin kullanıldığını belirtmiştir (Yazıcı Ersoy, 2018: 323).

Şahin, Tatar Türkçesinde alkış ve kargışların bildirilmesinde tasarlama kiplerinden emir veya istek, {-GAn} geçmiş zaman sıfat-eylem eki ve kimi eskilteli şekiller ile özellikle {-GIrI} ekinin kullanıldığını belirtmiş; alkış ve kargışların bildirildiği bu ek ve şekillerden Tatar Türkçesinde özellikle kargış bildirim için emir kipiyle -GIrI ekinin yaygın kullanıldığına dikkat çekmiştir (2010: 383). Yazıcı Ersoy ve Şahin’in incelemiş olduğu bu ek metnimizde tanıklanmıştır. Bu ek metinde beddua anlamında kullanılmıştır.

– *Vet melgün, kēşë yözö mēnen yözlö bulıp yeşegen bit, leğnet töşkörö! Kēbëre yılandar, ermendëler oyahına eylengëre!* -tip kargagan halık unı hezër. “– Ya melun, insan yüzüyle yüzlü olarak yaşamış işte, *lanet olası!* Mezarı yılanlar, çıyanlar yuvasına *dönüşesice!* diye beddua etmiş halk ona şimdi.” (616).

1.2.5.1.2.2. Birleşik Çekimler

Bildirme ve tasarlama kipleri ile bildirilen ve tasarlanan hareketlerin görülen geçmiş zamanda, öğrenilen geçmiş zamanda veya şart şeklinde ortaya çıktığını veya çıkacağını ifade etmek için birleşik kipler kullanılmaktadır. Birleşik kip iki çekimli eylemin bir araya gelmesiyle, birlikte kullanılmasıyla oluşmaktadır. Birleştirilen bu iki çekimden biri bir şekil ve zamanı, diğeri de başka bir şekil ve zamanı karşılayarak birbirine bağlanan iki şekil ve zamanı birlikte ifade ederler. Bunun için çekimli eylemlerden birinin eylem kökünün belirli bir anlam taşımaması, böylece birleşen iki çekimin tek bir eylem etrafında toplanması gerekir. Bu durumda birleşik kipte ortaya çıkan çekimli şeklin anlamına eylemlerden biri hem kökü hem de şekil ve zaman eki ile; diğeri ise sadece şekil ve zaman eki ile katılır (Ergin, 2013: 319).

Birleşik kipli eylemler, olumlu ya da olumsuz bir esas eylemin genellikle yalnız kip eki almış ve çekime girmemiş olan biçimine, *i-* ek-eylemin çekimli şekillerinin eklenmesiyle oluşur. Bu oluşma, ek-eylemin nitelik ve kullanım özelliklerine uygun bir gelişmenin sonucudur. Yani, *i-* ek-eyleminden önceki kısım; şekil, zaman, olumluluk, olumsuzluk ve soru kavramları taşıyan birer sıfat-eylem yani ad durumundadır. Birleşik zamanlı eylemlerde *i-* ek-eylemin sadece görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart kipi ekleri almasından dolayı, birleşik kipler kendi içlerinde hikâye birleşik kipleri, rivayet birleşik kipleri ve şart kipleri olmak üzere üç gruba ayrılır (Korkmaz, 2017: 644).

1.2.5.1.2.2.1. Hikâye Birleşik Çekimi

Birleşik kipli eylemlerin hikâye şekli asıl eylem kipinin gösterdiği hareketin görülen geçmiş zamanda meydana geldiğini bildirir. Bu çekim konuşanın geçmiş zamanda gördüğü hareketleri hikâye etmek, anlatmak için kullanacağı eylem şeklidir. Asıl eylemin kipleri *i-* eyleminin görülen geçmiş zamanının veya ekleşmiş şeklinin birleşmesiyle ortaya çıkar. Emir dışındaki bütün kiplerin hikâye şekli vardır (Ergin, 2013: 321).

Eski Türkçe, Tarihî Kıpçak Türkçesi ve Başkurt Türkçesinde hikâye birleşik çekimi asıl eyleme herhangi bir kip eki, ek-eyleme ise görülen geçmiş zaman kip ekinin getirilmesiyle yapılır. Ek-eylem Eski Türkçe döneminde “*er-*” (Tekin, 2003: 189), tarihî Kıpçak Türkçesinde “*ér-, é-*” (Güner, 2013: 250), Başkurt Türkçesinde ise “*i-*” (Yazıcı Ersoy, 2018: 327) şeklinde kullanılır.

Etü.	Kıp.	Bşk.
er-	ér-, é-	i-

Tablo 1.2.5.12. Ek-eylemler

1.2.5.1.2.2.1.1.Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Başkurt Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman birleşik bir yapı ile, {-GAN} eylem çekim eki ve *i-* eyleminin {-Dı}, {-Dě}, {-DO}, {-nı}, {-ně}, {-nO}, {-zı}, {-zě}, {-zO} çekim ekinin 3. şahıs çekimiyle oluşmaktadır. Başkurt Türkçesinde bu kuruluş {-GAynI} şeklindedir. Yazıcı Ersoy, bu analitik şeklin {-GAN}+*ině* birleşmesinden çıkmış olabileceğini belirtmektedir. Başkurt Türkçesinin ağızlarının da etkisiyle ilk olarak /n/ sesinin düşmüş ve ardından karşı karşıya kalan /a/ ve /i/ seslerinin yanyana gelmesi neticesinde bir telafi uzunluğundan sonra /y/ sesinin türemiş ve böylece {-GAynI} biçiminin oluşmuş olabileceğini ifade etmektedir (2018: 327).

Eski Türkçede öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi {-mIş} ekli geçmiş zaman biçimine *er-* yardımcı eylemine görülen geçmiş zaman ekinin eklenmesi ile kurulur (Tekin, 2003: 191). Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise, {-mIş} eki, {-p}, {-ptIr}, {-ptUr}, {-p turur} yapısı ve {-gAn} ekiyle olmak üzere üç farklı şekilde kurulur. Bu ek ve kuruluşlara gelen ek eylem, görülen geçmiş zaman kipinde bulunur (Bulak, 2017: 424).

Başkurt Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman, ikinci bir zamanı bildiren iş, oluş ve hareketlerden daha önce olan iş, oluş ve hareketleri bildirmektedir. Bu zamanın olumsuz şekli olumsuzluk eki {-mA}'nın eylemden sonra kullanılmasıyla gerçekleşmektedir. Soru şekli ise diğer bütün zamanlarda olduğu gibi eylem çekiminde zaman eki ve şahıs ekinden sonra soru ekinin getirilmesiyle yapılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 327).

Etü.	• eylem + {-mIş} + <i>er-</i> + {-ti} + iyelik kökenli şahıs ekleri
Kıp.	• eylem + {-mIş} + <i>ér- / é-</i> + {-di} + iyelik kökenli şahıs ekleri • eylem + {-p}, {-ptIr/-ptUr}, {-p turur} + <i>ér-/é-</i> + {-di} + iyelik kökenli şahıs ekleri • eylem + {-gAn} + <i>ér-/é-</i> + {-di} + iyelik kökenli şahıs ekleri
Bşk.	• eylem + {-ğaynı, -geyně, -kaynı, -keyně} + iyelik kökenli şahıs ekleri

Tablo 1.2.5.13. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâye Çekimi

Möhəbbət uniñ yöregən gəne tügəl, küzən de beylegen ině bit... “Sevgi onun sadece yüreğini değil, gözünü de **bağlamıştı** işte...” (1235).

«*Oşolar gınamı iken ni kıızıklı qomartqılar?!*» tip, min de küññelhəzlene birəp *kuyzım, sönki min ni ösöndör Hasbulat olatayzan nindeyzər ayırıvsa kıızıklı qomartqı tabırğa yuyıngaynım.* “«Sadece bunlar mıymış ilgi duyulan yadigârlar?» deyip, ben de keyifsizleşiverdim, çünkü ben ne zamandır Hasbulat amcadan farklı bir şekilde ilgi uyandıran yadigârı bulmaya **hazırlanmıştım.**” (95).

Yeşev ösön, beğət, şatlık ösön tivğayniñ dabaha hin, Buranşa! “Yaşamak için, baht ve mutluluk için **doğmuşsun** sen Buranşa!” (818).

Oşo arkala Moratka yazğı tebigettēñ böte uyanışın, bizenēşēn yaqşılup küzetərge mömkinlėk bulğaynı. “İşte bu yüzden Morata bahardaki tabiatın bütün uyanışını, bezenişini güzelce izleme imkanı **olmuştu.**” (1717).

Fronttan qaytım mēnen, mině sēlsovēt pēdsēdatēlē itēp haylap kuyğaynılar. “Cepheden dönmeme birlikte, beni köy meclisi başkanı **seçmiştiler.**” (231).

Azaq, donyalar bər az yulğa halıngas, barıp, duştı kürēp qaytımın tigeynēm de, Akbulattan hat özöldö. “Ondan sonra dünya işlerini biraz yola koyunca, gidip dostumu görüp geleyim **demıştim** ama Akbulat’tan mektup kesildi.” (234).

Uniñ bil tēlegē, elbitte, üzēnēñ buş kul mēnen qaytımınan bigerek, Zölhize mēnen Aznağoldoñ mönesebetēne yūnelgeynē. “Onun bu dileği, elbette, kendisinin boş elle dönməsinden daha çok, Zölhize ile Aznagol’un münasebetine **yönelmişti.**” (1158).

Tik uniñ aqıllı, hınavsan küzzerē gēne, yaqşılıq mēnen yamanlıq arahında bargan olo tartış haqındağı teren megenelē tarihtēñ nindey teşir qaldırırın bēlērge aşkıngan hımaq, miñe taban herəkethēz töbelgeynēler. “Sadece onun akıllı ve tecrübeli gözleri, iyilikle kötülük arasında olan büyük kavga hakkındaki derin anlamlı tarihin nasıl etki bıraktığını bilmek istermiş gibi, bana doğru hareketsizce **yönelmiştiler.**” (171).

Ul zur itēp alma kapqaynı. “O büyük elmayı **ağzına almıştı.**” (2001).

E indē «talantlı hudojnik», sibėk Gelimēñ bötönley tip eytērlėk helē bötkeynē. “Ama artık «yetenekli sanatçı», zayıf Gelim’in bütün hâli tükenmişti.” (2102).

1.2.5.1.2.2.1.2.Şimdiki Zamanın Hikâyesi

Başkurt Türkçesinde şimdiki zamanın hikâyesi, {-A}, {-y} eylem çekim eki ile birlikte, *ině* yardımcı eyleminin kullanılmasıyla analitik şekilde yapılmaktadır. *ině* şekli, *i-* yardımcı eyleminin {-Dı}, {-Dě}, {-DO}, {-nı}, {-ně}, {-nO}, {-zı}, {-zě}, {-zO} eylem çekim eki ile çekime girmiş şeklidir. Olumsuz şekli {-A}, {-y} eylem çekim ekine olumsuzluk eki {-mA}'nın getirilmesiyle yapılmaktadır. Soru şekli ise, analitik şeklin *ině* çekiminin sonuna soru ekinin getirilmesiyle yapılmaktadır. (Yazıcı Ersoy, 2018: 328).

{-A}, {-y} *ině* analitik kuruluşuyla yapılan şimdiki zamanın hikâyesi, bağlama göre belirlenen, geçmişteki bir gönderim noktasında gerçekleşen olay veya durumları ifade etmek için kullanılmaktadır. Konuşma anına göre olay geçmişte gerçekleşmiştir; ancak, olay ya da durumun gönderim noktası konuşma anı değil, geçmişte bir noktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 328).

Bulak, tarihî Kıpçak Türkçesine ait metinlerde {-y}, {-yIr}, {-yUr} ekleri ile ifade edilen 4. tip şimdiki zaman hikâye birleşik çekimi örneklerinin tespit edildiğini belirtmiştir (2017: 433).

Kıp.	• eylem + {-y}, {-yIr}, {-yUr} + ér- / é- + {-di} + iyelik kökenli şahıs ekleri
Bşk.	• eylem + {-A}, {-y} + <i>ině</i> + iyelik kökenli şahıs ekleri

Tablo 1.2.5.14. Şimdiki Zamanın Hikâye Çekimi

Olumlu Çekim Örnekleri:

– *Min bil möğjizelě körşekterzě yahavzıñ sërén küpten bële iněm indě.* “– Ben bu mucizevi testileri yapmanın sırrını çoktandır **bilirdim.**” (510).

Ah, nindey yarhıv kıvanıs, eytęp böt köhöz lezzetlě sem uyana ině Yulaman karttıñ küñlěnde bil uyzan! “Ah nasıl heyecanlı bir mutluluk deyip sonu gelmez güzel bir heyecan **oluşuyordu** İhtiyar Yulaman’ın gönlünde bu düşünceden!” (731).

E Yulaman kart bala Aznağoldo, elěk, un yeşene hetlě, bında yeşegen Aznağoldo, yarata ině. Gönahhız sabıy itęp yarata, yelley ině. “Ama ihtiyar Yulaman çocuk Aznagol’u, ilk on yaşına kadar burada yaşayan Aznagol’u **seviyordu**. Günahsız çocuk gibi **seviyor, kıyamıyordu.**” (869).

Yemilděñ atahı harıksılık fěrmahında mödir bulıp eşley ině. “Yemil’in babası koyunculuk firmasında müdür olarak **çalışıyordu.**” (1842).

E bit şul kěşęge ıřana inēm. Nisěk ıřana inēm! “Yine de işte bu insana *inaniyordum*. Nasıl *inaniyordum!*” (922).

Unı böte kollhozsılar za yaratalar ině. “Onu bütün çiftçiler *seviyorlardı.*” (1839).

Kěşě iken tip ıřanalar ině... “İnsanmış deyip *inaniyorlardı...*” (1044).

Arıv-talıvzı bėlmey, -tip maqtayzar ině. “Yorulup bitap düşmeyi de bilmiyor, diye *övüyorlardı.*” (1840).

Olumsuz Çekim Örnekleri:

Sönki Hėbirzėñ atahı, kart uķıtıvısı Hėlim ađay, avırıp yata; kerekhėzge barıp, unı borsorđa bėrėhė le batırsılıķ itmey ině. “Çünkü Hebir’in babası, yaşlı öğretmen Helim abi, hasta yatıyor; gereksiz yere gidip, onu endişelendirmeye biri dâhi cesaret *etmiyordu.*” (1493).

E tęgė uçastkala eşlegende, hėz bėr ze başaķ kaldırmay inėgėz. “Ama öteki tarlada çalışırken, siz bir tane bile başaķ *bırakmıyordunuz.*” (1518).

Bėr aylık otpuskınan, kőnyak kurorttan kise kis kėne kaytıp tőşken atahı unıñ hėzėr nisěk uķıđanın bėlmey ině elė. “Bir aylık tatilden, güney kaplıcadan gerisin geri dönen babası, onun şimdi nasıl okuduğunu *bilmiyordu.*” (1802).

1.2.5.1.2.2.1.3. Gelecek Zamanın Hikâyesi

1.2.5.1.2.2.1.3.1. Belirli Gelecek Zamanın Hikâyesi

Başkurt Türkçesinde gelecek zamanın hikâyesi, gelecek zaman eki {- (y)AsAk} ve *i-* eyleminin geçmiş zaman çekiminden oluşan *ině*’nin bir araya gelmesinden oluşur. Bu analitik yapının olumsuzluk şekli, eylem tabanından sonra {-mA} olumsuzluk ekinin getirilmesiyle yapılabildiği gibi, Başkurt Türkçesinde ikinci bir şekilde, *tügėl* olumsuzluk sözünün kullanılmasıyla da yapılabilmektedir. Bu analitik yapının soru şekli diğer soru şekillerinde olduğu gibi, çekimin sonuna soru ekinin getirilmesiyle yapılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 329).

Eski Türkçede gelecek zamanın hikâyesi, {-DAÇI} gelecek zaman ekine, görülen geçmiş zaman çekimindeki ek eylemin eklenmesi ile kurulur (Tekin, 2003: 192; Bulak, 2017: 376). Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise, {-GA(y)} ve {-sAr} ekiyle ifade edilen gelecek zaman hikâye birleşik çekimi örnekleri tespit edilmiştir (Bulak, 2017: 435)

Bu birleşik çekim bir yandan herhangi bir şartın gerçekleşmesine bağlı olarak, iş, oluş ya da hareketin gerçekleşip gerçekleşmeme ihtimal ve tahminini ifade ederken, diğer yandan geçmişte bir zamanda o ana göre gelecekte yapılmak üzere ifade edilmiş farazi bir niyete de işaret etmek için kullanılabilir Başkurt Türkçesinde daha çok geçmişte gerçekleşecek bir hareketin aktarımını ifade etmektedir (Yazıcı Ersoy, 2018: 329).

Etü.	• eylem + {-DAÇI} + <i>er-</i> + {-ti} + iyelik kökenli şahıs ekleri
Kıp.	• eylem + {-GA(y)} + <i>ér- / é-</i> + {-di} + iyelik kökenli şahıs ekleri • eylem + {-sAr} + <i>ér- / é-</i> + {-di} + iyelik kökenli şahıs ekleri
Bşk.	• eylem + {-(y)AsAk} + <i>ině</i> + iyelik kökenli şahıs ekleri

Tablo 1.2.5.15. Belirli Gelecek Zamanın Hikâye Çekimi

Isınlap ta, yamğır hıvzarı şapurzap koyolop torğan bıl tayğak yar öştöne, këmdër tartıp alıp tormaha, mëněv mömkin de bulmayasağ ině. “Gerçekten de, yağmur sularının şapur şupur ederek akıp durduğu bu kaygan yerin üstüne biri çekip almazsa, çıkmak mümkün *olmayacaktı.*” (2098).

1.2.5.1.2.2.1.3.2. Belirsiz Gelecek Zamanın Hikâyesi

Bu birleşik çekim, eylem tabanına getirilen {-(*ı, ě, O*)r} eylem çekim eki ve *ině* birleşmesiyle oluşmuştur. {-(*ı, ě, O*)r} *ině* analitik yapısının olumsuz şekli, eylem tabanına yapının ilk kısmını teşkil eden {-(*ı, ě, O*)r} eylem çekim ekinin olumsuzluğunu yapan {-mAs} olumsuzluk ekiyle; soru şekli ise soru ekinin getirilmesiyle ile yapılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 329).

{-(*ı, ě, O*)r} *ině* analitik yapısının Başkurt Türkçesindeki temel işlevi, geçmişte belli aralıklarla devam eden bir olay veya durumu anlatmasıdır. Bunun yanında geçmişte belirli bir şarta bağlı olarak gerçekleştirilebilecek olup, gerçekleşmeyen iş, oluş ve hareketleri ya da konuşucu tarafından niyet, istek durumundaki hareketleri de ifade edebilir (Yazıcı Ersoy, 2018: 330).

Tarihî Kıpçak Türkçesinde ve Eski Türkçede geniş zaman hikâye birleşik çekiminde esas eylem geniş zaman, ek eylem ise görülen geçmiş zaman kipindedir (Bulak, 2017: 372, 429; Tekin, 2003: 189).

Etü.	• eylem + {-r}, {-Ar}, {-Ir}, {-Ur}, {-yUr} + <i>er-</i> + {-ti} + iyelik kökenli şahıs ekleri

Kıp.	• eylem + {-r}, {-Ar}, {-Ir}, {-Ur} + <i>ér-</i> / <i>é-</i> + {-di} + iyelik kökenli şahıs ekleri
Bşk.	• eylem + {-ır}, {-ër}, {-Or} + <i>ině</i> + iyelik kökenli şahıs ekleri

Tablo 1.2.5.16. Belirsiz Gelecek Zamanın Hikâye Çekimi

Olumlu Çekim Örnekleri:

– *Min kombayndı tübenden yörötör iném de, binda yér tüñgeklërek şul, murzam.* “– Ben biçerdöveri aşağıdan *sürerdim* de, burada yer daha engebeli kardeşim.” (1527).

Eger böte başıvza oşolay başağ kalha, běz bötehě nise kilogramm tas boyzay yuğaltkan bulır iněk? “Eğer bütün tarlada bu şekilde başağ kalsa, biz tarlada kaç kilogramlık tağ buğday yok etmiş *olurduk?*” (1633).

Üzě bër ҡasan da boşonmaş, mezek hüzzer höylep duştar küñlën de küterër ině. “Kendisi dertlenmediği zamanlarda, komik sözler söyleyip dostlarının *gönlünü de ederdi.*” (214).

E balıktan kemenëñ bilě hıgıtır ině... “Ve balıktan geminin beli *bükülürdü...*” (748).

Unı taşlamahalar za, vaqıtı yëtkes, diñgëz tınır ině lebaha! “Onu bırakmasalar da zamanı gelince, deniz *susardı!*” (1181).

Olumsuz Çekim Örnekleri:

Aznagol tērě bulha, mině renyětërge birmeş, helek ittërmeş ině ul mině!.. “Aznagol yaşasa, beni incitirmez, *öldürtmezdi* o beni!” (1363).

Yukha, bil donyala kěşě yözönen kıvanıs-yıvanıs tigendëñ ężën de kürëp bulmaş ině... *Bër ҡasan da yılmaya almaş ině ezem balahı...* “Yoksa, bu dünyada insanın yüzünden mutluluk-umut denenin izi *görünmezdi...* Bir zamanda *gülümseyemezdi* insan oğlu...” (776).

Soru Çekim Örnekleri:

Yukha, üz tēlegē mėnen binday eşke barır inēmě ni ul?! -tip uylay. “Yoksa kendi isteğiyle böyle bir işe *gelir miydi?* diye düşünüyor.” (399).

1.2.5.1.2.2.1.4.Şart Kipinin Hikâyesi

Başkurt Türkçesinde şart kipini oluşturan analitik yapılardan biri, {-hA} eylem çekim ekinden sonra *ině*'nin kullanılmasıyla yapılan kuruluştur. Gramatik olarak yukarıdaki dizilişe sahip olan bu yapı, konuşma diline bazen {-GAynI} eylem çekim ekine benzer şekilde birleşerek kullanılabilir. Bu durumda *ině* eylemle birlikte çekime girdiğinden ses uyumuna da girmektedir: {-haynı, -heyně} (Yazıcı Ersoy, 2018: 330).

Yapının olumsuz çekiminde olumsuzluk eki {-mA} kullanılır. Olumsuzluk ekinin ardından {-hA} eylem çekimi şahıs eklerini alır ve *ině* de bu şahıs eklerinden sonra kullanılır. Bu yapının soru şekli ise, yine Başkurt Türkçesinin soru eki ile gerçekleşmektedir (Yazıcı Ersoy, 2018: 330).

Tarihî Kıpçak Türkçesinde şart kipinin hikâye birleşik çekiminde esas eylem şart, ek eylem görülen geçmiş zaman kipinde bulunur (Bulak, 2017: 438).

Kıp.	• eylem + {-sA}+ iyelik kökenli şahıs ekleri + <i>ér-</i> / <i>é-</i> + {-di}
Bşk.	• eylem + {-hA} + iyelik kökenli şahıs ekleri + <i>ině</i>

Tablo 1.2.5.17. Şart Kipinin Hikâye Çekimi

Ėy-y, eger yörektě kılğa alıp qarargä mömkin bulha ině... “Ey-y, eğer yüreği ele alıp bakmak mümkün *olsaydı...*” (773).

Hay, Zölhize, bınıñ sebebñ añlaha ině... “Ey, Zölhize bunun sebebini *anlasaydı...*” (863).

Ah, Zölhize kürhe, añlaha ině bil gazaplı yözge nimeler yazılğanın!.. “Ah, Zölhize *görseydi, anlasaydı* bu cefalı yüzde neler yazıldığını!” (1233).

Eger hin uniñ Kronştadt ösön bulğan huğıştarzağı batırılıqtarın kürheñ ině!.. “Eğer sen onun Kronştadt için olan savaşlardaki cesaretlerini *görseydin!*” (88).

Bıyl da barhañ ině unda... “Bu yıl da *gütseydin* oraya...” (1763).

Ah eger ul Buranşahın oşo köndö meñgělėkke ozatahın aldan bėlhe ině... “Ah eğer o Buranşası'nı işte bu gün sonsuzluğa yolcu edeceğini önceden *bilseydi...*” (810).

Hay, Zölhize, bılarzı bėlhe ině... “Ey, Zölhize bunları *bilseydi...*” (879).

1.2.5.1.2.2.1.5.İstek Kipinin Hikâyesi

İstek kipinin hikâye birleşik zamanını yapan {-rGA} *ině* yapısı, Başkurt Türkçesinde şahıslara göre çekimi olmadan da istek ifade eden yapılardan biridir. Yapı {-rGA} ad-eylem eki ve görülen geçmiş zaman eylem çekim eki almış *i-* eyleminden meydana gelir. Olumsuz şekil çok fazla kullanılmamakla birlikte {-rGA} ad-eylem ekinin olumsuzu {-mAşKA} ile yapılır. Soru şekli ise soru eki ile gerçekleştirilir (Yazıcı Ersoy, 2018: 331).

{-rGA} *ině* yapısı, konuşucu ya da anlatıcının herhangi bir iş, oluş ya da hareketin gerçekleşmesi yönündeki istek ve temennisini bildirir. Bu yapı, geçmişte kalmış veya gerçekleşmesi imkânlar dâhilinde olmayan bir isteğe de işaret eder (Yazıcı Ersoy, 2018: 332).

Başkurt Türkçesinde istek kipinin hikâye birleşik zamanını ifade eden bir başka yapı, {-ğı}, {-gě}, {-go}, {-gö}; {-kı}, {-kě}, {-ko}, {-kö} ekli bir adın, iyelik eklerini alması ve ardından *kil-* eyleminin kullanılmasıyla oluşan yapıdan sonra kullanılan *ině* ile oluşan şekildir.

Uniñ tañ aldındağı urman küreněşen küzetkěhě kile ině. “O tan sökmeden evvelki zamanda orman manzarasını *seyretmek istiyordu.*” (1720).

Sonki esehěne yarzam itkěhě, unı ni mēnen bulha la kıvandırğıtı kile ině uniñ. “Çünkü annesine yardım etmesi, onu nasıl olursa olsun *mutlu ettirmesi gerekti.*” (1884).

Uniñ üzēñ de, külegege tōşöp, halkın alğıtı kile ině. “Onun kendisinin de, gölgeye inip, *serinleyesi geliyordu.*” (2051).

1.2.5.1.2.2.1.6. Gereklilik Kipinin Hikâyesi

Başkurt Türkçesinde gereklilik kipinin hikâyesi, gereklilik anlamı ifade eden analitik kuruluşlardaki *těyěş*, *kerek*, *bar*, *yuğ* gibi kiplik sözleri ve {-rGA} ekinden sonra *ině*'nin kullanılmasıyla yapılmaktadır. {-rGA} *tura kil-* şeklindeki gereklilik yapısının hikâyesi de yine yapının herhangi bir eylem çekim eki ile çekimlenmiş yardımcı eylemden sonra *ině*'nin kullanılmasıyla oluşur. Bu kipin olumsuz şekli, kiplik sözü ile gerçekleşenlerde *tügěl* ile, yardımcı eylemle yapılanlarda ise, yardımcı eylemin aldığı eylem çekim ekinin olumsuz şekli ile yapılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 332).

Emme tüzěrge kerek ině... Ėyě, yěyenserě ösön, ikě yeşlěk Zölhize ösön, yeşerge, bōtehěne tüzěrge těyěş ině ul. “Ama *sabretmek gerekti...* Evet, torunu için, iki yaşındaki Zölhize için, yaşamalı, hepsine *dayanmalıydı* o.” (1047).

Uğa, yıvınıp, sey eşep alırğa la tizerek derës ezërlerge ultırırğa kerek inë. “Onun için yikanıp çay içmesi ve çabucak derslerini *hazırlaması gerekiyordu.*” (1773).

E hezër uğa, öyze atahı urınına gaile başı bulıp kalğan kışşege, zurırak eşter başkarırğa kerek inë bit indë. “Ama şimdi onun, evde babasının yerine ailenin başı olarak kalan kişinin, daha büyük işler *yapması gerekti* işte.” (1865).

1.2.5.1.2.2.2. Rivayet Birleşik Çekimi

Rivayet birleşik çekimi asıl eylem kiplerine *i-* eyleminin öğrenilen geçmiş zamanının getirilmesiyle yapılan birleşik çekimdir. *i-* eyleminin öğrenilen geçmiş zamanı burada zaman bildirmez; *i-miş* şeklinin buradaki görevi bir nakil, bir anlatma, bir sonradan farkına varış ifade etmektir. Asıl eylem kipinin gösterdiği hareketi rivayet eder. Birleşik çekim olarak rivayet bir zaman değil, şekil kipiye, hikâye ise aynı zamanda bir zaman kipidir. Hikâye etmekle birlikte zaman da ifade eder (Ergin, 2013: 323). Rivayet birleşik çekiminde, yalnız emir kipinin değil, görülen geçmiş zaman kipinin de rivayeti yoktur. Çünkü görülen ve bilinen bir oluş ve kılışın duyuma ve rivayete dayanılarak anlatılması mümkün değildir (Korkmaz, 2017: 662).

Eski Türkçe ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde rivayet birleşik çekimi asıl eyleme herhangi bir kip eki, ek-eyleme ise öğrenilen geçmiş zaman kip ekinin getirilmesiyle yapılır. Ek-eylem Eski Türkçe döneminde “*er-*” (Tekin, 2003: 189), tarihî Kıpçak Türkçesinde “*ér-, é-*” (Güner, 2013: 250) şeklinde kullanılır.

Başkurt Türkçesinde rivayet birleşik zamanı, *i-* eyleminden sonra *-ken* ekinin kullanılmasıyla oluşan *iken* ve *bul-* eyleminin {-GAN} eylem çekim ekini almasıyla oluşan *bulğan*’ın çekimli bir eylemin ardından gelmesiyle oluşmaktadır. Rivayet birleşik çekimi her ne kadar bu yapılarla karşımıza çıksa da Başkurt Türkçesinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi düzenli değildir (Yazıcı Ersoy, 2018: 338).

1.2.5.1.2.2.2.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti

Öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti {-GAN} eylem çekim ekinde sonra *iken*’in kullanılmasıyla yapılmaktadır. Ayrıca *iken* bazı yapılarda rivayet birleşik çekimini gerçekleştirmekle birlikte aynı zamanda eylem çekimlerinden sonra “*acaba, galiba*” gibi anlamlara da gelebilmektedir (Yazıcı Ersoy, 2018: 338).

Etü.	eylem + {-mİş} + <i>er-</i> + {-mİş} + zamir kökenli şahıs ekleri

Bşk.	• eylem + {-GAn} + iyelik kökenli şahıs ekleri + <i>iken</i>

Tablo 1.2.5.18. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayet Çekimi

Hay, etteğēnehě, anavı Öyrensěktě eytem elě, bigěrek moñhoz nime bulğan iken.
“İlginç olan tarafı işte, çırağı söyleyeyim çok daha kaygısız biri **olmuş.**” (314).

Těgě vaqıtta ul, baqtiheñ, hönersēneñ güzel körşekterēn hatıvzan da bigěrek, yeşerēp yıya bargan iken. “İşte bu zamanda, gördük ki, ustanın güzel testilerini satmaktan daha çok, saklayıp **biriktirip duruyormuş.**” (612).

1.2.5.1.2.2.2.2. Geniş Zamanın Rivayeti

Geniş zamanın rivayeti {-A}, {-y} eylem çekim eki almış bir asıl eylemin ardından {-GAn} eylem çekim eki ile çekimlenmiş *tor-* ve *bul-* yardımcı eylemlerinin *torğan bulğan* şeklinde getirilmesiyle ve ayrıca {-(-1, ě, O)r} eylem çekim eki ile çekimlenmiş bir asıl eylemden sonra yine *bulğan* eyleminin gelmesi ile oluşmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 338).

Etü.	• eylem + {-r}, {-Ar}, {-Ir}, {-Ur}, {-yUr} + <i>er-</i> + {-miş} + zamir kökenli şahıs ekleri
Kıp.	• eylem + {-r}, {-Ar}, {-Ir}, {-Ur} + <i>ér- / é-</i> + {-miş} + zamir kökenli şahıs ekleri
Bşk.	• eylem + {-A}, {-y} torğan bulğan + zamir kökenli şahıs ekleri • eylem + {-(-1, ě, O)r} + bulğan + zamir kökenli şahıs ekleri

Tablo 1.2.5.19. Geniş Zamanın Rivayet Çekimi

– *Salavat batır, üzēneñ geskerzerēn huğışka saqırğan sakta, oşo borğono kısqırttura torğan bulğan, -tip añlata Hasbulat olatay.* “– Salavat Batır, kendi askerlerini savaşa çağırdığı dönemde, işte bu borazanı **öttürürmüş,** diye anlatıyor Hasbulat amca.” (34).

Köndö-töndö, aldı-yaldı bēlmey eşlegen bil körşekterēn avıldeştarına küp vaqıt buşlata birēp yēbere torğan bulğan. “Sabah akşam yorulmak bilmeden çalışmış bu testilerini hemşehrilerine uzun müddet bedava verip **gönderirmiş.**” (328).

– *Hönersě, ısınlap ta, üzēneñ kúltamğahın yörek kanı mēnen yazā torğan bulğan, tiy bit.* “– Usta gerçekten de, kendisinin imzasını yürek kanıyla **yazarmış**” (619).

Yeylep yöröp, hatta olo diñgēz yarzarına hetlē barıp sığa torğan bulğan ular. “Yaz boyunca yürüyüp hatta büyük deniz kıyılarına kadar **gidermiş** onlar.” (631).

Eytkendey, ul yaқта kızzar hıvızı tar üñeslä körşek havıttar mēnen taşıy iken. “Bilindiği gibi, o tarafta kızlar suyu dar boyunlu testi kaplarla taşıyormuş.” (255).

– *Bēzzēñ Hasbulat apa (bıl yaқта olatayzı şulay atayzar iken) üzē ğēne ni tora?* “Bizim Hasbulat amcanın (bu bölgede amcaı böyle **adlandırıyorlarmış**) sadece kendisine özgü olan şey ne?” (6).

Yētmehe, yabay balsıktan arlı-birlē hupalap yahalğan bıl körşekterze hıv tız bozola, üzēñēñ şişmelegē saflıgın, tatlılığın da yuğalta iken... “Bunun üzerine, basit balçıktan bir ileri bir geri gelişigüzel yapılmış bu testilerde su kısa sürede dağılmış, kendi kaynağını, saflığını ve tatlılığını da **kaybedermiş**...” (259).

– *Tēğē vaqıtta min hinē helethēz tip yañılış eytkenmēñ iken, Demin.* “– İlk başta ben seni yeteneksiz diye yanlış **söylemişim** Demin.” (2133).

Şuğa katın-kızızı his te yaratmay iken. “O kadınları ve kızları hiç **sevmiyormuş**.” (1173).

1.2.5.1.2.2.3. Şart Birleşik Çekimi

Birleşik zamanlı eylemlerin şartı, kip eki almış bir esas eyleme, *i-* ek-eyleminin şart kipinin getirilmesiyle oluşturulur. Bu birleşik kip, kendi yapısındaki şarta bağlı bu oluş ve kılışı cümledeki asıl eylemle ilişkili kılarak asıl eylemin tamamlayıcıları görevini üstlenir (Korkmaz, 2017: 671).

Eski Türkçe ve tarihî Kıpçak Türkçesinde şart birleşik çekimi asıl eylem herhangi bir kip ekte, ek-eylem ise şart kipinde bulunur. Ek-eylem Eski Türkçe döneminde “*er-*” (Tekin, 2003: 189), tarihî Kıpçak Türkçesinde “*ér-, é-*” (Güner, 2013: 250) şeklinde kullanılır.

Başkurt Türkçesinde şart birleşik çekimi de yine düzenli ve sistematik olmamakla birlikte genellikle *i-* eyleminden sonra {–he} şart ekinin kullanılmasıyla veya yine *bul-* yardımcı eyleminden sonra {–ha} şart ekinin kullanılmasıyla oluşan *bulha* şeklinin zaman ve kip eklerinden sonra kullanılmasıyla oluşur. Zaman zaman *iken* de şart birleşik çekimini gerçekleştirebilir (Yazıcı Ersoy, 2018: 341).

E azaq indē, bik niķ huñlap bulha la... “Ama daha sonradan, çok geç olsa da...” (574).

İmgeklep bulha la diñgëz buyına töşör, küzë talğansı, ulınıñ artınan qarap qalır inë... “*Eziyet verecek olsa* da deniz kenarına iner, gözü dalıncaya kadar oğlunun arkasından bakakalırdı...” (811).

1.2.5.1.2.3. Tasvir Eylemleri

Tasvir eylemleri, iki ayrı eylemin kaynaşmasından oluşmuş birleşiklerdir. Bu birleşikler içindeki birinci eylem, bir {-A}, {-I} veya {-(y)-Ip} zarf-eylem yapısındadır ve asıl anlam bu eylemedir. İkinci eylem ise, aslında bir esas eylem olduğu hâlde, anlam kayması yoluyla, yavaş yavaş hem sözlük anlamından farklı yeni bir anlam kazanmış hem de esas eylem olmaktan çıkıp, esas eyleme bazı anlam incelikleri katan bir yardımcı eylem durumuna gelmiştir (Korkmaz, 2017: 708).

Anlamca birbirine sıkı sıkıya bağlı bulunan ve tek bir oluş ve kılışı gösteren bu birleşiklerde yardımcı eylemin görevi, esas eylemdeki oluş ve kılışın biçimini, tarzını tasvir etmektir. Bu türlü birleşiklere tasvir eylemleri denmesinin sebebi budur. Tasvir eylemleri çekime girerken zarf-eylem yapısındaki esas eylem sabit kalır. Çekimle ilgili ekler yardımcı eyleme eklenir. Dolayısıyla yardımcı eylem çekim eklerini üstlenme görevini de yüklenmiştir (Korkmaz, 2017: 709).

Başkurt gramerlerinde “*qılımın külem (töp) kategoriyahı*”, “*qılım külemderë*”, “*qılım törzerë*” başlıkları altında verilen tasvir eylemlerini kuran yardımcı eylemler şunlardır:

al-, bar-, başla-, bir-, böt-, bül-, yët-, yëber-, yörö-, kit-, kil-, qal-, qayt-, quy-, qara-, tor-, toton-, töş-, sıq-, sıgar-, uz-, üt-, ultır-, qal-, yat-, yaz-, vb. (Dmitriyev, 1950: 209; Zeynullin, 2002: 251; Kiyikbayev vd., 2010: 157).

Tasvir eylemleri anlamlarına göre aşağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır:

- 1- İş ya da durumun, olayların başladığını anlatan eylemler: *toton-, yëber-, başla-*
- 2- İş, hareket ve durumun tamamlandığını, yapıldığını anlatan eylemler: *yët-, sıq-, kit-, yaz-, böt-, al-, üt-*
- 3- İş ve hareketin yapılma sürecini, olayların gidişini, onların devam ettiğini gösteren eylemler: *ultır-, yat-, yörö-, tor-*
- 4- İş ve hareketin uzun bir sürede yerine getirildiğini anlatan eylemler: *bar-, bir-, tor-, kil-*

5- İş ve hareketin kısa sürede ya da belirli bir sürede yerine getirildiğini anlatan eylemler: *al-*, *hal-*, *taşla-*, *kal-*, *tor-*, *kuy-*

6- İş ve hareketin artmasını ya da azalmasını anlatan eylemler: *töş-*, *bir-*

7- İş ve hareketin yapılıp yapılmamasını gösteren eylemler: *al-*, *kuy-*, *yaz-*

8- İş ve hareketin başlamadan önceki durumunu anlatan eylemler: *tor-*

9- İş ve hareketin tekrarlanıp durmasını ifade eden eylemler: *tor-*, *bul-* (Zeynullin, 2002: 252).

Bu tezde Hisamova'dan aktaran Türk'ün tasvirî eylem sınıflandırılması esas alınmıştır (Hisamova'dan aktaran Türk, 2014: 246).

a. Eylemin gerçekleşme durumunu gösteren yardımcı eylemler;

b. İşin gerçekleşme yönünü gösteren yardımcı eylemler.

a. Eylemin gerçekleşme durumunu bildiren yardımcı eylemler, *başlama*, *tezlik*, *süreklilik*, *tamamlanma*, *yaklaşma* ve *yeterlilik* gibi fonksiyonlarda kullanılır

a.1. Başlama: -A, -y zarf-eylem ekli asıl eyleme *başla-*, *totın-* ve *kērēş-* yardımcı eylemleri getirilerek hareketin başladığını bildiren tasvirî eylemler oluşturulur.

Bıl arala kōn bik ırte kızzıra başlanı. “Bu sırada güneş çok erken *doğmaya başladı.*” (1484).

Ferit, unıñ kılınan kağızzı tartıp uķ alıp, uķıy başlanı. “Ferit, onun elinden kağıdı çekerek alıp, *okumaya başladı.*” (1566).

Balalar ölken igēnsēlerse başaķtı ustarına ıvıp, hanap kararğa totondolar. “Çocuklar büyük çiftçiler gibi başağı avuçlarında ovup, *saymaya başladılar.*” (1613).

Unıñ kükregēn tağı altın suķtarzan eşlengen aşıl sēlterzer mēnen bizerge kērēşken. “Onun göğsünü tekrar altın süslerden işlenmiş değerli tüllerle *süslemeye başlamış.*” (685).

a.2. Tezlik: -p zarf-eylem ekini almış asıl eyleme *al-*, *yiber-*, *kit-*, *kuy-* ve *hal-* yardımcı eylemleri getirilerek hareketin tezlikle, ansızın yapıldığını bildiren tasvirî eylemler oluşturulur.

Bınıhında ul handıktan kōmōş özeñgēlē, kōmōş kaşlı zur ēyer tartıp aldı. “Bu defa o sandıktan gümüş üzengili ve gümüş kaşlı büyük eyeri *çıkartıverdi.*” (38).

Şul saķ uniñ yöregën yarhıv möhebbet urınına ķot osķos esë nefret solģap ala. “O an onun yüregini heyecanlı sevgi yerine çok korkunç acı bir nefret *sarıveriyor.*” (1381).

Bına kayzalı alısta, urman töpkölönde, bër қоş kıskırıp yëberzë, uģa ikënsëhë kuşıldı. “Oldukça uzakta, ormanın içinde, bir kuş *ötüverdi*, ona diģeri de katıldı.” (1725).

Seskeler şuģa höyönöp kölöp yëbergen! “Çiçekler buna sevinerek *gülüvermiş!*” (138).

Hebir üzën tabıvzarı esën şatlanıp kıskırıp yëberzë. “Hebir kendisini buldukları için sevinip *bağırverdi.*” (1597).

Zölhizenëñ elë ğëne moñayıp möldöregen küzzerë indë Zöhre yondozzay toķanıp kite. “Zölhize’nin kederlenip hıncahınç dolan gözleri şimdi Zühre yıldızı gibi *alevleniveriyor.*” (1119).

Unan, kombaynëрге avız asırģa la birmey, kızıv itëp höylep kittë. Sonra, biçerdöver makinistinın konuşmasına fırsat vermeden hızlıca *söyleyiverdi.*” (1517).

– *Bına, ay za kalktı. Hikeyettë höyler saķ yëttë, -tip moñhov ğına yılmayıp kuzyı.* “– İşte ay da çıktı. Hikâyeyi anlatacak zaman geldi, deyip hüzünlüce *gülümseyiverdi.*” (242).

Kalģan ikmekterën aşyavlıķķa töröp haldı. “Kalan ekmeklerini sofraya bezine *sarıverdi.*” (1901).

a.3. Süreklilik: Belirli bir zaman içinde yapıladurma, belirli bir zamandan beri yapılagelme bildiren süreklilik tasvirî eylemi iki şekilde yapılmaktadır:

a.3.1. -p zarf-eylem ekini almış asıl eyleme *bar-*, *ķal-*, *tor-*, *ultır-*, *yat-* ve *yörö-* yardımcı eylemleri getirilerek:

Aķķoş ķëvëķ ğorur kirëlëp, yëlkenderën nazlı yëlbërzetëp yözöp bara ul. “Kuģu gibi gururla gerilip, yelkenlerini nazlıca sallandırıp *yüzüp duruyor* o.” (1283).

Yulaman ķart, taşķa eylengen hımaķ bulıp, tınıp ķaldı. “İhtiyar Yulaman, taşlaşmış gibi olup *susup kaldı.*” (986).

– *Küzzeñ yavın alıp tora bit, e?* “– *Gözünü kamaştırıp duruyor* değil mi?” (126).

Alma avızza irëp tora inë. “Elma aģızda *eriyip duruyordu.*” (1989).

Hıv körşegë yahav ösön şul tiklëm küz nurın tüģëp ultıra bit, derviş! “Su testisi yapmak için gözünün nurunu bu kadar *döküp duruyor* işte, derviş!” (321).

Eseh n n sey ne t ş p sađılđan  oyaş nurzarı la,  arışkan Őik ll , haman Şulay t be tağtahında b y p yörönöler... “Annesinin  ayına yansıyan güneş ışıklarında da, direnmiş gibi, hep yukarıdaki yazı tahtasında **oynayıp durdular...**” (1816).

– *Avıldıñ yanında gına k k y z  Őik ll  ikh z-sikh z, oshoz- arıyhız kiñ zeñger k l yaltırap yatқан.* “– Köyün yanında gök y z  gibi uçsuz bucaksız, geniş mavi bir g l **parlayıp durmuş.**” (249).

a.3.2. -A, -y zarf-eylem ekini almış asıl eyleme *bar-*, *bir-*, *kal-*, *tor-* ve y r -eylemleri getirilerek:

B g nden huñ ind  h zz n  yağta k nder ozaya, t nder  ıŐkara barasağ. “Bugünden sonra artık sizin tarafta günler uzaya, geceler **kısala duracak.**” (1700).

Z l izen n eseh  hağındağı d r sl kt  Aznađoldoñ oşoğasa asmay y r v  le Yulaman  arttıñ Őiđ n arttıra. “Zölhize’nin annesi hakkındaki gerçeği Aznagol’un Şu vakte kadar **açmaması** da ihtiyar Yulaman’ın Şüphesini arttırıyor.” (1192).

Tik t g  m ğjizel  k r ekter güne haman iŐk r vz  le, vatılvı la, t ş  zger vz  le b lmey yeşey birgender. “ teki mucizevi testiler hiçbir zaman eskimeyi de, kırılmayı da, renk değiştirmeyi de bilmeden **yaşayıp durmuşlar.**” (585).

 ara  urđaş k v k tos, sirkanıs minuttar, seğetter b r-b r h n  ıvıy  te torzo. “Kara kurşun gibi iri, ürkütücü dakikalar, saatler birbirini kovalayıp **geçip durdu.**” (1243).

a.4. Tamamlanma: -p zarf-eylem ekini almış asıl eyleme *b t-*, *b t r-*, *yüt-*, ve *sı -* yardımcı eylemleri getirilerek hareketin tamamlandığını bildiren tasvir  eylemler oluşturulur.

Bıl vağıtta ul, ısınlap ta, yokohonan tamam uyanıp b tkeyn  ind . “O anda o, gerçekten de, uykusundan tamamen **uyanmıştı** artık.” (1859).

 atta futbol uynarđa, big rek te vpratar bulırđa yaratıvsı Şakir ze talanlı futbolsı bulıp sığtı. “Hatta futbol oynamayı, daha çok da kaleci olmayı seven Şakir de yetenekli futbolcu **olup  ıktı.**” (2021).

Hin n urınında başka b rev bıl h ner m nen elle  asan bayıp b t r,  atta batşa harayında yeşep yatır in . “Senin yerinde başa birisi olsa bu hünerle ne kadar **zenginleşir**, hatta padişah sarayında yaşardı.” (366).

Bara-tora hatta batşanıñ üzëne le barıp yětken. “Gitgide hatta padişahın kendisine de *ulaşmış.*” (536).

Tav artınan sağıv kıoyaş balkıp sıkқан. “Dağ ardından göz alıcı güneş *doğmuş.*” (490).

a.5. Yaklaşma: -p veya -A, -y zarf-eylem ekini almış asıl eylemden sonra *yaz-* eylemi getirilerek gerçekleşmeye çok yaklaşmış olma anlamında tasvirî eylemler oluşturulur.

Sikhëz nık gëjeplenëvzen hönersënëñ kılındağı körşegë töşöp kite yazı. “Şüphe uyandırmadan şaşırın ustanın elindeki testi *düşeyazar.*” (397).

a.6. Yeterlilik: -A, -y zarf eylem ekini almış asıl eylemden sonra *al-*, *bël-* ve -p zarf-eylem ekini almış asıl eylemden *bul-* eylemi getirilerek asıl eyleme yeterlilik anlamında tasvirî eylemler oluşturulur.

– *Ëy-yë... -tip këne eyte aldım min de.* “– Ya evet... *diyebildim* ben de sadece.” (178).

Bër kasan da yılmaya almaş inë ezem balahı... “Bir an bile *gülümseyemezdi* insanoğlu...” (777).

Unhız yeşey almayım, -tip nıkışa. “Onsuz *yaşayamam*, diye ısrar ediyor.” (1118).

Këşë ösön yeşey, këşë ösön üle bëlgen heybet këşëler bar. “İnsan için yaşayabilen, insan için *ölebilen* güzel insanlar var.” (910).

– *Eyteyëk, bına bıl mögğizelë körşekterzë hin eşley bëlehëñ. E eşëñdëñ yëmëşën aşay bëlmeyhëñ...* “– Diyelim ki, işte bu mucizevi testileri sen *yapabiliyorsun*. Ancak işin meyvesini *iyemiyorsun...*” (361).

E böte başka eştë talanthız za eşlep bula, -tip raşlanı. “Ama bütün diğer işler yetenek olmadan da *yapılabilir*, diye doğruladı.” (2017).

Yaray elë yörektë kılğa alıp karap bulmay. “Elbette şimdi yürek ele alınıp *bakılmıyor.*” (775).

b. Eylemin gerçekleşme yönünü gösteren tasvirî eylemler *-sık-*, *kit-*, *kil-*, *uz-* ve yardımcı eylemleriyle yapılır (Türk, 2014: 251).

E hin ular mēnen yeneşele yeşeyhēñ, hatta ularzıñ şunday ikenēn bēlmey ze ülēp kitechēñ... “Ama sen onlarla yanyana yaşıyorsun, hatta onların nasıl olduğunu bilmeden de **ölüp gidiyorsun...**” (416).

Şunda uķ yañı ğına asılıp kilgen yüke seskehēne barıp kundu. “Ve yeni **açılan** ihlamur çiçeğine gidip kondu.” (1757).

Ės-bavırına inēp kile. “Gönlüne **giriyor.**” (927).

E bil vakıt eşēnde diñgēz öştönen Zölhizenēñ iş kitkēs beħētlē hem qot oskos fajigelē minuttarzan torĝan kışka ğına ğümēr yulı balkıp uzı. “Ama bu zaman içinde deniz üstünden Zölhize’nin hayret verici mutlu ve korkutucu belalı dakikalardan kalan kısa ömür yolu **parlayıp geçti.**” (1279).

1.2.5.1.3. Eylemsiler

Çekimli eylemler, eylem kök ve gövdelerine kip, zaman, şahıs ve sayı ekleri olarak oluşturulurlar ve çekime girerek bir yargı bildirirler. Bu eylemler bir yargı değeri kazandıkları için bitmiş eylem diye adlandırılır. Çekimsiz eylemler de, yine eylem kök ve gövdelerinden belirli eklerle türetilen; ancak şahıs ekleri olarak çekime girmedikleri için, yargı bildirmeyen, dolayısıyla da bitmemiş eylem niteliğinde olan eylemlerdir (Korkmaz, 2017: 747).

Çekimsiz eylemler bir oluş, bir kılış ve bir durum bildirdikleri, olumlu ve olumsuz biçimleri yapılabildiği, bir tür zaman gösteren ekler de alabildiği için bu yönleri ile eylem özelliği taşırlar. Ancak, çekime girmemiş olmaları dolayısıyla, diğer yönleri ile de ad sınıfına girerler. Bunlar aslında ad, sıfat ve zarf görevi yüklenmiş olan eylem şekilleridir. Bu nedenle de ad çekimi ve iyelik ekleri alabilirler, cümlede özne, nesne, zarf ve yer tamlayıcısı olabilirler; yani ad yönleri ağır basar (Korkmaz, 2017: 747).

Çekimsiz eylemler, kendi içlerinde;

I. Ad-eylem (İnfinitiv, mastar),

II. Sıfat-eylem (Partisip),

III. Zarf-eylem (Gerundium) olmak üzere birbirinden farklı üç grup oluşturur.

1.2.5.1.3.1. Ad-Eylem (İnfinitif)

Ad-eylemler, eylem kök ve gövdelerinin karşıladıkları oluş, kılış ve durumları; şahıs ve zamana bağlı olmadan gösteren eylem adlarıdır (Korkmaz, 2017: 747).

Eski Türkçede ad-eylemler daha çok addan eylem yapma fonksiyonu ile kullanılmıştır (Alyılmaz, 1994: 84). *-mAk* ad-eylem eki, Eski Türkçede tek bir örnekte görülmektedir ve mastar ya da ad-eylem tanımına uyacak biçimde kullanılmamıştır. Kalıcı adlar yapan addan eylem yapma eki olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayraktar Erten, 2000: 35).

Etü. ⁵	Kıp.	Bşk.
• -mA, • -GAI, • -mAK, • -GUIUK (-GU + IUK), • -gUçI, • mAçI, • -sIk, • -ş.	• -mAK, -mAḥ, • -mAKIIK, -mAḥIIḥ, • -mA, • -ş, -(y)Iş, -(y)Uş.	• -v, -(ı)v, -(ě)v, -(O)v, • -{-rGA}, • -mAşKA

Tablo 1.2.5.20. Ad-Eylemler

Dmitriyev, ad-eylemlerin, eylemin şahıslarla çekimlenen şekilleri ve ad ile eylem arasında bulunan kategori olduğunu belirtmektedir (Dmitriyev, 1950: 183).

Başkurt Türkçesinde *-v, -ıv, -ěv, -ov, -öv; -ırğa, -ěrge, -orğa, -örge; -maşka, -meške* olmak üzere üç ad-eylem eki vardır (Dmitriyev, 1950: 184; Kiyıkbayev vd., 2010: 151; Yazıcı Ersoy, 2018: 343).

1.2.5.1.3.1.1. -v, -(ı)v, -(ě)v, -(O)v

Ad-eylem yapar ve Başkurt Türkçesinin ad-eylem ekidir (Yazıcı Ersoy, 2018: 343).

Balalarzıñ her kayhıhı küzë mēnen kēmdělër ėzley, kēmdēñdēr hüz başlavın köte, üzēneñ küñlēndegē horavına yavap taba almay borsola, lekin bērēhe le hüz başlamay inē elē. “Çocukların her birisi gözleriyle birilerine bakıyor, herhangi birisinin söze *başlamasını* bekliyor, kendi gönlündeki sorularına cevap bulamıyor endişeleniyor, ama biri dâhi konuşmaya başlamıyordu.” (1546).

⁵ Eski Türkçede ad-eylemler için bkz. Tekin, 2003: 165; Alyılmaz, 1994: 84; Eraslan, 1980; Tarihi Kıpçak Türkçesinde ad-eylemler için bkz. Güner, 2013: 351; Bayraktar, 2000: 8.

Haman küberek, yětžerek, maturıraq eşlevž talap itken. “Sürekli daha çok, daha uzun ve daha güzel **çalışmasını** istemiş.” (477).

Tik uniñ yöregë bını añlavzan baş tarta. “Sadece onun yüreği bunu **anlamaya** karşı çıkıyor.” (1176).

– *Yuk, ulım, -tinë esehë, indë yılmayıvzan tuқтаp, -belekesërekhëñ elë.* “– Yok oğlum, dedi annesi, şimdi **gülümsemeden** durup, daha küçüksün.” (1861).

Üženëñ bil heldë yeşërerge mejbür bulvın nisëk añlatır ul Zölhizege! “Kendinin bu durumu yaşamaya mecbur **olmasını** nasıl anlatır o Zölhizeye!” (883).

Donyala bërzen-bërëndëñ küžende yeş, küñëlende hağış kürëv ze yëñël tügël iken şul... “Dünyada herhangi birinin gözünde yaş, gönlünde hasret **görmek** de kolay değilmiş...” (935).

Lekin, yaz yëtëp, qar irëv mënën, uyanıp, tamurzarı mënën yërzen tatlı huttar ime başlanı. “Ama bahar gelince, karın **erimesiyle**, ortaya çıkıp ağacın kökleriyle yerden tatlı öz suları emmeye başladı.” (1973).

Diñgëžžëñ kotorovi hežër sikten aştı. “Denizin **coşması** şimdi haddini aştı.” (1339).

Unan üzëñ de yulıñdıñ bil yakka töşövëne şökör itëp böte almaşuñ! -tip maqtandı bërevzerë. “Ondan sonra kendi yolunun da bu tarafa **düşmesine** şükretmeyi bitiremezsin! diye övündü birileri.” (7).

1.2.5.1.3.1.2.–rGA

Eylem kök ve gövdelerine gelerek ad-eylem yapar.

Hatta ozaklamay Öyrensëktë maqtarğa, uniñ mënën gorurlanırga la kërëşken. “Hatta çok geçmeden çırağı **övmeye**, onunla **gururlanmaya** da başlamışlar.” (519).

Sönki Hebiržëñ atahı, kart ukıtıvsı Helim ağay, avırıp yata; kerekhezge barıp, unı borsorğa bërëhë le batırsılık itmey inë. “Çünkü Hebir’in babası, yaşlı öğretmen Helim abi, hasta yatıyor; gereksiz yere gidip, onu **endişelendirmeye** biri dâhi cesaret edemiyordu.” (1493).

Morat, osorğa talpınğan koş këvëk yarhıp, kağınuıp kuyzı. “Morat, **uçmaya** çalışan kuş gibi heyecanlanıp, silkindi” (1712).

Tulkindar ni ösöndör kıvanışıp, şarkıldap kölöşörge totondo. “Dalgalar her nedense sevinip, yüksek sesle **gülüşmeye** başladı.” (992).

Diñğəzbike ozaq kötörge yaratmay!.. “Denizbike uzun süre **beklemeyi** sevmiyor!” (1317).

Ošo arkala Moratka yazğı tebiğettēñ böte uyanışın, bizenēşēn yaqşılap küzetörge mömkinlök bulğaynı. “İşte bu yüzden Morat’a bahardaki tabiatın bütün uyanışını, bezenişini güzelce **izleme** imkanı olmuştu.” (1717).

Derēs ezërlerge kereklek işke töşkende, indē mektepke kitörge vaqıt kilēp yētken bula. “Ders **hazırlama** gereğini hatırladığında, artık okula **gitme** zamanı gelmiş oluyor.” (1781).

1.2.5.1.3.1.3.-mAŞKA

Eylem köklerine gelerek -(ı)rğa, -(ē)rge, -(O)rğa ekinin olumsuz karşılığını yapar (Yazıcı Ersoy, 2018: 346).

Bını kürmeşke, añlamaşka, taşmı ni Yulamandıñ yöregē.. “Bunu **görmemek, anlamamak**, taş mıydı Yulaman’ın yüreği...” (1143).

1.2.5.1.3.2.Sıfat-Eylem (Partisip)

Çekimsiz eylemlerin ikinci türünü oluşturan sıfat-eylemler, sıfat gibi kullanılan eylem şekilleridir. Sıfat-eylemler, bir yanları ile sıfat bir yanları ile eylemdirler. Eylem özellikleri dolayısıyla, kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını, ad oldukları sığfata aktararak varlıkları ve nesnelere hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak vasıflandırır (Korkmaz, 2017: 784).

Sıfat-eylemlerin asıl adlardan farkı nesneyi hareketine göre adlandırması, onu asıl varlığı ile, şu veya bu kalıcı vasfı ile değil, hareketi ile ifade etmesidir. Sıfat-eylem, hareket halinde bulunan nesnelere için kullanılan, hareket halindeki nesneyi ifade eden sözcüklerdir. Bu sözcükler eylem şekilleridir (Ergin, 2013: 333).

Adlardan önce gelen sıfat eylemler birer sıfat görevi yüklenmelerine rağmen, bunların kendinden sonraki ada bağılı olmadan yalnız durumda bulunanları veya çokluk, iyelik ve ad çekim ekleri ile genişletilmiş olanları ad görevindedir. Ancak, bunlar asla kalıcı sıfat ve adlar değildir: Eylemlerdeki zaman ve hareket kavramını bir nesneye, bir varlığa geçici olarak bağlayan sıfat ve adlardır. Sıfat-eylemler hem bir ad gibi işlem görmekte aldığı çekim ekleriyle cümle içinde tıpkı kalıcı adlar gibi özne,

nesne ve tamlayan görevleri yüklenebilmekte; hem de ağır basan eylem yönleri ile tıpkı eylemler gibi hareket ve zaman kavramı taşımakta, olumlu ve olumsuz biçimleri yapılabilmektedir. Her türlü eylem kök ve gövdelerine gelebilen sıfat-eylem ekleri, ad-eylem eklerinden, taşıdıkları zaman kavramı ile ayrılırlar (Korkmaz, 2017: 784).

Sıfat-eylemlerin yapılarında zaman kavramının bulunması, onları bir bakıma çekimli eylemlere yaklaştırır. Bundan dolayıdır ki, çekimli eylemlerin bir kısmı sıfat-eylem kökenlidir. Yapılarında hareket ögesinin bulunması da onları bir başka yönü ile zarf-eylemlere yaklaştırmıştır. Zarf-eylemlerin bazı türlerinin belirli ad çekim ekleri almış sıfat-eylemlerden oluşması da aralarında hareket bildirme özelliğine bağlı bir ortaklığın bulunmasından ileri gelmektedir (Korkmaz, 2017: 784).

Etü. ⁶	Kıp.	Bşk.
• -DAçI, • -DOK, • -gAn, • -(X)gII, • -TI, • -TIK, • -mIş, • -(X)GmA, • -(y)Xr, • -mAz, • -TAçI, • -sIK.	• -AçAK, • -Ar, -Ir, -Ur, -r, • -AsI, • -DAçI, • -DIK, -DUK, • -GAn, -KAn, -An, • -GIçI, -GUçI, -vUçI, • -IçI, • -GII, -GIU, -vIU, • -GU, • -mAçI, • -mAz, -mAs, • -mIş.	• -ahı, -ehë, -(y)hı, -(y)hë, • -(y)hO, • -(y)AsAK, • -GAn, -KAn, • -r, -(i)r, -(ë)r, -(O)r, • -rIlık, -rlëk, -arlık, -erlëk, • -mAş, • -maşlık, meşlëk, • -vsı, -vsë

Tablo 1.2.5.21. Sıfat-Eylemler

“Başkört Tëlä” adlı kitapta sıfat-eylemler *ütken zaman* (geçmiş zaman), *hezërgë zaman* (şimdiki zaman) ve *kilesek zaman* (gelecek zaman) sıfat-eylemleri olmak üzere üç gruba ayırmıştır.

I. Geçmiş zaman sıfat-eylemleri: -ğan, -gen, -қан, -ken.

⁶ Eski Türkçede sıfat-eylemler için bkz. Tekin, 2003: 167; Alyılmaz, 1994: 86; Tarihî Kıpçak Türkçesinde sıfat-eylemler için bkz. Güner, 2013: 321; Bayraktar, 2000: 33; Başkört Türkçesinde sıfat-eylemler için Yazıcı Ersoy, 2018: 347; Dmitriyev, 1950: 203; Kiyikbayev vd., 2010: 140; Ertürk, 2008.

II. Şimdiki zaman sıfat-eylemleri: Şimdiki zaman sıfat-eylemlerinin iki şekli vardır. Birincisi, eyleme -vsı, -vsě, -(ı)vsı, -(ě)vsě, -(o)vsı, -(ö)vsě eklerinin getirilmesiyle; ikincisi -a, -e, -y ekli zarf-eyleme *torğan* yardımcı eyleminin bağlanmasıyla yapılır.

III. Gelecek zaman partisibi: -(ı)r, -(ě)r, -(o)r, -(ö)r, -r; -asaq, -esek, -(y)asaq, -(y)esek (Kiyikbayev vd., 2010: 140).

Dmitriyev sıfat-eylem eklerini beş gruba ayırır:

I. Şimdiki zaman sıfat-eylemleri: -(ı)vsı, -(ě)vsě, -(o)vso, -(ö)vsö. Şimdiki zaman bildiren sıfat-eylemlere -a, -e, -y zarf-eylem eklerine, yardımcı eylem fonksiyonundaki *tor-ğan* şeklinin eklenmesiyle oluşturulan analitik yapıyı da vermektedir.

II. Geçmiş zaman sıfat-eylemleri: -қан, -ken, -ған, -gen.

III. Gelecek zaman sıfat-eylemleri: -asaq, -esek, -(y)asaq, -(y)esek.

IV. Sıfat-eylemin temeline -r, -(ı)r, -(ě)r, -(o)r, -(ö)r eklerinin getirilmesiyle yapılan gelecek zaman şekli. Bu sıfat-eylem, 1. gelecek zamanı oluşturur, bunun için “1. Gelecek Zaman Sıfat-Eylemi” olarak adlandırılmaktadır.

V. Sıfat-eylemin temeline -ahı, -ehě eklerinin getirilmesiyle yapılan şekli (Dmitriyev, 1950: 205).

1.2.5.1.3.2.1. -ahı, -ehě, -yhı, -yhě, -yhO

Bu ek gelecek zaman anlamında sıfatlar türetir. Bu sıfat-eylem eki olumsuz eylem tabanlarında kullanılmaz. Herhangi bir iş, oluş, ya da hareketin gelecekte olması gerektiğini bildirir. Ek ünsüzle biten eylemlerden sonra -ahı, -ehě; ünlüyle biten eylemlerden sonra -yhı, -yhě, -yho, -yhö şeklinde gelir (Yazıcı Ersoy, 2018: 347).

Kilehě yıldıñ böte ömötö oşo kėskey börölerze haqlanır. “Gelecek yılın bütün umudu işte bu küçük tomurcuklarda saklanır.” (2006).

1.2.5.1.3.2.2. -(y)AsAK

Bu ek de gelecek zaman sıfat-eylem ekidir. Ünsüzle biten eylemlerden sonra -asaq, -esek; ünlüyle biten eylemlerden sonra -yasaq, -yesek şeklinde gelir (Yazıcı Ersoy, 2018: 347).

Yëlbezək yël, seskelerzë höye-übe, irkeley-tirbete uyatıp, tvasaķ tañ yolına huşbuy bõrköp sıǵa. “Salınan rüzgar, çiçekleri okşuyor, şefkat göstererek uyandırıp, **doğacak şafak yoluna** koku saçıyor.” (192).

Sıǵasaķ kıyaş yolına kızıl harı balaş tüşeldë. “**Doğacak güneşin** yoluna kızıl sarı halı döşendi.” (1255).

Eyteyëk, bına min höyleyesek vaķığala katnaşkan këşëler balıksılar ğına bulğandar. “Diyelim ki, benim **anlatacağım olayda** yaklaşan insanlar balıkçılar olmuşlar.” (635).

1.2.5.1.3.2.3. -GAn, -KAn

Geçmiş zaman sıfat-eylemidir.

Ul şişmege ösönsö tapkır barganda, elë ğëne üzënen kölop torğan Helildëñ de huñar künek totop yügërëp kilgenëñ kürzë. “O çeşmeye üçüncü kez gittiğinde, artık sadece kendiliğinden gülen Helil’in de bir kova tutup hızlı hızlı **geldiğini** gördü.” (1886).

Ķalğan ikmekterën aşyavlıkķa töröp haldı. “**Kalan ekmeklerini** sofraya bezine sardı.” (1901).

Ularzıñ uzğan yıl ğına halınğan yañı öyzerë uram yaqtan ör-yañı aǵas iğata mënen uratıp alınğan. “Onların **geçen yıl** inşa edilen yeni evlerinin dışı yepyeni ağaç duvarla çevrelenmiş.” (1904).

– *Salavat batır, üzëneñ ğeskerzerën huğışķa sakırğan sakta, oşo borgono kıskırttıra torğan bulğan, -tip añlata Hasbulat olatay.* “– Salavat Batır, kendi askerlerini savaşa **çağırdığı dönemde**, işte bu borazanı öttürüyormuş, diye anlatıyor Hasbulat amca.” (34).

Avıldaştarzıñ yorttarın eşkinmegen körşekter mënen süplevzen tuqtatırmin!» -tip kehet itken. “Hemşehrilerin yurtlarını **işe yaramayan testiler** ile çöp etmeye son veririm!» diye ant etmiş.” (326).

Ëyë, minëñ kösömden kilmegen eştë talap itmeyënsë ük, minë aslıktan kotķara alahıñ... “Evet, benim **elimden gelmeyen işi** istemeden de beni açlıktan kurtarabilirsin...” (357).

Eyze, bıǵasa töşöñe le innegen hıyızı Öyrensëk duşındın kürëp yeşe, -tiy. “Haydi, buna dek düşünme bile **girmeyen yiyeceği** çırak arkadaşından gör, der.” (426).

– E hëz **turişkandan huñ** da, başağ kalha, bëz, piyonërzer, unı yıyıp alırız. “– Ama siz **çalıştıktan sonra** da başağ kalırsa, biz liderler onu toplarız.” (1535).

*Yemil, kústıhı mēnen ikevlep, esehē ezērlep kitken qaymaqlı katıqtı **ēskenden huñ**, kústıhın, kōndegēse, balalar baqsahına ozattı.* “Yemil, kardeşiyle birlikte, annesi hazırlanıp gittiğinde kaymaklı ayranı **içtikten sonra**, kardeşini her günkü kreşine gönderdi.” (1899).

1.2.5.1.3.2.4. -r, -(ı)r, -(ē)r, -(O)r

Bir diğér gelecek zaman sıfat-eylem ekidir.

Ėy-y, **aptrrar sağıñ alda elē...** “Hey, **şaşıracak zamanların** daha ilerde...” (126).

*Ėikeyettē **höyler sağ** yēttē, -tip moñhov ġına yılmayıp kuyzı.* “Hikâyeyi **anlatacak zaman** geldi, deyip hüzünlüce gülümsedi.” (242).

Ėyē, ularzıñ da, *hatta aqsarlaqtarzıñ da, **qaytur yērē**, hağınıp, yaratıp, kötöp torgan balaları bar.* “Evet, onların da, hatta martıların da, **dönecek yerleri**, özledikleri, sevdikleri bekleyen yavruları var.” (996).

*Bıl şatlıqtı la **kürēr kōnöm** bar iken, -tip kıvandı Yulaman qart.* “Bu mutluluğu da **göreceğ günüm** varmış, diye sevindi ihtiyar Yulaman.” (1062).

1.2.5.1.3.2.5. -rlıq, -rlēk; -arlıq, -erlēk

Bu sıfat-eylem eki –lıq / lēk ; loğ / lōk yapım ekleriyle birlikte kullanılarak sıfat-eylem ekini meydana getirir (Ertürk, 2008: 106).

Añlarlıq tüğēl indē ul bını... “**Anlayacak** gibi de değil bunu...” (1211).

*Unı hēzēr **tanırlıq** ta tüğēl.* “O şimdi **tanınacak gibi** de değil.” (1328).

*Ul indē hēzēr, **küz yavın alırlıq** asıq zeñger tōş tēğē kōmbez bulıp, bik-bik yuğarınan qarap tora inē.* “O artık, **göze çarpacak** açık mavi renk gibi kümbet olup, çok yukarıdan bakıyordu.” (1705).

*Belki, heter yulğa sıgıvzan **baş tartırlıq** kōs te taba alğan bulır inē ul üzēnde...* “Belki, bu kötü yola çıkmaktan **vazgeçirecek** güç de bulmuş olurdu o kendinde...” (1234).

Ėyē, ezem balahı **küterērlēk** qayğı inēmē ni bıl! “Evet, insanoğlunun **kaldırabileceği** bir üzüntü müydü ki bu!” (826).

1.2.5.1.3.2.6. -mAş

-r, -(ı)r, -(ë)r, -(o)r, -(ö)r gelecek zaman sıfat-eylem ekinin olumsuzunu yapan sıfat-eylem ekidir. Türkiye Türkçesine olumsuz geniş zaman sıfat-eylem eki ile aktarılabilir (Yazıcı Ersoy, 2018: 350).

*Sönki gezeti körşek tügël, e böyök senget ölgöhö, kēşē aklı tivzirğan **ķabatlanmaş ijad yēmēşē inē minēñ kılımda!** “Çünkü bu sıradan bir testi değil, büyük bir sanat eseri, insan aklının dünyaya getirdiği **tekrarlanmaz bir icat meyvesi** benim elimde!” (115).*

*Danlı köreş yıldarınıñ **onotolmaş seħifelerēn** nindeyžēr moñhov tulķınlanıv mēnen ķararğa kērēšem. “Şanlı savaş yıllarının **unutulmaz olaylarına** bazı sıkıntılı duygularla bakmaya başladım.” (73).*

– *Nindey **ķabatlanmaş, šiñmeş yeşlēk!** “– Nasıl **tekrarlanmaz, solmaz gençlik!**” (1444).*

1.2.5.1.3.2.7. –maşlık, -meşlök

-rlık, -rlök; -arlık, -erlök ekinin olumsuzu olarak kullanılır ve olumsuzluk eki -mAs ile addan ad yapma eki +lık/+lök’in birleşmesinden oluşmuştur (Türk, 2014: 268).

***Hoklanmaşlık** tügël bit, e? -tip horay. “**Hayran kalınmayacak** gibi değil, değil mi? diye soruyor.” (125).*

*Isınlap ta, **uylanmaşlık** ta tügël bit. “Gerçekten de, **düşünülmeyecek** de değil işte.” (182).*

*Hönersēnēñ töşöñe le **inmeşlök** mēñ törlö mutlıktar eşley. “Ustanın rüyasına bile **giremeyecek** bin türlü düzenbazlıklar yapar.” (442).*

1.2.5.1.3.2.8. -vsı, -vsē

Eylemlerden şimdiki zaman ifade eden sıfatlar türetir. Bu ekler ad-eylem ekine –sı, –sē eklerinin getirilmesiyle oluşturulur (Dmitriyev, 1950: 204).

*Bını üz yēlkelerēnde tatıgas, bayağı **hıv taşıvsı kızzar** yakşı bēlgender indē... “Bunu kendi omuzlarında deneyince önceki **su taşıyan kızları** iyi anlarlar artık...” (263).*

*E hin, şul möğjizelē körşekterzē **tivzirıvsı kēşē**, as-yalangas kön-tön küz bötöröp, üzēñdēñ karañğı öyöñde töñkeyēp ultirahıñ... “Fakat sen, bu mucizevi testileri **meydana getiren kişi**, fakir fukara, gece gündüz gözünü yorup, kendi karanlık evinde eğilip oturuyorsun...” (365).*

Ěyě, *yaratıvsıları, kötövsělerě bar ině uniň da, hay...* “Evet, *sevenleri, bekleyenleri* vardı onun da, ey...” (1000).

E hönersěněň řeběřěn iřke alıvsı la, bělěvsě le bulmağan. “Ama ustanın mezarını *hatırlayan* da *bilen* de olmamış.” (581).

1.2.5.1.3.3. Zarf-Eylem (Gerundium)

Çekimsiz eylemlerin üçüncü grubunu oluşturan zarf-eylemler, zarf işleyişine girmiş bulunan, zarf olarak kullanılan eylem şekilleridir. Bir yanıyla eylem, bir yanıyla da zarf özelliği taşıyan gramer kategorileri oldukları için, eylem yönleriyle yalnızca hareket ve zaman kavramını karşılarlar; zarf yönleriyle de bir oluş ve kılışın durum ve tarzını bildirme niteliğine sahiptirler. Zarf-eylemler, eylemlerin zarf görevi yapan yardımcılarıdır ve çekimli eyleme dönüşmeleri mümkün değildir (Korkmaz, 2017: 841).

Eylem çekimlerine eylemlerin hareket kipleri, sıfat-eylemlere nesne kipleri, zarf-eylemlere da durum kipleri denilebilir. Zarf-eylemler hareketi şahsa ve zamana bağlamadan bir durum şeklinde ifade eden eylem şekilleri olduğu için yargı bildiren bitimli bir hareket değil, yargı bildiren çekimli eylem hareketine yardımcı bir hareket ifade ederler. Yani çekimli eylemlerin eylem zarflarıdır, hareket şeklinde bir durum ifade ederler. Zarf-eylemler ya tek başlarına zarf şeklinde kullanılırlar ya da yardımcı eylemlerin önüne gelerek birleşik eylem yaparlar. Birleşik eylemlerde daima ünlü zarf-eylemi kullanılır. Birleşik eylemlerde kendilerinden sonra gelen yardımcı eylemin zarfı durumundadırlar. Fakat, yardımcı eylem asıl anlamı taşımadığı için zarflıkları kaybolmuş ve asıl eylemin yardımcı eyleme bağlanmak için girdiği şekil niteliğini almışlardır (Ergin, 2013: 338).

“*Başķort Tělē*” adlı kitapta zarf-eylem beşe ayrılmaktadır:

I. şekil: –Ip, –Op, –p ekleriyle yapılır. Bu zarf-eylem şekli ikinci eylem bildiren iş ve hareketin yapılma şeklini ya da sebebini bildirir.

II. şekil: –ğas, –ges, –ķas, –kes ekleriyle yapılır. Bu zarf-eylem şekli ilk eylemden anlaşılan iş ve hareketin yapılma zamanını ya da sebebini bildirir.

III. şekil: –ğansı, –gensě, –ķansı, –kensě ekleriyle yapılır.

IV. şekil: –GAnsA, –KAnsA ekleriyle yapılır. Bu zarf-eylem şekli cümlede iş ve hareketin yerine getirilme, yapılma şeklini ve tarzını bildirir.

V. şekil: –a, –e, –y ekleriyle yapılır. Olumsuz şekli –may, –mey ekleriyle yapılır. Bu zarf-eylem şekli tekrararlarda kullanılır. Bu şekil ikinci bir sürecin yapılma şeklini de bildirir (Kiyıkbayev vd., 2010: 145).

Dmitriyev zarf-eylem eklerini dört gruba ayırmaktadır:

I. –ğas, -ges, -kas, -kes ekleriyle yapılan zarf-eylemler.

II. –ıp, -ëp, -op, -öp, -p ekleriyle yapılan zarf-eylemler.

III. –ğan ekine –sa, -se eklerinin getirilmesiyle yapılan –ğansa, -gense, -kansa, -kense zarf-eylemleri.

IV. –a, -e, -y ekleriyle yapılan zarf-eylemler (Dmitriyev, 1950: 200).

Etü. ⁷	Kıp.	Bşk.
• -yU, • -(X)p, • -(X)pAn, • -(X)yIn, • -mAtl(n), • -gAll, • -sAr, • -çA, • -gInçA.	• -A, -ArAk, -UrAk, -rAk, • -ArDA, -UrDA, -rdA, • -ArGA, -UrgA, -Av, • -bAn, • -dIçak, -dUkçA, • -GAç, -GAll, • -GANçA, • -GAndIn, -GAndAn, • -GInçA, -GUncA, -InCA, • -I, -U, • -ICAK, -UCAK, • -IcAgAz, • -ken, • -mAzdA, • -mAzdIn, -mAsdIn, • -mAzdIn, -mAsdIn, • -mAyIn, -mAdIn, -mlyIn, • -(I/U)p, -y.	• -A, -y, • -GAndA, -KAndA • GAndAn, -KAndAn • -GAndAy, KAndAy • -GANGA, -KANKA, • -ğanlıktan, -genlëkten, • -kanlıktan, -kenlëkten • -GAnsA, -KAnsA, • -ğansı, -gensë, -kansı, • -kensë, • -GAs, -KAs, • -mAşKA • -mayınsa, -meyënsa, • -mëşley • -p, -(i)p, -(ë)p, -(O)p • -rzAy, ArzAy,

Tablo 1.2.5.22. Zarf-Eylemler

Başkurt Türkçesinde zarf-eylemler şöyledir:

1.2.5.1.3.3.1. -A, -y

Ünlü ile biten eylemlere –a, -e; ünsüzle biten eylemlere –y getirilir. Genellikle tekrararlarda kullanılmaktadır.

⁷ Eski Türkçede zarf-eylemler için bkz. Tekin, 2003: 172; Tarihi Kıpçak Türkçesi'nde zarf-eylemler için bkz. Güner, 2013: 333; Bayraktar, 2000: 100; Başkurt Türkçesi'nde zarf-eylemler için bkz. Yazıcı Ersoy, 2018: 351; Kiyikbayev vd., 2010: 144; Dmitriyev, 1950: 200; Keskin, 2004.

Hasbulat olatay, tötönlökke sıbık-sabık ırğıta-ırğıta, halmağ, uysan gına taviş mēnen hōylep kittē. “Hasbulat amca, ocağa dallar **ata ata**, yumuşak ve dalgın bir sesle anlatmaya başladı.” (245).

Bozzan halkın, kömōştey saf bil şişmege kaya bitlep hıgıla-bōgōle huğmak huzılğan. “Buzdan soğuk, gümüş gibi saf bu çeşmeye kaya dağın arkası boyunca ilerleyip **eğile büküle** giden patika uzanmış.” (252).

Yulaman kart tayana-totona urıninan torzo. “İhtiyar Yulaman **tutuna-tutuna** yerinden ayağa kalktı.” (1153).

Hōnersē, üz kuldarı tivzırğan bil möğjizelē maturlıqqa tev tapkır keneğēt hem ısın hoğlanıv mēnen karay-karay, ekrēn gēne yantayıp, kēlemge yatқан... “Usta, kendi elleriyle meydana getirdiği bu mucizevi güzelliklere ilk defa kanaat ve gerçek hayranlıkla **baka baka**, yavaşça yana eğilip, kilime yatmış.” (494).

Yemil, bınıñ ösön esehēññ ni tiklēm kıvanasağın uylay-uylay, uramğa kötöv karşılarga sığıp kittē. “Yemil, bunun için annesinin ne kadar mutlu olacağını **düşüne düşünē**, sokağa karşılamaya çıktı.” (1948).

1.2.5.1.3.3.2. -p, -(ı)p, -(ē)p, -(O)p

İşlek bir zarf-eylem ekidir. Ünlüyle biten eylem köklerine *-p*, ünsüzle biten eylem köklerine ise *-(ı)p*, *-(ē)p*, *-(o)p*, *-(ö)p* şeklinde gelir (Yazıcı Ersoy, 2018: 358).

Öške qarahañ, bınan kük yözö kēskey gēne, zeñger aşyavlık humağ kına bulıp kūrēne başlanı. “Üste bakarsan, buradan gökyüzü küçük, mavi sofraya bezi örtüsü gibi **olup** görünmeye başladı.” (2061).

Taviş bala etes tavişına oğşap, sıyıldap, helhēzlenēberek qalğan himağ. “Sesi yavru horoz sesine **benzeyip, cızıldayıp** çok halsiz kalmış gibi.” (23).

Min möyöş-heyēşterēn sısqan kimērēp, tahtaların kırt yırip bōtken, tutıqqan qalay qorşavlı zur ağas handıqqa kızıqħunıp qarayım. “Ben, kenarlarını sıçanın **kemirip**, tahtalarını kurdun **yiyp** bitirdiği ve paslanmış kalay çemberli büyük ağaç sandığa **meraklanıp** bakıyorum.” (27).

Ul unda, botaktan-botakqa küsēp, tirbele-tirbele handuğas bulıp hayray-hızgıra yeki kekük bulıp saqıra-saqıra la yarħıp kısqırıp yēbere: “O orada, daldan dala **geçip**,

sallana sallana bülbül **olup** ötüyor, ıslık çalıyor ya da guguk kuşu **olup** öte öte coşup bağırıyor.” (1470).

Bër qarahañ, kaya başınan osop küterëlérge yıyınğan sal börköttö le hetërletëp kuyğan unıñ bil ultırışı. “Görsen, kaya başından **uçup** yükseltilmeye hazırlanan ihtiyar kartalı hatırlatmış onun bu oturuşu.” (725).

*Ul şişmege ösönsö tapkır barganda, elë gëne üzënen kölop torğan Helildëñ de hıñar künek **totop** yügërëp kilgenën kürzë.* “O çeşmeye üçüncü kez gittiğinde, artık sadece kendiliğinden gülen Helil’in de bir kova **tutup** hızlı hızlı geldiğini gördü.” (1886).

*Unıñ üzënëñ de, külegege **töşöp**, halkın algıhu kile inë.* “Onun kendisinin de, gölgeye **inip**, serinleyesi geliyordu.” (2051).

*Ular bit başıv yërzerën **öñöp**, **soqop**, yırip böteler!* “Onlar işte tarla yerlerini **kazıp**, **eşip** yarıyorlar!” (2034).

1.2.5.1.3.3.3. -GAndA, -KAndA

Eylemlerdeki hareketin yapıldığı zamanı belirtir. “-dığı zaman” işlevinde zarflar türetir (Yazıcı Ersoy, 2018: 352).

– *Bılay **qarağanda**, ular zararhız humağ.* “– Böyle **bakıldığı zaman**, onlar zararsız gibi.” (2033).

*... ul Başqorttarzıñ boron, yeylevze **yeşegende**, kımız koyop, eyerge ëlëp yöröte torğan tirë havıttarınan botsa, kulsa, turhık këvëk nemelerzë hüzhëz-nihëz gëne östölge alıp haldı.* “... o Başkurtların ilk, yaylada **yaşadığı zamanda**, kımız koyup, eyere takarak taşıdığı deri kaplardan botsa, kulsa, tulum gibi şeyleri sessizce masaya koydu.” (91).

***Kölgende**, unıñ kömöstey saf tavişınıñ yörek yarhıtıp, şıñğırıp kitëvën, yügërgende, sulpı suktarınıñ nisëk höyönöp siltıravzarın onottororloğ kös barmı ni donyala?* “**Güldüğünde**, onun gümüş gibi saf sesinin yüreği heyecanlandırıp, çınlatmasını, koştığında, süs püsküllerinin nasıl sevinip çin çin ettiğini unutturacak bir güç var mı dünyada?” (754).

*Bele-kazağa **yulıkkanda** taşlamaş.* “Belayla kazayla **karşılaştıklarında** terk etmez.” (796).

*Unda min hině altın-kömöške mansırmin, atayım yanına **qaytqanda**, hin batşa kıızı kěvėk bızengen-tözengen bulırhuñ...* “Orada ben seni altın gümüşe bularım, babamın yanına **döndüğümüzde**, sen padişah kıızı gibi bezenmiş-süslenmiş olursun...” (1167).

*Derės ezėrlerge kereklek **iške töşkende**, indė mektepke kitėrge vaqıt kilėp yėtken bula.* “Ders hazırlama gereğini **hatırladığında**, artık okula gitme zamanı gelmiş oluyor.” (1781).

1.2.5.1.3.3.4. –GAndAn, -KAndAn

Bu zarf-eylem *huñ* edatıyla birlikte zaman bildiren zarflar oluşturur (Keskin, 2004: 41).

– E hěz tırışqandan huñ da, başaq qalha, běz, piyonėrzer, unı yıyıp alırbız. “– Ama siz **çalıştıktan sonra** da başaq kalırsa, biz liderler onu toplarız.” (1535).

Kevzehėn turaytıp, bėr az qarap torğandan huñ, aşıqmay ğına atlap, kombaynėr yanına kittė. “Gövdesini doğrultup biraz **baktıktan sonra**, acele etmeksizin yürüyerek biçerdöver makinistinin yanına gitti.” (1506).

Yemil, qustıhu mėnen ikevlep, esehė ezėrlep kitken qaymaqlı qatıqtı ėskenden huñ, qustıhın, kőndegėse, balalar baqsahına ozattı. “Yemil, kardeşiyle birlikte (1900) annesinin hazırladığı kaymaklı ayranı **ıçtikten sonra**, kardeşini her günkü kreşine gönderdi.” (1899).

Aynı eylem tabanlarından tekrarlar kurup durum bildiren zarflar oluşturur (Keskin, 2004: 44).

Yarzarı tėkelengenden-tėkelendė. “Kenarları **dikleştikçe dikleştı.**” (2059).

1.2.5.1.3.3.5. –GAnGA, -KAnKA

Eylem tabanına gelerek sebep, amaç bildiren zarflar oluşturur (Keskin, 2004: 47).

– Bitėme halkın ğına bėr nemekey tėygenge, uyanıp kittėm. “Yanağıma soğukça bir şey **değdiği için** uyandım.” (1563).

Ğailele iñ ölken bala bulğanğa, üzėn zur kėşė itėp totorğa, bōte ėške tōşönörge, qatnaşırğa tırışıp torğan kėşkey malay -Ravil de kėşehėnen şunday uq kağız alıp kūrhattė. “Ailede en büyük çocuk **olduğu için**, kendini büyük insan gibi görmeye, bütün işi anlamaya, katılmaya çalışan küçük çocuk Ravil de çantasından aynı kağıdı çıkarıp gösterdi.” (1561).

1.2.5.1.3.3.6. -GAndAy, -KAndAy

Eylem tabanlarına gelerek durum bildiren zarflar oluşturur (Keskin, 2004: 45).

Ƙara bolot, tav başına hıynganday, haman köslörek başıp kile başlanı. “Kara bulut dağ başına **sığınmış gibi**, sürekli daha kuvvetli gelmeye başladı.” (2068).

E tire-yaқта urmanlı bėyėk tavzar, tıp-tıp ƙalıp, apturağanday hiñě tėklep toralar. “Ancak yan tarafta ormanlı yüksek dağlar, sessiz sedasız kalıp, **şaşırmış gibi** seni izliyorlar.” (186).

*Yulaman ƙart huñğı vaƙıttarza küñělėne ayırıvsa tıngı birmegen bil avır horavğa yavap **ėzlegendey**, diñgėz östöne ozaƙ-ozaƙ yotloğop tėklep ultırzı.* “İhtiyar Yulaman son zamanlarda gönlüne ayrıca huzur vermeyen bu zor soruya cevap **ararmış gibi**, denizin üstüne uzun uzun isteyerek gözünü dikti.” (951).

1.2.5.1.3.3.7. –ğanlıƙtan, -genlėkten, -ƙanlıƙtan, -kenlėkten

Eylem tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturur (Keskin, 2004: 53).

*Ul töşten huñ **uƙığanlıƙtan**, mektepke bargansı, uniñ bik küp vaƙıtı bar ině elė.* “Öğleden sonra **ödevlerini yaptığı için** okula gidene kadar onun çok fazla zamanı vardı.” (1773).

1.2.5.1.3.3.8. -GAnsA, -KAnsA

Eylemdeki hareketin gerçekleşme şeklini ve yolunu belirtir. *-diğı gibi, -diğınca* işlevinde zarflar yapar (Yazıcı Ersoy, 2018: 353).

*Lekin eş Yulaman ƙart **uylağansa** barıp sıƙmay.* “Ama iş ihtiyar Yulaman’ın **düşündüğü gibi** gitmiyor.” (1137).

– *Yaƙşılap kür, **tėlegense** hoƙlan.* “– Güzelce bak, **dilediğince** mest ol.” (109).

*Ėyė, tap yırza **eytėlgense**, un altı yeşėnde, bėr kürėvze ğaşıƙ buldı la ƙuyzı şul bala...* “Evet, tam türküde **söylendiği gibi**, on altı yaşında, ilk görüşte âşık oldu bu çocuk...” (868).

1.2.5.1.3.3.9. -ğansı, -gensė, -ƙansı, -kensė

Eylemdeki hareketin gerçekleşme zamanını, yapılma şartını, sebebini bildirir. *-e kadar, -incaya kadar* işlevinde zarf-eylem türetir. Olumsuz şekli kullanılmaz (Yazıcı Ersoy, 2018: 355).

Ul töşten huñ uqıǵanlıqtan, mektepke barǵansı, uniñ bik küp waqıtı bar ině elě. “Öğleden sonra ödevlerini yaptığı için okula gidene kadar onun çok fazla zamanı vardı.” (1773).

Měñ yıl tınıp-tonsoǵop yeşegensě, běr kōn yanıp-yarhıp, urǵıp-qaýnap yeşev artıq!.. “Bin yıl sessizce *yaşayana kadar*, bir gün dalgalanarak ve coşarak, yaşamak daha iyi!” (672).

«Öyrensěk tégelerěn *hatıp qaýtqansı*, ismaham, bıları ozaǵıraǵ yanımında toror, -tip aşkınp eşley. “«Çıracak diğerklerini *satıp dönene kadar*, hiç olmazsa, bunlar daha uzun süre yanımında durur, diye heyecanlanıp çalışıyor.” (459).

– *Eyze, tamam havıqqansı davalanhın, -tiy eştel kolhozıslar.* “– Haydi, tamamen *iyileşinceye kadar* tedavi edilsin, dedi çiftçiler.” (1838).

1.2.5.1.3.3.10. -GAs, -KAs

Eylemdeki hareketlerin yapılma zamanını ve sebebini bildirir. *-ınca, -ince* işlevinde zarflar türetir (Yazıcı Ersoy, 2018: 356).

«*Hujahı bulmaǵas, nisěk měşkěn gēne bulıp yatalar*», *tip uylanı Yemil hem, běr taqtanı alıp, eylenděrgělep, ozaq kına nizer uylap torzo.* “«Sahibi *olmayınca*, nasıl acınası halde oluyorlar» diye düşündü Yemil ve bir tahtayı alıp, dönderip uzun süre bir şeyler düşündü.” (1910).

Tik Morat bik ozaq těymey torǵas, qurqınıs bōtkenlěkke tamam ışanǵas kına, ul, kuzǵalıp, üz yulina kittě. “Ama Morat sürekli deǵmeden *durunca*, tehlikenin geçtiğine tamamen *inanınca*, o kımıldayıp kendi yoluna gitti.” (1748).

Şunan azaq, hōnersě ülges, uniñ qultamǵahı öştōne üz tamǵahın başkan da danlı hōnersě bulıp ta alǵan. “Ondan sonra, usta *ölünce*, onun imzası üstüne kendi imzasını basmış ve ünlü bir usta olmuş.” (613).

Azaq, Aznaǵol bil haqta běr ni ze uylamaǵas, Zōlhizege uniñ üz esehēne, sabıy balahın taşlap qaşkan esege, kilěn bulıp barasaǵın eytmeges, Yulaman qarttıñ küñlěnde tevgěhēnen de hafalıraq ikěnsě törlō şik uyandı. “Sonra, Aznogol bu gerçek hakkında bir şey *düşünmeyince*, Zōlhize’ye onun kendi annesine, küçük çocuğunu bırakıp kaçan anneye, gelin olup gideceğini *söylemeyince*, ihtiyar Yulaman’ın gönlünde ilkinden daha da endişeli ikinci bir şüphe düştü.” (885).

– *Mekərlə Diñgəzbike köndeşən yotkas tınısladı, nindey tatlı yoçoğa taldı, -tip hoqlanalar işkeksələr.* “– Hain Denizbike rakibini **yutunca** sakinleşti, nasıl tatlı bir uykuya daldı, diye büyüleniyor kürekçiler.” (1401).

Min hiñe, oşo sit kalağa barıp yətkes te, altın tarak alıp biresekmən, añlayhuñmı, hılvım! “Ben sana, işte o yabancı şehre **varınca** da, altın tarak alıp vereceğim anlıyor musun, güzelim!” (1288).

1.2.5.1.3.3.11. –mAŞKA

Eylem köklerine gelerek sebep bildiren zarflar oluşturur. (Keskin, 2004: 74).

Yıgılmaşka tırışıp, karap kolğahına sat yebəşəp torğan Aznağoldo, qotoronop, tozlo hiv mēnen qoyondora. “**Yıkılmamak için** çalışıp, gemi çıkırığına sıkıca tutunan Aznağol’u, öfkelenip, tuzlu suyla yıkıyor.” (1322).

Lekin ul sər **birmeşke** tırıştı. “Ama o **göstermemek için** çalıştı.” (1830).

Ul üzənəñ kırkkanın **bəldərmeşke** tırışıp, şat taviş mēnen balalara öndeştə. “O kendi korkusunu **belli etmemek için** çalışıp, mutlu bir sesle çocuklara seslendi.” (2080).

1.2.5.1.3.3.12. -mAŞTAy

-rzAy, -(ı)rzAy, -(ə)rzAy zarf-eyleminin olumsuzudur. Eylem tabanlarına gelerek durum bildiren zarflar oluşturur (Keskin, 2004: 79.)

Esehə, küterheñ, bər henek bəsen avırlığı bulmaştay belekes ulına qarap, şayan gına yılmayıp kuyzı. “Annesi, taşırısın, bir yaba samanın ağırlığı **olmaz gibi düşünüp** küçük oğluna bakıp, muzip bir şekilde gülümseyiverdi.” (1857).

1.2.5.1.3.3.13. -mayınsa, -meyənsə

Eylemdeki hareketin zamanına yönelik *-madan, -meden* işlevinde zarflar türetir (Yazıcı Ersoy, 2018: 358).

Əyə, minəñ kösömden kilmegen eştə talap itmeyənsə ük, minə aslıktan qotkara alahuñ... “Evet, benim elimden gelmeyen işi **istemeden** de beni açlıktan kurtarabilirsin...” (357).

Koyaş kızzıriv gına tügəl, ayak, kuldarına taqtanan şırav inəp, sıyğılap böthe le, sükəş mēnen barmaqtarına qatı gına huqqılap alhalar za, başlağan eşterən azağına yətkərmeyənsə tuqtamanılar. “Sadece güneşin yakması değil, ayak ve ellerine tahtadan

parçalar saplanıp, rastgele çizgiler çizse de, çekiçle parmaklarına sertçe vursalar da, başladıkları işleri *sona erıştirmeden* durmadılar.” (1944).

1.2.5.1.3.3.14. –męşley

Yalnızca *eyt-* eyleminde kalıplaşmış olarak kullanılır (Keskin, 2004: 94).

Unıñ Zölhizehě, ekiyette eytmęşley, ay üşehñ kön üştě. “Onun Zölhize’si, masalda *söylediđi gibi*, ayın büyüdüđü gün büyüdü.” (1054).

1.2.5.1.3.3.15. -rzAy, -ArzAy

Eylem tabanlarına gelerek durum bildiren zarflar oluşturur (Keskin, 2004: 145).

– *Bězze, Böryende, ağastar üzzerėnen-üzzerě bolotka tőyėrzey bulıp üşe le kuya.* “– Bizde, Böryende, ağaçlar kendiliğinden buluta *değecek gibi* olup büyüyor.” (1958).

1.2.6. EDATLAR

Edatlar, yalnız başlarına anlamları olmayan görevli sözcüklerdir. Ad ve ad soylu sözcük ve sözcük gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla bağlı bulunan edatlar, gramer bakımından onlara hâkim olur ve eklendikleri sözcükler ile cümlenin diğer sözcükleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kurarlar (Hacıeminoğlu 1992: V; Korkmaz, 2017: 895; Ergin, 2013: 348; Karaağaç, 2012: 432).

Edatlar, kullanım biçimleri, görevleri, birlikte kullanıldıkları ögeler göz önüne alınarak üçe ayrılmaktadır (Ergin, 2013: 348; Karaağaç, 2012: 433):

- 1- Ünlem Edatları,
- 2- Bağlama Edatları,
- 3- Son Çekim edatları.

1.2.8.1. Ünlem Edatları

Ünlemler, değişik ortamlarda çıkarılan insan seslerinden ibarettirler ve değişik duyguları anlatmaya yararlar. Birçoğu, anlatım gücünü kendi ses yapılarından alırlar; fakat aralarında belirli bir duyguyu seslenme yoluyla anlatmak yanında, kendilerine özgü bir anlama sahip olanlar da vardır (Karaağaç, 2012: 437). His ve heyecanları, sevinç, keder, ızdırap, nefret, hayıflanma, coşkunluk vb. gibi ruh hallerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; onay, red, sorma, gösterme gibi ifade şekillerini bildiren edatlara ünlem edatları denir. (Ergin, 2013: 349; Kiyikbayev vd., 2010; 189).

Başkurt Türkçesinde ünlemler şu başlıklar altında toplanmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2018: 410):

- 1- Duygu Edatları
- 2- Cevap Edatları
- 3 Sorma-Seslenme Edatları.

1.2.8.1.1. Duygu Edatları

Bu ünlemler his ve duygu ifade eder. Başkurt Türkçesinde kullanılan duygu edatları şunlardır:

aba “ya, ha”, *abav* “abo”, *ah-ah* “ha, vay, ay, uf”, *aĥ* “ha, vay”, *aĥ-aĥ* “vay vay”, *ataĥ* “hey”, *ay* “ay, vay”, *ay-bay* “ay ay”, *ay-hay* “ay ay, ay, vay”, *bey* “vay”, *e-e* “e-e”, *ebev* “aman”, *ehe* “ha”, *ey* “ay, vay”, *fu* “öf, pöf, of”, *hey* “ay, hey”, *ĥa-ĥa* “ha-ha”, *ěh* “of, oh, ah” *iĥ* “hey, ey”, *tfu* “püf”, *u* “o-o, ay, uf”, *uf* “vay, ay”, *ura* “hura, yaşa”, *uĥ* “oy, uf”, *uy* “ay, uy, ya” (Yazıcı Ersoy, 2018: 410).

–*Ah bisekey, bisekey!..* “–*Ah* eşim, eşim!..” (752).

– *Ay-y-yay-y-yay!.. Ye, eşteñ samay kızzan ğına sağında... “– Ay-y-ay-y-ay!.. Ya, işin oldukça arttığı zamanda...”* (500).

– *Ay-hay avır buldı Yulaman kartka... “– Ay-ay zor oldu ihtiyar Yulaman’a...”* (1046).

– *Bey, bil vakıtta nindey kekük tağı? “– Vay, bu vakitte hangi guguk kuşu ki?”* (1587).

– *Hay-y, ir ině merĥüměñ, ir ině. “– Ey-y, gerçek erdi merhum, erdi.”* (87).

– *Ey-y, nindey tatlı, nindey nazlı iken bil moñ!.. “– Ay-y, nasıl tatlı, nasıl nazlıymış bu ezgi!”* (1307).

Fu!.. -tip këne yěberzě ul, kekěř-bökörö yěměş ağastarına kemĥetěp ĥarap. “Of! diye fırladı o, eğile büküle meyve ağaçlarına aşağılayarak bakıp. ” (1959).

– *Ĥa-ĥa-ĥa!.. -tip şarkıldap köle ĥara tulĥındar. – Ĥa-ĥa... “– Ha-ha-ha!* diye yüksek sesle gülüyor siyah dalgalar. – *Ha-ha...”* (1321).

– *İĥ, yaratam da huñ yaz köñön! “– Ah, seviyorum son bahar gününü!”* (1713).

1.2.8.1.2. Cevap Edatları

Kabul veya ret ifade eden edatlardır. Başkurt Türkçesinde kullanılan cevap edatları şunlardır:

ëyë “evet”, *ëyë bit* “evet”, *yuk* “hayır”, *yuk bit* “hayır” (Yazıcı Ersoy, 2018: 419).

– **Ëyë** öyrene almanım min bınday güzel hönerge!.. “**Evet**, öğrenemedim ben böyle güzel bir zanaatı!” (343).

– **Ëyë bit**, *malayzar*? “– **Değil mi**, çocuklar?” (1638).

– **Yuk**, *yëğërmënsë martta nindey bayram bulhın? -tip yavap birzë uğa küñëlé töbönen bër taviş.* “– **Hayır**, martın yirmisinde ne bayramı olsun? diye cevap verdi ona içinden bir ses.” (1693).

Bınday körşekter hatta batşa kenizekterënde le yuk bit! “Böyle testiler padişah cariyelerinde **yok tabi!**” (368).

1.2.8.1.3. Sorma-Seslenme Edatları

Soru, hitap ve seslenme ifade eden edatlardır. Başkurt Türkçesinde kullanılan bazı sorma-seslenme edatları şunlardır:

ey “hey”, *eyze* “haydi”, *eyzük* “lütfen”, *hey* “hey”, *hayt* “hey, hayt”, *kana* “haydi”, *kıy* “yeter, yapma, bırak, vazgeç”, *kıyığız* “susun”, *kıyısı* “yeter, yapma, yetmez mi”, *marş* “marş”, *me* “ha, na”, *megëz* “alın, işte”, *na* “deh”, *nu* “haydi, ha”, *ye* “haydi, ha”, *yemi* “emi, iyi tamam” vb. (Yazıcı Ersoy, 2018:420).

– **Eyze**, *bëlmëgënder hoqlanhındar hinëñ bil yahalma möleyëmlëgëñe...* “– **Haydi**, bilmeyenler büyülensinler senin bu sahte samimiliğine...” (1262).

– **Ye**, *nisëk? -tiy Hasbulat olatay, mut yılmayıp.* “– **Ya** nasıl ? diyor Habulat amca, kurnazca gülümseyerek.” (59).

– *Hinëñ urınga eşke min barayım, bulmaha, hin öyze kal, yemë.* “– Senin yerine işe ben gideyim, olmazsa, sen evde kal, **emi.**” (1854).

1.2.8.2. Bağlama Edatları

Bağlaçlar, basit cümlede cümle unsurlarını, birleşik cümlede basit cümlelerdeki karşılıklı bağlayan yardımcı söz bağlacı olarak adlandırılır (Kiyikbayev vd., 2010: 178).

Sözleri, söz öbeklerini veya cümleleri bir araya getirmeye yarayan çekimlik bağlı birimlerdir. Bu dil öğelerini bir araya getiriş, sıralayıcı veya açıklayıcı birimlerdeki bağlamalardır (Karaağaç, 2012: 434).

1.2.8.2.1. Sıralayıcı Bağlama Edatları

Arka arkaya gelen söz, söz grupları ve cümleleri bağlamak için kullanılır. Başkurt Türkçesinde kullanılan bazı sıralama edatları şunlardır:

hem “ve”, *mänen* “ile”, *ve* “ve” (Yazıcı Ersoy, 2018: 391).

Tış halkınsa hem yěvėş. “Dışarısı biraz soğuk *ve* yağmurlu.” (1721).

Yemil sükėş mänen kazaq aldı la kulındağı taqtanı atahı kaqqan büten taqtalar yanına bik iplep këne kağıp kuyzı. “Yemil çekiç *ile* çivi aldı *ve* elindeki tahtayı babası çaktığı bütün tahtaların yanına çok uygun bir şekilde çakıverdi.” (1916).

1.2.8.2.2. Denkleştirme Edatları

Birbirine denk olan, birbirinin yerini tutabilecek olan iki unsuru birbirine bağlayan, birbiriyle karşılaştıran edatlardır. Bağladıkları iki unsurun, iki sözcük, sözcük grubu ya da cümlelerin arasına girerler (Ergin, 2013: 353).

Başkurt Türkçesinde bazı kullanılan denkleştirme edatları şunlardır:

ye, ye ... ye ... “veya, ya da”, *yeki* “ya da”, *yeihe* “veya, ya da”, *elle* “veya, ya da”, *ye bulmaha* “veya” (Yazıcı Ersoy, 2018: 395).

– *Ye, hezər ük Zölhizeñdė uğa birėp, bėzzė kotqarahıñ, ye üzėñdė le uniñ mänen berge diñgėzge taşlaybız! -tip talap ite ular, qotoronop.* “– *Ya*, şimdi Zölhize’yi ona verip, bizi kurtarırısın, *ya da* seni de onunla birlikte denize atarız! diyor onlar, öfkelenip isteklerini bildiriyorlar.” (1315).

Piyonėr galstugiñdı tağırğa, kulıña toq yeki muqsa alırğa onotma. “Öncü kravatını takmayı, eline çanta *ya da* torba almayı da unutma.” (1558).

– *Elle bėr balıqta birmėşmė?..* “– *Yoksa* bir tane bile balık vermez mi?” (711).

1.2.8.2.3. Karşılaştırma Edatları

Karşılaştırılan iki veya daha çok unsuru, dil birliğini birbirine bağlayan edatlardır (Ergin, 2013: 353).

Başkurt Türkçesinde kullanılan bazı karşılaştırma edatları şunlardır:

bërse-bërse “kâh.. kâh”, *bër, bër ... bër* “kâh ... kâh, bir.. bir”,*da-de, za-ze, la-le, ta, te.... da-de, za-ze, la-le, ta, te* “.... da ... da”, *bërse ... bërse* “kâh ... kâh...., bir ... bir, mı mı.....”, *elë* “kâh, daha, hâlâ” (Yazıcı Ersoy, 2018: 392).

Şul uyar teşirënen kükrek, bërse kıvanıs, bërse görurlık mēnen tulışıp, kanatlanıp kükke osa; bërse küzzerge ısıq tamsıhınday saf, yaqtı yeşter êrkēle, bërse küñēldē esē hağış, moñ solğap ala... “Bu düşüncelerin etkisinden göğüs *bir* kıvanç, *bir* onur ile dolup, kanatlanıp göğe uçuyor; *bir* gözlere çiğ damlası gibi saf ve parlak yaşlar toplanıyor, *bir* gönlü zorluk, savaş, sıkıntı ile kuşatıyordur...” (184).

Ëyë, bër ni ze kıvandıra, bër kēm de yivata almay hezër unı. “Ve, *hiçbir* şey sevindirmiyor, *hiç kimse* sakinleştiremiyor artık onu.” (845).

Körşekke töşörölgen seskeler törön tağı la kübeyte, ularzı ısın seskelerge tağı la nıq oqşatırğa tırışa. “Testiye kaplanan çiçeklerin türünü daha *da* genişletiyor, onları gerçek çiçeklere daha *da* sağlam benzetmeye çalışıyor.” (448).

E hōnersēññ kebërēñ işke alıvsı la, bēlvēsē le bulmağan. “Ama ustanın mezarını hatırlayan da bilen de olmamış.” (581).

Tav üzē le, anavı balkıp torğan kıoyaş ta ay za, yondozzar za minēkē hezër. “Dağın kendisi *de*, işte parlayan güneş *de* ay *da*, yıldızlar *da* benimki şimdi.” (1295).

Ul sakta elë bēzzēñ ata-babalar küsme tormoşta yeşegen. “O zamanda *hâlâ* bizim atalarımız göçebe bir hayat yaşamış.” (630).

1.2.8.2.4. Cümle Başı Edatları

Cümleleri anlam bakımından birbirine bağlayan edatlardır. Daima cümle başında bulunurlar (Ergin, 2013:354).

Başkurt Türkçesinde kullanılan bazı cümle başı edatları şunlardır:

feķet “fakat”, *lekin* “fakat, lakin”, *emme* “fakat, ama”, *eger* “eğer”, *eger ze* “eğer, şayet”, *eger ze meger* “eğer ki”, *sönki* “çünkü” (Yazıcı Ersoy, 2018: 398).

Lekin unıñ bil ömötö le aķlanmay. “*Fakat* onun bu umudu da gerçekleşmiyor.” (461).

Emme Demindēñ tınıslığı tamam yuğaldı. “*Ama* Demin’in rahatlığı tamamen yok oldu.” (2070).

Eger hin uniñ Kronštadt ösön bulğan huğıştarzağı batırılıqtarın kürheñ ině!.. “Eğer sen onun Kronštadt için olan savaşlardaki cesaretlerini görseydin!” (88).

Sönki ul – höye. Sönki ul -ışana. “Çünkü o seviyor. Çünkü o inanıyor.” (1338).

1.2.8.2.5. Sonuç ve Açıklama İfade Eden Edatlar

Başkurt Türkçesinde kullanılan bazı sonuç ve açıklama ifade eden edatlar şunlardır:

belki “belki”, *barı* “ancak, yalnız”, *gerse* “-dığı hâlde, rağmen, gerçi”, *hatta* “hatta, bile”, *şuğa* “üstelik”, *şuğa la* “üstelik de”, *şuğa karamaştan* “özellikle şu nedenle”, *şul arqala* “dolayısıyla, bu yüzden”, *şul sebepli* “şu sebepten”, *şulay bulğas* “rağmen”, *şulay bulha la* “öyle olsa da”, *şulay uķ* “şöyle ki, da, gene”, *şunlıqtan* “dolayısıyla, bu yüzden”, *tik* “ancak”, *timek* “demek”, *yeğni* “yani”, *yene* “yine, yeniden”, *yuğihe* “yoksa, illa”, *yuķha* “yoksa, illa” (Yazıcı Ersoy, 2018: 402).

Belki tanırhıñ? “Belki tanıyorsun?” (84).

Zölhizege ul saķta barı ikě ğene yeş ině. “Zölhize o zaman sadece iki yaşındaydı.” (772).

– Demin ul hatta höyleşerge le irěne. “– Demin konuşmaya bile üşenirdi.” (2026).

Şuğa ular meñğě şıñmeyzer ze, yuyılmayzar za, tiy, -tip raşlağan. “Üstelik onlar sonsuza kadar solmuyorlar da silinmiyorlar da, deyip doğrulamış.” (620).

Bigerek te Öyrensęktěñ eşleněp bötken běr körşektě kıldan tartıp tigendey alıp kitěp torovın, şul arqala hezěr, üzěñěñ kul yeměşěne kat-ķat ķarap, hoķlanıp, kıvanıp, hatta sěrlě ğene itěp ular mēnen höyleşěp-sěrleşěp ultırıv beħetěnen meħrım bulıvzı kisěrěvė le avır uģa. “Daha çok da çırağın yapılan bir testiye elinden çekip alarak gitmesini, bu yüzden artık kendisinin el emeğine tekrar tekrar bakıp, mest olup, sevinip, hatta gizlice onlarla konuşup dertleşme şansından mahrum kaldığını hatırlamak da ona ağır geliyor.” (452).

Öyrensęktěñ keberě öştöndegě körşek te, şulay uķ haman ělėkkěse yeyğor şikėllė böte töşterzě yımıldap, üzgerěv, töş halıvzı bėlmey ultıra birgen. “Çırağın mezarı üstündeki testi de gene gökkuşığı gibi bütün renkleri ışıl ışıl edip, değışme ve rengi solmak bilmeden dikilip durmuş.” (592).

Tik tavişta ğına ķartlıķ běr az hizėle. “Ancak sesinde biraz ihtiyarlık seziliyor.” (23).

– *Timek*, *Aznagol ošo hetlə zur eştə yeşərə ala? Timek, ul aldarğa, Һatta üzəññ yen höygenñ aldarğa la heletlə?* – *Demek*, Aznagol bu kadar büyük bir sırrı saklayabiliyor. *Demek*, o aldatmaya, kendinin canından çok sevdiğini bile aldatmaya mahir.” (888).

Yeğni, hin gезettegесе körşекter eşleyhñ. “Yani sen her zamanki gibi testiler yaparsın.” (392).

Unan yene şulay. “Sonra *yeniden* böyle.” (1936).

Yuğha yırğanaqtı hıv başır zabaha! “Yoksa hendeği su basar!” (2067).

1.2.8.3. Son Çekim Edatları

Bir adla kullanılarak, o ada yer, yön, zaman, şekil, tarz, neden, miktar gibi nitelikler yükleyen, kendisinden sonra gelem eylem veya adı bu özelliklerle niteleyen veya ilişkilendiren çekimlik bağlı birimlerdir (Hacıeminoğlu 1992: IX; Karaağaç, 2012: 434; Kiyikbayev vd., 2010: 172).

Adın durum ekleri gibi işlev taşıyan fakat daha zengin anlamlar veren sözler olarak son çekim edatları, Başkurt Türkçesinde, bağlandıkları adların durum eklerine göre şöyle sıralanabilir (Öner, 2011: 227; Kiyikbayev vd., 2010: 173):

1- Yalın durum ve ilgi durumu bağlananlar: *mänen* “ile”, *ösön* “için”, *këvëk* “gibi”, *hımağ* “gibi”, *şikëllë* “gibi”, *mişli* “gibi”, *hayın* “her”, *aşa* “vasıtasıyla, ile”, *turahında* “ile ilgili, hakkında”, *Һakında* “hakkında”, *turala* “ile ilgili, hakkında”, *Һağta* “hakkında” vb.

Hıv taşıy torğan körşекterzëñ tupaş hem avır bulıvı la kızzar ösön bik ük uñaylı bulmağan, elbitte. “Su taşınan testilerin kaba ve ağır olması da kızlar *için* pek fazla uygun değilmiş elbette.” (262).

Кır kezehë şикëллë tërëmek, ay këvëk köles қарлуғас һıмағ eşsen kız inë bit ul unıñ bisekeyë... “Kır keçisi *gibi* hareketli, ay gibi güler yüzlü, kırlangıç *gibi* çalışkan bir kızdı işte onun eşi...” (753).

– *Bëlehëñ kilhe, ošo қılıstıñ әyehë -arıслан këvëк batır yöreклë, күк күгәрсән şикëллë saf, izgë küñëллë кәşә tigen һүз bil, -tip һөylep alıp kittë.* “– Bilmek istiyorsan, işte bu kılıcın sahibi –aslan *gibi* cesur yürekli, mavi güvercin *gibi* saf ve yüce gönüllü insan denilen görüş bu, diye anlatmaya başladı.” (45).

Sönki körşekteğě hiv saf, şarap tatlı köyö tora iken. “Çünkü testideki su saf, şarap da lezzetli **biçimde** dururmuş.” (570).

Şul saķ uniñ yöregēn yarhıv möhebbet urınına kot osķos esē nefret solğap ala. “O an onun yüregini heyecanlı sevgi **yerine** çok korkunç acı bir nefret sarıyor.” (1381).

Kırağay kıvanıstan tulķındar, şaşınıp, karap aşa hikērep uynarga kērēşe. “Vahşi sevinçten dalgalar, kudurup, **gemiyle** sıçrayıp oynamaya girişirler.” (1322).

Bēr saķ hönersē nevbetteğě körşektē tañ aldınan ğına eşlep bōtken. “Bir zaman usta sıradaki testiği **şafak sökmeden** evvel yapmış.” (486).

Unan tınısıraķ taviş mēnen davam ittē: “Sonra daha kısık bir **sesle** devam etti.” (1647).

Sabırhız atlap, yar buylap arı-birē yöröy başlanı. “Sabırsızca adım atıp, **kenar boyunca** ileri geri yürümeye başladı.” (2066).

İñ yabay tormošta la, iñ avır hınav melēndē le üzēnen bigērek kēşē ħaķında uylay, e kerek iken, his te ikēlenmey kēşē ösön baş hala torğan zur yöreklē kēşeler kayza? “En sahte hayatta da, en zor sınav döneminde de kendinden çok diğēr insanlar **hakkında** düşünecek ve gerektiğinde, hiç de tereddüt etmeden insan için boyun eğecek büyük yürekli insanlar nerde?” (907).

Tepeş, karañğı öy esē üte sağıv nur hem ħuş yēş mēnen tulğan. “Basık, karanlık evin içi **fazlasıyla** göz alıcı ışık ve güzel kokuyla dolmuş.” (494).

– *Eger bēz kön hayın şulay yıyhaķ, kolħozğa ni tiklēm yarzam itken bulasaķbız!* “– Eğēr biz **her gün** böyle toplasak, çiftliğē ne kadar yardım etmiş olacağız!” (1677).

Dürt yıl buyı minēñ mēnen bēr retten okopta sērēñē, baħır... “Dört yıl **boyunca** benimle aralıksız savaşmaya çalışıyor, zavallı...” (209).

Bōte tuy buyına bēr hüž öndeşmey yoķomhorap ultırğan Yulaman kart, yılan saķķan kēvēk tērtley, uyanıp kitken ħumaķ buldı. “Bütün düğün **boyunca** bir söz eklemeden uyuklayarak oturan ihtiyar Yulaman, yılan sokmuş gibi silkinip, uyanır gibi oldu.” (1169).

Ošo arķala Moratķa yazğı tebiğettēñ bōte uyanışın, bizenēşēn yaķşılup küzetērge mömkinlēk bulğaynı. “İşte **bu yüzden** Morat’a bahardaki tabiatın bütün uyanışını, bezenişini güzelce izleme imkanı olmuştu.” (1717).

Hasbulat olatay hüzenëñ oşo urınında ozaq kına tuқтаp, urman östönen kıp-kızıl, yomro ut bulıp kалkıp kilgen tulı ayğa қарap, uylanıp ultırzı. “Hasbulat amca, söylediklerinin işte bu yerinde uzun süre duraklayıp, ormanın üstünden kıpkızıl ateş gibi yükselen dolunaya bakıp, düşünüyordu.” (239).

Hıv körşegě yahav ösön şul tiklëm küz nurın түгөp ultıra bit, derviş! “Su testisi yapmak için bu kadar gözünün nurunu döküyor işte, derviş!” (321).

– Bil haқта hězge hězër üzëbëzzëñ yaratқан botanika uқıtıvsıbız Şahi aғay bër nise hüз eytër. “– Bu konu hakkında size şimdi kendimizin sevdiği botanik öğretmenimiz Şahi abi birkaç söz söyleyecek.” (2031).

Binday saқта diñgëz östönде iş kitkës görur hem möhabet tınlıq, қабatlanmaş nazlılıq һökөm һörgeñ. “Böyle zamanda denizin üstünde hayret verici gurur ve muhabbet sessizliği, tekrarlanmayan nazlılık devam etmiş.” (643).

Hinëñ şefkethëz kıvanısınđı!.. -tip uylay Yulaman қart, küzën diñgëz östönen ala almay. “Senin şefkatsiz sevincini! diye düşünüyor ihtiyar Yulaman, gözünü denizin üstünden alamıyor.” (1209).

Zamirlere gelen edatlar ilgi durum eki ile bağlanmaktadır.

Bınıñ işë gëne ömөtterë yërze yatıp қalғанmı ni unıñ. Yulamandıñ... “Bunun gibi, umutları yerde kalmış mı onun. Yulaman’ın...” (984).

Başқа balalar за кэмұзарзан unıñ artınan yügërzëler. “Diğer çocukların bazıları da onun arkasından koştular.” (1681).

2- Yönelme Durumuyla Bağlananlar: *taban* “+e doğru”, *kezer* “+e kadar”, *küre* “+e göre”, *hetle* “+e kadar”, *saqlı* “+e kadar”, *tiklëm* “+e kadar”, *қарşı* “+e karşı”, *қарap* “+e göre, +e doğru”, *қарағанда* “+e göre, +e kıyasla, +e nazaran”, *қарамаштан* “+e rağmen” vb.

Қармақ тағұлған озон ақ қıвал ашқımay ғına diñgëzge taban şıvıştı... “Olta takılmış uzun ak sopa yavaşça denize doğru ilerledi...” (956).

Гүмërzerë bulıp, balaları ir yëthe, yola buyınsa Zөлһize motlaқ Aznağoldoқo bulırға тëyëş... “Ömürleri olur, çocukları büyürse, geleneğe göre Zөлһize mutlaka Aznogol’un olmalı...” (804).

Şuğa küre halıx unı hörmetlep «hönersə» tigen kuşamat birgen. “Buna göre halk ona saygı göstererek «usta» diye lakap vermiş.” (274).

Ul miñe qarağanda uqımışlı la, añlı la kəşə inə. “O bana nazaran eğitilmiş ve akıllı bir insandı.” (235).

Hezər uylahañ, uğa qarata bınday qarastı uyatқан sebeptə əzlep tabıvı la kıyın. “Şimdi düşünsen, ona göre böyle bir düşünceyi uyandıran sebebi bulmaya çalışması da zor.” (903).

Üz-üzən onotop, ajgırıp yatқан tulqındarğa qarşı yözöp kitken. “Kendi kendini unutup, öfkeyle haykıran dalgalara karşı yüzmüş.” (1019).

Uniñ kısığırak irebə küzzerənde yeşəne has bulmağan saya ut balqıp kittə. “Onun çok kısık samimi gözlerinde yaşına özgü olmayan cevval ateş parladı.” (62).

3- Uzaklaşma Durumuyla Bağlananlar: *başqa* “+den başka”, *tış* “+den başka, +den fazla, dışında”, *arı* “+den sonra”, *alda* “+dan önce”, *aldınan* “+dan önce”, *artınan* “+dan sonra, ardından”, *başlap* “+den sonra, +den beri”, *qala* “+den sonra”, *artıq* “+den fazla, +den iyisi”, *aşır* “+den fazla”, *üte* “+den fazla” vb.

Küpten birə yözetəp kilgen bil avırtıvı quzğıp kitkendey buldı. “Uzun zamandan beri eziyet çektiren bel ağrısı azarak devam etti.” (986).

Ul töştən huñ uqığanlıqtan, mektepke bargansı, uniñ bik küp vaqıtı bar inə elə. “Öğleden sonra ödevlerini yaptığı için okula gidene kadar onun çok fazla zamanı vardı.” (1773).

Lekin ni ösöndör kisenen birlə bında Hebir kürənmey. “Ama her nedense geceden beri burada Hebir görünmüyor.” (1487).

Miñe yeygə ozon köndöñ aylı kisən kötövzen başqa sara qalmay. “Bana baharki uzun günün aylı akşamını beklemekten başka çare kalmıyor.” (169).

Bögön yokonan torov mēnen, uniñ küñələñ gēzetten tış şatlıq solğap aldı. “Bugün uykudan uyanmasıyla, onun gönlünü her zamankinden başka bir mutluluk kuşattı.” (1689).

Niñe hin üzəñdə yenēnen artıq kürəp höygen, hinēñ ösön gēne yangan-köygen Yulamandı şulay yapa-yañgız kaldırıp kittēñ?.. “Neden seni kendi canından fazla seven, senin için yanıp tutuşan Yulaman’ı böyle yapayalnız bırakıp gittin?” (756).

İKİNCİ BÖLÜM

METİN

2.1.TRANSKRİPSİYON

Zeyneb Biyişeva'nın iki ciltte toplanmış olan Haylanma Eşerzer (Saylanma Eserler) adlı kitabının 2. cildindeki "Hönersě hem Öyrensěk (Usta ve Çırak), Möhebbet hem Nefret (Sevgi ve Nefret)" adlı hikâyeleri ile; "Başak (Başak), Koyaş Nime Tině? (Güneş Ne Dedi?), Yarzamsı (Yardımcı), Ömöt Börölerě (Umut Tomurcukları), Yeşel Yügen (Yeşil Yular)" adlı küçürek öykülerinin transkripsiyonu Kiril harfli metinden yapılmıştır. Eser, Başkortostan Kitap Neşriyetě tarafından 1969 yılında Öfö'de basılmıştır.

Transkripsiyonda beşerli satır numarası kullanılmıştır. Satır numaralarında orijinal metindeki satır numaraları değil, yapılan transkripsiyondaki satır numaraları esas alınmıştır.

2.1.1. HİKEYETTER

2.1.1.1. Hönersě Hem Öyrensěk

I

– Hi-i, komartkılarını? Bězzěň avılda indě unıñ iñ kettelerě! -tip geyet zur ısanıs
5 mēnen heber ittēler bında miñe.

– Bězzěň Hıbulat apa (bıl yaқта olatayzı şulay atayzar iken) üzě gēne ni tora?!
Borongoñoñ tērě şahitě bit ul! Işanmahañ, bar, höyleşep kara. Unan üzěñ de yulıñdıñ bıl
yaққа töşövene şökör itep böte almaşıñ! -tip maқtandı bėrevzerě. İkensēlerě:

– Bar, tuğan. Kürēp қal. Yuқha, Hıbulat apa oşo arala böte komartkıların
10 mektepke birēge tora. Mektepte il öyrenēv muzeyı tözöp yēberem, tiy. Tözör. Buldıra
torğan қart ul. Bēlmegeně yuқ unıñ. Torğanı mēnen yenlē komartkı indě üzě, -tip
қızıқtırzı. Ösönsölerě miñe Hıbulat қarttıñ totoş muyıl seskehě eşēnde ultırған timēr
tübelě ıqsım ğına öyön күrhetēрге aşıқtı.

– Ana, yort-yērēn қara hin unıñ. Buldıқlı kēşēnekē ikeně elle қayzan күrēnēp tora.

15 Min, uramdı totoş yapқан қabarıñkı қaz ülenderēne kinenēp başa-başa, aşıқmay
ğına şul yaққа taban atlanım.

-Bar. Qurqmay bar, -tip qaldılar minëñ yañı tanıştarım. –Qomartqıların hanlarzay këşë kilhe, yeşey ze kite ul Hasbulat apam...

II

20 Hasbulat olatay, üz hüzë mënen eytkende, elle qasan yëtmëştë aşa atlap uzğan këşë. Lekin küzënëñ, hüzënëñ irebëlëgëne, qaqsä, yëñël kevzehëne, yeşterse bazıq, tigëz tëşterëne qarahañ, uğa qatta altı tištenë birëvë le kıyın. Yëtmehë, qartıñ hölök këvëk mıyıqtarın yeşterse mögözlendërëp, borop ta yëbergen. Tik tavişta gına qartlıq bër az hizële. Taviş bala etes tavişına oqşap, sıyıldap, helhëzlenëbërek qalğan hımaq.

25 – Bına! -tiy Hasbulat olatay, ölken aqas handıqqa döpöldete huqıp. –Yëtë bıvından alıp qıldan-qulğa küsëp kilgen handıq bıl. Ata-babanan qalğan qomartqı...

Min möyöş-heyëşterën sısqan kimërëp, taqtaların qort yırıp bötken, tutıqqan qalay qorşavlı zur aqas handıqqa kızıqınıp qarayım. Hasbulat olatay handıqtıñ bik küpten biklë torop tutıqqan yozaqına keresin tamıza-tamıza köske astı la unıñ ëşënen qezërlë 30 qomartqıların bërem-bërem alıp, minëñ alğa tëze başlanı.

İñ ëlek östelge yıldar uzıv mënen harqayıp, yıldırap, höyek töşöne ingen, elle nindey fantastik höyrelgës yenlëktëñ başına oqşatıp ëşlengen aqas ijav sıqıp yattı. Unıñ artınsa mögöz borqo kürëndë.

– Salavat batır, üzënëñ gëskerzerën huqışqa saqırğan saqta, oşo borqono kısqırtıra 35 torqan bulqan, -tip añlata Hasbulat olatay. -Bëzzëñ toqomdoñ iñ olo aqhaqalı Samat Salavattıñ borqo kısqırtıvsıhı bulqan. Şul Samattan qalğan qomartqı bula bıl...

Hasbulat olatay, üzënëñ añlatmahına ısanıv-ısanmavımdı töşönörge tëlöp bulha kerek, miñe bik iqtıbarlı qarap tora birzë le tağı handıqına ëyëldë. Bınıhında ul handıqtan kömöş özeñgëlë, kömöş qaşlı zur ëyer tartıp aldı. Ëyer artınsa, şunday uq kömöşlep ısın 40 aqıqtar mënen bizëp ëşlengen qayış yügen, qoyoşqan, qomoldoroq, unan qınına arışlan hem kügersën başı töşörölgen avır yaşı kılıs östelge sıqıp yattı.

Hasbulat olatay tantanalı taviş mënen:

– Bıl kılistıñ qınına niñe arışlan mënen kük kügersën töşörölgen, e? -tip irebë küzzerën miñe töbenë. Üzë, minëñ yavabımdı la kötmey:

45 –Bëlehëñ kilhe, oşo kılistıñ ëyehë -arışlan këvëk batır yöreklë, kük kügersën şikëllë saf, izgë küñëllë këşë tigen hüz bıl, -tip höylep alıp kittë. -E ëyehë këm bulqan, tihëñmë?

Ҷаһим түре. Қылыс та, әйер мәнән үйген де Ҷаһим түренәкә. Ул бит бәззәһ ошо яқтиһ батırı. Нapolәондı туқмаp, Pariјға барıp ingen сақта, uniһ қулында ошо булат қылыс булған. E ул булат қылысты Uрал қоросонан үзәбәззәһ әшсә yәгәттер әшлеген. Аһланиһми индә?

50 Min һалықтыһ, bigәрек te Ҳасбулат олатay кәвәк қарттарыһ, her бәр батırзы үз тоқомо, his yуғында үз яқташы itәp ішеplev гәзетән яқшы бәлем. Ҳатта tap ошонlay уқ үйген, қылыстарыһ Ҷаһим түре yеки Salavat батır кәвәк ләгәндар шәһәстерzen қалған қомартқы булып башқа rayондарзағи қаттарза la һақланывин күргенәм бар. Гөмүмен, һалықтыһ yаманды, yалғанлы, қурқақты түгәл, e яқшыны, һақлықты һем батırлықты данlav гәзетәне min терен һөрмет

55 мәнән қарayым. Шуга, аһыры Ҳасбулат олатayзыһ аһлатмаларын да иһлас күһәл мәнән тһлap ултырам. Қарт, uniһ һайын иһласланып, һандығина әyәле. Бһна ул иplep кәне кәскеyәрек бәр тәрgek күтерәp алды. Тәрgekten yalbır papaһа алып, башына кәyәp үк қуызы. Papaһаныһ маһлайында замандар узыв мәнән тутыға тәшкен қызыл yондоz yымылдаp tora инә.

– Ye, нисәк? -tiy Ҳасбулат олатay, mut yылмайып.

60 – Шәp. Bik шәp! -tim min.

– Бһнһһ индә апаһдыһ қызылгвардәyәтс сағинан қалған қомартқыһы, -tiy ул, тамақ қыра бирәp. Uniһ қышығирақ ireбә күзzerәнде yeшәне һас булмаған сaya ut балқып kittә. Һем ул, yарһып: – Hay-y!.. -tip қуызы. -Bar инә бит yeш сақтар!.. Шәp сақтар!.. Iшанмаһаһ, бһна, қара. Бһндаyзы шәp булмаған yәгәттер ала аламы ни?! -Ҳасбулат олатay бayaғи тәрgekten yомшақ

65 сәpreкке тәрәp һалыған Георгий крәсы мәнән Қызыл Bayрақ ordәни алып, әштeldәһ tap urtahына һалып қуызы. – Күрәһәһмә, Ҳасбулат апаһ һалдат булып та һһнатмаған. Sovәт әсөн һуғишта la artтан қарap тормаған!

Ҳасбулат олатay, бәр аз тһнып, һөлөк һымақ myықтарын борғоlap, миһне тағи озақ қына қарap торзо. Unan, қарыл боролоp, yәлтәлдете башып, қаршы стәна yағина kittә. E ул стәнала

70 быyалалы ramда bik ишкә фотолар әләнәp tora инә.

– Бһна, қара,-тинә ул, арық, тарамыш бармақтары мәнән бәр тәркөм һалдатар тәшкен фотоға төртәp. -Bыл Пәтроградты Yудәничан тазартқас алдырған һүрет.

Min de, urынымдан торop, фото алдына барып башам. Danлы көрәш yылдарыһ onotolmaш шәһifelerән nindeyзәр moһһov тулқынланыв мәнән қарарға кәрәшәм. Бәр sitterek, бөyәрge

75 тayaна бирәp, күкректә кирәp торған, ошкор күзлә, yeш, matur һалдат иһ әләк minәһ иғтбарымды үзәне тarta. Uniһ башында tap бһnavы, Ҳасбулат олатayзыһ башындағи кәвәк, yондоzlo, yalbır papaһа. Papaһа zur. Bit tar, қақса ғина. Atаһыһыһ бүрәгән кәyген шayan

malay kėvėk kőrėne bıl haldat miņe. Ulay tiheņ, unıń kőkregėnde ŗinėl öštöne ũk bėrkėtėlgen ordėn balkıy. Kızıl Bayraq ordėni!

80 – Bıl, olatay, hin! -tim min, ŗatlanıp. Kűnėlėmdė ğorur kıvanıs solğap ala. –Ĕyė, hin bit bıl, Ğasbulat olatay!

– Min bulmaysa... -tip tıynağ kına yılmayıp tora Ğasbulat olatay. Unan ayırata bėr yenlėlek mėnen ikėnsė bėr fotoğa tőrte:

– E bıl bėr ũzė ğėne baŗıp tőŗken kėm? Belki, tanırhıń?!

85 – Tanımaysa, -tip unińsalap yavap kıytaram min. – Ŗehit Ğozaybirzin debaha!

– Tay ũzė. Ul da bėzzėń yağ batırı, -tiy Ğasbulat olatay ğorur tavıŗ mėnen. –Bėzzėń, ańhız baŗkort haldattarınıń, tevlep kűzėn asıvsı ŗul indė. Hay-y, ir inė merĥumėń, ir inė. Eger hin unıń Kronŗtadt ösön bulğan huğıŗtarzağı batırılığtarın kőrheń inė!..

Ğasbulat olatay, kűrehėń, alıŗ ũtkenderzė kűz aldınan ũtkerėp, ozağ kına tınıp torzo.

90 Unan:

– Ye, eyze, davam ittėk, -tip boŗonğo ğına tőŗ mėnen handığ yanına kildė. Danlı yıldar iŗtelėğėnen huń baŗka ğomartkılar kıızığhızırağ, tőŗhözörek bulıp ğaldımı, ul Baŗkorttarzıń boron, yeylevze yeŗegende, kımız kıoyop, Ĕyerge Ĕlep yöröte torğan tirė havıttarınan botsa, kılsa, turhığ kėvėk nemelerzė hüzhėz-niyhėz ğėne öŗtölge alıp haldı.

95 «Oŗolar ğınamı iken ni kıızığlı ğomartkılar?!» tip, min de kűnėlhėzlene birėp kıuyzım, sönki min ni ösöndör Ğasbulat olatayzan nindeyzėr ayırıvsı kıızığlı ğomartkı tabırğa yıymğaynım.

100 Beĥetke ğarŗı, ozağlamay Ğasbulat olatayzıń yözö tağı la aŗılıp, kűzzerė irebėlenėp kittė. Ul miņe, tap baya haldat papaĥahın alıp kėygendegė kėvėk, tantanalı, tėrėmek ğaraŗ taŗlap aldı. Unan aŗığmay ğına handığtıń in tóbönen iŗkė kıızıl berĥetke tőrölgen bėr neme kűterėp sığarzı. Ayırıvsı zur ğorurlığ mėnen, tamağtı kıra birėp:

– Bınıhı indė alıŗ ilden, bik boron zamandan kilgen ğomartkı, -tip kıuyzı, bik ğezėrlė ğomartkı. Unıń ũzėne kűre bik ĥikmetlė tarihė la bar...

105 Min, tüzėmhėzlenėp, Ğasbulat olatayzıń ğulındağı törgekke tın da almay tėklep ğaldım. E ul ğarıŗğan ŗikėllė törgektė bik hağ, ũte yay ağtara. Aĥırı, minėń tüzėmdė hınamağ bula. Min öndeŗmeyėm. Kötėm. Bına bėr sağ olatay törgek Ĕsėnen ağğoŗ muyınlı, ğejep matur bėr kőrŗek sığarıp ala la tantanalı revėŗte miņe hona:

– Me, ƙara. Tav ƙızzarınıñ hıv taşy torğan körşegě, -tip yabay ğına itěp añlatma bire. -Yağşılap kür, tēlegense hoƙlan. Tik küz ğēne tēygēzme, -tip kētkēldep kölöp ƙuya. –
110 Kūrehēñ bit, küzzēñ yavın alıp tora. Unday matur nemege küz tēyēp ƙuyıvı la bēr ze ğejep tūgēl.

Yañı ğına tumałğan tomboyoƙto hetērletken bıl ğejep körşektē min bik ozaƙ eylendēřep-eylendēřep ƙarap ultıram. Unıñ nefislēğēn, maturlığın, seske hem sēmerzerēñēñ güzellēğēn maƙtav tūgēl, yabay ğına itěp añlatıp birērge le hüz taba
115 almaşımıdı toyop, bötönley yuğalıp ƙalam. Sönki ğezetiy körşek tūgēl, e böyök senget ölgöhö, kēşē aƙılı tıvzırğan ƙabatlanmaş ijad yēmēşē inē minēñ ƙulımda!

«Ƙayzan kilgen bıl?! Kēm yahagan? -tip aptırayım min. -Bınday matur körşektē min bēr ƙasan da, bēr ƙayza la kürgenēm yuƙ tabaha!...»

Hasbulat olatay, bik yabay ğına itěp:

– Unıñ ģikmetlē tarihēn min hiñe kis höylermēn. Hin minēñ yanıma umartalıƙƙa barırhıñ. Tēğēnde, urmanda, boronğo yeylev urınında, ģezēr bēzzēñ kolhozdıñ bik şep umartalığı bar. Bēzzēñ bal Bařkortostanda ğına tūgēl, böte Soyuzda maƙtala bit. Bını bēlehēñdēr?... Ana şul danlı umartalıƙta ƙaravılısımın min, -tip höyley. – Körşektē hin ģezēr yağşılap ƙara, kür. Eytēm bit, tēlegense hoƙlan. Şunan min unı, tağı oşo yomşak yurğanına
125 urap, handıƙ töböne halıp ƙuyırmin, -tiy. –Ye, nisēk? Hoƙlanmaşlıƙ tūgēl bit, e? -tip horay. – Küzzēñ yavın alıp tora bit, e? Vet, ƙanday oştar bulğan boronğo zamanda la!.. Ėy-y, aptırar sağıñ alda elē... Ėyē, aptırarhıñ da, köyönörhöñ de, ƙıvanırhıñ da... Isın eytem...

Hasbulat olatay bayağısa bik yetēşlep, aşıƙmay, ƙabalanmay ƙomartƙıların handıƙƙa kirē hala başlanı. E min haman tēğē körşekten hoƙlanıvlı küzzerēmdē ala
130 almayım.

...Bına, yuğarığa taban ozonsalanıp, aƙkoş muyınına barıp totaşƙan yomrorak ƙorhağına ƙoyroƙto uralta tērep, tuzbaş yılan körşekten hıv ēşērge ıntılğan. Unıñ yılansa nefis, bormas tenē le, ayırta tēlē le ƙıbırlap, yımıldap tora himak... Bıl -körşektēñ totƙahı. Tav ƙızzarı körşektē oşo tuzbaş yılandan totop, yavrınarına küterēp ultırtƙandar...
135 Körşektēñ ēşē aƙhıl zeñgerge buyalğan. E tışı irtengē aƙ toman başƙan, mēñ törölö seskege kümēlgen yazğı tuğayzı hetērlete. Ah, nindey ğēne seske yuƙ bıl tuğayza!.. İñ ğejebē - ularzıñ bērēhē le töşörölgen tūgēl, e üz stihiyalarında nazlanıp ultırğan tērē seskeler!.. Bına

elë gëne yeşenlë yamğır uzğan. Unıñ artınsa qoyaş balqıp sıqқан. Seskeler şuğa höyönöp kölöp yëbergen! Möğjizelë seskeler!..

140 E bına bında, tēgē tuzbaş yılan ürelēp sıqқан yērze, tav landışı yañı ğına seske atқан. Inyı kēvēk nefis, kēskey qıñğırav seskeler. Ular şul hetlē tērēler hatta ularzıñ huş yēşterē tanavğa berēlēp torğan hımaq...

Tuqta... Tav landışınıñ yem-yeşel kıyaqtarınıñ bērehēnde nindeyzēr yazıv za bar tūgēlmē huñ! Ėyē, yazıv. Her bēr herēfē qan kızıl kizē mēnen sigēlgen kēvēk nindeyzēr bēr hüz!..

«Hōnersē», -tip uqıyım min.

– Hōnersē?! Hābulat olatay, bıl ni ğelemet?! Isın bulha, bında «hōnersē» tip yazılğan?.. Kēm yazğan unı? Kēmdēñ qultamğahı bıl, olatay? -tip kısqırıp uq yēberem min. Sērlē körşek minēñ tavışımdı yañğıratıp qabatlay:

150 – Ol-a-tay!..

–Körşektēñ avız teñgelēnde höylenēñ. İşettēñmē, qalay mezek yañğırıp tora. Hinēñ tavışındı yırğa eylendērēp, uynay yēberemē ni?.. Saflıqın eyt elē hin ul yañğıravzıñ!.. -tiy Hābulat olatay za, tev işetken kēvēk hoqlanıp. Kürehēñ, ul minēñ tura horavıma yavap birērge aşıqmay.

155 – İş kitkēs saf yañğırav... -tip qabatlay. Unan bayağısa ğeyet zur haqlıq mēnen körşektē minēñ qulımdan ala birēp tora la tağı miñe tottora.

–Yēñēllēğēn, nefislēğēn qara hin unıñ! Kēm unı qomdan, balsıqtan eşlengen körşek tip eyte alır, e? -tip aptırıp, tēl tasıldatıp quya.

160 Min körşektē tağı eylendērēp-tulğandırıp, helmeklep qarayım. Unıñ maturlıqı, nefislēğē, iş kitkēs yēñel hem nēskelēğē gēne tūgēl, höyleşken tavıştı nindeyzēr ğejep yağımlı, sērlē yañğıravğa eylendērēp qabatlap torovı la minē tañ qaldıra. Min, üte kızıqħınıp, tağı:

– Hābulat olatay! -tip kısqıram. –Bıl ni ğelemet?.. Nindey möğjize bıl, olatay?.. Ye, höyley hal indē!..

165 Hābulat olatay, körşektē minēñ quldan alıp, zur haqlıq mēnen qaytanan yurğanına tōre. Ėyēlēp, handıqtıñ iñ tōböne hala. Unan, minēñ yaqqa mut qaraş taşlap, hōlök mıyıqıñıñ qoyroğon tağı bayağısa borgolap ala.

– Hikeyettë bëzze kis, ay yaqtında, eşhëz saқта ğına höyleyzer... tiy.

Miñe yeygë ozon köndöñ ayly kisën kötövzen başqa sara qalmay.

170

III

Hasbulat olatay, hikmetlë hikeyetën höylep bötkes, ozaq kına tınıp ultırzı. Tik uniñ aqıllı, hınavsan küzzerë ğene, yaqşılıq mënen yamanlıq arahında bargan olo tartış haqındağı teren meğenelë tarihtëñ nindey teşir qaldırıvın bëlërge aşkıngan hımaq, miñe taban herkehtëz töbelgeynëler. Min de, kürehëñ, şul hikeyet teşirënen sığa almay, tëlhez ultıram. Añır ul tüzmenë, niñelër avır ğına körhönöp:

175

– Bına, «Hönersë hem Öyrensëk» haqındağı hikeyet oşo bula indë, kıstım, -tip kıuyzı.

180

– Ėy-yë... -tip këne eyte aldım min de. Hasbulat olatay büten bër hüze öştemenë. Tötönlök yanına tüşep ultırğan kara këyëz öştöne salқан töşöp yattı la küzzerën yomdo. Hatta şunda uq yoqlap ta kittë hımaq. Heyër, këm bële, mut kart bit. «Eyze, uylanhın. Hikeyettëñ sërle kineyehëne töşönhöñ elë bı!..» -tip yoqlağanga halışıp ta yatalır elë ul. Isınlap ta, uylanmaşlıq ta tügël bit. Kisë le, hikeyetë le hinë irëkhëzzen teren uylanırğa, yeşevzëñ maturlığı, këşë ruħınıñ güzellëğë, yamanlıq, yaqşılıq këvëk meñgëlëk töşönseler haqında kayta-kayta uylarğa mejbür ite. Şul uyzar teşirënen kükrek, bërse kıvanıs, bërse ğorurlıq mënen tulışıp, qanatlanıp kükke osa; bërse küzzerge ısıq tamsıhınday saf, yaqtı yeşter ërkële, bërse küñëldë esë hağış, moñ solğap ala... E tire-yaqta urmanlı bëyek tavzar, tıp-tıp qalıp, aptırağanday hiñë tëklep toralar. Umartalıqtan alış tügël, bözre tirekter arahında, berzë, bağrı balıqtarınıñ töyegë -taşkın yılğa bër özlökhöz üzëñëñ meñgëlëk yıvın yırlay:

190

– Şıltır-şıltır... silt-silt siltır! Yeşter... şat-tır... saf-tır-r-r!..

195

Bına üzën buyına ekrën ğene kük toman harıla. Ofokta nazlanıp, irkelenëp këne al tañ qağına. Yëlbezëk yël, seskelerzë höye-übe, irkeley-tirbete uyatıp, tıvasaq tañ yulına huşbuy borköp sığa. Handuğastar bı yaqqa ğına has yarhıv dert mënen urmandı nazlı yırga küme. Oşo ilahiy moñ eşende tirbelgen kükhël urman öştönde ara-tire kekük, tartay, büzene tağı elle nindey bildehez kıoştar tavışı yañırıp kite. Alış töpkölde kıay saq şatır-şotor ağastar hınganı la işëtële. Kürehëñ, urman hıjahı -horo ayıv za oşo ilahiy maturlıq eşende üzëñëñ de yeşevën, unı la onotırğa yaramavın donyağa bëldeërgerge aşığa...

Bıyıl yey yamğırlı, ülen üte hutlı bulıv arkahında, şaşıp ürsëgen sërekeyzen qotolov ösön, bında bërzen-bër sara bulğan tötönlökke utındar öştey-öştey, min haman uylanıp
 200 ultıram. Ҳasbulat olatayzıñ Һikeyetën baştan-ayaq bër nise қат uylap sıғам. Unı tap ul höylegense itëp Һetërze қaldırırға tırışам. Elbitte, minëñ ösön bıl avır eş. Belki, nisëk këne tırışham da, Һikeyettë min unıñsa oшта, Һalıқсан itëp höyley almam. Şulay за min, hızılıp kilgen yeygë таñ nurzarınıñ sıһriy бөйөвене қарай-қарай, Һikeyettë тағı бër қат uyımdan uzғaram.

205 – Gërman huğışı vaқıtında, yeғni, бөрënsë donya huğışı melënde, frontta osraştıқ бөз unıñ mënen, -tip başlap kittë Ҳasbulat olatay üzëñëñ Һikmetlä Һikeyetën. – Bıl ezem Kavkazdan, tav Һalıқтарınан бөрëv inë. Қақса kevzelë, қılıs tanavlı, қарсыға күзлë, hılıv бër yëğët. Sesterë muyıl көвëк söm-қара, бөзre, мыйықтар күрке қойроғо һıмақ қабарıp tora. Eytëp toraһı la yuқ. Қızzarzan höyölöp tuymas sağı. Emme ni eşlemek kerek? Huğış. Dürt
 210 yıl buyı minëñ mënen бër retten okopta sërëñë, baһır...

İsemë Aқbulat inë unıñ. Min -Ҳasbulat. Bëzzëñ tanışlıқ ta başta oшо isëmder oқşaşlıғınан başlanıp kittë şikëllë. Aзақ, üzëñ бөleheñ indë, frontta көşë көm mënen геne osraşmay за, көm mënen duşlaşmay?! Bik duş buldıқ бөз Aқbulat mënen. Batır, қıyıv haldat, Һарap heybet, ırmek көşë inë, baһır. Üzë бër қасан da boşonmas, mezek һүзzer
 215 höylep duştar күññelën de күтерër inë. Belki, şugalır за бөз unıñ mënen ayırата yaқın duş buldıқ. Һatta ul бër saқ, grajdandar huğışı tuқталғas, minë eşlep, Kavkaz Һetlä yerzen bıl yaққа kilëp te sıқtı. Şunda ul iştelëк öşön miñe oшо көрşektë le alıp kilgeynë...

Başta miñe bınday бүлек қızıқ қına toyoldo. «İr көşëge ёyerlä at бүлек itkendë күрëp üşkenmën. Bëlem. Añlayım. Emme көрşek бүлек itkendë?! Vallahi tip eytem,
 220 işëtkenëm de yuқ. Ni Һetlä геne matur eşlengen bulmahın, isëmë barıbër көрşek bit indë unıñ!» Aзақ көрşektëñ Һikmetlä tarihën belëp alғanға Һetlä, min şulay uylanım.

– Bëzze қızzar hıvzı көрşek mënen taşımay, -tinëm min uға, duştarsa геjeplenëvëmdë beldërëp. – Köyentelep, күneklep alıp kile...

– Bıl қимmetlä қomartқı, min һиñe, yen duşıma, üz yerëmden бүлек itëp alıp kilër
 225 ösön oşonan da қeзërlërek neme tapmanım, -tinë Aқbulat hem miñe «Hönersë hem Öyrensëк» tigen Һikeyettë höylep birzë.

Bögön ul ħikeyettë min ħiñe höyleyëm. Eger igtibarğa layıķ taphañ, belki, bër saķ unı ħin de bëreyhëne höylerhëñ... Bına şulay yeşey bit indë ul arıv ħikeyetter... Üzzerën tivzirğan këşë gümerënen ozonorak ta, beĥetlërek te bula ularzıñ gümerzerë...

230 Eytkendey, Aķbulat şul kilëvënde minë le üzë mënen alıp kitërge, Kavkazdı kürhetërge bik te tëlegeynë. Emme nasip bulmanı. Fronttan kaytıv mënen, minë sëlsovët prädsëdatëlë itëp haylap kıyğaynılar. Avılda tev başlap işkëñe yëmërehë, yañının nigëzën halahı bar, «Kunaķlaşıp yörör saķmı ni», -tip uylayhıñ. Şulay, eştë taşlap kite almanım. Azak, donyalar bër az yulğa halıngas, barıp, duştı kürëp kaytırmın tigeynëm de, Aķbulattan
235 ħat özöldö. Bër azzan min unıñ helek bulıvın işëttëm Ul miñe karağanda uķımışlı la, añlı la këşë inë. Fronttan kaytkas, ul Kavkazda yañı tormoş ħorov eşënde bik aktiv eşlegen. Aldıngı kommunist bulğan. Azak uķığan. Meskevze nindeyzër akadëmiyanı uķıp tamamlap kına kilgende anavı utız yëtënsë yılğı afetke ëlegëp kitken...

240 Ĥasbulat olatay hüzëñëñ oşo urınında ozak kına tuķtap, urman öştönen kıp-kızıl, yomro ut bulıp ħalkıp kilgen tulı ayğa ħarap, uylanıp ultırzı. Unan ħapıl, yoķonan uyanıp kitken ħımaķ bulıp, irebë tavış mënen:

– Bına, ay za ħalķtı. Ĥikeyettë höyler saķ yëttë, -tip moñhov ħına yılmayıp kıuyzı. Min tıñlarğa aşķınıp:

– Vaķıt. Küpten vaķıt, olatay! -tip ħabatlanım.

245 Ĥasbulat olatay, tötönlökke sıbıķ-sabıķ ırğıta-ırğıta, halmaķ, uysan ħına tavış mënen höylep kittë.

IV

... – Boron zamanda, Kavkazda, ħayalı tav öştöndegë kiñ yaylala, këskey ħëne bër avıl bulğan. Avıldıñ yanında ħına kük yözö şikëllë ikhëz-sikhëz, oshoz-ķırıyhız kiñ zeñger
250 kül yaltırap yatқан. Ĥaya öştöndegë iş kitkës güzel kül. Tik ul külden këşëler bër tamsı la hıv ëse almağan. Üte tatırlı bulğan unıñ hıvı. Avıl këşëlerë hıvzı aştı, bik terende, ħaya taş, itegëndegë yıraķanan sıgıp yatқан këskey ħëne şışmenen taşıp eşken. Bozzan halkın, kömöştey saf bıl şışmege ħaya bitlep hıgıla-bögöle huķmaķ huzılğan. «Kızzar huķmağı» tip yörötkender unı. Sönki kızzar oşo huķmaķtan bër özlökhöz şışmege yöröp torğan...

255 Eytkendey, ul yaķta kızzar hıvzı tar üñeslë körşek havıttar mënen taşy iken. Boz şikëllë halkın, saf şışme hıvı tultırılğan körşektë yavrındarına ultırtalar za, haķ, halmaķ kına başıp, nëske billë kımırşķalar şikëllë, bayağı huķmaķ mënen yürmeleyzer ze

yürmeleyzer, tiy... Mezek bit, e?.. Bëzge mezek. E ularğa tügël. Tav tēke, yul kırın... Törlö
 260 hël bula. Ayaq saq kına yaza başha, körşek yalp itēp yerge osop tōşe. Vatıla. Yētmehe,
 yabay balsıqtan arlı-birlē hupalap yahalğan bıl körşekterze hıv tız bozola, üzēññ
 şişmelegē saflıgım, tatlılıgım da yuğalta iken...

Hıv taşıy torğan körşekterzēñ tupaş hem avır bulıvı la kızzar ösön bik ük uñaylı
 bulmağan, elbitte. E bit kēşēge küpmē hıv kerek?! Bını üz yēlkelerēnde tatıgas, bayağı hıv
 taşıvsı kızzar yaqşı bēlgender indē...

265 Körşekterzēñ şunday kilbethēz hem bik tız vatılıvsan bulıvı ösön avılda barı tik bēr
 gēne kēşē köyönmegen. Kirēhēnse, höyöngen gēne. Sönki körşekter ni hētlē tızērek,
 yışırak vatılha, uğa şul hētlē küberek tabış kilgen. Bıl kēşē oşo avıldıñ körşek yahavsıhı
 Öyrensēk bulğan. Gümēr buyı şul eş mēnen kön kürēp te, bēr qasan da ısın ošta bula
 almağan ösön, avıl halkı, kölop, uğa «Öyrensēk» tip isēm kuşқан.

270 Bıl avılda Öyrensēk mēnen yeneş tağı bēr ošta yeşegen. Unıhı la şulay uq,
 balsıqtan, qomdan evelep, sey ēse torğan kasalar yahay iken. Avıldaştarı bıl oştanı bik
 yaratқан, hōrmet itken. Sönki ul üzēññ eşēne böte yenēn, yöregēn halıp eşley, ul yahağan
 kasalar şunday nefis, yoqa hem yēñēl bulıp sığa. Unıñ ēsēnde sey ayırıvsı temlē, tatlı bula
 275 zamanda, kürehēñ, oşonan da zurırak hōner bulmağanğa, «hōnersē» hüzē iñ olo hem
 hōrmetlē hüz bulğan.

Şulay itēp, bıl ikē kürşē bik ozaq gümēr itken. Bara-tora, avıldaştarı gına tügël,
 hatta ular üzzerē le mulla kuşқан tōp isēmderēn onotқан. «Öyrensēk» hem «Hōnersē»
 bulıp yeşey birgen. Öyrensēk haman şul üzēññ tupaş hem yemhēz balsıq körşekterēn
 280 eşlegen. Ularzı maturlav hāqında uylap ta qaramağan. Üz eşēnen sikhēz riza hem şat bulıp
 yeşey birgen. Hōnersē, kirēhēnse, bēr qasan da tıngı bēlmegen, eşēnen bēr qasan da
 keneget bulmağan. Her vaqıt ēzlngen, öyrogen. Şuğa, ağırı, ul üz hōnerēnde könden-kön
 üşken, kamillaşқан. Her bēr kasa unıñ ösön yañı asış, yañı uñış bulğan.

Ėşten qalğan vaqıtında hōnersē tavzar, urmandar gizgen. Eylene-tirenē, ağas-taştı
 285 yēntēklep öyrogen. Üzēn özlōkhöz borsop torğan horavzargā tebiğēt quyınınan yavaptar
 ēzlegen. Alış qalağa barıp, üzēne hētlē yeşegen böyök hōnersēlerzēñ eşterē mēnen de
 tanışıp qaytқан.

Hōnersēñ iñ boşondorğan neme -Öyrensēktēñ tēgē tupaş balsıq körşekterē bulğan.

«Niñe üz höneren kamillaştırmay bıl Öyrensək? Elle heletë yuqmı? Ulay ikën, niñe
 290 bulaşa? Niñe avıldı tupaş, yemhëz körşekter mēnen tultıra? Üz tamağın tuğ bulhın ösön
 gēne, kēşelerzēñ küñlēñ yemhëzlēkke, tupaşlıqqa küñektērerge yaraymı ni?!» -tip
 köyöngen hönersē. Öyrensēktēñ küñlēnde le oşonday köyönös uyatırğa tırışkan: -Bēzzēñ
 eş avılđastarızı höyöndörörge tēyēş. E bēz köyöndörebēz tügēlmē huñ?! Eyzē, bērgelep
 ēzleneyēk, belki, bıgasa bēr kēm de eşley bēlmegen körşekter yaharbız, -tigen.

295 Öyrensək kölgen gēne.

– Hay, aħmaq! -tigen. -Her vatılğan körşek -yañı tabış bit ul!..

– Ulay bulha, kürşē, üpkeleşten bulmahın -min de körşekter eşley başlayasaqmin, -
 tigen bēr saq hönersē. -Tik hinēñse tügēl, e üzēmse. Üz yöregēm tēlegense itēp eşlirmēn...

– Öyrensək tağı la mışkıllıraq itēp, kışkıırıp kölgen:

300 – Reħim it. Eşle! Hay, aħmaq, körşektē ni töşlö gēne itēp yahahañ da, körşek bulır
 indē ul!.. -tigen.

Hönersē ēzlenēvēn davam itken. Haman şulay tavzar, dalalar gizgen. Yēr qazığan,
 taş aqtarğan, tēke qayalar aşına, memeryelerge töşken. Her osrağan taştı, qomdo hınap
 qarağan. Arıp, yonsop, yalanğaslanıp bötken. Emme ēzlenēvzen tuqtalmağan. Aħır sikte
 305 tēlegēne irēşken. Tebiğet uğa üzēñēñ yeşērēñ sērzerēñ aşkan. Bērzen-bēr köndö hönersē
 tap baya köndöz min hiñe kürhetken kēvėk möğjizelē körşektē eşlev beħētēne irēşken.
 Isınlap ta, uğa hetlē bınday körşektē eşley bēlgen de, unday meñgē uñmaş buyavzarızı
 kullanağan da kēşē bulmağan. Kürzēñ bit, nindey nefis körşek!.. Yañı ğına bōrölengen
 tomboyok seskehēmē ni?! Nindey qomdan eşlengendēr ze, nindey ilahiy buyavzar mēnen
 310 buyalğandır indē ul. Anavı tēp-tērē seskelerēñ, yeñēllēğēñ, nefislēğēñ min eytem. İş kitkēs
 ošta bulğan indē ul hönersē!..

Aqbulat merħüm miñe:

– Bıl körşek yahağan qomdo la, unıñ yuyılmaş buyavzarınıñ sērēñ de oşoğasa bēlgen
 kēşē yuk elē, -tip höylegeynē. Eñyē, ısın, şulay tinē şul. Hay, etteğēnehē, anavı Öyrensēktē
 315 eytem elē, bigerek moñhoz nime bulğan iken. Öyrenēp qalırğa tēlemegen bit, yavızıñ. E bit
 hönersē uğa:

– Min işen saqta bēlēp qal, -tip küpmē yalıñan. – E ul -Öyrensək haman
 tekebbērlenēp kölgen gēne.

– Yuq̄ ösön baş vatıp, gümër kışkartırğa min alyotmo ni? -tigen. Ulay gına la tügël,
320 hönersënë kēşēlerge alyot, derviş itēp kürhetērgē le tırışқан һatta.

– Қарағыз indē anavı alyotto! Hıv körşegē yahav ösön şul tiklēm küz nurın tügēp
ultıra bit, derviş! Hıvzı ni unı matur havıtқа haldıñ ni ze nasar havıtқа haldıñ ni. Hıvzan
barıbēr altın sıqmaş, -tip üzēnse felsefe hatқан.

Hönersē uniñ, öyrenērgē tēlemevēnen bigērek, tupaş hem nasar eşēnen üzē şul
325 tiklēm қенеget bulıp yeşevē ösön ayırata esēngen.

«Yuq̄. Min hinē yaq̄şı mēnen yamandı ayırırğa öyretērmēn. Avılдаştarzıñ yorttarın
ēşkinmegen körşekter mēnen süplevzen tuqtatırmin!» -tip қehēt itken. Hem şulay bulıp
sıққан da. Körşekterzē könden-kön heybetērek hem nefisērek itēp eşley başлаған. Köndö-
töndö, aldı-yaldı bēlmey eşlegen bıl körşekterēn avılдаştarına küp vaқıt buşlata birēp
330 yēbere torған bulған. Bara-tora Öyrensēktēñ tupaş balsıқ körşekterēne kön bötken. İndē
ularzı hatıp alıvsı tügēl, buş alıvsı la bulmaған. Bına şunda indē Öyrensēk hönersē yanına
üzē ük borolop ingen. Tübensēlēklē, möleyēm tavış mēnen selem birgen. Türge uzған.
Hönersēnēñ böte öyö tulıp, yondoз көvēk yımılдаşıp ultırған гејep zifa, ısın-yahav
körşekterzēñ elē bērhēn. Elē ikēnsēhēn alıp, baş sayқаp, tēl tasıldatıp torған.

– Öyrenērgē kildēñmē? Minēñ mēnen bērgelep eşlerge buldıñmı? –tip қıvanған
335 Hönersē. Eger tēlegēñ ihlas bulha, eyze, ultır. Hezēr ük böte sērzē asıp halam!..

Bıl tiklēm saf küñēllēlēk hem bēr қatlılıққа küñēlē yomşarıp kitken Öyrensēk yēñ
ostarı mēnen küzzerēn hörtöp alған. Yalınısı hem mēşкēn қiyefet mēnen hönersēge
tilmērēp қараған. Isınlap uқ ilamhıraған tavış mēnen:

– Duş!.. Қorзаş!.. -tip öndeşкен. -Hinēñ kamil aқılıñ, altın қuldarıñ aldında min baş
340 ēyem. Tēleheñ, hiñe alla itēp tabınırға la ezērmēn. Tik hinēñ izgē keñeşēñdē min, nisēk
кēne tēlehem de, қабуl ite алmanım. Ni ösön tiheñ, Hoзay minē unday heletten meһrüm
itken. Eyyē öyrene алmanım min bınday güzel hönerge!.. İndē miñe astan ülēvzen başқа sara
қalmanı... Sönki hezēr kēşēler minēñ körşekterge eylenēp қарарға la tēlemeyzer...

Öyrensēk şul hüzzerzē eytken de, hönersē yanına кēlemge ultırıp, bala şikēllē
345 ükhēy ilay başлаған:

– Eyy allam, niñe hin minē oşonday ilahiy talanttın meһrüm ittēñ!

«Isınlap ta, uniñ helë möşköl debaha!? Uğa nisëk yarzam itërge huñ?! Öyrensëkten
 350 bulmay zabaha?!» -tip aptırağan hezër hönersë. «E kürşëge yarzam itërge kerek bit. Tik
 qalay itëp?!»

Ahır ul Öyrensëkke tağı ömötlö qaraş taşlağan:

– Belki, öyrenëp qararhıñ? Ayıv balahı la öyrene, hin kësë bit elë...

Öyrensëk, bër katlı hönersënëñ küñlëlë tamam yomşarıp yëtëvëne, üzën ihlas yelley
 355 başlavına tamam töşönöp algas, küpten uylap kilgen heylehën tormoşqa aşırırğa kërëşken.

– Hönersë, qorzaş! -tigen Öyrensëk, tavışına tağı la nıgıraқ mäşkënlëk sıgarıp. –Eger
 hin minë, ısınlap ta, yelleheñ, helëme inërge teleheñ, elbitte, buldıra alahıñ. Ęyë, minëñ
 kösömden kilmegen eştë talap itmeyënsë ük, minë aslıqtan qotqara alahıñ...

– Nisëk?! Ye eyte hal!.. Qalay itëp min hiñe yarzam ite alam?! -tip aptırap ta,
 360 kıvanıp ta kitken hönersë. -Eger unday eş qulımdan kilhe, hinëñ ösön yenëm fıza!..

– Bar. Unday mömkinlëğëñ bar, qorzaş! -tigen Öyrensëk, indë tamam baznatlanıp.
 – Eytëyek, bına bıl möğjizelë körşekterzë hin eşley bëlehëñ. E eşëñdëñ yëmëşën aşay
 bëlmeyhëñ... Ye, üz eşënëñ bahahın bëlgen nindey kësë oşo hetlë avır hezmet yëmëşën
 365 kësëlerge buş birër? Ye, qara indë, hezër avıldıñ ayaktan başqan böte kıızı hinëñ oşo güzel
 körşekterëñdë küterëp şişmege yöröy. E hin, şul möğjizelë körşekterzë tıvzırıvsı kësë, as-
 yalangas kön-tön küz bötöröp, üzëñdëñ qarañğı öyöñde töñkeyëp ultırahıñ... Hinëñ
 urımında başqa bërev bıl höner mënen elle qasan bayıp bötör, hatta batşa harayında yeşep
 yatır inë. Bınday körşekter hatta batşa kenizekterënde le yuқ bit! Bëlehëñmë?! E hin
 şularzı bılay, buşlay...

370 Hönersënëñ elë gëne ömötlëñep, yaqtırıp kitken yözöne qaytanan höröm yügëre.

– Nime höyleyhëñ? Nimege öyretmeksë bulahıñ hin minë? -tip kıskırıp büldëre ul
 Öyrensëktë. – Halıqtıñ kıvanısı, rehetë minëñ hezmetëmdëñ iñ olo bahahı ikenëñ
 añlamayhıñmı ni hin?! Minëñ ösön avıldaştarımdıñ kinënevënen de zur baha yuқ.

– Rehet mënen tamaқ tuyamı? -tip horay Öyrensëk, indë gezetënsë mışkıllı kölöp.
 375 – Öş bötëyemë?!

– Tamaq nime ul? -tip küñlähöz gëne qarivlaşa tamam keyëfë bozolğan Hönersë. – Tamaq ni ul üzëm mënen bërge kitër, bötör. E körşekter haman yeşep qalır. Haman hüzmet itër...

– Hay, sabıy!.. -tip hatta kışkırap uq köle hüzër Öyrensëk. -Kürşë, qorzaş!.. -tip Hönersëññ arqahınan duştarsa qaqqılap ala. -Vallahi tip eytem, hin töptö sabıy ikenhëñ!.. Ulay ğına la tügël, derviş!.. Divana!..

– Şulay za bulhın, -tiy Hönersë, tamam küñlähözlenëp. -Miñe üzëmdëñ hólkom oqşay. E başkalarza minëñ eşëm yuq.

Hönersë, şuniñ mënen hüz bötkenlëktë añlatıp, izenge kuyğan körşektë qulına ala, tav landışınıñ kıyaqtarı ösön buyav haylarğa kërëşe. Lekin Öyrensëk te tiz gëne birëşërge tëlemey. Mekërlë hëylehën tormoşqa aşıriv ösön tağı mëşkën tavışqa küse. Yalınıp, Hönersëññ aldına tëzlene.

– Hin bit üzën, qorzaş miñe yarzam itërge telenëm tinëñ! Isın küñeldën eykenhëñdër bit indë hin bıl hüzzë?! -tip nıqışa.

– Min ısın küñeldën bulmağandı hõylep bëlmeyëm, -tiy Hönersë.

– Ulay bulha, bına nime, -tip yëlkënëp kite tağı Öyrensëk. -Hin minë üzëñe yarzamsı itëp alahıñ. Yeğni, hin ğezetteğëse körşekter eşleyhëñ. E min ularzı azıqqa, këyëmge eylenërem. Hinë aslıqtan, yalangaslıqtan qotqaram. Şunan qalğan-boşqaninan üzëme le azmaz ölöş sığarırmın. E bütense hin miñe bër törlö le yarzam ite almayhıñ, qorzaş, -tiy. – Döröşön eytkende, bıl uy minëñ başta, üz turamda qayğırtıvzan bigërek, hinëñ hıqta uylav arqahında kilëp tıvzı, -tip te öştëy.

Sikhöz nıq ğejeplenëvzen hönersëññ qulındağı körşegë töşöp kite yazı. Ul, ğümërende tev kürgen këvëk itëp, aptırap, Öyrensëkke qaray.

«Küreheñ, unıñ helë, ısınlap ta, bik möşköldör?! Yuqha, üz tëlegë mënen bınday eşke barır inëmë ni ul?! -tip uylay. -Timek, uğa oşonday tübenlëkke barıvzan başqa sara qalmağan!» -tip Öyrensëktë ısın küñeldën yellep quya. Sönki unıñ üzë ösön avır hüzmet yëmëşën kешëlerge bülek itëvzen de lezzetlë, hatıp birëvzen de ğazaplı eş bulmay.

– Öyrensëk, hin döröş eytehën. Minëñ hiñe başkasa yarzam itërge his bër mömkinlëğëm yuq. Lekin bıl eş hiñe avır bulmaşmı huñ? -tip uñayhızlanıp horay ul Öyrensëkten.

– Avır bulha -nisək itehēñ? -tip mēškēnlene Öyrensək. –«Yaqşılıqtı eşle le diñgēzge ırğıt. Halıq bēlēr. Halıq bēlmehe -balıq bēlēr», tip yukka ğına eytēp qaldırmağandır bit borongolar, -tip, ğezetēnse, hüzēne oştalıq, üzēne olpatlıq birērge tırışıp, halıq mekelēne totonop ala. -Kürşēñ oşo hetlē hikmetlē eş eşley bēlhēñ, könön-tönön bil bökseytēp eşlep
410 ultırhın. Üzē as-yalangas tigendey yeşehēñ. E hin, yenēn-tenēn işen-hav köyö, şunu tınıs kına qarap yat. Uğa qulıdan kilgen yaqşılıqtı eşleme?.. Ye, şul bulamı kürşēlēk?! -tip hüzze bötönley ikēnsē yaqka borop alıp kite. -Hiñe, hōrmetlē kürşēme, qulımdan kilgen yaqşılıqtı eşlegēm bik kile minēñ!..-tiy.

İndē hōnersē, Öyrensēktēñ bıl tiklēm yaqşılığına hayran qalıp, ğeyet zur tūbensēlēk
415 mēnen tıñlap ultıra.

«Bına bit, donyala nindey izgē küñēllē kēşeler bula!.. E hin ular mēnen yeneşele yeşeyhēñ, hatta ularzıñ şunday ikenēn bēlmey ze ülēp kitehēñ... Hay, bıl iğtibarlızlıq!..» - tip, eşten ğēne aptıranıp, esēñep te ala.

V

Oşo hōyleşēvzen huñ küp te ütmey, Öyrensək, hōnersēñēñ yēr izenlē, yarım qarañğı öyönde közgö yondozzar şikēllē sağıv balqıp ultırğan bıl möğjizelē körşekterzēñ barıhın yıyıp alıp, avıldan sıgıp uq kite. E hōnersē, ğezetēnse, aldı-yaldı bēlmey, eşlevēn davam ite. Şulay küpmēlēr vaqıt ütkes, hōnersē tağı baytaq körşekter yahağas, bik nıq bayıp, altın-yēbekke mansılıp, Öyrensək qayıtıp tōşe. Hōnersēge yēbek sapan, aq selle,
425 sitēk-kevēş kēyzēre. On, sey, şeker kēvēk nemenen de ölōş sığara.

– Bına, hēzmetēne küre hōrmetē. EYZE, bığasa tōşōñe le inmegen hıyız Öyrensək duşındān kürēp yeşe, -tiy.

Bıl hetlē yomartlıqqa, hesterlēlēkke hōnersēñēñ küñēlēnde tıvğan rehmettēñ iğē-sigē bulmay.

– Isın duş ikenhēñ hin, Öyrensək! -tiy hōnersē. -Hinēñ bıl tiklēm yaqşılığındı ni mēnen ğēne qaytara alırmın iken huñ min? -tip aptırap. Tik Öyrensək kēne aptıramay:

– «Kürşē haqı -teñrē haqı» tigender. Hinē bēr kıvandırıv üzē bēr ğümēr bit ul miñe, -tip yavap bire hem, ustarın ıva-ıva, hōnersēñēñ yañı körşekterē yanında öyöröle. Keyēfēñēñ küterēlēvēn yeşere almay, hatta irēnderēn tasıldatıp quya.

– Heybet!.. Bik şep!.. İlla, ısınlap ta, hōnersē le indē hin, kürşē!.. -tiy.

Hönersě izgělėklė kürşėhė aldında uñayhızlanıp ƙul ƙavşırıp tora. Öyrensėktėñ heyleker küzzerėnde nindey şaytan bėyėgenėn kürmey ze, abaylamay za.

– Ye, yarar, -tip uƙata ƙeneėet taviş mėnen üzėñse hıgımta yahap ƙuya Öyrensėk. – Min irtege ük taƙı yulƙa sıƙam. Bıl körşekterzė le şep kėne itėp ozata halırƙa kerek...

440 Şulay taƙı küpmėlėr yıl üte. İkė kürşė duş tatıv ğümėr ite. Hönersě, ğezetteğese, yanıp-yarhıp körşekter yahay. Öyrensėk ularzı törlö yaƙƙa yörötöp hata. Öyrensėk bıl eşte, ısınlap ta, sikhėz zur oştalıƙ, yılgırılıƙ kürhete. Hönersėnėñ töşöñe le inmeşlek mėñ törlö mutlıƙtar eşley. Her körşekten biş haƙ hıƙıp sıƙarırƙa ölgeşe. Bara-tora avıldıñ in zur bayı bulıp ala. Hönersě le, şul uƙ balsıƙ öyönen ƙotola almaha la, tuƙ, bötön yeşey. Hezėr uƙa
445 tamaƙ, öş-baş haƙında uylamay, üzėnėñ yenė-yöregė mėnen höygen eşne totoşlay birėlėrge mömkin. Ul hezėr tėlegense tavzar, dalalar ğize, tebiğettėñ yañınan-yañı sėrzerėn öyrene. Körşekterzė taƙı la maturırƙa, taƙı la nefisėrek itėr ösön, yañınan-yañı buyavzar, töşter taba. Körşekke töşörölgen seskeler törön taƙı la kübeyte, ularzı ısın seskelerge taƙı la nıƙ oƙşatırƙa tırışa. Unıñ hezėr bıl eşter mėnen irkėnlep şöğöllėnėrge, baştan-ayaƙ sumıp
450 eşlerge mömkinlėğe bar. Dörös, Öyrensėktėñ hatıv-alıvza artıƙ tırış bulıp sıƙıvı, unı körşekterėn elėkkese, kėşelerge buş birėp, zur ƙeneėetlėk, böyök lezzet tatıv kėvėk ısın kėşege has toyƙolarzan bötönley meħrüm itėvė yış ƙına boşondora la. Bigerek te Öyrensėktėñ eşlenėp bötken bėr körşektė ƙuldan tartıp tigendey alıp kitėp torovın, şul arƙala hezėr, üzėnėñ ƙul yėmėşene ƙat-ƙat ƙarap, hoƙlanıp, ƙıvanıp, haƙta sėrlė ğene itėp
455 ular mėnen höyleşėp-sėrleşėp ultırıp beħtėnen meħrüm bulıvzı kisėrevė le avır uƙa. Lekin hönersě mömkin tiklėm bınday kisėrėşterzė üzėnen alışırƙa ƙıvırƙa, nujanan ƙotƙarƙan kėşenėñ hetėrėn ƙaldırmaş ösön, bını Öyrensėkke bėldėrmeşke, körşekterzė taƙı la yehetėrek hem maturırƙa itėp eşley mėnen yenėn tınıslandırırƙa tırışa.

«Öyrensėk tėğelėrėn hatıp ƙaytƙansı, ismaham, bıları ozaƙırƙa yanımında toror, -tip
460 aşƙınıp eşley. -Belki, bėrey avıldaş kilėp inhe, bėlek itėp birėrge le ölgörörmön», -tip ömötlene. Lekin unıñ bıl ömötö le aƙlanmay. Öyrensėk üz eşen seğet tėvellėğende başƙara.

VI

Tištelegen yıldar hizėlmey uzıp kitken. Zur, kömörö tanavlı, supay küzlė, belekes kėne şere başlı Öyrensėk bėzzėñ Uraldağı tazƙara tigen bėrkötke oƙşap ƙalƙan. Ƙorhaƙın
465 may, bitėn yön başƙan. E ozon buylı, ƙaƙsa yañaƙlı hönersě taƙı la nezėğeyėp, duƙa kėvėk böğölöp töşken. Unıñ ğejep aƙıllı ƙaraşlı uysan küzzerėnde le indė elėkkė ƙanatlı dert, beyhėz sem tüğel, e teren moñ, eytėlmegen zar saƙılƙan. Höygen eşenėñ yėmėşen tatıv

behëtönen mehrüm bulıp yeşev qayğıhı unıñ böte yöröş-toroşona üzënëñ tamğahın halğan. Ğyë, yukqa ğına ul üzën bıǵasa:

470 «Niñe boşonorǵa? Körşekterzë hin halıq ösön eşleyhëñ, Öyrensëk ularzı halıqqa yetkëre, hiñe tağı nime yëtmey?!» -tip tınıslandırırǵa, halıqqa yetkërev yulınıñ üzëne barıp sıqmavın tanımaşqa tırıştı. Lekin küñël töbönen vıjdan tavışı her saq unıñ bıl uyın kirë qağa kildë: «Üz-üzëñdë aldama, hönersë! Bıl eş hinëñse barıp sıqmanı... Ğyë, nimehëler hinëñse, hin tëlegense bulmanı bınıñ...» tip eşënen hörenlenë bit vıjdan!..

475 Ğümër ütken hayın, bıl tıngıhız uy quyırǵan. Bara-tora ul hatta tüzgëhëzge eylengen. Hönersë küzge kürëñep şıñe, hüne başlağan. E Öyrensëk uğa tın da alırǵa irëk birmegen, hönersë ni hetlë yonsoha, qartayha, ul şul hetlë unı aşıqtırǵan. Haman kübërek, yetëzërek, maturırax eşlevzë talap itken.

– Körşekter hezër arzanayzı. Kübërek eşlemeheñ, ikmeklëk te aqsa tabıp
480 bulmayasaq! Hin yañğız, aşamay za tüzërhëñ. E minëñ bit itek tulı bala. Min ularzı nisëk aşırarmın?! -tip zarlanıp, qamsılap qına torǵan.

Yaqşı atqa qamsı kerekme ni? Hönersë, elbitte, Öyrensëk qıvǵan ösön ğene tügël, e eş yaratqanı ösön, eşhëz bër ğene minut ta tik ultıra almağanı ösön, arıvın da, avırıvın da işepke almay, eşlevën devam itken. Her tañdı yañı eş, yañı körşek mënen qarşılağan.
485 Ğümërzëñ huñı yetëp kilëv ze unı aşırırǵa mejbür itken.

Bër saq hönersë nevbettegë körşektë tañ aldınan ğına eşlep bötken. Yëz başlı yılan bulıp ürëlëp sıqqan nefis totqa töbönde üşken tav landışınıñ yeşël kıyağına, ğezettegëse, «hönersë» tip maturlap yazıp quyǵan. Unan, sabıy bala şikëllë, eşkërhëz hem ğejep höykömlö yılmayıp, kezërley-höye unı üzënëñ qarşıhına, başqa körşekter yanına quyǵan.

490 Tav artınan sağıv qoyaş balkıp sıqqan. Ul hönersënëñ tepeş öyöne mul itëp altın nur şelkëmë hirpken. Elë ğene yënenen-yëpten sıǵıp, këlem öştönde nazlanıp ultırǵan körşektëñ tërë seskelerë mëñ törlö nur borköp bëyëрге, ınyı börtökterë şikëllë, yëmëlderge, kıvanıp-kinenëp kölörge kërëşken. Ularzan hatta tire-yakqa huş-ës te borkölgen hımaq bulǵan... Tepeş, qarañğı öy eşë üte sağıv nur hem huş yeş mënen tulǵan. Hönersë, üz
495 quldarı tıvzırǵan bıl möğjizelë maturlıqqa tev tapqır keneğet hem ısın hoqlanıv mënen qaray-qaray, ekrën ğene yantayıp, këlemge yatqan...

Her vaqıttağısa, qoyaş sıgıv mēnen qaytanan eşke totondorov hem ezər körşekterzē alıp sıgıv niyetē mēnen aşıgıp kilēp ingen Öyrensēk, hönersēge geyet şēltelē qaraş taşlap, bik ozaq baş sayqap torğan:

500 – Ay-y-yay-y-yay!.. Ye, eştēñ samay kızğan ğına sağında... Nime eşlep quyğan bit, e?!

– Hay, bayğoş!.. Yeşev ösön eşley bēlēv ğene yētmevēn taq iy bēlmey kittē bit, e!.. Derviş bulıp yeşenē, derviş bulıp üldē bit, bayğoş, e... -tip üzēnse felsefe hatqan.

VII

505 Avıldeşarı ošta qullı, izğē küñēllē hönersēhēn yuğaltıv qayğıhınan arınıp ta yētmeşten, Öyrensēk tağı körşekter mēnen hatıv ite başlağan.

– Öyrensēk bıl körşekterzē qayzan ala iken tağı?

– Qarası üzzerēn. İke tamsı hıv kēvēk hönersēnēñ körşekterēne oqşap toralar zabahal -tip ğejeplengen kēşēler. Öyrensēk his te aptıramağan:

510 – Min bıl möğjizelē körşekterzē yahavzıñ sērēn küpten bēle inēm indē. Tik hönersē yeşehēn tip, unıñ ikmegēn tartıp almayım tip kēne bıgasa ularzı yahamay torzom, -tigen. – İşanmağazı, bına qarağız! -tip ğezetteğē «hönersē» tigen yazıv urınına törtöp kürhetken. İsnlap ta, bında, tav landışınıñ sōm-yeşēl kıyağına kıp-kızıl buyav mēnen yazılğan «hönersē» hüze urınında ğezēr kük kıyaqqa kara buyav mēnen yazılğan «Öyrensēk» tigen
515 tamğa tora iken.

– Ye, kürzēğēzmē? -tigen Öyrensēk havalı tavış mēnen. – Añlanığız mı indē?

Kēşēler aptıravzan ah itkender. Yamanlıqtı nisēk te tizērek onotorğa, ısın, yaqşı eş aldında baş ēyērge ezər bulğan bēr katlı yabay ğalıq Öyrensēkke şunda uq ışanğan. Unıñ nasarlıqtarın onotqan, ğefüv itken. Hatta ozaqlamay Öyrensēkte maqtarğa, unıñ mēnen
520 ğorurlanıırğa la kērēşken.

– Kara hin unı, qanday ošta qullı iken debaha bēzzēñ Öyrensēk! Hönersēnen bēr ze kem yahamay zabaha ul körşekterzē! -tip hoqlanğan.

Her saq tērē hem kereklē kēşē aldında baş ēyērge, «belki, bērey fayzahı tēyēr tip», uğa yarap qalırğa yaratıvsı qayhı bērevzer ğatta:

525 – Vallahi tip eytem, Öyrensëktëñ körşekterë hönersënekënen şebërek! -tip te yëbergen. Bılay bulğas, hönersëneñ dan qoyaşı bayını! -tip laf orğan.

Këmge, nimege bulha la tabınmaha, üzën bötönley közgö arış qamılı këvëk kıv toya başlay torğan mëşkën yender şunda uq Öyrensëktëñ tıynaqlığı hem namışlılığı aldında baş ëyërge, unı danlarga, maqtarga totongan.

530 – Ye Hoza!.. Donyala şul hetlë le tıynaq, şul hetlë le izgë yenlë këşeler bula iken debaha!.. Qara hin unı, hönersënen de şebërek ošta bulğan köyö, ul yeşehën tip, bıl hönerge totonmay torğan bit!..

– Böyök ošta!.. Tiñhëz hönersë! E üzë körşekterëne qultamğanı «Öyrensëk» tip këne quyğan. Nindey këşëklëklëklë!.. Tiñhëz başalkılıq!.. Tiñdeşhëz namışlılıq!.. -tip Öyrensëk
535 isëmëne mëñ törlö maqtav yavzırğan ular.

Şulay itëp, Öyrensëktëñ danı bik tız arala böte ilge taralğan. Bara-tora hatta batşanıñ üzëne le barıp yëtken.

Bër saq batşa Öyrensëktë üz harayına saqırtıp alğan. Unıñ tormoşo, eşë mënen üzë yëntëklep tanışkan. Öyrensëktëñ körşekterë batşağa la bik nıq oqşağan. Isın senget
540 hazınahın yahalma, yalğan senget eybërzerënen yaqşı ayıra bële torğan, uqımışlı këşë bulğan bıl batşa.

– Hin, ısınlap ta, üz eşëñdëñ böyök oştahı ikenhëñ! -tigen ul Öyrensekke. Bınavı tav landışınıñ kıyağın kük töşke buyavıñdı, yeki bınavı qultamğañdı qara buyav mënen yazıvıñdı gına almağanda, bıl körşek ısın talant yëmëşë, -tip raşlağan.

545 Oşo höyleşëvzen huñ batşa Öyrensëktë üz yanında qaldırğan. Uğa ayırım haray haldırıp birgen.

– Eyze, şunda üz hönerëñ mënen kinenëp şögöllen. Eger tэлеheñ, yarzamsılar za biresekmën, -tigen.

Öyrensëk batşanıñ böte hürmetën, ihtiramın zur ihlaslıq hem tübensëlëk mënen
550 qabul itken. Tik yarzamsı alıvzan gına baş tartқан.

– O, hürmetlë padişah gali yenepterë! -tigen ul, tehet aldında tözlenëp. – Miñe yarzamsı kerekmey. Eger min bıl eşte këşë yarzamınan fayzalanham, minëñ küñlëmden ilahiy nur qasır, ul saқта min hëzzëñ ösön bıl mögğizelë körşekterzë eşley almam tip qurqam. Röhset itëgëz miñe, padişah gali yenepterë, kükregëmde yenëm bar saқта, hëzge

555 üz ҡuldarım mēnen eşlep hēzmet itēрге!.. -tip yalıŋan. Hattа eşerlenēvzēñ sigēne sıgıp, batşanıñ ҡatahın da übēp alған.

Öyrensēktēñ bıl tiklēm kēsēlēklē bulıvı batşağa tağı la nıgıraq okşaған.

«Ġejep izgē kēşē iken debaha bıl Öyrensēk! Halıq bēlmey maqtamay iken üzēñ», - tip uylaған batşa. Hem Öyrensēkke harayında üzē tēlegense yeşerge, eşlerge rōhset itken.

560 Öyrensēk batşa harayında la üzēñ hıvzağı balıq şikēllē ıksım, yılıır totқан. Könderēñ hem kisterēñ batşanıñ başқа yarandarı mēnen hunarza, ҡunaқта, keyēf-safala uzğarған. Tik tañ aldında ğına ul, böte kēşēnen ayırılıp, üz harayına ҡaytқан, eş bülmehēne biklengen...

– Tañ aldında hem yapa-yañğız saқта ğına kile miñe bıl ilahiy oştalıq, -tigen ul. –

565 Yabay kēşēler tatlı yoқola saқта tıva bıl möġjizelē körşekter!

Öyrensēktēñ tabındaştarı unıñ ġejep kēşē bulıvı, her tañda allanıñ üzē mēnen sērleşēp alıvı, şul ilahiy osraşıvzıñ şahitē bulıp oşo körşekter barlıqқа kilēvē haқında yañınan-yañı uyızırmalar taratқандар. Batşanıñ kenizekterē le indē hıvzı altın havıttarza tüġēl, e Öyrensēktēñ möġjizelē körşekterē mēnen ġēne taşıy başlağандар. Hattа batşanıñ 570 üzēne le şaraptı, ēlēkkēse altın kuboktarza tüġēl, e oşo körşekterze birgēnder. Sōnki körşekteġē hıv saf, şarap tatlı köyō tora iken.

VIII

Öyrensēk ҡalған ġümērēñ şulay batşa harayında yeşep, ҡezēr-hōrmette, keyēf-safala uzğarған. E azaқ indē, bik nıқ huñlap bulha la. Öyrensēktē le ġazrail işēne tōşōrges, 575 unı -donyala iñ böyök, başalqı kēşēñē hem batşanıñ iñ yaқın yarandarınan bērevzē -bıġasa күrēlmegen ҡezēr-hōrmet mēnen ololap күmgēnder. Ҡebērēñ aқ mermer mēnen yabıp, uға:

«İñ böyök başalqı kēşē -Öyrensēk» tip, altın herēfter mēnen yazıp ҡuyğандар. Öyrensēktēñ tiñhēz oştalıġına teren ihtiram yōzōnen şunda uқ aқ mermer oştōne tēġē 580 körşekterzēñ bērēhēñ his te ҡupmaşlıq itēp bērkētēp ultırtқандар. Hem bıl ҡebēr ozaқ yıldar buyı izgē urım bulıp hanalған. Ҡebēr yanınan kēşē yulı özōlmegen. E hōnersēñēñ ҡebērēñ işke alıvsı la, bēlēvsē le bulmaған. Üzē le tamam onotolған.

Yıldarzı ҡıvıyp yıldar uza torған. Öyrensēktē böyök hōnersē tip ololap, ҡezēr-hōrmet күrhetken yaқşı күñēllē batşa la bēr saқ donyanı ҡaldırған. Bara-tora il de, kēşēler ze

585 tanımaşlık bulıp üzgergen. Tik tēgē mögjizelē körşekter gēne haman işkērēvzē le, vatılıvzı
la, tōş üzgertēvzē le bēlmey yeşey birgender. Ularzı yavırın baştarına ultırtıp, yeş kızzar
haman ēlēkkēse, hıgıla-bōgōle, qaya bitlevē buylap huzılğan huqmaqtan tav şışmehēne
hıvğa yōrōgen. Kōmōştey saf, baldan tatlı şışme hıvı haman ēlēkkēse hıvhağandıñ hıvhının
kandırğan, arığanğa hel indērgen, sırhağanğa şıfalı dava bulğan. Kēşeler haman ēlēkkēse
590 bıl körşekterzēñ maturlıgına, nefislēgēne hoqlanıp, seskelē bizekterēñ küzzēñ yavın alıp
torovına kıvanıp yōrekterēne yal alğan.

Öyrensēktēñ kebērē öştōndegē körşek te, şulay uq haman ēlēkkēse yeygōr şikēllē
böte tōşterzē yımıldap, üzgerēv, tōş halıvzı bēlmey ultıra birgen.

Şulay tağı küpmēler vaqıt ütken, hem bına bēr saq iñ böyök, başalkı kēşēñē işke
595 alırğa tiy, yıyılıp kilgen halıq, uylamağanda, körşekte nindeyzēr üzgerēş bulıvın abaylap
alğan. Körşek bōgōn nisēktēr ayırata matur hem köles bulıp, mēñ törlō nur sesretēp balkıp
ultıra iken.

– Bıl ni hikmet!!! -tip aptırap qalğan halıq. -Nindegēlemet?.. Körşek üzgergen
debaha!. Bında hōnersē yahağan körşek ultıra labaha! Moğaym, bēreyhē almaştırıp
600 kitkendēr!

– Lekin yuq, ulay tūgēl. Körşek kımşanmağay da. Şul, tev nıgıtılğan köyō ultıra!..
Tik qultamğahı gına büten!..

Isınlap ta, körşekte kötōlmegen üzgerēş barlıqqa kilgen: unda tav landışınıñ
kıyağınan «Öyrensēk» tigen yazıv mēnen kük buyav ēzhēz yuyılğan. Unıñ urımına hezēr
605 şatlıq yeşē hımaq tērēmek hem saf yılmıldap, yeşēl kıyaqqa qan kızıl buyav mēnen
yazılğan «hōnersē» hüzē balkıp sıqқан.

Kēşelerzēñ aptırav hem şomlanıvınıñ igē-sigē bulmağan. Ular aşığa-yügēre
öyzerēne taralğandar. Lekin unda la şunday uq helge osrağandar. Körşekterzēñ bōtehēnde
le hezēr «Öyrensēk» tūgēl, e «Hōnersē» hüzē böte maturlıgı mēnen nurlanıp, kölöp tora
610 iken.

«Yalğandıñ boto kışqa» tiy bit halıq. Şulay itēp, Öyrensēktēñ mekerlē heylehē, yōz
yıldan huñ bulha la, asılğan. Tēgē vaqıtta ul, baqtiheñ, hōnersēñēñ güzel körşekterēn
hatıvzan da bigērek, yeşērēp yıya bargan iken. Şunan azaq, hōnersē ülges, unıñ qultamğahı
öştōne üz tamğahın başқан da danlı hōnersē bulıp ta alğan. Üzēñse bik anhat kına isēmēn
615 «meñgēleştērēp» kaldırğan.

– Vet melgün, kəşə yözö mänen yözlö bulıp yeşegen bit, leğnet töşkörö! Kəbərə yılandar, ermendələr oyahına eylengərə! -tip qarğağan ھاlık unı ھezər. -Kara hin unı, yörek ھاanı mänen yazgandı yalğan buyav mänen ھاaplap totmaq bulğan bit, ھاakşı! -tip nefretlengen. -Hönersə, ısınlap ta, üzənəñ ھاaltamğahın yörek ھاanı mänen yaza torğan
620 bulğan, tiy bit. Əyē, əyē, ül böte buyavzarına la üzənəñ yörek ھاanın ھاuşқан, tiy. Şuğa ular meñgē şimmezər zē, yuyılmayzar za, tiy, -tip raşlağan.

– Bına şul. ھاalıqtıñ «Kırın eş -kırk yıldan huñ da bələne» tigenē oşo bulalır indē, e?
Hin nisək uylayhıñ?!

«Hönersə hem Öyrensək» ھاındaki ھاıkeyetēn ھاasbulat olatay şunday horav
625 mänen tamamlap ھاuyzı: -Isınlap ta, ھاıkmetlē ھاıkeyet bit, e?! -tip ozaq ھاına miñe tēklep ultırzı...

İyul, 1964

2.1.1.2. *Möhebbet Hem Nefret*

I

Küpten, bik küpten bulğan vaqığa bıl. Ul sahta elē bēzzēñ ata-babalar küsme
630 tormoşta yeşegen. Yeylep yöröp, ھاatta olo diñgēz yazarına ھاetlē barıp sığa torğan bulğan ular. Dörös, öyör-öyör yılkı kötöp, ikhēz-sikhēz urmandar, dalalar gizēp, yeylep yeşev behtē her kēmge le tigēz tēymegen. Yarlığa, elbitte, öyerlep yılkı la, turhıqlap ھاımız za, aq tirmeler zē ēlekmegen. Gümērzē ul yeylevge küsēp, ھاımız ēşēp, ھاıray tıñlap uzğara
635 almağan. Nisək tura kildē, şulay kön kürgen. Eyteyēk, bına min höyleyesek vaqıgala ھاatnaşқан kēşēler balıksılar gına bulğandar. Uraldan bik alısta, kük diñgēz buyında yeşegen ular. Diñgēzzēñ tımık bēr ھاaltıgında, ھاarlugas oyaları şikēllē balsıqtan hılap, yalangas ھاaya taştarğa yebēştērēp ēşlengen yēr öyzerze gümēr itkender. Əyē, bik bēyēkte, ھاarağoştar gına oya ھاorğan oslo ھاayalar arahında, kēskey gēne balıksılar avılında...

640 E ašta, bik terende, ikhēz-sikhēz olo diñgēz kügerēp yatқан. Diñgēz bērse yeşēn satkıları mänen ürēlēp, utlı öyörme bulıp kükke ürēlgen, bērse irēgen ھاırğaşқа eylenēp, tamuq utınday urğılğan, bērse, imēp tuyğan sabıy şikēllē izērep, teren yoqoğa talğan. Bınday sahta diñgēz östōnde iş kitkēs gorur hem möhabet tınlıq, ھاabatlanmaş nazlılıq ھاökōm hörgen. Tap oşunday sahta Diñgēzge ھاoyaş gasıq bulğan. ھاıvana-kōle, unıñ
645 östōne, altın suktarzan tuqıp, aşıl taştar mänen bizēp ēşlengen nefis sēlterzer yapқан.

– Diñgëzbike, min hinen küzzerëmdë ala almayım. Min hiñe yöregëmdëñ iñ kaynar nurzarın birëp bötöp, hatta üzëm hıvınıp qalırğa la ezër. Tik hin gëne üzgerme. Gël-gël şulay nazlı tınlıqqa sumıp, zeñger señgëldekte yat! –tip yalıñan.

650 Diñgëzzëñ tōngō sıhriy tınlığına Ay ǵaşıq bulǵan. Uǵa, höye-maqtay, kömōş teñkelë, uqalı yëlender këyzërġen.

– Diñgëz hılıv, hiñe oşonan da kilëşlë këyëm yuk. Nindey nefis irkelëk, nindey serlë maturlıq öştey ul hiñe. Nindey ǵalı tınlıqqa sumıp yoqlayhıñ hin bıl këyëmdë, her saq oşo këyëmdë gëne këyëp, mëñ törlö nur sesretëp, yıldıdap yoqla. Min hinë tik oşo töşöñde gëne yaratam. Añla!.. -tigen Ay.

655 – Yarar, yarar... Tıp-tın, irke, nazlı ǵına bulırın, -tip toloomdarın qaǵıp yımıldıǵan Diñgëz. Ğejep başalkı, saf, nefis bulıp tatlı yoqohon davam itken. Ay mënen Qoyaş almaş-tilmeş unıñ baş osonda başıp torǵan. İke ǵaşıq moñlana-uftana unıñ tınıs yoqohon haqlaǵan.

660 – Ah, nindey tınlıq, nindey nazlılıq! Nefis tıynaqlılıq! -tip qabatlaǵandar ular. -Këm kıyıp bıl möhabet tınlıqtı bozor?! Këm qaqsatır unıñ ġorur tınıslıǵın!.. Yuk, bıl sıhriy ǵzellëk bözge meñgëlëkke bülek itëlġen...

665 Bına bër saq qayzandır bik alıstan, kük tavzar artınan, qara bolot qalkıp sıqқан. Unıñ artınsa uq, qanatlı argımaǵına atlanıp, Yël-Davıl kilëp yëtken. Yër hëlkëtëp, yörek yëlkëtëp hızzırıp yëbergen. Diñgëz teren yoqohonan uyanıp, küzën asқан. İkensë tapqır hızzırǵan Yël-Davıl. Bınıhında indë Diñgëz dertlenëp, sayqalıp quyǵan. Ösönsö tapqır qolaq yargıs sayalıq mënen hörenlep yëbergen Yël-Davıl:

– Uyan!.. Şatlan, şaş, Diñgëz-yen!.. Bëlehëñ bit, min hinë saya saǵında ǵına yaratam. Añlayhıñ bit, mëñ yıl tınıp, tonsoǵop yeşegensë, bër kön yanıp-yarhıp yeşevzëñ lezzetlëlëġen! -tigen. -Eyzë yehet bul, yarhı, yël, yarış minëñ mënen!

670 Şul vaqıt Diñgëz, yoqohonan tamam uyanıp, hikërëp torǵan. Yël-Davılǵa quşılıp, kıraǵay kıvanıs mënen yër hëlkëtëp şarkıldap kölöp yëbergen:

– Döröş eytehëñ, Yël-Davıl!.. Mëñ yıl tınıp-tonsoǵop yeşegensë, bër kön yanıp-yarhıp, urǵıp-qaynap yeşev artıq!..

675 Diñgëz bër tulavza Qoyaş yapқан altın suqlı, aşıl taşlı sëlterzerzë özgelep ırǵıtқан. Ay këyzërġen kömōş teñkelë, uqalı yëlenderzë sisëp taşlaǵan. Unan sınırzan ısqınǵan

kırağay yanvarzay ajgırırğa, sēnlerge, Yēl-Davıl mēnen kıvışıp yēlērgē totongān. Kōmōş suqtar tağılğan zeñger toloomdarınan tav-tav tulkındar yahap ükēre-hızgıra, önhöz qayalarzı tozlo hıv mēnen qoyondorgan, yēlkenlē karaptarzı qavırhınday osorop uynatqan-uynatqan da, ahır kilēp, taştarğa berēp sayratqan, yarzarınan artılıp, dalalarzı başıp kitken...

680 Şulay yeşegen Diñgēz. Yēl-Davıl mēnen bērgelep donyanıñ aştın-öşke ayqağan.

Lekin tınlıq meñgēlēk bulmağan kēvēk, yarhıvzıñ da sigē bula iken şul. Bına ekrenlep Yēl-Davıl uzğan. Diñgēz tağı tınğan. Tağı, yeş bala kēvēk izērep, yarzarına hıyınıp, tatlı yoqoğa talğan. Tağı Ay mēnen Qoyaş yağına ara-tire irke qaraştar ozatqan...

– Ah, qanday möhabet tınlıq!.. Qanday nazlı tıynaqlıq, başalkılıq!.. -tip hoqlanğan
685 Qoyaş tağı. Unıñ kükregēn tağı altın suqtarzan eşlengen aşıl sēlterzer mēnen bizerge kēreşken.

– O siħriy maturlıq!.. O bötmeş-tökenmeş tılsımlı dert, ilham şişmehē! -tip tağı maqtarğa kēreşken Ay. Uğa tağı uqa suqlı, kōmōş teñkelē yēlender bülek itken...

Ni eytmek kerek? Ğaşıqter bit! Möhēbbet bōtehēn de onottorgan. Bōtehēn de ğefüv
690 ittērgen.

Oşo mekērlē hem nazlı Diñgēzge meñgēlēk ğaşıqter arahında bayağı balıqsılar avılınıñ iñ uzamandarınan bērehē -Yulaman qart ta bulğan. Tik unıñ möhēbbetē Ay, Qoyaş, Yēl-Davıl möhēbbetēnen başkasaraq bulğan: Yulaman qart Diñgēzzē bōte kıyefetēnde le bērzey ük yaratqan. Yeşēn satqıları mēnen qosaqlaşıp, mēñ başlı ajdahāğa
695 eylenēp ükērgen sağında la, aşıl taşlı, altın suqlı sēlterzer tağıp, kōmōş teñkelē, uqalı yēlender kēyēp, Ay, Qoyaş mēnen küz kıvışıp yatqan vaqıttarında la gönahhız sabıyğa eylenēp, tatlı yoqoğa talğan melēnde le bērzey ük özölöp höygen ul Diñgēzzē. Unıñ ösön Diñgēzzēñ yemhēz ze, yenhēz ze sağı bulmağan. Ğyē, ısın ğaşıq bulğan ul Yulaman qart. Şuğa küre bōte ğümērēn diñgēz yarında uzğargan. Ul her kön tañdan alıp tōnge hetlē unıñ
700 yanınan bēr azım da sitke kitmegen. Elbitte, Diñgēz köyhöz kız karttı tōrlöse qarşılağan. Bērse zōberjet nur bōrköp küzzēñ yavın alıp yımıldap yatqan. Bērse qoyon bulıp öyörölgen, bērse ajdahāğa eylenēp ajgırğan. E Yulaman qart barıbēr unıñ yanına bargan. Qarağastan soqop, hıv qoşona oqsatıp eşlengen, üzē mēnen yeşteş kemehēne ultırıp, Diñgēz eşēne balıq hunarına sığıp kitken. E azaq, kartayğas, quldarı işkek totovzan baş
705 tarta başlağas, her kön qarmaq alıp, Diñgēzge başın huzıp, ayak bōklep, rehet kēne köyşep yatqan hıyırğa oqsāğanı ösön «Taşhıyır» tip yōrötölgen alasa qaya östēne mēnēp, ayak

halındırıp ultırğan. Yışılıp, harğayıp bötken aq kıvalğa bėrkėtėlgen ozon bavlı qarmağın, kabalanmay ğına yėmlep, Diňgėzge, ırğıtқан. Saq kına kışılıp, her saq yılmayğan hımaq bulıp torğan izgė qaraşlı sėm-qara kűzzerėn Diňgėzge tėbegen...

710 «Ye, bėgėn nindey rizık birėr uğa hėygen Diňgėzė?.. Nindey heybet balık bűlek itėr? Elle bėr balıkta birmeşmė?.. Ul saqta Yulaman qart uezėnėň bėrzen-bėrėne, kėskey yėyenserėne, nime aşatır?.. Şulay uq Zėlħizehė rizıkħız qalır mı ni bėgėn? Yuq, bınıň bulıvı mėmkin tűgėl. Unıň kırış, lekin yomart kılıklı Diňgėzė bınday qatı begėrlė bulmanı. Yulaman qarttıň yėyenserėn -Zėlħize hılıvızı bėr qasan da rizıqtan meħrűm itmenė. Bıl yulı

715 la buş itmeş, qoro kűl mėnen qaytarmaş unı reħimlė Diňgėzė...»

Her kėn, her ay, her yıl şunday ėmėt mėnen kilgen Yulaman qart diňgėz buyına. Unıň yaqtı ėmėtė bėr qasan da yėrze yatıp qalmağan... Bėr kėndė Yulaman qart, ğezetėnse, taňdan torop diňgėz yarına kilgen, Taşhıyırzıň mėgėz arahına, uezėnėň yaratқан urımına, mėnėp ultırğan. Qarmağın qezėrlep, hılap-hıypap, diňgėzge ırğıtқан. Tik unıň

720 aqıllı qaraşlı talğan kűzzerė, ėlėkkėse balık sirtkenėn tűzėmhėzłėk mėnen kėtėp, qalkıvısqa tėbelmegen bıl kėndė. Kűzzer qarmaqqa qabasak balıqtı tűgėl, e qayzandır, bildehėz yaqtan, diňgėz tėpkėlėnen kilėp sığasaq kėmdėlėr tűzėmhėzłėk mėnen kėtķender, nimenėlėr yotloğop ėzlegender. Ɣyė, unıň kűzzerė ğėne tűgėl, ğatta quyı yalbır kűk qaştarı

725 la, aq yallı tulķındarğa oqşaqan keze haqalı la, totoş taramışqa eylenėp, kipken tėphe kėvėk bulıp qalқан belekes kevzehė le nindeyzėr boşonovlı ıntılışta qatıp qalğan. Bėr qarahaň, qaya başınan osop kűterėlėrge yıyınğan sal bėrkėttė le ğetėrletėp quyğan unıň bıl ultırışı. E Diňgėzge barıbėr. Ul halmaq kına tulķına, kėmėş qanattarı mėnen Taşhıyırzıň toyaqtarın yıva, qalkıvıstı ekrėn ğėne qakķılap-huqķılap qaray, ye unı bėtėnley tėpke tartıp alıp inėp kite.

730 «Qalkıvıs battı!.. Balık qaptı!..»

Ah, nindey yarhıv kıvanıs, eytėp bėtkėhėz lezzetlė sem uyana inė Yulaman qarttıň kűñlėnde bıl uyzan! Belki, ul elė le şulay kıvanır? Elė le malayzarğa ğına ğas sabırħızlıq mėnen qarmağın hıvzan tartıp alır. Qoyaş yaqtında aq qalay şikėllė yıldıdap osқан balıqtı tėyėn yėtėzłėğė mėnen ėlėktėrėp alır za, ute qeneğet bulıp, yırlay-mėnrėy, unı hıvlı

735 kűnekke ırğıtır!.. Unan tağı ihlas kűñlė, şat yėz mėnen qarmağın yėmlep, diňgėzge taşlar... Tağı qalkıvısına tėklep, tınıs kına yılmayıp ultırır?..

Yuq. Ğumėrėnde tev tapķır Yulaman qart bıl kėndė bılarzıň bėtehėn de onotқан. Vaqıt-vaqıt ğatta uezėn de onota hımaq, bına-bına diňgėzge qolap tėşėr ze, bėr qasan da

yešemegen këvëk, yuķ ta bulır hımaķ... Nime bulğan uģa. Yulaman ķartķa? Balıķ
 740 ķarmaķlarģamı, elle uy uylarģa kilgenmë ul yar buyına? Diņģëz këvëk ikhëz-sikhëz,
 upķınlı uyzar töpkölönen nindey helmek ķatlamdarzı aķtara, ķemder mēnen sērleše unıñ
 küptë kisērgen, tıngıhız küñëlē?! Bik alıģta, sal Uralda ķalģan danlı toķom-ırıvı haķında
 uylaymı ul? Diņģëz yarzarın üzēne yeşev töyegë itëp haylaģan batır ata-babaların
 ħörmetlep işke alamı? Elle diņģëzze balıķ këvëk yözgen, yëlkenlē kemelerze balıķ avlap
 745 yaķın aranı arķırı-buy ayķap sıķķan kıyıv, kölemes yëģët Yulamandı haģınıp ħetërleymë
 ul?.. Hay, şep inë bit ul, Yulaman. Unıñ aķķoş muyınlı, yëlkenlē yılģır kemehë arıvzı la,
 batıvzı la bëlmenë. Ėyë, ķayza ğına barha la, diņģëz öştönde yul taķır, yël iņģay inë unıñ
 ösön. E balıķtan kemenëñ bilë hıģılır inë... Hay, ir irë şul ul, Yulaman, ısın irë...

Ul ğınamı huñ?! E bayramdarza ķoyon uynatıp bēyēgen, tav yañģıratıp yırlaģan
 750 yëģët ķem inë tihëģëz? Şul, Yulaman tüģël inēmë ni!..

E huñ möħebbet?! Ėyë, yazmış uģa möħebbettëñ diņģëzzey terenën, tav
 yılģahınday taşķının, yazģı kükтей safın bülek ittë. Ah bisekey, bisekey!..

Ķır kezehë şikëllë tērëmek, ay këvëk köles ķarluģas hımaķ eşsen kız inë bit ul unıñ
 bisekeyë... Kölgende, unıñ kömöştey saf tavışınıñ yörek yarhıtıp, şıñģırap kitëvën,
 755 yügērgende, sulpı suķtarınıñ nisëk höyönöp sıltıravzarın onottororloķ kös barmı ni
 donyala?! Ah bisekey... Niñe hin üzēndë yenēnen artıķ kürëp höygen, hinëñ ösön ğene
 yangan-köygen Yulamandı şulay yapa-yañģız ķaldırıp kittëñ?.. Niñe böte uy-ħesrettë unıñ
 bër üzēne avzarzıñ?.. Az ğına la yellemenëñmë ni hin üzēndëñ Yulamandı, bisekey?!

Ėyë, üte nıķ yaratışıp ķavıştılar, yaratışıp ğümër ittëler şul ular. İķë höygen
 760 yörektëñ amanatı itëp Buranşa isëmlë ul üstërzëler. Maturlıķtı, irebëlëktë Buranşa
 esehēnen, batırlıķtı, keşë höyövsenlëktë atahınan alģaynı şikëllë. Ėyë matur za, batır za,
 ğezël de yëģët bulıp üstë Buranşa. Un altı yeşēnde, atahı këvëk, diņģëzze balıķtay yöze
 yërze bolanday yügēre, alıģtan ılasınday osķor küre torģan yëģët bulıp yëtëştë. Balıķsılar
 unı la oşo kılıķtarı ösön yarattılar. Yulaman ķart avırıp-hızlanıp kithe, balıķ hunarına
 765 Buranşa mēnen bërge barırģa aşķınıp torzolar. Ėyë, bik irte ir-yëģët bulıp yëttë Buranşa.
 Un higëzze keleş aldı. Yıl da uzmanı, keleşë uģa bal ķorto këvëk tērëmek, tubırsıķtay nıķ
 kız tabıp birzë. Uģa Zölģize tip isëm ķuştılar...

Şulay, tēlden höylep, yırza yırlap birģëhëz kıvanıslı buldı Yulamandıñ tormoşo.
 Hay, his këne le ütmeş, üzgermeş këvëk inë lebaha ul könder... E küz asıp yomģan arala

770 bötehë le yukka sıkkanın toymay za qalındı. Elle, ısınlap ta, tös këne buldımı iken ul saqtar?! Ğyë, üte tatlı la, üte fajigelë le tös këne tügëlmë huñ bılar bötehë le?!

Un altı yıl?! Tap un altı yıl. Zölhizege ul saqta barı ikë gëne yeş inë. Hëzër -un higëz!.. Küpmë vaqıt ütëp kitken! E yörektëñ yarahı his këne le uñalmağan... Ğy-y, eger yörektë qulğa alıp qararğa mömkin bulha inë... Unda niseme yaranan oşo könde le qan havıp torovın kürëp bulır inë... Yaray elë yörektë qulğa alıp qarap bulmay. Yaray elë bërevzëñ yörek yarahı ikënsëlërgë kürëñëp tormay. Yukha, bıl donyala kësë yözönen kıvanıs-yıvanıs tigendëñ ëzëñ de kürëp bulmaş inë... Bër qasan da yılmaya almaş inë ezem balahı... Hay, qot oskos bulır inë ul saqta yeşevë.

780 Yulaman qarttıñ bögöngöley hetërende: ul köndö le tap oşonday tımık, tomoroq kön inë. Diñgëz öštö, qarahıv kük töske inëp, kızzırılğan taba şikëllë, ipkën berëp yata. Tozlo eşë par, havağa küterëlëp, tamaqqa hıqıy. Alısta, ofoq hızıgında sigëlgen beygë hölgölerë şikëllë, kızgılt harı bolottar hërekethëz aşılınıp tora... Qapıl avır küterëvzen bilë birtëñëp quzgala almay yatqan Yulaman qarttıñ küñëlëne hafalı uyzar kile.

785 – Elle, ulım, bögön diñgëzge sıkmayhıgızımı? -tiy Yulaman, -Yël-Davıl quzgalıp kitmegeyë. Üte nıq kızzıra bit, balam!..

Buranşa yeşterge has gemhëzlëk mënen köle.

– Atay, elde öyze hin qalahıñ elë. Arı-birë bulıp, bëz vaqıtında qayta almahaq, qatın, bala-sağanı yıvatırğa kësë bar, -tip uyınlı-ısnlı merekeley.

790 – Isın dabaha, -tip kütermeley balıqsı Ğilman. -Minëñ biş bala. Bişëhë le këskey. Aqıl öyretër kësë yuk. Hin, Yulaman ağay, minëñ balalarğa küz-qolaq bulırhıñ indë.

– Buranşa mënen, kerek iken, davıldı la avızlıqlap bula, -tip kıyır raslay İrëgët. – Sıkmağan davıldı kötöp yatıp bulmaş.

795 Yulaman qart ni ösöndör İrëgëttë artıq yarata. Hörmët ite. Bıgasa unıñ mënen bërgelep avır hınav ütëp qaramaha la, uğa üzëne ışanğan këvëk ışana. Şuga küre, İrëgët te kitëv yağında bulğas, qarşı kilmey.

«İrëgët Buranşanı yañgız itmeş. Bele-qazağa yulıqqanda taşlamaş. Ular, bit yen duştar...» tip uylay. Isınlap ta, İrëgët mënen Buranşanı un yeş ayırıp yatha la, ular, yeşteşter këvëk, yaqındar. Ularzıñ qatındarı ehiretter inë şul. Bayram da, kesëp te bërge inë ularzıñ. İrëgëttëñ qatını balanan qapıl gına ülëp kitkes, ularzıñ gaile yaqınlıgı tağı la artqan hımaq

800 ině. İrëgëttëñ un yeşlëk ulı Aznağol hezër bötönley tip eytërlëk Buranşalarza bula. Buranşanıñ qatını unı Zölhizehëndey yaqın küre. Bërge aşata, bërge yoqlata, bërge yıvındıra tigendey. İrëgët mënen Buranşa uyınlı-ısnlı bër-bërëhën «qoza» tip yöröyzer. Hattta Zölhizenëñ qolağın Aznağolğa tëshletëp te quyğandar. Timek, ısınlap uq qoza la bulışqandar. Gümërzerë bulıp, balaları ir yëthe, yola buyınsa Zölhize motlaq Aznağoldoqo
805 bulırğa tëyëş... Ğyë, gümër bulha, balalar ir yëthe...

Bına Buranşalar kitërge yıyınıp böte.

– Yaray, hezzëense bulhın, -tip kilëşe Yulaman qart. – Yulıgız uñ bulhın.

– Amin! –tiy Buranşa. Balıqsılar aşıgıp diñgëz yarına yüneleler.

Buranşanı ul köndö yar buyına hetlë esehë, keleşë, kızı ozatıp bara. Yulaman qart,
810 bilënen quzğala almağanlıqtan, tüşekte yatıp qala. Ah eger ul Buranşahın oşo köndö meñgëlëkke ozatahın aldan bëlhe inë... İmgeklep bulha la diñgëz buyına töşör, küzë talğansı, ulınıñ artınan qarap qalır inë... Yuq, ozatmaş, unıñ diñgëzge yaqın da yëbermeş, unı hattta diñgëz buyınan bötönley alışqa, Uralına diñgëzhëz upkınhız yërzerge alıp kitër inë... Ah, niñe këshëge şunday bele-qaza, qayğı-hesret kilëren aldan toyov heletë
815 birëlmegen?!. Niñe këshë üzëñëñ heleketën aldan bëlëp, qasıp qotola almay iken?..

Bına şulay, kötmegende, tavezay avır qayğı yëmërelëp töştö Yulaman öştöne. Buranşa şul kitëvzen qaytmanı. Diñgëz upkıñı eşende yotolop qaldı bala... Ah, Buranşa, Buranşa... Börköt küzlë, arışlan yöreklë Buranşa!.. Yeşev ösön, behët, şatlıq ösön tıvgayınıñ dabaha hin, Buranşa! Ye uğa, ikhëz-sikhëz olo diñgëzge, nime yëtmey? Niñe ul
820 Yulaman qarttıñ belekes këne behëtën de küphëndë?! Rehimhëz quldarı mënen yolqop, özöp aldı? Qolası ni hetlë kiñ bulha la, kükregë tar kürehëñ, bıl diñgëzzëñ?! Ğyë, tarhındı, küphëndë... E ul, Yulaman qart, tabınıv derejehëne yëtep yarattı dabaha oşo olo diñgëzzë. Ğyë, yarattı. Böte gümëren, qanın, yenën -bötehën de tüktë ul oşo diñgëzge. Bër nizë le yellemenë... Lekin diñgëzzëñ qomhozloğonoñ sigë kürënmenë...

825 Buranşa qaytmanı. Bër azzan unıñ keleşë İrëgët mënen qasıp kittë... Şunan!.. Esehë donyanı quyzı. Ğyë, ezem balahı küterërlëk qayğı inëmë ni bıl?! Kütere almanı bisekey, kütere almanı...

Yulaman qarttıñ qara qurğaş këvëk helmek, közgö taş këvëk halkın uyzarın bulëp, aşta, qırsın öştönde, üzëk özgös yır hızıla... Ğyë, qayğı mënen şatlıq hımaq meñgëlëk, yaz
830 këvëk dertlë, umırzaya şikëllë yeş, saf yır.

Tolpar atka mēnēp, zayağa yēlēp.

Uzıp bara zavıqlı yeşlēgēm.

Kükregēmde höyöv hağıştarı,

Küzzerēmde tozlo yeş minēñ.

835 Ęy-y,

Büten yērzer miñe his kerekmey,

Kilērheñ bit? Kilsē, yeş yēgēt.

Zölhize yırlay. Uniñ yēyenserē –bērzen-bērē yırlay bit bıl yırzı!.. Uniñ yırı. Yulaman qarttıñ yapa-yañgız, ilay-köle, yırlay-bēyēy üstergen Zölhizehē, qartatahınıñ
 840 yöregēn tēlēmderge tēlgēley torğan şunday yır uylap sıgarğan hezēr. Ana, aştā, Taşhıyırzıñ itegēnde, kırsın östōnde ultıra ul. Uniñ balavızzan qoyop eşlengen hın şikēllē hıgılma zifa ayaqtarın diñgēz tulqındarı haq qına hıypap yıva, ses tolomdarına tağılğan kömōş sulpıların yēlbezek suqtarın yēleş yēlder sıñlatıp uynay, qoyaş nurzarı uniñ quyı, ozon kērpēkterēne qunıp, nazlanıp tirbele... E Zölhize, eytērheñ, bıların bērēhēn de kürmey, bēr
 845 ni ze toymay. Ęyē, bēr ni ze kıvandıra, bēr kēm de yıvata almay hezēr unı. Bōte uyı, tēlegē uniñ tik bēr kēşēge gēne tōbelgen. Donyala hezēr uniñ ösōn bēr gēne şatlıq bar. Ul - Aznağol!.. Niñe haman kilmey uniñ Aznağolo?.. Niñe aq yēlkenderēn yēlbērzetep, aq karap haman yar sitēne kilēp tuqtalmay?! Uniñ yen höygenē, ayzan, könden kürkem Aznağolo, sulpan yondozzay balkıp, niñe haman uniñ qarşısına kilēp başmay?.. Şulay uq
 850 bēr qasan da kilmeşmē ni indē ul? Kilmehe, Zölhize ni eşler? Bōte gümērē şulay zaya uzırmı ni uniñ?!

Bına şulay uylap zarığa Yulaman qarttıñ yēyenserē. Eytkendey, ısınlap ta zaya uza labaha Zölhizenēñ yeş gümērē. Uğa bit indē un higēz yeş. Kēyevge sıgır melē yētken. Buranşa ülgendē uğa barı ikē gēne yeş inē. İke yeşlēk tetēldek kız inē ul Zölhize. Hezēr un
 855 higēz... Hay, uzğan gümēr... Üstē şul kız, üstē... Ęyelē-başlı bulırğa vaqıt yēttē... Kēskeyzen qolağın tēşletken yēgētē mēnen yaratışalar. Yaratıv gına tip atav Zölhizenēñ yörek toyğohon eytēp te bire almay hımaq. Ęyē, yarata bala, özölöp-ülēp yarata. Gezette, kız, kēskey saqta üzēnēñ qolağın tēşlegen yēgēttē tügēl, e ikēsē yēgēttē yaratha, zur qayğı, avır fajiğe bula torğaynı. Ata-inehē yolını haqlap qalırğa tırışa. Kız, bıl yola
 860 tırnağınan qotolor ösōn, hatta qayhı saqtarza ülemge barıp yēte... Avır hel... Ęyē, şulay za bulğan. Bula torğan hel. E bında bit eş bōtōnley kirēhēnse. Aznağol da, Zölhize le bēr-

běrehěn yarata. E bina ata-ese urınına ƙalƙan Yulaman ƙart bıl nikahtı huphinmay. Ulay ƙına la tügěl, bötönley rizalık bire almay... Hay, Zölhize, bınıñ sebebēn añlaha inē... Yuk şul... Ye, Zölhize ösön yenēn-yöregēn yellemeş bina tigen yēgētter tulıp yöröy zebaha!..

865 Bina tigen balıksı yēgētter... Buranşa mēnen berge helek bulƙan Ğilman merhūmdēñ ölken ulı unıñ ösön yetē diñgēz kiserge ezēr tora bit! Zölhize ularzı kürmey ze, bēlmey ze, tiyērheñ. Aznağoldan başka donyala yēgēt yuk unıñ ösön. İke yıl huzıla bit indē bıl tartış. İke yıl... Aznağoldo tev tapƙır kürgende, Zölhizege un altı yeş kēne inē. Ğyē, tap yırza eytelgense, un altı yeşēnde, bēr kürēvze ƙaşık buldı la ƙuyzı şul bala... E Yulaman ƙart bala

870 Aznağoldo, ēlēk, un yeşēne hetlē, bında yeşegen Aznağoldo, yarata inē. Gönahhız sabıy itēp yarata, yelley inē. E hezēr bina yēgēt Aznağoldo tev tapƙır kürēvze ük yenē höymenē. Ulay ƙına la tügěl, bötönley küralmanı. Ni ösön? Belki, tēgē vaƙıtta, bınan un altı yıl ēlēk, İregēt kēskey Zölhizenēñ esehēn urlap ƙasıp kitken ösöndör? Hay, onotorloƙ eş inēmē ni bıl?! Duşın heleketke yetkērgen ƙurƙaƙlıƙtan başlap, indē unıñ ƙatının urlap-kitēvge barıp

875 yetken bozoƙ kēşēge nisēk legnet yavzırmaşka?! Oşonan huñ Buranşanıñ batıp ülēvēne İregēt üzē ük sebepsē bulƙandır, belki, tip, nisēk şiklenmeşke?! İndē kilēp irēnēñ ƙebēr tuprağı la hıvınmaş ēlēk, balahın taşlap, sit ir mēnen ƙasıp kitken ese haƙında sabıyƙa ni tip eyterge?! Nisēk itēp unı tēlge alırƙa?.. Hay, avır hınavzar töştö şul Yulaman ƙarttıñ sal başına... Hay, Zölhize, bılarzı bēlhe inē... Bēlmey şul. Yulaman ƙart, kēskey balanıñ

880 yöregēn yaralamaş ösön, tēgē vaƙıtta unan esehē haƙındağı döröşlöktö yeşērgeyne şul.

-Atayımdıñ ƙaygılınan eseyēm de ülēp kitken, -tip bēlēp üstē Zölhize. Kürşēler ze Yulamandıñ izgē niyetlē bıl sērēn ƙatı haƙlanı. İndē Aznağol bında kilēp sıgıv mēnen, bıl fajigelē sēr ze asılır. Zölhizege indē Yulaman ƙart ni tip yavap birēr? Üzēnēñ bıl heldē yeşērērgē mejbür bulıvın nisēk añlatır ul Zölhizege?!

885 Ğyē, başta ul şulay hafalandı. Azak, Aznağol bıl haƙta bēr ni ze uylamağas, Zölhizege unıñ üz esehēne, sabıy balahın taşlap ƙaşƙan esege, kilēn bulıp barasağın eytmegeş, Yulaman ƙarttıñ küñēlēnde tevgēhēnen de hafalıraƙ ikēnsē törlö şik uyandı.

-Timek, Aznağol oşo hetlē zur eştē yeşēre ala? Timek, ul aldarƙa, hatta üzēnēñ yen höygenēn aldarƙa la heletlē? Bēr aldağan kēşēnēñ ikēnsē tapƙır za aldamavına ışanıp bulamı?!

890

Bınıñ öştevēne Aznağoldoñ buyı-hını, töşö-başı bötönley tip eyterlēk İregētteñ yeş sağına oƙşap torovı la Yulaman ƙarttıñ küñēlēnde uƙa ƙarata halkınlıƙ uyattı, kürehēñ.

İrëgët te tap bina ošo, hežërgë Aznağol kėvėk üte höykömlö, möleyëm kėşë inë bit.
 Yomşaq, sabır ıoloklo, iğtibarlı, insaflı... Bër qasan da taviş kütermeş, kėşë hüžën
 895 büldërmeş... Olo hüžën yıkmaş, kėsənë renyětmeş... Yözönde her saş şunday yaqşı
 küñëllë, tıynaş yılmayıv balkıp toror. Uğa bër qaravza küñëllën irëp töşe. Elë unıñ kėşënen
 arttırıp bër nindey ze yaqşı eşter kürhetëvën bëlmeş-kürmeş boron uq, hin unı başqalarzan
 östön, ayırım küre başlayhıñ. Ğyë, İrëgët şunday kėşë inë şul... Ye indë, unıñ yöregende in
 yavız iblës yatalır, kėşëge ıas yaqtar urğılıp tışqa berëp sıgırğa, kėşëne, ıayvandan ayırıp,
 900 yaqtığa, in ğorur yuğarılıqqa küterëp kürhetërge tëyëşlë katı hınav melënde ošo iblës unda
 östönlök alır za bıl yëgët in baıır, in tüben yen bulıp qalır tigen şik kėmdëñ başına kilër inë
 ul saқта? Küzge kürënëp torğan bër eş, bër delil bulmay torop uq, böte kėşë, ıatta küptë
 kürgen Yulaman qart ta uğa batırlıq, maturlıq ölgöhö itëp qaray inë bit. Ğejep... Hežër
 uylahañ, uğa qarata binday qarastı uyatқан сеbeptë eşlep tabıvı la kıyın. Şulay uq tıynaş,
 905 izğë küñëllë bër yılmayıv mënën ğëne le baştarın eylendërërge mömkinmë iken ni
 kėşëlerzëñ?! Kürehëñ, yılmaya bëlëv ze üzëne küre bër höner?! Lekin kėşëmën tigen kėşë
 binday yahalma yılmayıvğa mohtajmı ni?! E qayza huñ ul kėşëmën tigen kėşë?! İn yabay
 tormoşta la, in avır hınav melënde le üzënen bigerek kėşë ıaқında uylay, e kerek iken, his
 te ikëlenmey kėşë ösön baş hala torğan zur yöreklë kėşëler qayza?! Barmı, küpmë huñ
 910 undayzar bıl fani donyala?! Az undayzar, şulay za bar. Ğyë, bar unday ısın kėşëler! Kėşë
 ösön yeşey, kėşë ösön üle bëlgen heybet kėşëler bar. Şunıhı kıvanıslı...

Yulaman qart, keze haқalın sëmëtkëlep, yözö hağış qatış beğët mënën yaqtırıp,
 uyınıñ ošo nöktehënde ozaқ kına tuqtap ultırzı. Yalbır qaş aştınan tegerep sıққан tërëmek
 ikë börtök yeş yërge ağıp töşe almay, tepëge ëlëkken sısqan balaları şikëllë, unıñ bitëndegë
 915 teren yıyrısıqtar arahında azaşıp yöronö yöronö le, pargı eylenëp, yuққа sıqtı. Yulaman
 qart, eşëlëp töşken başın yuğarı küterëp, kıyaşqa qararı.

–Bına, ismaham, minëñ Buranşam şunday hirek osray torğandarzıñ bërëhë inë. Kėşë
 bulıp yeşenë. Kėşë bulıp üldë... E İrëgët?.. Tfü!.. Böte ışanıstı, böte ıörmettë, iğtiramdı
 ayak aştına halıp tapanı. Qırқақlıqtan ııyanatsılıqқа, mekërlëlkëke ıetlë tegerep töştö.
 920 Ğyë, unıñ tëğë vaқıtta Buranşaga yarzam itmevë, üz yenë ösön qırkıvzan ğına bulğandır,
 belki... Azaq?! Bër azım... Ğyë, qırқақlıqtan ııyanatқа la, yëneyetke le bër ğëne azım şul...
 E bit şul kėşëge ışana inëm. Nisëk ışana inëm! İndë böttö. Hežër bëlem min, tanıyım min
 hežër undayzarzı. Közğö kėvėk yaltırıp üte kürënëp toralar ular hežër miñe. Uylap kına
 qara, ısın kėşëneñ yözöne his këne le bolot sıqmaş, davıl qıpmaş bulırmı?! Kėşë his këne

925 le kızmaş, yanmaş, köymeş bulırmı?.. Yuq indë, minë, yözge yëtëp kilgen Yulaman qarttı tügël, sabıyzarzı aldahın bıl meñgë köles ferëşte yözzer...

Aznağolo la tap İrëğëttëñ üzë bit. Ğs-bavırnıña inëp kile. Bër qaravza hinë tamam irëtëp, qamırzan yomşaq yahap, qul qavşırıp quya. Ye, oşo këşëge Yulaman qart qalay itëp ışanıp, bërzen-bër yëyenserën -Zölhizehën birëp yëberërge riza bulhın?! Alma ağasınan alış töşemë ni?

930 Ğyë yaqşılıq bulmaş bıl nikahtan, bulmaş... Tik nisëk huñ Zölhizege bınnı añlatırğa?.. Kirë qaqqıhız nındey delilder mënen raşlarğa küñëldëñ bıl avır şigën?.. Hay, Zölhize, Zölhize... Önhöz-hüzhez gëne añlay alhañ inë hin qartatayındıñ küñëlä. Qayza indë?!

935 Donyala bërzen-bërëñdëñ küzënde yeş, küñëlände hağış kürëv ze yëñël tügël iken şul... Nime eşlerge, nisëk Zölhizenë beğëthëzlekten qotqarıp alıp qalırğa?.. E bit ul beğëttëñ in olohonan olohona layıqlı bala...

Yulaman qart, qatı teşirlenëp, baş sayqap quyzı.

940 – Hay kilmegen yërë yuq bit, sabıyızñ. Ul buy... Ul hın. Ul hizgër, izgë yörek... Ğorur, kıyıv holoq... Bötëhë le, bötëhë le üz urınında... Bër qarahañ qart-eschëñ küz qamaştırğıs hılıv yeşlëgën bër qarahañ -bahadır atahın hetërletëp kıvandıra bit ul minë... Töptö atahına oqşagan. İkë uylav, ikë höylev tigendë bëlmeş kıyıvlığı bar şul unıñ. Üzë kerek tapqan eş ösön üzën helek itër, emme sigënmeş...

945 Tuqta, qasandır üzëme le has bulğan oşo möqeddes kılıqtı hezër Zölhizele kürëv minë kıvandırıvzan bigërek qurqıta la tügëlmë huñ elë?.. Qartlıq!.. Ğyë Zölhizenëñ tap oşo holqonan qurqam min hezër. Küpmëge hetlë min unı totop, tıyıp tora alırmın?! Ozaqqa hetlëmë ul minëñ fatıhamdı kötöp ultırır?.. Toyam, tızzen bıl kertenë ul yëmërëp üter... üzëñ heleketëne taban tup-tura atlap kitër. Yuq, tuqtata almam min Zölhizenë ul saqta... Davıl ayqağan diñgëz këvëk taşır. Bötëhën de özöp, yolqop ırğıtır... Ni eşley, nındey sara 950 küre alam min bıl qotoronqo yarhıvğa qarşı?!

Yulaman qart huñğı vaqıttarza küñëläne ayırıvsa tıngı birmegen bıl avır horavğa yavap ezlegendey, diñgëz öştöne ozaq-ozaq yotloğop tæklep ultırzı. Şul saq alısta, bik alısta, qarahıv zeñger tulkındar öştönde, aqsarlaq këvëk këne yëlpëldep, yëlkenlë karap kürëndë. Küz mënen kürëvzen bigërek, küñëlä mënen toyop, Yulaman qart:

955 – Ah! -tip quyzı. -Aznağol... Ğyë, bıl Aznağol!..

Yulaman ƙarttıñ arıƙ, taramış ƙuldarı ƙapıl üte ƙelhëzlenëp, halınıp töştö. Ƙarmaƙ tağılgan ozon aƙ ƙıval ařıƙmay ğına diñgëzge taban şıvıştı...

– Yaray, al indë, al. Aƙtıƙƙı duşım-ƙarmağım da hiñe bulhın eyze, meƙërlë diñgëz!
 960 Hin minëñ bahadır Buranşamdı la yotƙan diñgëz bit. Ƙarmaƙ nime ul! yellemeyëm... Bër uylahañ, ƙezër miñe keregë le yuƙ indë unıñ... -tip bışıldap höylendë Yulaman ƙart. – Yellemeyëm... Yellev ze, tëlev ze böttö... Aƙtıƙƙı ömötöm, huñğı ƙıvanısım – Zölhizem mënën bërge bötehë le yuğaldı...

II

Aƙƙoř ƙëvëƙ ğorur ƙükregën ƙirëp, aƙ yëlkenlë diñgëz ƙarabı, halmaƙ ƙına sayƙalıp, yargı yaƙınlařtı. Tımıƙ, zeñger ƙultıƙƙa inëp, Zölhize ultırğan ƙırsın teñgelëne 965 ƙilëp tuƙtanı. Ƙübelek ƙëvëƙ osop-hikërëp torzo Zölhize. Yeř bala řıƙëllë, ƙuldarın sebekeylep, tüzëmhëzlenëp, yar buylap yügërëp yörönö. Bına hıvğa keme töşözöler. Üzë ƙëvëƙ ük mıƙtı ƙevzelë, ƙoyař aştında yanıp, baƙır töşöne ingen bër-ikë yëğët mënën Aznağol kemege töşöp baştı. Bına keme ayƙalıp-sayƙalıp yargı yaƙınlařtı. Totoř aƙtan 970 ƙëyënëp, bilën ƙömöřlö ƙemer mënën bıvıp yëbergen Aznağol, ƙolasın ƙiñ yeyëp, kemele ayağüre başıp ƙile. E Zölhize, yügërëp yöröy torğas, ƙalkıv bër tařƙa barıp mëngen. şunan, bëyëkten, yen atıp ƙarap tora. Ėyë, ƙanat ƙına yëtëřmey uğa. Eger ƙanatı la bulha, ul ƙezër osop barıp Aznağolonoñ yavrınına ƙunır, ulay ğına la tügël, Aznağolo artınan yër sigëne le 975 osop ƙitër inë. Hay, möhëbbet, möhëbbet... Yulamandıñ yöregë taşmı ni? Añlamaymı ni ul yëyenserëñëñ ƙelën... Nisëƙ itëp artaban da ƙarřı tora alhıñ ul Zölhizenëñ bıł řařƙın möhëbbetëne?!

Yulaman ƙart, küzzerën sırt yomop, Ƙaƙtav barındağı sal ƙılğan řıƙëllë, bevëlëp ultırzı. Özölöp hağınıřƙan yeşter, ƙıvanıřa-ƙölöře, ƙaya öřtöndegë öyzerge taban yüneldë. Yulaman ƙarttıñ üzën de, yalbır ƙařtarı aştınan bayağısa mul bulıp sığıp ta yërge tama 980 almay bitteğë yıyırısıƙtar arahında azaşıp yörögen küz yeřterën de ƙürëvsë bulmanı. Hay, yeřlëƙ, hay, «ƙetërhëz» yeřlëƙ... Aznağol mënën Zölhizenëñ başınan ğına uzğanmı ni indë bınday ƙelder...

şulay za Yulaman köttö. Ömöt ittë. Zölhizehë Taşıyır öştöne küz taşlar za:

– Ƙarttay, eyze, ƙaytayıƙ! -tip ƙıřƙırır, -tinë. Ye indë... Bınıñ, iřë ğëne ömötterë 985 yërze yatıp ƙalğanmı ni unıñ. Yulamandıñ...

Yulaman ҡart, taşka eylengen himaҡ bulıp, tınıp ҡaldı. Küpten birə yözetəp kilgen bil avırtıvı ҡuzgıp kitkendey buldı. Ayaqtarı la, arqaları la sensəştərə başlanı. Şulay küpmələr vaqıt üttə. Bina iş kitkəs zur ut şarına eylengen ҡoyaştı aşıqmay ğına diñgəz yotto. Uniñ artınsa ofoqqa herekethəz bolottarzan yulaq-yulaq bulıp ҡara taşma tartıldı.

990 Tire-yaqtı sərlə moñ baştı. E tübe östönde kük haman ayaz elə. Ozaqlamay unda kekərə mögöz ay sığıp baştı. uştan ız Zöhre yondoƳ za, yoqohonan hikərəp torop, ay artınsa uq yımıldap kükke küterəldə. arlı tavzar artınan halqınsa yəl yələp üttə. Tulqındar ni ösöndör ıvanışıp, şarkıldap kölöşöрге totondo. ıygas anatlı aqsarlaqtar:

– ayt! ay-t! -tip, esə ısqırıp, Yulaman arttıñ baş osonda eylendə. Azaq, arttı 995 uzgativzan ömöt özöp, ayzalı itəp yuğaldı. Kürehəñ ular za töngölökke oylarına ayttı... Əyě, ularzıñ da, atta aqsarlaqtarzıñ da, aytır yərə, hağınıp, yaratıp, kötöp torğan balaları bar. Aqsarlaqtarğa his şikhəz aytırğa kerek. Uğa, Yulaman artqa, ni ösön, kəm ösön aytırğa həzər?! E bit asandır uniñ da, əyě, Yulaman arttıñ da yondoƳzay sağıv araşlı bisekeyě, arışlan kəvək köslö, evliye şikəllə izgə küñəllə ulı -Burañşahı bar inə!

1000 Əyě, yaratıvsıları, kötövsələrə bar inə uniñ da, hay... alay beğətlə bulğan Yulaman art ul saqta... Əyě, bulğan, ütken, bötken...

Yulaman art, başın boz tamsıları şikəllə halkın, höyeksəl barmaqtarı mēnen matqıp totop, tağı bik ozaq bevələp ultırzı. Yıldar uzğan hayın, tağı la avırıraraq, hızlavlıraq bula bargan uñalmaş yörek yarahın aqtarıp başta Burañşanıñ, uniñ artınsa böte ğailehəñ 1005 heleketən tağı bər at ör-yañınan kisərəp sıqtı.

III

...Ul kön, Burañşa huñğı tapqır balıq avına sıqқан kön, üte tomoroq, borköv inə... Ular, Burañşalar, balıq öyörö əzlep, diñgəz əsəne alış uq inəp kitkender... Şunan ozaqlamay davıl upқан.. Burañşa kemelerzə yəlden ısqı ultıqqa ıvğan. Şul saq 1010 Aznağoldoñ atahı İrəgəttəñ kemehən öyörme yəl, eylendərə kiltərəp, yarğa yaqın, diñgəz əsənen susayıp sığıp torğan ayağa huqқан. Keme ıyralğan. İrəgət mēnen Ğilman diñgəzge avğan... Şul saq Burañşa batıvsılarda yarzamğa taşlangan. Tulqındar mēnen köreşəp, yarğa taban yöze başlağan İrəgəttə üz kemehəne alğan, e kürşə Ğilman bil vaqıtta bayağı keme berələp vatılğan ayağa barıp yebəşken. Burañşa keme mēnen uğa yaqın 1015 barıvzan urqқан.

– Davıl minəñ kemenə le ayağa berəp sayratha, bəz ni eşərbəz? -tigendər ində, balaqay... Kemehən ısqı ultıqqa indərəp, işkektə İrəgətke birgen de:

– Hin bëzzë oşonda köt. Min Ğilman ağayzı yözöp barıp alıp kileyëm. Yuqha, karttıñ hëlë ozaqqa barmaş. Unı tulqın yıvıp alıp kitër, -tigen. Üz-üzën onotop, ajgırıp
 1020 yatқан tulqındarğa qarşı yözöp kitken. Barıp yetken... Ülëm qurqınısı mänen aqılın-işen yuğaltқан Ğilman qayağa sat yebëşëp tora iken... Avır, bik avır bulğan Buranşağa unıñ quldarın qayanan ısqındırıp alıvı... Buranşa unıñ bër qulın ısqındırıp alha, ul ikënsë qulı mänen qayağa yebëşe, hatta Buranşanıñ başına huğıp-huğıp ala iken... Oşo tartış bıvının alğandır indë, balaqayzıñ... Yuqha, Buranşa unday ğına aranı yözmeğenmë le, unday ğına
 1025 tulqındarğa qarşı köreşmeğenmë... Şulay za ul Ğilmandı nisëk te qayanan tartıp alıp yözöp kitken bit elë... E qotoronğan aqbaş tulqındar unıñ östönde bëyëgen. Bërse bötönley kümëp kitken. Bërse ükëre-ükëre kirë sigëngen... Buranşa Ğilman ağahın yökmep yözgen de yözgen... Bına bër saq qultıqqa tamam yaqın uq kilëp yetken.

– Tizërek, yehtërek yöz, Buranşa!.. Küp qalmanı yözörge!.. -tip höleytlegen İrëğët.
 1030 Üzë yarzamğa taşlanırğa aşıkmağan. Üz yenë ösön dër qaltırıp, ışıqta, kemele ultıra birgen. Tulqınğa qarşı yañğızaq köreş ozaq huzılğan. Bına bër saq, qultıqqa kilëp yëttëm ğëne tigende, ayırata yaman qotoronğan tulqın Buranşalarzı başıp kitken. Unan şunday uq kös mänen kirë sigëngen... Bıl yulı indë Buranşa mänen Ğilman tulqın östöne qalkıp sıqmağan... Şulay helek bulğan Buranşa...

1035 Ye, olo diñgëzge, mekërlë, ayavhız diñgëzge, yañğız bahadır qalay itëp qarşı tora alhıñ indë?!

İkënsë köndö, davıl tınğas, Buranşanıñ kemehënde İrëğët yañğızı qayıp kildë. Ğy-y... ul köndegë qayğılar...

Bına şulay helek buldı Buranşa. Şunan küp te tormay, esehë donyanı quyzı... Uln yuğaltıv qayğıhınan umırzaya këvëk bër könde hulını la yërge yattı, merhüme... Azaq, Buranşanıñ keleşën alıp, bër tönde İrëğët qasıp kittë... Qurqaqtan hıyanatsığa eylendë... Ye, iptëşterëññ batıp ülevën üz küzë mänen kürëp, yarzamğa taşlanmay sızağan ezem aqtıģınan şunan başqa nime kötöp bula?! Këşë tip eytëp bulamı indë unı oşolarzan huñ?! E Yulaman qart mänen Buranşa nisëk ısanalar inë bit uğa?! Këşë iken tip ısanalar inë... Hay, hıqırılıq... Hay, bër qatlılıq!..
 1040
 1045

Şulay itëp donya bër saq Yulaman qarttı törlöse sıbıqlarğa totondo... Ay-hay avır buldı Yulaman qartqa... Tüzgëhëz avır buldı... Emme tüzërge kerek inë... Ğyë, yeyenserë ösön, ikë yeşlëk Zölhize ösön, yeşerge, bötehëne tüzërge tëyëş inë ul. Hem ul tüzze. Yeşenë. Hatta tërëmek, alsaq, köles bulıp yeşerge, Zölhizehën de şulay itëp üstërërge

1050 tırıştı... Ah, yěñěl bulmanı bını eşlevě... Yuq, yěñěl bulmanı... Bělgen, ańlağan kěşęge unıñ aq kúběk tóşöne ingen haqal-mıyıǵı la, qarahıv arıq bitěne tóşken hırzar za bıl haqta apasıq hóylep tora bit.

Şulay za, «tüzgenge -tüş tēyēr», tip bėlmey eytmegender şul boronǵolar. Yulaman qarttıñ tüzēmě le yēměshēz qalmanı. Unıñ Zölhizehě, ekiyette eytměşley, ay üşehēn kón
 1055 üstě. Yětě yeşēnde indě ul bōte öy eşēn tigendey qartatahınıñ qulınan aldı. İzenēn de yıvzı, balıq hurpahın da bēşērzě, kōlge kümēp, sösö ikmek te bēşērēp ala bēldě. Ęyě, harap tērēmek kız bulıp üstě ul Zölhize. Qursaq uynatqan kēvėk uynap kına alıp bara ině ul bıl eşterzě. Üşken hayın Zölhizenēñ yarzamı arta ğına barzı. Qartatahına quşılıp murza la ürzě, av za beyleně. Hatta kindēr talqıp, qartatahına küldek-ıştanlık ta huǵırǵa öyrendě. Ul ğına
 1060 mı huñ. Nezėkey bilderēn özzöröp, üzēne kamzul, yelen de tēǵēp kēyzě. Yětmehe, uynap-kōlöp, yırlap-bēyēp, qartatahınıñ künēlēn de astı...

– Ęyě... Bıl şatlıqtı la kürēr kōnöm bar iken, -tip kıvandı Yulaman qart. -İndě ēyelē-başı bulıp, beħētlē ğümēr itēvēn ğēne kürēрге yazhın, -tip tēleně.

Isınlap ta, Zölhizege yavsılar kúp buldı. Başıta Yulaman qart:

1065 – Yēyenserēm kēmdě haylaha -minēñ yaratqan kēyevēm şul bulır, -tip kēne yavap birzě. E Zölhize bērevge le künēl beylemey, kır kezehě şikēllē tērēmek, şayan bulıp, uynap-kōlöp yeşey birzě.

– Hin, Zölhize, yazǵı qoyaş hımaq. Bōte kěşęge de bērzey kōles qarayhıñ. Tik bēr kēmdě le iş itmeyhēñ, -tip üpke bēldēreler yēǵētter.

1070 – Qoyaştıñ yılıhı bōte kěşęge le tigēz yēte bit, -tip merekeley Zölhize ularzı. – İñ yaqşılı şul tūǵēlmě ni?..

– Kěşęge tik üzēnēñ ğēne künēlēn yılıta torǵan qoyaş ta kerek bit elě, hılıv.

– Kara hin unı, qalay üzēñ ğēne yarata!.. Uylap kara, üzēñ ösön ğēne qoyaş tēlerge layıqlılıhıñmı elě hin?!

1075 – Zölhize mēnen hüz kōreştērēp yēne almaşhıñ, -tip ömōthōzlene yēǵētter.

Zölhizege kızıq bula: ul beħētlē yılmayıp, başın ğorur küterēp yeşey bēle. Ğümēr şulay üte bire.

Bına bēr saq, balıqsılar avılı yanındaǵı tımık kultıqqa, tap bına bōǵōngōley, aq yēlkenēn yēlbērzetēp, diñgēz karabı kilēp tuqtay. Mıqtı kevezelě, hızılıp kitken qara mıyıqlı,

1080 uyınsaķ hüzlē, üte höykömlö yeş yēġet bēr nise yēġet mēnen yarġa sıġa. Aznaġoldoñ tev kilēvē bula bıl. Bınan malay saķta atahı mēnen kitken, ħezēr, yēġet bulġas, ħaytķan Aznaġol. Tik ħaytıvı nime ösön bit?!. Ęy-y, taşķa ülsenēm.

IV

1085 ...Tēġē vaķıtta İrēġet, avıldan ħaşķas, yaķındaġı ħalaġa barıp, bayġa yallanġan. Bayzıñ karabı la bulġan. Bay savza mēnen ġene tüġel, diñġēzze yulbaşarlık mēnen de şöġöllengen. İrēġet uġa bıl eşte bik ihlas bulışķan. Aznaġol da, üşkes, şul eşke tartılġan. Bara tora İrēġet üzē le bayıp, karap ħujahı bulıp alġan. İndē karaptı Aznaġol üzē yörötken. Zölġizenēñ esehē baybise bulıp ħalala ġına yeşegen.

1090 Kēşēñēñ baylıġı berge artķanda, ħomhozlogo bişke arta tigen hüź döröstör ul. Bına şulay, uñlı-hullı yuldar mēnen zur baylıķķa irēşep, şep itep yeşep yatķanda, bēr saķ tēġē vaķıtta taşlap kitken yer öyö İrēġettēñ işene kilēp töşken.

– Ķaraġız elē, bēr tiñhēz yuġaldı bit mal! -tip ħışķırıp yēbergen ul, ħoto osop. – Öy nıpniķ inē. Taştan burap eşlengeynē. Yēmērēlmegendēr, his kisēkmeşten barıp, bēreyhēne hatıp kitērge kerek.

1095 – Eytme le, -tip kütermelegen bisehē. – Hatırġa kerek. Tin yanına tin arthın!..

– Yarar. Savza mēnen sit ħalaġa kitēp barışlay, üzēm tuķtalıp, hatıp kitērmēn, -tigen Aznaġol. -Bēr iñġayzan tivġan yortto la kürermēn...

1100 Bına şul maķsat mēnen kilēp sıġa bında Aznaġol tevze. Şunda ul añġarmaştan Zölġizenē osrata. Şunan huñ Aznaġol bında her ütken-hütkende tuķtay başlay. Ĥatta bēr kilēvēnde ısın küñēldenmē, bılay hınav ösön ġenemē, Yulaman ħartķa:

– Olatay, min bında ħaytıp, hēzzēñ kēvēk balıķsı bulıp yeşerge tēleyēm. Hin bıġa nisēk ħarayhıñ? -tiy.

1105 – Min keñeş birmeyēm. Ķanatı bar saķta ılasın osorġa tēyēş. Bında, ħaya başında, minēñ kēvēk ħanatı ħayırılġandarı ġına ultra ularzıñ... Undayzarı la, üzzerēn ħayaġa bērkētēp totķan bey özölöv mēnen, osa almahalar za, baştüben taşlanıp, donya ħuyalar... -tip kineyelep yavap ħaytara Yulaman ħart.

«E hin ılasınmı, ħozġonmo, elēge eytēvē ħının...» -tigen fēkērēn eşten ġene uylap, baş sayķap ħuya.

– Hüzēñ haq, olatay, -tip kilēşe Aznağol. Zölhizenēñ yondozzay şat küzzerēn yeş
1110 bōrkōy. Nisēk ilamañ, Aznağolon üz yanında ğına totqoho kile bit unı.

– Hüzēñ bik haq! -tip qabatlay Aznağol. -Min diñgēzze yōzōrge tēyēş. Tik ul saqta,
olatay. Zölhizenē hin miñe birēp yēberērhēñmē huñ? Min bit unı yaratam. Min unı qalağa
alıp qayıp kitem.

«Yaray elē, belekes saqta Zölhizenēñ qolağın tēşlegen bulıvın bēlmey...
1115 Eytmegender... Yukha, qarşı torovı kıyın bulır inē...» -tip uylay Yulaman qart. -Elde bıl
haqta Zölhize le bēlmey... -tip kıvana. Şulay za üzē Aznağolğa ni tip yavap qayıtarığa
bēlmey aptırabıraq tora. Aznağol sabırhızlıana.

– Min Zölhizenē yaratam. Unhız yeşey almayım, -tip nıqışa.

Zölhizenēñ elē ğene moñayıp möldōregen küzzerē indē Zōhre yondozzay toqanıp
1120 kite.

«Min de yaratam... Min de... unhız yeşey almayım. Qartatay...» -tip yalbıra bıl
qaraş.

Yulaman qart yeşterge almaş-tilmeş qarap tağı bēr az öndeşmey ultıra. Zölhizenēñ
böte yörekteñ ğaşıq bulıvına tōşōne. Aznağoldoñ möhebbetēne ışanmay.

1125 – Zölhizenē, Aznağol, min hiñe birēp yēbere almayım, -tiy. -His te rizalığıñ yuk,
añlayhıñmı, riza tūğē!..

Aznağol qayıp kite. Zölhize moñğa birēle, höygenēne arnap yır sığara. Şul yırzı,
qarışqan şikēllē, her saq qartatahına işēttērep yırlap kına yōrōvsen bulıp kite.

...Ėy-y,

1130 Būten yērzer miñe his kerekmey,

Kilērhēñ bit? Kilsē, yeş yēğēt.

Şul höyleşēvzen huñ Aznağol tağı bēr nise tapqır kile. Yulaman qart «rizalığıñ
yuk!» tiyēvzen başqa hüz taba almay. Ėyē, başqa hüz tabırğa mömkin tūğēl şul bıl urında.
Tēleheñ de, mömkin tūğēl... Añır, Aznağol kilmeş bula. Bēr yıl üte. Aznağol kürēnmey.

1135 – Belehēnen baş-ayaq, -tip kıvana Yulaman qart. -Keleş algandır. Üzēñ tiñ toşon
tapkandır. Zölhize le üz kēşēhēñ tabır... Beğētlē bulır.

Lekin eş Yulaman ҡart uylağansa barıp sıqmay. Zölhize başqa bër yөгётke le ҡaramay. Aznağolon kötöp, diñgëzzen küzën almay, moñayıp yırlap yöröy bire.

1140 – Bılay bulha, bala harığa habıdır, -tip köyöne hezër Yulaman ҡart. -İndë Aznağol kilhe, ҡarşı torop bulmaş. Bıl nikahtıñ azağı heyërlë bulıp bötövëne ısanısım bulmaha la, kirë ҡaқmam бүten... Yazğanı şul bulha, ҡarışıp ҡayza barahıñ, -tiy.

1145 Yulaman ҡartıñ bıl uyn hizgen көvëк, bına Aznağol ular tuprağına tağı ayak baştı. Hay, ҡanday olo beһётke tarını bögöp Zölhize. Bını kürmeşke, añlamaşқа taşmı ni Yulamandıñ yöregë... Bëlmeymë ni ul möһebbettë yeñër köstön yuқlıgın... Eyë, möһebbetke nime ҡarşı tora ala?! Bına bit ҡartatahın da onotto... E bit ul, Zölhize, sikhëz hizgër yöreklë, iğtibarlı bala... Höygenën kürëv ҡıvanısınan bına onotto la ҡuyzı. Hatta ul kötmey ze, buğay, ҡartatahın... Eyë, Yulaman ҡart, aһır kilëp, bërzen-bër һazinahınan da ҡolaқ ҡaқtı, күrehëñ... hay, yazmış... hay, tormoş!..

1150 Şulay za ҡaytırğa, Zölhizenë huñğı tapқır kürëp ҡalırға kerek... Tuқта elë, ni ösön huñğı tapқır? Ҙız bala көyevge kitmeş te, kitkes, ҡunaққа ҡaytmaş bulırımı? Ömөthöz көşë түgël inë lebaha Yulaman!.. Ҙartlıқtır indë, ҡartlıқtır. Heyër, eytëvë gëne anhat: hikhen yeş -hikhen yıl көreş... yeşev ösön көreş. -hay-y... Eytërëñ gëne barmı?!

1155 Yulaman ҡart tayana-totona urınınan torzo. İmgeklep tigendey Taşһıyır öştönen töştö. Ҙuldarın artқа ҡuyıp, üte zur haқlıқ mënen ҡaya ҡuyınıндаğı yër öyöne taban ürmelenë. Bıl unıñ gümëreñde tev tapқır ҡarmaқһız hem balıқһız ҡaytıvı inë.

– Heyërlë bulһın... tip bııldanı ul, ҡaltıraңan, ҡapıl nıқ ҡartayıp kitken tavış mënen. – Aһırı heyërlëge bulһın...

Unıñ bıl tëlegë, elbitte, üzëñëñ buş ҡul mënen ҡaytıvınan bigërek, Zölhize mënen Aznağoldoñ mönesebetëne yünelgeynë.

1160

V

Ös kön, ös tön tuy barzı. Dürtënsë köndö Aznağol:

– Savzanı şunan da ozaққа tuқtatıp torov көşege nıқ huғasaқ, -tip bëldërzë. Zölhizenëñ bөtkөһöz beһёт mënen nurlaңan küzzerëne tağı moñ yügërzë.

1165 – E min?! Minë taşlap ta kiteһëñmë ni, yenëm?! -tip yalınıs mënen ҡaranı ul Aznağolğa.

– Hině le üzēm mēnen alıp kitem, hılıvım, -tině Aznağol, Zölhizeně kükregēne kışıp.
– Sit ilge alıp kitem. Unda min hině altın-kömöške mansırmın, atayım yanına kaytkanda, hin batşa kızı kēvėk bizengen-tözengen bulırhıñ...

1170 Böte tuy buyına bėr hüz öndeşmey yoqomhorap ultırğan Yulaman kart, yılan saqqan kēvėk tērtley, uyanıp kitken hımaq buldı. Qara qurğaş kēvėk avır qarastarın yeşter yağına yünelttė.

– Aqıldan yazzıgızımı elle hěz?! -tip qoto osop kışkırıvzı añlanı Zölhize bıl qarastan. Sönki ul kartatahınıñ: «diñgěz bik mekėrlė, hılıv qatın iken. Şuğa qatın-kızızı his te yaratmay iken. Eger bėrey qatın baznat itėp, karapqa ultırha, diñgěz karaptı batıra. Yolanı bozğan tēgė qatındı ırğıthañ ğına, karaptı yėbere iken», tip hōylegenėn yış qına işetkenė bar. Bığasa bėr qatındıñ da elė bıl yolanı bozorğa baznat itmevėn de bėle. Ėyė, bėle. Tik unıñ yōregė bını añlavzan baş tarta. Aznağolo bar yėrze bınday qırağay yolanıñ hōkōm hōrōvėne ışana almay. «Diñgěz bit indė ul, her saq qotoronop, karaptarızı la batırıp tora. Qatındar ultırmaha la, batalar karaptar. Unda kėm geyėplė? Niñe ul saqta diñgězge qorban taşlamayzar? Niñe qatın kėşė karapta bulğan saqta diñgěz qotorha, motlaq ul qatındı diñgězge taşlayzar? Unı taşlamahalar za, vaqıtı yėtkes, diñgěz tınır inė lebaşa! Meñgė şaşa almay zabaha ul», -tip yebėrhėnėp uylana Zölhize. Lekin bıl uyın bėr kėmge le bėldėrmey. Kirėhėnse, iş kitkės ğemhėzlek mēnen kinenėp kōle ğėne.

1175

1180

– Hıfalanma, karttan, -tiy. -Diñgėzbike minė horamaş!

1185 – Horaha la, birmem! -tip kırt kişėp raşlap Aznağol.

– Hay, ışana alham inė min, yėğėt, hinėñ hūzzerėne... -tip avır ıñıraşıp quya Yulaman kart.

Unan bıl şigėn uyza davam ite:

1190 «İñ avır, iñ kerek saqta, atayıñ hımaq, kėşė haqında tūğėl, e üzėndėñ bik belekes, tōşhöz-yėşhěz ğėne yenėñ haqında nığıraş uylavsan bulıp sıqmahañ yarar inė le bit... Tėlden batırzar kúp te bit ül... Yōrekten batırzar hireğerek osrayzar şul...»

Zölhizenėñ esehė haqındağı dōrōşlōktō Aznağoldoñ oşoğasa asmay yōrōvė le Yulaman karttıñ şigėn arttırta.

1195 «Yaray, tēgė vaqıtta min Zölhizenėñ künėlėnde üz esehėne qarata nasar qaraş uyanmahın tigen tēlek mēnen unıñ ikė yeşlek kızın bėr kartqa taşlap qasıp kitėvėn

eytmegenmën, tiy... Belki, dörös te eşlemegenmëndër. Ul sahta, eyteyëk, minëñ kayğı mēnen işeñgēregen başım hata uylağan da bulhın, tiy. Emme hezër Aznağol ni ösön bını yeşere? Unıñ bıl heldë bēlmevë mömkin tügël. Aznağol ul sahta un yeşlëk malay inë bit. Bēle. Bik yaqşı bēle. Eytmey, höygen kēşeler arahında sēr bulıvı mömkinmë?.. Hay,
 1200 Zölhize. Zölhize... Bēr ni ze añlamayhıñ, bër ni ze kürmeyhēñ, balaqay. Möhebbet hinēñ küzēñe perze yapkan şul, qalay itehēñ? Ni qılahıñ?!»

Zölhizenē ozatır ösön, yar buyına böte avıl yıyıldı. Ayaktan başkan, ultırıp-şıvğandık bötehë le bıl gējep vaqıģanan sitte torop qalırga tēlemenē. Qatı yolını bozorga, üzēn-üzē Diñgēzbike tigen mekērlē hılıvzıñ upqınlı kosağına taşlarğa, üz-üzēn ülēmge
 1205 dusar itēрге unı mejbür itken möhebbet tigen tılsımlı köstōñ sērēne tōşönörge tırıştı. Şomlo kıızıkhıñıv mēnen Zölhizenēñ artınan küzettē.

Bıl köndö kük yözö üte zeñger, teren, qoyaş nurzarı üte irke, e diñgēz östō, ınyı hibēlgen bēlezëk qaşı şikēllē, sēmekeylenēp, gēzetten tış şat yımıldap yata inē.

«Ah, mekērlē yen... Bēlem, añlayım min hinē... Hinēñ şefkethēz kıvanısıñdı!.. -tip
 1210 uylay Yulaman kart, küzēn diñgēz öştönen ala almay. -Bēlem... Tik Zölhizege gēne min bını añlata almayım... Añlarlıq tügël indē ul bını...»

Zölhize le böğön ayırata hılıv, sikten tış şat. Unıñ yözönde balkıģan behet, möhebbet nurı küzzerzē sağıldıra, küpterzē tēlhēz qaldıra, tabınıv derejehēne yetken hōrmet hem höyöv uyata. Şuğa, ahırı, unıñ meñgēlëk yolını bozop, karapqa ultırıp kitēvën
 1215 bër kēm de kıskırıp tēlden eytēp geyēpley almay. Küñēlden geyēplevsēler za unıñ yözöne bër qarav mēnen bıl haqta oyotalar. Ėyē, siħriy nur tügēle böğön Zölhizenēñ yözönen. Ul behetlē. Ul höygenē artınan bër tügël, yetē diñgēz kisēрге, yetē kat yēr aştına tōşörge, kerëk iken, hatta unıñ mēnen bēрге, unıñ ösön yetē kat ülēрге le ezër.

Böte bulğan vaqlıqtı, tübenlēktē, ikēlenēv-şiklenēvzē bēlmev üşken saf hem ğorur
 1220 yöreklē kēşēlerge gēne has revēşte üz-üzēn onotop, yarhıp, dertlenēp höye ul. Unıñ ösön Aznağoldan başqa tormoş ta, yeşev ze yuk. Unan başqa tıvıv za, ülēv ze, hatta Zölhizenēñ üzē le yuk. Ay za, qoyaş ta, seske le, diñgēz ze Aznağol bulmağan urında yukqa sığa. Şulay bulğas, qalay itēp, ni ösön torop qala alhıñ huñ ul Aznağolonan! Qalay itēp, elle nindey kırağay yolalarzıñ bıvattar töpkölönen kilgen şomlo önöne qolaq halhıñ ul?! Qalay
 1225 itēp üz behetēnen üzē qul hēltehēñ?! Mömkin tügël. Ėyē, bını buldıra almay Zölhize.

Şulay. Zölhize bıl yërze, ҡatın-қızзарған tevgәlerzәñ tevgәhә bulıp, meңgәlәk tip işeplengen şomlo yolını yәмәрәp üttә. Başın gәrur күgerәp, köndey balkıp, karapқа taban atlanı... Kәм bәle belki ülәmhәzlәkke taban atlavı oşo bulğandır unıñ. Zölhizenәñ...

1230 Һушлаşıv bötönley tip eytәrlәk һүzhәz buldı. Bıl ozatıvzan kәşәlerzәñ, küñlәne gümәrlәkke yazılıp ös neme ҡaldı: bınıñ tevgәhә. -Zölhizenәñ yözöndә sağılgan gәrur tantana, höyöv-höyölöv şatlığı inә. İkensәhә, Yulaman ҡarttıñ күz yeşterән tıyrıға tırışıp kösenәvzen, taş көvәk ҡatıp ҡalğan yıyrısıqlı, arıq yözöndegә iş kitkәs teren ҡayğı hem ömөthözlök buldı. Ah, Zölhize күrhe, añlaha inә bıl gәzaplı yözge nimeler yazılğanın!.. Belki, һeter yulğa sıgıvzan baş tartırlıq kös te taba alğan bulır inә ul üzәndә... Ҙayza huñ...
1235 Möһebbet unıñ yöregән gәne түgәl, күzәn de beylegen inә bit...

Kәşәlerәñ һetәrәne his te yuyılmaş ösön inәp urınlaşқан ösönsө neme -aқ yәlkenlә zur karaptıñ halmaқ, yay gına sayқalıp, үte şat yımıldap yatқан, zөberjet diңgәz öştönen taviş-tınhız gına şıva barıp, ekrән gәne irәy-irәy күzzen yuғalıvı buldı. Ah, ҡanday tılsımlı, siһriy күrәnәş inә bıl... Ozatıvsılar һatta aқ yәlkenderzәñ күbelek һetlә gәne ҡalıp, һıv
1240 öştöndә huңğı tapқır yәlpәldәp ütәvәnen huñ da bik oзақ tәlge kile almay torzolar. Әyә, avır, bik avır toygo ҡaldırıp kittә bıl karap. Kәşәler, meyәt ozatқanday, şomlo tınlıq әsәndә öyzerәne taraldı. Diңgәz yarında Yulaman ҡart yapa-yaңğız gına ultırıp ҡaldı.

1245 Ҙара ҡurğaş көvәk tos, sirқанıs minuttar, segetter bәр-bәрәһән ҡıvıp үte torzo. Tөş yәttә. Ҙoyaş, түbe öştöne başıp, reһimhәz ҡızdırzı. Ayақ aştındağı ҡırsıntaştarı, baзлаған ҡuzğa eylenәp, tabandı ҡızdırırға, köyzörörge көrәştә.

Yulaman ҡuzғalmanı.

Bına bәр saқ, kön buyı ҡızdırıvzan һelden tayған ҡoyaş, ofoққа ҡanlı şarşav yabıp, diңgәzge sumdı.

Yulaman ҡuzғalmanı.

1250 Yәрге tön taraldı. Diңgәz ҡarahıv күk şel bөrkendә. Yartı ay, bәр kötöv yondozzarın әyertәp, diңgәz töböne töşөp yattı. Köndöz ҡuzğa eylenәp, tabandı köyzörge ҡırsıntaştarı һezәр, boz әneler bulıp, Yulaman ҡarttıñ tabanına ҡazaldı.

Ҙart ҡuzғalmanı.

1255 Tañ yakınlaştı. Şayan yondozzar tağı yartı ayğa eyerëp, bërem-bërem diñgëz töbönen sıqtılar za kükke mënëp yeşëndëler. Sıgasak kıoyaş yulına kıızıl harı balaş tüşeldë. Yërge tağı kön tantanahı kilërge yıyındı.

1260 – Yuq, bögöngö kıoyaş minëñ ösön tügël. Qaray almayım, küre almayım min unı bögön... -tip bııldanı Yulaman qart. -Unıñ gemhëz yımıldavı la, diñgëz, mekërlë, qomhoz diñgëz, hinëñ kıoyaş nurı aştında üte sağıv balkığan yenhëz maturlıgıñ da minëñ ösön tügël hezër... Eýë, Diñgëzbike, min hiñe meñgëlëk gäşik inëm. İndë hin minëñ meñgëlëk nefretëmdë yavlanıñ... Böte kıvanısımdı, yıvanısımdı, barlıq ömötömdö yotop böttöñ de, miñe tağı yımıldap, yıldırap yatmaqsıñıñı?! Eýze, bëlmeğender hoqlanındar hinëñ bıl yahalma möleyëmlëgëñe... E min küralmayım. Yenëm-tenëm mënën küralmayım!.. İşëtehëñmë hin minë, mekërlë Diñgëzbike!..

1265 Yulaman qart tağı, Aznağol kilgen töndegë këvëk, taştarga totona-imgekley urınan torzo.

1270 Hay, avır, qanday avır ikën debaha unıñ höyekterë... Eger ul bında, diñgëz yarında, meñgëlëkke yoqlap qalha, avıldeştarına unı küterëp alıp qayıtı, kıaya öştöndegë qebërlëkke mëndërevë bik avır bulasaq tabaha... Kürşëlerzë, heybet këşëlerzë ulay ızalap kitërge yaraymı ni?! Ayak yörögende, öyge qayıp yığılırğa kerek...

Ul, aqtıq kösön yıyıp, kıayağa ürmelenë. Kıoyaş qalkmaş ëlek yër öyöne qayıp, halkın tüşegëne avzı.

1275 Şul yatıvzan ul qabat tormanı. Kürşëlerë, almaş-tilmeş inëp, unıñ helën bëldëler. Aşhıv alıp kildëler. Avıl hëlderën, balıqsıların nındey tabış mënën qayıtım, këmdëñ ulı kıızıtıvım, këmdëñ kezehë beres halıvın höylep sıqtılar. Lekin Yulaman qarttan bër gëne hüze işëte almanılar. Ul aşamanı la, yoqlamanı la, höyleşmenë le. Unıñ yalbır kük qastarı aştına yeşërengen aqıllı kıara küzzerënde tik bër gëne horav ülmey yeşenë:

«Zölhize ni helde iken?!»

1280 E bıl vaqıt eşënde diñgëz östönen Zölhizenëñ iş kitkës behtëtlë hem qot oskos fajigelë minuttarzan torğan kışka gına gümër yulı balkıp uzuzı.

VI

...Közgö këvëk yıldırap hërekethëz tınıp yatқан zeñger diñgëz buşlıgında yañgız karap yöze. Aqkoş këvëk gorur kirëlëp, yëlkenderën nazlı yëlbëzretëp yözöp bara ul.

1285 Aznağol Zölhizenëñ tulqınlanıp torğan ozon yıvan tolomdarın hütöp tarata. Yëbek këvëk yomşaq qara sester, Zölhizenëñ zifa buyın totoş qaplap, aq yëbek küldök östöne qara külege taşlay.

– Hıv hılıvı! -tip hoqlana Aznağol. -Hıv hılıvı bit hin, Zölhize!.. Tik hiñe altın tarağ qına yëtmey. Min hiñe, oşo sit qalağa barıp yëtkes te, altın tarağ alıp biresekmën, añlayhiñmi, hılıvım!

1290 Zölhize, sabıy bala këvëk kıvanıp, ğaşıqterge ğene ğas vayımhızlıq mënem Aznağoldoñ muyınına harıla.

– Yenëm, kerekmey altın tarağ miñe. Hıv hılıvı bulğım kilmey minëñ. Min bit tav kıvı. Tav kıvı itöp këne yarat hin minë. Aznağol!..

Aznağol Zölhizenë höye-übe küteröp alıp yöröy.

1295 – Ğağ hü. Hin tav hılıvı, Zölhize!.. Minëñ hılıvım. Tav üzë le, anavı balqıp torğan kıyaş ta ay za, yondozzar za minëkë ğezër. Ular za minëñ ösön ğene yaratılğandar. Yazmış üzë ularzı hinëñ mënem bërge kışıp miñe bülek itöp birër ösön yaratқан... Diñğezge qara, Zölhize, ul da minëñ ösön zeñger tınlıqqa sumğan. Yëleş talğın yël de minëñ yëlkenderëmdë tirbetër ösön yeşey böğön. Bıl donyala ğezër minëñ ösön yeşemegen bër ğene maturlıq ta, bër ğene baylıq, mullıq ta yuk... Toyam, ul her sağ şulay bulır... Beğët, şatlıq, baylıq, maturlıq tigendëñ bötehë le minëñ ğümërlëk yuldaşım bulır... Sönki minëñ yanımnda yerzëñ iñ hılıv kıvı -Zölhizem, hin bar...

1300 – Höyle, bër tuqtamay höyle. Aznağol, -tiy Zölhize, beğëtten şaşıp. – Añlayhiñmi, yenëm, minëñ yöregëm ğezër tılsımlı skripka këvëk, hinëñ her bër hüzeñ unıñ iñ neske, iñ nefis kıldarına sirtöp tirbelte, hinëñ tavışından min üzëm de totoş bër moñğa, sıhriy bër moñğa eylenem hımağ... Añlayhiñmi, bëlehëñmë hin bıl moñdoñ isëmën?.. Bëlehëñ... Möhebbet!.. Ey-y, nindey tatlı, nindey nazlı iken bıl moñ!..

1310 ...Tön. Kük te diñğez östö le qotoronqo öyörmege eylenöp bërge totaşқан. Qara tulqındar avır yök tēyöp, tivğan yarzarğa qaray sıqqan yañğız karaptı, qaz qavırhını şikëllë yëñël qaqqılap, kıvıp yöröte. Yëlkenderzë qotorğan davıl yolqqolap ırğıta. Karap tirehënde, ajdahalay urğılıp, tulqındar qaynay. Nise kön buyı bıl ayavhız hem qomhoz tulqındarğa qarşı köreşöp, ağıldan yazıv derejehëne yëtken işkeksëler ömöhöz qarastarın küşëkken tavıq sëbëşë ğelëne töşken Aznağolğa töbegender:

– Diňgëzbike qorban horay! Kürehëñmë, aňlayhıñmı, izgë yolını bozğan ösön, ul
1315 bëzzëñ bötebëzzë le helek itërge yıyına!.. Ye, hezër ük Zölhizeñdë uğa birëp, bëzzë
qotqarahıñ, ye üzëñdë le unıñ mënen bëрге diňgëzge taşlaybız! -tip talap ite ular,
qotoronop. – Yehetërek azakqı hüzeñdë eyt!.. Diňgëzbike ozaq kötörge yaratmay!..

Ülëm qurqınısınan tamam başın yuğaltқан Aznağol hüzhëz baş ëye.

– Timek, riza?!

1320 – Riza?!

– Ha-ha-ha!.. -tip şarkıldap köle kara tulqındar. – Ha-ha...

Qırağay kıvanıstan tulqındar, şaşınıp, karap aşa hikërëp uynarğa kërëşe. Yıgılmaşқа
tırışıp, karap qolğahına sat yebëşëp torğan Aznağoldo, qotoronop, tozlo hıv mënen
qoyondora. E işkeksëler, bërën-bërë tapay-yığa aşқа, Zölhize yanına, taşlana.

1325 Hezër ular Diňgëzbikege qorban biresek... Diňgëzbike tınıslanasaq... Ularzı
yotmayasaq. Diňgëzbikege uğa üzë mënen yarışırga mataşқан kıyıv kızzı yotorğa gına
kerek!.. Ul qatın-kızzı küralmay!..

...Zölhize yañgız. Unı hezër tanırлық ta tügël. Öşte altın uqalar mënen sigëlgen al
yëbek küldek, qolaқта altın alqalar, muymında ınyı-meryën muymınsalar. Bëlekte,
1330 barmaktarza aşıl taşlı, firüze qaşlı bëlezëkter, yözökter... Ayaқта oslo dağalı, semselë sitëk,
başta ınyılı qalpaq. Ah, nindey gorur, hılıv hın! Nisëk kilëşe uğa bıl këyëmdër! Eytërhëñ,
gümër buyına ul şulay gına këyënëp yörögen!.. Isınlap ta, Zölhizemë bıl? Elle bërey batşa
kızzımı?!. Ğyë, këyëmdërge qarahañ, unı Zölhize tip eytëvë kıyın. E bına kıyılıp kitken
kıygas qaştar, aqıllı, kıyıv qarashlı yaqtı küzzer!.. Bötehë le unıqı. Ğyë, Zölhizele gëne inë
1335 bit bınday, ferëşteley, hılıv yöz!..

Tıšta ös kön, ös tön diňgëz qotora. E Zölhizenëñ yözöne ul bër gëne le üzgerëş
indërmegen. Ul hamın tınıs, behtëtlë. Ğyë, bër qasan da bulmağan olo behtët mënen balkıp
yana unıñ yözö. Sönki ul – höye. Sönki ul -ışana.

Diňgëzzëñ qotorovı hezër sikten aştı. Lekin Zölhizenë bıl qurkıtmay. Aznağolo
1340 yen höygenë barında uğa nindey qurqınıs bulıvı mömkin?! Aznağolo unı bër qasan da, bër
këmge le yebërlerge birmeşke ant itmenëmë ni?!

– Küz qaram këvëk haqlarmın min hinë, hılıvım, -timenëmë ni ul?! Şulay tinë. Mëñ
kat ant ittë. Zölhize bële, ışana, unıñ Aznağolo yurıy gına ant ite torğan yëğëtterzen tügël!

Tügël!.. Tuқта, көмдәр ишек қаға?! Көмдерзәр қотороноп шаулаша?! Ah, Aznağolğa бәр-бәр
 1345 һел buldımı elle?! Aznağoldo helek itep, бил қоторонған ишексәлер һезәр Zölһizege
 ташланмақсыларми elle?!

Zölһize қатı һafalanıp hikәрәp torzo. Yügәрәp ишекке барзı. Ul arala bulmay,
 ишексәлер, ишектә yәмәрәp, unıñ yanına indә. Ah, ular nindey қот osқos! Sesterә tuzған,
 küzzerә ақayıp mañlay urtalarına mәнәp ultırған, avızzarınan ақ күбәкter sesrey... Nime
 1350 bulған? Ni bar ularğa bında?

– Eyze, hinә Diñgәzbike horay?!

– Yehet bul! Hinәñ ösön balalarıbızzı yetәм қaldırırға tәlemeybәz!

Zölһize kefәnden ағарınıp artқа sigәne.

– Aznağol, yenәм, қотқар!.. Aznağol, hin қayza?!

1355 – Ul üzә röһset ittә. Eyze! -tizer ишексәлер.

– Yalған!.. Işanmayım. Hәz unı ültәrgenhәgәzzәr! Uy, Aznağolom, yenәм!!

Ишексәлер Zölһizenә ayavһız һöyreklep öşke alıp sıғalar. Bәrevzerә özgölengen
 yәlkenderzen аşıғıp kefән бәse. İkensәlerә қaltıray, аşıға, yınaza uқıy. Nisәk şulay
 itmehән? Ular bit mosolmandar. Yınazahız, kefәnhәz бәр көмдә le tәgә donyaға yәbere
 1360 almayzar...

– Һа-Һа-Һа!.. -tip, тағı la sabırһızlanıp, şarkılday қара tulқındar. Zölһizenәñ şaşқан
 қараşтары yotlogop tire-yaқtı қapşay.

«Қayza minәñ Aznağolom?! Aznağol tәrә bulha, minә renyәtәrge birmeş, helek
 ittәrmeş inә ul minә!.. Niñe ul күrәнmey? Uға ni bulған?!»

1365 Şul saқ unıñ қараşı қолға artına боşop, дәр қaltırap torған Aznağoldoñ үte tәşһöz
 yözә, қот osқos қurқaq күzә mәнen osраша.

– Yenәм, hinә ni eşlettәler? Tuқmanıларми?

Beylep қuyzıларми? -tip esәнәp қısqıra Zölһize. -Niñe hin minә, üzәñdәñ
 Zölһizeñdә, қotқarmayһıñ?! Yәberәgәz!.. Ültәrmegәz unı!.. Yebәrlemegәz minәñ
 1370 Aznağolomdo!..

– Ul üzә riza buldı. Қarışма! -tizer ишексәлер. -Tizәrek kefәnge törörge, yınaza
 uқırға mömkinlәk bir. Yuқha, kafır kitәrhәñ!.. Tamuқта yanırһıñ!..

– Ęyě, ul üzě, üzě!.. Ęa-ħa! Aznağol üzě hattı hině!.. -tip, tağı la ҡotoronop, urgıla tulkındar.

1375 – Isınnı bıl, Aznağol?! -tip, aqtık kösön yıyıp, yen esěvė mēnen ҡısqıra tağı Zölħize.
– Eyt, yalğan, tigen!..

Aznağol öndeşmey. Tağı la ҡatıraҡ töşhözlene ğene.

– Diñğəzbike hině horay. Aznağol -bire. Başka sara yuk. Yazmışka baş ğy, ҡızım! -
tiy bėr ҡart işkeksě.

1380 – Isınnı bıl hüzzet, Aznağol!?

Aznağol, ustarı mēnen bitteren ҡaplap, yerge süge. Zölħize bötehēn de añlay. Şul saķ unıñ yöregēn yarhıv möħebbet urınına ҡot oskos esě nefret solğap ala.

– Ah! -tip ҡuya Zölħize, nefretēne tüze almay. -Ah. ҡurkaķ!.. Ah, hatlıķ!..
Küralmayım hině!.. Küralmayım!..

1385 Bıgasa elě uğa tanış bulmağan bıl utlı nefret toyğoho Zölħizenēñ böte yenēn-tenēn
ütmeş bısaķ mēnen ҡıyıp üte. Unıñ yarım-yorto ğistě, urta-marza ҡılıķtı bēlmeş yöregēn
ısın batırzargā ğına ğas ҡıyıv ğorurlıķ, bōtköhöz kös-ķevet solğap ala. Zölħize bėr
hēlkēnevze üzēn totop torovsılarzıñ ҡulınan ısqınıp kite le Aznağoldoñ ҡarşıhına barıp
başa. Aznağol yomran kėvėk yomarlana, boşa. İndě Zölħizenēñ yöregě ğene tüğel, böte
1390 yenē-tenē tağı la utlıraq nefret hem yērenėv toyğoho mēnen tulışa. Ul üzēn ҡaytanan totop
alırğa, kefēnge törörge niyetlengen işkekselerge iş kitkēs ğorur hem tınıs tavış mēnen:

– Meşeketlenmegěz, -tiy. -Min üzēm taşlanam diñğəz ҡosağına. Bınavınday ezem
aqtıģı mēnen min, ğatta hěz teleheģez ze, horahaģız za, bėr karapta ҡala almayım. Ęuşıģız,
ķurkaķ yender!.. Miñe hėzzēñ kefēnėģez ze, yınazaģız za kerekmey!

1395 Zölħize, şul hüzzet eytkes, Aznağol yağına ҡarap, ğorur hem esě nefretlė tavış
mēnen bėr ҡısqırıp köle le, yügėrėp barıp, karaptan sitke, ajģırıp yatқан tulkındar ҡosağına
taşlana... Unıñ al yėbekke töröngen nezėkey hılıv hını tulkındar östōnde bėr ğene tapķır
aķsarlaķ kėvėk ҡağına la küzzet de yuğala...

1400 ...Diñğəz tına. Tav-tav tulkındar, ҡanatı hınğan ҡarağoš şikėllė ğelhėzlenėp, huzılıp
yata.

– Mekėrlė Diñğəzbike kōndeşēn yotkas tınıslandı, nindey tatlı yoķoģa taldı, -tip
hoķlanalar işkekseler. -Ęel şulay ul. Ґorban birheñ ğene tına...

1405 Korbán birmegen saқта la, waqıtı yětkes, diñgëzzëñ tına torğan ğezetë barın bërëhë
le işlerge tëlemey. Niñe uylarğa la niñe işlerge? Bılay anhat bit. Yolağa hıltanahıñ da yörek
tavışın başırap kıuyahıñ...

1410 ...Aq yëlkenlë yañgız karap, bër ni bulmağan këvëk, halmaq, nazlı sayqalıp, yulın
davam ite. İndë. ğezetënsë, bik höykömlö kürënerge tırışıp, karap mënen idara itëp bargan
Aznagoldoñ añlağan kësşëge ni hetlë buş, mëşkën hem mekërlë kësşë bulıvı haqında ap-asıq
höylep torğan, meġenehëz turğay küzzerënde ükënev ze, yellev ze, vıjdan ğazabı la
kürënmey. Unda tik üzë hem karabına töygöslep tultırılğan baylıqtıñ işen qalıvı ösön
bulğan hayvanğa has qomhoz kıvanıstan başqa bër ni ze sağılmay...

1415 Ni hetlë tüben, kırağay kıvanıs! Nindey buş ömöt! Diñgëz hetlë diñgëz qaytanan
yarhımaş bulırmı la qaynamaş bulırmı?! Ęy-y, nisëġerek te tağılır, karaptarızı ġına tügël,
möhabet granit qayalarızı la dër hëlketëp qotoronor, şaşır elë ul! Ęyë, aştı-öske eylenëp
tulqınır...

Hiyanat hem yëneyet yazahız qalamı ni?!

VII

1420 Zölhize helek bulğan töndö Yulaman qarttı qatı yoqo baştı. Oşo tönde ul
Zölhizehën huñğı tapqır, tap öndegë këvëk, ap-asıq itëp töşönde kürzë. E tañ aldı yětkes:

– Ah, Zölhize, Zölhize! -tip manma hıvğa töşöp uyanıp kittë. – Helek buldıñ bit.
Zölhize! Ye, këm ösön?!

1425 Tebiġettëñ elëge asıq kına bildelë bulmağan ġejep bër tılsımlı sërë Yulaman qartqa
Zölhizenëñ diñgëzze uzğan huñğı minutın hem fajıgelë heleketën nisëk bulğan şul köyö,
tükme-y sesmey alıp kilëp yëtkërzë, hem bıl esë heqıket Yulaman qarttıñ aqtıqqı helën de
tartıp aldı.

– Eyttëm bit... İşanma, tinëm bit... Börköt toqomonan bula torop, qozğondo yuldaş
ittëñ bit, balaqay!..

1430 Yulaman qarttıñ bıl könderzegë oshoz-kırıyhız uyzarınıñ iñ esëhë le, iñ huñğıhı la
oşo buldı. Bınan huñ Yulaman qarttıñ hünëp bargan añında Zölhizenëñ yır tavışı, yër
aştınan kilgen këvëk, üzëk özgös moñ mënen hızıla başlanı.

...Ęy-y,

Kükregëmde eşë nefret utı,

Küzzeremde kanlı yeş minëñ...

1435 Yulaman kart yeyenserëññ ah-zarına qolaq hala-hala, yazğı qar hımağ irëp, ekrën, şım ğına töphöz qarañğılıq donyahına inëp yuğaldı. İrtensek, ğezet buyınsa, hel bëlërge ingen izğë küñëllë kürşelerë unı hıvıngan helde taptılar. Balıqsıların yalangas qaya östöndegë moñhov qebërlëğende şul köndö tağı bër belekes këne tübeles arttı.

1440 E aştı, granit qayalar quyımında, tormoş evelğese davam ittë. Olo diñğëz, bërse kük arğımaq bulıp, Yël-davıl mënën yarıştı, bërse mëñ başlı ajdaha bulıp, şavlay-ükëre yarzazan aşıp sıqtı, bërse zeñger señğëldekte tirbele-sayqala, qoyaş hem ay mënën bötmeş-tökenmeş nazlı sërën davam ittë.

Diñğëz yarına yañı ğaşıqter kildë:

– Ah, nindey möhabet, ğorur terenlëk, güzellëk!..

– Nindey qabatlanmaş, şıñmeş yeşlëk! Nindey kös, qëvet!..

1445 – Ey, böyük diñğëz! Meñğëlëk hem tiñhëz!

Aprël, 1964

Yomamav

2.1.2. HİKEYELER

2.1.2.1. Başağ

1450

I

1455 Yılğanıñ qoyaş nurzarında balqıp yımıldeşkan kırsıntaştar mënën qaplangan hözek yarı östönde, irkënde, bërëhënen-bërëhë hılıv kuş tirek üşep ultıra. Bër nise qolas yıvanlıқтаğı bıl tirekter, üz-ara yarışıp, qëvetlë olondarın bik bëyëkke küterëp, möhabet kirëlëp üşkender. Ularzıñ aqhıl yeşël yapraqtarı yëlhëz könde le bër özlökhöz yëlpëldey, kıştırzay. Eytërhëñ de, ular ekrën ğene höyleşeler ze höyleşeler. E qayhı saқта bıl tirekter, möhabet olondarın qatı sayqaldırıp, dehşetlë tavış mënën ğëvlerge, şavlarğa totonalar. Yër östö tıp-tın tip eytërlëk saqtarza la tirekter şavlaşalar, sayqalalar. Qarttar ularğa qarayzar za, kükte bër ğene bolot kürënmehe le:

1460 – Kuş tirek şavlay başlanı, yamğır bulır, ağırı. Aşlıqtı tizërek yıyıp alırğa kerek, - tizer hem yehetërek eşlerge öndey başlayzar.

E balalar bıl ıuş tirek töböñ üzzerëne uyn, kölkö, küñël asıv töyegë itëp haylağandar. Her kön irtengë kıyza başlav mēnen, bıl urın bala-sağta tavışı mēnen sır-sıv kilëp kıynay, şavlay başlay. Bērevzerë vaq taştar arahınan şılırap ağıp yatқан yomşaq, yılı hıvlı yılğala, sabaktar mēnen yarışırğa tēlegen şikēllē, yılğanı arqırı-buyğa
 1465 yarıp, yözeler, sumalar. İkensēlerē yılğırıraktarı, ıuş tirektēñ hılıv olondarı buylap mēñep kiteler ze hıgılma botaktarğa atlanıp tirbeleler. Ösönsölerē, ıuş tirektē uratıp, kıvışıp yügērēşeler. Hēbir indē, bınıñ öştevēne ıuş tirek töböne salқан töşöp yatıp, yapraqtar arahınan ayırata asıq zeñger bulıp kürēngen küktē küzetēрге yarata. E ırte mēnen malayzar unı tirek töböne yatıp, kitap uqığan yeki tirektēñ iñ bēyēk botarına mēñep ultırğan hēlde
 1470 osratalar. Ul unda, botaktan-botakқа küşep, tirbele-tirbele handuğas bulıp hayray-hızırğa yeki kekük bulıp saqıra-saqıra la yarhıp kıskırıp yēbere:

– İh, osko kile, malayzar! Üşkes, min barıber lēçik bulam.

Malayzar baş eylendērgēs yuğarılıkta ultırğan Hēbirge hoqlanıp hem, yıgılıp töşmehe yarar inē tip, bēr az kırkıñıp qarayzar.

Başka malayzarzıñ bērehē le Hēbir ultırğan botakқа barıp yēte almay. Kış bulıp hayrarğa la ul başka malayzarzan oştarak. Şunıñ öştevēne unıñ her yıl hayın, bigērek te dürtēnsē klastı maqtav gramotahı mēnen tamamlavı, mandolinala bik heybet itëp uynay bēlēvē, uyında, sesenlēkte le bēr malayzı la aldın sığarmavı hem iñ tertiplē piyonēr bulıvı mēnen ul üzēñēñ iptēşterē arahında hōrmet kızangan. İptēşterē unı yaratalar. Belekester
 1475 unı «Hēbir ağıy» tip kēne yōröteler. Üz-ara tartış sıqha la, ularzı yaraştırıvsı Hēbir bula. Gömümen, nisēktēr, hōyleşep, añlaşıp kıymaştan, ul üz tındaşterē hem üzēnen kēseler arahında la tanılğan başlık bulıp alğaynı.
 1480

II

Bıl arala kön bik ırte kızzıra başlanı. Avgust kıyazınıñ eşē nurzarı, könyaqtan işken
 1485 eşē, kıoro yēl yügērēşep uynap yōrōgen malayzarzıñ tamaqtarın kıptēre. Ular kēmuzarzan ıuş tirek yanına hıv inēрге yügēreler.

Lekin ni öşöndör kisenen birlē bında Hēbir kürēnmey. Malayzar unı hatta öyönde le kürmenēler. Ul, malayzar yokohonan torğansı uq, kıyızalır kitken.

– Kıyza yōrōy bıl Hēbir? -tip aptıraştılar malayzar.

1490 – Kıyza kittē iken? Bına gējep!..

Horavzar yavaphız ƙaldı. Hēbirzēñ ƙayza yōrōgenēn, ƙuş tirek yanınan niñe bizgenēn bēr kēm de bēlmenē. E öyzerēne barıp bēlēşērgē bērēhēnēñ de ƙıyıvlıǵı yētmenē. Sōnki Hēbirzēñ atahı, ƙart uƙıtıvsı Hēlim aǵay, avırıp yata; kerekhēzge barıp, unı borsorǵa bērēhē le batırsılıƙ itmey inē.

1495

III

Kombaynēr Şeripov kisenen birlē üz uçastkahında bēr malayzıñ nizēr süplenēp, suƙanlap yōrōvēn kürzē. Tevgē könde bıǵa artıƙ iǵtibar itmenē.

1500

«Yōrōy birhēn. Ğşhēz bēr malayzır şunda», tip uylanı ul. Lekin bōǵōn, tañ mēnen torop, üzē eşke başlaǵan saƙta ul, bıl malayzıñ da başıvza yōrōgenēn kürges, uǵa öndeşmey ƙala almanı. İke usın torba kēvēk itēp avızına ƙuyzı la bōte başıvzı yañǵıratıp ƙışƙırıp yēberzē:

– Ğy, malay, kil elē bında!..

Malay işetmenē bulha kerek, haman yēr öştōnde ēyēlēp yōrōvēn devam ittē.

Kombaynēr ƙabatlanı:

1505

– Malay, bında kil!..

Bınıhında malay işettē. Kevzehēn turaytıp, bēr az ƙarap torǵandan huñ, aşıƙmay ğına atlap, kombaynēr yanına kittē.

1510

Ayaǵına kün itēk, öştōne ƙara salbar, aƙ küldēk kēyēp, yanıp torǵan ƙızıl galstuk taƙƙan, ƙaƙsarak yōzlō, aƙıllı ƙaraşlı, un bēr- un ikē yeşterzegē bıl malay şunda uƙ kombaynēr yanında başıp tora inē indē.

– Hin bında ni eşlep yōrōyhōñ? -tip horanı unan kombaynēr.

Malay uǵa horav mēnen yavap birzē:

– Hēz, kombaynēr aǵay, niñe bıl tiklēm küp başaƙ ƙaldırıp eşleyhēǵēz?

1515

Kombaynēr, bıl malayzan kötmegen horavǵa nisēk ƙararǵa bēlmeyerek torǵandan huñ, ƙoro ğına iǵēn işkertēp ƙuyzı:

– Aǵayıñdıñ eşēn tikşērērgē başıñ yeş elē, mırzam, ƙara hin unı, hin kēm ul tiklēm!

– Min -piyonēr, -tinē malay, ƙıyıv itēp. Unan, kombaynērgē avız asırǵa la birmey, ƙızıv itēp hōylep kittē: – Aǵay, hēzzēñ bıl uçastkala ni ösōndör küp başaƙ ƙala. E tēgē uçastkala eşlegende, hēz bēr ze başaƙ ƙaldırmay inēǵēz. Min, bında küpmē aşlıƙ yuǵalıvın

1520 tével bĕlĕv ösön, bĕr gĕktar yĕrzĕň başağın yıyım. Ęyĕ, ĕyĕ, ışanmahağız, předsĕdatĕl ağayzan horağız. Ağay, hĕz, minĕňse, kombaynığızızı öřtenĕrek yörötehĕğĕz řikĕllĕ. Kürehĕğĕz, şamıldar nisĕk ozon şalğandar...

Kombaynĕr bıl kötölmegen «tikřĕrenĕvsĕnĕ»: «Minĕň ĕřke ni kışılışın bar? Bĕřmegen malay!..» tip erlep yĕbermekřĕ bulğaynı la, lekin tup-tura şarap torğan ağıllı
1525 küzzer unı bıl tupaşlıkı ĕřlevzen tuştattılar. Hem ul, üzĕ le hizmeşten, malay mĕnen yĕtdi hōyleřĕp kittĕ.

– Min kombayndı tübenden yörötör inĕm de, bında yĕr tüngeklĕrek řul, mırzam. Yĕr tigĕz tügĕl. şuğa küre, nisĕk kĕne tırıřaň da, kombayn ürzenĕrek üte. şulay bulğas, mırzam, bında başağ şalıvı bik tebiğiy ĕel. Aňlanımı?

1530 – Aňlanım, -tinĕ malay, uylanıp. -Miňe ĕezĕr bında başağ küp şalıvızın sebebĕ aňlařıla. şulay za hĕz, ağay, kombaynığızızı mömkin tiklĕm tübendenĕrek aldırırğa tırışığız.

Kombaynĕr yarım yĕtdi, yarım şayarıv tavişı mĕnen kölöp kıuyızı.

– Yarar, mırzam.

1535 – E hĕz tırışkandan huň da, başağ şalha, bĕz, piyonĕrzer, unı yıyıp alırbız.

Kombaynĕr başıvızı yaňğıratıp kölöp yĕberzĕ le malayğa üzĕnĕň mazutlı zur şulın huzızı.

– Bir biřtĕ, mırzam, buldı.

IV

1540 İrtĕn irtük malayzar, kızzar yügĕrĕře-yügĕrĕře kıuş tirek yanına yıyılışa başlanılar. Bōtehĕ utız-kırkrap bala yıyıldı. Bında ikĕnsĕ, ösönsö, dürtĕnsĕ klastı tamamlğan uķıvsıların kübĕhĕ tip eyterlĕk bar inĕ. Kıuş tirek töbö kıapıl yenlenĕp kittĕ, her bĕr balanın yözönde nindeyzĕr sĕrlĕ kıızıķhınıv, tulķınlanıv kürĕnĕp tora. Her kıayhıhı ĕezetteğĕnen tış yenlĕrek, şav-řıvlıraķ kürĕne inĕ.

1545 Balaların bötehĕnĕň de şulında tok yeki muķsa bar. Piyonĕr hem piyonĕrkalar barıhı la kıızıl galstuk taķkan. Balaların her kıayhıhı küzĕ mĕnen kĕmdĕlĕr ĕzley, kĕmdĕndĕr hüz başlavın köte, üzĕnĕň küňĕlĕndegĕ horavına yavap taba almay borsola, lekin bĕrĕhĕ le hüz başlamay inĕ elĕ.

İñ huñğı bulıp, avır kevzelë, ekrën hareketlë malay -Marat kildë. Ul, üzën vaqıthız
1550 borsoğanğa keyëfë kitkendë bëlğërtërge tırışıp, sırayım hıtıp, kēşehēnen qara qelem mēnen
asıq itēp yazılğan bër qagız tartıp sığarızı.

– Kēm yazız bını?.. Yoqonon uyanıp kithem, tanav osomda ğına mēnder öştönde
yata.

Balalar, kızkıhınıp, unı eylendirēp aldılar.

1555 Nežek ozon buylı hılıv malay Ferit, Marattıñ yavrını aša qarap, zapiskanı kıskırıp
uqıp ta yēberzë:

«Marat duş!

İrtengë seget tuğızza kuş tirek yanına kilēp yēt. Piyonēr galstugıñdı tağırğa, qulıña
toq yeki muqsa alırğa onotma.

1560 Kötöp, «B a ş a k».

Ğailele iñ ölken bala bulğanğa, üzën zur kēşë itēp totorğa, böte eşke töşönörge,
qatnaşırğa tırışıp torğan kēskey malay -Ravil de kēşehēnen şunday uq qagız alıp kürhettë.

– Bitēme halkın ğına bër nemekey tēygenge, uyanıp kittēm. Qaraham, bitēm öştönde
aq qagız yata. E ėrgemde bër kēm de yuq, -tinë ul, kölöp.

1565 – Bir elë.

Ferit, unıñ qulınan qagızızı tartıp uq alıp, uqıy başlanı.

«Ravil mırza!

İrtük tor za, qulıña muqsa alıp, kuş tirek yanına kil. Min kötem.

Ağayıñ «B a ş a k».

1570 Ösönsö klastı tik dürtke, bişke gēne tamamlğan, şat, köles kız Ravza la, bığasa
usına yomarlap torğan qagızızı asıp, köle-köle uqıy başlanı:

«Ravza hılıv, kır kezehë! İrte torğas ta, kuş tirek yanına kil. Üzēñ zurlıq toq al.

Olo ağayıñ «B a ş a k».

Balalar bötehë bër yulı kölöşë-şavlaşa başlanılar.

1575 – Min de şunday uq yazıv aldım!

– Min de!

– Min de!

– Һа-Һа-Һа!..

Ақ қағыз кишектерѐ, ақ күбелек кѐвѐк, балалар төркөмө өштөнде осто.

1580 – Бına ul!

– Бına!

– Бımı кѐм yazğan huñ?

– Қızıқ! Ni ösön, кѐм бѐzzѐ бında yıyğan?

Қуш tirek төбе қapıl, bal қorto ilevѐ кѐвѐк, şavlap, görlep kittѐ.

1585 – Ts-s-s! -tip балаларzı қapıl тыzı Ferit. Қapıl tirek başında, bik yуğarıла, kekük saқırıp yѐberzѐ.

– Bey, bıl vaқıtta nindey kekük tağı?

Bötehѐ le, añқayıp, қoyaşқа sağıлған күzzerѐн қışıp, tirek başına қaranılar.

Kekük tavışı қabatlandı.

1590 – Kek-kük, kek-kük! hѐz töpte, min күkte!

Bалалар tirekte uratıp yүğѐrѐşe başlanılar.

– Һebir bit bıl! Һebir!

– Қayza huñ ul?

– Ana ul, tirekteñ iñ osonda, botaқtar arahında yeşenѐp ultra.

1595 – Töş, Һebir!

– Yehet bul! Bında bѐr қızıқ bar!

Һebir üzѐn tabıvzarı ösön şatlanıp қısqırıp yѐberzѐ.

– Һezѐr töşem!

1600 Ul tirekten mayşıldap, tirbelѐp torğan iñ nezѐk botaқtarı buylap baş eylendѐrgѐs bѐyѐklѐkten tѐyѐn yetѐzлѐgѐ mѐnen түbenge taban atıldı hem, botaқtan-botaққа hikѐrѐp, күz asıp yomğansı yѐrge töştö. Balalar, bötehѐ bѐrge şavлаşıp, kölöşöp, unı uratıp aldılar. Unı törlö yaқtan horavzar mѐnen күmdѐler.

– Həbir, «Başak» kəm ul?

– Kəm bəzge bıl yazıvzı yazğan?

1605 – Ni ösön?

– Hin qayza yörönön?

Həbir ekrən gəne artqa sigəndə hem quş tirek töböndegə zur taş östöne barıp ultırzı. Unan kəşehənen ekrən gəne bər us başak tartıp sıgarzı la, şayan yılmayıp:

– Bına kəm həzzə bında saqırıp kiltərzə. «Başak» aqayığız oşo bula ində, -tinə.

1610 Balalar, kölörgə le, asıvlanırğa la bəlmey, aptırıp qaldılar. Həbir şunda uq yətdi tös aldı hem her bər balağa bər başak tottorzo.

– Qarağız. Nindey boyzay ölgöre bəzzəñ kolhoz başıvında.

Balalar ölken igənsələrsə başaktı ustarına ıvıp, hanap qararğa totondolar. Kəskey gəne ustarında bazırayıp yatқан ərə boyzay börtökterəne qarap hoqlandılar.

1615 Həbir Feritke horav birzə:

– Hinəñ kelem, qagızın barmı?

– Bar. Piyonər qagız-kelemləz yöröymö ni?

Ul kəşehənen yañılış közgö tartıp sıgarzı. Balalar şavlaşıp köləp aldılar.

– Quşı yəgət közgöhöz yöröymö ni, tigen!

1620 Heybet keyənəp, söm-qara sesterən tarap elənen-elə közgöge qarap, hılanıp- hıypanıp quyrıqca yarata torğan Ferit közgönö asıv mənən kəşehəne kirə tığıp quyzı la ikənsə kəşehənen bloknot mənən kelem aldı. Həbir qulın duştarsa Feritəñ yavrımına haldı.

– Min hiñe bər mesele eytem. Şunu sıgar.

– Ye, eytəp qara.

1625 Həbir üz qulındağı başakka kürhettə.

– Oşo başakta 5 gramm boyzay bar. E bəzzəñ kolhozdnñ kombaynərə Şeripov aqay həzər eşlegen tüñgekle uçastkala her bər kvadrat mētr yərze oşonday dürt-biş başak yatıp qala. Şulay bulğas, bəzzəñ kolhoz bər gēktar yərzen nise kilogramm aşıq yuğaltқан bula?

- Klasta arifmětikanan bër kěmdě le aldın sıǵarmay torǵan těremek Yulay, Ferittěñ
- 1630 sıǵarıvın da kőtmeı, kısıqırıp yěberzě:
- Eger urtasa biş başaqtan işeplehek, ikě yöz illě kilogramm. İkě yarım tsěntněr bula.
 - Döröş, -tině Hebir, ölgör yavapqa şatlanıp, hem meselehěn davam ittěrzě:
 - Bězzěñ kolhozdıñ boyzay başıvı 250 ğektar. Eger böte başıvza oşolay başaq ǵalha, běz bötehě nise kilogramm tas boyzay yuǵaltqan bulır iněk?
- 1635 Ferit indě kelemge totonorǵa la uylamanı. Sönki Yulayzan ělěk barıběr sıǵarıp ölgöre almayasaǵın ul bële ině. Yulay ez ğene uylap torzo la kısıqırıp ta yěberzě:
- 67500 kilogramm. 670 tsěntněr yuǵaltqan bulır iněk.
 - Bına, belděǵezmě, kolhozǵa ni tiklěm zur zarar kilěr ině, -tině Hebir. -Ėyě bit, malayzar?
- 1640 – Ėyě.
- Bınday yuǵaltıvǵa yul kuya alabız mı běz?
 - Yuk!
 - Yaramay!
 - Başaqtarız ıyıvıp alıǵa kerek! -tip şavlaştılar balalar.
- 1645 Hebirǵe şul ğına kerek ině. Ul, dertleněp, taş öştönen hikěrěp torzo.
- Döröş! Başaqtarız ıñ běr börtögön de ǵaldırmaı yıvıvıp alıǵa kerek.
- Unan tınısıraǵ tavış mēnen davam ittě:
- Üzěǵez bēlehěǵez, bēzzěñ uqıtıvsıvız avırıp yata. Vojatıy apay üzě kolhozda, kır ěşēnen buşamay. Şulay bulǵas, başaq ıyıvıvı ěşēn oyoştorovzı vojatıy apay miñe tapşırzı.
- 1650 Hěz şuǵa rizamı?..
- Balalar běr tavıştan kısıqırzılar:
- Riza!
 - Heybet bula!
 - Böǵöngö könden alıp, hěz böteǵez ze miněñ ǵaramaǵta bulahıǵız, her kön irte
- 1655 mēnen başaq ıyva kiteběz. Kishěz, kuş tirek yanına kilěp, uynap yörövzě tıyam. Her běr

balaga kemende bër gëktar yërzëñ başağın yıyıv burısı yökletële. Min kollhoz prädsëdatëlë Barıy ağay mënën höyleştëm. Ul bëzge unda döyöm aşav oyosutoroğa buldı. Köndöz kaytıp yörömeysesekbëz.

Törlö yaqtan huplav taviştarı yañğıranı:

1660 – Bik heybet.

– Yaqşısı.

– Eyzegëz, kittëk.

Hebir ruhlanıp, alğa sıgıp baştı.

– Safka tëzëlgëz, iptëster!

1665 Balalar aşığıp tëzëldëler. Ferit yır başlap yëberzë:

Ber barabanğa, ber barabanğa

Marş taviştarı alış yañğırahn!..

Balalar bötehë bër taviştan küterëp aldılar. Kolonna, yır inğayına bër tigëz başıp, başıvğa taban atlanı.

1670

V

Ular bögöngö eştë tamamılap ırzınga kaytıp ingende, koyaş bayıp bara inë indë. Balalarzıñ bötehë le, koyaşka bëshëp, kına gölö këvëk bulıp kızargandar, arıgandar, lekin her kayhıhı gëzetten tış şat küñëllë inë. Ularzı Tıvğan il aldında üz burısın namış mënën ütegen këshëlerze gëne bula torğan dertlendërgës şatlık solgap alğaynı. Brigadir Talip ağay ular alıp kilgen boyzayzarzı şunda uq ülsevge haldı.

1675

– Boyzayı la nindey bit, altın börtökterë këvëk, -tinë ul. -Rehmet, balalar.

– Bına, kürzëgëzmë, duştar! -tip küterëp aldı Hebir, kıvanıp. – Eger bëz kön hayın şulay yıyhaq, kollhozğa ni tiklëm yarzam itken bulasaqbız! -Unan qatı gına itëp işkertëp kuyzı: – İртеge irtensek, höyleşken vaqıtka, her kayhıgız urınında bulhın. E hezër këm tëley şul minëñ arttan kuş tirek yanına hıv inërge yügëre. Bër, ikë ös!..

1680

Hebir, uq këvëk atılıp, ırzından yügërëp sıgıp kittë. Başka balalar za këmuzarzan unıñ artınan yügërzëler. E kuş tirek ularzı, këvetlë olondarın sayqaldırıp, teñke yapraqtarın yëlbërzetëp, kıvanıp qarşılanı.

Mart, 1947

1685 **2.1.2.2. *Ƙoyaş Nime Tině?***

Morat yoƙohonan uyandı la, hikěřep torop, aşığa-aşığa kěyěne başlanı. E üzě niñelěr köle, şatlana, kěyěněp torğan yěřenen běyěp-běyěp ala. Ƙatta avız eşenen nindeyzěr küñellě běr köyge yırlap ta yěbere.

1690 Bögön yoƙonan torov mēnen, uniñ küñelēn ğezetten tış şatlık solğap aldı. Öy eşendegě böte eybērzer ze bögön uğa nisěktěr ayrıta şatıraƙ, küñellěrek, yağımlıraƙ toyoldo.

– Elle bögön bērey bayrammı iken? -tip horanı ul üz-üzēnen.

– Yuƙ, yēğermēnsē martta nindey bayram bulhın? -tip yavap birzē uğa küñellē töbönen bēr tavış.

1695 Morat yügērēp tezrege barzı. E unan tavzar artınan elē ğēne küterēlēp kilgen altın ƙoyaş, uğa tuptura ƙarap, yılmayıp selemlenē:

– Bayram şul bögön! Yaz bayramı! Bēlmeyhēñmē ni yaz başı bit bögön. Bığa tıklēm min yērzēñ könyak yarımşarı yağında yörönöm. E bögön bına ēkvatorzı aşıa üttēm de, tōnyak yarımşar yağına -hēzzēñ yaƙƙa sıqtım. Bögön yērzēñ böte urınında la tön mēnen 1700 kön bēr tigēz ozonloƙta buldı. Böğönden huñ indē hēzzēñ yaƙta könder ozaya, tōnder ƙışƙara barasaƙ. Ęyē, bınan huñ min hēzzēñ yaƙtı könden-kön ozağıraƙ yaƙtırtasaƙmın...

– Yaz, -tinē Morat, sikhēz şatlanıp. -Yaz yēttē! Bına ni ösön bögön bayram könö hımaƙ iken!

– Yaz şul, -tinē uğa zeñger kük te, yılmayıp.

1705 Ul indē ğezēr, küz yavın alırlık asıƙ zeñger tōş tēğē kömbez bulıp, bik-bik yuğarınan ƙarap tora inē.

Ap-aƙ hıv parzarın tübege bōrköp ultırğan yıvan ƙorhaƙlı yēz samavır za. Komod öštöndegē tüñerek bitlē közgö le, ğatta vazalağı yahalma roza seskehē le, ƙoyaş nurzarına ƙoyonop uynay-uynay, şul uƙ bēr hüzzē höylenē:

1710 – Yaz yēttē şul, Morat, yaz yēttē. Nindey küñellē!.. E yey yētkes, tağı la küñellěrek bulasaƙ!..

Morat, osorğa talpınğan ƙoş kēvēc yarhıp, ƙağınıp ƙuyzı.

– İh, yaratam da huñ yaz könön!

Ošo vaqıt qapıl unıñ küz aldına ütken yazğı bër irte kilëp baştı.

1715 İyun ayınıñ azaqkı yartıhı inë. Morat Qarizël yılğahı buyındağı piyonër lagërzerëneñ bërëhënde yal ite inë. Yaqsı uqığanı ösön, piyonër oyoşmahı uğa tevgë putëvkalarzıñ bërëhën birgeynë. Ošo arqala Moratqa yazğı tebiğettëñ böte uyanışın, bizenëşën yaqsılap küzetërge mömkinlëk bulğaynı.

1720 Bına bër köndö ul bik irte torzo la, ipteşterën uyatmaş ösön, ayak oso mēnen gēne başıp, tışka sıqtı. Unıñ tañ aldındağı urman kürēnēşēn küzetkēhē kile inē.

Tış halkınsa hem yēvēş. Yēr öštö yañı ğına yaqtırıp kile. Tire-yaq, irtengē qoro toman eşēne sumıp, tıp-tın yata. Bër gēne yapraq ta hēlkēnmey, bër gēne ön de tebiğettëñ möhabet tınıslıĝın bozmay. Yūke, setlevēk aĝastarınıñ yañı ğına bōrōnen sıqkan yem-yeşēl yeş yapraqtarınıñ öštōnde, ınıylar kēvēk yımıldaşıp, ısıq bōrtōkterē yata.

1725 Bına qayzalır alısta, urman töpkölōnde, bër qoş kısqırıp yēberzē, uğa ikēnsēhē kuşıldı. Şunda, alış tügēl bër urında, tumırtqa tuqıldanı. İrtengē toman asıla, yaqtıra bargan hayın, tavıstar işeyzē, köseyzē. Bar tebiğet uyana, hareketke kile başlanı.

1730 Kımrışqalar za yoqolarınan uyanıp sıqtılar hem bōtehē bērzem eşke totondolar. Bına ular kisege köslō yamğırza yēr öštōne sıĝarıp taşlangan sēlevsēndē tabıp aldılar. Uğa törlō yaqlap hōjüm ite başlanılar. Bër artqa, bër alğa kitēp, yūgērēp yōrōp sēlevsēndē saĝırĝa, tēşlerge totondolar. Sēlevsēn yēñēldē, sirqandırĝıs kızıl tenē bürtēnēp, işhēzlenēp, huzılıp yattı. E hunarsı kımrışqalarĝa şul ğına kerek inē. Ular sēlevsēndē kümekleşēp hōyrep alıp kittēler.

1735 Kara nökte bizēklē kızıl qanatlı kuñız -könyılıtkıs Morattıñ aldında ğına torĝan ozon ülendēñ iñ nezēk osona uq barıp mēndē.

Morat unı tiz gēne totop aldı la, başkan urınında bēyēp, taqmaqlay-taqmaqlay, elē bër qulınıñ, elē ikēnsē qulınıñ huq barmaĝına küsērzē.

Könyılıtkıs, könyılıtkıs.

Bolot bulha, boş, boş!

1740 Ayaz bulha, os, os!..

Könyılıtkıs bër barmaqdan ikënsë barmaqqa küsëp yörövzen arıpmı, elle Morattıñ küñlë bulhın tipmë, ikë katlı kömörö qanattarın qapıl yeyzë le osop kittë.

– Osto, osto!.. Kön ayaz bulasaq! -tinë Morat, kölop.

1745 Ul arala qayzandır bik zur tirëş kuñızı kilëp sıqtı. Toqom ügëzënëñ mögözöne oqşağan möhabet mögözzerën bërse bër yaqqa borqolap, ülender aştınan ekrën gëne alğa şıvıştı... Morat iplep këne unıñ yıltır kören arqahınan hıypanı. Kuñız, şunda uq yörövzen tuqtap, ülgenge halışıp yattı. Morat unı törlöse quzgatqılanı. Salqan eylendërëp halıp ta qaranı. Bulmanı. Kuñız sër birmenë. Bër ni toymağanga halışıp yata birzë. Tik Morat bik ozaq tëymey torğas, qurqınıs bötkenlëkke tamam ışangas qına, ul, quzgalıp, üz yulına kittë.

1750 İndë böte kuştar za uyanıp böttöler. Urman eşen yañğıratıp, sır-sıv küterzëler. Bër handuğas Morattıñ baş osondağı botaqqa kilëp qundı la, esë hızğırıp, hayrap yëberzë. Uğa başqaları kuşıldı.

1755 E yañğız kekük, Ağizëlge avıp töşe yazıp ultırğan bik yıvan, bik bëyëk tirektëñ nezëk, hıgılma bër botığına ultırıp tirbele-tirbele, başın elë bër yaqqa, elë ikënsë yaqqa halıp, saqıra, maqtana başlanı.

– Kek-kük, kek-kük! Këm -küp? Bëz -küp!

Morattıñ qolaq töbönen gëne bal qorto bızıldap üttë. Şunda uq yañı gına asılıp kilgen yüke seskehëne barıp qundı.

1760 Böte tebiğet uyandı, eşke totondo. Setlevëk ağasınıñ quyı yapaqtarı arahınan Morattarziñ aq daçahına altın uqtar bulıp qoyaş nurzarı huzıldı.

Bına, hava yañğıratıp, gornist signal uynap yëberzë. Qoyaşqa yanğan, şat, selemet balalar, şavgör kilëp, uynay-hikëre, daçalarzan yügërëşëp sıqtılar...

«İh bına nisëk küñllë inë bëzzëñ lagërze!.. Bıyıl da barhañ inë unda...»

1765 Uyınıñ oşo urınında Morattıñ, niñelër qapıl gına keyëfë bozolop, yözö hörömlenëp kittë. Ul tezrege artı mënen eylendë.

«Ëyë, barhañ inë le bit, e min...»

Öştel öştöndegë yıvan qorhaklı yëz samavır mënen komod öştöndegë tüñerek bitlë közgö haman bayağısa gemhëz yaltırap, kölop uğa qaranılar.

1770 «Ěyě, ularğa küñellä. Avızzarın yırip, yaltırap ultırıvzarın ğına bələler, -tip uylanı ul, ni ösöndör bigerek te yıvan qorhaqlı yez samavırğa asıvılanıp, -ularğa nime!! E min kise...»

Morat, bıl uyınan qasıp qotolorğa tēlegen hımaq, aşıǵıp kuḥnya yaǵına sıǵıp kittē.

1775 Uǵa, yıvınıp, sey eşep alırğa la tızerek derēs ezērlerge ultırırğa kerek inē. Ul tōšten huñ uqıǵanlıqtan, mektepke bargansı, unıñ bik küp vaqıtı bar inē elē. Bıl vaqıtı dōrōş bülgende, uǵa derēs ezērlerge le, tıšta saf havala uynap inēрге le ölgörōрге mömkin inē. Lekin Morat huñǵı könderze ošo vaqıtı his te dōrōş fayzalana almay başlanı. Derēs ezērlerge ultırıv mēnen, unıñ küñellä:

1780 – Tıška, tıška sıǵırğa! Konkize yōrōрге, sanala şıvırğa kerek. İḥ, küñellä le huñ tıšta! -tip sabırhızlanıp tibe başlay. Morat derēstē arlı-birlē ğene ezērley ze: «Tuqta, ez ğene uynap ineyēm, qalǵanın inges te ezērlep bōtōrōrmōn», -tip yūǵērēp sıǵıp kite. E tıšta bōtehē le onotola. Derēs ezērlerge kereklēk işke tōşkende, indē mektepke kitēрге vaqıt kilēp yētken bula. Ošo arqala bına ul kise arifmētikanan ikēlē bildehē aldı la indē. Qalay qıyın buldı uǵa! Tev tapqır bit! Bıǵasa ul ğel yaqşı uqını. E bıyıl bına dürtēnsē klasta elle ni eşlep nasar uqıy başlanı. Bašta «biş»ten «dürt»ke küstē.

1785 «Dürt» bēr ze nasar bilde tūǵel elē», tip uylanı ul. Unan uqıtıvsı uǵa «ös»löler quya başlanı. Ul:

«Ös» indē ul ös, «ikē» tūǵel, -tip üzēn tınıslandırzı.

1790 E bına kise taqtaǵa sıqqas, ul bōtōnley ḥur buldı. İñ anhat qına bēr meselenē eşley almanı la quyzı. Şulay itēp, ikēlē bildege le kilēp yēttē. Bına şunıñ ösön kisenen birlē unıñ his te keyēfē yuk. Elē bına ḥezēr ze yoqohonan torǵan mǵayı yaz başınıñ maturlıǵına qıvanayım ğına tigeynē le, kisegē şul yavız «ikē» işēne kilēp tōştō le bōte şatlıǵın bōtōrzō le quyzı.

«İndē ğel şulay bulır. Reḥetlenēp uynayım, köleyēm ğene tiheñ, küñel töbönen elle nindey bēr tavış:

1795 – Morat, hin ikēlē bilde aldıñ! -tip ürtep kēne toror. Bılay bulha, miñe yazzıñ yemē ni ze, yeyzēñ yemē ni?»

Morat, ošo uyzar mēnen baş vata-vata, yıvınıp, hörtōnōp, östel yanına küñelhēz ğene kilēp ultırzı. Sınayaqtaǵı seyge tōşōp saǵılǵan qoyaş nurzarı unı ürtegen kēvēk bērse

1800 tübe tahtahında, bërse stëna buyında hikërgëlep, bëyëp uynay başlanı. Yëtmehë, emelge karşı, atahı la unan:

– Ulım, derësterëñ nisëk bara? -tip horap kıuyzı.

Bër aylık otpuskınan, könyak kurorttan kise kis këne kıayıp tüşken atahı unıñ hëzër nisëk ukığanın bëlmeý inë elë.

1805 Morat kızarındı, bürtëndë, lekin atahına üzënëñ nisëk ukıvın eytëp bire almanı. Unı bıl avır hëlden esehë kôtkarzı.

– Morat ni hëzër nasar ukıy. Arifmëtikanan hatta kise «ikë» alıp kıaytı...-tip eyttë le haldı.

– Şulaymı ni?-tip borsolop kittë atahı.

1810 – Şulay şul. Ul ni, uynarğa sıgıp kithe, kıayıvzı bëlmeý hëzër. Uyn mënën eştëñ arahın ayıra bëlmegeñ malay kıalay itëp yakşı ukıhın?

Atahı, nık küñëlhëzlenëp, Moratқа kıaranı:

– E min tağı, ulım ukıvsılık burısın namıs mënën ütey, eşte le hınatmas, tip uylap tınıs yörögeñ bulam.

1815 Bıl hüzzër Morattıñ hizgër yöregëne uķ bulıp barıp kıazaldı. Ul, geyëplë başın tüben ëyëp, öñhöz-hüzhëz ultırzı. Sey yanında elle nindey küñëlhëzlëk, tınlık urınlaştı. Tik yıvan kıorhaklı yëz samavır ğına haman bayağısa ğemhëz şıjıldanı. Esehënëñ seyëne tüşöp sağılğan kıoyaş nurzarı la, kıarışқан şikëllë, haman şulay tübe tahtahında bëyëp yörönöler, yëtmehë, bıl saқта indë ap-arıv yuğarı küterëlëрге ölgörgeñ bik dev kıoyaş üzë le tezrenen Moratқа tup-tura tëklep kıarap tora başlanı. Eytërhëñ le, ul da:

1820 «Ay-hay, üz öştöñe yöklengen eştë heybet başkıarmahañ, yakındarıñdıñ ışanasın aklıamahañ, bigërek kıyın bula iken şul!» tip Morattı ürtep tora inë.

Ëyë, bik kıyın inë şul hëzër Moratқа, şuğa ul elë kıoyaşқа la küterëlëp kıaray almay inë.

Mart, 1947

1825 **2.1.2.3. Yarzamsı**

Yeygë kızıv eş vaqıtında Yemildëñ atahı qapıl avırıp kittë. Kolhozdnıñ in salt atı - kören aygırzı yëgëp, unı şunda uq rayon bolnitsahına iltëp haldılar. Kırandaska sıgıp ultırır aldınan, atahı Yemildë yanına saqırıp aldı la helhëz gëne taviş mënën:

– Ulım, -tinë. -Hin hezër zur këşë. Qustıñdı qara, eseyëne yarzamsı bul.

1830 Atahın yellep, Yemildëñ küzzerëne yeş tuldı. Lekin ul sër birmeşke tırıştı. Ölkenderse tüzëm taviş mënën yavap birzë:

– Yarar, atay, tınıs bul.

Sër birërge mömkinmë huñ? Uğa bit indë un bër yeş tuldı. Hezër ul öyze ir yënësänen in zur këşë bulıp qala.

1835 Bolnitsala Yemildëñ atahına operatsiya yahanılar. Ülëmden qotqarıp qaldılar. Lekin ul öyge tiz gëne qayta almanı. Unda ozaq davalanıp yattı. E bolnitsanan sıqqas, uğa kolhozdan bër aylıq putëvka birëp, alışqa, Öfö yanına, sanatoriye yëberzëler.

– Eyze, tamam havıqqansı davalanhnı, -tiyëşteler kolhozsılar. –Yal ithën. Yemildëñ atahı bik tırış, heybet kolhozsı inë şul. Unı böte kolhozsılar za yaratalar inë.

1840 – Kolhoz eşë ösön yenën-tenën birëp eşley ul. Arıv-talıvzı bëlme, -tip maqtayzar inë.

Yemildëñ atahı harıksılıq fërmahında mödir bulıp eşley inë. Unıñ fërmahında terbiyelengen nezëk bözre yönlö harıqtar, dürter-bişer kilogramm yön birëp, tire-yaqta dan totalar inë.

1845 Havıgıp kaytkas, ul fërmala tağı la şebërek itëp eşler elë. Yemil bıl köndö ısanıp, aşkıñıp köte. Ul atahın bër ze onotmay. Bigërek te unıñ bolnitsağa kitër aldınan eytken hüzzerë Yemildëñ qolağında sıñlap qına tora:

«Ulım, hin hezër zur këşë. Eseyëne yarzamsı bul!..»

1850 Bıl hüzzer Yemildë zur këşë bulırğa, öyze esehëne yarzamsı bulırğa saqırzılar. Tik başta Yemil bıl zurlıqtı, yarzamsılıqtı nime mënën kürheterge bëlme, gëne yözenë.

«Nimenen başlarğa huñ?»

Bër vaqıt ul bik irte, esehë eşke kitërge yıyınğan saqta, yoqohonan uyanıp, hikërëp torzo la, küzzerën tırnap asıp, esehëne qararı.

– Esey, -tině ul, yětdi, niķ bulırğa tırışıp. -Hiněň uringa eşke min barayım,
1855 bulmaha, hin öyze ƙal, yemě.

Bıl vaƙıtta kolhozda bik ƙızıv bėsen eşě bara ině. Yemilděň esehě kosilka artınan
bėsen yıyıp kübelev eşende yöröy ině. Esehě, küterheñ, bėr henek bėsen avırlıǵı bulmaştay
belekes ulına ƙarap, şayan ğına yılmayıp ƙuyzı. E Yemil taǵı la uyavıraƙ itěp:

– Isın, esey, min barayım, -tip öşteně. Bıl vaƙıtta ul, ısınlap ta, yoƙohonan tamam
1860 uyanıp bötkeyně indě.

– Yuķ, ulım, -tině esehě, indě yılmayıvzan tuƙtap, -belekesěrekhěñ elě. Hin ana
ƙustıñdı ƙara. Kis yětkes, kötöv ƙaytƙanda, maldarzı ƙarşıla.

Şulay tině le ul aşıǵıp sıǵıp ta kittě. Ƙızıv eş vaƙıtında ozaƙ höyleněp tororǵa unıñ
vaƙıtı yuķ ině.

1865 Esehě eytken bıl eşterzě Yemil ělěk te, atahı işen saƙta la, eşley ině. E hezěr uǵa,
öyze atahı urınına ğaile başı bulıp ƙalǵan ƙeşěge, zurıraƙ eşter başƙarıǵa kerek ině bit
indě. Nime eşlerge huñ?!

Oşo uyar mėnen baş vatıp torǵan saƙta, unıñ küzzerě usaƙ yanındaǵı buş
künekterge tōştö. Ul esehěñěñ irte mėnen hıv alıp kitěрге ölgörmegeněñ añlanı.

1870 «Tuƙta, hıv taşıp ƙuyayım», tip uylanı ul. Köyentege ikě belekes künektě ěldě le
şişmege kittě.

Kürşě malay Helil, unıñ köyentelep hıv alıp ƙaytıp kilgeněñ kürges, ƙuldarın
sebekeylep köle-köle taƙmaƙlay başlanı:

Yemil ƙız bulǵan,

1875 Ƙız hıvǵa barǵan,

Hıv alayım tip,

Ƙom hoşop alǵan.

1880 Yemil bėr hüze öndeşmeně. Alıp kilgen hıvın zur künekterge buşattı la taǵı
şişmege yügěrzě. Esehě hıv alıp kile torǵan zur künekterzě tultırıv ösön, uǵa taǵı ikě yul
barırǵa kerek ině elě.

Helil haman üsěklep ƙaldı:

Yemil bulǵan Yemile,

Bötkey indě helě le!

1885 Yemil, bik niq ğerlenhe le, haman öndeşmeně, tüzze. Sönki esehene yarzam itkěhě, unı ni mēnen bulha la kıvandırġılı kile ině uniñ.

Ul şışmege ösönsö tapkır barganda, elě ğēne üzēnen kölöp torġan Hılildēñ de hıñar künek totop yüġerēp kilgenēn kürze. Ul da hezer, Yemilden kürmeksě, hıv taşırġa bulġaynı.

1890 – E-e-e! «Helime»le hıvġa kitēp bara iken, -tip köldö hezer Yemil. – Ana şulay bula ul. Keşēnen kölheñ, üzēñ kölköge ǵalırhıñ!..

– Hin asıvlanma, yemě, Yemil, -tině Hılil yaraşıv tavışı mēnen. – Minēñ de, eseyēm eşten ǵaytıvġa, hıv kiltērēp ǵuyġım kile.

Ular yaraştılar.

1895 Hıv taşıp bötkes, Yemil utınlıqtan tap-toptar yıyıp indērze. Aş beşerēr ösön, kartuf ersēp ǵuyzı.

Kis mēnen eşten arıp ǵaytkas, esehě Yemildě bıl eşě ösön maqtap böte almanı.

– Min öyze yapa-yañġız ǵaldım tihem, zur ulım, yarzamsım bar iken debaha minēñ, -tip kıvandı.

1900 İrtēġehēn Yemildēñ esehě eşke taġı bik irte kittě, Yemil, ǵustıhı mēnen ikevlep, esehě ezērlep kitken ǵaymaqlı ǵatıqtı eşkenden huñ, ǵustıhın, köndēġese, balalar baǵsahına ozattı. Unan ǵaytkas, ǵatıq eşken tuştaktarın yıyıp ǵuyzı. Ǵalġan ikmekterēn aşyavlıqqa töröp haldı. Öyzö, urın-yērze yıyıştırzı. İzendě le, hıv börköp, heybetlep heperēp aldı. Hıv taşım. Unan, hıjalarsa kiñ atlap, işek aldına sıqtı.

1905 Ularzıñ uzġan yıl ġına halıġan yañı öyzerě uram yaqtan ör-yañı aġas ihata mēnen uratıp alıġan. Tik Hılilder mēnen ikě aralaġı ihatanı ġına atahı eşlep bötöre almay avırıp kitkeyně. Bına ihataġa ǵaġır ösön, baştarı ǵıyġaslap yunıp şımartılġan bēr tigēz nezēk taqtalar ǵaġırġa yetēşlep halġan köyö yatıp ǵalġandar.

Yemil ǵıyıvıhızlanıbıraǵ ǵına ihata yanına barzı. Taqtalar yanında atahınıñ aġas haplı sükēş le, ǵazavzar halıġan belekes yeşniġe le yata ině.

1910 «Hıjahı bulmaġas, nisēk meşken ğēne bulıp yatalar», tip uylanı Yemil hem, bēr taqtanı alıp, eylendērgēlep, ozaq ǵına nizer uylap torzo. Atahı, uram yaqtan kertege hetlē

bağanalar ultırtıp, ularğa aştan bër, östen bër buy arata ғағıp sıққан. Unan huñ oşo aratalarğa bınavı taқtalarzıñ kıyғas başın yuғarı қuyıp қзақлай başлаған...

1915 Bër ze қıyın түгәл. Hezër bını oşolay tēzēp қағıp alıp kitēрге гәне керек. Bına oşolay itēp...»

Yemil sükēş mēnen қзақ aldı la құлındaғı taқтанı atahı қаққан бүтен taқtalar yanına bik iplep kēne қағıp қuyzı. Unan sitkerek kitēp te, yaқın kilēp te üz ēşēññ hözömtehēn tikşērzē.

1920 «Heybet sıқtı. Tap atayım қаққан taқта kēvēk», tip uylanı. Unan ēşēn artaban қıyıvıraқ davam ittē. Ul arala öyzerēnen taғı bayaғı Helil kilēp sıқtı. Tuphalarınan tōşörtōşmeştēn қısqırıp yēberzē.

– Yemil, eyze, hıv inēрге barayıқ!

– Barmayım elē.

– Eyze indē. Balıқ ta қarmaқlarbız.

1925 – Barmayım. Kil elē bında. Bınavı iћatanı ikevlep ēşlep bötöp қuyayıқ. Ul hēzzēñ ösön de керек bit...

Helil, yügērēp, ipteşē yanına kildē.

– Nime tiheñ?

– Bınavı iћatanı ēşlep bötöreүēk, tim.

1930 Helil duşınıñ könden-kön bıғasa ēşlemegen yañı ēşter tabıp torovına tamam геjeplendē.

– Bēz unı ēşley bēlebēzzēr şul? -tip horanı.

1935 – Bēlmey ni, -tip қızzı Yemil, bına atayım ēşley başлаған bit. Şuға қaraybız za ēşleybēz. Bında bit bōtehē ezēr, bēzge tik taқtalarzı tēzēp, қағıp sıғırға гına қалған. Bına күrehēñmē, tevze taқтанı oşolay алған da turalap қuyған. Unan қазav mēnen bınavı ikē urından arataға қзақлаған da, ēşē bōtken. Unan yene şulay. Añlanıñmı?

– Eyze huñ, ēşlep қарayıқ, -tinē Helil, yēñlēp. -Tik bozhақ, қара, min геүēplē түгәл, hin üzēñ...

– Yarar, yarar, min üzēm, -tip unıñ hüzen büldērzē Yemil. – Қurқma.

1940 Malayzar kızıvılanıp eşke totondolar. Yemil tigězlep, turalap kıuyıp birgen taqtanı Həlil nıq itöp, şıvızımay totop torzo, Yemil unı qazav mänen aratağa berkəttē. Tırışıp yarızam itken ösön, Yemil bər nise tapqır Həlilge le qazav qağırğa röhset ittē.

Ular ozaq eşlenēler. Qoyaş yurıy, qarışkan kēvək, ayavhız kızzırzı. Eşterēn taşlap, hıv ine kithēnder, tip uylanı şikēllē ul. Lekin malayzar birēşmenēler. Qoyaş kızzırıv ğına tūğēl, ayak, kıuldarına taqtanan şırav inēp, sıyğılap bōthe le, sükēş mänen barmaqtarına qatı ğına huqqılap alhalar za, başlağan eşterēn azağına yētkērmeyēnse tuqtamanılar.

Kiske taban ihata eşlenēp böttō. Ul, Yemildēn atahı qaqqan urın hetlē ük tigēz bulmaha la, heybet kēne kilēp sıqtı. Yartı yulda yatıp qałkan eş tēvellendē. Yemil, bınıñ ösön esehēnēñ ni tiklēm kıvanasağın uylay-uylay, uramğa kötöv qarşılarğa sığıp kittē.

1950 Dēkabr, 1946.

2.1.2.4. Ömöt Börölerē

İzēlğujanıñ atahın qalağa eşke kūsērzēler. İzēlğuja, ösönsō klastan başlap, qala mektebēnde uqıy başlanı. Mektep bik zur, matur, yanında yēmēş baqsahı la bar. Uqıvsı balalar eş segetterēnde oşo baqsala eşleyzer. İzēlğuja la, elbitte, klass mänen bēрге bula. Lekin uğa, Böryenden -yöz yeşer qarağaylı qara urmandarğa bay rayondan kilgen malayğa, bıl baqsa başta bər ze oqşamanı. Uqıtıvsılar, uqıvsılarzıñ da her bər ağastı bala kēvək kezērlep, terbiyelep üstērēvzerē nisēktēr hatta kölkō himaқ ta toyoldo.

– Bēzze, Böryende, ağastar üzzerēnen-üzzerē bolotқа tēyērzey bulıp üse le kıya. E bılar? Fu!.. -tip kēne yēberzē ul, kekērē-bökörō yēmēş ağastarına kemhētēp qarap. – Bēzze şem kēvək tōp-töz, hılıv qarağayzar üse...

Baqsala bər ğēne ağas İzēlğujanıñ iğtibarın üzēne tarta aldı. Bıl, bik bēyēkten bulmaha la, yaq-yaqқа kiñ botaqtar yēberēp qapayıp üşken qart almağas inē. Almağastıñ köslō tamırzarı yēрге teren ütēp ingen. Satnap bōtken horo qabıq mänen qaplangan yıvan, mıqtı olononan bik küp köslō botaqtar huzılğan. Botaqtarzan vaқ tarmaqtar, tarmaqtarzan yeş nezēk telgeşter sıqqan. Bıl telgeşterze, kübelek kēvək lēpēldep, yeşēl yapraqtar yēlbērzep tora. «Nıq ağas, -tip uylay İzēlğuja, -yēрге nıq yebēşēp üşken».

Lekin İzēlğuja unı şep ağas timey. Şep, -uniñsa, iñ zur maqtav hüzē. Uralda üşken qarağas, qarağayzarzı ğına şep ağas tip eytēрге öyrengen bit ul. E bıl almağasқа şeplēkte kayza ular mänen yarışırğa!..

1970 Köz yětəvge, almağastıñ yapraqtarı harğayzı, qoyoldo. Telgeşterənde qatı horo bōrōler gēne torop qaldı. Bıl saqta indē ul İzēlğuja ösön başqa yēmēş ağastarınan bēr ni mēnen de ayırılmaş buldı.

1975 Qış buyı almağas şulay şır yalanğas ultırzı. Lekin, yaz yētēp, qar irēv mēnen, uyanıp, tamırzarı mēnen yērzen tatlı huttar ime başlanı. Ul huttar almağastıñ olono buylap ürge, botaqtarına, tarmaqtarına, telgeşterēne ürmelenē. Qış buyı qatıp torğan kēskey bōrōlerēne inēp tuldı. Bōrōler bürtēndē, yomşarzı, bara-tora kören qabıqtarı asılıp kittē. Qabıq aştınan yapraqtar, alhıv aq seskeler atıp sıqtı.

Almağas indē İzēlğujağa nıq qına oqşay za başlanı.

1980 – Hılv ağas, -tip maqtanı unı hezēr İzēlğuja. Olatalarına ēyerēp, ağastarzıñ buyına, hınına qarap qına bahalarğa öyengen İzēlğujağa almağas bında haman bērzen-bēr iğtibarğa layıq ağas bulıp qaldı. Şuğa küre baqsarğa eşke sıqqan da, ul haman oşo ağas tirehēnde gēne uraldı. Unıñ töbōndegē yērzē qazıp yomşarttı. Olonon da ēzbiz mēnen üzē buyanı. Almağas tirehēndegē ağas-taş, süp-sarzıñ bērēhēn de qaldırmay baqsanan sitke sığarıp taşlanı.

1985 Almağas aylap tügēl, könlep üzgerzē. Bına bēr saq seskelerēn de qoyzo. Tire-yaqtı aq kübelek kēvək alhıv aq seskeler kümdē. E telgeşterze, seskeler urınında, kēskey gēne yeşēl almalar qaldı. Bıl almalar könden-kön üstē, zurayzı, tulıştı. E indē yey azağına qıp-qızıl zur almalar bēşēp yēttē.

1990 İzēlğuja tüzmenē. Bēr köndō bıl almalarzıñ bērēhēn özöp aldı. Tēşlep qararı. Alma avızza irēp tora inē. İzēlğuja nıq lezzetlenēvzen, hatta küzzerēn sırt yomop, irēnderēn sepēldetēp quyzı.

– Uğ, qayhılay temlēkey!..

– Bēşken alma, -tinē uqıtıvsı. Bēr almanı ortalay yarıp, İzēlğujağa orloqtarın kūrhattē.

1995 – Bına, kürehēñmē, orloqtarı la qap-qara. Timek, alma bēşken, ölgörge.

– Şep! -tinē hezēr İzēlğuja. -Bēzzēñ qaragayzar tiklēm ük zur bulmaha la, barıbēr şep ağas iken bıl...

– Aşıl höyek buyğa zur bulmay, tizer bit, -tip kölōmhōrep quyzı uqıtıvsı. – Qayza üşhe le, ul hur bulmay. Şulay bit, İzēlğuja?

2000 İzelġuja, bıl hüz mēnen rizalaşkanın bēldērep, baş kına kaqtı. Sönki hüz mēnen yavap birēрге uniñ avızı buş tüġēl. Ul zur itēp alma kapqaynı.

Bıl köndöñ irtehēne uqıvsılar mektep baqsahınıñ yēmēşēn yıyzılar. İzelġuja yaratqan qart almaġas iñ küp alma birzē.

2005 Taġı köz yēttē. Almaġastıñ yapraqtarı taġı hargayzı. Tizzen kış yētē. Almaġas taġı şır yalanġas torop qalır. Uniñ nezēk tarmaqtarında, telgeşterēnde taġı şul qatı kören bōrōler ġēne kürēnēp toror. Kilehē yıldıñ bōte ömötō oşo kēskey bōrōlerze haqlanır. Aġas ġümērē şulay davam itēr...

– Ömöt bōrōlerē, -tip atanı ularzı ġezēr İzelġuja. -Almaġastıñ yeşev ömötō şul bōrōler ze iken debaha!..

2010 **2.1.2.5. Yeşēl Yügen**

Malayzar ēlēk-ēlēkten behes yaratqan ġalıq indē ul. Bēr kön şulay piyonērzer sborı başlanır aldınan, malayzar arahında kızıv behes kittē «Nindey eşte helet kerek? E nindey eştē helethēz ze eşlep bula?»

2015 Klasta hüret tōşōrov oştahı bulıp tanılġan, arıq kevzelē, nezēk kēne tavışlı ġelim tigen malay:

– Yırsı, bēyēvsē, yazıvsı bulır ösön ġēne talant kerek. Ĥudojnik bulır ösön de unhız bulmay. E bōte başqa eştē talanthız za eşlep bula, -tip raşlanı. -Tik tēlegēñ ġēne bulhın, -tinē. Uniñ bıl fēkērēn ġuplavsılar za, kirē qaġıvsılar za tabıldı. Emme tōp hüz klastaġı malayzarzıñ qayhıhı nimege heletlē bulıvı ġaġında barzı. Bērēhēñēñ -yırġa, ikēnsēhēñēñ -modēlder yaharġa, ösōnsōhōñōñ -şıġır yazırġa, dürtēnsēhēñēñ şaġmat uynarġa heletē barlıġı bēlēndē. Ĥatta futbol uynarġa, bigērek te vpratar bulırġa yaratıvsı Şakir ze talantlı futbolsı bulıp sıqtı. Üte tıynaġ, yıvaş ġoloġlo Demin ġēne beheske qatnaşmanı. İpteşterē unan:

2025 – Demin ul uqıvzan başqanı bēlmey. E uqıv ösön talant kerekmey. Tırışlıq bulha yēte, -tip köldōler.

– Demin ul ġatta hōyleşērge le irēne. Yalqav ul! -tip raşlavsılar za buldı. E Demin, ġezetēnse, bıl hüzzērzē le yavaphız ġına uzġarzı. Bēr kēmge bēr ni tip te hüz quşmanı. Şunan iptēşterē unı tınıs qaldırzılar. Yavaplaşmaġan kēşēñē ürtevzen ni kızıq bar?!

Bına sbor başlandı. Otryad vojatıyı Samat:

2030 – Bıl sbor kolhoz yěrendegě soqorzarğa, yırğanaqtarğa qarşı köreş asıvğa arnala, -tip belděrzě. -Bıl haqta hězge hězər üzėbėzzėñ yaratқан botanika uqıtıvsıbız Şahi ağay bėr nise hüz eytər.

– Bılay qarağanda, ular zararhız hımaq. Soqor-soqor, yırın-yırın indė ul, balalar. E tikşerėp qarahañ, ulay tğel iken şul. Ular bit başıv yėrzeren oñöp, soqop, yırıp böteler!

2035 Yamğır, qar hıvzarı oşo yırında buylap küpmė uñdırışlı kara tupraqtı yırıp, ağızıp alıp kite?! -tip, aşıkmay gına hөylep, Şahi ağay balalarğa bıgasa baştarına la kilmegen yañılıqtar haqında añlattı.

Ozaqlamay yeygė kanikul başlandı. Piyonėrzer, üz kolhozdarınıñ böte yėren qarap sıgırğa, unda küpmė yırın, soqor, yırğanaq barın işepke alırğa tėlėp, poğodqa sıgıp kitteler.

2040 İşepke gėne alıp ta qalmanılar, haqta kartağa la tösöröp yörönöler.

Bėr kön şul eş mēnen mavıgıp yöröy torğas, ular avıldan yėtė-higėz kilometr alışlıqta yatқан Qaqtav bitlevėndegě bik teren, zur yırınğa barıp sıqtılar. Bıl yırın Qaqtavzıñ in uyaз bitlevėn totoş tigendey alıp yata inė. Qaqtav tübehėnen tösken yamğır hıvzarı la, qar hıvzarı la oşo yırın buylap tüben ağıp tösė. Piyonėrzer bıl yırındı kartağa

2045 qalın kıızıl hıvzıq mēnen bildelep quyzılar. Timek, in zur yırın, köreştė in tev başlay torğan urın. Bıl eştė eşleges, ularğa indė arı kitėrge le mömkin inė. Lekin ular yırın buylap yöröp ütėrge le telenėler. Bigėrek te bıl fėkėrzė Şakir kėvetlenė.

– Qoyaş üte yaman kızzıra başlanı, yırın eşė qalay rehet, yeleş kėnelėr. Eyzegėz, şunda tösöp, halkın alıp sıgayıq, -tinė. -Yırındıñ in teren yėrende nime bar iken? Unda

2050 hava nisėk iken? Tösöp bėleyėk! -tip te kızıqhındırıp yėberzė. Vojatıy Samat ta bıga qarşı kilmenė. Unıñ üzėnėñ de, külegege tösöp, halkın alğıhı kile inė. Ozaqlamay ular yırındıñ tepeşerek yarınan kėmuzarzan tüben hikėrzėler. Östö boşmaş Demin gėne torop qaldı.

– Min hėzzė oşonda kötörmön, -tinė ul. – Min qoyaşta kızınırğa yaratam!

– Talanthız Demin gėne tğel, yalqav Demin de bit ul,-tip köldö Şakir unan, yoqlap

2055 almaqsı bulalır elė ul!

– Yoqo la bėr eş! Şulay bit, Demin duş! -tip merəkelenė Gelim. E Demin öndeşmenė «Niñe buşka unda höyrelėp yörörge?» tip uylanı la, ayaktarın halındırıp, yar sitėne ultırzı. İpteşterė kölöşe-yügerėşe arı kitteler.

Yırın eşė töpkerek ingen hayın qararıraq, yėvėşėrėk bula barzı. Yarzarı

2060 tēkelengenden-tēkelendė. Haman tigėzhėzėrėk, uyımalıraq bula barzı. Qayhı bėr urındarı,

öške yemërälöp töşörzey bulıp, küñelge hevëf halıp tora inë. Öške qarahañ, bınan kük yözö këskey gëne, zeñger aşyavlıq himağ kına bulıp kürëne başlanı. E bıl yat donya mënən mavıqqan balalar haman alısrıraq, töpkerek ine barzılar. Ul arala Qaqtav artınan qalın qara bolot qalkıp sıqtı.

2065 «Üte kızzırırında bër hikmet bar inë le», tip uylap aldı Demin. Tınıshızlanıp torop baştı. Sabırhız atlap, yar buylap arı-birë yöröy başlanı. «Yamğır yavmaş ëlek eylenëp sıqhalıyar yarar inë. Yukha yırğanaqtı hıv başır zabaha!»

2070 Yël-davıl küterëldë. Qara bolot, tav başına hıyınğanday, haman köslörek başıp kile başlanı. E yırındağılar bıñı kürmey ze, bëlmeý ze yöröy bireler inë. Sönki unda yël de, bolot ta yuk inë. Emme Demindëñ tınıslığı tamam yuğaldı. Ul, üzëne has bulmağan sabırhızlıq mënən kısqıra-kısqıra, yar buylap yügere başlanı.

– Sıgıgız! Yamğır kile! Köslö yamğır kile! Yırındı hıv başır! Helek bulırhıgız!..

Ahır unıñ tavişı yırındağılarğa barıp yëttë. Ular hevëflenëp ürge qaranılar:

– Nime bulğan bığa?!

2075 Şul saq ular bayağı asıq zeñger kük yözö urınına, oşo soqor töbö şikëllë, kırış, qaranğı bulıp kitken küktë kürzëler. Vojatıy Samat üzëñëñ artıq mavıgıp kitëvën, balalarzı alış alıp inëvën añlanı: «Isınlap ta, köslö yamğır yava başlav mënən, yırındı hıv başıp kitesek tebaha! Tizërek, yehetërek artqa, kirëge yügërëрге! Bıl heter tozaqtan balalarzı sıgarıp ölgörörge!»

2080 Ul üzëñëñ qurqqanın bëldërmeşke tırışıp, şat taviş mënən balalarğa öndeşttë.

– Malayzar, ye këm şep yügere? Yarışayıq! Demin yanına këm iñ tevze barıp yëtëp, yar başına iñ tevze sığa, şul bögöngö köndöñ batırı bula!

2085 Malayzar ayaqtarı yërge tëymey yügërëşëp kittëler. Vojatıy ularzı heletlep-kütermelep arttan yügërzë. E ürze, tav östönde, kük yözö qoro miske këvëk satnap yarıldı, yeşën tëldeř bër özlökhöz tire-yaktı qaşanı. Eytërhëñ de, yëtë başlı ajdaha, qotoronop, üzëne yañı qorbandar ëzlenë. Bına ërë-ërë yamğır tamsıları indë yırın eşene le hibeley başlanı. Ul arala bulmay, arttan nindeyzër şomlo bër nemenëñ şıvlap kıvıp kilgenë işëtëldë.

2090 «Yamğır hıvı yırınğa ağıp töşe. Tizzen bëzzë le kıvıp yëtër», tip qurqınıp uylandı Samat. –Nisëk bınan tizërek sıgıp qotolorğa?!» Tire-yakqa yalt-yolt qaranıp, öške sıgırzay urın qaranı. Emme bıl tëke, taygaq yırın yarında unday urın kürënmey inë.

– Tizĕrek, yehetĕrek yügĕrĕgĕz, malayzar! Yuĕha üzĕm inĕ aldan yügĕrĕp barıp yĕtem de köndöñ batırĭ bulam! -tip haman tınıs, şayan tavış mĕnen dertlendĕrzĕ ul balalarzı. E qarşıla ularzı yamğırğa hıvlanıp yĕp-yĕvĕş bulğan Demin ĕĕvetlep, yehetlep yügĕrĕp yöröy inĕ.

2095 – Bına bında kilĕgĕz, yehetĕrek! Üzĕm tartıp alam!

Ul salbarıñ bıvıp ĕuyğan ĕayışın sisĕp alıp tüben huzzı:

– Oşoğa yebĕşĕp sıgıgız!

Isınlap ta, yamğır hıvzarı şapırzap ĕoyolop torğan bıl tayğak yar öştöne, kĕmdĕr tartıp alıp tormaha, mĕnev mömkin de bulmayasaĕ inĕ. Demin öşten tartıp, Samat arttan
2100 yarzamlasıp, bik tız arala balalarzı yar öştöne sıgarıp böttöler. Tos kevzelĕ «talantlı futbolsı» Şakirzĕ tartıp sıgarıvı ayırata avır buldı. Yĕtmehe, unıñ ayağındağı tapoĕkahı la artıĕ taya hımaĕ inĕ. E indĕ «talantlı ĕudojnik», sibĕk Ēelimĕñ bötönley tip eytĕrlĕk ĕelĕ bötĕynĕ. Unı Samat ĕultıgına ĕıstırıp tigendey ürge alıp mĕndĕ.

Ni bulha buldı, bötehĕ le yar öştöne bik vaĕıtlı sıgıp ölgörzö. Küp te ütmeĕ, yırındı
2105 ĕızıl metĕlĕ bolğansıĕ hıv tulĕını aybarlanıp başıp kittĕ. Samat, ajgırıp aĕĕan yamğır hıvına ĕarap, tağı bĕr ĕurĕıv ĕisĕrĕp aldı. «Ye, sıgıp ölgörmehek, bĕzzĕñ bötebĕzzĕ le ĕümĕp kite inĕ lebaha bıl hıv! Yaray elĕ Demin vaĕıtlı işĕerttĕ...» Unan, ĕıvanıp, Deminge ĕaranı.

– Bögöngö köndöñ batırĭ hin buldıñ, Demin. Reĕmet! -tip unıñ ĕulın ĕıstı. –
2110 İpteşterĕñdĕ belenen ĕotĕarzıñ.

Demin, bıl maĕtavzan uñayhızlanıp, ĕolaĕtarına ĕetlĕ ĕızarınıp kittĕ le bĕr ni ze öndeşmenĕ. Unıñ şulay küp höyleşĕvzen de, maĕtalıvzan da uñayhızlana torğan ĕezetĕ bar inĕ.

2115 Ēlĕkkĕ aĕronom, ĕezĕrgĕ kolĕoz prädsĕdatĕlĕ Yuldıbay aĕay uĕıvsılarzıñ hem piyonĕrzerzĕñ heybetlep, yaĕşılap ĕşlep alıp ĕilgen kartaların bik yaĕşılap ĕarap sıĕtı la:

– Molodĕts! -tip ĕuyzı. -Molodĕts. Şep ĕş ĕşlegĕnhĕgĕz. Üzĕbĕzzĕñ kolĕoz yĕrĕn yırğılağan böte soĕor-saĕırzı planga töşörĕnhĕgĕz. İndĕ bĕz ularğa ĕarşı ĕöreş oyoştororbız. Ular artaban da ĕübeymĕhĕn, ĕiñeymĕhĕn ösön, ularğa bĕz «yeşĕl yügen»
2120 ĕĕyzĕrĕp, avızlıĕlap alırbız, -tinĕ. «Yeşĕl yügen» nime bula ul, tihĕgĕzmĕ? Ul -ağaslıĕ

bula. Ağas üstërheñ, yırdarzıñ yarı nıgına, artaban yëmërëlmey, kiñeymey. Ağaslı urından tupraqtı yamgır, qar hıvzarı yëñël gëne yıvıp alıp kite almay. Timek, yeşël yügen mënən sabıp bargan yırganıqtı avızlıqlap, tuqtatıp qalırız böz hëzzëñ mënən! Ğyë, yırganıqtarğa, soqorzarğa «yeşël yügen» këyzërërge! Ularğa yërzë aşay-aşay arı sabırğa yul quymaşka!

2125 Yuldıbay aǵay, bıl höyleşëvzen huñ küp te ütmey, pitomnikten törlö aǵas üşëntelerë kiltërttë. E uqıvsılar, piyonërzer üzzerë kartarğa töşöröp alǵan soqorzarğa, yırganıqtarğa ularzı küplep ultırttılar. Bıl eşte iñ sızam, tırış eşlevsëlerzëñ bërëhë Demin buldı.

– Demindëñ qulında kerek uynap qına tora. Eytërheñ, gël gëne yër qazıv eşënde eşlegen, -tip kinenëp höylenë vojatıy. E Yuldıbay aǵay:

– Ğşsen ğailenen ul Demin, hüzzë tügël, eştë höyövsen toqomdan, -tip unıñ arqahınan qaqqılap ta quyzı. «Talantaı futbolsı» Şakir ze bıl yulı öndeşmey qala almanı.

– Tëgë vaqıtta min hinë helethëz tip yañılış eytkenmën iken, Demin. – Körek tota bëlëv ze bër höner iken ul! -tip quyzı. Sönki Demin küp vaqıt üz ölöşön gëne tügël, Şakirzëñ ölöşön de eşlep taşlay. Këmdëñ eşë artqa qalha, şuǵa barıp bulışa. Şuǵa küre unı hëzër Şakir ze maqtamay qala almay inë. Lekin Demin duşınıñ maqtavın da, ğezetëne, tınıs, hüzhëz gëne qarşı aldı. Bër ni tip te öndeşmenë. Sönki ul maqtalıv ösön eşlemey inë.

Bër-ikë yıl ütëvge, piyonërzer şul yılda ultırtқан yözlegen, mëñlegen töp aǵas üşëntelerë yeşerëp üşëp kittë. Qaqtav yırdı gına tügël, Qaqtav öştö totoş aǵaslıqqa eylendë. İñ möhimë -ularzıñ bıl heybet eşen kürşë kolhozdarzıñ piyonërzerë le küterëp aldı. Ular za aǵas üstërërge yaratıvsan bulıp kittë. E Deminge kilgende, ul bıl eş mënən bötönley mavıqtı. Ağastar, baqsalar, seskeler üstërëvsë aǵronom bulam, tip hıyallanıp yöröy başlanı. Bulır za şul. Bëzzëñ ilde bit këm tırışa -ul irëşe. Tik tırışıvıñ gına ısın bulhın.

2145 1962

2.2.TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARMA

Metin mümkün olduğu kadar orijinal metne sadık kalınarak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Transkripsiyonda yazılan satır numaraları, aktarmada denk geldiği yere parantez içerisinde yazılmak suretiyle verilmiştir.

2.2.1. HİKÂYELER

2.2.1.1. *Usta Ve Çıtrak*

I

– Vay, antikalar mı? Bizim köyde artık onların en iyileri! diye önemli bir bilgi verdiler burada bana. (5)

Bizim Hasbulat amcanın (bu bölgede amcayı böyle adlandırıyorlarmış) sadece kendisine özgü olan şey ne? Eskinin canlı şahidi o! İnanmazsan git konuş da gör. Ondan sonra kendi yolunun da bu tarafa düşmesine şükretmeyi bitiremezsin! diye övündü birileri. Diğerleri:

– Git kardeş. Gör. Yoksa, Hasbulat amca şu sıra bütün antikalarını (10) okula verecek. Okulda bölge tanıtım müzesi kuracağım diyor. Kurar. Yapar da o ihtiyar. Bilmediği yok onun. Her şeyi ile canlı bir miras kendisi, diye ilgi uyandırdı. Bir diğerleri de işte bu ihtiyar Hasbulat'ın kuş kirazı ağaçlarının içinde bulunan demir çatılı güzel evini göstermek için sabırsızlandılar.

– İşte, evinin yerine bak sen onun. Becerikli bir insana ait olduğu ta uzaktan fark ediliyor.

(15) Ben yolu büsbütün kaplayan kabarık kaz otlarına sevinerek basıp acele etmeden o yöne doğru adım attım.

– Git. Korkmadan git, dediler benim yeni tanışıklarım. – Antikalarına değer veren biri gelirse yaşayıp gider daha o Hasbulat amcam...

II

(20) Hasbulat amca, kendi ifadesiyle, çoktan yetmişini geçmiş bir insan. Ama gözünün, sözünün samimiliğine, zayıf ve narin gövdesine, gençler gibi güçlü ve düzgün dişlerine bakıldığında, ona altmış yaşını vermek bile zor. Üstelik ihtiyar kaytan bıyıklarını

gençler gibi boynuz şeklinde, yukarı doğru kıvrımış. Ancak sesinde biraz ihtiyarlık seziliyor. Sesi yavru horoz sesine benzeyip cızıldayıp çok hâlsiz kalmış gibi.

(25) İşte diyor Hasbulat amca, büyük ağaç sandığa sertçe vurup. – Yedi kuşaktan beri elden ele geçen sandık bu. Atadan kalan yadigâr...

Ben kenarlarını sıçanın kemirdiği, tahtalarını kurdun yiyip bitirdiği paslanmış kalay çemberli büyük ağaç sandığa meraklanarak bakıyorum. Hasbulat amca çoktandır kilitli olan sandığın paslanan kilidine gazyağını damlata damlata zorla açtı ve onun içinden kıymetli (30) antikaları teker teker çıkarıp benim önüme dizmeye başladı.

İlk önce masaya yılların geçmesiyle sararmış, parıldayıp kemik rengine dönmüş ve fantastik bir sürüngen başına benzetilerek işlenmiş bir ağaç kepçe çıktı. Onun arkasından boynuzdan yapılmış bir borazan görüldü.

Salavat Batır, kendi askerlerini savaşa çağırdığı dönemde, işte bu borazanı (35) öttürürmüşmüş, diye anlatıyor Hasbulat amca. – Bizim neslimizin en yaşlı aksakalı Samat Salavat'ın borazan çalgıcısı olmuş. O Samat'tan kalan yadigârdır bu.

Hasbulat amca, kendi anlattıklarına inanıp inanmadığımı anlamayı istemiş olsa gerek duruverdi ve bana çok dikkatlice bakarak sandığa eğildi. Bu defa o sandıktan gümüş üzengili ve gümüş kaşlı büyük eyeri çıkarıverdi. Eyerin arkasına, aynı şekilde gümüşlenip doğal (40) akikler ile bezenerek işlenmiş kayış dizgin, koşum, sonra kılıç kınına aslan ve güvercin başı kaplanmış ağır yassı kılıcı masaya çıkarttı.

Hasbulat amca ciddi bir sesle:

– Bu kılıcın kınına neden aslanla gök güvercin kaplanmış peki diye samimi gözlerini bana yöneltti. Kendisi benim cevabımı da beklemeden:

(45) – Bilmek istiyorsan, işte bu kılıcın sahibi –aslan gibi cesur yürekli, mavi güvercin gibi saf ve yüce gönüllü insan denilen görüş bu– diye anlatmaya başladı. – Peki sahibi kim diyor musun? Kahım önder. Kılıç, eyer ve dizgin de Kahım önderin. O şüphesiz bizim bu bölgenin kahramanı. Napolyon'u dövüp Paris'e gittiği zamanda onun elinde işte bu çelik kılıç varmış. Fakat o çelik kılıcı Ural çeliğinden iyi bir usta yapmış. Anladın mı şimdi?

(50) Ben halkın, daha çok da Hasbulat amca gibi ihtiyarların, her bir kahramanı kendi nesli, hiç değilse hemşehrisi sayma adetini çok iyi biliyorum. Hatta tamda bunun

gibi eyer takımı ve kılıçların Kahım önder ya da Salavat Batır gibi efsanevi kişilerden kalan yadigârların diğer bölgelerdeki çevrelerde de saklandığını biliyorum. Genellikle halkın kötüsü, yalancı ve korkağının değil, fakat iyisinin adaletliliğini ve cesaretini yayma geleneğine ben derin bir saygı (55) ile bakıyorum. Üstelik sonuna kadar Hasbulat amcanın söylediklerini de içtenlikle dinliyorum. İhtiyar, daha büyük bir samimiyetle, sandığına eğiliyor. İşte o uygun bir şekilde daha küçük bir torba çıkardı. Torbadan uzun tüylü kalpak alıp, başına taktı. Kalpağın ön yüzünde zamanla paslanmış kızıl yıldız parlayıp duruyordu.

– Peki nasıl? diyor Hasbulat amca, kurnazca gülümseyerek.

(60) – Güzel. Çok güzel! diyorum ben de.

– Bu da, amcanın Kızıl Ordu asker çağından kalan yadigârı, diyor boğazını temizleyerek. Onun çok kısık, samimi gözlerinde yaşına özgü olmayan cevval bir ateş parladı ve o kızarak: – Vay! dedi. – Şüphesiz vardı genç çağlar! Güzel çağlar! İnanmıyorsan, şuna bak. Böylesini iyi olmayan yiğitler alabilir miydi hiç? – Hasbulat amca önceki torbadan yumuşak (65) eski püskü kumaşa bürünerek sarılmış Georgiy Haç Nişanı ile Kızıl Bayrak nişanını alarak, masanın tam ortasına koydu. – Görüyor musun, Hasbulat amcanın asker olarak da boş durmamış. Sovyet için savaşta da geride kalmamış!

Hasbulat amca biraz susup, sülük gibi bıyıklarını burgulayarak, bana daha uzun süre bakıp durdu. Sonra aniden dönüp, hızlıca adım atıp, karşı duvarın yanına gitti. Fakat o duvardaki (70) camlı çerçevede çok eski fotoğraflar asılı duruyordu.

– İşte bak dedi o, zayıf ve kuruca parmaklarıyla bir grup askerin çekindiği fotoğrafı göstererek. – Bu Petrograd’ı Yudenic’ten temizledikten sonra çekilen fotoğraf.

Ben de yerimden kalkıp, fotoğrafın önüne gittim. Şanlı savaş yıllarının unutulmaz olaylarına bazı sıkıntılı duygularla bakmaya başladım. Biraz kenarda, elini beline (75) dayayıp, göğsünü germiş, çevik bakışlı, genç, güzel asker ilk önce benim dikkatimi kendisine çekiyor. Onun işte tam başında Hasbulat amcanın başındaki gibi yıldızlı, uzun tüylü kalpak. Kalpak büyük. Çok dar, zayıf. Babasının borkünü giymiş muzip çocuk gibi görünüyor bu asker bana. Öyle düşünsen de, onun göğsünde üniforma üstüne takılmış madalya parlıyor. Kızıl Bayrak madalyası!

(80) – Bu amca sensin! dedim ben de sevinerek. Gönlümü onurlu bir kıvanç sarıyor. – Evet, bu tam da sen Hasbulat amca!

– Benim, diye mütevazı bir şekilde gülümsüyor Hasbulat amca. Sonra başka bir coşku ile ikinci bir fotoğrafı gösteriyor.

– Peki bu bir başına duran kim? Belki tanıyorsundur?

(85) – Nasıl tanımam, diye onun gibi cevap veriyorum ben. – Şehit Hozaybirzin bu!

– Ta kendisi. O da bizim bölgenin kahramanı, diyor Hasbulat amca gururlu bir sesle. – Bizim, akılsız Başkurt askerlerinin, ilk olarak gözünü açan buydu. Ey, gerçek erdi merhum, erdi. Eğer sen onun Kronştadt için olan savaşlardaki kahramanlıklarını görseydin!

Hasbulat amca, anlaşılan o ki, uzak geçmişleri hatırlayıp uzun zaman susup durdu.
(90) Sonra:

– Evet, haydi devam edelim, deyip dalgın bir hâlde sandığın yanına geldi. Şanlı yılların hatıralarından sonra diğer yadigârlar, daha az ilgi uyandıranlar, daha renksiz gibi göründü, o, Başkurtların ilk yaylada yaşadığı zamanda, kırmızı koyup, eyere takarak taşıdığı deri kaplardan oluşan bota, kulsa, tulum gibi şeyleri sessiz sedasız masaya koydu

(95) «Sadece bunlar mıydı ilgi duyulan yadigârlar?» deyip, ben de keyifsizleşiverdim, çünkü ben ne zamandır Hasbulat amcadan farklı bir merak uyandıracak yadigârı bulmaya hazırlanmıştım.

Şansıma çok geçmeden Hasbulat amcamın yüzü yeniden açılarak, gözleri samimileşiverdi. O bana, biraz önceki asker papahasını giydiği zamandaki gibi, resmî ve samimi (100) bakış attı. Sonra acele etmeden sandığın en dibinden eski kızıl kadifeye sarılmış bir şey çıkardı. Ayrıca büyük bir onur ile boğazını temizleyip:

– Bu uzak memleketten, pek eski zamandan gelmiş bir yadigâr, dedi. – Pek kıymetli bir yadigâr. Onun kendisine bakılırsa çok ilginç bir tarihi de var...

Ben sabırsızlanıp, Hasbulat amcamın elindeki çıkına nefes almaksızın (105) odaklandım. Fakat o, kırışmış şekildeki çıkını dikkatlice koruyucunun içinden çıkardı. Galiba benim sabrımı sınıyordu. Ben konuşmuyorum. Bekliyorum. İşte bir an amca çıkının içinden kuğu boyunlu, hayret veren bir güzellikte testi çıkarıp bana ciddi bir şekilde uzatıyor:

– Al bak. Dağ kızlarının su taşıdığı testidir, diye basit bir şekilde anlatıyor. Güzelce bak, dilediğince mest ol. Yalnız gözün kamaşmasın, diye şakayla gülüyor. (110) –

Görüyorsun, gözü çok kamaştırıyor. Bunun gibi güzel bir şeyin gözünü kamaştırmaması da hayret verici değil.

Yeni oluşan beyaz nilüferi hatırlatan bu hayret verici testi ben sürekli döndürüp döndürüp bakıyorum. Onun harikalığını, güzelliğini, çiçek ve süslemelerinin güzelliğini övmek için değil, sadece basit bir şekilde anlatabilecek söz (115) bulamayacağımı hissedip, tamamen kendimden geçiyorum. Çünkü bu sıradan bir testi değil, büyük bir sanat eseri, insan aklının dünyaya getirdiği ve tekrarlanamaz bir sanat eseri benim elimde!

«Nereden gelmiş bu? Kim yapmış? diye şaşırıyorum ben. – Bunun gibi güzel bir testi ben hiçbir zaman hiçbir yerde görmüşlüğüm yok.»

Hasbulat amca, pek basit bir şekilde:

(120) Onun hikmetli tarihini ben sana akşam anlatırım. Sen benim yanıma kovanların olduğu yere gelirsin. Diğer tarafta, ormanda, eski yayla yerinde, bugün bizim kolhozun çok güzel bir yeri var. Bizim bal sadece Başkurdistan'da değil, bütün Sovyet Birliğinde övülüyor. Bunu biliyorsundur. İşte o ünlü yerde bekçiyim ben, diye söyledi. – Testiye sen bugün güzelce bak. Dedim ya dilediğince büyülen. Daha sonra ben onu tekrardan işte bu yumuşak yorganına (125) sarıp, sandığım dibine koyarım, diyor. – Peki nasıl? Hayran kalınmayacak gibi değil, değil mi? diye soruyor. – Gözünü kamaştırıp duruyor değil mi? İşte nasıl ustalar varmış eski zamanlarda! Ey şaşırarak zamanların daha ilerde... Evet şaşırırsın da, üzülürsün de, sevinirsin de... Gerçek söylüyorum...

Hasbulat amca biraz önceki gibi özenle, acele etmeden, yavaşça yadigârlarını sandığa sokmaya başladı. Fakat ben hep diğer testiden büyülenmiş gözlerimi (130) alamıyorum.

...İşte, yukarıya doğru uzanıp, kuğu boynunda birleşen biraz tombul karnına kuyruğunu sarıp yaslanan tuzbaş yılanı testiden su içmeyi istedi. Onun yılan gibi burulmaz teni de, özellikle dili de kımıldayıp, parlıyor gibiydi... Bu testinin kulbu. Dağ kızları testi işte bu tuzbaş yılanından tutup, omuzlarına çıkarıp koyarlar... (135) Testinin içi beyazımsı maviye boyanmış. Fakat dışı sabahki beyaz sisin bastığı, bin türlü çiçeğe saklanan bahardaki vadiyi hatırlatıyor. Ah, hangi çiçek yok ki bu vadide! En tuhafı da onların birisi dâhi düşürülmüş değil, ancak kendi musikilerinde nazlanıp duran canlı çiçekler! İşte şimdi sadece şimşekli yağmur geçiyor. Onun ardından güneş parlayarak çıkmış. Çiçekler buna sevinerek gülüvermişler! Mucizevi çiçekler!

(140) Fakat işte burada, diğer tuzbaş yılanının yukarı çıktığı yerde, inci çiçeği daha yeni çiçek açmış. İnci gibi güzel küçücük çingirak çiçekler. Onlar o kadar gerçekler ki hatta onların güzel kokuları buruna geliyor gibi...

Dur... İnci çiçeğinin yemyeşil yapraklarının birisinde bir yazı var değil mi? Evet yazı. Her bir harfi kan kırmızısı iple nakşedilmiş gibi bir (145) söz!

«Çırak» diye okuyorum.

– Çırak! Hasbulat amca, bu nasıl bir işaret? Gerçekse, burada «çırak» diye yazılmış? Kim yazmış bunu? Kimin imzası bu amca? – diye yüksek sesle soruyorum ben. Gizemli testi ile sesim yankılanıyor tekrarlanıyor.

(150) – A-m-caaa!

– Testinin ağız çevresinde söyledin. Duydun mu, nasıl komik yankılanıyor. Senin sesini türküye döndürüp oynayıverdi değil mi? Saflığını söyle şimdi sen o yankılanmanın! – diyor Hasbulat amca da, ilk kez duymuş gibi büyülenerek. Belli ki o benim sorularıma cevap vermek için acele etmiyor.

(155) – Şaşırtıcı saf bir yankı, diye tekrarlıyor. Sonra evvelki gibi çok büyük bir duyarlılıkla testi benim elimden alarak baktıktan sonra da bana tutturuyor.

– Hafifliğine, güzelliğine bak sen onun! Kim onu kumdan, balçıktan yapılmış bir testi diye anlatır ki? –diye garipseyip, dilini şapırdatıyor.

Ben testi tekrar döndürüp dolandırıp, elle tartıp bakıyorum. Onun hoşluğu, (160) güzelliği, sadece şaşırtıcı hafifliği ve zarifliğinde değil, konuşulan sesi oldukça acayip, güzel, gizemli yankılanmayla eğlendirerek tekrarlaması da beni hayran bırakıyor. Ben çok merak ederek yine:

– Hasbulat amca! diye bağıryorum. – Bu nasıl bir alamet? Nasıl bir mucize bu amca? Haydi söyleyiver!

(165) Hasbulat amca testi benden alıp, büyük bir duyarlılıkla tekrardan yorganına sarıyor. Eğilip sandığın en dibine yerleştiriyor. Sonra, benim tarafa muzip bakış atıp, sülük gibi bıyığının ucunu tekrar önceki gibi burmaya başlıyor.

– Hikâyeyi bizde akşam, ay ışığında, iş yokken anlatırlar, diyor.

Benim için yazın uzun gününün aylı anını beklemekten başka çare kalmıyor.

(170)III

Hasbulat amca, hikmetli hikâyesini bitirince, uzun süre susup sadece oturdu. Sadece onun akıllı ve tecrübeli gözleri, iyilikle kötülük arasında olan büyük kavga hakkındaki derin anlamlı tarihin nasıl etki bıraktığını bilmek istemiş gibi, bana doğru hareketsizce yönelmiştiler. Ben de belki bu hikâyenin etkisinden çıkamıyor, sessizce (175) oturuyorum. Sonra o dayanamadı, bir o kadar ağır bir of çekip:

– İşte, «Usta ve Çırac» hakkındaki hikâye buydu kardeşim, dedi.

– Ya evet diyebildim ben de sadece. Hasbulat amca bunun dışında başka bir şey eklemedi. Tütsünün yanına serip oturduğu keçe üstüne kollarını bağlayıp yattı ve gözlerini yumdu. (180) Hatta hemen uyumaya başladı gibi. Hayır, kim bilir, muzip bir ihtiyar. Haydi düşünsün. Hikâyenin anlatmak istediği gizemli şeyi düşünsün şimdi o, diye uyumak için hazırlanıp yatıyor. Gerçekten de, düşünölmeyecek de değil işte. Akşamleyin de hikâye sana istenmeyen zamanda derin düşünmeye, hayatın güzelliği, insan ruhunun güzelliği, kötölük ve iyilik gibi sonsuz düşünceler hakkında tekrar tekrar düşünmeye mecbur ediyor. Bu düşüncelerin etkisinden göğüs bir kıvanç, bir (185) onur ile dolup, kanatlanıp göğe uçuyor; bir gözlere çiğ damlası gibi saf ve parlak yaşlar toplanıyor, bir gönlü zorluk, savaş, sıkıntı ile kuşatıyordur... Ancak yan tarafta ormanlı yüksek dağlar, sessiz sedasız kalıp, şaşırmış gibi seni izliyorlar. Kovanların bulunduğu yerden uzak değil, kıvrımlı ağaçlar arasında, gölge balığı ve alabalıkların barınağı, taşkın nehir, birbiri ardına sonsuzluk türküsünü söylüyor.

(190) – Şıltır -şıltır... silt-silt -siltir! Gençtir... mutludur... saftır!

İşte vadi boyunca yavaş yavaş mavi duman sarıyor. Ufukta nazlanarak ve tereddüt ederek al şafak ortaya çıkıyor. Salınan rüzgâr çiçekleri okşuyor, şefkat göstererek uyandırıp, doğacak şafak yoluna koku saçıyor. Bülbüller yalnızca bu yere has coşkulu arzuya ormanı nazlı bir türküye boğuyor. İşte bu ilahi nağme içinde salınan mavimsi orman üstünde zaman zaman guguk kuşu, bildircin, (195) su tavuğu ve bilinmeyen kuşların sesi yankılanıyor. Uzak yerlerde kimi zaman çatır çutur ağaçların kırılması da işitiliyor. Belki de ormanın sahibi gri ayı da işte bu güzelliğin içinde kendi hayatını unutmaya yaradığını dünyaya haber vermek için acele ediyor...

Bu yıl yazın yağmurlu ve otların yemyeşil olması yüzünden, coşarak üreyen sivrisinekten kurtulmak için, burada bir çare olarak tütsölüğe odunlar üst üste yığılıyor, ben

sürekli düşünüyorum. (200) Hasbulat amcamın hikâyesini baştan sonra bir çok kez düşünüyorum. Onu tam anlattığı gibi aklıma getirmeye çalışıyorum. Elbette, benim için bu zor bir iş. Ancak, ne kadar çalışsam da hikâyeyi ben onun gibi ustaca ve halka yakın bir şekilde anlatamıyorum. Yine de ben, yankılanan yaza ve şafak ışıklarının büyüdü dansına baka baka, hikâyeyi bir kez daha aklımdan geçiriyorum.

(205) – Alman savaşı zamanında, yani, Birinci Dünya Savaşı döneminde, cephede karşılaştık biz onunla, diye başladı Hasbulat amca kendisinin maceralı hikâyesine. – Bu kişi Kafkasya'nın dağ halklarından birisiydi. Zayıf vücutlu, dik burunlu, aladoğan gözlü, güzel bir yiğitti. Saçları kuş kirazı ağacı gibi simsiyah, kıvrırcık ve bıyıklar da hindi kuyruğu gibi kabarıyor. Söylemeye gerek de yok. Kızlar tarafından beğenildiği zamanı. Ama ne yapmak gerek? Savaş. Dört (210) yıl boyunca benimle aralıksız savaşmaya çalışıyor zavallı...

Onun adı Akbulat idi. Ben Hasbulat. Bizim tanışlığımız da en başta işte bu isimlerin benzerliğinden başladı gibi. Daha sonra, kendin anlarsın işte, cephede insan kimle karşılaşmıyor, kimle dost olmuyor ki? Çok iyi dost olduk biz Akbulat ile. Cesur, yürekli asker, çok iyi, eğlenceli biriydi zavallı. Kendi dertlenmediği zamanlarda, komik sözler (215) söyleyip dostlarının gönlünü de ederdi. Belki, bundandır ki, biz onunla özel bir yakınlık kurup dost olduk. Hatta o bir zaman vatan savaşı bitince beni arayıp, Kafkasya sınırından bu tarafa geldi. Burada o hatıra olsun diye bana işte bu testi de alıp gelmişti...

Başta bana böyle bir armağan epey ilginç geldi. «Erkek adama eyerli at armağan edildiğini görerek büyümüşüm. Biliyorum. Anlıyorum. Ama testi parçası hediye edildiğini, yemin ederek söylüyorum, (220) işitmişliğim dâhi yok. Ne kadar güzel işlenmiş olursa olsun ismi sadece testi işte onun!» Sonra testinin hikmetli tarihini öğrenene kadar ben böyle düşündüm.

– Bizde kızlar suyu testiyle taşıyor, dedim ona dostça, şaşırdığımı söyledim. – Sırığa asarak kovayla taşıyor...

– Bu kıymetli yadigârı ben sana, can dostuma, kendi ülkemden hediye vermek (225) için bundan daha kıymetli bir şey bulamadım, dedi Akbulat da bana «Usta ve Çırak» adlı hikâyeyi anlatıverdi.

Bugün o hikâyeyi ben sana anlatayım. Eğer dikkate değer bulursan, belki bir zaman onu sen de birilerine anlattırısın... İşte böyle yaşıyor şimdi bu güzel hikâyeler... Kendilerini doğuran insanın ömründen daha da uzun, daha da kıymetli oluyor onların ömürleri...

(230) Dediğim gibi Akbulat geldiğinde beni de kendisiyle götürmeyi, Kafkasya'yı göstermeyi çok istiyordu. Ama kısmet olmadı. Cepheden dönmemle birlikte, beni köy meclisi başkanı seçmiştiler. Köyde ilk olarak eskiyi bozup, yeninin temelini kurmalı, «misafirleşmenin zamanı mı şimdi» diye düşünüyorsun. Böylece işi bırakıp gidemedim. Ondan sonra dünya işlerini biraz yola koyunca, gidip dostumu görüp geleyim demiştim ama Akbulat'tan (235) mektup kesildi. Bir zaman sonra da ben onun vefat ettiğini duydum. O bana nazaran eğitilmiş ve akıllı bir insandı. Cepheden dönünce o, Kafkasya'da yeni bir düzen kurma işinde çok aktif çalışmış. Önce komünist olmuş. Daha sonra okumuş. Moskova'da bir şekilde üniversiteyi okuyup bitirip döndüğünde tam otuz yedinci yılı belada bırakıp gitmiş...

Hasbulat amca, söylediklerinin işte bu yerinde uzun süre duraklayıp, ormanın üstünden kıpkızıl (240) ateş gibi yükselen dolunaya bakıp düşünüyordu. Sonra aniden uykudan uyanmış gibi olup samimi bir sesle:

– İşte ay da çıktı. Hikâyeyi anlatacak zaman geldi, deyip hüzünlüce gülümseyiverdi.

Ben dinlemek için heyecanlanıp:

– Zamanıdır. Çoktandır zamanıdır amca! deyip tekrarlardım.

(245) Hasbulat amca ocağa dallar ata ata, yumuşak ve dalgın bir sesle anlatmaya başladı.

IV

...Eski zamanda Kafkasya'da, taşlı dağ üstündeki geniş yaylada, küçücük bir köy varmış. Köyün yanında gök yüzü gibi uçsuz bucaksız, geniş mavi bir (250) göl parlıyormuş. Taş üstündeki hayret verici güzel göl. Fakat o gölden insanlar bir damla bile su içemezmiş. Çok tuzluymuş onun suyu. Köy insanları suyu aşağıda, çok derinde, kaya, taş eteğindeki çukurdan çıkarıyormuş, sadece küçücük bir çeşmeden çıkanı içiyormuş. Buzdan soğuk, gümüş gibi saf bu çeşmeye kaya dağın arkasından dolanan, eğile büküle bir patika uzanırmış. «Kızlar patikası» diye adlandırmışlar. Çünkü kızlar işte bu patikadan birbiri ardınca çeşmeye giderlermiş...

(255) Bilindiği gibi, o tarafta kızlar suyu dar boyunlu testi kaplarla taşımış. Bu gibi soğuk, saf çeşme suyunun doldurulduğu testi omuzlarına koyarlar ve dikkatlice ince belli karıncalar gibi, az önceki patikada yürürler de yürürler... Komik mi bu? Bize komik. Fakat onlara değil. Dağ dik ve yol eğimli. Her türlü şey olur. Ayak güç bela basıyor, testi ıslık ıslık yere can atıyor. Kırılıyor. Bunun üzerine, (260) basit balçıktan bir ileri bir geri gelişigüzel yapılmış bu testilerde su kısa sürede dağılmış, kendi kaynağını, saflığını ve tatlılığını da kaybedermiş...

Su taşınan testilerin kaba ve ağır olması da kızlar için pek fazla uygun değilmiş elbette. Fakat işte bu insana çok mu su gerek? Bunu kendi omuzlarında deneyince önceki su taşıyan kızları iyi anlarlar artık...

(265) Testilerin böyle biçimsiz ve çabucak kırılacak olmasına köyde sadece bir kişi kaygılanmamış. Tam tersine, seviniyor. Çünkü testiler ne kadar daha çabuk, ne kadar daha sık kırılırsa, ona o kadar daha çok kazanç sağlamış. Bu kişi işte bu köyün testicisi çırakmış. Ömrü boyunca bu işle geçimini sağlayıp, bir zaman sonra da gerçek bir usta olamadığı için köy halkı ona gülüp «çirak» adını vermiş.

(270) Bu köyde çirak ile yanında bir usta daha yaşarmış. Onun gibi o da bu şekilde balçıktan, kumdan yoğurup, çay içilen kaseler yaparmış. Hemşehrileri bu ustayı çok sever, hürmet ederlermiş. Çünkü o kendi işini canıgönülden yapıyor ve onun yaptığı kaseler böyle güzel, ince ve hafif oluyormuş. Onun içinde çay başka bir şekilde demli ve tatlı olurmuş. Bu yüzden halk ona saygı göstererek «usta» diye lakap vermiş. Bu tarafta, o (275) zamanda, anlaşılan o ki, ondan daha büyük bir zanaatkâr olmadığından «usta» sözü en büyük saygı sözü olmuş.

Böylece, bu iki komşu çok uzun ömür geçirmiş. Uzun zamandan sonra, sadece hemşehrileri değil, hatta onlar kendileri de hocanın da koyduğu asıl isimlerini unutmuş. «Çirak» ve «usta» olarak yaşayıvermişler. Çirak sürekli işte bu, kendi kaba ve gösterişsiz balçık testilerini (280) yapmış. Onları güzelleştirmeyi hiç de düşünmemiş. Kendi işinden sonsuz bir rızalık ve mutluluk içinde yaşayıvermiş. Usta ise tam tersine, hiçbir zaman rahatlık bilmemiş, işinde hiçbir zaman yetinmemiş, her zaman çabalamış ve öğrenmiş. Bundan dolayı, sonunda o kendi zanaatinde günden güne olgunlaşmış. Her bir testi onun için yeni bir çıkır, yeni bir kazanç olmuş.

İşten kalan zamanda usta dağları, ormanları gezmiş. Dolaştığı çevredeki ağacı ve taşı (285) inceleyip öğrenmiş. Kendini sürekli rahatsız eden sorulara tabiatın koynundan

cevaplar bulmaya çalışmış. Uzak şehirlere gidip, kendi zamanına kadar yaşamış olan büyük ustaların işlerini de öğrenip dönermiş.

Ustayı en çok tasalandıran şey, çırağın işte bu kaba balçık testileriymiş.

«Neden kendi zanaatını olgunlaştırmıyor bu çırak? Acaba yeteneği yok mu? Öyleyse nasıl (290) ilgileniyor? Nasıl köyü kaba ve gösterişsiz testilerle dolduruyor? Sadece kendi boğazının tok olması için, insanların gönlünü gösterişsizliğe, kabalığa, alıştırmaya değer mi?» diye üzülmüş usta. Çırağın gönlünde de böyle bir dert uyandırmaya çalışıyor: –Bizim işimizde hemşehrileri sevindirmek gerek. Fakat biz üzüyoruz değil mi? Haydi, birlikte gayret edelim, belki hiç kimsenin dâhi yapamayacağı testiler yaparız, demiş.

(295) Çırak sadece gülmüş.

– Ey akılsız! demiş. – Her kırılan testi, yeni bir kazançtır!

– Öyleyse komşu, asabiyetin olmasın, ben de testiler yapmaya başlayacağım, demiş bir an usta. – Sadece sana göre değil, kendime göre. Kendi yüreğimin istediği gibi yaparım...

– Çırak tekrardan alay ederek kahkahalarla gülmüş.

(300) – Lütfet. Çalış. Ey akılsız, testiye ne gibi yaparsan testi o gibi olur! demiş.

Usta aramaya devam etmiş. Sürekli böyle dağlar, ovalar gezmiş. Yer kazmış, taş taşımış, dik kayaların altına ve mağalara inmiş. Her rastladığı taşı ve kumu denemiş. Yorulup, bitap düşünce, güçsüzleşmiş. Ama aramayı bırakmamış. Nihayetinde de (305) istediğine ulaşmış. Tabiat ona sakladığı sırlarını açmış. Günlerden bir gün usta, gündüz, işte benim sana gösterdiğim gibi mucizevi testiye yapma mutluluğuna erişmiş. Gerçekten de, onun gibi böyle testiye yapabilen, böyle ebediyen rengi solmayan boyaları kullanan insan olmamış. Görüyorsun işte, nasıl güzel bir testi! Yeni tomurcuklanan beyaz nilüfer çiçeği gibi ya! Hangi kumdan yapılmıştır, hangi kutsal boyalar ile (310) boyanmıştır şimdi o. İşte, dipdiri çiçeklerin, hafifliğini ve güzelliğini ben söylüyorum. Hayran kalınacak bir üstat olmuş artık o usta!

Merhum Akbulat bana:

– Bu testinin yapıldığı kumu da, onun silinmez boyalarının sırrını da bu vakte kadar bilen bir kişi yoktu, diye söylemişti. Evet, gerçekten böyle dedi. İlginç olan tarafı işte,

çırağı, (315) söylemek gerekirse, çok daha kaygısız biri olup çıkmış. Öğrenmeyi istememiş. Buna rağmen usta ona:

– Ben sağken öğren, diye ne kadar yalvarmış. Ve o çırak, sürekli kibirlenip gülmüş.

– Yok yere kafa yorup, ömrümü harcamam gerek ben aptal mıyım? demiş. Sadece öyle de değil, (320) ustayı insanlara aptal derviş olarak göstermeye çalışmış da hatta.

– Bakın şimdi işte ahmağa! Su testisi yapmak için bu kadar gözünün nurunu döküyor işte derviş! Suyu ha güzel kaba koydun, ha kötü kaba koydun. Sudan yine de altın çıkmaz, diyerek kendince felsefe yapmış.

Usta onun öğrenmeyi istememesinden ziyade, kaba ve kötü işinden onun bu (325) kadar kanaatkâr olarak yaşamasına ayrıca üzülmüş.

«Yok. Ben sana iyi ile kötüyü ayırmayı öğretirim. Hemşehrilerin yurtlarını işe yaramayan testiler ile çöp etmeye son veririm!» diye ant etmiş. Ve öyle de olmuş. Testileri gün geçtikçe daha güzel ve daha iyi yapmaya başlamış. Sabah akşam yorulmak bilmeden çalışmış bu testilerini hemşehrilerine uzun müddet bedava verip gönderirmiş. (330) Git gide çırağın kaba balçık testilerinin ömrü bitmiş. Artık onları bırakın satıp almak isteyen bedava almak isteyen dâhi olmamış. İşte o zamanda artık çırak ustanın yanına kendisi dönüp gitmiş. Alçak gönüllü ve mülayim bir sesle selam vermiş. Baş köşeye geçmiş. Ustanın bütün evini dolduran, yıldız gibi parlayan hayret verici şekilde çekici ve çok güzel testilerin bir birini bir diğerini alıp, başını sallayıp, tatlı dille konuşmuş.

(335) – Öğrenmeye mi geldin? Benimle birlikte çalışacak mısınız? diye sevinmiş usta. Eğer isteğin gerçekse haydi otur. Hemen bütün sırrı sana vereyim!

Bu kadar temiz kalplilik ve riyasızlığa gönlü yumuşayan çırak yeninin uçları ile gözlerini silmiş. Acınası hâldeki ve zavallı görünüşüyle ustaya sızlanarak bakmış. Gerçekten de çok ağlamaklı olan bir sesle:

(340) – Arkadaş! Akran! diye seslenmiş. – Senin olgun aklın ve altın ellerinin önünde ben başımı eğirim. İstersen sana tanrı gibi tapmaya da hazırım. Sadece senin kutsal nasihatını ben ne kadar istesem de kabul edemem. Neden dersin, Allah beni böyle bir kabiliyetten mahrum etmiş. Evet, böyle güzel bir zanaatı öğrenemedim ben! Şimdi benim için açlıktan ölmekten başka çare kalmadı... Çünkü şimdi insanlar benim testilerime dönüp bakmayı dâhi istemiyorlar...

(345) Çıracık bu sözleri söylediğinde, usta yanındaki kilime oturup, çocuk gibi hıçkırarak hıçkırarak ağlamaya başlamış:

– Ey Allah'ım. Neden sen beni böyle bir ilahi yetenekten mahrum ettin!

«Gerçekten de, onun durumu zor! Ona nasıl yardım etmeli? Çırağın karnının tok olması için işte bu kaba testiler ile köyü çöp etmesine fırsat vermek de (350) olmaz!» deyip şaşmış kalmış usta. «Fakat komşuya yardım etmek gerek. Ama nasıl yapalım?»

Sonra o çırağa daha umutlu bir bakış atmış:

– Belki öğrenmeyle ilgilenirsin? Ayı yavrusu dâhi öğrenir, ki sen insansın...

Çıracık, yalansız ustasının gönlünü tamamen yumuşatıp, onun saf yürekle üzülme (355) başladığını tamamen anlamış, uzun zaman düşündüğü hilesini hayata geçirmeye girişmiş.

– Usta kardeş, demiş çıracık sesine de daha inandırıcı zavallılık verip, eğer sen bana gerçekten de acısan, hâlîmi anlamayı istesen, hiç şüphesiz, başarısın. Evet, benim elimden gelmeyen işi istemeden de beni açlıktan kurtarabilirsin...

Nasıl? Tamam söyle! Ben sana nasıl yardım edeyim? diye şaşırıp, (360) sevinmiş usta. –Eğer böyle bir iş elimden gelirse, senin için canım feda!

– Var. Böyle bir imkanın var kardeş! demiş çıracık şimdi tamamen yiğitlenerek. – Diyelim ki, işte bu mucizevi testileri sen yapabiliyorsun. Ancak işin meyvesini yiyemiyorsun... Ya, kendi işinin kıymetini bilen hangi insan işte bu kadar ağır hizmetin meyvesini insanlara bedavaya verir? Ya bak, şimdi köyün adım atan bütün kızları işte senin bu güzel (365) testilerini de çeşmeye götürüyor. Fakat sen, bu mucizevi testileri meydana getiren kişi, fakir fukara, gece gündüz gözünü yorup, kendi karanlık evinde eğilip oturuyorsun... Senin yerinde başka birisi olsa bu hünerle ne kadar zenginleşir, hatta padişah sarayında yaşardı. Böyle testiler padişah cariyelerinde yok tabii! Biliyor musun? Sen bunları böyle bedavaya...

(370) Ustanın umutlanarak aydınlanan yüzüne tekrardan büyük kaygı gelir.

– Ne diyorsun? Nasıl öğreteceksin sen bana? deyip yüksek sesle bölüyor o çırağı. – Halkın sevinci ve teşekkürü işimin en büyük değeri olduğunu anlamıyor musun sen?

Benim için hemşehrilerimin sevinmesinden daha büyük mutluluk yok.

– Teşekkürle karın doyuyor mu? – diye soruyor çırak, şimdi alaycı davranışıyla gülüp. (375) – Üst-baş düzeliyor mu?

– Karın ne ki o? deyip gönülsüzce tartışıyor tamamen keyfi bozulan usta. – Karnım ne, o kendimle birlikte biter, gider. Ama testiler sürekli yaşar, daima hizmet eder...

– Ey çocuk! diye bağırıp gülüyor şimdi çırak. – Komşu, kardeş! deyip (380) ustanın arkasından dostça sırtına vuruyor. – Vallahi diyorum sen aslında çocukmuşsun! Sadece öyle de değil derviş! Delisin!

– Yine de olsun, diyor usta tamamen keyifsizleşip. – Benim kendi tabiatıma benziyor. Ama diğerleriyle benim işim yok.

Usta bununla sözünü bitirdiğini anlatıp, yere koyduğu testiye eline alıp, (385) inci çiçeğinin yaprakları için boya seçmeye girişiyor. Ama çırak da çabucak tartışmayı bitirmek istemiyor. Hain hilesini hayata geçirmek için daha acınası bir sese geçiyor. Yalvarıp ustanın önünde diz çöküyor.

– Senin kendine değil, kardeş bana yardım etmeni istiyorum dedim. Canıgönülden söylüyorum bu sözü, diye ısrar ediyor.

(390) – Ben gerçekten gönülden olmadığını söylemiyorum, diyor usta.

– Öyle olsa, buna nasıl, deyip can atarsın diyor tekrar çırak. – Sen beni kendine yardımcı alırsın. Yani sen her zamanki gibi testiler yaparsın. Ama ben onları yiyeceğe ve giyime döndürürüm. Seni açlıktan ve çıplaklıktan kurtarırım. Bundan kalandan da kendime biraz pay çıkarırım. Ayrıca sen bana başka türlü yardım edemezsin kardeş, diyor. (395) – Doğrusunu söylemek gerekirse, bu düşünce başta kendin hakkında kaygılanmaktan daha çok, senin hakkında düşünmem sayesinde başladı, diye ekliyor.

Şüphe uyandırmadan şaşırın ustanın elindeki testi düşse yazar. O ömründe ilk kez görmüş gibi yapıp, şaşırarak çırağa bakar.

«Görüyorsun onun durumu, gerçekten de, çok müşküldür. Yoksa kendi isteğiyle böyle bir (400) işe gelir miydi? diye düşünüyor. – Demek ki, ona böyle bir alçaklığa gitmekten başka çare kalmamış!» deyip çırağa canıgönülden acıyor. Çünkü onun için zor bir işin meyvesini insanlara hediye etmekten güzel, satmaktan da daha eziyetli bir iş yok.

– Çırak, sen doğru söylüyorsun. Benim sana başkaca yardım etmeye hiçbir imkanım yok. Ama bu iş sana ağır olmaz mı? deyip çekinerek soruyor o (405) çırağa.

– Ağır olsa ne yaparsın? deyip acınası hâle geliyor çırak. – «İyilik yap denize at, halik bilir; halik bilmezse balık bilir» diye boşa konuşmamış işte eskiler, deyip adetine, sözüne ustalık, kendine ağırbaşlılık vermeye çalışıp, atasözüne tutunuyor. – Komşun işte bu kadar anlamlı iş yapıyor bir bilsen, gece gündüz beli kambur çalışsın. (410) Sen aç biilaç yaşıyorsun. Ama sen, canım sağ salim bir şekilde, sadece rahatça yat. Ona elinden gelen iyiliği yapma! Bu komşuluk olur mu? deyip sözü tamamen başka tarafa çekti. – Sana, saygılı komşuma, elimden gelen iyiliği yapacağım gel! diyor.

Şu ana kadar usta, çırağın bu kadar iyiliğine hayran kalıp, çok büyük hürmetkârlık (415) ile dinliyor.

«İşte, dünyada nasıl güzel gönüllü insanlar var! Ama sen onlarla yanyana yaşıyorsun, hatta onların nasıl olduğunu bilmeden de ölüp gidiyorsun... Ey bu değersizlik!» deyip, sadece içinden çok şaşırıp, üzüyor.

V

(420) Bu konuşmadan çok da geçmeden çırak, ustanın toprak döşemeli, yarı karanlık evinde ayna gibi, yıldızlar gibi göz alıcı bir şekilde parlayan bu mucizevi testilerin hepsini toplayıp, köyden gitti. Fakat usta yaradılışı itibariyle durup dinlenmeden işine devam ediyor. Bu şekilde çok zaman geçmiş ve usta daha çok testi yaparken, çok zenginleşip altın ve ipekle bürünen çırak da geri döner. Ustaya ipek çapan, ak sarık, (425) çizme-çarık giydirir. Un, çay, şeker gibi şeylerden de pay verir.

– İşte, hizmetinin değeri. Haydi, buna kadar rüyasına bile girmeyen yiyeceği çırak arkadaşından görüp yaşa, diyor.

Bu kadar cömertliğe ve ihtimamlığa ustanın gönlünde doğan teşekkürün haddi hesabı yok.

(430) – Gerçek dostmuşsun sen, çırak! diyor usta. – Senin bunca iyiliğini ben sana nasıl geri öderim ki? diye şaşırıyor. – Buna çırak şaşırmadan:

– «Komşu hakkı tanrı hakkı» demişler. Seni mutlu etmek bir ömürdür bana, diye cevap veriyor ve ellerini ova ova, ustanın yeni testilerinin yanına doğru kıvrıla kıvrıla uçuyor. Keyiflenmesini gizleyemiyor, hatta dudaklarını yayıyor.

(435) – Güzel! Çok güzel! Ne olursa olsun, gerçekten de, usta artık sensin komşu! diyor.

Usta iyilik gösteren komşusunun önünde utanıp ellerini birleştirir. Çırağın hilekâr gözlerinde nasıl bir şeytanın oynadığını ne görüyor ne de fark ediyor.

– Tamam, olur deyip daha da kanaatkâr bir sesle kendince çıkarım yapıyor çırak. – Ben yarın da yola çıkarım. Bu güzel testileri de satmaya göndermek gerek...

(440) Böylece birkaç yıl daha geçer. İki komşu dost olup yaşar giderler. Usta, her zamanki gibi heyecanla testileri yapıyor. Çırak da onları çeşitli yerlere götürüp satıyor. Çırak bu işte, gerçekten de büyük bir ustalık ve hız gösteriyor. Ustanın rüyasına bile giremeyecek bin türlü düzenbazlıklar yapıyor. Her testiden beş hak almaya çalışıyor. Gitgide köyün en büyük zengini olur. Usta da, bu balçık evinden kurtulmasa da, tok ve muhtaç olmadan yaşar. Şimdi onun (445) yemek ve üst baş hakkında hayal kurmadan, kendisinin canıgönülden sevdiği işine tam anlamıyla kendisini vermesi mümkün. O şimdi dilediğince dağlar, ovalar geziyor ve tabiatın yepyeni sırlarını öğreniyor. Testileri daha da güzel, daha da iyi yapmak için, yepyeni boyalar ve renkler buluyor. Testiye kaplanan çiçeklerin türünü daha da genişletiyor, onları gerçek çiçeklere daha da çok benzetmeye çalışıyor. Onun şimdi bu işlerle sıkılmadan uğraşmaya daha çok meşgul olmaya, tamamen işe dalıp (450) çalışmaya imkanı var. Doğrusu, çırağın alışverişte çok çalışkan olması, ustanın testilerini evvelki gibi insanlara bedava verip, büyük kanaatkârlık ve büyük keyif alma gibi insana has gerçek duygulardan tamamen mahrum kalması onu sık sık etkîlendirir. Daha çok da çırağın yapılan bir testiye elinden çekip alarak gitmesini, bu yüzden artık kendisinin el emeğine tekrar tekrar bakıp, mest olup, sevinip, hatta gizlice (455) onlarla konuşup dertleşme şansından mahrum kaldığını hatırlamak da ona ağır geliyor. Ama usta mümkün olduğu kadar bu gibi duyguları kendinden daha da uzaklaştırmaya, sıkıntısından kurtulan insanın kalbini kırmamak için, bunu çırağa anlatmıyor, testileri daha hızlı ve daha güzel yaparak kendini rahatlatmaya çalışıyor.

«Çırak diğerlerini satıp dönene kadar, hiç olmazsa, bunlar daha uzun süre yanımda durur, diye (460) heyecanlanıp çalışıyor. – Belki bir hemşehrisi gelirse, hediye vermeyi başarabilirim», diye umutlanıyor. Fakat onun bu umudu da gerçekleşmiyor. Çırak kendi işini tam saatinde yapıyor.

VI

Onlarca yıl fark edilmeden geçip gitmiş. Büyük, eğri burunlu, baykuş gözlü ve küçük kel başlı çırak, bizim Ural'daki şah kartal denen kaya kartalına benzemiş. Karnını (465) yağ, yüzünü kıl basmış. Ama uzun boylu, zayıf yanaklı usta daha da narinleşip, yay

gibi bükülmüş. Onun şaşkınlık veren akıllı dalgın gözlerinde de şimdi evvelki kanatlı coşku, engellenemez heyecan değil, aksine derin bir sıkıntı, söylenmeyen dert belirmiş, sevdiği işinin meyvesini tatma mutluluğundan mahrum kalarak yaşama kaygısı onun bütün hayatına kendi damgasını vurmuş. Evet, boşuna o kendisini evvelki gibi:

(470) «Neden efkârlanıyorsun? Testileri sen halk için yapıyorsun, çırak onları halka götürüyor, sana ne yetmiyor?» diye rahatlatmaya, halka ulaştırma yolunun kendince iyi olduğunu düşünmeye çalıştı. Ama kalbinin içindeki vicdanının sesi her an onun bu düşüncesini yeniden gün yüzüne çıkardı: «Kendi kendini kandırma usta! Bu iş sana göre olmadı... Evet, neden senin istediğin gibi olmadı bu..» diye içinden bağılıyor işte vicdanı!

(475) Ömür geçtikçe, bu can sıkıcı düşünce sıklaşmış. Hatta o gitgide sabırsız birisine dönüşmüş. Usta gözle görünür bir şekilde solmuş ve sönmeye başlamış. Ama çırak ona nefes almaya dâhi fırsat vermemiş, usta ne kadar yorulsa da, yaşlansa da, o son ana kadar onu acele ettirmiş. Sürekli daha çok, daha uzun ve daha güzel çalışmasını istemiş.

– Testiler şimdi ucuzladı. Daha çok çalışmazsan, ekmeğe dâhi para (480) bulunamayacak! Sen yalnızsın yemek yemeden de dayanırsın. Ama işte benim eteğim dolu çocuk. Ben onları nasıl doyururum! diye yakınıp, kamçılıyıp durmuş.

İyi ata kamçı gerekir mi? Usta, elbette, çırak acele ettirdiği için değil, bu işi sevdiği için, işsiz bir dakika bile duramayacağı için, yorgunluğunu da, hastalığını da dikkate almadan, çalışmaya devam etmiş. Her şafağı yeni bir iş, yeni bir testiyle karşılaşmış. (485) Ömrünün sonu yaklaştığı için de onu acele etmeye mecbur etmiş.

Bir zaman usta sıradaki testiye şafak sökmeden evvel yapmış. Kara yılan olup, örülen güzel kulp dibinde yetişen dağ inci nilüferinin yeşil yaprağına, her zamanki gibi, «usta» diye görkemli bir şekilde imzasını atmış. Daha sonra, küçük çocuk gibi dostça, hayret verici ve sevimli bir şekilde gülümseyip, değer verip sevdiği testiye karşısına, diğer testilerin yanına koymuş.

(490) Dağ ardından göz alıcı güneş doğmuş. O ustanın basık evine bolca altın nur demeti serpmiş. Şimdi hiç kullanılmamış olan, kilim üstünde nazlanıp duran testinin canlı çiçekleri bin türlü ışık saçarak dans etmeye, inci parçaları gibi, ışıl ışıl parlamaya ve sevinip gülmeye başlamış. Onlardan hatta çevreye güzel bir koku da saçılır gibi olmuş... Basık, karanlık evin içi fazlasıyla göz alıcı ışık ve güzel kokuyla dolmuş. Usta, kendi (495)

elleriyle meydana getirdiği bu mucizevi güzelliklere ilk defa kanaat ve gerçek hayranlıkla baka baka, yavaşça yana eğilip, kilime yatmış.

Her zamanki gibi güneş çıkar çıkmaz tekrar işe başlatmak ve hazır testileri alıp çıkma niyetiyle aceleyle gelen çırak, ustaya gayet sitemli bakış atıp, uzun süre baş sallayıp durmuş:

(500) – Ay-y-ay-y-ay! Ya, işin oldukça arttığı zamanda... Ne yaptın şimdi?

– Ey baykuş! Yaşamak için çalışmasını bilmeden gitti işte! Derviş olarak yaşadı, derviş olarak öldü işte o baykuş, deyip kendince felsefe yapmış.

VII

(505) Hemşehrileri mahir elli, güzel gönüllü ustanın ölmesinin kaygısından kurtulur kurtulmaz, çırak tekrardan testileri satmaya başlamış.

– Çırak bu testileri nerden almıştı?

– İnceleyen asıllarını, iki damla su gibi ustanın testilerine benziyorlar! diye şaşırmış insanlar. Çırak hiç garipsememiş.

(510) – Ben bu mucizevi testileri yapmanın sırrını çoktandır biliyordum. Sadece usta yaşasın diye, onun ekmeğini elinden almayayım diye bu zamana kadar onları yapmadan durdum, demiş. – İnanmıyorsanız, işte bakın! deyip her zamanki gibi «usta» yazan yeri işaret edip göstermiş. Gerçekten de, burada, dağ inci nilüferinin yemyeşil yaprağına kıpkızıl boyayla yazılan «usta» sözü yerinde şimdi gök yaprağa siyah boya ile yazılmış «çırak» isimli (515) damga varmış.

– Ya, gördünüz mü? demiş çırak kibirli bir sesle. – Anladınız mı şimdi?

İnsanlar şaşırarak iç çekmişler. Kötülüğü daha çabuk unutmaya, gerçek ve iyi bir iş önünde baş eğmeye hazır olan yalansız her zamanki halk, çırağa böylece güvenmiş. Onun kötülüklerini unutmuş ve bağışlamış. Hatta çok geçmeden çırağı övmeye, onunla (520) gururlanmaya da başlamışlar.

– Bak sen şuna, nasıl mahir elliymiş bizim çırak! Ustadan başka bir kimse dâhi yapamaz o testileri! deyip hayran kalmışlar.

Her zaman canlı ve gerekli insanın önünde baş eğmeli, «belki, herhangi bir faydası dokunur diye», ona faydalı olmasını seven bazıları hatta:

(525) – Vallahi dedim, çırağın testileri ustaninkilerden daha güzel! deyvirmiş. Böyle olunca, ustanın Şan güneşi battı! diye laf arpmiş.

Kimin ne olduğunu anlamasa da, kendini sonbahardaki avdar anızı gibi boş hissetmeye başlayan acınası hldeki dostlar, çabucak çırağın alçak gönüllülüğü ve namusluluğu önünde baş eğmeye, onun Őhretini yaymaya ve övmeye başlamış.

(530) – Ya Allah! Dünyada bu kadar da mütevazı, bu kadar da güzel gönüllü insanlar varmış. Bak sen Şuna, ustadan daha iyi bir usta olmuş gibi, o yaşasın diye, bu zanaate baŐlamıyormuŐ.

– Büyük usta! EŞsiz usta! Ama kendi testilerine imzayı «ırac» diye yazmış. Nasıl insaniyetlik! EŞsiz ağırbaşlılık! Benzersiz namusluluk! diye ırac (535) adına bin trl övgü yađdırmıŐlar onlar.

Böylece, ırağın Őanı çok kısa zaman içinde bütün memlekete yayılmış. Gitgide hatta padişahın kendisine de ulaşmış.

Bir zaman padişah çırağı kendi sarayına ađırtmıŐ. Onun hayatını ve işini kendi inceleyip bakmış. Çırağın testileri padişahın çok hoşuna gitmiş. Gerçek bir sanat (540) hazinesini sahte ve yalan sanat eŐyalardan adamakıllı ayırabilen, eğitimi bir insanmış bu padişah.

– Sen, gerçekten de, kendi işinin büyük ustasıymıŐsın, demiş o ırağa. – İŞte dağ inci nilüferinin yaprağını gök renge boyamanı ve imzanı siyah boyayla atmanı dikkate almazsak, bu testi gerçek bir sanat eseri diye doğrulamış.

(545) İŞte bu konuşmadan sonra padişah çırağı kendi yanına almış. Onu başka bir saraya yerleŐtirmiş.

– Haydi, burada kendi hnerinle ilgilen. Eğer istersen, yardımcılar da vereceğim, demiş.

ırac padişahın bütün saygısını, değerini büyük bir riyasızlık ve alçak gönüllülükle (550) kabul etmiş. Sadece yardımcı verilmesini reddetmiŐ.

– O, hürmetli padişah yüce efendileri! demiş, taht önünde diz kp – Bana yardımcı gerekmiyor. Eğer ben bu işte insan yardımından faydalanırsam, benim gönlümden ilahi nur kaar, o zamanda ben sizin için bu mucizevi testileri yapamam diye

korkuyorum. Müsaade ediniz bana padişah yüce efendileri, göğsümde canım varken, size (555) kendi ellerimle yapıp hizmet edeyim, diye yalvarmış.

Çırağın bu kadar insaniyetli olması padişahın daha da hoşuna gitmiş.

«İlginç, güzel insanmış bu çırak! Halk bilmiyor övmüyormuş kendini» diye düşünmüş padişah. Ve çırağa sarayında kendi istediğince yaşaması ve çalışması için müsaade etmiş.

(560) Çırak padişah sarayında denizdeki balık gibi rahat ve hızlı yaşamış. Günlerini ve gecelerini padişahın diğer dostlarıyla avda ya da misafir çağırarak keyifle sefayla geçirmiş. Şafaktan önce o, diğer insanlardan ayrılıp, kendi sarayına dönmüş, iş odasına kapatılmış...

– Şafaktan önce ve yapayalnız bir zamanda gelir bana bu ilahi ustalık, demiş o. – (565) Sıradan insanlar tatlı uykudayken oluşur bu mucizevi testiler!

Çırağın sofrada arkadaşları onun hayret veren bir insan olmasını, her şafakta Allah'ın kendisiyle sırlaşmasını ve bu ilahi karşılaşmanın şahidi olarak işte bu testilerin oluşması hakkında yeniden uydurmalar yaymışlar. Padişahın cariyeleri de artık suyu altın kaplarda değil, sadece çırağın mucizevi testileriyle taşımaya başlamışlar. Hatta padişahın (570) kendisine de şarabı, önceki altın taslarda değil, işte bu testilerde vermişler. Çünkü testideki su saf, şarap da lezzetli biçimde durmuş.

VIII

Çırak kalan ömrünü böyle padişahın sarayında yaşayıp, kıymet verilerek, keyif ve sefayla geçirmiş. Ama daha sonradan, çok geç olsa da, çırağı Azrail hatırlayınca, (575) onu, dünyada en büyük, ağırbaşlı insanı ve padişahın en yakın dostlarından birini, evvelki kadar görülmeyen kıymet ile saygı gösterip gömmüşler. Mezarını ak mermerle yapıp oraya:

«En büyük ağırbaşlı insan çırak» diye altın harflerle yazmışlar. Çırağın eşsiz ustalığına olan derin saygı sebebiyle hemen ak mermer üstüne işte bu (580) testilerin birisini hiçbir şekilde kaldırılmayacak hâlde bağlayıp dikmişler. Ve bu mezar uzun zaman boyunca kutsal yer olarak sayılmış. Mezarın yanından insan yolu bölünmemiş. Ama ustanın mezarını hatırlayan da bilen de olmamış. O tamamen unutulmuş.

Yıllar yılları kovalayıp geçmiş. Çırağı büyük usta diye yüceltip, saygı gösteren saf gönüllü padişah da bir zaman sonra vefat etmiş. Gitgide memlekette insanlar da (585) tanınmayacak olup değişmiş. Öteki mucizevi testiler hiçbir zaman eskimeyi de, kırılmayı da, renk değiştirmeyi de bilmeden yaşayıp durmuşlar. Onları omuz başlarına dikip, genç kızlar sürekli evvelki gibi, eğile büküle, kaya, dağ sırtı boyunca dolaşmaya bir süre devam etmiş, patikadan dağ çeşmesine suya yürümüş. Gümüş gibi saf, baldan tatlı çeşme suyu hep eskisi gibi susayanın susuzluğunu gidermiş, yorulana güç vermiş, hasta olanlara da şifalı deva olmuş. İnsanlar sürekli evvelki gibi (590) bu testilerin güzelliğine, hoşluğuna büyülenip, çiçekli süslerinin dikkati çekmesine sevinerek yüreklerinde huzur bulmuş.

Çırağın mezarı üstündeki testi de yine gökkuşağı gibi bütün renkleri ışıltılı edip, değişme ve rengi solmak bilmeden dikilip durmuş.

Böyle yine çok zaman geçmiş ve işte bir zaman en büyük ağırbaşlı insanı (595) hatırlamak için toplanan halk, beklenmedik bir anda, testide bazı değişiklikler olduğunu fark etmişler. Testi bugün nasıl farklı güzel ve güleç olup, bin türlü ışık saçıp duruyormuş.

– Bu nasıl bir hikmet! diye şaşırması halk. – Nasıl bir alamet? Testi nasıl da değişmiş ki.. Burada ustanın yaptığı testi dikiliyor! Görünen o ki birisi (600) yer değiştirmiş!

– Ama yok öyle değil. Testi kımıldamıyor da. Bu ilk sağlamlaştırıldığı şekilde dikiliyor. İmzası dışında!

Gerçekten de, testide beklenmedik bir değişim olmuş: onda dağ inci nilüferinin yaprağından «çırak» isimli yazıyla gök boya iz bırakılmadan silinmiş. Onun yerine şimdi (605) sevinç gözyaşı gibi safça gülümseyip, yeşil yaprağa kan kıvrımlı boyayla yazılmış «usta» sözü bütün aydınlanmış.

İnsanların şaşırması ve meraklanmasının sınırı yokmuş. Onlar aceleyle evlerine gitmişler fakat orada da aynı durumla karşılaşmışlar testilerin hepsinde şimdi «çırak» değil «usta» sözü bütün güzelliğiyle aydınlanıp (610) gülümsüyormuş gibi.

«Yalanın butu kısadır» der ya halk. Böylece, çırağın hain hilesi yüz yıl sonra da olsa ortaya çıkmış. İşte bu zamanda, gördük ki, ustanın güzel testilerini satmaktan daha çok, saklayıp biriktirip duruyormuş. Ondan sonra, usta ölünce, onun imzası üstüne kendi imzasını basmış ve ünlü bir usta olmuş. Kendince çok kolay bir şekilde ismini (615) «bedileştirip» yükseltmiş.

– Ya melun, insan yüzüyle yüzü olarak yaşamış işte, lanet olası! Mezarı yılanlar çiyenler yuvasına dönüşesice! diye beddua etmiş halk ona şimdi. – Bak sen ona, yürek kanıyla yazdığını yalan boyayla kaplamış utanmaz! diye nefret etmiş. – Usta gerçekten de, kendisinin imzasını yürek kanıyla (620) yazarmış. Evet evet o bütün boyalarına da kendinin yürek kanını eklemiş. Üstelik onlar sonsuza kadar solmuyorlar da silinmiyorlar da, deyip doğrulamış.

– İşte bu halkın «eğik iş, kırk yıldan sonra da bilinir» dediği işte bunlardır. Sen ne düşünüyorsun?

«Usta ve Çıracak» hakkındaki hikâyeyi Hasbulat amca böyle bir (625) soruyla tamamladı: – Gerçekten de ilginç bir hikâyeymiş, diye sürekli bana gözünü dikip durdu...

Temmuz, 1964.

2.2.1.2. *Sevgi ve Nefret*

I

(630) Eskiden, çok eskiden olmuş bir olay bu. O zamanda hâlâ bizim atalarımız göçebe bir hayat yaşamış. Yaz boyunca yürüyüp hatta büyük deniz kıyılarına kadar gidirmiş onlar. Doğrusu, sürü sürü at güdüp, uçsuz bucaksız ormanlar, ovalar gezip yaz boyunca bunu yaşama mutluluğu herkese de nasip olmazmış. Fakire, elbette sürüyle at da tulumlarca kımız da ak keçe çadırlar da nasip olmamış. Ömrünü o yayla da geçirip, kımız içip, kuray dinleyerek (635) geçiremezmiş. Her nasıl olduysa böyle bir gün görmüş. Farz edelim ki, benim anlatacağım olaydaki insanlar balıkçılarmış. Ural'dan çok uzakta, gök deniz boyunca yaşamış onlar. Denizin sakin bir geçidinde, kırlangıç yuvaları gibi balçıktan sıvanıp, çıplak kaya taşlara yapıştırılarak yapılan toprak evlerde ömür geçirmişler. Evet, çok yüksekte, sadece kartalların ev kurduğu sivri kayalar arasında, küçücük balıkçılar köyünde...

(640) Ve aşağıda, çok derinde, uçsuz bucaksız büyük bir deniz yükselmiş. Deniz bir şimşek kıvılcımlarıyla birleşip, ateşli felaket olarak göğe yükselmiş, bir eriyen kurşuna dönüşüp cehennem ateşi gibi fişkırmış, bir karnı doyan bebek gibi el ovuşturup derin bir uykuya dalmış. Böyle zamanda denizin üstünde hayret verici gurur ve muhabbet sessizliği, tekrarlanmayan nazlılık devam etmiş. İşte böyle bir zamanda Deniz'e Güneş âşık olmuş. Güle oynaya, onun (645) üstüne altın taşlardan işlenip, değerli taşlarla süslenip bezenmiş güzel tüller yapmış.

– Denizbike, ben senden gözlerimi alamıyorum. Ben sana yüreğimin en sıcak nurlarını veriyorum, hatta kendim donmaya da hazırım. Yalnız sen değişme. Her zaman böyle nazlı sakinliğe dalıp, mavi beşikte yat! diye yalvarmış.

Denizin geceki sihirli sakinliğine Ay âşık olmuş. Ona, severek ve överek (650) gümüşle süslenmiş sırmalı kıyafetler giydirmiş.

– Güzel Deniz, sana bundan daha uygun bir giysi yok. Nasıl hoş bir alımlılık, nasıl sırlı bir güzellik ekliyor o sana. Nasıl ulu bir sessizliğe dalıp uyukluyorsun sen bu giyside, her zaman sadece işte bu giysiyi giyip, bin türlü nur saçarak ışıdayıp uyu. Ben seni sadece işte bu hâlinle seviyorum. Anla! demiş Ay.

(655) – Olur, olur... Sepsessiz, alımlı, nazlı olurum deyip örgülü saçlarını vurarak ışıdamış Deniz. Sakin, saf, güzel tatlı uykusuna devam etmiş. Ay ile Güneş birbiri ardına onun baş ucuna konmuş. İki âşık kederlenip, oflayıp onun rahatça uyumasını sağlamış.

– Ah nasıl rahatlık, nasıl nazlılık! Güzel alçakgönüllülük! diye tekrarlamış onlar. – Kim (660) kıyıp bu sevgi sakinliğini bozar! Kim bozar onun gururlu sessizliğini! Yok, bu sihirli güzellik bize sonsuza kadar hediye edilmiş...

İşte bir zaman bir yerlerden, çok uzaktan, mavi dağlar ardından, kara bulut çıkmış. Onun ardınca, kanatlı küheylanına binerek Fırtına gelmiş. Yeri titretip, yüreği sızlatıp hızla hareket edivermiş. Deniz derin uykusundan uyanıp, gözünü açmış. İkinci defa (665) hareket etmiş Fırtına. İkincisinde artık Deniz coşup, dalgalanmış. Üçüncü defa kulağını sağır edercesine bağrıvermiş Fırtına:

– Uyan! Sevin, coş Deniz-can! Biliyorsun işte, ben seni sadece dalgalı zamanında seviyorum. Anlıyorsun işte, bin yıl susup sessizce yaşamaktansa, bir gün coşkunlaşıp yaşamının lezzetini! demiş. – Haydi çabuk ol, coş, hareket et, yarış benimle!

(670) O zaman Deniz, uykusundan tamamen uyanıp, kudurmuş. Fırtına'ya katılıp, vahşi bir mutlulukla, yer titretici bir sesle gülüvermiş:

– Doğru söylüyorsun Fırtına.. Bin yıl sessizce yaşayana kadar, bir gün dalgalanarak ve coşarak yaşamak daha iyi!

Deniz bir sağa bir sola sallanıp Güneş'in üstünü kapladığı değerli altın taşlı tülleri parçalayıp fırlatmış. (675) Ay'ın giydirdiği gümüşle süslenmiş sırmalı kıyafetleri çıkarıp atmış. Sonra zincirden kurtulan yabani hayvan gibi bağırmaya, çınlamaya, Fırtına ile

karşılıklı hareket etmeye başlamış. Gümüş süslü taşlarla bağlanan zincir örgülü saçlarından yığın yığın dalgalar yapıp, bağırarak ıslık çalıp sessiz kayaları tuzlu suyla yıkamış, yelkenli gemileri kuş tüyü gibi uçurarak oynatmış, dalga geçmiş, sonra gelip taşlara çarparak küçük parçalar hâlinde bölmüş, sahillerden taşıp, ovaları basmış...

(680) Böyle yaşamış Deniz. Fırtına ile bir olup dünyanın altını üstüne getirmiş.

Ama sessizliğin ebedî olmadığı gibi, coşkunun da sınırı varmış. İşte yavaş yavaş Fırtına dinmiş. Deniz de sakinleşmiş. Yeniden, genç bir çocuk gibi el ovuşturup, dostlarına sığınarak, tatlı uykuya dalmış. Tekrar Ay ile Güneş'in tarafına ara sıra nazlı bakışlar göndermiş.

– Ah, nasıl sevgi sessizliği! Nasıl nazlı alçakgönüllülük, sakinlik! diye büyülenmiş (685) Güneş tekrar. Onun göğsünü tekrar altın süslerden işlenmiş değerli tüllerle süslemeye başlamış.

– O sihirli güzellik! O bitmez tükenmez sihirli coşku, ilham çeşmesi deyip tekrar övmeye başlamış Ay. Ona tekrar altın ve gümüşle süslenmiş kıyafetler hediye etmiş...

Ne söylemek gerek? Âşıklar işte! Sevgi hepsini unutturmuş. Hepsini de (690) affettirmiş.

Şu hain ve nazlı Deniz'e sonsuz âşıkların arasında, eski balıkçılar köyünün en meşhurlarından birisi olan ihtiyar Yulaman da varmış. Yalnız, onun sevgisi Ay, Güneş ve Fırtına'nın sevgisinden daha farklıymış: – İhtiyar Yulaman Deniz'i, bütün hâlleriyle hep aynı şekilde sevmiş. Şimşek kıvılcımlarıyla kucaklaşıp, bin başlı ejderhaya (695) dönüşüp bağırdığı zamanda da, değerli taşlı, altın süslü tüller takıp, gümüş ile süslenmiş kıyafetler giyip, Ay ve Güneş ile birbirine bakış attığı zamanlarında da, günahsız çocuğa dönüşüp tatlı uykuya daldığı zamanda da hep aynı şekilde, ayrı ayrı sevmiş o Deniz'i. Onun için Deniz'in çirkin ve neşesiz zamanı hiç olmamış. Evet, gerçek âşıkmiş o ihtiyar Yulaman. Bu yüzden bütün ömrünü deniz kıyısında geçirmiş. O her gün sabahtan akşama kadar onun (700) yanından bir adım dâhi uzaklaşmamış. Elbette Deniz, ahenksiz kız, ihtiyarı çeşitli şekillerde karşılamış. Bir zümrüt ışığı saçarak göze çarpıp ıslıl ıslıl parlamış, bir kasırga olup savrulmuş, bir ejderhaya dönüşüp bağırmış. Ama ihtiyar Yulaman yine de onun yanına gidirmiş. Melez çamından oyulup su kuşuna benzetilerek yapılmış olan, kendisiyle akran gemisine oturup, Deniz içine balık avına çıkarmış. Ama yaşlandığında, elleri gemi küreğini tutmayı (705) reddetmeye başlayınca, her gün olta alıp, Denize başını uzatıp, ayak

bükerek, rahat geniş getiren ineğe benzediği için «Taşhıyır» denilen alaca kaya üstüne çıkıp, ayağını aşağı sallandırarak oturmuş. Işıldayıp, sararan ak sopaya bağlanan uzun kemerli oltasını, acele etmeden yemleyip, denize fırlatmış. Zamanla kısılp, her zaman gülümser gibi olan güzel bakışlı simsiyah gözlerini denize dikmiş...

(710) «Evet, bugün nasıl rızık verir ona sevgili Deniz'i? Nasıl güzel balık hediye eder? Yoksa bir tane bile balık vermez mi? O zamanda ihtiyar Yulaman küçücük torununa, ne yedirir? Aynı zamanda Zölhize'si rıziksız kalır mı bugün? Yok, bunun olması mümkün değil. Onun sert mizaçlı ama cömert Denizi, böyle katı yürekli olmadı. İhtiyar Yulaman'ın torununu, güzel Zölhize'yi, bir gün bile rızıktan mahrum etmedi. Bu defa da boş çevirmez, (715) boş elle döndürmez onu merhametli Deniz'i...»

Her gün, her ay, her yıl böyle umutla gelmiş ihtiyar Yulaman deniz kıyısına. Onun aydınlık ümidi hiçbir zaman yerle yeksan olmamış... Bir gün ihtiyar Yulaman, her zamanki gibi erkenden kalkıp deniz kenarına gelmiş, Taşhıyır'ın boynuzları arasında, kendisinin sevdiği yere çıkıp oturmuş. Oltasını okşayıp, iyi kullanıp denize fırlatmış. Yalnız, onun (720) iyi gören gözleri, evvelki gibi balık tutmak için sabırsızlıkla bekleyip, olta şamandırasına bakışlarını yöneltmemiş bugün. Gözler, oltayı ağzına alacak balığı değil, aksine nicedir, belirsiz bir taraftan, denizin dibinden gelip çıkacak birilerini sabırsızlıkla beklemişler, bir şeyler isteyip bulmaya çalışmışlar. Evet, onun sadece gözleri değil, hatta koyu uzun kıllı kaşları da, ak yeveli dalgalara benzeyen keçi sakalı da tamamen kasa dönüşüp, kuruyan ağaç dalı gibi (725) kalan küçük gövdesi de düşünceli bir arzuda takılıp kalmış. İlk bakışta, kayanın tepesinden uçup yükselmeye hazırlanan ihtiyar kartalı hatırlatmış onun bu oturuşu. Ama deniz aynı. O güzelce dalgalanıyor, gümüş kanatlarıyla Taşhıyır'ın toynaklarını yıkıyor, olta şamandırasını yavaşça daldırıp çıkarıyor ve onu tamamen dibe çekip alıp gidiyor.

(730) «Olta şamandırası battı! Balık kaptı!»

Ah nasıl heyecanlı bir mutluluk deyip sonu gelmez güzel bir heyecan oluşuyordu İhtiyar Yulaman'ın gönlünde bu düşünceden! Belki, o artık böyle sevinir! Şimdi de çocuklara has bir sabırsızlıkla oltasını denizden çekip alıyor. Güneşin parlaklığında ak kalay gibi ışıldayıp hareket eden balığı, sincap hızıyla kaparak alır ve çok kanaatkâr olup, yüksek sesle şarkı söyleyerek, onu sulu (735) kovaya fırlatır! Sonra tekrar saf yürekli ve mutlu bir yüzle oltasını yemleyip denize atar... Tekrar olta şamandırasına gözünü dikip, sessizce gülümseyerek oturur!

Yok. Ömründe ilk defa, ihtiyar Yulaman bugün, bunların hepsini unutmuş. Zaman zaman hatta kendini de unutuyor gibi, şu anda denize düşmüş ve uzun zamandır yaşamıyormuş gibi, yok olmuş gibi... Ne olmuş ona. İhtiyar Yulaman'a? Balık (740) tutmaya mı, yoksa düşünmeye mi gelmiş o deniz kenarına? Deniz gibi, uçsuz bucaksız girdaplı düşüncelerin dibinden nasıl ağır katmanları alt üst eder, kimlerle sırlaşır uzun zamandır yaşadıklarını huzursuz gönlü? Çok eskiden, eski Ural'da yaşayan ünlü nesli hakkında düşünüyor mu o? Deniz kenarını kendine yaşam meskeni yapmayı seçen cesur atalarını hürmet edip, aklına getiriyor mu? Nasıl denizde balık gibi yüzmüş, yelkenli gemilerde balık tutarak (745) kısa mesafeyi çaprazlamasına sallayan kahraman komik yiğit Yulaman'ı özleyip hatırlıyor mu o? Ey güçlüydü işte o Yulaman. Onun kuğu boyunlu, yelkenli hızlı gemisi yıkılmayı da batmayı da bilmedi. Evet, nereye giderse gitsin, deniz üstünde yol düz ve rüzgâr yöndü onun için. Ve balıktan geminin beli bükülürdü... Ey, erkekti işte o Yulaman, gerçek bir erkek...

O değil miydi ki? Peki bayramlarda fırtınaya çaldırıp, dağa yankılatıp şarkı söyleten (750) yiğit kimdi söyleyin? O, Yulaman değil miydi!

Peki sevgi! Evet, kader ona sevginin deniz gibi derinini, dağ ırmağı gibi taşkınıni, bahardaki gök gibi doğallını hediye etti. Ah eşim, eşim!

Kır keçisi gibi hareketli, ay gibi güler yüzlü, kırlangıç gibi çalışkan bir kızdı işte onun eşi... Güldüğünde, onun gümüş gibi saf sesinin yüreği heyecanlandırıp, çınlatmasını, (755) koştüğünde süs püsküllerinin nasıl sevinip çin çin ettiğini unutturacak bir güç var mı dünyada? Ah eşim... Neden seni kendi canından fazla seven, senin için yanıp tutuşan Yulaman'ı böyle yapayalnız bırakıp gittin? Neden bütün kaygı ve üzüntüyü sadece onun üzerine attın? Az da olsa üzülmedin mi sen kendi Yulaman'ına eşim?

Evet, çok severek birlikte oldular, birbirlerini severek ömür geçirdi onlar. İki seven (760) yüreğin emaneti olarak Buranşa isimli evladı yetiştirdiler. Güzelliği ve samimiliği Buranşa annesinden, cesurluğu ve insancılığı da babasından almış gibi. Evet güzel, cesur, adil ve yiğit olarak yetişti Buranşa. On altı yaşında babası gibi denizde balık gibi yüzer, yerde geyik gibi koşar, uzağı şahin gibi gören bir yiğit olarak yetişti. Balıkçılar da onu işte bu huyu için sevdiler. İhtiyar Yulaman hastalanınca, balık tutmaya (765) Buranşa ile birlikte gitmek için heyecanlanıp durdular. Evet çok erken yaşta er bir yiğit oldu Buranşa. On sekizde gelin aldı. Yıl geçmeden gelini ona bal arısı gibi sağlıklı, kozalak gibi güçlü bir kız verdi. Ona Zölhize diye isim koydular.

Böyle anlatınca, şarkıda söyleyiverseniz mutluydu Yulaman'ın hayatı. Ey, hiç de geçmez, değişmez gibiydi işte o kıymetli günler... Ama göz açıp kapayıncaya kadar (770) hepsi de hissettirmeden yok oldu. Acaba, gerçekten de, sadece rüya mıydı o zamanlar? Evet, çok tatlı ve çok facialı da, sadece rüya değil mi bunların hepsi?

On altı yıl! Tam on altı yıl. Zöhlize o zaman henüz iki yaşındaydı. Şimdi on sekiz... Kaç zaman geçip gitmiş! Ama yüreğinin yarası hiç iyileşmemiş... Ey, eğer yüreği ele alıp bakmak mümkün olsaydı... Onda, pek çok yaradan işte bugün bile, hâlâ kanın (775) aktığı görülebilirdi... Elbette şimdi yürek ele alınıp da bakılamıyor. Elbette şimdi birinin yürek yarası, diğerlerine görünmüyor. Yoksa, bu dünyada insanın yüzünde mutluluk ve umut denilenin izi görünemezdi... Bir an bile gülümseyemezdi insanoğlu... Ey, çok korkunç olurdu o zamanda hayat.

İhtiyar Yulaman'ın bugün gibi hatırasında: O gün de işte böyle sakin ve dalgasız bir (780) gündü. Denizin üstü, karamsı gök bir renge girip, kızdırılmış tava gibi tepki veriyor. Tuz kokulu buhar havaya yükselip, damağa yapışıyor. Uzakta, ufuk çizgisine çekilen ip havluları gibi, kızılımsı sarı bulutlar hareketsiz asılıyor... Birden ağır kaldırmaktan beli incindiği için hareket etmeden yatan ihtiyar Yulaman'ın gönlüne endişeli düşünceler geliyor.

– Yoksa, oğlum bugün denize çıkmayacak mısınız? diyor Yulaman. – Fırtına kıpırdamak (785) istemiyor. Çok fazla coşuyor işte yavrum!

Buranşa gençlere has bir gamsızlıkla gülüyor.

– Baba, iyi evde sen beklersin şimdi. Bir şey olur da, biz zamanında geri dönemsek, kadınları ve çoluk çocuğu sakinleştirmeye insan var, deyip yarı alaylı şaka yapıyor.

– Doğru deyip destekliyor balıkçı Gilman. – Benim beş çocuk. Beşi de küçücük. (790) Akıl öğretecek insan yok. Sen, Yulaman abi, benim çocuklara da göz kulak olursun artık.

– Buranşa ile gerek olursa, fırtınayı da geçebiliriz deyip korkusuzca doğruluyor İrigit. – Çıkmayan fırtınayı bekleyip durmak olmaz.

İhtiyar Yulaman her nedense İrigit'i çok seviyor. Hürmet ediyor. Eskisi gibi onunla birlikte zor sınavları yerine getiremese de, ona kendine güveniyormuş gibi güvenir. Bu yüzden, İrigit de (795) gitme taraftarı olunca karşı gelmiyor.

«İrigit Buranşa'yı yalnız bırakmaz. Belayla, kazayla karşılaştıklarında terk etmez. Onlar şüphesiz can dostlar...» diye düşünüyor. Gerçekten de, İrigit ile Buranşa arasında on yaş fark olsa da, onlar akranmış gibi yakınlar. Onların eşleri de can arkadaşlardı şimdi. Bayramı da uğraşı da birdi onların. İrigit'in karısı doğumda aniden ölünce, onların aile yakınlığı daha da artmış gibiydi. (800) İrigit'in on yaşındaki oğlu Aznagol artık hep sözü geçen Buranşalarda oluyor. Buranşa'nın karısı, onu Zölhize'si gibi yakın görüyor. Birlikte yemek yedirir, birlikte uyutur ve birlikte banyo yaptırırdı. İrigit ile Buranşa yarı alaylı birbirini «dünür» diye severler. Hatta Zölhize'nin kulağını Aznagol'a ısırtmışlar. Demek ki, gerçekten dünür de olacaklar. Ömürleri olur, çocukları büyürse, geleneğe göre Zölhize mutlaka Aznagol'un (805) olmalı... Evet, ömür olursa, çocuklar büyürse...

İşte Buranşa'lar gitmeye hazırlanıyor.

– Tamam, sizin dediğiniz olsun, diye anlaşıyor ihtiyar Yulaman. – Yolunuz açık olsun.

– Amin! diyor Buranşa. Balıkçılar acele edip deniz kenarına yöneliyorlar.

Buranşa'yı o gün sahil kenarına kadar annesi, gelini ve kızı uğurluyor. İhtiyar Yulaman, (810) belinden hareket edemediğinden, döşekte yatıyor. Ah, eğer o Buranşasını işte bugün sonsuzluğa yolcu edeceğini önceden bilseydi... Eziyet verecek olsa da deniz kenarına iner, gözü dalıncaya kadar oğlunun arkasından bakakalırdı... Hayır yolcu etmez, onu denizin yakınına dâhi göndermez, onu hatta deniz kenarından tamamen uzağa, Ural'ına, denizsiz girdapsız yerlere, alıp giderdi... Ah, neden insana böyle bela, kaza, kaygı ve üzüntü geleceğini önceden hissetme kabiliyeti (815) verilmemiş! Neden insan kendi durumunu önceden bilip, kaçıp kurtulamıyor ki...

İşte böyle, aniden, dağ gibi ağır bir kaygı yıkılıp düştü Yulaman'ın üstüne. Buranşa bu gidişinden geri dönmedi. Deniz girdabının içinde yok oldu çocuk... Ah Buranşa, Buranşa... Kartal gözlü, aslan yürekli Buranşa! Yaşamak için, baht ve mutluluk için doğmuştun sen Buranşa! Evet ona, uçsuz bucaksız ulu denize, ne yetmiyor? Neden o (820) ihtiyar Yulamana küçücük mutluluğu çok gördü! Merhametsiz elleriyle yolup, kesip aldı. Kulacı ne kadar geniş olsa da, göğsü dar görüyorsun bu denizin! Evet üzüldü, çok üzüldü... Evet o, İhtiyar Yulaman, bağlanma derecesine ulaşmış sevdi işte bu ulu denizi. Evet sevdi. Bütün ömrünü, kanını, canını her şeyini de döktü o ulu denize. Hiç kıyamadı... Ama denizin açgözlülüğünün sonu görünmedi...

(825) Buranşa geri dönmedi. Bir zaman sonra onun gelini İrigit ile kaçıp gitti. Sonra! Annesi vefat etti. Evet, insanoğlunun kaldırabileceği bir üzüntü müydü ki bu! Kaldıramadı eşi, kaldıramadı...

İhtiyar Yulaman'ın kara kurşun gibi küçük ama ağır, sonbahardaki taş gibi soğuk düşüncelerini bölen, aşağıda, çakıllık üstünde, can acıtan bir türkü yankılanıyor... Evet, kaygıyla mutluluk gibi sonsuz, bahar (830) gibi arzulu, gugu çiçeği gibi genç, saf türkü.

Küheylan ata binip, boşa geçen zamana koşup.

Geçip gider güzel gençliğim.

Yüreğimde sevgi özlemleri,

Gözlerimde tuzlu yaş benim.

(835) Ey-y,

Başka yerler bana hiç gerekmiyor,

Geleceksin elbette! Gelecek genç yiğit.

Zölhize türkü söylüyor. Onun torunu, tek başına söylüyor işte bu türküyü! Onun türküsü. İhtiyar Yulaman'ın yapayalnız, ağlayarak, gülererek, türkü söyleyerek ve oynayarak büyüyen Zölhizesi, dedesinin (840) yüreğini paramparça eden böyle bir türkü söylüyor şimdi. İşte aşağıda, Taşhıyır'ın eteğinde, çakıllık üstünde oturuyor o. Onun bal mumundan dökülerek yapılmış heykel gibi esnetilip bükülen güzel ayaklarını deniz dalgaları hassas bir şekilde okşayıp yıkıyor, saç örgülerine takılan gümüş süslerini ve balık pulu gibi süslü taşlarını soğuk rüzgârlı yeller çın çın ettirerek oynatıyor, güneş ışıkları onun koyu, uzun kirpiklerine konup, nazlanarak sallanıyor... Ama Zölhize, adeta bunların birisini bile görmüyor, (845) birisini bile hissetmiyor. Ve hiçbir şey sevindirmiyor, hiç kimse sakinleştiremiyor artık onu. Bütün akli fikri, dileği sadece bir kişiye yönelmiş. Dünyada şu an onun için sadece bir tane mutluluk var. O da Aznagol... Neden şimdi gelmiyor onun Aznagol'u. Neden ak yelkenlerini sallandırıp, ak gemi hemen sahil kenarına gelip yanaşmıyor. Onun can sevdiği, aydan ve güneşten görkemli Aznagol'u, Zühre yıldızı gibi parlamayı, neden şimdi onun karşısına çıkmıyor... (850) Hiçbir zaman gelmez mi artık o? Gelmezse Zölhize ne yapar? Bütün ömrü böyle boşa geçer mi onun?

İşte böyle düşünüp kaygılanıyor ihtiyar Yulaman'ın torunu. Dediği gibi, gerçekten de boşa geçiyor Zölhize'nin genç ömrü. O artık on sekiz yaşında. Evlenme çağı gelmiş.

Buranşa öldüğünde o tam iki yaşındaydı. İki yaşında konuşmayı seven bir kızdı o Zöhlhize. Şimdi (855) on sekiz... Ey, geçen ömür... Büyüdü o kız, büyüdü... Çoluk çocuk sahibi olma zamanı geldi. Küçükken kulağını dişleyen yiğidiyle birbirlerini seviyorlar. Sevmek diye ad vermek Zöhlhize'nin gönül duygusunu anlatamıyor gibi. Evet seviyor çocuk, canını verecek kadar çok seviyor. Geleneğe göre kız küçükken kendi kulağını dişleyen yiğidi değil, ama başka bir yiğidi sevse, büyük dert, ağır facia olmuştu. Annesi babası geleneği korumaya çalışıyor. Kız, bu geleneğin (860) elinden kurtulmak için, hatta bazı zamanlarda ölüme gidiyor... Zor bir durum... Evet, öyle de olmuş. Olan durum bu. Ama burada iş tam tersine. Aznagol da Zöhlhize de birbirlerini seviyor. Ama işte anne baba yerine kalan İhtiyar Yulaman, bu nikahı doğru bulmuyor. Sadece öyle de değil, hiç razı olmuyor... Ey Zöhlhize, bunun sebebini anlasaydı... Yok bu... Evet, Zöhlhize için canını verebilecek olan yiğitler doluyor! (865) Bu anlatılanlar balıkçı yiğitler... Buranşa ile birlikte ölen merhum Gilman'ın büyük oğlu onun için yedi denizi geçmeye hazırdır! Zöhlhize onları görmüyor da, bilmiyor da sanki. Aznagol'dan başka dünyada yiğit yok onun için. İki yıl devam ediyor artık bu mücadele. İki yıl... Aznagol'u ilk kez gördüğünde, Zöhlhize on altı yaşındaydı. Evet, tam türküde söylendiği gibi, on altı yaşında, ilk görüşte âşık oldu bu çocuk... Ama ihtiyar Yulaman çocuk (870) Aznagol'u, ilk on yaşına kadar olanı, burada yaşayan Aznagol'u seviyordu. Günahsız çocuk gibi seviyor, kıyamıyordu. Ama şimdi, işte yiğit Aznagol'u ilk gördüğünde kalbi sevmeyi. Sadece öyle de değil, hiç görmedi. Ne için? Belki, işte o zamanda, bundan altı yıl evvel, İrigit, küçük Zöhlhize'nin annesini kaçırp gittiği içindir? Ey, unutulacak iş miydi bu? Dostunu felakete götürmüş korkaklıktan sonra, şimdi onun kadını kaçırp (875) giden kötü insana nasıl lanet yağdırmaz? Olandan sonra Buranşa'nın batarak ölmesine İrigit sebep olmuştur, belki diye nasıl şüphelenmez! Sonra gelip, eşinin mezar toprağı bile soğumadan çocuğunu terk edip, yabancı bir adamla kaçıp giden annesi hakkında çocuğa ne söylemeli? Nasıl onu dile almalı? Ey, zor sınavlar düştü bu ihtiyar Yulaman'ın ağarmış başına... Ey Zöhlhize, bunları bilseydi... Bilmiyor. İhtiyar Yulaman küçük çocuğun (880) yüreğini yaralamamak için, işte bu zamana kadar ondan annesi hakkındaki gerçekleri saklamıştı o.

– Babamın kaygısından annem de ölüp gitmiş diye bilerek büyüdü Zöhlhize. Komşular da Yulaman'ın iyi niyetli bu sırrını sakladı. Artık Aznagol'un buraya gelmesiyle, bu facialı sır da ortaya çıkar. Zöhlhize'ye artık ihtiyar Yulaman ne diye cevap verir? Kendinin bu durumu yaşamaya mecbur olmasını nasıl anlatır o Zöhlhize'ye!

(885) Evet, başta o böyle endişelendi. Sonra, Aznagol bu gerçek hakkında bir şey düşünmeyince, Zölhize'ye onun kendi annesine, küçük çocuğunu bırakıp kaçan anneye, gelin olup gideceğini söylemeyince, ihtiyar Yulaman'ın gönlüne ilkinden daha da endişeli ikinci bir şüphe düştü.

Demek, Aznagol bu kadar büyük bir sırrı saklayabiliyor. Demek, o aldatmaya, kendinin canından çok sevdiğini bile kandırmaya mahir. Bir kandıran insanın ikinci defa da kandırmamasına (890) inanabilir mi ?

Bunun üstüne Aznagol'un boyunun posunun, görünüşünün tamamen İrigit'in gençlik zamanına benzemesi de ihtiyar Yulaman'ın gönlünde ona ilişkin bir soğukluk uyandırdı galiba.

İrigit de tam işte, şimdiki Aznagol gibi çok sevimli, cana yakın bir insandı. Yumuşak, sabırlı yaradılışlı, itibarlı, insaflı... Bir kez dâhi ses yükseltmez, insanın sözünü (895) bölmez... Büyük sözünü yıkmaz, küçükleri incitmez... Yüzünde her zaman böyle iyi niyetli, alçakgönüllü bir gülümseme parlar. Ona bir bakışta insanın gönlü düşer. Şimdi onun insandan yükseltip, bir türlü iyi işler göstermesini bilmeden, görmeden önce sen onu başkalarından üstün, farklı görüyorsun. Evet, İrigit böyle bir insandı. Evet, şimdi onun yüreğinde en kötü şeytan yaşıyor, insana has yönler fişkirip dışa çıkmaya, insanı hayvandan ayırıp (900) aydınlığa, en gururlu yükseklığe çıkarıp gösterme gereği, zor sınav zamanında işte bu şeytan, onda üstünlük ediyor ve bu delikanlı en zavallı, en alçak can olarak kalıyor, bu şüphe kimin aklına gelirdi ki o zamanda? Göze görünen bir iş, bir kanıt olmadan her insan, hatta çoğu tanıdık, çok şey görmüş geçirmiş ihtiyar Yulaman da ona kahramanlık, güzellik örneği olarak bakıyordu. İlginç... Şimdi düşünsen, ona göre böyle bir düşünceyi uyandıran sebebi bulmaya çalışması da zor. Aynı şekilde alçakgönüllü, (905) saf yürekli bir gülümsemesiyle de başlarını döndürmesi mümkün mü insanların? Galiba gülümseyebilmesi de kendine göre bir ustalık? Ama insanım diyen kişi böyle sahte bir gülümsemeye muhtaç mı? Peki nerede sonra o insanım diyen kişi! En sahte hayatta da, en zor sınav döneminde de kendinden çok diğer insanlar hakkında düşünüyor peki gerektiğinde hiç de tereddüt etmeden insan için boyun eğen büyük yürekli insanlar nerede? Var mı, ne kadar ki (910) öyleleri bu fani dünyada? Az öyleleri, ama her şeye rağmen var. Evet, var öyle güzel insanlar! İnsan için yaşayabilen, insan için ölebilen güzel insanlar var. Bu yönü kıvançlı...

İhtiyar Yulaman, keçi sakalını sıvazlayıp, yüzü özlem ve mutlulukla aydınlanınca düşüncesinin işte bu noktasında uzun süre düşünüp durdu. Uzun kaşlarının altından süzülüp çıkan hareketli iki parça yaş yere akıp düşmeden, av kapanına yakalanan sıçan yavruları gibi, onun yüzündeki (915) derin kırışıklıklar arasında yolunu kaybedip yürüdü yürüdü ve birleşip kayboldu. İhtiyar Yulaman eğilip aşağıya inen başını yukarı kaldırarak güneşe baktı.

– İşte, hiç olmazsa benim Buranşa'm böyle nadir rastlananlardan biriydi. İnsan olarak yaşadı. İnsan olarak öldü... Peki ya İrigit? Püf! Bütün inancı, saygıyı, kıymeti ayaklar altına alıp çiğnedi. Korkaklıktan nankörlüğe, hainliğe kadar ulaştı. (920) Evet, onun işte bu zamanlarda Buranşa'ya yardım etmemesi, kendi canı için korkmasından olmuştur belki... Sonra? Bir adım... Evet, korkaklıktan ihanete de, cinayete de sadece bir adım bu. Yine de işte bu insana inanıyordum. Nasıl inanıyordum! Artık bitti. Şimdi biliyorum, tanıyorum artık öylelerini. Ayna gibi parlayıp görünüyor onlar artık bana. Düşününce görüyorum, gerçek insanın yüzünde hiç bulut çıkmaz, fırtına kopmaz olur mu? İnsan hiç (925) kızmaz, sevmez, yanmaz olur mu? Yok, artık beni, yüz yaşına ulaşan ihtiyar Yulaman'ı, değil küçük çocukları aldatsın bu sonsuz güleç melek yüzler...

Aznagol da tam İrigit'in kendisiydi işte. Gönlüne giriyor. İlk bakışta seni tamamen eritip, hamurdan yumuşak yapıp, el birleştiriyor. Evet, işte bu insana ihtiyar Yulaman nasıl olurda inanıp, biricik torununu, Zölhizesini, verip göndermeye razı olsun! Elma, (930) ağacından uzak düşer mi?

Evet, hayır gelmez bu nikahtan olmaz... Peki, Zölhize'ye bunu nasıl anlatmak gerek? Reddedilmez delillerle nasıl doğrulamalı gönlünün bu ağır şüphesini? Ey Zölhize, Zölhize... Sessizliğinden anlayabilseydin sen güzel dedenin gönlünü. Nerede artık?

(935) Dünyada herhangi birinin gözünde yaş, gönlünde hasret görmek de kolay değilmiş... Ne yapmalı, nasıl Zölhize'yi mutsuzluktan kurtarıp almalı? Ama işte o mutluluğun en ulusundan ulusuna layık bir çocuk...

İhtiyar Yulaman, kötü etkileniyor, kafa sallıyordu.

– Hay! cazip gelmeyen yeri yok işte, çocuğun. O boy... O pos.. O hassas, güzel yürek... (940) Gururlu, korkusuz bir karakter... Hepsi de, hepsi de yerli yerinde... Bir baksan yaşlı annesinin göz kamaştırıcı güzel gençliğini, bir baksan güçlü babasını hatırlatıp mutlu ettiriyor işte o beni... Aynı babasına benzemiş. İki düşünce, iki söz dediğinde

anlaşılmayan bir korkusuzluğu var onun. Kendi gerekli gördüğü iş için kendini helak eder, ama çekilmez...

Dur, ne zamandır kendime has olan işte bu mukaddes karakteri şimdi Zöhlize de görmek (945) beni sevindirmekten daha çok korkutuyor değil mi şimdi? İhtiyarlık! Evet Zöhlize'nin tam işte bu huyundan korkuyorum şimdi. Ne zamana kadar ben onu tutup, önleyebilirim? Uzun zamandır o benim hayır duamı bekliyor. Hissediyorum, kısa sürede bu çiti o yıkıp geçer... Kendi felaketine dosdoğru adım atar. Hayır, durduramam Zöhlize'yi o zamanda... Fırtına sallanan deniz gibi taşar. Hepsini de kırıp, yolup fırlatır... Ne yapayım, nasıl çare (950) bulayım ben bu coşmuş kızgınlığa karşı?

İhtiyar Yulaman son zamanlarda gönlüne ayrıca huzur vermeyen bu zor soruya cevap ararmış gibi, denizin üstüne uzun uzun isteyip gözünü dikti. O anda uzakta, çok uzakta, karamsı mavi dalgalar üstünde, martı gibi sallanan yelkenli göründü. Gözle görmekten daha çok, gönlüyle hissedip ihtiyar Yulaman:

(955) – Ah! diyor. – Aznagol... Evet, bu Aznagol!

İhtiyar Yulaman'ın zayıf ve nasırlı elleri aniden çok hâlsizleşip, salınarak düştü. Oltta takılmış uzun ak sopa yavaşça denize doğru ilerledi...

– Tamam, al şimdi al. Son kalan dostum, oltam da senin olsun haydi hain Deniz! Sen benim güçlü Buranşa'mı da yuttun Deniz. Oltam ne ki! Üzülüyorum... Bir (960) düşünsen, şimdi bana gereği de yok artık onun, diye fısır fısır konuşarak söylendi ihtiyar Yulaman. – Üzülüyorum... Üzüntü de, istek de bitti... Bitmek üzere olan ümidim, son sevincim Zöhlize'm ile birlikte hepsi de yok oldu...

II

Kuşu gibi gururla göğsünü açarak, ak yelkenli gemi, hafifçe (965) dalgalanıp, kıyıya yakınlaştı. Sakin, mavi geçide girip, Zöhlize'nin oturduğu çakıllığın yakınına gelip durdu. Kelebek gibi uçup sığıyordu Zöhlize. Genç çocuk gibi, ellerini çırparak sabırsızlanıp, sahil boyunca koştu. Burada denize gemiyi indirdiler. Kendisi gibi çok güçlü gövdeli, güneş altında yanıp, bakır rengine girmiş bir iki delikanlıyla Aznagol gemiye indi. Burada gemi sallanarak kıyıya yakınlaştı. Tamamen beyazlar (970) giyinip, belini gümüş kemerle sıkan Aznagol, kulacını genişçe yayıp, gemiye yöneliyor. Ama Zöhlize, koşarak yüksek bir taşa çıkmış. Buradan, yüksekte, can atarak bakıyordu. Evet, sadece kanat yetmiyor ona. Eğer kanadı olsa, o şimdi uçarak gidip Aznagol'un omzuna konar, sadece

öyle de değil, Aznagolunun ardından yerin kenarına da uçup giderdi. Ey, sevgi, sevgi... Yulaman'ın yüreği taş mıydı? Anlamıyor mu o (975) torununun hâlini... Nasıl karşı durabilsin Zölhize'nin bu şaşkın sevgisine.

İhtiyar Yulaman, gözlerini sıkıca yumup, Kaçtav yanındaki ihtiyar gibi sallandı. Ayrılıktan dolayı birbirlerine özlem duyan gençler sevine gülüşe kaya üstündeki evlere doğru yöneldi. İhtiyar Yulaman'ın kendisi de, uzun kaşları altından her zamanki gibi çoğalıp yere (980) damlamadan yüzündeki kırışıklıklar arasında yolunu kaybedip giden gözyaşlarını görmek istemedi. Ey gençlik, ey «hatırı olmayan» gençlik... Aznagol ile Zölhize'nin başından geçmiş mi böyle olaylar...

Her şeye rağmen Yulaman bekledi. Umut etti. Zölhize'si Taşhıyr üstüne bakış atıyor ve:

– Dede, haydi, dönelim! diye bağıyor. Evet şimdi... Bunun gibi umutları (985) yerde kalmış mı onun, Yulaman'ın...

İhtiyar Yulaman, taşlaşmış gibi olup susup kaldı. Uzun zamandan beri eziyet çektiren bel ağrısı azarak devam etti. Ayakları da, sırtları da sızlamaya başladı. Bu şekilde uzun bir zaman geçti. Orada hayret verici büyük ateş topuna dönüşen güneşi telaşlanmadan deniz yuttu. Onun ardından ufuğa hareketsiz bulutlardan çizgi çizgi olarak kara kurdele çekildi. (990) Çevreyi gizemli bir hüznün bastı. Ama tepenin üstünde gökyüzü daima bulutsuz. Çok geçmeden orada hilal şeklinde ay çıktı. Sadık kız Zühre yıldızı da, uykusundan sıçrayıp, ay ardınca ışıltı ışıltı parlayıp göğe yükseldi. Karlı dağlar ardından soğukça bir yel esip geçti. Dalgalar her nedense sevinip, yüksek sesle gülüşmeye başladı. Eğri kanatlı martılar:

– Dön! Dön! diye acı acı bağırp, ihtiyar Yulaman'ın baş ucunda döndü. Sonra, ihtiyarı (995) kımıldatan umut kırılıp, bir yerlere giderek kayboldu. Galiba onlar da gece vaktinde yuvalarına döndü. Evet, onların da, hatta martıların da, dönecek yerleri, özledikleri, sevdikleri bekleyen yavruları var. Martılar da hiç şüphesiz dönmeli. O, ihtiyar Yulaman'a, ne için, kim için dönmeli şimdi? Ama işte bir zamanlar onun da, evet, ihtiyar Yulaman'ın da yıldızlar gibi göz alıcı bakışlı eşi, aslan gibi güçlü, evliya gönüllü oğlu – Buranşa'sı vardı! (1000) Evet, sevenleri, bekleyenleri vardı onun da ey... Nasıl mutluymuş ihtiyar Yulaman o zamanda... Evet, olmuş, geçmiş, bitmiş...

İhtiyar Yulaman, başını buz damlaları gibi soğuk olan kemikçil parmaklarıyla kavrayarak, tekrar uzun süre sallandı. Yıllar geçtikçe, daha ağır, daha ağırlı olan iyileşmez yürek yarasını alt üst edip önce Buranşa'nın, onun ardınca bütün ailesinin (1005) felaketini tekrar, bir kez daha gözden geçirdi.

III

...O gün, Buranşa'nın son kez balık tutmaya çıktığı gün, aşırı sıcak ve bunaltıcıydı... Onlar, Buranşa'lar, balık sürüsü arayarak, denizin içine, uzağa gitmişler... Bundan çok geçmeden fırtına kopmuş... Buranşa'nın gemisi rüzgârdan sığınak geçidi ardına düşmüş. O zaman (1010) Aznagol'un babası İrigit'in gemisini fırtına, döndürerek getirip, kıyıya yakın denizin içinden yukarı çıkmış olan kayaya vurmuş. Gemi parçalanmış. İrigit ile Gilman denize düşmüş... O zaman Buranşa batanlara yardım etmek için suya dalmış. Dalgalarla mücadele edip, kıyıya doğru yüzmeye başlayan İrigit'i kendi gemisine almış, ama komşu Gilman o anda biraz önceki geminin kuvvetlice çarpılıp parçalanmasıyla kayaya gidip yapışmış. Buranşa gemiyle ona kadar (1015) gitmeye korkmuş.

– Fırtına benim gemiyi de kayaya vurup parçalarsa, biz ne yaparız? demiş şimdi, çocuk... Gemisini sığınak geçidine sokup, geminin küreğini İrigit'e vermiş ve:

– Sen bizi burada bekle. Ben Gilman ağabeyi yüzerek gidip alıp geleyim. Yoksa, ihtiyarın hâli uzun süre dayanmaz. Onu dalga yıkayıp alıp gider, demiş. Kendi kendini unutup, (1020) öfkeyle haykıran dalgalara karşı yüzmüş. Gitmiş... Ölüm korkusuyla aklını mantığını kaybeden Gilman kayaya sıkıca tutunuyormuş... Zor, çok zor olmuş Buranşa için onun ellerini kayadan çözüp alması... Buranşa onun bir elini çözsede, o diğer eliyle kayaya tutunuyor, hatta Buranşa'nın başını vuruyormuş... İşte bu kavga boynunu almıştır artık çocuğun... Yoksa, Buranşa onun gibi arayı yüzmemiş mi, onun gibi (1025) dalgalara karşı savaşmamış mı... Her şeye rağmen Gilman'ı nasıl kayadan çekip yüzerek gitmiş ki... Ama coşan akbaş dalgalar onun üstünde oynamış. Bir tamamen örtmüş, bir bağıra bağıra geri çekilmiş. Buranşa Gilman abisini taşıyarak yüzmüş ve yüzmüş... İşte bir zaman sonra sığınağa tamamen yakınlaşıp ulaşmış.

– Daha çabuk, daha hızlı yüz Buranşa! Çok kalmadı yüzmeye! diye söyleyip durmuş İrigit. (1030) Kendisi ise yardım etmek için acele etmemiş. Kendi canı için tir tir titreyip, sığınakta, gemide oturmuş. Dalgaya karşı tek başına mücadele uzun süre devam etmiş. İşte bir zaman sonra geçide ulaştım dediğinde, başka bir şekilde hiddetlenen dalga

Buraşaları suya batırmış. Oradan hemen güçlkle geri çekilmiş... Bu kez artık Buraşa ile Gilman dalganın üstüne çıkamamış... İşte böyle yok olmuş Buraşa...

(1035) Peki, ulu denize, hain, acımasız denize, yalnız başına ne yaparak karşı durabilsin artık?

İkinci gün, fırtına durunca, Buraşa'nın gemisinde İrigit tek başına döndü. Ey-y o gündeki kaygılar...

İşte böyle yok oldu Buraşa. Sonra çok geçmeden annesi vefat etti... Oğlunu (1040) kaybetme derdinden gugu çiçeği gibi bir günde çulunu yere serdi, merhume... Sonra Buraşa'nın gelinini alarak, bir gece İrigit kaçıp gitti... Korkaktan bir haine dönüştü... Yani, arkadaşlarının batarak ölmesini kendi gözüyle görüp, yardım etmek için atılmayan sabreden insandan en sonunda bundan başka ne beklenir? Ve İhtiyar Yulaman ile Buraşa nasıl inansınlar artık ona. İnsan demek olur mu şimdi ona işte bunlardan sonra? Ama ihtiyar Yulaman ile Buraşa nasıl inanıyorlardı şimdi ona? İnsanmış diye inanıyorlardı... Ey (1045) körlük... Ey riyasızlık!

Böylelikle dünya bir zaman ihtiyar Yulaman'ı türlüce dallara savurdu... Ay-ay zor oldu ihtiyar Yulaman'a... Dayanmak zor oldu... Ama sabretmek gerekti... Evet, torunu için, iki yaşındaki Zölhize için, yaşamalı, hepsine dayanmalıydı o. Ve o sabretti. Yaşadı. Hatta sağlıklı, açık yüzlü, güleç olarak yaşamaya, Zölhize'yi de böyle büyötmeye (1050) çalıştı... Ah, kolay olmadı bunu yapmak... Yok, kolay olmadı... Bilen, anlayan insana onun ak köpük rengine giren sakalı da bıyığı da, karamsı zayıf yüzüne düşen kırışıklıklar da bu gerçeği apaçık söylüyor işte.

Yine de «sabredince düşler gerçekleşir» diye boşuna söylememiş bu eskiler. İhtiyar Yulaman'ın sabrı da meyvesiz kalmadı. Onun Zölhize'si, masalda söylendiği gibi, ayın büyüdüğü gün (1055) büyüdü. Yedi yaşındayken artık o nerdeyse bütün ev işini dedesinin elinden aldı. Yerleri de yıkadı, balık çorbasını da pişirdi, küle gömüp mayasız ekmek de pişirebildi. Tabii, çok hareketli bir kız olarak büyüdü Zölhize. Kukla oynatan gibi oynardı o bu işlerle. Büyüdükçe Zölhize'nin yardımını da arttı. Dedesine katılıp balık oltası da ördü, ağ da bağladı. Hatta kendiri sıkarak ezip, dedesine gömlek pantolon dokumayı da öğrendi. Sadece o (1060) mu ki. İncecik belini büküp, kendine yelek ve fistan da dikip giydi. Bunun üzerine, güle oynaya, türkü söyleyip dans edip, dedesini de eğlendirdi...

- Tamam... Bu mutluluğu da görecek günüm varmış, diye sevindi ihtiyar Yulaman.
- Bundan sonra aile sahibi olup, mutlu ömür geçirmeyi görsün, diye diledi.

Gerçekten de, Zölhize'ye dünürücü çok oldu. Başta ihtiyar Yulaman:

(1065) – Torunum kimi seçerse benim sevdiğim damat o olur, diye cevap verdi. Ama Zölhize birine de gönül bağlamıyor, kır keçisi gibi hareketli ve muzip bir şekilde güle oynaya yaşıyordu.

– Sen, Zölhize, bahardaki güneş gibi. Her insana aynı güleç yüzle bakıyorsun. Biriyle dâhi arkadaş olmuyorsun, diye öfkeleniyor delikanlılar.

(1070) – Güneşin sıcağı her insana eşit geliyor, diye şaka yapıyor Zölhize onlara. – En iyisi bu değil mi?

– İnsana sadece kendi gönlüne huzur veren güneş gerek işte, güzel.

– Bak sen şuna, nasıl kendini seviyor! Düşün, kendin için güneş istemeye layık mısın sen?

(1075) – Zölhize ile tartışıp onu alt edemezsin, diye ümitsizleniyor delikanlılar.

Zölhize'ye komik geliyor: o mutlu bir şekilde gülümseyip, başını gururla kaldırıp yaşayabiliyor. Ömür böyle geçiyor.

İşte bir zaman, balıkçılar köyü yanındaki sakin geçide tam işte bugünkü gibi, ak yelkenini sallandıran, gemi gelip duruyor. Güçlü gövdeli, çizilmiş gibi kara bıyıklı, (1080) oynamayı gülmeyi çok seven esprili, çok sempatik genç delikanlı, bir çok delikanlıyla kıyıya çıkıyor. Aznagol'un ilk gelişi oluyor bu. Buradan çocukluk zamanında babası ile gitmiş, şimdi delikanlı olunca dönmüş Aznagol. Peki dönmesi ne için ki. Ey-y, taşta dönüşseydim.

IV

...O zamanda İrigit, köyden kaçınca, yakındaki şehre gidip, zengin birinin hizmetine girmiş. (1085) Zengin gemisi de varmış. Zengin sadece ticaret ile değil, denizde eşkıyalıkla da ilgilenirmiş. İrigit bu işte çok arzuluymuş. Aznagol da, büyüyünce bu işe atılmış. Gitgide İrigit kendi de zenginleşip, gemi sahibi olmuş. Şimdi gemiyi Aznagol kendi yürütmüş. Zölhize'nin annesi zengin karısı olarak şehirde yaşamış.

«İnsanın zenginliği bir derece arttığında açgözlülüğü beş kat artar» şeklindeki söz doğrudur. İşte (1090) böyle, sağlı sollu yollarla büyük bir zenginliğe erişip, güzel bir şekilde yaşayıp dururken, bir zaman işte o zamanda terk edip gittiği memleketteki evi İrigit'in aklına gelmiş.

– Bakın şimdi, bir tek şey kaybolur işte servet! diye bağırır, canı uçarak. – Ev sapasağlamdı. Taştan tahtayla kaplanmıştı. Yıkılmamıştır, hiç gecikmeden gidip, birisine satmalı.

(1095) – Deme, diye uyarır karısı. – Satmalı. Para yanına para artsın!

– Olur. Ticaretle kıyı şehrine giderken, kendim durup, satar giderim, demiş Aznagol. – Bir taraftan da doğduğum yeri de görürüm...

İşte bu amaçla gelir buraya Aznagol ilk başta. Burada o beklenmedik bir anda Zölhize'ye rastlar. Ondan sonra Aznagol buraya her gelip geçtiğinde durmaya başlar. Hatta bir (1100) gelişinde gerçek bir istekle mi yoksa öylesine mi, ihtiyar Yulaman'a:

– Dede, ben buraya dönüp sizin gibi balıkçı olarak yaşamayı istiyorum. Sen buna nasıl bakıyorsun? diyor.

– Ben nasihat vermeyeyim. Kanadı varken şahin uçmalı. Burada, kayanın tepesinde, sadece benim gibi kanadı kırılanlar oturur, onların... Onun gibileri de kendilerini kayaya (1105) tutunmuş ipin kopmasıyla, uçamaları da, baş aşağı bırakılıp öldüler, diye kinayeli bir cevap veriyor ihtiyar Yulaman.

«Peki ya sen şahin misin, kuzgun mu? şimdi söylemesi zor...» şeklindeki fikrini aklından geçirip, başını sallıyor.

– Görüşün doğru dede, diye katılıyor Aznagol. Zölhize'nin yıldız gibi mutlu gözleri yaş (1110) saçıyor. Nasıl ağlamasın, Aznagolunu kendi yanında tutası geliyor işte onun.

– Görüşün çok doğru! diye tekrarlıyor Aznagol. – Ben denizde yüzmeliyim. Sadece o zaman, dede Zölhize'yi sen bana verip gönderir misin? Ben onu çok seviyorum. Ben onu alıp şehre geri döneyim.

«Tamam şimdi, küçükken Zölhize'nin kulağını dişlediğini bilmiyor. (1115) Söylememişler. Yoksa, karşı durmak zor olurdu.» diye düşünüyor ihtiyar Yulaman. – Güzel bu gerçeği Zölhize de bilmiyor... diye seviniyor. Yine de kendi Aznagol'a ne diye cevap vermesi gerektiğini bilmiyor daha da şaşırıyor. Aznagol sabırsızlanıyor.

– Ben Zöhlhize’yi seviyorum. Onsuz yaşayamam, diye ısrar ediyor.

Zöhlhize’nin kederlenip hıncahınç dolan gözleri şimdi Zühre yıldızı gibi (1120) alevleniveriyor.

«Ben de seviyorum... Ben de... Onsuz yaşayamam dede...» diye yalvarıyor bu defa.

İhtiyar Yulaman gençlere ara sıra bakıp yine biraz konuşmadan oturuyor. Zöhlhize’nin yürekten âşık olmasını düşünüyor. Aznagol’un sevgisine inanmıyor.

(1125) – Zöhlhize’yi, Aznagol, ben sana verip gönderemem, diyor. – Hiç rızam yok, anlıyor musun, razı değilim!

Aznagol dönüp gider. Zöhlhize hüzne kapılır ve sevdiğine ithaf ettiği türküyü çağırır. Bu türküyü karşı duruyormuş gibi, hep dedesine duyurarak söyleyip durur.

...Ey-y,

(1130) Başka yerler bana hiç gerekmiyor,

Gelecek işte! Gelecek, genç delikanlı.

Bu konuşmadan sonra Aznagol birçok kez gelir. İhtiyar Yulaman «rızam yok!» demekten başka söz bulamıyor. Evet, başka söz bulmak mümkün değil bu yerde. İsteğin de mümkün değil... Sonra, Aznagol gelmez olur. Bir yıl geçer. Aznagol görünmez.

(1135) – Belasından ters yüz olmuş, diye seviniyor ihtiyar Yulaman. – Gelin almıştır. Kendi yaşıtını bulmuştur. Zöhlhize de kendi insanını bulur... Mutlu olur.

Ama iş ihtiyar Yulaman’ın düşündüğü gibi gitmiyor. Zöhlhize başka bir delikanlıya dâhi bakmıyor. Aznagolunu bekleyip, denizden gözünü alamıyor, kederlenip türkü söylüyor.

– Böyle devam ederse, çocuk koyun gibi olur, diye kaygılanıyor artık ihtiyar Yulaman. – Şimdi Aznagol (1140) gelse, karşı durmaz. Bu nikahın sonunun hayırlı olacağına inanasım gelmese de, karşı koymam hiç... Kaderi buysa, karşı durup nereye gitsin, diyor.

İhtiyar Yulaman’ın bu düşüncesini sezmiş gibi, Aznagol onların toprağına tekrar ayak bastı. Ey, nasıl yüce bir şansa denk geldi Zöhlhize. Bunu görmemek, anlamamak, taş mıydı Yulaman’ın yüreği... Bilmiyor mu o sevgiyi yenecek gücün yokluğunu... Evet, (1145) sevgiye nasıl karşı durulabilir? İşte dedesini de unuttu. Ama o, Zöhlhize, çok hassas

yürekli, hürmetli çocuk... Sevdiğini görme mutluluğundan unutuverdi. Hatta o beklemiyor da muhtemelen dedesini... Evet, ihtiyar Yulaman, zamanı gelince biricik hazinesinden de vazgeçti, galiba... Ey kader... ey hayat!

Yine de geri dönmeli, Zölhize'yi son kez görmeli... Dur şimdi, ne için (1150) son kez? Kız çocuk damada gitmez, gidince, misafir olarak gelmez olur mu? Ümitsiz bir insan değildi işte Yulaman! Yaşlılıktır artık, yaşlılıktır. Aslında, söylemesi kolay: seksen yaş – seksen yıl mücadele... Yaşamak için mücadele. – Ey-y... Başka söylenecek bir şey var mı?

İhtiyar Yulaman tutuna-tutuna yerinden ayağa kalktı. Eziyetle Taşhıyır'ın üstünden indi. Ellerini arkaya koyarak, çok zor bir ihtiyatla kaya koynundaki yer evine (1155) doğru yöneldi. Bu onun ömründe ilk kez oltasız ve balıksız geri dönüşüydü.

– Hayırlı olsun... diye fısır fısır konuştu o, korkmuş, birden çok yaşlanmış sesiyle. – Sonu hayırlı olsun...

Onun bu dileği, elbette kendisinin boş elle dönmesinden daha çok, Zölhize ile Aznagol'un ilişkisine yönelmişti.

(1160) V

Üç gün, üç gece düğün vardı. Dördüncü günü Aznagol:

– Ticareti bundan daha uzun süre durdurmak kesemize zarar verecek, diye bildirdi. Zölhize'nin sonu gelmez mutlulukla aydınlanan gözlerine tekrar hüznü düştü.

– Ama ben! Beni terk edip gidiyor musun, canım? diye yalvarışla baktı o (1165) Aznagol'a.

– Seni de kendimle alır giderim güzelim, dedi Aznagol Zölhize'yi kucaklayıp. – Başka yere alır giderim. Orada ben seni altın gümüşe bularım, babamın yanına döndüğünde, sen padişah kızı gibi bezenmiş-süslenmiş olursun...

Bütün düğün boyunca bir söz eklemeyen uyuklayarak oturan ihtiyar Yulaman, yılan (1170) sokmuş gibi silkinip, uyanır gibi oldu. Kara kurşun gibi ağır bakışlarından yaşlar yanağına süzüldü.

– Aklınızı mı kaybettiniz şimdi siz? diye korkup bağırdığını anladı Zölhize bu bakıştan. Çünkü o dedesinin: «deniz çok hain, güzel kadındır. O kadınları ve kızları hiç sevmiyormuş. Eğer biri kadını kahramanlık yapıp, gemiye oturtursa, deniz gemiyi batırıyor. Yalnızca geleneği (1175) bozan diğer kadını terk edersen, gemiyi gönderirmiş»,

diye söylediğini sıkça duymuşluğu var. Bu zamana kadar bir kadının işte bu geleneği bozmaya cesaret etmediğini de biliyor. Evet, biliyor. Sadece onun yüreği bunu anlamaya karşı çıkıyor. Aznagol'un olduğu yerde böyle vahşi bir geleneğin devam etmesine inanmıyor. «Deniz işte, o, her zaman hiddetlenip, gemileri batırıyor. Kadınlar oturmasa da batıyor gemiler. Bunda kim suçlu? Neden o zamanda denize kurban (1180) vermiyorlar. Niye kadının gemide olduğu zaman deniz kudurunca, mutlaka o kadını denize bırakıyor? Onu bırakmasalar da zamanı gelince deniz susardı! Sonsuza kadar coşmuyor işte o» diye zulüm sayıp düşünüyor Zöhlize. Ama bu düşüncesini birine bile anlatmıyor. Aksine, hayret verici gamsızlıkla sevinip gülüyor sadece.

– Endişelenme dede, diyor. –Denizbike beni istemez!

(1185) – İstese de vermem! diye birden kesip doğrulayınca Aznagol.

– Ey, inanabilseydim ben delikanlı senin sözlerine... diye ağır bir feryat ediyor ihtiyar Yulaman.

Sonra bu şüpheyi düşünmeye devam ediyor:

«En zor, en gereken zamanda, baban gibi, başkası hakkında değil, ama kendisinin çok küçük, (1190) renksiz-kokusuz canı hakkında daha çok düşünmesen olurdu işte... Sözde çok cesurlar işte... Yürekten cesurlara daha nadir karşılaşılır...»

Zöhlize'nin annesi hakkındaki gerçeği Aznagol'un şu vakte kadar açmaması da ihtiyar Yulaman'ın şüphanesini arttırıyor.

«Tamam, başta ben Zöhlize'nin gönlünde kendi annesine karşı kötü bir fikir (1195) uyanmasın diye, isteğiyle iki yaşındaki kızını bir ihtiyara bırakıp kaçarak gitmesini söylememişim, diyor... Belki, doğru yapmamışımıdır. O zamanda, diyelim ki, benim kaygıyla sersemleyen başım yanlış düşünmüş olsun, diyor. Ama şimdi Aznagol ne diye bunu gizliyor? Onun bu durumu bilmemesi mümkün değil. Aznagol o zamanda on yaşında küçük bir çocuktuk işte. Biliyor. Çok iyi biliyor. Söylemiyor, seven insanlar arasında sır olması mümkün mü? Ey, (1200) Zöhlize, Zöhlize... Hiçbir şey anlamıyorsun, hiçbir şey görmüyorsun çocuk. Sevgi senin gözüne perde olmuş, nasıl yaparsın? Ne yaparsın?»

Zöhlize'yi göndermek için, sahil kıyısına bütün köy toplandı. Adım atan, oturan herkes de bu hayret veren olayda kenarda durup kalmayı istemedi. Katı geleneği bozmaya, kendi kendini Denizbike denen hain güzelin girdaplı kucağına bırakmaya, kendi kendini

ölüme (1205) düçar etmeye onu mecbur eden sevgi denen tılsımlı gücün sırrını düşünmeye çalıştı. Şüpheli bir dikkatle Zöhlize'nin ardından gözetledi.

Bugün gökyüzü çok mavi, derin güneş ışıkları da çok nazlı, ama denizin üstü, inci saçılmış bilezik taşı gibi, işlemeli olarak, oldukça fazla sevinçli parlayıp duruyordu.

«Ah, hain dost... Biliyorum, anlıyorum ben seni... Senin şefkatsiz sevincini! diye (1210) düşünüyor ihtiyar Yulaman, gözünü denizin üstünden alamıyor. – Biliyorum... Sadece Zöhlize'ye ben bunu anlatamıyorum... Anlayacak gibi de değil bunu...»

Zöhlize de bugün farklı bir güzel, oldukça mutlu. Onun yüzünde parlayan mutluluk, sevgi ışığı gözlerine yansıyor, çoğunu dilsiz bırakıyor, tutulma derecesine ulaşan saygı ve sevgi uyandırıyor. Bundan dolayı onun eski geleneği bozup, gemiye oturup gitmesini (1215) hiç kimse ifade edip söylemeye cesaret edemiyor. Gönülden ayıplasalar da onun yüzüne bir baktıklarında bu gerçeği unutuyorlar. Evet, sihirli bir ışık saçılıyor bugün Zöhlize'nin yüzünden. O mutlu. O sevdiği arkasından bir değil, yedi deniz geçmeye, yedi kat yer altına girmeye, hatta onunla birlikte, onun için yedi kez ölmeye de hazır.

Bütün çocukluğu alçaklığı, tereddütü ve şüphelenmeyi bilmeden geçmiş, saf ve gururlu (1220) olan insanlara has bir şekilde kendi kendini unutup, heyecanla coşarak seviyor o. Onun için Aznagol'dan başka hayat da, yaşam da yok. Ondan başka doğmak da, ölmek de hatta Zöhlize'nin kendisi bile yok. Ay da, güneş de, çiçek de, deniz de Aznagol'un olmadığı yerde yok olur. Böyle olunca nasıl, ne için yaşayabilsin Aznagolundan sonra o! Nasıl yapıp, bazı vahşi geleneklerin asırlarca kalbinden gelen kötü sesi can kulağıyla dinlesin o. Ne (1225) edip kendi mutluluğundan kendisi vazgeçsin! Mümkün değil. Evet, bunu başaramıyor Zöhlize.

Öyle. Zöhlize bu yerde, kadın ve kızlardan ilk kez, sonsuza kadar diye kabul edilen kötü geleneği çiğneyip geçti. Başını gururla göğe doğru yükseltip, güneş gibi parlayıp, gemiye doğru adım adım hareket etti... Kim bilir belki ölümsüzlüğe doğru gitmesi işte bu olmuştur onun. Zöhlize'nin...

Vedalaşma neredeyse sözsüz oldu. Bu uğurlamadan insanların gönlüne (1230) ebediyen yazılı üç şey kaldı: Bunun ilki, –Zöhlize'nin yüzünde yansıyan gururlu ihtişam, sevme-sevilme mutluluğuydu. İkincisi, ihtiyar Yulaman'ın gözyaşlarını tutmaya çalışıp çabalaması, taş gibi sertleşen kırışık, zayıf yüzündeki hayret verici derin kaygı ve umutsuzluk oldu. Ah, Zöhlize görseydi, anlasaydı bu cefalı yüzde neler yazıldığını! Belki,

bu kötü yola çıkmaktan vazgeçirecek güç de bulmuş olurdu o kendinde... Nerede... (1235)
Sevgi onun sadece yüreğini değil, gözünü de bağlamıştı işte...

İnsanların aklından hiç silinmeyecek şekilde girip yerleşen üçüncü şey ak yelkenli büyük geminin ağır ve yavaşça dalgalanıp çok mutlu ışıldayan, zümrüt denizin üstünden sessiz sedasız sıyrılıp, yavaşça rahat rahat gözden kaybolması oldu. Ah, nasıl tılsımlı, sihirli bir manzaraydı o... Uğurlayanlar hatta ak yelkenlerin kelebek kadar kalıp, deniz (1240) üstünde son defa sallanıp geçmesinden sonra bile uzun süre konuşmadan durdular. Evet, ağır, çok ağır bir his bırakıp gitti bu gemi. İnsanlar ölü uğurlamış gibi uğursuz bir sessizlik içinde evlerine dağıldı. Deniz kıyısında ihtiyar Yulaman yapayalnız bir başına oturup kaldı.

Kara kurşun gibi iri, ürkütücü dakikalar, saatler birbirini kovalayıp geçiyordu. Vakit geldi. Güneş tepenin üstüne konup, merhametsizce yaktı. Gidilen yoldaki çakıl taşları, kor hâlinde yanan (1245) köze dönüşüp, ayak tabanını yakmaya, başladı.

Yulaman kıpırdamadı.

Onu bir süre, gün boyu yakmaktan takatsiz kalan güneş, ufuğa kanlı çarşaf örtüp denize battı.

Yulaman kıpırdamadı.

(1250) Yere gece yayıldı. Deniz karamsı gök bir şal sarındı. Yarım ay, bir sürü yıldız yoldaş edip, denizin dibine iniyordu. Gündüz köze dönüşüp, ayak tabanını yakan çakıl taşları şimdi, buz iğneleri olup, ihtiyar Yulaman'ın ayak tabanına battı.

İhtiyar kıpırdamadı.

Şafak yakınlıktı. Muzip yıldızlar tekrar ayın ardından gidip, bir bir denizin (1255) dibinden çıktılar ve göğe çıkıp saklandılar. Doğacak güneşin yoluna kızıl sarı halı döşendi. Yere tekrar güneşin ihtişamı gelmeye hazırlandı.

– Yok, bugünkü güneş benim için değil. Bakamıyorum, göremiyorum ben onu bugün... diye fısır fısır konuştu ihtiyar Yulaman. – Onun gamsız ışıldaması da, deniz, hain, açgözlü deniz, senin güneş ışığı altında göz alıcı bir şekilde parlayan cansız güzelliğin de benim için değil (1260) şimdi... Evet, Denizbike, ben sana ebediyen âşıktım. Artık sen benim sonsuz nefretimi kazandın... Bütün sevincimi, umudumu, tüm ümidimi bitirdin ve bana tekrar ışıl ışıl gelip, parıldamak mı istiyorsun? Haydi, bilmeyenler büyülensinler

senin bu sahte samimiliğine... Ama ben göremiyorum. Ne kadar çok istesem de göremiyorum! Duyuyor musun sen beni, hain Denizbike!

(1265) İhtiyar Yulaman tekrar, Aznagol'un geldiği gündeki gibi, taşlara tutuna tutuna yerinden kalktı.

Ey, ağır, nasıl ağırmış onun kemikleri... Eğer o burada, deniz kıyısında, sonsuza kadar uyusa, hemşehrilerinin onu kaldırıp geri götürmesi, kaya üstündeki mezarlığa çıkarması çok zor olacak işte.... Komşulara, cesur insanlara böyle (1270) eziyet vermek olur mu? Ayak hareket ettiğinde, eve dönüp yatmalı...

O, son gücünü toplayıp, kayaya tırmandı. Güneş yükselmeden önce yer evine dönüp, serin yatağına düştü.

Bu yataktan o tekrar kalkamadı. Komşuları birbiri ardına girip, onun durumunu anladılar. Yemek-su alıp geldiler. Köydeki olayları, balıkçıların nasıl kazançla döndüğünü, kimin oğlan, kimin kız (1275) doğurduğunu, kimin keçisinin kuzu doğurduğunu söylediler. Ama ihtiyar Yulaman'ın tek bir sözünü dâhi duymadılar. O yemedi de, uyumadı da, konuşmadı da. Onun uzun gök kaşları altında gizlenen dikkatli bakışında sadece tek bir soru ölmeden yaşadı:

«Zölhize ne hâldeymiş?»

Ama bu zaman içinde deniz üstünden Zölhize'nin hayret verici mutlu ve korkutucu (1280) belalı dakikalardan kalan kısa ömür yolu parlayıp geçti.

VI

...Ayna gibi ışıldayıp hareketsizce ve sessizce dinlenen mavi deniz boşluğunda tek bir gemi yüzüyor. Kuğu gibi gururla gerilip, yelkenlerini nazlıca sallandırıp yüzüp duruyor o. Aznagol Zölhize'nin dalgalanan uzun koyu saç örgülerini açıp dağıtıyor. İpek gibi (1285) yumuşak, siyah saçlar, Zölhize'nin endamlı boyunu bir kere de örtüp, beyaz ipek gömlek üstüne siyah gölge bırakıyor.

– Su güzeli! diye büyüleniyor Aznagol. – Su güzelisin işte Zölhize! Sana tek bir altın tarak yetmez. Ben sana, o yabancı şehre varınca da altın tarak alıp vereceğim anlıyor musun güzelim!

(1290) Zölhize, küçük çocuk gibi sevinip, âşıklara has gamsızlıkla Aznagol'un boynuna sarılıyor.

– Canım, bana altın tarak gerekmez. Su güzeli olası gelmiyor benim. Ben, işte dağ kızırım. Dağ kızı olarak sev sen beni Aznagol!

Aznagol Zölhize’yi seve-öpe kucaklayıp gidiyor.

(1295) – Doğru söz. Sen dağ güzeli Zölhize! Benim güzelim. Dağın kendisi de, işte parlayan güneş de ay da yıldızlar da benim ki şimdi. Onlar da sadece benim için yaratılmışlar. Kader kendisi onları seninle birlikte ekleyip bana hediye etmek için yaratmış... Denize bak Zölhize, o da benim için mavi sessizliğe dalmış. Soğuk, yavaş yel de benim yelkenlerimi sallamak için yaşıyor bugün. Bu dünyada şimdi sadece benim için yaşamayan bir (1300) güzellik, bir zenginlik ve bolluk yok... Hissediyorum, bu her zaman böyle olacak... Baht, mutluluk, zenginlik, güzellik denilenlerin hepsi de benim ebedi yoldaşım olacak... Çünkü benim yanımda ülkenin en güzel kızı, Zölhize’ m, sen varsın...

– Söyle, durmadan söyle Aznagol diyor Zölhize, mutluluktan coşup. – Anlıyor musun canım, benim yüreğim artık sihirli bir keman gibi, senin bir sözün onun en ince, en (1305) güzel tellerine dokunup sağa sola sallandırıyor, senin sesinden ben kendim de hep bir ezgiye dönüşüyor gibiyim... Anlıyor musun, biliyor musun sen bu ezginin ismini? Biliyorsun... Sevgi! Ay-y, nasıl tatlı, nasıl nazlıymış bu ezgi!

...Gece. Gökte, denizin üstünde, coşan bir fırtınaya dönüşüp birlikte birleşmiş siyah dalgalar ağır yük yükleyip, doğduğu kıyılara doğru yöneltmiş yalnız gemiyi, kaz tüyü gibi (1310) hafifçe vurup, kovup yürütüyor. Yelkenleri, coşan fırtına, çekerek koparıp fırlatıyor. Gemi etrafında, ejderha gibi püskürüp, dalgalar fokurduyor. Birkaç gün boyunca bu acımasız ve açgözlü dalgalara karşı mücadele edip, aklını kaybetme derecesine ulaşan kürekçiler umutsuz bakışlarını su içinde kalan, tavuk hâline giren Aznagol’a bakışlarını yöneltmişler:

– Denizbike kurban istiyor! Görüyor musun, anlıyor musun, kutsal geleneği bozduğun için, o (1315) bizim hepimizi de helak etmeye hazırlanıyor! Ya, şimdi Zölhize’yi ona verip, bizi kurtarırın, ya da seni de onunla birlikte denize atarız! diyor onlar, öfkelenip isteklerini bildiriyorlar. – Daha hızlı son sözünü söyle! Denizbike uzun süre beklemeyi sevmiyor!

Ölüm korkusundan tamamen aklını kaybeden Aznagol sessizce başını eğiyor.

– Demek, razı!

(1320) – Razı!

– Ha-ha-ha! diye yüksek sesle gülüyor siyah dalgalar. – Ha-ha...

Vahşi sevinçten dalgalar kudurup, gemiyle sıçrayıp oynamaya girişiyorlar. Yıkılmamak için çalışıp, gemi çıkığına sıkıca tutunan Aznagol'u, öfkelenip, tuzlu suyla yıkıyor. Ama kürekçiler, birbirini eziyor, yıkıyor aşağıya Zöhlize'nin yanına gidiyorlar.

(1325) Şimdi onlar Denizbike'ye kurban verecek... Denizbike rahatlayacak... Onları yutmayacak. Denizbike'ye sadece kendisiyle yarışmaya çalışan kahraman kızı yutmak kaldı! O kadınları, kızları göremiyor!

...Zöhlize yalnız. O şimdi tanınacak gibi de değil. Üstte altın sırmalarla işlenen kırmızı ipek gömlek, kulakta altın küpeler, boyunda inci mercan kolyeler. Bilekte, (1330) parmaklarda değerli taşlı, firuze kaşlı bilezikler, yüzükler... Ayakta incecik ve sivri başlı nallı, büklüm büklüm işlenmiş çizme, başında incili başlık. Ah nasıl gururlu ve güzelsin! Nasıl yakışıyor ona bu giyinmeler! Sanki, ömrü boyunca o böyle giyinmiş! Gerçekten de, Zöhlize mi bu? Acaba herhangi bir kahraman kızı mı? Evet, kıyafetlerine baksan, ona Zöhlize demek zor. Ama işte gerilmiş yay kaşlar, akıllı cesur bakışlı parlak gözler! Hepsi de onun ki. Evet, sadece Zöhlize'deydi (1335) işte böyle, melek gibi güzel yüz!

Dışarıda üç gün, üç gecedir deniz coşuyor. Ama Zöhlize'nin yüzünü o bir kere bile değiştirmemiş. O hep rahat ve mutlu. Evet, hiçbir zaman var olmayan büyük bir mutlulukla parlayıp aydınlanıyor onun yüzü. Çünkü o seviyor. Çünkü o inanıyor.

Denizin coşması şimdi haddini aştı. Ama Zöhlize'yi bu korkutmuyor. Aznagol'u (1340) can sevdiği varken onun korkunç olması nasıl mümkün? Onun Aznagol'u hiçbir zaman, hiç kimseye zulüm etmemeye söz vermedi mi?

– Göz bebeğim gibi bakıyorum ben sana, güzelim, demedi mi o? Öyle dedi. Bin defa yemin etti. Zöhlize biliyor, inanıyor, onun Aznagol'u bile bile yemin etmiş delikanlılardan değil! Değil! Dur, birileri kapıya vuruyor! Birileri hiddetlenip bağırıyor. Ah, Aznagol'a bir (1345) şey oldu mu acaba? Aznagol'u öldürüp, bu hiddetlenen kürekçiler artık Zöhlize'ye atılmak mı istiyorlar acaba?!

Zöhlize oldukça endişelenerek sıçradı. Koşup kapıya gitti. O oraya varmadan, kürekçiler kapıyı kırıp, onun yanına girdi. Ah, onlar nasıl çok korkunç! Saçları dağılmış, gözlerini büyütüp alın ortalarına çıkmış, ağızlarından beyaz köpükler sıçırıyor... Ne (1350) olmuş? Ne var onlara burada?

– Haydi, seni Denizbike istiyor!

– Çabuk ol! Senin için çocuklarımızın yetim kalmasını istemiyoruz!

Zöhlhize kefen gibi bembeyaz olup geriye doğru çekiliyor.

– Aznagol, canım, kurtar! Aznagol, sen neredesin?

(1355) – O kendi izin verdi. Haydi! diyor kürekçiler.

– Yalan! İnanmıyorum. Siz onu öldürmüşsünüzdür! Oy, Aznagol’um, canım!

Kürekçiler Zöhlhize’yi acımasızca sürükleyip yukarıya çıkardılar. Birileri parçalanmış yelkenlerden aceleyle kefen kesiyor. Diğerleri çok korkuyor, telaşlanıyor, cenaze namazı kılıyor. Nasıl böyle yapmasınlar? Onlar işte müslümanlar. Cenaze namazsız ve kefensiz birini öbür dünyaya (1360) gönderemiyorlar...

– Ha-ha-ha! diye, tekrar sabırsızlanıp, yüksek sesle gülüyor siyah dalgalar. Zöhlhize’nin şaşkın bakışları arzuyla sağı solu gözlüyor.

«Nerde benim Aznagol’um? Aznagol yaşasa, beni incitmez, öldürtmezdi o beni! Ona ne olmuş?»

(1365) O an onun bakışı, çığırk arkasına gizlenip, tir tir titreyen Aznagol’un beti benzi atmış, yüzü ve aklı başından gitmiş, korkak gözleriyle karşılaşılıyor.

– Canım, sana ne yaptılar? Dövdüler mi?

Bağladılar mı? diye üzümlü bağıyor Zöhlhize. – Neden sen beni, kendi Zöhlhize’ni, kurtarmıyorsun? Bırakın! Öldürmeyin onu! Göndermeyin benim (1370) Aznagolumu!

– O kendi razı oldu. Karşı gelme! diyor kürekçiler. – Daha hızlı kefene sarma, cenaze namazı kılma imkanı ver. Yoksa, kafir gidersin! Cehennemde yanarsın...

– Evet, o kendi, kendi! Ha-ha! Aznagol kendisi sattı seni! diye, tekrar hiddetlenip, püskürüyor dalgalar.

(1375) – Gerçek mi bu, Aznagol? diye, son gücünü toplayıp, can acısıyla bağıyor tekrar Zöhlhize. – Söyle, yalan de!

Aznagol konuşmuyor. Tekrar daha da beti benzi atıyor.

– Denizbike seni istiyor. Aznagol veriyor. Başka çare yok. Kadere boyun eğ kızım! diyor bir ihtiyar kürekçi.

(1380) – Gerçek mi bu sözler, Aznagol?

Aznagol, avucuyla yüzünü kapatıp, yere diz çöküyor. Zöhlize her şeyi anlıyor. O an onun yüreğini heyecanlı sevgi yerine çok korkunç acı bir nefret sarıveriyor.

– Ah! diyor Zöhlize nefretine dayanamıyor. – Ah korkak! Ah, hain! Görmeyeyim seni! Görmeyeyim!

(1385) Bu zamana kadar ona aşına olmayan bu güçlü nefret duygusu Zöhlize'nin bütün canını bedenini kör bir bıçakla iyice kesiyor. Onun yarım yamalak duygusu, orta hâlli yaradılışı bilmiyor, yüreğini gerçek kahramanlara has korkusuz gururluluk, bitmez tükenmez güç kuvvet sarıyor. Zöhlize bir sallanmayla kendini tutanların elinden kaçıyor ve Aznagol'un karşısına geçiyor. Aznagol sincap gibi toparlanıp, gizleniyor. Artık Zöhlize'nin sadece yüreği değil, bütün (1390) canı, bedeni tekrar daha güçlü nefret ve iğrenme duygusuyla doluyor. O kendini yeniden tutup almaya, kefene sarmaya niyetlenen kürekçilere hayret verici gururlu ve sakin bir sesle:

– Zorlanmayın, diyor. – Ben kendim atlarım denizin kucağına. Bunun gibi insan artığıyla ben, hatta siz dilerse de, isterseniz de, aynı gemide kalamam. Hoşça kalın, korkak canlar! Bana sizin kefeniniz de, cenaze namazınız da gerekmiyor!

(1395) Zöhlize, bu sözleri söyleyince, Aznagol'a bakıp, gururlu ve acı nefretli bir sesle bağıyor, koşarak gidip gemiden aşağıya, hiddetle bağırarak dalgaların kucağına atıyor... Onun al ipeğe sarılmış incecik güzel boyu posu dalgalar üstünde bir kez daha martı gibi kanatlarını sallıyor ve gözden kayboluyor...

...Deniz susuyor. Dağ dağ dalgalar, kanadı kırılan kartal gibi güçsüzleşip (1400) uzanıyor.

– Hain Denizbike rakibini yutunca sakinleşti, nasıl tatlı bir uykuya daldı, diye büyüleniyor kürekçiler. – Her zaman böyle o. Kurban verildiğinde susuyor...

Kurban vermediği zamanda, zamanı gelince, denizin sessizleştiğindeki özelliğini içlerinden hiç kimse hatırlamayı istemiyor. Ne düşünmeyi ne de unutmayı? Böyle kolay işte. Geleneğe suçu yıkıyorsun ve yüreğinin (1405) sesini bastırıyorsun...

...Beyaz yelkenli yalnız gemi, bir şey olmamış gibi, ağır, nazlıca sallanıp, yoluna devam ediyor. Artık her zamanki gibi, çok güzel görünmeye çalışıp, gemiyi yürütmeye çalışan Aznagol'u anlayan insana ne kadar boş, zavallı ve hain bir insan olduğu hakkında dosdoğru söylenen, anlamsız serçe gözlerinde endişelenme de, üzülme de, vicdan azabı da

(1410) görünmüyor. Ona kendisine ve gemisine tıktırılıp doldurulan zenginliğin sağ kalması için hayvana has olan açgözlü sevinçten başka hiçbir şey yansımıyor...

Ne kadar alçak ve vahşi bir kıvanç! Nasıl boş bir umut! Deniz gibi deniz yeniden coşmaz olur mu, kabarmaz olur mu? Ey-y, daha nasıl bağlanır, sadece gemileri değil, görkemli granit kayaları da titretip hiddetlenir, coşar şimdi o! Evet, altını üstünü döndürüp (1415) dalga dalga sallanır...

İhanet ve cinayet cezasız kalır mı ?

VII

Zölhize'nin öldüğü gece ihtiyar Yulaman'ı sağlam bir uyku bastı. İşte bu gecede o Zölhizesini son defa, aynı uyanık hâldeki gibi, apaçık rüyasında gördü. Ama tan evveli gelince:

(1420) – Ah, Zölhize, Zölhize batma denize diyerek uyandı. – Helak oldun işte. Zölhize! Peki, kim için?

Tabiatın şimdi açıkça belirli olmayan şaşkınlık verici bir tılsımlı sırrı ihtiyar Yulaman'a Zölhize'nin denizde geçen son dakikasını ve facialı ölümünün nasıl olduğunu bu şekilde saçmadan, dökmeden getirip ulaştırdı ve bu acı gerçek ihtiyar Yulaman'ın son gücünü de (1425) çekip aldı.

– Söyledim işte... İnanma, dedim işte... Kartal cinsinden olan kuzgunu yoldaş ettin işte, çocuk!

İhtiyar Yulaman'ın bugünlerdeki uçsuz-bucaksız düşüncelerinin en acısı da, en sonuncusu da işte bu oldu. Bundan sonra ihtiyar Yulaman'ın bittiği zamanda Zölhize'nin türkü sesi, yer (1430) altından geliyor gibi, can acıtan hüznle yankılanmaya başladı.

...Ey-y,

Göğsümdeki acı nefret ateşi,

Gözlerimde kanlı yaş benim...

İhtiyar Yulaman torununun üzüntüsünü can kulağıyla dinliyor, bahardaki kar gibi eriyip, yavaşça, (1435) sessizce dipsiz karanlık dünyasına girip kayboldu. Sabah, her zamanki gibi, durumunu öğrenmeye gelen temiz yürekli komşuları onu donmuş hâlde

buldular. Balıkçıların çıplak kaya üstündeki hüznü bugün tekrar küçücük bir tümsek yükseldi.

Ama, altta granit kayalar koynunda, hayat eskisi gibi devam etti. Büyük deniz, aynı anda gök küheylan olup, fırtınayla yarıştı, aynı zamanda bin başlı ejderha olup, bağıra çağıra (1440) kıyılardan taşı, aynı zamanda mavi salıncakta sallana sallana, güneş ve ay ile bitmez tükenmez nazlı sırra devam etti.

Deniz kıyısına yeni âşıklar geldi:

- Ah nasıl görkemli, gururlu derinlik, güzellik!
- Nasıl tekrarlanmaz, solmaz gençlik! Nasıl güç, kuvvet!

(1445) – Ey, büyük deniz! Sonsuz ve sessiz!

Nisan, 1964

Yomamav

2.2.2. KÜÇÜREK ÖYKÜLER

2.2.2.1. *Başak*

(1450) I

Nehrin güneş ışıklarında parlayıp ıslıl eden çakıl taşlarıyla kaplanan hafif eğik kıyı üstünde, enginde, birbirinden güzel kavak ağaçları yetişiyor. Birkaç kulaç kalınlığındaki bu kavak ağaçları, kendi aralarında yarışıp, güçlü dallarını çok yükseğe çıkarıp, heybetle gerilip uzamışlar. Onların beyazımsı yeşil yaprakları rüzgârsız bir günde de sürekli sallanıyor, (1455) hışırdıyor. Sanki, onlar yavaşça karşılıklı konuşuyorlar da konuşuyorlar. Peki ne zaman bu kavak ağaçları, heybetli dallarını sertçe sallandırıp, korkunç bir sesle gürleyip hışırdamaya başlarlar. Yeryüzünün sepsessiz olduğu zamanlarda da kavak ağaçları, hışırdarlar, sallanırlar. Yaşlılar onlara bakarlar ve gökte tek bir bulut görünmese de:

– Kavak ağacı uğuldamaya başladı, yağmur yağacak sonunda. Ekini daha çabuk toplamak gerek (1460) derler ve çabucak işlere çağırmaya başlarlar.

Ama çocuklar bu kavak ağacı dibini kendilerine oyun, eğlence, hoşça zaman geçirme yerine dönüştürmüşler. Her gün sabahki güneşin ısıtmaya başlamasıyla, bu yer çoluk çocuk sesiyle ve kahkahayla dolar. Onlar gürültü yapmaya başlarlar. Bazıları küçük

taşlar arasından şiltır şiltır akan yumuşak, sıcak sulu nehirde, çamça balıklarıyla yarışmayı ister gibi, nehri çaprazlamasına (1465) bölüp yüzerler ve suya dalarlar. İkincileri daha hızlı olanları, kavak ağacının güzel dalları boyunca çıkıp giderler ve esneyen dallara binip sallanırlar. Üçüncüleri, kavak ağacını çevreleyip, koşuşup duruyorlar. Hebir bunun üstüne kavak ağacının dibine sırtüstü düşüp, yaprakların arasından farklı bir şekilde açık mavi olarak görünen gökyüzünü izlemeyi seviyor. Ve sabahla birlikte çocuklar onu kavak ağacı dibinde yatıp, kitap okuyor ya da kavak ağacının en uzun dalına çıkıp oturmuş hâlde (1470) görüyorlar. O orada, daldan dala geçip, sallana sallana bülbül gibi ötüyor, ıslık çalıyor ya da guguk kuşu gibi öte öte coşup bağırıyor:

– Ah, uçak geliyor, çocuklar! Büyüyünce ben de pilot olmak istiyorum.

Çocuklar kafasını döndürünce yukarıda oturan Hebir’e hayran kalıp, düşüp kalması mümkün mü diye biraz endişeyle bakıyorlar.

(1475) Diğer çocuklardan birisi de Hebir’in oturduğu dala ulaşamıyor. Kuş gibi ötmekte de diğer çocuklardan daha usta. Yetmiyormuş gibi onun her yıl özellikle de dördüncü sınıfı takdir belgesi ile tamamlaması, mandolini de güzel bir şekilde çalması, oyunda, sözde, ustalıkta da bir çocuğu dâhi üstün çıkarmaması ve en disiplinli lider olmasıyla o kendi arkadaşları arasında saygı kazanmış. Arkadaşları onu seviyorlar. Küçükler (1480) onu sadece «Hebir abi» diye çağırıyorlar. Kendi aralarında kavga çıkarsa da onları barıştıran Hebir oluyor. Genellikle, bir şekilde konuşup, anlaşıldığından o kendi akranları ve kendinden küçükler arasında da tanınan bir lider olmuştur.

II

Bu sırada güneş çok erken doğmaya başladı. Ağustos güneşinin sıcak ışıkları, güneyden esen (1485) sıcak, kuru rüzgâr koşuşarak oynayıp duran çocukların damaklarını kurutuyor. Onlardan bazıları kavak ağacı yanında suya giriyorlar.

Ama her nedense gecedен beri burada Hebir görünmüyor. Hatta çocuklar onu evinde de görmediler. O, çocuklar uykusundan uyanıncaya kadar gitmiş.

– Nerede geziyor bu Hebir? diye şaşırıldı çocuklar.

(1490) – Nereye gitmiş? Bu şaşkırtıcı!

Sorular cevapsız kaldı. Hebir’in nerede olduğunu, kavak ağacı yanından neden sıklığı kimse anlayamadı. Ve evlerine gidip sormaya da kimsenin cesareti yetmedi.

Çünkü Hebir'in babası, yaşlı öğretmen Helim abi, hasta yatıyor; gereksiz yere gidip, onu endişelendirmeye biri dâhi cesaret edemiyordu.

(1495) III

Biçerdöver makinisti Şeripov akşamdan beri kendi tarlasında bir çocuğun bir şeyler karıştırıp, yerinde duramayıp gezdiğini gördü. İlk gün buna fazla önem vermedi.

«Geziversin. İşsiz herhangi bir çocuktur» diye düşündü o. Ama bugün, şafakla uyanıp işe başladığı zamanda o, bu çocuğun tarlada gezdiğini görünce, ona (1500) seslenmeden duramadı. İki avucunu boru gibi yapıp ağzına koydu ve bütün tarlayı yankılatıp bağırıverdi:

– Hey çocuk, gel haydi buraya!

Çocuk duymamış olsa gerek, sürekli toprakta eğilerek yürümeye devam etti.

Biçerdöver makinisti tekrarladı:

(1505) – Çocuk, buraya gel!

Bu kez çocuk duydu. Gövdesini doğrultup biraz baktıktan sonra, acele etmeksizin yürüyerek biçerdöver makinistinın yanına gitti.

Ayağına deri çizme, üstüne siyah pantolon, beyaz gömlek giyip, parıldayıp duran kırmızı kravat takmış, daha zayıf yüzlü, cin bakışlı, on bir-on iki yaşlarındaki bu çocuk aynı (1510) biçerdöver makinistinın yanına gidiyordu.

– Sen burada ne yapıyorsun? diye sordu orada biçerdöver makinisti.

Çocuk ona soruyla cevap verdi:

– Siz, biçerdöver makinisti abi, nasıl bu kadar çok başak ayırıp işliyorsunuz?

Biçerdöver makinisti, bu çocuktan beklemediği soruyu nasıl açıklayacağını bilmediğinden, (1515) sadece sert bir ses tonuyla uyarıverdi:

– Abinin işini araştırmak için yaşı genç daha kardeşim, bak hele sen, sen kim ki onun kadar...

– Ben lider dedi çocuk kahramanlık edip, sonra biçerdöver makinistinın konuşmasına fırsat vermeden hızlıca söyleyiverdi: – Abi, sizin bu tarlada ne için çok başak kalıyor. Ama öteki tarlada çalıştığınızda, siz bir tane bile başak bırakmıyordunuz. Ben, burada ne kadar yiyecek kaybettiğini (1520) tam olarak öğrenmek için, bir hektar yerin

başağını topladım. Evet evet, inanmazsanız başkan abiye sorun. Abi siz bence, biçerdöveri daha üstten yürütüyorsunuz gibi. Bakın, anızlar nasıl uzun kalmışlar...

Biçerdöver makinisti bu beklenmedik «soruşturmacıyı»: «Benim işle nasıl bir ilişkin var? Yeni yetme!» diye sövüp göndermek istedi; ama dosdoğru bakıp duran cin gibi (1525) gözler onu bu kabalığı yapmaktan alıkoydu. Ve o, kendi de sezmeden çocukla ciddi bir şekilde konuşmaya başladı.

– Ben biçerdöveri aşağıdan sürerdim de, burada yer daha engebeli kardeşim. Yer düz değil. Bundan dolayı, ne kadar çalışsan da biçerdöver daha üstten geçiyor. Böyle olunca kardeşim, burada başak kalması çok doğal bir durum. Anladın mı?

(1530) – Anladım, dedi çocuk düşünerek. – Benim için şimdi burada başağın çok kalmasının sebebi anlaşıldı. Yine de siz, abi biçerdöverinizi mümkün olduğu kadar daha aşağıya almaya çalışın.

Biçerdöver makinisti yarı ciddi yarı alaylı bir sesle güldü.

– Tamam kardeşim.

(1535) – Ama siz çalıştıktan sonra da başak kalırsa, biz liderler onu toplarız.

Biçerdöver makinisti tarlayı yankılatarak gülüverdi, çocuğa kendisinin mazotlu büyük elini uzattı.

– Anlaşıldı kardeşim, oldu.

IV

(1540) Sabah çok erken oğlanlar ve kızlar koşa koşa kavak ağacının yanında toplanmaya başladılar. Yaklaşık otuz kırk civarı çocuk toplandı. Burada ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıfı tamamlamış öğrencilerin neredeyse çoğu vardı. Kavak ağacının dibi birdenbire hareketlendi ve her bir çocuğun yüzünde belli belirsiz gizemli bir istek görünüyordu. Her birisi normalden daha canlı ve istekli görünüyordu.

(1545) Çocukların hepsinin de elinde çanta ya da torba var. Öncü ve liderlerin hepsi de kırmızı kravat takmış. Çocukların her birisi gözleriyle birilerine bakıyor, herhangi birinin söze başlamasını bekliyor, kendi gönlündeki sorularına cevap bulamıyor, endişeleniyor ama biri dâhi konuşmaya başlamıyordu.

Son olarak ağır gövdeli, hafif hareketli çocuk Marat geldi. O, zamansız (1550) endişelendiği için keyfinin kaçtığını anlatmaya çalışıp, yüzünü keyifli bir hâle getirip, kesesinden kara kalemle düzgünce yazılmış bir kağıt çekip çıkardı.

– Kim yazdı bunu? Uykudan uyandığında, burnumun ucundaki minderin üstünde duruyordu.

Çocuklar meraklanıp onu çekip aldılar.

(1555) İnce uzun boylu güzel çocuk Ferit, Marat'ın omzundan aşağıya doğru bakıp, notu yüksek sesle okuyuverdi:

«Marat dost!

Yarın saat dokuzda kavak ağacının yanına gel. Öncü kravatını takmayı, eline çanta ya da torba almayı da unutma.

(1560) Bekliyorum «Başak»

Ailede en büyük çocuk olduğu için, kendini büyük insan gibi görmeye, bütün işi anlamaya, katılmaya çalışan küçük çocuk Ravil de çantasından aynı kağıdı çıkarıp gösterdi.

Yanağıma soğukça bir şey değdiği için uyandım. Baktığımda yanağımın üstünde beyaz bir kağıt duruyor ve çevremde kimse yok, dedi o gülerek.

(1565) – Ver bakalım.

Ferit, onun elinden kağıdı çekerek alıp, okumaya başladı.

«Ravil kardeş!

Sabah vaktinde kalk ve eline torba alıp kavak ağacı yanına gel. Ben beklerim.

Abin «Başak»

(1570) Üçüncü sınıfı tek dört-beş senede tamamlamış, mutlu, güleç yüzlü kız Ravza da, bu zamana kadar avucunda yuvarlanmış duran kağıdı açıp gülerek okumaya başladı:

«Ravza güzel kır keçisi! Sabah kalkınca kavak ağacı yanına gel. Kendin büyük bir torba al.

Büyük abin «Başak»

Çocukların hepsi birden bir kez daha gülüp eğlenmeye başladılar.

(1575) – Ben de aynı kağıdı aldım!

– Ben de!

– Ben de!

– Ha-ha-ha!

Beyaz kağıt parçaları, beyaz kelebek gibi, çocuk grubunun üstünde uçtu.

(1580) – İşte o!

– İşte!

– Bunu kim yazmış acaba?

– Komik! Ne için, kim bizi burada toplamış?

Kavak ağacının dibinde aniden, bal arısı gibi vızıldayıp hışırdadı.

(1585) – Ts-s-s diye çocukları aniden tuttu Ferit. Aniden kavak ağacının başında, çok yukarıda, guguk kuşu ötüverdi.

– Vay, bu vakitte hangi guguk kuşu ki?

Hepsi de, ağzı açık havaya bakıp, güneşe yansıyan gözlerini kısıp, kavak ağacının tepesine baktılar.

Guguk kuşunun sesi tekrarlandı.

(1590) – Kek-kük, kek-kük! siz yerde, ben gökte!

Çocuklar kavak ağacını kuşatarak koşuşmaya başladılar.

– Hebir işte bu! Hebir!

– Nerede o?

– İşte o, kavak ağacının en ucunda, dalların arasında saklanıyor.

(1595) – İn, Hebir!

– Çabuk ol! Burada bir tuhafılık var!

Hebir kendisini buldukları için sevinip bağırıverdi.

– Şimdi iniyorum!

O kavak ağacının kıpırdayıp, hafif hafif sallanıp duran en ince dalları boyunca baş döndüren (1600) yükseklikten sincap çevikliğiyle aşağıya doğru atıldı ve daldan dala sıçrayıp, göz açıp kapayıncaya kadar yere indi. Çocuklar hep birlikte bağırışıp, gülüşerek onu çevrelediler. Onu her yönden sorulara gömdüler.

– Hebir, «Başak» kim o?

– Kim bize bu yazıyı yazmış?

(1605) – Ne için?

– Sen nerede gezdin?

Hebir yavaşça arkaya çekildi ve kavak ağacı dibindeki büyük taşın üstüne gidip çıktı. Orada torbasından yavaşça bir avuç başak çekip çıkardı ve muzip bir şekilde gülümseyip:

– İşte kim sizi buraya çağırıp getirdi. «Başak» abiniz işte bu o olur şimdi, dedi.

(1610) Çocuklar, güleceklerini de kızacaklarını da bilmeden şaşırıp kaldılar. Hebir aynı zamanda ciddi bir hâl aldı ve her bir çocuğa bir başak tutturdu.

– Bakınız. Nasıl buğday olgunlaşıyor bizim çiftliğin tarlasında.

Çocuklar büyük çiftçiler gibi başağı avuçlarında ovup, saymaya başladılar. Küçük avuçlarında parlayan büyük buğday zerrelere bakıp hayran oldular.

(1615) Hebir, Ferit'e soruverdi:

– Senin kalemin kağıdın var mı?

– Var. Öncü kağıt ve kalemsiz gezer mi?

O çantadan yanlışlıkla aynayı çekip çıkardı. Çocuklar bağırışıp güldüler.

– Göze hoş gelen yiğit aynasız gezer mi, demiş!

(1620) Güzel giyinip, simsiyah saçlarını tarayıp sık sık aynaya bakıp, süslenip bezenmeyi seven Ferit, aynayı öfkeyle kesesine geri tıkip koydu ve diğer kesesinden defterle kalem aldı. Hebir elini arkadaşça Ferit'in omzuna koydu.

– Ben sana bir problem söyleyeyim. Bunu çöz.

– Evet, söylüyorum bak.

(1625) Hebir kendi elindeki başağı gösterdi.

– İşte bu başakta 5 gram buğday var. Ama bizim çiftliğin biçerdöver makinisti Şeripov abi şimdi işlediği engebeli tarlada her bir metrekaare yerde işte böyle dört beş başak bırakıyor. Böyle olunca bizim çiftlik bir hektar yerden kaç kilogram tahıl kaybetmiş olur?

Sınıfta matematikten hiç kimseyi önüne geçirmeyen hareketli Yulay, Ferit'in (1630) çözmesini istemediği için bağırıverdi:

– Eğer yaklaşık olarak beş başaktan sayarsak, iki yüz elli kilogram. İki yarım kiloluk tartı oluyor.

– Doğru dedi Hebir, çabuk cevaba sevinip problemini devam ettirdi:

– Bizim çiftliğin buğday tarlası 250 hektar. Eğer bütün tarlada bu şekilde başak kalırsa, biz tarlada kaç kilogramlık taç buğday yok etmiş olacağız?

(1635) Ferit şimdi kalemi tutmayı da düşünmedi. Çünkü Yulay'dan önce çıkarıp çabuk davranamayacağını o biliyordu. Yulay kısa süre düşündü ve bağırıverdi:

– 67500 kilogram. 670 tane elli kiloluk tartı kaybetmiş olacaktık?

– İşte, anladınız mı, çiftliğe ne kadar büyük zarar gelecek, dedi Hebir. – Değil mi çocuklar?

(1640) – Evet.

– Böyle yok olmasına tahammül edebilir miyiz?

– Hayır!

– Olmaz!

– Başakları toplamak gerek! diye bağırdı çocuklar.

(1645) Hebir'e sadece bu gerekiyordu. O heyecanlanıp, taşın üstünden zıpladı.

– Doğru! Başakların bir zerresini dâhi bırakmadan toplamak gerek.

Sonra daha kısık bir sesle devam etti:

– Kendiniz biliyorsunuz, bizim hocamız hasta yatıyor. Lider abi kendisi çiftlikte, kır işinden boş zaman bulamıyor. Böyle olunca, başak toplama işini örgütlemeyi lider abi bana verdi. (1650) Siz buna razı mısınız?

Çocuklar bir ağızdan bağırdılar:

– Razi!

– İyi olur!

– Bugünden itibaren, siz hepiniz de benim yönetimimde oluyorsunuz, her gün sabah (1655) başak toplamaya gidiyoruz. Akşam olmadan kavak ağacı yanına gelip, oynayıp gezmek yasak. Her bir çocuğa en az bir hektar yerin başağını toplamak için görev verilecek. Ben çiftlik temsilcisi Barıy ağa ile konuştum. O bize orada günlük yemeğimizi ayarlamayı kabul etti. Gündüz geri dönmeyeceğiz.

Her taraftan güzel diye memnuniyet sözleri yankılandı:

(1660) – Çok iyi.

– Güzel.

– Haydi gidelim.

Hebir coşup, öne adım attı.

– Sıraya dizilin arkadaşlar!

(1665) Çocuklar acele edip dizildiler. Ferit şarkı söylemeye başlayıverdi:

Vur davula, vur davula

Marş sesleri uzaktan yankılandı!

Çocukların hepsi bir sestem yükseldiler. Harman yerinde, şarkıyla birlikte adım atıp, tarlaya doğru yürüdüler.

(1670) V

Onlar bugünkü işi tamamlayıp harman yerine geri döndüklerinde, güneş batıp duruyordu artık. Çocukların hepsi güneşte pişip, kına gülü gibi olup kızarmışlar, yorulmuşlar ama her birisi her zamankinden daha çok mutluydu. Onları ana vatan uğrunda sadece kendi görevlerini namusuyla yerine getirmiş kişilere has olan heyecanlandırıcı bir mutluluk kuşatmıştı. Ekip lideri Talip ağa (1675) onların alıp getirdiği buğdayları aynı tartıya koydu.

– Buğdayı da aynı altın zerreleri gibi, dedi o. – Teşekkür ederim çocuklar.

– İşte, gördünüz mü arkadaşlar! diyerek yükseliverdi Hebir sevinerek. – Eğer biz her gün böyle toplasak, çiftliğe ne kadar yardım etmiş olacağız! – Sonra sertçe uyardı: – Sabah vakti, söylenen zamanda, her biriniz yerinde olsun. Peki şimdi kim istiyor (1680) benim arkamdan kavak ağacı yanındaki suya girmek için koşmayı. Bir, iki, üç!

Hebir ok gibi atılıp, harman yerinden koşarak çıkıp gitti. Diğer çocukların bazıları da onun arkasından koşular. Ama kavak ağacı onları, kuvvetli dallarından sallandırıp, altın yapraklarını silkeleyip, sevinçle karşıladı.

Mart, 1947

2.2.2.2. *Güneş Ne Dedi? (1685)*

Morat uykusundan uyandı ve sıçrayıp acele acele giyinmeye başladı. Bir kendisi bir şeylere gülüyor mutlu oluyor, bir giyindiği yerde dans edercesine hareket ediyor. Hatta kendi kendine biraz keyifli bir şekilde türkü de söylüyor.

Bugün uykudan uyanır uyanmaz onun gönlünü mutluluk kuşattı. Evin (1690) içindeki bütün eşyalar da bugün ona bir başka şekilde daha mutlu, daha keyifli ve daha güzel hissettirdi.

– Acaba bugün bir bayram mı ki? diye sordu o kendi kendine.

– Hayır, martın yirmisinde ne bayramı olsun? diye cevap verdi ona içinden bir ses.

(1695) Morat koşarak pencereye gitti. Ve oradan, dağların ardından, şimdi yükselen altın güneş, ona dosdoğru bakıp gülümseyerek selamladı:

– Bayram bugün! Bahar bayramı! Bilmiyor musun yazın başı işte bugün. Şimdiye kadar ben dünyanın güney yarımküresi tarafında gezdim. Ama bugün ekvatoru aştım ve güney yarımküre tarafına, sizin tarafınıza, geldim. Bugün dünyanın her yerinde gece ile (1700) gündüz aynı uzunluktadır. Bugünden sonra artık sizin tarafta günler uzaya, geceler kısala duracak. Evet, bundan sonra ben sizin tarafı her geçen gün daha uzun aydınlatacağım...

– Bahar, dedi Morat epey sevinip. – Bahar geldi! İşte, ne için bugün bayram günü gibi ki!

– Bahar bu, dedi ona mavi gök de gülümseyerek.

(1705) O, şimdi göze çarpan açık mavi bir kümbet olup, çok yukarıdan bakıyordu.

Bembeyaz su buharlarını yukarıya püskürten büyük karınlı tunç semaver de, komidinin üstündeki yuvarlak şekildeki ayna da, hatta vazodaki yapay gül de güneş ışıklarında yıkanıp oynaya oynaya, şu sözü söyledi:

(1710) – Bahar geldi Morat, bahar geldi. Nasıl keyifli! Ve yaz gelince daha keyifli olacak!

Morat, uçmaya çalışan kuş gibi heyecanlanıp, silkindi.

– Ah, seviyorum son bahar gününü!

İşte o an aniden onun gözünün önüne geçen baharki bir sabah geldi.

(1715) Haziran ayının son yarısıydı. Morat, Karaidil Nehri kenarındaki öncü kamplarının birisinde dinleniyordu. İyi okuduğu için, öncü birliği ona ilk izinlerin birisini verecekti. İşte bu yüzden Morat'a bahardaki tabiatın bütün uyanışını, bezenişini güzelce izleme imkanı olmuştu.

Bir gün o çok erken uyandı ve arkadaşlarını uyandırmamak için, ayak ucuyla (1720) basıp, dışarıya çıktı. O, tan sökmeden evvelki zamanda orman manzarasını seyretmek istiyordu.

Dışarıyı biraz soğuk ve yağmurlu. Etraf tekrar aydınlanıyor. Etraf sabahki kuru sis içinde gözden kaybolup, sessizce yatıyor. Bir yaprak dâhi kımıldamıyor, bir ses dâhi tabiatın görkemli huzurunu bozmuyor. Ihlamur ve palamut ağaçlarının yeni tomurcuklanmış yemyeşil taze yapraklarının üstünde, inci gibi ışıltılı eden çiğ parçaları duruyor.

(1725) Oldukça uzakta, ormanın içinde, bir kuş ötüverdi, ona diğeri de katıldı. Orada, uzak olmayan bir yerde, ağaçkakan tok tok etti. Sabahki sis açılıyor, aydınlanmaya başladıkça sesler çoğaldı ve güçlendi. Bütün tabiat uyanıp, hareketlenmeye başladı.

Karıncalar da uykularından uyandılar ve hepsi birlikte işe başladılar. İşte onlar akşam yağın kuvvetli yağmurda toprağın üstüne çıkan solucanları buldular. Ona (1730) her taraftan hücum etmeye başladılar. Bir öne bir arkaya gidip, tekrar tekrar gidip solucanı çıkarmaya ve dişlemeye başladılar. Solucanın hareketli ve iğrendirici kızıl bedeni şişip, hissizleşerek uzandı. Ve avcı karıncalara sadece bu gerekiyordu. Onlar solucanı toplayıp sürüyüp gittiler.

Kara nokta süslü kızıl kanatlı böcek, uğur böceği, Morat'ın önünde duran (1735) uzun otun en ince tarafına gidip kondu.

Morat onu çabucak tutup aldı ve bastığı yerde oynayıp, koşma söyleye söyleye, bir elinden diğer elinin işaret parmağına götürdü.

Uğur böceği, uğur böceği.

Bulut olursa, pus pus!

(1740) Bulutsuz olursa, uç uç!

Uğur böceği bir parmaktan diğer parmağa geçerken yorulsun mu şimdi Morat'ın gönlü olsun diye, iki katlı yay gibi kanatlarını birdenbire açtı ve uçup gitti.

– Uçtu, uçtu! Hava ayaz olacak! dedi Morat gülerek.

O sırada bir yerden çok büyük bir kuzey böceği geldi. Öküz türünün boynuzuna (1745) benzeyen iri yarı boynuzlarını bir defada bir tarafa döndürüp, otların altından yavaşça öne doğru sürünerek gitti... Morat uygun bir şekilde onun ıslık ıslık parlayıp duran kahverengi kanatlarını arkadan okşadı. Böcek, hemen yürümeden durup, ölmüş gibi davranmaya başladı. Morat onu çeşitli şekillerde kımıldatıyordu. Sırtüstü çevirip baktı. Olmadı. Böcek sır vermedi. Bir şey duymamış gibi davranıp yatıverdi. Ama Morat sürekli değmeden durunca, tehlikenin geçtiğine tamamen inandığında, o kımıldayıp kendi yoluna gitti.

(1750) Artık bütün kuşlar da uyandılar. Ormanın içini çınlatıp, bağırışmaya başladılar. Bir bülbül Morat'ın baş ucundaki dala gelip kondu ve zorlukla ses çıkartıp ötüverdi. Ona diğerleri de katıldı.

Ama yalnız guguk kuşu, Akidil'e yıkılıverip oturan çok iri, çok büyük kavak ağacının narin esneyen bir dalına konup hafif hafif, sallana sallana başını bir oyana, bir bu yana (1755) çevirerek ötüyor ve övünmeye başlıyor.

– Kek-kük, kek-kük! Kim çok? Biz çok!

Morat'ın kulağının dibinden bir arı vızıldayıp geçti. Ve yeni açılan ıhlamur çiçeğine gidip kondu.

Bütün tabiat uyandı, işe başladı. Palamut ağacının sık yaprakları arasından (1760) Moratların ak yazlığına altın oklar gibi güneş ışıkları süzüldü.

İşte, hava aydınlanınca, borozancı sinyal verdi. Güneşte yanan mutlu ve huzurlu çocuklar gürültü ederek, oynaya bağıra yazlıklardan koşuşturup çıktılar...

«Ah işte nasıl keyifliydi bizim kampta! Bu yıl da gitseydin oraya...»

Oyunun işte bu yerinde Morat'ın aniden keyfi kaçıp, yüzü (1765) asıldı. O pencereye arkasını döndü.

«Evet, gitseydin tabii ki, ama ben...»

Masanın üstündeki büyük karınlı pirinç madeninden semaverle komidinin üstündeki yuvarlak şekildeki ayna her zamanki gibi gamsız bir şekilde parlayıp, gülerek ona baktılar.

«Evet, onlarda istekli. Ağızlarını ayırıp, parlayıp durmayı biliyorlar, diye düşündü (1770) o, nedense büyük karınlı pirinç madeni semavere öfkelenip, onlara ne! Ama ben dün...»

Morat, bu düşüncesinden kaçıp kurtulmayı istemiş gibi, aceleyle mutfağın yanına çıkıp gitti.

Onun yıkanıp çay içmesi ve çabucak derslerini hazırlaması gerekiyordu. Öğleden sonra ödevlerini yaptığı için okula gidene kadar onun çok fazla zamanı vardı. Bu zamanı doğru (1775) böldüğünde, ona ders hazırlamaya da, dışarıda temiz havada oynamaya da imkanı vardı. Ama Morat sonraki günlerde işte bu zaman da dersten hiç fayda görmemeye başladı. Dersi hazırlar hazırlamaz onun gönlü:

– Dışarıya, dışarıya çıkmalı! Konkize gitmeli, kar kızağında kaymalı. Ah, mutlu da dışarıda! diye sabırsızlanıp tepinmeye başlıyor. Morat dersi yarım yamalak hazırlıyor ve: «Dur, az (1780) oynayayım, kalanını da gelince hazırlarım» diye koşarak çıkıp gitti. Ama dışarıda hepsi unutuluyor. Ders hazırlama gereğini hatırladığında, artık okula gitme zamanı gelmiş oluyor. İşte bu yüzden o dün matematikten iki notunu aldı. Nasıl zor oldu ona. İlk kez işte! Bu zamana dek o daima güzel okudu. Ama bu yıl işte dördüncü sınıfta her nedense kötü okumaya başladı. Başta «beş»ten «dört»e geçti.

(1785) «Dört» hiç de kötü not değildi» diye düşündü o. Sonra öğretmeni ona «üç»ler vermeye başladı. O:

«Üç» artık o üç, «iki» değil, diye kendini rahatlattı.

Ama işte dün yazı tahtasına çıkınca, o tamamen kötü bir duruma düştü. En kolay bir problemi çözmeden bıraktı. Böyle yaparak iki notuna ulaştı. İşte bunun için dünden beri onun (1790) hiç keyfi yok. Şimdi uykusundan kalktığında baharın ilk güzelliğine sevineyim diyecekti ve dün bu notu «iki» aklına geldi ve bütün neşesini tüketti.

«Artık hep böyle olur. Sadece rahat edip oynayayım ve güleyim desen de içinden bir ses:

(1795) – Morat, sen iki notunu aldın! diye hatırlatıp duruyor. Böyle olursa, bana bahar ne diye gerek yaz ne diye gerek?»

Morat, işte bu düşüncelerle meşgul ola ola, yıkanıp, havlu ile kurulanıp, masanın yanına gönülsüzce gelip oturdu. Porselen fincandaki çaya yansıyan güneş ışıkları onu yakmış gibi bir yukarıdaki yazı tahtasında, bir duvarın önünde hoplayıp durup, dans edip oynamaya başladı. Yetmiyormuş gibi yaptıklarına (1800) karşı babası da oradan:

– Oğlum, derslerin nasıl gidiyor? diye sordu.

Bir aylık tatilden, güney kaplıcadan, gerisin geri dönen babası onun şimdi nasıl okuduğunu bilmiyordu.

Morat kıpkırmızı oldu, kızardı bozardı, ama babasına kendisinin nasıl okuduğunu söyleyemedi. Onu (1805) bu zor durumdan annesi kurtardı.

– Morat şimdi kötü okuyor. Hatta matematikten dün «iki» alıp geldi... diye söyledi.

– Öyle mi nasıl? diye endişelendi babası.

– Öyle işte. O, oynamaya çıkıp gidince dönmeyi de bilmiyor. Oyunla işin (1810) zamanını ayıramayan çocuk nasıl iyi okusun?

Babası, çok keyifsizleşip, Morat'a baktı:

– Ama ben oğlum öğrencilik görevini namusuyla yerine getiriyor, işi de boş vermez diye düşünüp rahatça duruyordum.

Bu sözler Morat'ın hassas yüreğine ok olup saplandı. O, suçlu başını aşağı (1815) eğip, sesi soluğu çıkmadan oturdu. Çayın yanında bir keyifsizlik, sessizlik oluştu. Sadece büyük karınlı tunç semaver her zamanki gibi gamsızca cıs cıs etti. Annesinin çayına yansıyan güneş ışıkları da, direnmiş gibi hep yukarıdaki yazı tahtasında oynadılar, yetmiyormuş gibi o anda artık hoşça yukarı yükselmeye hazırlanan büyük güneş pencereden Morat'a doğru dimdik bakmaya başladı. Sanki o da:

(1820) «Ay-vay, kendi üzerine yüklenen işi güzelce yerine getirmezsен, yakınlarının güvenini alamazsan, çok daha zor oluyormuş o!» diye Morat'ı utandırıyor.

Evet, çok zordu o şimdi Morat'a, ona o güneş de bakmıyordu.

Mart, 1947

2.2.2.3. *Yardımcı (1825)*

Yaz günündeki sıcak iş zamanlarında Yemil'in babası birden hastalandı. Çiftliğin en hızlı atı, kahverengi atı, koşup onu hemen bölge hastanesine götürdüler. At arabasına koymadan önce babası Yemil'i yanına çağırdı ve hâlsiz bir sesle:

– Oğlum dedi. – Sen şimdi büyüksün. Kardeşine bak, annene yardımcı ol.

(1830) Babasına üzülen Yemil'in gözlerinde yaş doldu. Ama o göstermemek için çalıştı. Yaşlılar gibi sabırlı bir sesle cevap verdi:

– Ederim baba, rahat ol.

Göstermemek mümkün mü ? O, artık on bir yaşını doldurdu. Şimdi o, evde erkek soyunun en büyüğü olur.

(1835) Hastanede Yemil'in babasını ameliyat ettiler. Ölmekten kurtardılar. Ama o, eve çok çabuk dönemedi. Orada sürekli tedavi edildi. Ama hastaneden çıkınca, ona çiftlikten bir aylık izin vererek uzağa, Ufa yakınlarındaki sanatoryuma, gönderdiler.

– Haydi, tamamen iyileşinceye kadar tedavi edilsin, dedi çiftçiler. – İstirahat etsin. Yemil'in babası çok gayretli ve çalışkan bir çiftçiydi. Onu bütün çiftçiler seviyorlardı.

(1840) – Çiftlik işi için canını vererek çalışıyor o. Yorulup bitap düşmeyi de bilmiyor, diye övüyorlardı.

Yemil'in babası koyunculuk firmasında müdür olarak çalışıyordu. Onun çiftliğinde yetiştirilen ince kıvrımlı yünlü koyunlar dörder beşer kilogram yün vererek her tarafta ün yakalıyorlardı.

(1845) İyileşip dönünce o, çiftlikte tekrar daha iyi çalışacak artık. Yemil bugünü ümit edip, heyecanla bekliyor. O babasını hiç unutmuyor. Daha çok da onun hastaneye gitmeden önce söylediği sözleri Yemil'in kulağında çınlayıp duruyor:

«Oğlum, sen şimdi büyüksün. Annene yardımcı ol!»

Bu sözler Yemil'i büyük insan olmaya, evde annesine yardımcı olmaya çağırdı. Ancak ilk (1850) başta Yemil bu büyüklüğü ve yardımcılığı neyle göstereceğini bilemedi.

«Nereden başlamalı?»

Bir zaman o sabah çok erken, annesinin işe gitmek için yola çıkacağı zaman, uykusundan uyanıp sıçradı ve gözlerini ovalayarak açıp annesine baktı.

– Anne dedi o, ciddi ve güçlü olmaya çalışıp. – Senin yerine işe ben gideyim (1855) olmazsa, sen evde kal emi.

O zamanda çiftlikte çok yoğun saman işi vardı. Yemil’in annesi biçme ardından saman toplayıp yığma işindeydi. Annesi, taşırınsın bir yaba samanın ağırlığı olmaz gibi düşünüp küçük oğluna bakıp, muzip bir şekilde gülümseyiverdi. Ama Yemil tekrar daha uyanık bir hâlde:

Gerçekten anne, ben gideyim, diye ekledi. O anda o, gerçekten de, uykusundan tamamen (1860) uyanmıştı artık.

– Yok oğlum, dedi annesi şimdi gülümsemeden, daha küçüksün. Sen küçük kardeşine bak. Akşam dönünce, sürü geri döndüğünde hayvanları karşıla.

Böyle söyledi ve o hızlıca çıkıp gitti. Yoğun iş zamanında uzunca konuşmaya onun vakti yoktu.

(1865) Annesinin söylediği bu işleri Yemil daha önce babasının sağlıklı olduğu zamanda da yapıyordu. Ama şimdi onun, evde babasının yerine ailenin başı olarak kalan kişinin, daha büyük işler yapması gerekti işte. Nasıl çalışmalı?

İşte bu düşüncelerle meşgul olduğu zamanda, onun gözleri ocağın yanındaki boş kovalara kayd. O annesinin sabahleyin su alıp götürmeye yetişemediğini anladı.

(1870) «Dur su taşıyayım» diye düşündü o. Sırıktaki asılı iki küçük kovayı aldı ve çeşmeye gitti.

Komşu çocuğu Helil onun sırığa asılı su alıp döndüğünü görünce, ellerini çırparak güle güle koşma söylemeye başladı:

Yemil kız olmuş,

(1875) Kız suya gitmiş,

Su alayım derken,

Kum doldurmuş.

Yemil bir söz dâhi söylemedi. Alıp getirdiği suyu büyük kovalara boşalttı ve tekrar çeşmeye gitti. Annesi su alıp geldiğinde büyük kovaları doldurmak için, oraya tekrar iki defa (1880) gitmek gerekiyordu.

Helil sürekli alay etti:

Yemil olmuş Yemile,

Bitmiş artık hâli de!

Yemil çok utansa da, hiç konuşmadı, sabretti. Çünkü annesine yardım edesi, (1885) onu ne olursa olsun mutlu edesi geliyordu işte onun.

O çeşmeye üçüncü kez gittiğinde, artık sadece kendiliğinden gülen Helil'in de bir kova tutup hızlı hızlı geldiğini gördü. O da şimdi Yemil'den esinlenip, su taşımaya başlayacaktı.

– E-e-e! «Helime»de suya gitmiş, diye güldü şimdi Yemil. – İşte böyle olur. (1890) İnsana gülersen, kendin komik duruma düşersin!

– Sen sinirlenme olur mu Yemil, dedi Helil anlaşmalı bir sesle. – Ben de annem işten dönünceye kadar, su getirip koymak istiyorum.

Onlar anlaştilar.

Su taşımayı bitirince Yemil odunluktan çerçöp topladı. Yemek yapmak için patates (1895) soydu.

Akşamleyin işten yorulup dönünce annesi, Yemil'i bu işinden dolayı öve öve bitiremedi.

– Ben evde yapayalnız kaldım desem de, büyük oğlum, yardımcım varmış ne kıymet benim için, diye övündü.

Ertesi gün Yemil'in annesi işe tekrar çok erken gitti. Yemil, kardeşiyle birlikte (1900) annesinin hazırladığı kaymaklı ayranı içtikten sonra, kardeşini her günkü kreşine gönderdi. Oradan dönünce ayran içtiği fincanlarını yıkadı. Kalan ekmeklerini sofraya bezine sarıverdi. Evde her yeri topladı. Döşemeye de su püskürtüp güzelce süpürdü. Su taşıdı. Sonra aile reisleri gibi büyük adımlar atıp, kapı önüne çıktı.

Onların geçen yıl inşa edilen yeni evlerinin dışı, yepyeni ağaç duvarla (1905) çevrelenmiş. Sadece, Helillerle iki aradaki çiti babası tamamlayamadan hastalanmıştı. İşte,

çite çakmak için başları düzleştirilip yontulmuş düz tahtalar çakılmak için hazırlanmış bir şekilde duruyordu.

Yemil daha da çekingenleşerek duvarın yanına gitti. Tahtaların yanında babasının ağaç saplı çekici ve çiviler yerleştirilmiş küçük bir kutu da duruyordu.

(1910) «Sahibi olmayınca nasıl acınası hâlde oluyorlar» diye düşündü Yemil ve bir tahtayı alıp, döndürüp uzun süre bir şeyler düşündü. Babası, dış tarafından çite kadar direkler yerleştirip, onlara bir alttan bir üstten bir sıra dayak sokmuş. Daha sonra işte bu dayaklara, bu tahtaların eğri başını yukarı koyup çivi ile sağlamlaştırmaya başlamış...

Hiç de zor değil. Şimdi bunu böyle sıralayıp çakmak gerekiyor. (1915) İşte böyle yapıp...»

Yemil çekiç ile çivi aldı ve elindeki tahtayı babasının çaktığı bütün tahtaların yanına çok uygun bir şekilde çakıverdi. Ondan sonra daha uzağa gidip, yakınına gelerek yaptığı işin sonucunu gözden geçirdi.

«Güzel oldu. Tam babamın çaktığı tahta gibi» diye düşündü. O işe daha sonra (1920) korkusuzca devam etti. O sırada evlerinden yine biraz önceki Helil geldi. Kapı sürgüsü düşer düşmez bağırıverdi.

– Yemil, haydi su almaya gidelim!

– Gitmeyeyim şimdi.

– Haydi. Balık da tutarız.

(1925) – Gitmemeyim. Gel şimdi buraya. Bu çiti iki kişi birlikte yapıp bitirelim. Bu sizin için de gerekli...

Helil, koşup dostunun yanına geldi.

– Ne diyorsun?

– Buradaki çiti yapıp bitirelim diyorum.

(1930) Helil dostunun her geçen gün, bu kadar çalışmayan birinin yeni işler bulup durmasına çok şaşırdı.

– Biz bunu yapabilir miyiz? diye sordu.

– Bilmem, diye kızdı Yemil, işte babam yapmaya başlamış. Ona bakarak yaparız. Burada hepsi hazır bize sadece tahtaları sıralayıp, çakmak kalmış. İşte (1935) gördün mü,

ilk önce tahtayı almış ve dizmiş. Sonra çiviyle bunu iki yerinden dayaya çakmış ve işi bitmiş. Sonra tekrar böyle. Anladın mı?

– Haydi sonra çalışıp bakarız, dedi Helil, yenilip. – Düzgün yapamazsak bak suçlu ben değilim, sen kendin...

– Olur olur, ben kendim, deyip onun sözünü kesti Yemil. – Korkma.

(1940) Çocuklar hızlanıp işe başladılar. Yemil'in düzleyip, doğrultup koyduğu tahtayı Helil yerini değiştirmeden sıkıca tuttu, Yemil onu çiviyle dayaya çaktı. Uğraşp yardım ettiği için, Yemil pek çok kez Helil'e de çivi çakması için izin verdi.

Onlar uzun süre çalıştılar. Güneş kasten karşı durur gibi, acımasızca yaktı. İşlerini bitirip, su almaya gitsinler diye düşündü o. Ama çocuklar pes etmediler. Sadece güneşin yakması (1945) değil, ayak ve ellerine tahtadan parçalar saplanıp, rastgele çizgiler çizse de, çekiçle parmaklarına sertçe vursalar da başladıkları işleri bitirmeden durmadılar.

Akşama doğru çit tamamlandı. O, Yemil'in babasının çaktığı yer gibi çok düz olmasa da güzel oldu. Yarı yolda kalan iş tamamlandı. Yemil, bunun için annesinin ne kadar mutlu olacağını düşününce düşününce, sokağa karşılamaya çıktı.

(1950) Aralık, 1946.

2.2.2.4. Umut Tomurcukları

İzelguja'nın babasını şehre çalışmaya gönderdiler. İzelguja, üçüncü sınıftan sonra şehir okulunda okumaya başladı. Okul çok büyük ve güzeldi yanında meyve bahçesi de vardı. Öğrenci çocuklar iş saatlerinde işte bu bahçede çalışıyorlar. İzelguja da elbette, sınıfla birlikteydi. (1955) Ama oraya Böryen'den, yüz yıllık çamlı kara ormanlarla zengin bölgeden, gelen çocuklara bu bahçe başta tanıdık gelmedi. Öğretmenlerin ve öğrencilerin her bir ağaca çocuk gibi değer verip, eğiterek büyötmeleri komik geliyordu.

– Bizde, Böryen'de, ağaçlar kendiliğinden buluta degecek gibi olup büyüyor. Peki ya bunlar? Of! diye fırladı o, eğile büküle meyve ağaçlarına aşağılayarak bakıp. – Bizde (1960) mum gibi dümdüz güzel çam ağaçları yetişiyor...

Bahçede sadece bir ağaç İzelguja'nın dikkatini kendisine çekti. Bu, çok büyük olmasa da, yan yana geniş yapraklar açıp böbürlenerek büyöyen yaşlı elma ağacıydı. Elma ağacının güçlü kökleri yere derince geçmiş. Susuzluktan kuruyan ve gri kabukla kaplanan kalın ve güçlü gövdesinden pek çok dallar uzamış. Dallardan küçük budaklar, budaklardan

(1965) taze narın meyve filizleri çıkmış. Bu filizlere kelebek gibi konan yeşil yapraklar sallanıyor. «Sağlam ağaç, diye düşünüyor İzelguja, yere sağlam tutunup büyümüş.»

Ama İzelguja ona güzel ağaç demiyor. Güzel, ona göre, en büyük övgü sözü. Ural'da yetişen melez çamı, sadece çam ağaçlarını, güzel ağaç diye öğrenmiş o. Ama bu elma ağacı da güzellikte neredeyse onlarla yarışır!

(1970) Sonbaharın gelmesiyle elma ağaçlarının yaprakları sarardı ve döküldü. Filizlerinde güçlü gri tomurcuklar kaldı. Bu zamanda artık o İzelguja için diğer meyve ağaçlarından hiçbir şekilde ayrılmazdı.

Kış boyunca elma ağacı böyle yoğun ormanlarda yapraksız bir hâldeydi. Ama, bahar gelince, karın erimesiyle ortaya çıkıp, ağacın kökleriyle yerden tatlı öz suları emmeye başladı. O öz suları, elma ağacının gövdesi yanından (1975) yukarıya, dallarına, budaklarına ve filizlerine tutunarak çıktı. Kış boyunca donan küçük tomurcuklarına girip doldu. Tomurcuklar tomurcuklandığında yumuşadı ve gitgide kahverengi kabukları açıldı. Kabuk altından yapraklar ve pembe, beyaz çiçekler fırlayıp çıktı.

Elma ağacı şimdi İzegulja'nın çok hoşuna gitmeye başladı.

– Güzel ağaç, diye övdü onu şimdi İzelguja. Dedelerini takip edip ağaçların uzunluklarına ve (1980) gövdesine bakarak değerlerini öğrenen İzelguja için elma ağacı burada hep tek başına dikkate değer bir ağaç olarak kaldı. Bu yüzden bahçeye işe çıktığında o, hep işte bu ağacın çevresinde dolandı. Onun dibindeki yeri kazıp yumuşattı. Ağacın gövdesini de kireçle kendi boyadı. Elma ağacının çevresindeki taşları, dalları ve çerçöplerin birisini bile bırakmadan bahçeden dışarı çıkarıp attı.

(1985) Elma ağacı aylar içinde değil, günler içinde değişti. İşte bir zaman sonra çiçeklerini de verdi. Çevreyi beyaz kelebek gibi pembe beyaz çiçekler örttü. Ve filizlerin, çiçeklerin yerinde küçük yeşil elmalar kaldı. Bu elmalar günden güne büyüdü, irileşti ve dolup taşı. Ve artık yaz sonunda kıpkırmızı büyük elmalar olgunlaştı.

İzelguja dayanamadı. Bir gün bu elmaların birisini koparıp aldı. Isırıp baktı. Elma (1990) ağızda eriyordu. İzelguja çok lezzetli olduğundan gözlerini yumup, dudaklarını şap şap etti.

– Ay, nasıl lezzetli!

– Olgunlaşmış bir elma, dedi öğretmeni. Bir elmayı ortasından kesip, İzelguja'ya tohumlarını gösterdi.

(1995) – İşte, gördün mü tohumları da simsiyah. Demek ki elma pişmiş, olgunlaşmış.

– Güzel! dedi şimdi İzelguja. – Bizim çam ağaçları kadar çok büyük olmasa da, yine de güzel ağaçmış bu...

– Güzel meyve çekirdeğinin boyu büyük olmuyor işte diye gülümsedi öğretmen. – Nerede büyürse büyüsün, o kıymetsiz olmuyor. Böyle işte İzelguja.

(2000) İzelguja, bu konuşmayla razı olduğunu gösterip, sadece başını salladı. Çünkü konuşarak cevap verebilmek için onun ağzı boş değil. O büyük elmayı ağzına almıştı.

Ertesi gün öğrenciler okul bahçesinin meyvesini topladılar. İzelguja'nın sevdiği yaşlı elma ağacı en çok elmayı verdi.

Tekrar sonbahar geldi. Elma ağacının yaprakları tekrar sarardı. Kısa sürede kış gelecek. Elma ağacı tekrar (2005) yoğun ormanlıkta yalnız kalacak. Onun narin budaklarında ve filizlerinde tekrar bu güçlü kahverengi tomurcuklar görünmeye başlayacak. Gelecek yılın bütün umudu işte bu küçük tomurcuklarda saklanır. Ağacın ömrü böyle devam edecek...

– Umut tomurcukları, diye adlandırdı onları artık İzelguja. – Elma ağacının yaşama umudu bu tomurcuklardaymış ne kıymetli!

2.2.2.5. Yeşil Yular (2010)

Çocuklar çok eskiden beri bahsi severlerdi. Bir gün bu öncüler toplantısı başlamadan önce, çocuklar arasında çok ciddi bir bahis başladı «Hangi işe yetenek gerek? Ve hangi iş yetenek olmadan da yapılabilir?»

Sınıfta resim çizme ustası olarak tanınan zayıf gövdeli ve narin sesli Gelim (2015) denen çocuk:

– Şarkıcı, dansçı ve yazar olmak için yetenek gerek. Sanatçı olmak için de, onsun olmuyor. Ama bütün diğer işler yetenek olmadan da yapılabilir, diye doğruladı. – Sadece isteğin olsun, dedi. Onun bu düşüncesini kabullenenler de, reddedenler de oldu. Ama ilk söz sınıftaki çocukların hangisinin neye yeteneği olması hakkındaydı. İlkinin şarkı

söylemeye, ikincisinin (2020) resim yapmaya, üçüncüsünün şiir yazmaya, dördüncüsünün satranç oynamaya olan yeteneği belirlendi. Hatta futbol oynamayı, daha çok da kaleci olmayı seven Şakir de yetenekli bir futbolcu oldu. Sadece, çok mütevazı ve sakin tabiatlı Demin bahse katılmadı. Arkadaşları:

– Demin o, okumaktan başka bir şey bilmiyor. Amma okumak için yetenek gerekmiyor. Çalışkanlık olsa (2025) yeter, deyip güldüler.

– Demin konuşmaya bile üşenirdi. Üşengeç o! diye katılanlar oldu. Ama Demin, yaradılışı itibariyle, bu konuşmaları da cevapsız bıraktı. Hiç kimseye bir şey deyip cevap bile vermedi. Sonra arkadaşları onu rahat bıraktılar. Karşılık vermeyen insanın utanmasında komik olan ne var?

İşte tartışma başladı. Takım lideri Samat:

(2030) – Bu tartışma çiftlikteki çukurlara ve hendeklere karşı savaş açmayı evvelden belirledi, diye anlattı. – Bu konu hakkında size şimdi kendimizin sevdiği botanik öğretmenimiz Şahi abi birkaç söz söyleyecek.

– Böyle bakılırsa onlar zararsız gibi. Çukur-çukur, yarık-yarık artık o, çocuklar. Ama araştırıp bakarsanız öyle değilmiş o. Onlar işte tarla yerlerini kazarak eşip, yarıyorlar! (2035) Yağmur ve kar suları işte bu yarıklar boyunca ne kadar elverişli kara toprağı yıkayıp, akıtıp gider? diye acele etmeden konuşarak, Şahi abi çocuklara buna kadar başlarına gelmeyen yenilikler hakkında bilgi verdi.

Çok geçmeden yaz tatili başladı. Öncüler, kendi çiftliklerinin her yerini incelemeye, orada ne kadar yarık, çukur varsa hepsini hesaplamayı amaçlayıp, gezintiye çıktılar. (2040) Sadece hesaplamakla kalmadılar, hatta haritaya da işaretleyiverdiler.

Bir gün bu işle şevkle uğraşırken, onlar köyden yedi sekiz kilometre uzaklıkta olan Kaktav'ın eteğindeki çok derin ve büyük çukura gittiler. Bu çukur Kaktav'ın en derin kısımlarını tutmuş gibi duruyordu. Kaktav'ın tepesinden akan yağmur suları da, kar suları da işte bu çukur boyunca aşağıya doğru akıyordu. Öncüler bu çukuru haritada (2045) koyu kırmızı çizgiyle işaretlediler. Demek ki, en büyük çukur savaşının en önce başladığı yer. Bu işi yapınca, onları artık daha çabuk bitirmek mümkündü. Ama onlar çukur boyunca gitmeyi istediler. Daha çok da bu fikri Şakir destekledi.

– Güneş çok kötü yakmaya başladı, çukurun içi nasıl ferah ve nasıl esintilidir. Haydi, şuraya inip serinleyip çıkalım, dedi. – Çukurun en derin yerinde ne varmış? Orada

(2050) hava nasılmış? İnip anlayalım! deyip heveslendiriverdi. Lider Samat da buna karşı gelmedi. Onun kendisinin de gölgeye inip, serinleyesi geliyordu. Çok geçmeden onlar çukurun daha kısa kenarından aşağı hopladılar. Yukarıda umursamaz Demin yine durdu.

– Ben sizi burada beklerim, dedi o. – Ben güneşte yanmayı seviyorum!

– Demin sadece yeteneksiz değil, üşengeç Demin de işte o, deyip güldü Şakir ona.
– Uyumak (2055) istiyor o!

– Uyku da bir iş! Öyle işte, Demin dost diye şaka yaptı Gelim. Ama Demin karşılık vermedi «Neden boş yere oraya sürüklensin?» diye düşündü ve ayaklarını aşağı doğru sallayıp, kenara oturdu. Arkadaşları gülüşe koşma ileri gittiler.

Çukurun içi daha yuvarlak, çok daha karanlık ve daha nemliydi. Kenarları (2060) dikleştikçe dikleşti. Sürekli daha pürüzlü ve daha çukurlu olmaya başladı. Kimi yerleri üzerlerine yıkılıp düşer gibi olup, gönle bir korku veriyordu. Üste bakarsan, buradan gökyüzü küçük, mavi sofrası gibi örtüsü gibi olup görünmeye başladı. Ama bu yabancı dünyayla şevkle uğraşan çocuklar sürekli daha uzağa, daha çukura inmeye başladılar. O sırada Kaktav'ın arkasından koyu siyah bulut yükseldi.

(2065) «Çok yakmasında bir hikmet vardı» diye düşünüyordu Demin. Huzursuzluk bastı. Sabırsızca adım atıp, kenar boyunca ileri geri yürümeye başladı. «Yağmur yağmadan önce dönüp çıksalar iyi olurdu. Yoksa çukuru su basar!»

Fırtına arttı. Kara bulut dağ başına sığınmış gibi sürekli daha kuvvetli gelmeye başladı. Ama çukurdakiler bunu görmeden, bilmeden geziveriyorlardı. Çünkü orada rüzgâr da, (2070) bulut da yoktu. Ama Demin'in rahatlığı tamamen yok oldu. O, kendine has olmayan sabırsızlıkla bağıra bağıra, kenar boyunca koşmaya başladı.

– Çıkın! Yağmur geliyor! Kuvvetli yağmur geliyor! Yarığı su basar! Ölürsünüz!

Nihayet onun sesi yarıktakilere ulaştı. Onlar korkuya kapılıp yukarıya baktılar:

– Ne olmuş buna?

(2075) O zaman onlar önceki açık mavi gökyüzü yerine, işte bu çukurun dibi gibi, çirkin ve karanlık olan gökyüzünü gördüler. Lider Samat kendinin işe çok kaptırdığını, çocukları uzağa alıp indiğini anladı: «Gerçekten de, güçlü bir yağmur yağmaya başlamasıyla, çukuru su basıp gidecek! Çok çabuk, daha hızlı arkaya, geriye doğru koşmak gerek! Bu korkunç tuzaktan çocukları çıkarmayı başarmam gerek!»

(2080) O kendi korkusunu belli etmemek için çalışıp, mutlu bir sesle çocuklara seslendi.

– Çocuklar, haydi kim daha hızlı koşuyor? Yarışalım! Demin'in yanına kim en çabuk gidip, kıyının başına ilk çıkarsa, o bugünün kahramanı olur!

Çocuklar ayakları yere değmeksizin koşarak gittiler. Lider onları şevklendirerek arkalarından koştu. Ama yukarıda, dağın üstündeki gökyüzü kuru kap gibi çatlayıp yarıldı ve (2085) şimşek sesleri birbiri ardına her tarafı kapladı. Adeta, yedi başlı ejderha öfkelenip, kendine yeni kurbanlar aradı. İşte iri iri yağmur damlaları şimdi çukurun içine de serpilmeye başladı. O sırada, birden, arkadan tehlikeli bir şeyin kovaladığı duyuldu.

«Yağmur suyu çukura iniyor. Kısa sürede bizi de kovalamaya başlar» diye korkuya kapıldı Samat. – Nasıl buradan daha çabuk çıkıp kurtuluruz?» Her tarafa göz gezdirip, yukarıya çıkmak için (2090) yer bakındı. Ama bu dik ve kaygan çukur kenarında öyle bir yer görünmüyordu.

– Daha hızlı, daha çabuk koşun çocuklar! Eğer kendim en önden koşarsam günün kahramanı olurum! diye sürekli rahat ve mutlu bir sesle heveslendirdi o çocukları. Ama ön tarafta onlara, yağmurdan sıırsıklam olan Demin güçlü ve aceleci görünüyordu.

(2095) – İşte buraya gelin, daha çabuk! Kendim çekip alırım!

O pantolonunu bağlayan kemerini çözüp aşağıya uzattı:

– İşte buna tutunup çıkın!

Gerçekten de, yağmur sularının şapur şapur ederek akıp durduğu bu kaygan yerin üstüne biri çekip almazsa, çıkmak mümkün olmayacaktı. Demin yukarıdan çekip, Samat alttan (2100) destekleyip, çok kısa sürede çocukları yukarıya çıkardılar. İri gövdeli «yetenekli futbolcu» Şakiri çekip çıkarmak zor oldu. Yetmiyormuş gibi, onun ayağındaki terlik de çok kayıyor gibiydi. Ama artık «yetenekli sanatçı», zayıf Gelim'in bütün hâli tükenmişti. Onu Samat koltuk altına sıkıştırıp yukarıya çıkardı.

Nasıl olursa olsun, hepsi de çukurdan zamanında çıkmayı başardı. Çok geçmeden çukuru, (2105) kırmızı balçıklı çamurlu su dalgası kuvvetle bastı. Samat, hiddetle bağırıp akan yağmur suyuna bakıp, tekrar bir korku geçirdi. «Evet, çıkmayı başaramasaydık hepimizi gömüp giderdi bu su! Evet Demin zamanında uyardı...» Sonra sevinip, Demin'e baktı.

- Bugünün kahramanı sen oldun, Demin. Teşekkürler! diye onun elini sıktı. (2110)
- Arkadaşlarını kazadan kurtardın.

Demin bu övgüden rahatsız olup, kulaklarına kadar kıpkırmızı oldu ve bir karşılık vermedi. Onun böyle çok konuşmaktan ve övülmekten rahatsız olan bir karakteri vardı.

(2115) Eski bilimsel tarım uzmanı, şimdiki çiftlik başkanı Yuldıbay ağa öğretmenlerin ve liderlerin birlikte iyice ve güzelce hazırlamış oldukları haritalara adamakıllı bakıp:

– Aferin dedi. – Aferin. Güzel iş yapmışsınız. Kendimizin çiftlik yerini gösteren bütün irili ufaklı çukurları haritaya çizmişsiniz. Şimdi biz onlara karşı mücadelede bir araya geliriz. Onlar gittikçe güçlenmesin ve artmasın diye, onlara biz «yeşil yular» (2120) bağlayıp ağızlık takarız dedi. «Yeşil yular» ne oluyor o, dediniz mi? O, orman oluyor. Ağaç yetiştirsin, çukurların dışını kuvvetlendirsin, sonra o, yıkılmıyor ve genişlemiyor. Ağaçlı yerden toprağı, yağmur ve kar suları çabuk yıkamazlar. Demek ki yeşil yularla kesilen hendeği ağızlık takarak durdurabiliriz biz sizinle! Tamam, hendeklere ve çukurlara yeşil yular bağlamak gerek! Onların yeri aşındıra aşındıra alıp götürmesine (2125) fırsat vermemek gerek!

Yuldıbay ağa, bu konuşmalardan sonra çok geçmeden, kreşten çeşitli ağaç filizleri getirtti. Öğretmenler ve liderler kendileri, haritaya çizilmiş çukurlara ve hendeklere onları çok miktarda yerleştirdiler. Bu işte en sabırlı ve gayretli çalışanların biri Demin oldu.

– Demin'in elinde kürek, oynayıp duruyor. Sanki, hep yer kazma işini (2130) yapmış, diye sevinçle konuştu lider. Ama Yuldıbay ağa:

– Çalışkan aileden o Demin, sözü değil, işi seven sülaleden diye onun arkasını sıvazladı. «Yetenekli futbolcu» Şakir de bu kez söze karışmaktan kendini alamadı:

– İlk başta ben seni yeteneksiz diye yanlış söylemişim Demin. – Kürek tutabilmek de bir yetenekmiş! dedi. Çünkü Demin çoğu zaman sadece kendi payını değil, (2135) Şakir'in payını da işleyip bitirmiş. Kimin işi sona kalsa, ona gidip yardım etmiş. Bundan dolayı onu şimdi Şakir de övmeden duramıyordu. Ama Demin arkadaşının övmesini de, yaradılışı itibariyle sessizce ve konuşmadan karşıladı. Bir söz söylemedi. Çünkü o övülmek için çalışmıyordu.

Bir iki yıl geçince, liderlerin o yılda diktiği yüzlerce, binlerce çeşit ağaç (2140) filizleri yeşerip, büyüüp gitti. Sadece Kaktav'ın çukurları değil, Kaktav'ın üstü de hep ormana dönüştü. En önemlisi, onların bu güzel işini komşu çiftliklerin liderleri de örnek aldı. Onlar da ağaç yetiştirmeyi sevenlerden oldular. Ama Demin'e gelince, o bu işe tamamen gönül vermişti. Ağaçlar, bahçeler ve çiçekler yetiştiren bir ziraatçi olmak istiyorum diye hayal etmeye başladı. Olur da o. Bizim memlekette kim çalışırsa, o erişir. Yeter ki çabalaman yürekten (2145) olsun.

1962

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİZİNLER

3.1.SÖZ DİZİNİ

Bu bölümde hikâye ve küçürek öykülerde geçen bütün sözlerin dizini TürkSözDiz adlı program yardımıyla hazırlanmıştır.

Dizin bölümünde, metinde geçen sözcüklerin yer aldığı genel bir gramatikal dizininin ardından, metinlerdeki yer ve şahıs adlarının verildiği Özel Adlar Dizini oluşturulmuştur. Sözcüklerin kök veya gövdeleri madde başı yapılarak koyu puntolarla yazılmıştır. Sözlerin olumsuz gövdeleri ayrıca madde başı yapılmamıştır. Sözlerin sıralanması alfabetik sıralamaya göre yapılmıştır.

Alıntı sözlerin belirtilmesinde aracı dil göz ardı edilmemiştir. Türkçe sözlerde ise herhangi bir köken gösterilmemiştir. Sözler, metinden hareketle anlamlandırılmış, birden fazla anlamı olan sözlerin anlamları numaralandırılarak verilmiştir. Madde başlarının altında girintili hâlde sözün baş harfi kısaltılarak, ona getirilen çekim ekleri alfabetik olarak sıralanmıştır. Sözlerin çekimli kullanımları metinde geçtiği yere satır numaraları verilerek gösterilmiştir. Bir söz aynı satırda birden fazla geçiyorsa, satır numarası tireyle ayrılarak kaç kere geçtiği rakamla belirtilmiştir.

Birleşik söz, deyim ve atasözü gibi birleşik yapılar madde başlarının en altında girintili olarak verilerek anlamlandırılmıştır. Bu yapılardaki ilk söz asıl unsur kabul edilmiş ve yardımcı unsurun geçtiği yerlerde bu yapıların ilk unsuru madde başı altında parantez içinde gösterilerek verilmiştir. Yardımcı unsurun gösterildiği yapılarda tekrara düşmemek amacıyla ikinci defa anlamlandırılmaya gidilmemiştir.

Madde başlarının en altında ise köşeli parantez içinde sözün kullanım sıklığı gösterilmiştir.

SÖZ DİZİNİ

A

abayla-: Sezmek, fark etmek.

a.- may 437

a.- p alğan 595

[2]

afet: *Ar.* Afet, felaket.

a.+ ke 238

[1]

ağarın-: Yüz rengi için bembeyaz kesilmek.

a.- ıp 1353

[1]

ağas: Ağaç.

a. 25, 28, 32, 284, 1904, 1908, 1961, 1966, 1967, 1968, 1979, 1981-2, 1997, 2006, 2121, 2126, 2139, 2142

a.+ inan 930

a.+ inîñ 1759

a.+ tar 196, 1958, 2143

a.+ tarına 1959

a.+ tarınan 1971

a.+ tarınıñ 1723

a.+ tarzıñ 1979

a.+ tı 1956

[29]

ağashı: Ağaçlı.

a. 2121

[1]

ağashıq: Ağaçlık, orman.

a. 2120

a.+ қа 2140

[2]

ağas-taş: Ev gibi yapılar için kullanılan her türlü malzeme.

a. 1983

[1]

ağay: Yaşça kendisinden büyük olan kardeş.

a. 1518, 1521, 1531, 1609

a.+ in 1573

a.+ inđin 1516

a.+ zan 1521

[7]

ağız-: Akmasını sağlamak, akıtmak, dökmek.

a.- ıp 2035

[1]

ağronom: *Rus.* Tarım uzmanı.

a. 2115, 2143

[2]

ah: Ah, endişe anlatan ünlem.

a. 136, 659, 684, 731, 752,
756, 810, 814, 817, 955, 1050, 1209,
1233, 1238, 1331, 1344, 1348, 1383-
3, 1420, 1443

ah it-: Ah çekmek, üzülme.

a.- kender 517

[23]

ah-zar: Kaygı, üzüntü.

a.+ ina 1434

[1]

aħır: *Ar.* Son, nihayet; sonunda.

a. 175, 304, 352, 679, 1134,
1147, 2073

[7]

aħır: Sonradan, sonra, sonunda.

a. 55, 105, 282, 1157, 1214,
1459

[6]

aħmaq: Ahmak, akılsız, deli.

a. 296, 300

[2]

ajdaha: *Far.* Ejderha.

a. 1439, 2085
a.+ ğa 694, 702
a.+ lay 1311

[5]

ajğır-: Kızıp öfkeyle bağırma,
haykırmak, hiddetle bağırma.

a.- ğan 702

a.- ıp 2105

a.- ıp yatқан 1019, 1396

a.- ırğa 676

[5]

akadëmiya: *Rus.* Üniversite.

a.+ nı 237

[1]

aktiv: *Rus.* Aktif, etken.

a. 236

[1]

aķ: Ak, beyaz.

a. 135, 424, 576, 579, 634,
707, 724, 733, 847-2, 957, 964, 1051,
1078, 1236, 1239, 1285, 1349, 1406,
1508, 1564, 1579-2, 1760, 1977,
1986-2

a.+ tan 969

[28]

aķ-: Bir yöne hareket etmek, akmak.

a.- ıp 914, 2088

a.- ıp töşe 2044

a.- ıp yatқан 1463

a.- ķan 2105

[5]

aķay-: Öfke ile bakmak.

a.- ıp 1349

[1]

aķbaş: Beyaz, beyazımsı.

a. 1026

[1]

aķhaķal: Görmüş geçirmiş büyük kişi, ihtiyar.

a.+ ı 35

[1]

aķhlı: Beyazımsı, akçıl.

a. 135, 1454

[2]

aķık: Ar. Akik; yüzük kaşı.

a.+ tar 40

[1]

aķıl: Ar. Akıl.

a. 790

a.+ dan 1172, 1312

a.+ ı 116

a.+ ın 1020

a.+ ın 340

[6]

aķıllı: Akıllı, doğru düşünen.

a. 172, 466, 720, 1277, 1334, 1509, 1524

[7]

aķkoş: Kuğu.

a. 106, 131, 746, 964, 1283

[5]

aķla-: Bir şeye layık olduğunu ispatlamak.

a.- mahañ 1821

[1]

aķlan- : Desteklenmek.

a.- may 461

[1]

aķsa: Para.

a. 479

[1]

aķsarlaķ: Martı.

a. 953,1398

a.+ tar 993

a.+ tarġa 997

a.+ tarzıñ 996

[5]

aķtar-: 1. Aktarmak, çıkarmak.

a.- a 105

a.- ġan 303

a.- ıp 1004

2. Alt üst etmek.

a.- a 741

[4]

aqtıq: En sondaki, sonuncu, son.

a. 1271, 1375

a.+ ı 1393

a.+ inan 1043

[4]

aqtıqqı: Bitmek üzere olan, en sondaki.

a. 958, 961, 1424

[3]

al: Açık kızıl, kırmızımsı.

a. 191, 1328, 1397

[3]

al-: 1. Almak.

a. 958-2, 1572

a.- a 384

a.- am 2095

a.- a alamı 64

a.- a almay 1210

a.- a almayım 129, 646

a.- a biröp tora 156

a.- a iken 507

a.- ayım 1876

a.- dı 766, 1055, 1611, 1622,
1782, 1916

a.- dım 1575

a.- diñ 1795

a.- ğan 591, 1013, 1877, 1935

a.- ğandır 1024, 1135

a.- ğaymı 761

a.- ıp 26, 30, 57, 65, 94, 99,
165, 334, 699, 705, 774, 775, 813,
1018, 1019, 1041, 1113, 1166, 1167,
1268, 1274, 1288, 1424, 1562, 1568,
1654, 1872, 1879, 1911, 1914, 2049,
2077, 2103

a.- ıp kayttı 1806

a.- ıp kilgen 1675, 1878

a.- ıp kilgeyně 217

a.- ıp kite 2035

a.- ıp kitöp torovın 453

a.- ıp kitërge 230, 1869

a.- ıp sığalar 1357

a.- ıp sıgıv 498

a.- ıp yata ině 2043

a.- ır 901

a.- ırğa 1559

a.- mağanda 544

2. Yardımcı eylem.

bëyöp bëyöp a.- a 1687

borğolap a.- a 167	taşlap a.- dı 100
bulıp a.- a 444	totop a.- dı 1736
esənəp a.- a 418	uylap a.- dı 2065
qaqqılap a.- a 380	eylenderəp a.- dılar 1554
sığarıp a.- a 107	kölöp a.- dılar 1618
solğap a.- a 80, 186, 1382, 1387	küterəp a.- dılar 1668
karşı tora a.- a 1145	tabıp a.- dılar 1729
totonop a.- a 409	uratıp a.- dılar 1601
yeşərə a.- a 888	eyte a.- dim 178
bəşərəp a.- a bəldə 1056	abaylap a.- ğan 596
huğıp huğıp a.- a iken 1023	bulıp a.- ğan 614, 1087
yul kuya a.- abızımı 1641	hörtöp a.- ğan 338
yarzamsı itəp a.- ahiñ 392	saqırtıp a.- ğan 538
buldıra a.- ahiñ 357	taba a.- ğan 1234
qotqara a.- ahiñ 358	töşöröp a.- ğan 2127
küre a.- am 950	uratıp a.- ğan 1905
yarzam ite a.- am 359	übəp a.- ğan 556
ala a.- amı 64	bələp a.- ğanğa 221
həpərəp a.- dı 1902	töşönöp a.- ğas 355
kisərəp a.- dı 2106	bulıp a.- ğaynı 1482
küterəp a.- dı 57, 1677, 2142	solğap a.- ğaynı 1674
özöp a.- dı 821, 1989	halkın a.- ğıhı kile inə 2051
saqırıp a.- dı 1828	ısqındırıp a.- ha 1022
solğap a.- dı 1689	huqqılap a.- halar 1946
tarta a.- dı 1961	ışana a.- ham inə 1186
	añlay a.- hañ inə 933

karşı tora a.- hiñ 975, 1036
 torop qala a.- hiñ 1223
 höyrep a.- ip kitteler 1733
 küterep a.- ip yöroy 1294
 sisep a.- ip 2096
 yıvıp a.- ip 2122
 yıyıp a.- ip 422
 uynap a.- ip bara inë 1057
 qotqarıp a.- ip qalırğa 936
 küneklep a.- ip kile 223
 bülek itep a.- ip kilër 224
 eşlep a.- ip kilgen 2116
 borop a.- ip kite 412
 höylep a.- ip kittë 46
 elektërëp a.- ır 734
 eyte a.- ır 158
 avızlıqlap a.- ırbiz 2120
 yıyıp a.- ırbiz 1535
 totop a.- ırğa 1391
 eşep a.- ırğa 1773
 yıyıp a.-ırğa kerek 1459,
 1644, 1646
 tıyıp tora a.- ırmın 946
 qaytara a.- ırmın iken 431
 ısqındırıp a.- ıvı 1022
 sërleşep a.- ıvı 567

hatıp a.- ıvsı 331
 hatıv- a.- ıvza 450
 yarzamsı a.- ıvzan 550
 eşe a.- mağan 251
 bula a.- mağan 269
 uzğara a.- mağan 635
 ultıra a.- mağanı 483
 quzğala a.- mağanlıqtan 810
 qotola a.- maha 444
 qayta a.- mahaq 787
 osa a.- mahalar 1105
 yoqlap a.- maqsı bulalır 2054
 tuqtata a.- mam 948
 eşley a.- mam 553
 höyley a.- mam 202
 böte a.- manı 1896
 eşley a.- manı 1789
 eytëp bire a.- manı 1804
 öndeşmey qala a.- manı 1500,
 2132
 qayta a.- manı 1836
 kütere a.- manı 826, 827
 işete a.- manılar 1276
 qabul ite a.- manım 342
 öyrene a.- manım 343
 taşlap kite a.- manım 233

yılmaya a.- maş ině 777
 böte a.- maşhiñ 08
 yěñe a.- maşhiñ 1075
 taba a.- maşımdı 115
 ala a.- may 1210
 bire a.- may 857, 863
 buldıra a.- may 1225
 eşlep bötöre a.- may 1905
 fayzalana a.- may 1776
 ğeyěpley a.- may 1215
 ışana a.- may 1178
 kite a.- may 2122
 kuzğala a.- may 783
 sığa a.- may 174
 şaşa a.- may 1182
 taba a.- may 1133, 1547
 tama a.- may 980
 töşe a.- may 914
 tüze a.- may 1383
 yeşere a.- may 434
 yěte a.- may 1475
 yıvata a.- may 845
 ҡotola a.- may iken 815
 ҡaray a.- may ině 1822
 maqtamay ҡala a.- may ině

kile a.- may torzolar 1240
 ölgöre a.- mayasağın 1636
 yarzam ite a.- mayhiñ 394
 ala a.- mayım 130, 646
 añlata a.- mayım 1211
 ҡala a.- mayım 1393
 ҡaray a.- mayım 1257
 küre a.- mayım 1257
 yěbere a.- mayım 1125
 yeşey a.- mayım 1118, 1121
 yěbere a.- mayzar 1360
(işke) a.- amı 744
(ķarşı) a.- dı 2137
(tartıp) a.- dı 39, 1425
(tartıp) a.-ıp 728, 1025, 1566,
 2099
(işepke) a.- ıp 2040
(küzzěñ yavın) a.- ıp 701
(küzzěñ yavın) a.- ıp tora 110,
 126
(küzzěñ yavın) a.- ıp torovına
 590
(tartıp) a.- ır 733
(işke) a.- ırğa 595
(tělge) a.- ırğa 878
(tın) a.- ırğa 476

(**işepke**) a.- ırğa 2039

(**küz yavın**) a.- ırlık 1705

(**işke**) a.- ıvsı 582

(**küzñen**) a.- may 1138

(**tnn**) a.- may 104

(**işepke**) a.- may 484

(**tartıp**) a.- mayım 511

[255]

alasa: Alaca.

a. 706

[1]

alda: İleride, gelecekte.

a. 127

[1]

alda -: Aldatmak, kandırmak.

a.- ğan 889

a.- hın 926

a.- ma 473

a.- mavına 889

a.- rğa 888, 889

[6]

aldan: Öncelikle, ilk olarak.

a. 811, 814, 815, 2091

[4]

aldın: İş ve yaşamda herşeyden önde, üstün.

a. 1478, 1629

[2]

aldına: Önüne.

a. 73, 1903

[2]

aldınan: Evvelinde, öncesinde.

a. 1828, 1846, 2012

[3]

aldında: Önünde.

a. 340, 436, 518, 523, 528, 551, 1673, 1734

[8]

aldınğ: Evvelki.

a. 237

[1]

aldır-: 1. Aldırmak, alma işine konu olmak.

a.- dırırğa 1531

2. Yardımcı eylem.

tazartqas a.- dırğan 72

[2]

alğa: Ön tarafa doğru, öne doğru, öne.

a. 30, 1663, 1730, 1745

[4]

alhıv: Pembe.

a. 1977, 1986

[2]

alış: Uzak.

a. 89, 102, 187, 195, 286,
930, 1008, 1667, 1726, 2077

a.+ ға 813, 1837

a.+ ta 636, 742, 781, 952, 953,
1725

a.+ tan 662, 763

[20]

alışırak: Çok uzak, daha uzak.

a. 456, 2063

[2]

alışlık: Uzaklık, mesafe.

a.+ ta 2042

[1]

alқа: Küpe.

a.+ lar 1329

[1]

alla: *Ar.* Allah, Tanrı.

a.+ m 347

a.+ nıñ 566

alla it-: Tapmak.

a.- ěp 341

[3]

alma: Elma.

a. 929, 1989, 1993, 1995,
2001, 2003

a.+ lar 1987-2, 1988

a.+ larzıñ 1989

a.+ mı 1993

[11]

almaғas: Elma ağacı.

a. 1962, 1973, 1978, 1980,
1983, 1985, 2003, 2004

a.+ ға 1968

a.+ tıñ 1962, 1970, 1974,
2004, 2008

[14]

almaştır-: Yer değiştirmek.

a.- ıp kitkendĕr 599

[1]

almaş-tilmeş: Birbiri ardına, ileri
geri.

a. 656, 1123, 1273

[3]

alsaқ: Açık yüzlü, güleç.

a. 1049

[1]

altı: Altı (6).

a. 22, 762, 772-2, 868, 869,
872

[7]

altın: Altın.

a. 323, 340, 424, 490, 568,
570, 578, 645, 674, 685, 695, 1167,
1287, 1288, 1292, 1328, 1329, 1676,
1695, 1760

[20]

al-yal:

al-yal bēlme-: Durup
dinlenmek bilmemek.

a.+dı y.+ dı b.-mey

329, 422

[2]

alyot: Akılı başında olmayan, ahmak.

a. 320

a.+ mo 319

a.+ to 321

[3]

amanat: Ar. Emanet.

a.+ ı 760

[1]

amin: Ar. Amin.

a. 808

[1]

ana: İşte.

a. 14, 123, 840, 1594, 1861,
1889

[6]

anavı: Belirli bir iş ve harekete
dikkati çekmek için söylenir.

a. 238, 310, 314, 321, 1295

[5]

anhāt: Fazla güç, kuvvet istemeyen;
kolay, hafif.

a. 614, 1151, 1404, 1788

[4]

ant: Ant, yemin.

ant it-: Yemin etmek.

a.- e torğan 1343

a.- menēmē 1341

a.- tē 1343

[3]

añ: Zihin, bilinç.

a.+ ında 1429

[1]

añğarmaştan: Beklenmedik anda,
birden, aniden.

a. 1098

[1]

añhız: Akılsız, kafasız.

a. 87

[1]

añkay-: Ağzı açık havaya bakarak
donup kalmak.

a.- ıp 1588

[1]

añla-: Anlamak, kavramak.

a. 654

a.- ğan 1050, 1408

a.- ha ině 863, 1233

a.- maşka 1143

a.- mayhıñ 1200

a.- mayhıñmı 373

a.- maymı 974

a.- nı 1172, 1869, 2077

a.- niğizmi 516

a.- nim 1530

a.- niñmı 49, 1529, 1936

a.- vzan 1177

a.- y 1381

a.- y alhañ ině 933

a.- yhiñ 668

a.- yhiñmı 1126, 1289, 1303,
1306, 1314

a.- yım 219, 1209

[28]

añlarlıq: Anlaşılır gibi.

a. 1211

[1]

añlaş-: Anlaşmak, fikir birliğine
varmak.

a.- ıp kıuymaştan 1481

[1]

añlaşıl-: Belli olmak, ortaya çıkmak.

a.- a 1531

[1]

añlat-: Anlatmak, açıklamak.

a.- a 35

a.- a almayım 1211

a.- ıp 384

a.- ıp birërge 114

a.- ır 884

a.- ırğa 932

a.- tı 2037

[7]

añlatma: Açıklama, izah.

a. 108

a.+ hına 37

a.+ ların 55

[3]

añlı: Akıllı, zeki.

a. 235

[1]

apa: Amca.

a.+ ñdıñ 61

[1]

ap-aq: Bembeyaz.

a. 1707

[1]

ap-arıv: Safça, hoşça.

a. 1818

[1]

ap-asık: Apaçık, açık açık.

a. 1051, 1408, 1419

[3]

apay: Kadın hoca.

a. 1648, 1649

[2]

aprël: *Rus.* Nisan.

a. 1446

[1]

aptıra-: Tuhaf karşılamak, şaşırmaq.

a.- birağ tora 1117

a.- ğan 350

a.- ğanday 187

a.- mağan 509

a.- may 431

a.- p 158, 359, 398, 431, 1610

a.- p ƙalğan 598

a.- r 127

a.- rhiñ 127

a.- v 607

a.- vzan 517

a.- yım 117

[16]

aptıran-: Düşünceye dalmak.

a.- ıp 418

[1]

aptıraş-: Şaşırmaq.

a.- tılar 1489

[1]

ara: 1. İki şeyin ortası, iki şeyi ayıran yer, ara.

a.+ hın 1810

a.+ hına 718

a.+ hınan 1463, 1468, 1759

a.+ hında 172, 188, 639, 691, 915, 980, 1199, 1479, 1482, 1594, 2012

a.+ lağı 1905

a.+ nı 745, 1024

2. Sıra, esna.

a.+ la 09, 536, 1347, 1484, 1744, 1920, 2063, 2087, 2100

(küz asıp yomğan) a.+ la 769

[29]

arata: İki yana sıralanmış birçok ağaç destek, dayak.

a. 1912

a.+ ğa 1936, 1941

a.+ larğa 1913

[4]

ara-tire: Ara sıra, arada bir.

a. 194, 683

[2]

arğımağ: İyi bir cins hızlı koşan at, küheylan.

a. 1439

a.+ ina 663

[2]

arı-: Yorulmak, güçsüz hâle gelmek, hâlsizleşmek.

a.- ğandar 1672

a.- ğanğa 589

a.- p 304, 1896

a.- pmı 1741

a.- v 1840

a.- vın 483

a.- vızı 746

[8]

arı: Fazla, öte.

a. 2046, 2058, 2124

[3]

arı-birë: Öte beri.

a. 787, 2066

[2]

arığ: Zayıf, güçsüz.

a. 71, 956, 1051, 1232, 2014

[5]

arın-: Arınmak, kurtulmak.

a.- ıp 505

[1]

arığlan: Aslan.

a. 40, 43, 45, 818, 999

[5]

arış: Çavdar.

a. 527

[1]

ariv: İyi, güzel.

a. 228

[1]

arifmëtika: *Rus.* Matematik.

a.+ nan 1629, 1782, 1806

[3]

arğa: Arka, sırt.

a.+ hınan 380, 1746, 2132

a.+ ları 987

[4]

arğahında: Sayesinde, sebebiyle.

a. 198, 396

[2]

arğala: Sonucunda, yüzünden.

a. 454, 1717, 1782

[3]

arķırı-buy: Çapraz, çaprazlamasına.

b. 745

b.+ ğa 1464

[2]

arlı-birlē: Gelişigüzel, baştan savma.

a. 260, 1779

[2]

arna-: 1. Evvelden belirlemek.

a.- la 2030

2. İthaf etmek.

a.- p 1127

[2]

art: Art, arka.

a.+ ı 1765

a.+ ina 1365

a.+ inan 490, 662, 812, 973,
992, 1206, 1217, 1682, 1695, 1856,
2063

a.+ insa 32, 39, 138, 663, 989,
991, 1004

a.+ ka 1154, 1353, 1607,
1730, 2078, 2135

a.+ tan 67, 1680, 2084, 2087,
2099

[31]

art-: Artmak, çoğalmak, fazlalaşmak.

a.- a 1058, 1089

a.- hın 1095

a.- kan 799

a.- kanda 1089

a.- tı 1437

[6]

artaban: Uzaklaşarak, uzakça, uzağa doğru.

a. 975, 1919, 2119, 2121

[4]

artık: Artık; fazla, çok.

a. 450, 673, 756, 793, 1497,
2076, 2102

[7]

artıl-: Dolup taşmak.

a.- ıp 679

[1]

arttır-: Arttırmak, çoğaltmak.

a.- a 1193

a.- ıp 897

[2]

arzanay-: Değersiz hâle gelmek, ucuzlamak.

a.- zı 479

[1]

as-: Açmak, çözmek.

a.- ıp 336, 1571, 1853,

a.- ıvğa 2030

a.- ıvsı 87

a.- қан 305, 664

a.- may 1192

a.- ті 29

(avız) a.- ırğa la birmey 1517

(küněl) a.- ıv 1461

(küněl) +ěn a.- ті 1061

(küz) a.- ıp yomğan arala 769

(küz) a.- ıp yomğansı 1601

[14]

as: Aç, açlık.

a.+ tan 343

[1]

aş: Alt, aşağı.

a.+ қа 1324

a.+ та 251, 640, 829, 840,
1438

a.+ tan 1912

a.+ тına 303, 1217, 1277

a.+ тınан 913, 979, 1430,
1745, 1977

a.+ тında 1259, 968

(ayaқ) a.+ тındağı 1244

(ayaқ) аştına halıp 919

аштın-өшке айка-: Altı üste getirmek, döndürmek.

a.- ған 680

аштı-өшке ейлен-: Altı üste getirmek, döndürmek.

a. 1414

[21]

asıқ: Açık, açık olan.

a. 1422, 1468, 1705, 2075

asıқ itēp: Doğrudan doğruya, düzgünce.

a. 1551

[5]

асıl-: 1. Açılmak.

a.- а 1726

a.- ıp kilgen 1757

a.- ıp kittē 1976

(yöz) a.- ıp 98

2. Ortaya çıkmak.

a.- ған 612

a.- ır 883

[6]

ашıl: Çok güzel ve değerli.

a. 645, 674, 685, 695, 1330,
1998

[6]

aşılın-: Asılmak.

a.- ıp tora 782

[1]

aşıra-: Doyurmak, beslemek.

a.- rmın 481

[1]

asış: Yenilik, çığır.

a. 283

[1]

asıv: Öfke.

a. 1621

[1]

asıvlan-: Öfkelenmek, sinirlenmek.

a.- ıp 1770

a.- ırğa 1610

a.- ma 1891

[3]

aslık: Açlık.

a.+ tan 358, 393

[2]

as-yalaŋas: Fakir fukara, yoksul, muhtaç.

a. 410

a. 365

[2]

aş-: Aşmak, taşmak.

a.- a 20, 1555, 1698

a.- ıp sıqtı 1440

a.- tı 1339

[5]

aş: Yemek.

a. 1894

[1]

aşa-: 1. Yemek yemek.

a.- manı 1276

a.- may 480

a.- v 1657

a.- y bēlmeyhēñ 362

2. Aşındırmak, inceltmek.

a.- y 2124-2

[6]

aşa: Aşarak.

a. 1322

[1]

aşat-: Yemek yedirmek, birinin karnını doyurmak.

a.- a 801

a.- ır 712

[2]

aş-hıv: Yiyecek içecek.

a. 1274

[1]

aşık-: Acele etmek, çabuk hareket etmek, telaşlanmak.

a.- a 197, 607, 1358, 1686-2

a.- ıp 498, 808, 1358, 1665, 1772, 1863

a.- ırğa 485

a.- mağan 1030

a.- may 15, 100, 128, 154, 957, 988, 1506, 2036

a.- tı 13

[22]

aşıktır-: Acele ettirmek.

a.- ğan 477

[1]

aşır-: Hayata geçirmek, uygulamak.

a.- ırğa 355

a.- ıv 386

[2]

aşkın-: Coşmak, heyecanlanmak.

a.- ğan 173

a.- ıp 243, 460, 1846

a.- ıp torzolar 765

[5]

aşlık: Tahıl, ekin.

a. 1519, 1628

a.+ tı 1459

[3]

aşyavlık: Sofra bezi, örtüsü.

a. 2062

a.+ қа 1901

[2]

at-: Atmak, fırlamak.

a.- ıp 972

a.- ıp sıktı 1977

a.- қан 141

[3]

at: At.

a. 218

a.+ ı 1826

a.+ қа 482, 831

[4]

ata: Baba.

a.+ hı 762, 1010, 1081, 1493, 1800, 1802, 1808, 1811, 1826, 1828, 1839, 1842, 1865, 1866, 1905, 1911, 1916, 1947

a.+ hın 941, 1830, 1846, 1952

a.+ hına 942, 1804, 1835,

a.+ hınan 761

a.+ hınıñ 77, 839, 1908

[29]

ata-: Ad koymak, adlandırmak.

a.- nı 2008

a.- v 856

a.- yzar iken 06

[3]

ata-baba: Cet, ata.

a.+ lar 630

a.+ ların 743

a.+ nan 26

[3]

ata-ese: Ana baba.

a. 862

[1]

ata-ine: bk. ata-ese.

a.+ hě 859

[1]

atay: Baba.

a. 787, 1832

a.+ ım 1167, 1919, 1933

a.+ ımdıñ 881

a.+ ıñ 1189

[7]

atıl-: Atılmak, fırlatılmak.

a.- dı 1600

a.- ıp 1681

[2]

atla-: Adım adım hareket etmek.

a.- nı 1228, 1669

a.- nım 16

a.- p 20, 1507, 1903, 2066

a.- p kitër 948

a.- vı 1228

[9]

atlan-: 1. Ata binmek.

a.- ıp 663

2. Bir şeyin üstüne çıkmak.

a.- ıp 1466

[2]

av I: Av.

a.+ ına 1007

[1]

av II: Ağ.

a. 1059

[1]

av-: Düşmek, yıkılmak.

a.- ğan 1012

a.- ıp 1753

a.- zı 1272

[3]

avgust: *Rus.* Ağustos.

a. 1484

[1]

avıl: Köy.

a. 249, 251, 269, 1202, 1274

a.+ da 04, 232, 265, 270

a.+ dan 422, 1084, 2041

a.+ dı 290, 349

a.+ dıñ 249, 267, 364, 443

a.+ ı 1078

a.+ ında 639

a.+ ınıñ 692

[21]

avıldeş: Bir köyden olan kimseler.

a. 460

a.+ tarı 271, 277, 505

a.+ tarımdıñ 373

a.+ tarına 329, 1268

a.+ tarzı 293

a.+ tarzıñ 326

[9]

avır: Zor, ağır, güç, meşakkatli.

a. 41, 175, 201, 262, 363, 401, 404, 406, 455, 782, 794, 816, 859, 860, 878, 908, 932, 951, 1021-2, 1046, 1047, 1170, 1186, 1189, 1241-2, 1267-2, 1269, 1309, 1549, 1805, 2101

[34]

avır-: Hastalanmak, hasta olmak.

a.- ıp 764

a.- ıp kitkeynë 1905

a.- ıp kittë 1826

a.- ıp yata 1493, 1648

a.- ıvın 483

[6]

avırırak: Daha zor, daha güç.

a. 1003

[1]

avırlık: Ağırlık.

a.+ ı 1857

[1]

avırt-: Ağrımak.

a.- ıvı 987

[1]

avız: Ağız.

a. 151

a.+ ı 2001

a.+ ına 1500

a.+ za 1990

a.+ zararın 1769

a.+ zararınan 1349

avız as-: Söz başlamak, konuşmak.

a.- ırğala birmey 1517

avız eşänen: Kendi kendine, ağzının içinden.

a. 1687

[8]

avızlıkla-: Gemlemek, dizginlemek.

a.- p 2123

a.- p alırbız 2120

a.- p bula 791

[3]

avla-: Avlamak, ağa düşürmek.

a.- p 744

[1]

avzar-: Üzerine yıkmak, atmak.

a.- zıñ 758

[1]

ay I: 1. Ay.

a. 168, 242, 753, 991-2, 1054,
1222, 1250, 1296

a.+ ğa 240, 1254

a.+ zan 848

[12]

ay II: Bir ay, otuz günlük zaman dilimi.

a. 716

a.+ mıñ 1715

[2]

ayağüre: Ayaküstü.

a. 971

[1]

ayağ: Ayak.

a. 259, 705, 706, 1142, 1270,
1719, 1945

a.+ ına 1508

a.+ ındağı 2101

a.+ ta 1330

a.+ tan 364, 1202

a.+ tarı 987, 2083

a.+ tarın 842, 2057

ayağ aştı: Gidilen yol, ayak altı.

a.+ tındağı 1244

ayağ aştına hal-: Ayaklar altına almak.

a.- ıp 919

[18]

ayavhız: Acımasız, merhametsiz.

a. 1035, 1311, 1357, 1943

[4]

ayaz: Bulutsuz, açık.

a. 990, 1740, 1743

[3]

aybarlan-: Güç ve kuvvet gösterisi yapmak.

a.- ıp 2105

[1]

ayğır: Damızlık erkek at.

a.+ zı 1827

[1]

ay-hay: Ay ay; şaşkınlık anında ya da türlü duygularda kullanılan bir ünlem.

a. 1046, 1820

[2]

ayır-: Ayırmak, bölmek.

a.- a bële torğan 540

a.- a bëlmegeñ 1810

a.- ıp 899

a.- ıp yatha 797

a.- ırğa 326

[5]

ayırata: Farklı şekilde, başka şekilde, özellikle.

a. 82, 215, 325, 596, 1032, 1212, 1468, 1690, 2101

[9]

ayırıl-: Ayrılmak, bölünmek.

a.- ıp 562

a.- maş 1972

[2]

ayırım: Ayrı, farklı.

a. 545, 898

[2]

ayırıvsa: Ayrıca, başka şekilde.

a. 96, 101, 273, 951

[4]

ayırsa: Özellikle.

a. 133

[1]

ayıv: Ayı.

a. 196, 353

[2]

ayқа-: Sallanmak.

a.- ğan 949

a.- p sıққан 745

(aştın-öşke) a.- ğan 680

[3]

ayқал-: Dalgalanmak.

a.- ıp 969

[1]

aylap: Aylarca, aylar boyu.

a. 1985

[1]

aylı: Ay ışığını gören, ay ışığı vuran, mehtaplı.

a. 169

[1]

aylıқ: Aylık.

a. 1802, 1837

[2]

ayyy-ayyy-ay: Duygu ünlemi.

a. 500

[1]

az: Az, eksik.a. 23, 68, 234, 758, 910,
1123, 1474, 1506

a.+ zan 235, 825

[10]

azak: 1. Sonra, daha sonra.a. 212, 221, 234, 237, 574,
613, 704, 885, 921, 994, 1040

a.+ ı 1140

a.+ ına 1946

2.Belli bir vaktin sonu.

a.+ ına 1987

bağana: Bahçeyi çeviren yüksek çit.

b.+ lar 1912

[1]

bağır: Alabalık.

b. 188

[1]

baha: Paha, değer, eder, kıymet.

b. 373

b.+ hı 372

[14]

azakki: Son, sonundaki.

a. 1317, 1715

[2]

azaş-: Yolunu kaybetmek.

a.- ıp 915, 980

[2]

azık: Azık, yiyecek.

a.+ ka 392

[1]

azım: Adım.

a. 700, 921-2

[3]

az-maz: Azıcık.

a. 393

[1]

B

b.+ hın 363

b.+ larğa 1980

[4]

bahadır: *Far.* Güçlü, gayretli, yürekli kişi.

b. 941, 959, 1035

[3]

bağır: Zavallı, acınası hâldeki.

b. 210, 214, 901

[3]

bakır: Bakır.

b. 968

[1]

baksa: Bahçe, ekilen toprak, yer.

b. 1956

b.+ ğa 1981

b.+ hı 1953

b.+ hınıñ 2002

b.+ la 1954, 1961

b.+ lar 2143

b.+ nan 1983

(balalar) baqsahı

b.+ na 1900

[9]

baqtiheñ: Beklenmedik bir şeyin açıklandığı vakitte söylenir; gördük ki, baktık ki.

b. 612

[1]

bal: Bal.

b. 122, 766, 1584, 1757

b.+ dan 588

[5]

bala: Çocuk, küçük erkek ya da kız; yavru.

b. 24, 345, 480, 488, 682, 789, 817, 857, 869-2, 937, 966, 1139, 1146, 1150, 1290, 1541, 1561, 1956

b.+ ğa 1611, 1656

b.+ hı 353, 778, 826

b.+ hın 877, 886

b.+ lar 805, 1461, 1554, 1574, 1579, 1591, 1601, 1610, 1613, 1618, 1644, 1651, 1665, 1668, 1676, 1681, 1762, 1954, 2033, 2063

b.+ larğa 790, 2036, 2080

b.+ ları 804, 914, 997

b.+ larıbızdı 1352

b.+ larzı 1585, 2076, 2078, 2093, 2100

b.+ larzıñ 1545, 1546, 1672

b.+ m 785

b.+ nan 799

b.+ nıñ 879, 1542

balalar baqsahı: Kreş.

b.+ na 1900

[66]

balakay: Çocuk, çocukcağız.

b. 1017, 1200, 1427

b.+ zıñ 1024

[4]

balas: *Far.* Küçük halı, keçe kilim.

b. 1255

[1]

bala-sağa: Çoluk çocuk, çocuklar.

b. 1462

b.+ nı 788

[2]

balavız: Bal mumu.

b.+ zan 841

[1]

balıq: Balık.

b. 560, 704, 710, 720, 730,
739, 744-2, 764, 1007, 1008, 1056,
1924

b.+ ta 711

b.+ tan 748

b.+ tarınıñ 188

b.+ tay 762

b.+ tı 721, 733

(yaqşılıqtı eşle le diñgözge

ırğıt. **Halıq bëlär. Halıq bëlmehe b. bëlär**) 407

[20]

balıqhız: Balıksız.

b. 1155

[1]

balıqsı: Balıqçı.

b. 789, 865, 1101

b.+ lar 636, 639, 691, 763,
808,1078

b.+ larzıñ 1274, 1436

[11]

balkı-: Güçlü şekilde parlamak,
ışıldamak.

b.- ğan 1212, 1259

b.- p 849, 1227, 1280, 1337,
1451

b.- p kittë 62

b.- p sıqқан 138, 490, 606

b.- p torğan 1295

b.- p toror 896

b.- p ultra iken 596

b.- p ultırğan 421

b.- y 79

[16]

balsıq: Balçık, çamur.

b. 279, 288, 330, 349, 444

b.+ tan 157, 260, 271, 637

[9]

bar: 1. Var, mevcut.

b. 63, 103, 122, 143, 361-2,
450, 554, 788, 846, 910-2, 911, 942,
997, 999, 1000, 1062, 1103, 1176,
1177, 1302, 1350, 1523, 1542, 1545,

1596, 1617, 1626, 1774, 1856, 1897,
1953, 2028, 2049, 2065, 2112

b.+ ında 1340

b.+ ındağı 977

b.+ mı 755, 909, 1152, 1616

b.+ zı 1058, 1161, 2019

2. Her şey, hepsi, bütün.

b. 1727

b.+ ın 1403

3. Kendinden önce -ahI/-yhI eki alan eylemlerle birlikte gereklilik kipinde olumluluğu bildirir.

halahı b. 233

4. Kendinden önce -GAn sıfat-eylem eki alan eylemlerle birlikte geçmiş zaman çekimi oluşturur.

kürgenëm b. 53

[50]

bar-: 1. Gitmek, varmak; yönelmek.

b. 07, 09, 17-2

b.- a 832

b.- ahıñ 1141

b.- ayık 1922

b.- ayım 1854, 1859

b.- ğan 702, 1875

b.- ğanda 1886

b.- ğansı 1774

b.- ha 747

b.- hañ ině 1763, 1766

b.- ıp 73, 131, 234, 286, 631, 971,
973, 1014, 1018, 1084, 1093, 1388,
1396, 1475, 1492, 1493, 1607, 1735,
1758, 1814, 2135

b.- ıp ingen 48

b.- ıp sıqtılar 2042

b.- ıp yëte 860

b.- ıp yëtëp 2081

b.- ıp yëtken 537, 874, 1020

b.- ıp yëtkes 1288

b.- ıp yëttë 2073

b.- ır inëmë 400

b.- ırğa 765

b.- ırğa kerek ině 1880

b.- ırhıñ 121

b.- ıvzan 400, 1015

b.- maş 1019

b.- mayım 1923, 1925

b.- zı 1347, 1695, 1908

b.- zılar 2063

2. Olmak, devam etmek.

b.- a 1801

b.- ğan 172

b.- ıp sıqmay 1137

3. Yaramak, yararlı olmak.

b.- ıp sıkmanı 473

b.- ıp sıkmanın 472

4. Kız için evlenmek.

b.- asağın 886

5. Yardımcı eylem.

ozatıp b.- a 809

yözöp b.- a 1283

kitēp b.- a iken 1889

bayıp b.- a inē 1671

alıp b.- a inē 1057

kışkara b.- asağ 1701

bula b.- ğan 1004

hünēp b.- ğan 1429

idara itēp b.- ğan 1407

sabıp b.- ğan 2123

yaqtıra b.- ğan 1726

yıya b.- ğan iken 613

şıva b.- ıp 1238

yügērēp b.- ıp 2091

bula b.- zı 2059, 2060

[81]

baraban: *Rus.* Davul.

b.+ ğa 1666-2

[2]

bara-tora: Gide gele, uzun zamandan sonra.

b. 277, 330, 443, 475, 536, 584, 1087, 1976

[8]

barı: 1. Bütün, hepsi, tüm, tamam.

b.+ hı 1546

b.+ hın 422

b.+ n 2039

2. Yalnızca, sadece.

b. 265, 772, 854

[6]

barıbēr: Bununla birlikte, yine de.

b. 220, 323, 702, 727, 1472, 1635, 1996

[7]

barışlay: Geçerken, giderken.

b. 1096

[1]

barlıq: 1. Bütün, tüm.

b. 1261

2. Varlık, var olan durum, olgu.

b.+ ı 2021

barlıqqa kil-: Meydana gelmek, olmak, oluşmak.

b.- ěvě 567

b.- gen 603

[4]

barmak: Parmak.

b.+ ina 1737

b.+ ға 1741

b.+ tan 1741

b.+ tarı 71, 1002

b.+ tarına 1945

b.+ tarza 1330

[7]

baş-: 1. Ayak koymak, basmak.

b.- a 15-2

b.- ha 259

b.- ıp 971, 1032, 1244, 2068,
2077, 2105

b.- ıp torğan 657

b.- ır 2067, 2072

b.- қан 135, 465, 614, 1736

b.- tı 990, 991, 1663, 1714,
2066

2. Adım atmak, gitmek.

b.- a 1389

b.- am 73

b.- ıp 69, 257, 679, 1668, 1720

b.- ıp tora ině 1510

b.- қан 364, 1202

b.- may 849

b.- tı 969, 1142

3. Ayakta durmak.

b.- ıp töşken 84

[35]

başalığı: Sakin karakterli, yumuşak
tabiatlı, ağırbaşlı.

b. 575, 578, 594, 656

[4]

başalkılık: Ağırbaşlılık.

b. 534, 684

[2]

başır-: Bastırmak, susturmak.

b.- ıp қуyahıñ 1405

[1]

başırv: Tarla, ekilen yer.

b. 2034

b.+ ға 1669

b.+ ı 1633

b.+ ında 1612

b.+ за 1499, 1633

b.+ зı 1500, 1536

[8]

baş: 1. Baş, kafa.b. 340, 445, 657, 994, 1751,
2000

b.+ ı 41, 891, 1866

b.+ ım 1197

b.+ ın 705, 916, 1002, 1076,
1227, 1318, 1754, 1814, 1913

b.+ ın 1516

b.+ ına 32, 57, 879, 901, 1023

b.+ ınan 981

b.+ ında 76

b.+ ındağı 76

b.+ ta 1331

b.+ tarı 1906

b.+ tarına 2036

2. Tepe.

b.+ ına 1588, 2068

b.+ ınan 726

b.+ ında 1103, 1585,

b.+ tarına 586

3. Başlangıç.

b.+ ı 1697

b.+ ına 2082

b.+ ınıñ 1790

baş ěy-: Baş eğmek.

b. 1378

b.- e 1318

b.- em 340

b.- ěrge 518, 523, 528,

1815

baş eyelenděr-: İradesini kaybetmek,
şuursuzlaşmak.

b.- ěs 1473, 1599

b.+ tarın e.- ěrge 905

baş hal-: Hâlsiz düşmek, boyun
eğmek.

b.- a torěan 909

baş sayěa-: Kafasını sallamak.

b.- p 334

b.- p ěuya 1108

b.- p ěuyzı 938

b.- p torěan 499

baş tart-: Reddetmek, karşı çıkmak;
inkâr etmek.

b.- a 704, 1177

b.- ěan 550

baş tartırlık: Karşı koyacak.

b. 1234

baş vat-: Kafa yormak, meşgul
olmak.

b.- a 1797-2

b.- ıp 319

b.- ıp torěan 1868

[63]

başak: Başak.

b. 1449, 1513, 1518, 1519,
1529, 1530, 1535, 1603, 1608, 1609,
1611, 1627, 1633, 1649, 1655

b.+ m 1520, 1656

b.+ ға 1625

b.+ ta 1626

b.+ tan 1631

b.+ tarzı 1644

b.+ tarzıñ 1646

b.+ tı 1613

[23]

baş-ayak: Baş ile ayak, bütün gövde.

b. 1135

[1]

başqa: Başka, diğər, farklı, ayrı.

b. 53, 92, 169, 343, 367, 400,
489, 561, 867, 1043, 1133-2, 1137,
1221-2, 1378, 1411, 1475, 1476,
1681, 1971, 2017

b.+ ları 1752

b.+ larza 383

b.+ larzan 897

b.+ nı 2024

[26]

başqasa: Başkaca, ayrıca, farklıca.

b. 403

[1]

başkasaraq: Daha başka, daha farklı.

b. 693

[1]

başkar-: Yerine getirmek, icra etmek,
yapmak.

b.- a 461

b.- ırğa kerek ině 1866

b.- mahañ 1820

[3]

başla-: Başlamak, işe girişmek,
hayata geçirmek.

b.- ğan 328, 346, 476, 506,
1013, 1499, 1913, 1933, 1946

b.- ğandar 569

b.- ğas 705

b.- may ině 1548

b.- nı 30, 129, 987, 1430,
1459, 1484, 1566, 1571, 1686, 1727,
1755, 1776, 1784, 1786, 1799, 1819,
1873, 1953, 1974, 1978, 2048, 2062,
2066, 2069, 2071, 2087, 2144

b.- nılar 1540, 1574, 1591,
1730

b.- p 232, 874

b.- p kala 1952

b.- p kittě 206

b.- p yěberzě 1665

b.- rğa 1851
 b.- v 1462, 2077
 b.- vın 1547
 b.- vına 355
 b.- y 1099, 1463, 1779
 b.- y torğan 528, 2045
 b.- yasaqmın 297
 b.- yhiñ 898
 b.- yzar 1460

[61]

başlan-: Başlamak.

b.- dı 2029, 2038
 b.- ıp kittë 212
 b.- ır 2012

[4]

başlı: Başlı.

b. 464, 486, 694, 1439, 2085

[5]

başlıq: Yönetici, idareci, lider.

b. 1482

[1]

başta: En ilk, en önce, başta.

b. 211, 218, 395, 885, 1004,
 1064, 1784, 1850, 1956

[9]

baştan-ayaq: Baştan ayağa kadar;
 tamamen, bütünüyle.

b. 200, 449

[2]

baştüben: Baş aşağı.

b. 1105

[1]

bat-: Batmak, girmek, suyun içine
 doğru gitmek.

b.- alar 1179

b.- ıp 875, 1042

b.- ıvzı 747

b.- ıvsılarga 1012

b.- tı 730

[6]

batır: Cesur, kahraman.

b. 45, 213, 743, 761

b.+ ı 47, 86, 2082, 2092, 2109

b.+ zar 1191-2

b.+ zarga 1387

b.+ zı 50

[13]

batır-: Batırmak.

b.- a 1174

b.- ıp tora 1178

[2]

batırlık: Kahramanlık, cesurluk, yiğitlik.

b. 903

b.+ tarın 88

b.+ tı 54, 761

[4]

batırsılık: Cesurluk, korkusuzluk.

b. 1494

[1]

batşa: *Far.* Padişah, hükümdar.

b. 367, 368, 538, 541, 545, 559, 560, 573, 584, 1168, 1332

b.+ ğa 539, 557

b.+ nıñ 537, 549, 556, 561, 568, 569, 575

[20]

bavlı: Bağlı, bağa takılmış, bağ takılmış.

b. 707

[1]

bay: Zengin, varlıklı.

b. 1085, 1955

b.+ ğa 1084

b.+ ı 443

b.+ zıñ 1085

[5]

baya: Biraz önce, az vakit evvel, demin.

b. 99, 306

[2]

bayığı: Biraz önceki, az evvelki, önceki.

b. 64, 257, 263, 691, 1014, 1920, 2075

[7]

bayığısa: Önceki gibi.

b. 128, 155, 167, 979, 1768, 1816

[6]

baybise: Zengin karısı.

b. 1088

[1]

baygoş: Baykuş.

b. 502, 503

[2]

bayı-: Zenginleşmek, çok mal ve mülke sahip olmak.

b.- nı 526

b.- p 424, 1087, 1671

b.- p bötör 367

[5]

baylık: Zenginlik, varlıklılık, servet.

b. 1300, 1301

b.+ ı 1089

b.+ ı 1090

b.+ ı 1410

[5]

bayram: Bayram.

b. 798, 1693, 1697, 1702

b.+ darza 749

b.+ ı 1697

b.+ mı 1692

[7]

baytağ: Oldukça çok, epeyce, çokça, pek çok.

b. 423

[1]

bazıra-: Parlamak.

b.- yıp yatқан 1614

[1]

bazık: Güçlü, dayanıklı, sağlam.

b. 21

[1]

bazla-: Kor hâlinde yakmak, alevsiz yakmak.

b.- ğan 1244

[1]

baznat: Kahraman, yiğit, cesur.

b. 1174, 1176

[2]

baznatlan-: Yiğitlenmek, kahraman olmak.

b.- ıp 361

[1]

begörlö: Merhametli, şefkatli.

b. 713

[1]

beğes: Ar. Bahis, bir konu üzerine yapılan sözlü mücadele.

b. 2011, 2012

b.+ ke 2022

[3]

beğöt: Ar. Baht, mutluluk, şans, kısmet.

b. 818, 912, 1163, 1212, 1300, 1337

b.+ ğ 633

b.+ ğn 820

b.+ ğne 306

b.+ ğnen 455, 468, 1225

b.+ ke 98, 1143

b.+ ten 1303

b.+ tön 937

[16]

beğöthözlök: Bahtsızlık, mutsuzluk.

b.+ ten 936

[1]

beğētlē: Bahtlı, mutlu, şanslı, kısmetli.

b. 1000, 1063, 1076, 1136, 1217, 1279, 1337

[7]

beğētlērek: En mutlu, en şanslı.

b. 229

[1]

bele: *Ar.* Bela, felaket.

b. 796, 814

b.+ hēnen 1135

b.+ nen 2110

[4]

belekes: 1. Küçücük, küçük, minicik.

b. 463, 725, 820, 1189, 1437, 1870, 1909

2. Küçük yaştaki.

b. 1114, 1858

b.+ ter 1479

[10]

belekesērek: Çok küçük yaştaki.

b.+ hēñ 1861

[1]

belki: *Ar.* Belki, fakat, ancak.

b. 84, 201, 215, 227, 294, 353, 460, 523, 732, 872, 876, 921, 1196, 1228, 1234

[15]

ber-: 1. Vurmak, çarpmak.

b. 1666-2

b.- ěp 679, 1016

2. Bir duyguyu dışa vurmak, yansıtmak.

b.- ěp sığırğa 899

b.- ěp yata 780

[6]

berēl-: 1. Hızla çarpılmak, kuvvetlice vurulma.

b.- ěp 1014

2. Duyu organlarına keskince gelmek.

b.- ěp torğan 142

[2]

beres: Kuzu, oğlak.

b. 1275

[1]

berhet: Kadife, kadife kumaş.

b.+ ke 100

[1]

berzē: Gölge balığı.

b. 188

[1]

bevěl-: Sallanmak, titremek.

b.- ěp 977, 1003

[2]

bey: 1. Bağ, ip.

b. 1105

b.+ gě 781

2. Vay vay, vay.

b. 1587

[3]

beyhěz: Bağısız, serbest.

b. 467

[1]

beyle-: 1. Bağlamak.

b.- ně 1059

b.- p kuyzıalarmı 1368

2. Sevmek, içten bağlı olmak.

b.- gen ině 1235

b.- mey 1066

[4]

běl-: 1. Bilmek, bilgi sahibi olmak.

b.- e 180, 1176-2, 1199-2,
1228, 1343

b.- e ině 1636

b.- e iněm 510

b.- ehěgěz 1648

b.- ehěň 212, 667, 1306

b.- ehěň kilhe 45

b.- ehěňděr 123

b.- ehěňmě 368, 1306

b.- eler 1769

b.- em 51, 219, 922, 1209,

1210

b.- ěp 221, 815, 881

b.- ěp ƙal 317

b.- ěrge 173

b.- ěrge ingen 1435

b.- ěv 1520

b.- ěvsě 582

b.- eyěk 2050

b.- gen 313, 363, 1050

b.- gender 264

b.- he ině 811, 879

b.- megen 281

b.- megender 1262

b.- megeně 11

b.- meně 747, 1492

b.- meş 897, 942, 1386

b.- mey 417, 558, 586, 593,
866, 879, 1053, 1114, 1116, 1117,
1219, 1610, 1809, 1840, 1850, 1933,
2024, 2069

b.- mey ině 1803

b.- mey kittě 502

b.- meyërek 1514

b.- meyhëñmë 1697

b.- meymë 1144

2. Anlamak.

b.- dëgëzmë 1638

b.- dëler 1273

b.- mevë 1198

3. Yardımcı eylem.

bëşërep ala b.- dë 1056

yeşey b.- e 1076

ayıra b.- e torğan 540

ëşley b.- ebëzzër 1932

ëşley b.- ehëñ 362

tota b.- ëv 2134

ëşley b.- ëv 502

yılmaya b.- ëv 906

uynay b.- ëvë 1478

ëşley b.- gen 307

üle b.- gen 911

ëşley b.- hëñ 409

ayıra b.- megen 1810

ëşley b.- megen 294

höylep b.- meyëm 390

aşay b.- meyhëñ 363

(aldı yaldı) b.- mey 329, 422

(yaqşılıqtı eşle le diñgëzge ırğıt ħalıq bëlër ħalıq bëlmehe balıq b.- ër) 407

[93]

bëldër-: Bildirmek, haber etmek; açıklamak, haber ulaştırmak.

b.- eler 1069

b.- ëp 223, 2000

b.- ërge 197

b.- meşke 457, 2080

b.- mey 1182

b.- zë 1162, 2031

[9]

bëlek: Bilek.

b.+ te 1329

[1]

bëlën-: Bilinmek, açıklanmak.

b.- dë 2021

b.- e 622

[2]

bëlëş-: Bir konu hakkında malumat almak, bilgi almak; soruşturmak.

b.- ërge 1492

[1]

bëlezëk: Bilezik.

b. 1208

b.+ ter 1330

[2]

bëlgërt-: Bir şeyi sezdirmek.

b.- ërge 1550

[1]

bër: Bir (1).

b. 23, 50, 56, 68, 71, 74, 82, 83, 100, 106, 107, 110, 118-2, 144-2, 178, 188, 200, 203, 207, 210, 214, 216, 227, 234, 235, 248, 250, 254, 265, 268, 270, 281, 283, 294, 298, 394, 403, 432-2, 453, 483, 486, 521, 538, 584, 594, 637, 662, 668, 672, 674, 700, 711, 714, 717-2, 725, 738, 758, 777, 823, 825, 844, 845-2, 846-2, 850, 869, 885, 889, 894, 896, 897, 902-2, 905, 906, 921-2, 927, 940, 941, 959, 968, 971, 1005, 1022, 1028, 1031, 1040, 1041, 1046, 1068, 1078, 1080, 1090, 1092, 1097, 1099, 1123, 1132, 1134, 1137, 1169, 1176, 1182, 1195, 1200-2, 1215, 1216, 1217, 1247, 1250, 1275, 1277, 1299, 1300, 1303, 1304, 1305-2, 1336, 1337, 1340-2, 1344-2, 1359, 1379, 1387, 1393, 1396, 1397, 1406, 1411, 1422, 1437, 1452, 1454, 1458, 1474, 1478, 1492, 1496, 1498, 1506, 1519, 1520, 1542, 1551, 1563, 1564, 1574, 1596, 1608, 1611-2, 1623, 1627, 1628, 1629, 1646, 1651, 1655, 1656, 1668-2, 1680, 1688, 1694, 1700, 1709, 1714, 1719, 1722-2, 1725, 1726,

1730-2, 1737, 1741, 1745, 1748, 1750, 1754-2, 1785, 1788, 1794, 1802, 1833, 1837, 1846, 1852, 1857, 1878, 1906, 1910, 1912-2, 1914, 1942, 1956-2, 1961, 1971, 1985, 1989, 1993, 2011, 2027-2, 2031, 2041, 2056, 2060, 2065, 2085, 2087, 2106, 2111, 2134, 2137, 2139

b.+ ëhë 137, 692, 917, 1403, 1452, 1475, 1494, 1548, 2128

b.+ ëhën 334, 580, 844, 1717, 1983, 1989

b.+ ëhënde 1716

b.+ ëhënen 1452

b.+ ëhëneñ 1492, 2019

b.+ ëne 711

b.+ hënde 143

bër katlı: Riyasız, yalansız.

b. 354, 518

bër katlılık: Riyasızlık.

b. 1045

b.+ ka 337

[255]

bër-bërë: Birbiri, kendi arasında.

b.+ hën 802, 861, 1243

[3]

bërem-bërem: Ayrı ayrı, bir bir.

b. 30, 1254

[2]

běřěn-běřě: Birbiri, birisinden birini.

b. 1324

[1]

běřěnsě: Birinci.

b. 205

[1]

běrev: Biri, birisi, bir kişi ya da bir şey; bir başına, tek, yalnız.

b. 367

b.+ ge 1066

b. ině 207

b.+ zě 575

b.+ zěň 776

b.+ zer 524

b.+ zerě 08, 1357, 1463

[9]

běrey: Herhangi bir, herhangi.

b. 460, 523, 1174, 1332, 1692

[5]

běreyhě: Birisi, bir kişi.

b. 599

b.+ ne 228, 1093

[3]

běрге: Birlikte, ayrı olmayarak, beraber.

b. 377, 765, 798, 801, 865, 962, 1089, 1218, 1297, 1308, 1316, 1601, 1954

[13]

běргеlep: Hep beraber, birlikte.

b. 293, 335, 680, 794

[4]

běrkět-: 1. Takmak, bağlamak.

b.- ěp 1105

b.- tě 1941

2. Kendi mülkü olarak belirlemek, kendi ismi altına almak.

b.- ěp ultırtqandar 580

[3]

běrkětěl-: Takılmak, bağlanmak.

b.- gen 79,707

[2]

běirse: 1. Bir... bir...

b. 184-2, 185, 186, 640, 641, 642, 701-2, 702, 1026, 1027, 1438, 1439, 1440, 1798, 1799

2. Bir defada, aynı anda.

b. 1745

[18]

běrzem: Birlikte, beraber.

b. 1728

[1]

běrzen-běr: 1. Tek, yalnız, bir tek.

b. 929, 1147, 1980

b.+ ě 838

b.+ ěne 711

2. Herhangi bir.

b. 199, 305

b.+ ěňděň 935

[8]

běrzey: Aynı, eşit, bir.

b. 694, 697, 1068

[3]

běs-: Kesmek.

b.- e 1358

[1]

běsen: Ekin, saman.

b. 1856, 1857-2

[3]

běš-: 1. Isı etkisiyle vücudun bir yanına
yara olmak, kızarmak veya rengi
koyulaşmak.

b.- ěp 1672

2. Olgun hâle gelmek, olgunlaşmak.

b.- ěp yěttě 1988

b.- ken 1993, 1995

běšmegen malay: Yeni
yetme.

b. 1524

[5]

běšěr-: Pişirmek, yemek hazırlamak.

b.- ěp ala běldě 1056

b.- ěr 1894

b.- zě 1056

[3]

běyě-: Oynamak, dans etmek.

b.- geněň 437

b.- p 1061, 1736, 1799

b.- p ala 1687-2

b.- p yörönöler 1817

b.- rge 492

b.- y 839

[9]

běyěk: Uzun, yüksek.

b. 186, 1469, 1753

b.+ en 749, 1026

b.+ ke 1453

b.+ te 638

b.+ ten 972, 1961

[9]

běyěklěk: Yükseklik, uzunluk.

b.+ ten 1600

[1]

běyěv: Oyun, dans.

b.+ ěne 203

[1]

běýěvsě: Dansçı.

b. 2016

[1]

běz: “biz” birinci çokluk kişi zamiri.

b. 206, 213, 215, 293, 787,
1016, 1535, 1634, 1641, 1677, 1756,
1932, 2118, 2119, 2123

b.+ ge 258, 661, 1604, 1657,
1934

b.+ ze 168, 222, 1958, 1959

b.+ zě 1018, 1315, 1583, 2088

b.+ zěň 04, 06, 35, 47, 86-2,
121, 122, 211, 292, 464, 521, 630,
1315, 1612, 1626, 1628, 1633, 1648,
1763, 1996, 2106, 2144

[51]

bıga: Buna.

b. 1101, 1497, 1697, 2050,
2074

[5]

bıgasa: Bu kadar, buna dek, önceki
kadar, evvelki kadar.

b. 294, 426, 469, 511, 575,
793, 1176, 1385, 1570, 1783, 1930,
2036

[12]

bıl: İşaret zamiri “bu”.

b. 06, 07, 26, 36, 43, 46, 72,
78, 80, 81, 84, 112, 117, 133, 136,
147, 148, 163-2, 181, 193, 201, 206,
216, 224, 253, 260, 267, 270, 271,
274, 277, 289, 313, 329, 337, 362,
367, 389, 395, 404, 414, 417, 421,
428, 430, 439, 441, 449, 461, 472,
473, 475, 495, 507, 510, 531, 541,
544, 552, 553, 557, 558, 564, 565,
580, 590, 598, 630, 652, 660-2, 714,
721, 726, 732, 737, 776, 821, 826,
838, 859, 862, 867, 874, 882-2, 883,
885, 901, 910, 926, 931, 932, 947,
950, 951, 955, 975, 1013, 1033, 1051,
1057, 1062, 1081, 1086, 1115, 1121,
1133, 1140, 1142, 1155, 1158, 1172,
1176, 1182, 1188, 1198, 1203, 1207,
1216, 1226, 1229, 1233, 1239, 1241,
1262, 1279, 1299, 1306, 1307, 1311,
1331, 1332, 1339, 1345, 1375, 1380,
1385, 1424, 1428, 1453, 1455, 1461,
1462, 1484, 1489, 1499, 1509, 1513,
1514, 1518, 1523, 1525, 1587, 1592,
1604, 1772, 1774, 1805, 1814, 1818,
1845, 1849, 1850, 1856, 1859, 1865,
1896, 1956, 1961, 1965, 1968, 1971,
1987, 1989, 1997, 2000, 2002, 2018,
2027, 2030, 2031, 2042, 2044, 2046,
2047, 2062, 2078, 2090, 2098, 2107,
2111, 2126, 2128, 2132, 2141, 2142

[198]

bılar: “bu” işaret zamirinin çokluk şekli.

b. 771, 1959

b.+ ı 459

b.+ zı 879

b.+ zıñ 737, 844

[6]

bılay: Böyle, bu şekilde.

b. 369, 526, 1100, 1139, 1404, 1795, 2033

[7]

bına: İşte.

b. 25, 56, 63, 71, 106, 131, 137, 140, 176, 191, 228, 242, 331, 362, 391, 416, 426, 512, 594, 622, 635, 662, 681, 738-2, 806, 816, 852, 862, 864, 865, 871, 893, 917, 967, 969, 988, 1028, 1031, 1039, 1078-2, 1089, 1098, 1142, 1145, 1146, 1247, 1333, 1490, 1580, 1581, 1609, 1638, 1677, 1698, 1702, 1719, 1725, 1729, 1761, 1763, 1782, 1783, 1788, 1789, 1790, 1906, 1914, 1933, 1934, 1985, 1995, 2029, 2086, 2095

[76]

bınan: Bundan, bu yerden, buradan; bu vakitten.

b. 872, 1081, 1429, 1701, 2061, 2089

[6]

bınav: bk. bına.

b.+ ı 76, 542, 543, 1913, 1925, 1929, 1935

[7]

bınavınday: Bunun gibi, bu gibi.

b. 1392

[1]

bında: Bu yerde, burada.

b. 05, 140, 147, 199, 513, 599, 861, 870, 882, 1098, 1099, 1101, 1103, 1267, 1350, 1487, 1502, 1505, 1511, 1519, 1527, 1529, 1530, 1541, 1583, 1596, 1609, 1925, 1934, 1980, 2095

[31]

bınday: Bunun gibi, buna benzeyen, böyle.

b. 117, 218, 307, 343, 368, 399, 456, 643, 713, 904, 907, 982, 1177, 1335, 1641

b.+ zı 64

[16]

bını: “bu” zamirinin yapma durumu.

b. 122, 263, 457, 931, 1050, 1143, 1177, 1197, 1211-2, 1225, 1552, 1582, 1914, 2069

b.+ hı 61, 102

b.+ hında 38, 665, 1506

[20]

bınıñ: “bu” zamirinin ilgi durumu çekimi.

b. 474, 712, 863, 891, 984, 1230, 1467, 1948

[8]

bısaq: Bıçak.

b. 1386

[1]

bışılda-: Fısır fısır etmek, fısır fısır konuşmak.

b.- nı 1156, 1258

b.- p 960

[3]

bıv-: Bağlamak, düğümlemek.

b.- ıp kuyğan 2096

b.- ıp yëbergen 970

[2]

bıvat: Yüzyıl, asır.

b.+ tar 1224

[1]

bıvın: 1. Kuşak, nesil.

b.+ dan 25

2. Eklem yeri, boğum.

b.+ ın 1023

[2]

bıyalalı: Cam.

b. 70

[1]

bıyıl: Bu yıl, bu sene.

b. 198,1763, 1783

[3]

bızılda-: Vız vız etmek, vız vız gelmek.

b.- p 1757

[1]

bigërek: Daha çok, çok fazla, daha fazla.

b. 50, 315, 324, 395, 452, 613, 908, 945, 954, 1158, 1476, 1770, 1821, 1846, 2021, 2047

[16]

bik: Çok, pek, fazla, gayet.

b. 28, 38, 60, 70, 102-2, 103, 105, 112, 119, 121, 128, 213, 231, 236, 251, 262, 265, 271, 277, 399, 413, 423, 435, 499, 536, 539, 574, 595, 614, 630, 636, 638, 640, 662, 742, 765, 952, 1003, 1021, 1086, 1111, 1173, 1189, 1199, 1240, 1241, 1269, 1407, 1453, 1477, 1484, 1529, 1585, 1660, 1705-2, 1719, 1744, 1748, 1753-2, 1774, 1818, 1822, 1839, 1852, 1856, 1884, 1899, 1917,

1953, 1961, 1964, 2042, 2100, 2104,
2116

[78]

biklě: Kilitli.

b. 28

[1]

biklen-: Kilitlenmek, kapatılmak.

b.- gen 563

[1]

bil: Bel.

b. 409, 987

b.+ derěn 1060

b.+ ě 748, 782

b.+ ěn 970

b.+ ěnen 810

b.+ lě 257

[8]

bilde: Not, symbol.

b. 1785, 1795

b.+ ge 1789

b.+ hě 1782

[4]

bildehěz: Belirsiz, alametsiz.

b. 195, 721

[2]

bildele-: Belirlemek, tanımlamak.

b.- p kuyzılar 2045

[1]

bidelě: Belirli, alametli.

b. 1422

[1]

bir-: 1. Vermek, sunmak.

b. 1372, 1565

b.- e 109, 1378

b.- ěp 329, 451, 647, 1315,
1837, 1840, 1843

b.- ěr 364, 710

b.- ěr ösön 1297

b.- ěrge 408, 460, 1833

b.- ěrge tora 10

b.- esekměn 548, 1288

b.- ěvě 22

b.- gen 1017

b.- gender 570

b.- geyně 1717

b.- megen 951

b.- mem 1185

b.- mešmě 711

b.- zě 2003

2. Evlendirmek.

b.- ěp 929, 1112, 1125

3. Yardımcı eylem.

üte b.- e 1077	asırgala b.- mey 1517
yöröy b.- e 1138	yata b.- zě 1748
eytëp b.- e almanı 1804	horav b.- zě 1615
eytëp b.- e almay 857	höylep b.- zě 226
rizalık b.- e almay 863	ķarap tora b.- zě 38
yöröy b.- eler ině 2069	tabıp b.- zě 767
tamaķ kıra b.- ëp 62	yeşey b.- zě 1067
tamaķtı kıra b.- ëp 101	(yavap) b.- e 433
tayana b.- ëp 75	(yavap) b.- ër 883
künñlhězlene b.- ëp kıyızım 95	(yavap) b.- ërge 154, 2001
ala b.- ëp tora 156	(ķorban) b.- esek 1325
añlatıp b.- ërge 114	(selem) b.- gen 332
hatıp b.- ëvzen 402	(ķorban) b.- heñ 1402
yırlap b.- gěhěz 768	(irěk) b.- megen 476
ķuşamat b.- gen 274	(ķorban) b.- megen 1403
ulıra b.- gen 593	(keñeş) b.- meyëm 1103
haldırıp b.- gen 546	(yavap) b.- zě 1066, 1512, 1693, 1831
ķuyıp b.- gen 1940	[79]
ulıra b.- gen 1031	bir biştë: Çak bir beşlik.
yeşey b.- gen 279, 281	b. 1538
yeşey b.- gender 586	[1]
yöröy b.- hěn 1498	birë: ... beri.
sër b.- meně 1748	b. 986
renyětërge b.- meş 1363	[1]
yebërlerge b.- meşke 1341	birël-: 1. Verilmek.
sër b.- meşke 1830	

b.- megen 815

2. Kapılmak.

b.- e 1127

3. Bir işe tutkuyla, gönülden bağlanmak.

b.- ěrge 446

[3]

birěš-: Bir söz ya da işte yenilmek, mağlup olmak; söz yarışında altta kalmak.

b.- ěrge 385

b.- meněler 1944

[2]

birlě: ... beri.

b. 1487, 1496, 1789

[3]

birtěn-: İncinmek.

b.- ěp 783

[1]

bise: Eş, zevce.

b.+ hě 1095

[1]

bisekey: Eş, zevce.

b. 752-2, 756, 758, 826

b.+ ě 754, 999

[7]

biš: Beş (5).

b. 443, 789, 1627, 1631

b.+ ěhě 789

b.+ er 1843

b.+ ke 1089, 1570

b.+ tě 1538

b.+ ten 1784

[10]

bit: 1. Elbette, muhakkak, tabii ki; şüphesiz, mutlaka.

b. 07, 47, 63, 77, 81, 110, 122, 124, 125, 126, 180, 182, 220, 228, 258, 263, 296, 308, 315-2, 322, 350, 353, 368, 388, 389, 407, 416, 432, 474, 480, 500, 502, 503, 532, 611, 616, 618, 620, 625, 667, 668, 689, 746, 753, 785, 796, 837, 838, 853, 861, 866, 867, 893, 903, 922, 927, 936, 939, 941, 959, 998, 1026, 1044, 1052, 1070, 1072, 1082, 1092, 1110, 1112, 1131, 1145-2, 1178, 1190, 1191, 1198, 1235, 1287, 1292, 1335, 1359, 1404, 1420, 1426-2, 1427, 1592, 1638, 1676, 1697, 1766, 1783, 1833, 1866, 1926, 1933, 1934, 1968, 1998, 1999, 2034, 2054, 2056, 2144

2. Yüz, bet; beniz; yanak.

b.+ ěm 1563

b.+ ěme 1563

b.+ ěn 465

b.+ ěndegě 914

b.+ ěne 1051

b.+ tegě 980

b.+ teren 1381

[113]

bitle-: Dağ sırtı boyunca ilerlemek, dağın arkasından dolaşmak.

b.- p 253

[1]

bitlě: Yüzeyli.

b. 1708, 1767

[2]

bitlev: Dağın eğimi, dağ eteği.

b.+ ě 587

b.+ ěn 2043

b.+ ěndegě 2042

[3]

biz-: Bıkmak, usanmak.

b.- geněn 1492

[1]

bize-: Bezemek, süslemek.

b.- p 40, 645

b.- rge 685

[3]

bizek: Bezek, süs.

b.+ terěněň 590

[1]

bizeklě: Bezekli.

b. 1734

[1]

bizen-: Bezenmek, süslenmek, güzel hâle gelmek.

b.- ěšěň 1718

b.- gen 1168

[2]

bloknot: *Rus.* Not defteri.

b. 1622

[1]

bolan: Geyik.

b.+ day 763

[1]

bolğansık: Bulanık, çamur karışmış.

b. 2105

[1]

bolnitsa: *Rus.* Hastane.

b.+ ğa 1846

b.+ hına 1827

b.+ la 1835

b.+ nan 1836

[4]

bolot: Bulut.

b. 662, 924, 1458, 1739, 2064,
2068, 2070

b.+ a 1958

b.+ tar 782

b.+ tarzın 989

[10]

bor-: 1. Burmak.

b.- opta y bergen 23

2. evirmek, d nd rmek.

b.- op alıp kite 412

[2]

boro: Boru, borozan.

b. 33, 36

b.+ no 34

[3]

borola-: 1. Burgulu etmek, burmak.

b.- p 68

b.- p ala 167

2. Etrafında d nd rmek, evreside
d nd rmek.

b.- p 1745

[3]

bormas: Kıvrımlı, b kl ml .

b. 133

[1]

borol-: D nmek.

b.- op 69, 332

[2]

boron: Evvel.

b. 93, 102, 248, 897

[4]

borono: Eski, evvelki.

b. 121, 126

b.+ noñ 07

[3]

boronolar: Eski insanlar, eskiler.

b. 408,1053

[2]

borso-: Kaygıya, endişeye d şmek,
korkmak; tasalanmak.

b.- ana 1550

b.- p torın 285

b.- ra 1493

[3]

borsol-: Kaygıya d şmek, endişeye
d şmek, korkmak; tasalanmak.

b.- a 1547

b.- op kitt  1808

[2]

boş-: Pusmak, başı ve v cudu
gizlemek.

b. 1739-2

b.- a 1389

b.- op 1365

[4]

boşmaş-: Gamsız, tasasız.

b. 2052

[1]

boşon-: Efkâra dalmak, düşünceli hâle gelmek, keyifsizleşmek.

b.- maş 214

b.- orğa 470

b.- ovlı 725

[3]

boşondor-:Efkârlandırmak, düşünceye daldırmak, tasalandırmak.

b.- a 452

b.- ğan 288

[2]

boşonko: Düşünceli, dalgın.

b. 91

[1]

botak: Dal, budak.

b.+ ma 1469, 1754

b.+ қа 1470, 1475, 1600, 1751

b.+ tan 1470, 1600

b.+ tar 1594, 1962, 1964

b.+ tarğa 1466

b.+ tarı 1599

b.+ tarına 1975

b.+ tarzan 1964

[15]

botanika: Fr. Botanik, bitki bilim.

b. 2031

[1]

bot: But.

b. +o 611

[1]

botsa: Atın arka but derisinden yapılan kap.

b. 94

[1]

boyzay: Buğday.

b. 1612, 1614, 1626, 1633, 1634

b.+ ı 1676

b.+ zarzı 1675

[7]

boz: Donmuş su, buz.

b. 255,1002, 1252

b.+ zan 252

[4]

boz-: Bozmak.

b.- ğan 1175, 1314

b.- haq 1937

b.- may 1723

b.- op 1214

b.- or 660

b.- orga 1176, 1203

[8]

bozoq: Kötü, fena, çirkin.

b. 875

[1]

bozol-: Bozulmak.

b.- a 260

b.- gan 376

b.- op 1764

[3]

bögöl-: Eğilmek, kıvrılmak.

b.- e 253, 587

b.-öp töşken 466

[3]

bögön: Bugün.

b. 227, 596, 710, 712, 784,
1212, 1216, 1258, 1299, 1498, 1689,
1690, 1692, 1697-2, 1698, 1699, 1702

b.+ den 1700

[19]

bögöngö: Bugünkü.

b. 1257, 1654, 1671, 2082,
2109

[5]

bögöngöley: Bugünkü gibi.

b. 779, 1078

[2]

bök-: Boyun eğmeye mecbur etmek.

b.-öp 1143

[1]

bökle-: Katlamak, bükmek.

b.- p 705

[1]

bökseyt-: Kamburunu çıkarmak.

b.-öp 409

[1]

börken-: Bürünmek, örtünmek.

b.-dē 1250

[1]

börkö-: 1. Püskürmek, fişkırtmak;
saçtırmak.

b.- p 1902

b.- p ultırğan 1707

b.- y 1110

2. Yaymak, dağıtmak.

b.- p 492, 701

b.- p sığa 193

[6]

börköl-: Saçılmak.

b.- gen 493

[1]

börköt: Kaya kartalı.

b. 818, 1426

b.+ ke 464

b.+ tö 726

[4]

börköv: Bunaltıcı sıcak.

b. 1007

[1]

börö: Tomurcuk.

b.+ ler 1971, 1976, 2005, 2009

b.+ lerë 1951, 2008

b.+ lerëne 1976

b.+ lerze 2006

b.+ nen 1723

[9]

börölen-: Tomurcuklanmak.

b.- gen 308

[1]

börtök: Zerre, parça, çok küçük parça.

b. 914

b.+ ön 1646

b.+ terë 492, 1676, 1724

b.+ terëne 1614

[6]

böt-: 1. Bitmek, tamam olmak.

b.- e almanı 1896

b.- e almaşhıñ 08

b.- ken 453, 486, 1001, 1936

b.- kenlëkke 1749

b.- kenlëktë 384

b.- key 1883

b.- keynë 2103

b.- öp kıuyayıq 1925

b.- övëne 1140

b.- tö 922, 1947

b.- kes 1894

2. Yok olmak, tükenmek.

b.- ör 377

b.- tö 961

b.- töñ 1261

3. Yardımcı eylem.

yıyınıp b.- e 806

yırıp b.- eler 2034

sıygılap b.- he 1945

kön b.- ken 330

hargayıp b.- ken 707

satnap b.- ken 1963

yalangaslanıp b.- ken 304

yırıp b.- ken 27

höylep b.- kes 171

uyanıp b.- keyně 1860

birëp b.- öp 647

bayıp b.- ör 367

sıgarıp b.- töler 2100

uyanıp b.- töler 1750

[33]

böte: Bütün, hep, her, tüm.

b. 09, 122, 272, 333, 336, 364, 468, 536, 549, 562, 593, 609, 620, 693, 699, 757, 823, 845, 850, 902, 918-2, 1004, 1055, 1068, 1070, 1124, 1169, 1202, 1219, 1261, 1385, 1389, 1500, 1561, 1633, 1690, 1699, 1717, 1750, 1759, 1791, 1839, 2006, 2017, 2038, 2118

b.+ bëzzë 1315, 2106

b.+ gëz 1654

[50]

bötehë: Tamamı, bütünü, hepsi.

b.+ 770, 771, 940-2, 962, 1203, 1301, 1334, 1541, 1574, 1588, 1601, 1634, 1668, 1672, 1728, 1781, 1934, 2104

b.+ n 689-2, 737, 823, 949, 1381

b.+ nde 608

b.+ ne 1048

b.+ něň 1545

[28]

bötëy- : Düzelmek.

b.- emë 375

[1]

bötköhöz: Bitmez, tükenmez, sonu gelmez.

b. 731, 1163, 1387

[3]

bötmeş-tökenmeş: Uçsuz buzaksız, sınırsız, bitmez tükenmez.

b. 687, 1441

[2]

bötön: Muhtaç olmayan, ihtiyaç duymayan.

b. 444

[1]

bötönley: Tamamıyla, bütünüyle, büsbütün.

b. 115, 412, 452, 527, 728, 800, 813, 861, 863, 872, 891, 1026, 1229, 1788, 2102, 2143

[16]

bötör-: 1. Bitirmek, tamamlamak.

b.- e almay 1905

b.- ey k 1929

b.-  rm n 1780

2. T ketmek.

b.- z  kıuyzı 1791

3. Yormak, faydasız h le getirmek.

b.-  p 366

[5]

b y k: B y k, y ksek.

b. 115, 286, 451, 533, 542,
575, 578, 583, 594, 1445

[10]

b y r: Bel.

b y rge tayan-: Eli belinde
durmak.

b.- a bir p 74

[1]

b zre: Kıvrımlı, kıvrıcık, b kl ml .

b. 187, 208, 1843

[3]

buğay: Muhtemelen, herh lde.

b. 1147

[1]

bul-: 1. Olmak, meydana gelmek.

b. 1352, 1596, 1829, 1832

b. 669, 1848

b.- a 36, 176, 229, 259, 1043,
1081, 1426, 1480, 1609, 1631, 1653,
1782, 1954, 2082, 2120, 2121

b.- a almağan 268

b.- a bargan 1004

b.- a barzı 2059, 2060

b.- a iken 273, 681, 1821

b.- a torğan 861, 1674

b.- a torğaynı 859

b.- ahıgız 1654

b.- alır 622

b.- am 1472, 2092, 2143

b.- asağ 1269, 1711, 1743

b.- asağbız 1678

b.- dı 768, 987, 1047-2, 1064,
1170, 1229, 1233, 1238, 1429, 1538,
1700, 1783, 1788, 1972, 2026, 2101,
2104, 2128

b.- dık 213, 216

b.- dımı 1345

b.- dımı iken 770

b.- diñ 2109

b.- ğan 35, 36, 46, 48, 88, 126,
199, 237, 249, 251, 268, 276, 283,
288, 311, 330, 494, 518, 531, 541,
589, 618, 620, 630, 631, 644, 649,
692, 693, 698, 739, 861, 944, 1000,
1001, 1021, 1085, 1180, 1219, 1350,

1364, 1411, 1423, 1874, 1882, 2074,
2093

b.- ğan iken 315

b.- ğandır 876, 920, 1228

b.- ğas 795, 1081

b.- ğaynı 1718

b.- ğım 1292

b.- ha 147, 336, 406, 527, 574,
612, 805, 811, 821, 972, 1363, 1739,
1740, 1885, 2024, 2104

b.- ha ině 774

b.- ha kerek 1503

b.- hın 290, 349, 382, 807,
958, 1197, 1679, 1693, 1742, 2017,
2145

b.- ıp 52, 66, 240, 241, 279, 280, 325,
450, 487, 503, 581, 585, 596, 614,
616, 641, 656, 701, 725, 762, 763,
787, 804, 886, 918, 979, 986, 989,
1049, 1057, 1063, 1088, 1101, 1128,
1190, 1226, 1252, 1439, 1468, 1470,
1471, 1475, 1549, 1672, 1705, 1760,
1814, 1842, 1958, 2014, 2061, 2062

b.- ıp ala 444

b.- ıp alğan 1087

b.- ıp alğaynı 1482

b.- ıp ala 1834

b.- ıp aldı 1981

b.- ıp aldımı 92

b.- ıp alğan 1866

b.- ıp alır 901

b.- ıp kitken 2076

b.- ıp kittě 2142

b.- ıp sığa 273

b.- ıp sıqtı 2022

b.- ıp torğan 709

b.- ıp yatalar 1910

b.- ıp yěttě 765

b.- ır 300, 739, 1065, 1136,
1300, 1301, 1459, 1793, 2144

b.- ır ině 1115, 1234

b.- ır iněk 1634, 1637

b.- ırğa 855, 1849, 1854, 2021,

b.- ırğa těyěş 805

b.- ırhıñ 1168

b.- ırmı 924, 925, 1150, 1413

b.- ırmın 655

b.- ıv 198

b.- ıvı 262, 265, 557, 566, 712,
1199, 1340, 1408, 1478, 2019

b.- ıvın 595, 1114,

b.- mağan 62, 64, 263, 282,
308, 331, 582, 607, 681, 698, 1337,
1385, 1406, 1422, 2070

b.- mağandı 390

b.- maġanġa 275	hınamaġ b.- a 106
b.- maġas 1910	kilmeş b.- a 1134
b.- maha 1140, 1855, 1948, 1962, 1996	yuġaltġan b.- a 1628
b.- mahın 220, 297	şulay b.- a 1889
b.- manı 474, 713, 1050, 1748	öyretmeksë b.- ahıñ 371
b.- maş 792, 931-2	yoklap almaġsı b.- alır 2055
b.- maŝmı 404	yöyögen b.- am 1813
b.- maştay 1857	eytëp b.- amı 1043
b.- may 350, 402, 429, 1347, 1998, 1999, 2017, 2087,	şul b.- amı 411
b.- may torop 902	ışanıp b.- amı 890
b.- mayasaġ 480	ġaŝıġ b.- dı 869
b.- mayasaġ inë 2099	helek b.- dı 1039
b.- maysa 82	oyoŝtororġa b.- dı 1657
2. Var olmak, yaşamak.	riza b.- dı 1371
b.- a 416, 800	helek b.- dıñ 1420
b.- a iken 530	ëŝlerge b.- dıñmı 335
b.- ġandar 636	helek b.- ġan 865, 1034, 1418
b.- ġanġa 1561	ġeyërlë b.- hın 1156
b.- maġan 1222	ġeyërlëge b.- hın 1157
3. ... gibi görünmek.	riza b.- hın 929
b.- a 1076	yulıġız uñ b.- hın 807
4. Yardımcı eylem.	ġeneġet b.- ıp 734
avızlanlap b.- a 791	meġrüm b.- ıp 468
ëŝlep b.- a 2013, 2017	ŝahitë b.- ıp 567
	şayan b.- ıp 1066
	bılay b.- ġas 526

şulay b.- ğas 1223, 1528,
1628, 1649

yěbermekš b.- ğaynı 1524

taşırğa b.- ğaynı 1888

ulay b.- ha 297, 391

bılay b.- ha 1139, 1795

şul b.- ha 1141

tělep b.- ha kerek 37

heyěrlě b.- ıp bötövěne 1140

şulay b.- ıp sıķķan 327

yazıvsı b.- ır ösön 2016

ķot osķos b.- ır ině 778

kürěp b.- ır ině 775

helek b.- ırhığız 2072

küz-ķolak b.- ırhıñ 790

helek b.- ıvın 235

mejbür b.- ıvın 884

ğaşıķ b.- ıvına 1124

meħrüm b.- ıvzı 455

kürěvsě b.- manı 980

nasip b.- manı 231

ķarşı torop b.- maş 1140

kürěp b.- maş ině 777

ķarap b.- may 775

[401]

bulaş-: Meşgul olmak, ilgilenmek.

b.- a 290

[1]

bulat: Çelik.

b. 48, 49

[2]

buldıķlı: Yetenekli, maharetli.

b. 14

[1]

buldır-: Başarmak, öldürmek.

b.- a alahıñ 357

b.- a almay 1225

b.- a torğan 10

[3]

bulış-: 1. Birlikte bir işle uğraşmak, birlikte ya da karşılıklı bir işi sürdürmek.

b.- ķan 1086

b.- ķandar 804

2. Yardım etmek.

b.- a 2135

[3]

bura-: Tahta ile kaplamak.

b.- p 1093

[1]

burıs: Görev, vazife.

b.+ ı 1656

b.+ ın 1673, 1812

[3]

buş: 1. Boş.

b. 715, 1158, 1408, 1412,
1868, 2001

2. Bedava, parasız.

b. 331, 364, 451

[9]

buşa-: Boş hâle gelmek, boş zaman
bulmak.

b.- may 1649

[1]

buşat-: Boşaltmak.

b.- tı 1878

[1]

buşka: Boşa, yok yere, boşuna.

b. 2057

[1]

buşlat-: Bedava vermek, parasız
vermek.

b.- a birëp 329

[1]

buşlay: Bedavaya.

b. 369

[1]

buşlık: Boşluk; düzlük yer.

b.+ ında 1282

[1]

buy: Boy.

b. 939

b.+ ın 1285

b.+ ğa 1998

2. Uzunca çekilen bir sıra, dizi.

b. 1912

[4]

buya-: Boyamak.

b.- nı 1983

[1]

buyal-: Boyanmak.

b.- ğan 135

b.- ğandır 310

[2]

buyav: Boya.

b. 385, 513, 514, 543, 604,
605, 618

b.+ ındı 543

b.+ zar 309, 447

b.+ zarına 620

b.+ zararını 313

b.+ zarzı 307

[13]

buy-hın: Boy pos, endam.

b.+ ı 891

[1]

buyı(na): ...boyu, boyuna; ...kıyısı, kıyısına.

b. 210, 268, 581,1247, 1311, 1973, 1975

b.+ nan 813

b.+ nda 636, 1799

b.+ ndağı 1715

[11]

buyına: bk. buyı(na).

b. 191, 716, 740, 809, 811, 1169, 1202, 1332, 1979

[9]

buyınsa: Göre.

b. 804, 1435

[2]

buyılap: Boyunca, kıyısından, yanından, tarafından.

b. 587, 967, 1465, 1599, 1974, 2035, 2044, 2046, 2066, 2071

[10]

buyılı: Boylu.

b. 465, 1555

[2]

bül-: 1. Bölmek.

b.- gende 1775

2. İşi, hareketi kesip durdurmak.

b.- ğp 828

[2]

büldër-: Böldürmek, kestirmek.

b.- e 371

b.- meş 895

b.- zë 1939

[3]

bülek: Hediye, armağan.

b. 218

bülek it-: Bir şeyi armağan olarak vermek, hediye etmek.

b.- ğlgen 661

b.- ğp 1297, 224, 460

b.- ğr 710

b.- ğvzen 402

b.- ken 688

b.- kendë 218, 219

b.- të 752

[11]

bülme: Oda, bölme.

b.+ hëne 562

[1]

bürek: Börk.

b.+ ğn 77

[1]

bürtən-: 1. Tomurcuklanmak.

b.- də 1976

2. Kabarmak, şişmək.

b.- ėp 1731

3. Sinir ve öfkeden yüzü kızarmak.

b.- də 1804

[3]

büten: 1. Başka, başka türlü; farklı.

b. 178, 836, 1130, 1141, 1916

da: da / de, dâhi, ve.

d. 55, 86, 104, 118, 127, 202, 214, 225, 261, 268, 275, 281, 300, 308, 328, 476, 483, 556, 601, 613, 614, 622, 651, 679, 681, 700, 714, 717, 738, 766, 777, 798, 812, 850, 861, 894, 958, 975, 996, 998, 1000, 1056, 1086, 1145, 1147, 1162, 1176, 1197, 1240, 1259, 1298, 1337, 1340, 1404, 1499, 1528, 1535, 1630, 1713, 1763, 1819, 1887, 1935, 1936, 1956, 1981, 1982, 2112, 2119, 2136

[70]

dabaha: Söylenen bir düşüncüyü kuvvetlendirmek için kullanılır.

d. 789, 819, 822

[3]

2. ...dışında, ... haricinde.

b. 602

[6]

bütense: Başka şekilde.

b. 394

[1]

büzene: Bildircin.

b. 195

[1]

D

daça: *Rus.* Şehrin dışında dinlenen ya da tatil yapılmakta kullanılan ev, yazlık, sayfiye.

d.+ hına 1760

d.+ larzan 1762

[2]

dağalı: Nallı.

d. 1330

[1]

dala: Ova, bozkır.

d.+ lar 302, 446, 632

d.+ larzı 679

[4]

dan: Şan, şöhret, nam.

d. 526, 1843

d.+ ı 536

[3]

danla-: Şöhretini yaymak, namını yaymak, şöhret olmak, meşhur etmek.

d.- rğa 529

d.- v 54

[2]

danlı: Şanlı, şöhretli, namlı.

d. 73, 91, 123, 614, 742

[5]

dava: Ar. Şifalı şey, ilaç.

d. 589

[1]

davalan-: Tedavi edilmek, ilaç verilmek.

d.- hın 1838

d.- ıp 1836

[2]

davam: Ar. Devam.

davam it-: Devam etmek,

başlanmış bir iş sürmek.

d.- e 423, 1188, 1407

d.- ěr 2007

d.- ken 302, 484, 656

d.- tẽ 1438, 1441,

1503, 1647, 1920

d.- tẽk 91

davam ittër-: Bir şeyi devam ettirmek, sürdürmek.

d.- zẽ 1632

[14]

davıl: Fırtına, tufan.

d. 924, 949, 1009, 1016, 1037, 1310

d.+ dı 791, 792

[8]

de: bk. da.

d. 07, 47, 73, 95, 127, 174, 178, 197, 215, 220, 228, 234, 286, 294, 297, 307, 313, 342, 345, 373, 402, 425, 584, 689, 737, 738, 762, 777, 820, 823, 844, 845, 881, 887, 949, 979, 980, 1017, 1027, 1049, 1055, 1060, 1061, 1068, 1085, 1121, 1134, 1176, 1215, 1235, 1261, 1298, 1305, 1381, 1398, 1424, 1455, 1492, 1527, 1545, 1562, 1564, 1575, 1576, 1577, 1646, 1698, 1722, 1886, 1891, 1926, 1972, 1983, 1985, 2016, 2051, 2054, 2069, 2085, 2092, 2099, 2112, 2135

[83]

debaba: bk. dabaha.

d. 85, 348, 521, 531, 558, 599, 1267, 1897, 2009

[9]

dehşetlĕ: Korkunç, dehşetli, bela getiren.

d. 1456

[1]

delil: *Ar.* Delil, kanıt, ispat.

d. 902

d.+ der 932

[2]

dereje: *Ar.* Derece, makam, mevki; rütbe.

d.+ hĕne 822, 1213, 1312

[3]

derĕs: *Ar.* Ders.

d. 1773, 1775, 1776, 1781

d.+ tĕ 1779

d.+ terĕň 1801

[6]

dert: Coşku, büyük heves, arzu, sevgi.

d. 193, 466, 687

[3]

dertlĕ: Coşkulu, arzulu.

d. 830

[1]

dertlen-: Heyecanlanmak, coşmak; canlanmak; heveslenmek.

d.- ĕp 665,1220, 1645

[3]

dertlendĕr-: Heyecanlandırmak.

d.- gĕs 1674

d.- zĕ 2092

[2]

derviş: *Far.* Derviş.

d. 320, 322, 381, 503-2

[5]

dev: Dev, kocaman, büyük.

d. 1818

[1]

dĕkabr: *Rus.* Aralık ayı.

d. 1950

[1]

dĕr:

dĕr altıra-: Çok korkmak.

d. -p 130

d. -p torĕan 1365

dĕr hĕlkĕt-: Etrafı titretmek, curcuna koparmak.

d. -ĕp 1414

[3]

diňĕz: Deniz.

d. 631, 636, 640-2, 643, 651, 656, 664, 665, 667, 670, 674,

680, 682, 699, 700, 703, 716,
718, 722, 740, 743, 747, 780,
808, 811, 813, 817, 842, 866,
949, 952, 958, 959, 964, 988,
1008, 1010, 1079, 1173, 1174,
1178, 1180, 1181, 1207, 1210,
1217, 1222, 1237, 1242, 1250,
1251, 1254, 1258, 1259, 1267,
1279, 1282, 1308, 1336, 1392,
1399, 1412-2, 1438, 1442,
1445

d.+ ě 710, 713, 715

d.+ ge 406, 644, 691, 705,
708, 709, 719, 727, 735, 738,
784, 812, 819, 823, 957, 1012,
1035-2, 1179, 1181, 1248,
1297, 1316

d.+ ze 744, 762, 1085, 1111,
1423

d.+ zě 693, 697, 822

d.+ zen 1138

d.+ zěň 637, 649, 698, 821,
824, 1339, 1403

d.+ zey 751

[110]

diňgězhěz: Denizsiz.

d. 813

[1]

divana: *Far.* Divane, deli.

d. 381

[1]

donya: *Ar.* Dünya, cihan.

d. 205, 1046, 2062

d.+ ğa 197, 1359

d.+ hına 1435

d.+ la 416, 530, 575, 756, 776,
846, 867, 910, 935, 1299

d.+ lar 234

d.+ mı 584

d.+ nıñ 680

donya kuy-: Vefat etmek,
ölmek.

d.- alar 1105

d.+ mı ķ. -zı 826, 1039

[22]

döpöldet-: Güp güp ettirmek,
vurmak.

d.- e 25

[1]

dörös: *Far.* Doğru, dürüst, gerçek.

d. 403, 450, 632, 672, 1196,
1632, 1646, 1774, 1776

d.+ ön 395

d.+ tör 1089

[11]

döröslök: Doğruluk, dürüstlük.

d.+ tö 880, 1192

[2]

döyöm: Genel, umumi.

d. 1657

[1]

duğa: Yay.

d. 465

[1]

duşar: *Far.* Herhangi bir hâle düşmüş, düşer olmuş.

d. 1205

[1]

duş: *Far.* Dost, arkadaş.

d. 213, 215, 340, 430, 440, 1557, 2056

d.+ ım 958

d.+ ıma 224

d.+ ın 874

d.+ ından 427

d.+ ınıñ 1930, 2136

d.+ tar 1677, 215, 797

d.+ tı 234

[17]

duşlaş-: Dost olmak, arkadaş olmak.

d.- may 213

[1]

duştarsa: Arkadaşça, dostça.

d. 222, 380, 1622

[3]

dürt: Dört.

d. 209, 1627, 1785

d.+ er 1843

d.+ ke 1570, 1784

[6]

dürtensä: Dördüncü.

d. 1161, 1477, 1541, 1783

d.+ hēññ 2020

[5]

E

e: 1. Fakat, ama.

e. 48, 54, 69, 105, 129, 135, 137, 140, 186, 263, 293, 298, 317, 350, 362, 365, 368, 377, 383, 392, 394, 410, 416, 422, 465, 467, 476, 480, 482, 533, 569, 570, 574, 581, 609, 640,

702, 704, 726, 748, 751, 769, 773, 822, 844, 858, 861, 862, 869, 871, 908, 936, 971, 990, 998, 1013, 1026, 1043, 1066, 1107, 1145, 1189, 1207, 1263, 1279, 1324, 1333, 1336, 1419, 1438, 1461, 1468, 1492, 1518,

1535, 1564, 1626, 1679, 1686,
1695, 1698, 1710, 1732, 1753,
1766, 1770, 1780, 1783, 1788,
1812, 1836, 1858, 1865, 1968,
1986, 1987, 2012, 2017, 2024,
2026, 2033, 2056, 2062, 2069,
2084, 2093, 2102, 2127, 2130,
2142

2. Ya, peki.

e. 46, 84, 749, 907, 918, 1164,
1455, 1682, 1958

3. Aksine; buna rağmen; yine
de.

e. 115, 315, 721, 922

4. Cümle sonuna gelerek şaşkınlık
ifadesi verir; ...ya!

e. 43, 125, 126, 158, 258, 501,
502, 622, 625,

[133]

eee: Ünlem “eee”

e. 1889

[1]

eger: *Ar.* Eğer, şayet.

e. 88, 227, 336, 356, 360,
547, 552, 773, 810, 972, 1174,
1267, 1631, 1633, 1677

[15]

eħiret: *Ar.* Kadınların sonsuza kadar
dost kaldığı başka kadın; ahiretlik.

e.+ ter 798

[1]

ekiyet: Masal; rivayet, efsane.

e.+ te 1054

[1]

ekr n: Yavaş, hafif; yavaşça, hafifçe.

e. 191, 496, 728, 1238, 1434,
1455, 1549, 1607, 1608, 1745

[10]

ekr nlep: Hissettirmeden.

e. 682

[1]

elbitte: *Ar.* Elbette, tabii ki, hiç
Şüphesiz.

e. 201, 263, 357, 482, 633,
700, 1158, 1954

[8]

elde: İyi, olur, güzel.

e. 787, 1115

[2]

el : 1. Şimdi, Şuan; henüz.

e. 138, 152, 181-2, 314, 315,
334-2, 370, 491, 775-2, 787,
896, 945, 990, 1074, 1092,
1114, 1119, 1149, 1176, 1385,
1414, 1502, 1516, 1565, 1695,
1774, 1785, 1790, 1803, 1822,

- 1845, 1861, 1880, 1886, 1923,
1925, 2055, 2107
2. Daha, hâlâ, hâlen.
e. 127, 630, 732-2, 1548
3. “bit” şekli yanında belirsizlik,
şüphe ifadesini güçlendirir.
e. 353, 1026, 1072
4. ...bir ...bir.
1736, 1737, 1754-2
[53]
- elëge:** Şimdi, şuan.
e. 1107, 1422
[2]
- elënen-elë:** Sık sık, sıkça.
e. 1620
[1]
- elim:** *Ar.* Cefa, eziyet; mihnet.
e.+ děñ 2102
[1]
- elle:** Acaba, yoksa.
e. 289, 711, 740, 744, 770,
784, 1172, 1332, 1345, 1346,
1692, 1741, 1783
[13]
- elle kıasan:** Ne zamandır, eskiden.
e. 20, 367
[2]

- elle kıayzan:** Ta uzaktan.
e. 14
[1]
- elle nindey:** Nasılsa, herhangi bir tarzda.
e. 31, 195, 1223, 1793, 1815
[5]
- emel:** İş, amel, eylem.
e.+ ge 1799
[1]
- emme:** Ama, fakat, lakin.
e. 209, 219, 231, 304, 943,
1047, 1197, 2018, 2070, 2090
[10]
- erle-:** Hakaret etmek, sövmek, küfür etmek, ağır sözler söylemek.
e.- p yëbermekšë 1524
[1]
- ermendë:** Kara kurbağası.
e.+ ler 617
[1]
- ersë-:** Soymak, kabuğunu soymak, kabuğunu temizlemek.
e.- p kıuyzı 1895
[1]
- ese:** Anne, ana.
e. 877

e.+ ge 886

e.+ hě 809, 825, 880, 1039,
1088, 1192, 1805, 1852, 1856,
1857, 1861, 1865, 1879, 1896,
1899, 1900

e.+ hěn 873

e.+ hěne 886, 1194, 1849,
1853, 1884

e.+ hěnen 761

e.+ hěněň 940, 1816, 1869,
1949

[29]

esej: *bk. ese.*

e. 1854, 1859

e.+ ěm 881, 1891

e.+ ěne 1829, 1848

[6]

eşerlen-: Hislenmek, duygulanmak,
içlenmek.

e.- ěvzěň 555

[1]

etes: Horoz.

e. 24

[1]

ettegěnehě: Ünlem, şaşkınlığı, aniden
olup bitmeyi bildirir.

e. 314

[1]

evele-: Yoğurmak, ezmek, ezerek
yumuşatmak.

e.- p 271

[1]

evelgě: Eski, önceki.

e.+ se 1438

[1]

esě: 1. Acı.

e. 186, 994, 1395, 1424, 1751

e.+ hě 1428

[6]

esě-: Acımak.

e.- vě 1375

[1]

esěň-: Üzölmek, üzüntü duymak,
kederlenmek.

e.- ěp 1368

e.- ěpte ala 418

e.- gen 325

[3]

evliye: *Ar.* Evliya, kutsal insan.

e. 999

[1]

ey: Seslenme ünlemi, hey.

e. 1445

[1]

eybër: Şey, eşya, nesne.

e.+ zer 1690

e.+ zerënen 540

[2]

eylen-:Eylenmek,dönmek, dolanmak.

e.- də 994, 1041, 1765, 2141

e.- e 284

e.- em 1306

e.- ěp 344, 641, 695, 697, 702,
724, 915, 1245, 1251, 1308,
1414

e.- ěp sıqhalı 2066

e.- ěrem 393

e.- gen 476, 986, 988

e.- gërë 617

[23]

eylendër-: Döndürmek, dolandırmak,
eylendirmek.

e.- e 1010

e.- ěp 113, 152, 159, 161,
1747

e.- ěp aldılar 1554

e.- gëlep 1911

(baş) e.- gës 1473, 1599

(baş)+ tarın e.- ěrge 905

[12]

eyt-: Söylemek, demek.

e. 152, 1317, 1376

e.- e aldım 178

e.- e alır 158

e.- e hal 359

e.- ehën 403

e.- ehëñ 672

e.- em 124, 127, 219, 310,
315, 380, 525, 1623e.- ěp 407, 731, 857, 1043,
1215, 1624

e.- ěp bire almanı 1804

e.- ěp torahı 209

e.- ěr 2032

e.- ěrëñ 1152

e.- ěrge 878, 1968

e.- ěrhëñ 844, 1331, 1455,
1819, 2085, 2129

e.- ěvë 1107, 1151, 1333

e.- eyëk 362, 635, 1196

e.- ken 345, 1846, 1865

e.- kende 20, 395

e.- kende 230, 255, 852

e.- kenhëñdër 388

e.- kenmën iken 2133

e.- kes 1395

e.- me 1095

e.- megender 1053, 1115

e.- megenmën 1196

e.- meges 887

e.- mek kerek 689

e.- mēšley 1054

e.- mey 1199

e.- tē haldı 1806

e.- tēm 1426

[61]

eytěl-: Söylenmek, denilmek.

e.- gense 869

e.- megen 467

[2]

eytērlēk: “tip” sözü ile beraber kullanılarak kendisinden önceki sözün nesneyle karşılaştırılmasını veya boyutu, sayısı yönünden yakın olduğunu ifade eder.

e. 800, 891, 1229, 1457, 1542, 2103

[6]

ey-y: *bk. ey.*

e. 1307

[1]

eyze: Seslenme ünlemi, haydi, hadi.

e. 91, 180, 293, 336, 426, 547, 669, 958, 984, 1262, 1351, 1355, 1838, 1922, 1924, 1937

e.+ gēz 1662, 2048

[18]

ez: Az, eksik.

e. 1636, 1779

[2]

ezem: *Ar.* İnsan, âdem, kişi.

e. 206, 777, 826, 1042, 1392

[5]

ezēr: *Ar.* Hazır, hazırlanmış, tamam.

e. 497, 518, 647, 866, 1218, 1934

e.+ mën 341

[7]

ezērle-: Hazırlamak, hazır etmek.

e.- p 1780, 1900

e.- rge 1775

e.- rge kereklēk 1781

e.- rge ultırırğa kerek inē 1773

e.- rge ultırıv 1777

e.- y 1779

[7]

ěkvator: *Rus.* Ekvator.

ě.+ z1 1698

[1]

ěl-: 1. Bir yere asmak.

ě.- dě 1870

2. Sarıp bağlatmak.

ě.- ěp yöröte torğan 93

[2]

ělek-: Tutulmak, takılmak.

ě.- ěp kitken 238

ě.- megen 634

[2]

ěne: İğne.

ě.+ ler 1252

[1]

ělěk: Önce, evvel, önceleri; ilk.

ě. 31, 75, 870, 872, 877, 1271,

1635, 1865, 2066

[9]

ělěk-: Tutulmak, yakalanmak.

ě.- ken 914

[1]

ělěk-ělekten: Çok eskiden, çok önceden.

ě. 2011

[1]

ělěkkě: Önceki, evvelki, eski.

ě. 466, 2115

[2]

ělěkkěse: Evvelki kadar, önceki kadar, evvelki gibi.

ě. 451, 570, 587, 588, 589, 592, 720

[7]

ělektěr-: Tutmak.

ě.- ěp alır 734

[1]

ělěn-: Asılmak.

ě.- ěp 70

[1]

ěrě: İri, kocaman, büyük.

ě. 1614, 2086-2

[3]

ěrge: Çevre, etraf, yan.

ě.+ mde 1564

[1]

ěrkel-: Dolmak, yığılmak, toplanmak.

ě.- e 186

[1]

ěs: İç.

ě.+ ě 135, 494, 1382, 1432, 2048, 2059

ě.+ ěn 1750

ě.+ ěnde 12, 194, 196, 273,
817, 1241, 1279

ě.+ ěndegě 1690

ě.+ ěne 704, 1008, 1722, 2086

ě.+ ěnen 29, 106, 1011, 1687

ě.+ ten 418

(avız) ě.+ ěnen 1687

2. Gönül.

ě.+ ěnen 474

ě.+ ten 1107

3. Koku.

ě. 493

[28]

ěs-: İçmek.

ě.- e almağan 251

ě.- e torğan 271

ě.- ěp 634, 1773

ě.- ěrge 132

ě.- ken 252, 1901

ě.- kenden 1900

[8]

ěs-bavır: Gönül.

ě.+ iña 927

[1]

ěskėrhėz: İyi niyetli, dostça.

ě. 488

[1]

ěşė: Sıcak, yüksek ısıda olan, kaynar.

ě. 781, 1484, 1485

[3]

ěş: İş, hizmet.

ě. 201, 268, 293, 360, 402,
404, 409, 473, 483, 484, 517, 562,
622, 861, 902, 943, 1137, 1826, 1863,
1948, 1954, 2041, 2056, 2117, 2142

ě.+ ě 538, 1840, 1856, 1896,
1936, 2135

ě.+ ěm 383

ě.+ ěn 461, 1055, 1516, 1649,
1919, 2141

ě.+ ěnde 236, 1857, 2129

ě.+ ěndėň 362, 542

ě.+ ěne 272, 445

ě.+ ěnen 280, 281, 324, 1649

ě.+ ěnėň 363, 467, 1917

ě.+ ke 400, 497, 1086, 1499,
1523, 1561, 1728, 1759, 1852, 1854,
1899, 1940, 1952, 1981

ě.+ lerge 450

ě.+ mė 873

ě.+ te 441, 552, 1086, 1812,
2012, 2128

ě.+ tĕ 233, 358, 888, 1671,
1820, 2013, 2017, 2046, 2131

ě.+ ten 284, 1892, 1896

ě.+ tĕň 500, 1809

ě.+ ter 449, 897, 1866, 1930

ě.+ terĕ 286

ě.+ terĕn 1943, 1946

ě.+ terzĕ 1058, 1865

[97]

ěšhĕz: İşsiz, işi olmayan.

ě. 168, 483, 1498

[3]

ěškin-: Bir işi yapmaya yetenekli olmak, elinden iş gelmek, işe yaramak.

ě.- megen 327

[1]

ěšle-: 1. Çalışmak, yapmak, işlemek.

ě. 300, 406

ě.- gĕm 413

ě.- gen 49, 280, 329, 1627,
2130

ě.- gende 1519

ě.- genhĕgĕz 2117

ě.- ges 2046

ě.- me 411

ě.- megen 1930

ě.- megenmĕndĕr 1196

ě.- meheň 479

ě.- mek 209

ě.- mey inĕ 2137

ě.- nĕler 1943

ě.- p 555, 1784, 1925, 1929,
1937, 2116, 2135

ě.- p bĕtken 486

ě.- p bĕtĕre almay 1905

ě.- p bula 2013, 2017

ě.- p kuyĕĕan 500

ě.- p ultırhın 409

ě.- p yĕrĕyhĕň 1511

ě.- r 850

ě.- rbĕz 1016

ě.- rge 335, 559, 936, 1460,
1867

ě.- rmĕn 298

ě.- v 306

ě.- vĕ 1050

ě.- vĕn 422, 484

ě.- vsĕlerzĕň 2128

ě.- vzĕ 478

ě.- vzen 1525

ě.- y 272, 297, 328, 443, 458,
460, 949, 1840, 1933

ě.- y alman 553

ě.- y almanı 1788

ě.- y bělebězzěr 1932

ě.- y bělehěň 362

ě.- y bělěv 502

ě.- y bělgen 307

ě.- y bělhěn 409

ě.- y bělmegen 294

ě.- y ině 1842, 1865

ě.- yběz 1934

ě.- yhěgěz 1513

ě.- yhěň 392, 470

ě.- yzēr 1954

2. Görev yapmak, hizmet etmek.

ě.- gen 236

ě.- r 1845

ě.- y ině 1842

[73]

ěšlen-: İş yapılmak, işlenmek, bir işle meşgul olmak.

ě.- ěp 1947

ě.- ěp bötken 453

ě.- gen 32, 40, 157, 220, 638, 645, 685, 703, 841

ě.- genděr 309

ě.- geyně 1093

[12]

ěšlet-: İşletmek, iş yaptırmak, bir işle meşgul ettirmek.

ě.- tĕler 1367

[1]

ěšsen: Çalışkan, elinden iş gelen, iş canlısı.

ě. 753, 2131

[2]

ěšsĕ: İşçi, emekçi.

ě. 49

[1]

ěy: Ey, birine seslenildiğinde söylenen edat.

ě. 178, 347, 1502

[3]

ěy-: Eğmek.

(baş) ě. 1378

(baş) ě.- e 1318

(baş) ě.- em 341

(başın tüben) ě.- ěp 1815

(baş) ě.- ěrge 518, 523, 529

[7]

ěye: Sahip, malik, iye.

ě.+ hĕ 45, 46

[2]

ěyelě-bařlı: Aileli, aile sahibi olan, çoluk ocuk sahibi.

ě. 855, 1063

[2]

ěyer: Eyer, kořum takımı.

ě. 39-2, 47

ě.+ ge 93

[4]

ěyer-: Ardından yřrřmek, ardından gitmek, takip etmek, izlemek.

ě.- ěp 1254, 1979

[2]

ěyerlě: Eyerli, eyer takılmıř.

ě. 218

[1]

ěyert-: Yanına almak, yoldař etmek.

ě.- ěp 1251

[1]

ěyě: Evet, tabii, elbette.

ě. 80, 127, 144, 314, 343, 357, 469, 473, 620-2, 638, 698, 723, 747, 751, 759, 761, 765, 771, 805, 821, 823, 826, 829, 845, 857, 860, 868, 885, 898, 910, 920, 921, 931, 945, 955, 972, 996, 998, 1000, 1001, 1047, 1056, 1062, 1133, 1144, 1147, 1176, 1216, 1225, 1240, 1260, 1333, 1334, 1337, 1373, 1414, 1520-2,

1638, 1640, 1701, 1766, 1769, 1822, 2123

[66]

ěyěl-: Eęilmek, břkřlmek.

ě.- dě 38

ě.- e 56

ě.- ěp166, 916, 1503

[5]

ěy-y: *bk. ěy.*

ě. 773, 835, 1037, 1082, 1129, 126, 1413, 1431

[8]

ěy-yě: Edat, evet.

ě. 178

[1]

ězbiz: Kireç.

ě. 1982

[1]

ěz: İz, belirti.

ě.+ ěn 777

[1]

ězhěz: İzsiz, iz bırakmadan.

ě. 604

[1]

ězle-: Aramak, bakınmak, bulmaya çalıřmak.

ě.- gen 286
 ě.- gender 723
 ě.- gendey 952
 ě.- ně 2086
 ě.- p 216, 904, 1008
 ě.- y 1546
 [8]

ěžlen-: Aranmak.
 ě.- ěvěn 302
 ě.- ěvzen 304
 ě.- eyěk 294
 ě.- gen 282
 [4]

F

fajĭge: *Ar.* Facia, bela, felaket.

f. 859

[1]

fajĭgelě: *Facialı, belalı.*

f. 771, 883, 1280 , 1423

[4]

fani: *Ar.* Fani, geĉici.

f. 910

[1]

fantastik: *Rus.* Gerĉekte var olmayan, gerĉek olmayan, hayalı.

f. 32

[1]

fatiĥa: *Ar.* Hayır duası.

f.+ mdı 947

[1]

fayza: *Ar.* Fayda, yarar, kâr.

f.+ hı 523

[1]

fayzalan-: Faydalanmak

f.- a almay 1776

f.- ham 552

[2]

felsefe : *Ar.* Felsefe.

f. 323, 503

[2]

ferěšte: *Far.* Melek; saf yürekli, temiz yürekli.

f. 926

f.+ ley 1335

[2]

fěkěr : *Ar.* Fikir, dŖnce.

f.+ ěn 1107, 2018

f.+ zě 2047

[3]

fěrma: *Rus.* Ŗirket, firma.

f.+ hında 1842-2

f.+ la 1845

[3]

firüze: *Far.* Firüze taşı.

f. 1330

[1]

fiza: *Ar.* Fedâ.

f. 360

[1]

foto: *Rus.* Fotoğraf.

f. 73

f.+ ğa 72, 83

f.+ lar 70

[4]

front: *Rus.* Askerî saf; cephe, mevzi.

f.+ ta 205, 212

f.+ tan 231, 236

[4]

fu: *Of,* tüh.

f. 1959

[1]

futbol: *Rus.* Futbol.

f. 2021

[1]

futbolısı: Futbol oynayan kişi.

f. 2022, 2101, 2132

[3]

G

galstuk: *Rus.* Kravat.

g. 1508, 1546

g.+ ıñdı 1558

[3]

geyëplevsë: Ayıplayan, şikâyet eden, suçlayan.

g.+ ler 1215

[1]

ğektar: *Rus.* On bin metrekarelik ya da on dönümlük alan ölçüsü birimi, hektar.

g. 1520, 1628, 1633, 1656

[4]

ğël: Daima, her zaman.

g. 647, 1402, 1783, 1793, 2129

[6]

ğëvle-: Gülüşüp çok ses çıkarmak.

g.- rge 1456

[1]

giz-: Gezmek.

g.- e 446

g.- ěp 632

g.- gen 284, 302

[3]

gönahhız: Günahsız.

g. 696, 870

[2]

gornist: *Rus.* Borozancı.

g. 1761

[1]

göl: *Far.* Gül, çiçek.

g.+ ö 1672

[1]

görle-: Gür gür etmek, gur gur etmek.

g.- p 1584

[1]

grajdan: *Rus.* Vatandaş.

g.+ dar 216

[1]

gramm: *Rus.* Kilogramın binde biri değerindeki ağırlık ölçüsü birimi, gram.

gaile: *Ar.* Aile.

ğ. 799, 1866

ğ.+ hěněň 1004

ğ.+ le 1561

g. 1626

[1]

gramota: *Rus.* Okuma ve yazma bilgisi.

ğ.+ hı 1477

[1]

granit: *Rus.* Kuvars, feldspat, ortoklaz ve mika minerallerinden birleşmiş türlü renkte, billursu, çok sert bir tür kayaç.

g. 1414, 1438

[2]

güzel: Muhteşem, güzel, harikulade.

g. 250, 343, 364, 612

[4]

güzellĕk: Güzellik, muhteşemlik.

g. 661, 1443

g.+ ě 183

g.+ ěn 114

[4]

G

ğ.+ nen 2131

[5]

ğali: *Ar.* Ulu, büyük, yüce.

ğ. 551, 554, 652

[3]

ğışıq: *Ar.* Birisine sevgi besleyen, âşık.

ğ. 644, 649, 657, 698, 869, 1124, 1260

ğ.+ ter 689, 691, 1442

ğ.+ terge 1290

[11]

ğazap: *Ar.* Azap, eziyet.

ğ.+ ı 1409

[1]

ğazaplı: Eziyetli, cefalı, sıkıntılı.

ğ. 402, 1233

[2]

ğazrail: *Ar.* Azrail.

ğ. 574

[1]

ğefüv: *Ar.*

ğefüv it-: Bağıslamak, affetmek.

ğ.- ken 519

ğ.- tērgen 689

[2]

ğejep: *Ar.* Şaşkınlık verici, hayret verici.

ğ. 107, 110, 112, 160, 333, 466, 488, 558, 566, 656, 903, 1203, 1422, 1490

g.+ ě 136

[15]

ğejepen-: Alışılmışın dışında görmek, acayip, şaşırtıcı bulmak.

ğ.- dē 1931

ğ.- ěvėmdē 223

ğ.- ěvzen 397

ğ.- ğen 509

[4]

ğelemet: *Ar.* Alamet, iz, işaret.

ğ. 147, 163, 598

[3]

ğemhēz: Kedersiz, kaygısız, gamsız.

ğ. 1258, 1768, 1816

[3]

ğemhēzlēk: Gamsızlık, kaygısızlık, kedersizlik.

ğ. 786, 1183

[2]

ğēne: bk. ğına.

g. 06, 84, 94, 109, 136, 138, 160, 172, 191, 212, 220, 248, 252, 266-2, 291, 295, 300, 318, 349, 370, 376, 385, 418, 431, 454, 482, 483,

491, 496, 502, 569, 585, 639, 647,
653, 654, 722, 723, 728, 756, 846-2,
854, 905, 921, 933, 984, 1032, 1063,
1072, 1073-2, 1085, 1107, 1119,
1151, 1152, 1183, 1190, 1210, 1220,
1235, 1238, 1239, 1275, 1277, 1290,
1296, 1300-2, 1336, 1377, 1389,
1397, 1402, 1455, 1458, 1570, 1607,
1608, 1614, 1636, 1674, 1695, 1719,
1722-2, 1736, 1745, 1757, 1779-2,
1793, 1798, 1828, 1836, 1850, 1886,
1910, 1914, 1961, 1971, 1982, 1986,
2006, 2016, 2017, 2022, 2040, 2052,
2054, 2062, 2122, 2129, 2134, 2137

g. mẽ 1100

[118]

ğerlen-: Utanmak.

ğ.- he 1884

[1]

ğersker: Ar. Asker.

ğ.+ zerën 34

[1]

ğeryëple-: Ayıplamak, suçlamak.

ğ.- y almay 1215

[1]

ğeryëplë: Ayıp yapan, yakışksız
harekette bulunan, suçlu.

ğ. 1179, 1814, 1937

[3]

ğeryet: Ar. Gayet, çok, pek.

ğ. 04, 155, 414, 498

[4]

ğerzël: Ar. Dürüstlükten yana, adil.

ğ. 762

[1]

ğerzet: Ar. Âdet; kişinin karakter
özelliği, tavır, davranış.

ğ. 1435

ğ.+ ë 1403, 2112

ğ.+ ën 51

ğ.+ ëne 54

ğ.+ ten 1208, 1673, 1689

[8]

ğerzetënce: Âdetince, tavrınca,
yaradılışı itibariyle.

ğ. 374, 408, 422, 718, 1407,
2027, 2136

[7]

ğerzetiy: Alışıldık, rutin, her zaman
olan.

ğ. 115

[1]

ğerzette: Eski hayatta, kural olarak,
çoğu zaman.

ğ. 857

[1]

ġezettegħ: Her zamanki gibi, alışıldığı gibi.

ġ. 512

ġ.+ nen 1543

ġ.+ se 392, 440, 487

[5]

ġma: Daha; sadece; yalnızca; oldukça; hemen; tamamen; da / de, dek, kadar.

ġ. 12, 16, 23, 77, 91, 100, 108, 112, 114, 119, 122, 140, 168, 175, 193, 242, 245, 249, 277, 308, 319, 381, 407, 469, 486, 500, 544, 550, 562, 564, 602, 636, 639, 655, 667, 708, 732, 747, 758, 799, 856, 863, 872, 920, 957, 973, 981, 988, 1024-2, 1058, 1088, 1104, 1110, 1175, 1237, 1238, 1242, 1280, 1332, 1343, 1387, 1413, 1435, 1507, 1515, 1552, 1563, 1645, 1678, 1721, 1723, 1732, 1734, 1757, 1764, 1769, 1791, 1816, 1858, 1904, 1905, 1934, 1944, 1946, 1968, 2027, 2036, 2140, 2144

ġ.+ mı 749, 1060

[92]

ġorur: Ar. Kendini bilerek iş yapan, kendine kötü söz ettirmeyen, gururlu, onurlu.

ġ. 80, 86, 643, 660, 900, 940, 964, 1076, 1219, 1227, 1230, 1283, 1331, 1391, 1395, 1443

[16]

ġorurlan-: Gururlanmak

ġ.- ırġa 520

[1]

ġorurlıġ: Gururluluk, onurluluk.

ġ. 101, 185, 1387

[3]

ġömümen: Ar. Genellikle, umumen.

ġ. 53, 1481

[2]

ġüměr: Ar. Ömür, hayat, yaşam.

ġ. 268, 277, 319, 432, 440, 475, 805, 855, 1063, 1076, 1280, 1332

ġ.+ ė 850, 853, 2006

ġ.+ ėn 573, 699, 823

ġ.+ ėnde 398, 737, 1155

ġ.+ ėnen 229

ġ.+ zė 634

ġ.+ zėn 485

ġ.+ zerė 229, 804

ġüměr it-: Hayat sürmek, yaşamak.

ġ. -kender 638

ğ. -teler 759

[28]

ğümërlëk: Ömürlük, ebedî.

habış-: Hâline gelmek, dönüşmek.

h.- ır 1139

[1]

hağın- : Özlemek, hasret çekmek.

h.- ıp 745, 996

[2]

hağınış-: Özleşmek.

k.- kıan 978

[1]

hağış: Özlem, hasret, keder.

h. 186, 912, 935

h.+ tarı 833

[4]

hağ: 1. Muhafaza eden, koruyucu.

h. 105, 256

2. Hassas.

h. 842

[3]

hağal: Sakal.

h. 1051

h.+ ı 724

h.+ ın 912

ğ. 1301

ğ.+ ke 1230

[2]

[3]

hağla-: 1. Korumak, saklamak.

h.- p 859

h.- rının 1342

h.- nı 882

2. Sağlamak.

h.- ğan 658

[4]

hağlan-: Korunmak, saklanmak.

h.- ır 2006

h.- ırının 53

[2]

hağlık: İhtiyat, sakınma.

h. 155, 165, 1154

[3]

hal-: 1. Koymak, yerleştirmek.

h.- a 166

h.- dı 94, 1622, 1675, 1902

h.- dıñ 322-2

h.- ğan 468, 1907

h.- ıp 66, 125, 272, 919, 1747,

1755

H

h.-a başlanı 129

2. Salmak, göndermek.

h.- ırğa kerek 439

h.- ıp tora ině 2061

h.- ıvzı 593

3. Kurmak, inşa etmek.

h.- ahı bar 233

4. Çıkarmak.

h.- ıvın 1275

5. Yardımcı eylem.

höyley h. 164

eyte h. 359

asıp h.- am 336

eyttě h.- dı 1807

iltěp h.- dılar 1827

(baş) h.- a torğan 909

(k̄olak) h.-a h.- a 1434-2

(k̄olak) h.- hın 1224

(yulğa) h.- ıngas 234

[31]

haldat: *Rus.* Asker.

h. 66, 75, 78, 99, 214

h.+ tar 71

h.+ tarınıñ 87

[7]

haldır-: Yerleştirmek.

h.- ıp birgen 546

[1]

halın-: 1. İnşa edilmek.

h.- ğan 1904, 1909

2. Sarınmak.

h.- ğan 65

3. Salınmak, aşağı sarkıtılmak.

h.- ıp 956

[4]

halındır-: Aşağı sallandırmak.

h.- ıp 707, 2057

[2]

halış-: Davranmak.

h.- ıp 181, 1747, 1748

[3]

halkın: Serin, soğumuş, soğuk.

h. 252, 256, 828, 1002, 1272,
1563, 2049, 2051

[8]

halkınlık: Serinlik, soğukluk.

h. 892

[1]

halkınsa: Biraz serin, biraz soğuk.

h. 992, 1721

[2]

halmaç: 1. Küçük fakar ağır, hafifçe.

h. 256, 727, 964, 1237, 1406

2. Yumuşak, düzgün ve uzunca süren
(ses, ifade vs. için).

h. 245

[6]

haman: *Far.* Daima, sürekli, hep.

h. 129, 199, 279, 302, 317,
377-2, 477, 585, 587, 588, 589, 592,
847, 848, 849, 990, 1337, 1503, 1768,
1816, 1817, 1881, 1884, 1980, 1981,
2060, 2063, 2068, 2092

[30]

hana-: Saymak, hesap etmek.

h.- p 1613

[1]

hanal-: Sayılmak.

h.- gan 581

[1]

handık: Sandık, kutu.

h. 26, 91, 125

h.+ ma 38, 56

h.+ ka 25, 28, 129

h.+ tan 38

h.+ tiñ 28, 100, 166

[12]

handuğas: Bülbül.

h. 1470, 1751

h.+ tar 193

[3]

hanla-: Değer, kıymet vermek.

h.- rzay 17

[1]

haplı: Saplı.

h. 1909

[1]

haray: *Far.* Saray.

h. 545

h.+ ma 538, 562

h.+ ma 367, 559, 560, 573

[7]

harğay-: Sararmak.

h.- ip 31

h.- ip bötken 707

h.- zı 1970, 2004

[4]

harı: Sarı, sarı renk.

h. 782, 1255

[2]

harık: Koyun.

h.+ a 1139

h.+ tar 1843

[2]

harıksılık: Koyunculuk.

h. 1842

[1]

harıl-: 1. Kaplamak.

h.- a 191

2. Sarılmak.

h.- 1291

[2]

hat-: 1. Satmak.

h.- a 441

h.- ıp 402, 459, 1094, 1096

h.- ırğa kerek 1095

h.- ıv 450

h.- ıv ite 506

h.- ıvzan 613

h.- tı 1373

2. Caka satmak, gösteriş yapmak.

h.- қан 323, 503

hatıp al-: Satın almak.

h.- ıvsı 331

[13]

hatlık: Namussuz, hain.

h. 1383

[1]

hav-: Kan yığılmak, kan toplamak.

h.- ıp torovın 775

[1]

hava: Hava.

h. 1761, 2050

h.+ ğa 781

h.+ la 1775

[4]

havalı: Kibirli, mağrur.

h. 516

[1]

haviq- : İyileşmek.

h.- ıp 1845

h.- қansı 1838

[2]

havıt: Kap, çanak.

h.+ қа 322-2

h.+ tar 255

h.+ tarınan 94

h.+ tarza 568

[5]

hay: Duygu ünlemi.

h. 296, 300, 314, 379, 417, 502, 746, 748, 769, 778, 855, 863, 873, 878, 879, 932, 939, 974, 980, 981, 1000, 1044, 1045, 1143, 1148-2, 1186, 1199, 1267

[29]

hayın: İsimlerden ve –gan ekli fiillerden sonra “her” anlamını bildiren edat.

h. 56, 475, 1003, 1058, 1476, 1677, 1727, 2059

[8]

hayla-: Seçmek, tercih etmek.

h.- ğan 743

h.- ğandar 1462

h.- ha 1065

h.- p 232

h.- rġa 385

[5]

hayra-: Ötmek, güzel ses çıkarmak, şakılamak (kuş için).

h.- p yëberzë 1751

h.- rġa 1476

h.- y 1470

[3]

hay-y: bk. hay.

h. 63, 87, 1152

[3]

helek: Ar.

helek bul-: Yok olmak, ölmek, helak olmak.

h.- dı 1039

h.- diñ 1420

h.- ğan 865, 1034, 1418

h.- ırhıġız 2072

h.- ıvın 235

helek it-: 1. Öldürmek.

h.- ëp 1345

h.- ërge 1315

helek ittër-: Öldürtmek.

h.- meş inë 1363

2. Aşırı derece de yorulmak, bitkin hâle gelmek.

h.- ër 943

[11]

heleket: Ar. Felaket.

h.+ ën 815, 1005, 1423

h.+ ëne 948

h.+ ke 874

[5]

helet: Ar. Yetenek, kabiliyet.

h. 2012

h.+ ë 289, 814, 2020

h.+ ten 342

[5]

helethëz: Yeteneksiz, kabiliyetsiz.

h. 2013, 2133

[2]

heletle-: Acele ettirmek.

h.- p 2083

[1]

heletlë: Yetenekli, kabiliyetli.

h. 889, 2019

[2]

hilmek: Küçük fakat ağır.

h. 741, 828

[2]

hilmekle-: Elle tartmak.

h.- p 159

[1]

hem: *Far. Ve.*

h. 02, 41, 54, 62, 113, 160, 176, 225-2, 262, 265, 273, 275, 278, 279, 280, 324, 327, 328, 337, 338, 433, 458, 488, 494, 495, 497, 523, 528, 549, 559, 561, 564, 575, 580, 594, 596, 605, 607, 624, 628, 643, 691, 1048, 1155, 1214, 1219, 1232, 1279, 1311, 1390, 1391, 1395, 1408, 1410, 1416, 1423, 1424, 1440, 1445, 1460, 1473, 1478, 1481, 1525, 1545, 1600, 1607, 1611, 1632, 1721, 1728, 1910, 2115

[74]

henek: Yaba.

h. 1857

[1]

her: *Far.* Her, hepsi, bütünü, hep.

h. 50, 144, 282, 283, 296, 303, 443, 472, 484, 497, 523, 566, 633, 652, 699, 705, 708, 716-3, 895, 1099, 1128, 1178, 1300, 1304, 1462, 1476, 1542, 1543, 1546, 1611, 1627, 1654, 1655, 1673, 1679, 1956

[38]

heybet: Güzel.

h. 214, 435, 710, 911, 1269, 1477, 1620, 1653, 1660, 1820, 1839, 1919, 1948, 2141

[14]

heybetërek: Daha güzel, çok güzel.

h. 328

[1]

heybetlep: Güzelce.

h.- p 1902, 2116

[2]

hëlkën-: Silkinmek, sallanmak, hareket etmek.

h.- ëvze 1388

h.- mey 1722

[2]

hëlkët-:

(yër) h.- ëp 663, 671

(děr) h.- ěp 1414

[3]

hělte-:

(kul) h.- hěn 1225

[1]

hěpěr- : Süpürmek.

h.- ěp aldı 1902

[1]

hěz: “siz” ikinci çokluk kişi zamiri.

h. 1172, 1356, 1393, 1513,
1519, 1521, 1531, 1535, 1590, 1650,
1654

h.+ ge 554, 2031

h.+ zě 1609, 2053

h.+ zěň 553, 1101, 1394,
1518, 1699, 1700, 1701, 1925, 2123

h.+ zěňse 807

[25]

hıgıl-: Bükülmek, eğilmek.

h.- a 253, 587

h.- ır ině 748

[3]

hıgılma: Esnetilip bükülen, esnetilip eğitilen.

h. 841, 1466, 1754

[3]

hıgımta: Çıkarım, sonuç.

h. 438

[1]

hıkı-: Yapışıp kalmak.

h.- p 443

h.- y 781

[2]

hıla-: Yapıştırmak, sürmek.

h.- p 637

[1]

hılanıp-hıypan-: Süslenip bezenmek.

h.- ıp 1620

[1]

hılap-hıypan-: İyi kullanmak, değerini bilerek kullanmak.

h.- p 719

[1]

hılıv: Güzel.

h. 207, 651, 941, 1072, 1173,
1212, 1302, 1331, 1335, 1397, 1452,
1465, 1555, 1572, 1960, 1979

h.+ ı 1287-2, 1292, 1295

h.+ ım 1166, 1289, 1295, 1342

h.+ zı 714

h.+ zıň 1204

[26]

hıltan-: Suçu birilerine ya da bir şeylere yıkmak.

h.- ahîñ 1404

[1]

hımak: Gibi, benzer.

h. 24, 68, 133, 142, 173, 180, 208, 241, 493, 605, 708, 738, 739, 753, 799, 829, 857, 986, 1068, 1170, 1189, 1306, 1434, 1703, 1772, 1957, 2033, 2062, 2102

[29]

hın-: Kırılmak.

h.- ğan 1399

h.- ğanı 196

[2]

hın: 1. İnsan gövdesi, boy pos.

h. 939, 1331

h.+ ı 1397

h.+ ina 1980

2. Heykel.

h. 841

[5]

hına-: Denemek, tecrübe etmek.

h.- p 303

[1]

hınamak: Deneme, tecrübe için uygulanan yol.

h. bula 106

[1]

hınat-: Yenilmek, başarısız olmak.

h.- mağan 66

h.- maş 1812

[2]

hınav: Sınav.

h. 794, 900, 908, 1100

h.+ san 172

h.+ zar 878

[6]

hınar: Tek.

h. 1886

[1]

hır: İnsan yüzündeki buruşukluk, kırışiklık.

h.+ zar 1051

[1]

hıt-: Suratı öfkeli hâle gelmek, yüzü keyifsiz hâle gelmek.

h.- ıp 1550

[1]

hıv: 1. Su.

h. 108, 132, 251, 260, 262, 263-2, 321, 508, 571, 678, 703, 1287-2, 1292, 1323, 1486, 1680, 1707, 1869, 1870, 1872, 1876, 1879, 1887, 1892, 1894, 1902-2, 1922, 1944, 2067, 2072, 2077, 2105, 2107

h.+ ğa 588, 1875, 1889
 h.+ ı 251, 256, 588, 2088
 h.+ ın 1878
 h.+ ma 2106
 h.+ zan 733
 h.+ zarı 2035, 2044-2, 2098,
 2122
 h.+ zı 222, 251, 255, 322, 568

2. Deniz.

h. 1239
 h.+ ğa 967, 1420
 h.+ zağı 560
 h.+ zan 733
 [61]

hıvha- : Susamak.

h.- ğandıñ 588
 [1]

hıvhin: Susama, su içme isteği.

h.+ ın 588
 [1]

hıvın-: Soğumak, donmak.

h.- ğan 1436
 h.- ıp qalırğa 647
 h.- maş 877
 [3]

hıvlan-: Islanmak.

h.- ıp 2093

[1]

hıvlı: Sulu, suyu olan.

h. 734, 1464

[2]

hıy: İkramlık hazırlanan yiyecek,
 içecek.

h.+ zı 426

[1]

hıyın-: Sığınmak.

h.- ğanday 2068

h.- ıp 683

[2]

hıyır: İnek, sığır.

h.+ ğa 706

[1]

hıypa- : Okşamak, sıvazlayarak
 sevmek.

h.- nı 1746

h.- p 719, 842

[3]

hızgır- : 1. Islık çalmak.

h.- a 677, 1470

h.- ğan 665

h.- ıp 1751

2. Büyük bir hızla hareket etmek.

h.- ğan 665

h.- ıp yēbergen 664

[6]

hızık: Çizgi.

h. 2045

h.+ ında 781

[2]

hızıl-: 1. Etkili şekilde yankılanmak, çınlamak.

h.- a 829

h.- a 1430

2. Çizilmek.

h.- ıp kitken 1079

3. Gözükmek.

h.- ıp kilgen 202

[4]

hızlan-: Sızlamak, ağrımak.

h.- ıp kithe 764

[1]

hızlavıraq: Daha çok sızlama, acıma.

h. 1003

[1]

hibēl-: Saçılmak.

h.- gen 1208

[1]

hibele-: Çiselemek.

h.- y 2086

[1]

hiğēz: Sekiz (8).

h. 773, 853, 855, 2041

h.+ ze 766

[5]

hi: Şaşırma, merak gibi durumlarını bildirmek için kullanılır.

h. 04

[1]

hiķē-: Sıçramak, hoplamak, zıplamak.

h.- e 1762

h.- ēp 1322, 1600

h.- ēp torġan 670

h.- ēp torop 991, 1686

h.- ēp torzo 966, 1347, 1645, 1852

h.- zēler 2052

[11]

hiķēġēle-: Hoplayıp durmak.

h.- p 1799

[1]

hiķhen: Seksen (80).

h. 1151, 1152

[2]

hin: “sen” ikinci çokluk zamiri.

h. 14, 80, 88,120, 123, 152, 157, 228, 347, 353, 357, 362, 365, 368, 371, 373, 380, 388, 389, 391, 392, 394, 403, 410, 416, 430, 435, 470, 474, 480, 521, 531, 542, 617, 623, 647, 652, 756, 758, 787, 790, 819, 897, 959, 933, 1018, 1068, 1073, 1074, 1101, 1107, 1112, 1168, 1260, 1264, 1287, 1293, 1295, 1302, 1306, 1354, 1368, 1511, 1516, 1606, 1795, 1829, 1848, 1855, 1861, 1891, 1938, 2109

[73]

hinen: “sen” ikinci çokluk kişi zamirinin uzaklaşma durumu çekimi.

h. 646

[1]

hině: “sen” ikinci çokluk kişi zamirinin yapma durumu çekimi.

h. 182, 187, 326, 393, 432, 653, 667, 927, 1166, 1167, 1209, 1342, 1351, 1367, 1373, 1378, 1384, 2133

[18]

hiněñse: Sana göre, sence, senin fikrince.

h. 298, 473, 474

[3]

hiněñ: “sen” ikinci çokluk kişi zamirinin ilgi durumu çekimi.

h. 151, 340, 341, 360, 364, 366, 395, 430, 756, 1186, 1200, 1209, 1259, 1262, 1297, 1304, 1305, 1352, 1616, 1854

[20]

hiñe: “sen” ikinci çokluk kişi zamirinin yaklaşma durumu çekimi.

h. 120, 224, 227, 289, 306, 341, 359, 403, 404, 412, 471, 646, 651, 652, 958, 1125, 1260, 1287, 1288, 1623

[20]

hireğerek: Çok seyrek, nadir.

h. 1191

[1]

hirek: Seyrek, ender, nadir.

h. 917

[1]

hirp-: Saçmak, yaymak.

h.- ken 491

[1]

his: *Far.* Hiç, hiçbir şekilde.

h. 51, 403, 509, 580, 769, 773, 836, 908, 924-2, 997, 1093, 1125, 1130, 1173, 1236, 1776, 1790

[18]

hiz-: Sezmek, hissetmek.

h.- gen 1142

[1]

hizel-: Sezilmek, fark edilmek, hissedilmek.

h.- e 24

h.- mey 463

[2]

hizgür: Duyarlı, hassas.

h. 939, 1146, 1814

[3]

hizmesten: Birden, beklenmedik bir anda, hisetmeden.

h. 1525

[1]

hoşlan-: Büyülenmek, hayran kalmak; mest olmak.

h. 109, 124

h.- a 1287

h.- alar 1402

h.- dılar 1614

h.- ğan 522, 684

h.- hındar 1262

h.- ip 153, 454, 590, 1473

h.- iv 495

h.- ivli 129

h.- maşlık 125

[15]

hon-: Uzatmak.

h.- a 107

[1]

hora-: 1. Sormak.

h.- ğız 1521

h.- nı 1511, 1692, 1932

h.- p kıyızı 1801

h.- v birzē 1615

h.- y 125, 374, 404,

2. İstemek, talep etmek.

h.- ha 1185

h.- hağız 1393

h.- maş 1184

h.- y 1314, 1351, 1378

[15]

horav: Soru, sual.

h. 624, 1277, 1512

h.+ ğa 951, 1514

h.+ ima 153

h.+ ina 1547

h.+ zar 1491, 1602

h.+ zarga 285

[10]

horo: Kül rengi, boz renk, gri.

h. 196, 1963, 1970

[3]

hoş-: Bir kap ya da kovayı daldırıp almak.

h.- op 1877

[1]

højüm: *Ar.*

højöm it-: Hücüm etmek, saldırmak.

h.- e başlanılar 1730

[1]

höleytle-: Höleyt diye bağırarak.

h.- gen 1029

[1]

hölgö: Havlu.

h.+ lerë 782

[1]

hölük: Sülük.

h. 22, 68, 166

[3]

höner: *Far.* Ustalılık, maharet.

h. 275, 367, 906, 2134

h.+ ěn 289

h.+ ěň 547

h.+ ěnde 282

h.+ ge 343, 532

[9]

hönersě: Usta, zanaatkâr.

h. 02, 146, 147-2, 176, 225, 274, 275, 278, 281, 284, 292, 298, 302, 305, 311, 316, 324, 331, 336, 345, 350, 356, 360, 376, 382, 384, 390, 414, 422, 423, 430, 435, 436, 440, 444, 456, 465, 473, 476, 477, 482, 486, 488, 494, 510, 512, 514, 533, 583, 599, 606, 609, 613, 614, 619, 624

h.+ ge 338, 424, 498

h.+ hěn 505

h.+ lerzěň 286

h.+ ně 288, 320

h.+ nĕkĕnen 525

h.+ nen 521, 531

h.+ něň 333, 354, 370, 380, 387, 397, 420, 428, 433, 442, 490, 508, 526, 581, 612

[82]

hör-:

(hököm) h.- gen 644

(hököm) h.- övĕne 1178

[2]

hörenle-: Bağırarak, çığırmak.

h.- ně 474

h.- p yĕbergen 666

[2]

höröm: Büyük kaygı.

h. 370

[1]

hörömlen-: Keyfi kaçmak.

h.- ğp kittĕ 1764

[1]

hört-: Silmek.

h.- öp alĝan 338

[1]

hörtön-: Havlu ile kurulanmak.

h.- öp 1797

[1]

höy-: Sevmek, hoşlanmak.h.- e 192, 489, 649, 1220,
1294, 1338h.- gen 445, 467, 697, 756,
759, 1199

h.- genĕne 1127

h.- menĕ 871

[14]

höyek: Kemik.

h. 31, 1998

h.+ terĕ 1267

[3]

höyksĕl: Kemikçil.

h. 1002

[1]

höygen: Sevgili, yâr.

h. 710

h.+ ĕ 1217, 1340, 848

h.+ ĕn 889, 1146

[6]

höykömlö: Alımlı, çekici, güzel,
sevimli.

h. 489, 893, 1080, 1407

[4]

höyle-: Söylemek, konuşmak,
anlatmak.

h. 1303-2

h.- genĕn 1175

h.- gense 201

h.- geynĕ 314

h.- nĕ 1709, 2130

h.- nĕn 151

h.- p 215, 768, 2036

h.- p alıp kittĕ 46

h.- p bĕlmeyĕm 390

h.- p birzĕ 226

h.- p bötkes 171

h.- p kittĕ 246, 1518

h.- p sıĝtılar 1275

h.- p tora 1052

h.- p torġan 1409

h.- r 242

h.- rhěň 228

h.- rměň 120

h.- v 942

h.- y 123, 164

h.- y alman 202

h.- yěm 227

h.- yesek 635

h.- yhěň 371

h.- yzer 168

[31]

höylen-: Söylenmek, konuşmak.

h.- dě 960

h.- ěp tororġa 1863

[2]

höyleş-: Karşılıklı anlatmak, konuşmak.

h.- eler 1455-2

h.- ěp 455, 1481

h.- ěp ġara 07

h.- ěp kittě 1526

h.- ěrge 2026

h.- ken 160, 1679

h.- meně 1276

h.- těm 1657

[11]

höyleşěv: Konuşma, sohbet.

h.+ zen 420, 545, 1132, 2112, 2126

[5]

höyöl- : Sevilmek.

h.- öp 209

h.- öv 1231

[2]

höyön-: Sevinmek, kıvanmak.

h.- gen 266

h.- öp 138, 755

[3]

höyöndör-: Sevindirmek.

h.- örge tějěş 293

[1]

höyöv: Sevme, sevgi.

h. 833, 1214, 1231

[3]

höyövsen: Bir şeyi çok seven, çok hoşlanan, bir şey sever, müptela.

h. 2131

[1]

höyövsenlěk: ... severlik.

h.+ těj 761

[1]

höyre- : Sürümek, sürüklemek.

h.- p alıp 1733

[1]

höyrekle-: Sürüklemek, sürümek.

h.- p 1357

[1]

höyrel-: Sürüklenmek, sürülmek.

h.- ép 2057

h.- gës 32

[2]

hözek: Eğik, yatay, meyilli.

h. 1451

[1]

hözönte: Netice, sonuç.

h.+ hën 1918

[1]

huğış: Savaş.

h. 209

h.+ ı 205-2, 216

h.+ қа 34

h.+ ta 67

h.+ tarzağı 88

[7]

huқ-: 1. Sertçe vurmak.

h.- ip 25, 1023-2

h.- қан 1011

2. Zarar vermek.

h.- asaқ 1162

3. Dokumak, örmek, işlemek.

h.- ırға 1059

[6]

huқ: İşaret parmağı.

h. 1737

[1]

huқırhқ: Körlük.

h. 1045

[1]

huққıla-: Vurmak.

h.- p 728

h.- p alhalar 1946

[2]

huқмақ: Patika.

h. 253, 257

h.+ ı 253

h.+ tan 254, 587

[5]

hul: Çul.

h.+ ını 1040

[1]

hunar: Av.

h.+ ına 704, 764

h.+ za 561

[3]

hunarsı: Avcı.

h. 1732

[1]

huñ: 1. Sonra, geç, daha sonra.

h. 420, 431, 545, 612, 622, 751, 771, 875, 907, 909, 92, 931, 1099, 1132, 1223, 1240, 1429, 1506, 1515, 1535, 1700, 1701, 1713, 1774, 1778, 1900, 1912, 1937, 2126

h.+ ı 485

2. Son çekim edatı.

144, 293, 348, 404, 749, 945, 1043, 1060, 1112, 1234, 1582, 1593, 1833, 1851, 1867,

[45]

huñğı: Son, sonuncu.

h. 951, 961, 1007, 1149, 1150, 1240, 1419, 1423, 1549, 1776

h.+ hı 1428

[11]

huñla- : Gecikmek, geç kalmak.

h.- p 574

[1]

hupala-: Gelişigüzel iş yapmak.

h.- p 260

[1]

hurpa: Çorba.

h.+ hın 1056

[1]

hut: Bitki ve meyvelerdeki yapışkan sıvı, şıra, öz suyu.

h.+ tar 1974-2

[2]

huth: Şıralı, öz sulu.

h. 198

[1]

huz-: Uzatmak.

h.- ıp 705

h.- zı 1537, 2096

[3]

huzıl-: 1. Uzamak, uzayıp gitmek.

h.- dı 1760

h.- ğan 253, 587, 1964

2. Uzanıp yatmak.

h.- ıp yata 1399

h.- ıp yattı 1732

3. Vakitçe uzamak, bir süre devam etmek.

h.- a 867

h.- ğan 1031

[8]

hün-: Sönmek.

h.- e 476

h.- ěp bargan 1429

[2]

hüret: Ar. Resim, portre.

h. 72

hüret töşör-: Resim çekmek.

t. öv 2014

[2]

hüt-: Sökmek, açmak.

h.- ěp 1284

[1]

hüz: 1. Söz, kelime.

h. 46, 114, 145, 178, 276,
384, 1075, 1133-2, 1169, 1276, 1295,
1878, 2000-2, 2018, 2027, 2032

h.+ ě 275, 514, 606, 609, 1967

h.+ ěň 1109, 1111, 1304

h.+ ěňdě 1317

h.+ zě 389, 412, 1709, 2131

h.+ zer 214, 1380, 1814, 1849

h.+ zerě 1847

h.+ zerěne 1186

h.+ zerzě 345, 1395, 2027

2. İfade, konuşma.

h. 1089, 1547, 1548

h.+ ě 20

h.+ ěň 894, 895, 1939

h.+ ěne 408

h.+ ěňň 21, 239

[50]

hüzhěz: Sessiz.

h. 1229, 1318, 2137

hüzhěz-niyhěz: Sessiz sedasız.

h. 94

[4]

hüzlě: Konuşkan.

h. 1080

[1]

Ҥ

һafalan-:Hayıflanmak, endişelenmek.

һ.- dı 885

һ.- ip 1347

һ.- ma 1184

[3]

һafalı: Endişeli, hayıflı.

һ. 783

[1]

һafalıraq: Daha endişeli.

һ. 887

[1]

ھا-ھا: Duygu ünlemi.

ھ. 1321, 1373

[2]

ھا-ھا-ھا: bk. ھا-ھا.

ھ. 1321, 1361, 1578

[3]

ھاڭ: 1. Doğru, dürüst, gerçek.

ھ. 1109, 1111, 1295

ھ.+ ta 1216

2. Satılıp alınan bir şeyin değeri, paha.

ھ. 443

[5]

ھاڭ: Ar. Hak.

(kürşə) ھاڭı teñrə ھ. 432-2

[2]

ھاڭında: bk. ھاڭta.

ھ. 184, 280, 445, 567, 742, 877, 908, 1189, 1190, 1408, 2019, 2037

ھ.+ ğı 173, 176, 624, 880, 1192

[17]

ھاڭlıڭ: Adalet, doğruluk.

ھ.+ tı 54

[1]

ھاڭta: Hakkında, konuda.

ھ. 395, 885, 1051, 1116, 2031

[5]

ھاڭlıڭ: Halk, millet, topluluk.

ھ. 274, 408, 470, 518, 558, 595, 598, 611, 617, 2011

ھ.+ ı 269

ھ.+ ھا 470, 471

ھ.+ tarınan 207

ھ.+ tiñ 50, 53, 372, 622

(yaqşılıڭtı eşle le diñgözge ırğıt) ھ. bəlr ھاڭlıڭ bəleme balıڭ bəlr 407-2

[20]

ھاڭlıڭsan: Halka yakın olan.

ھ. 202

[1]

ھاڭrap: Ar. Çok, fazla.

ھ. 214, 1056

[2]

ھاڭs: Ar. ... has, özgü.

ھ. 62, 193, 452, 732, 786, 899, 944, 1220, 1290, 1387, 1411, 2070

[12]

ھاڭat: Mektup, name.

ھ. 235

[1]

hata: *Ar.* Hata, yanlışlık.

h. 1197

[1]

hatta: Hatta.

h. 22, 51, 141, 180, 216, 278,
320, 367, 368, 379, 417, 434, 454,
475, 493, 519, 524, 536, 555, 569,
631, 647, 723, 738, 803, 813, 860,
888, 902, 996, 1023, 1049, 1059,
1099, 1146, 1218, 1221, 1239, 1393,
1487, 1687, 1708, 1806, 1957, 1990,
2021, 2026, 2040

[48]

hayran: *Ar.*

hayran kal-: Çok beğenmek,
hayran kalmak.

h.- ip 414

[1]

hayvan: *Ar.* Hayvan.

h.+ dan 899

h.+ ğa 1411

[2]

hazina: *Ar.* Hazine.

h.+ hın 540

h.+ hınan 1147

[2]

heber: *Ar.*

heber it-: Haber vermek,
bilgilendirmek.

h.- teler 05

[1]

hekiyet: *Ar.* Hakikat, gerçek.

h. 1424

[1]

hel: *Ar.* Hal, durum, vaziyet.

h. 259, 589, 860, 861, 1345,
1435, 1529

h.+ de 1278, 1436, 1469

h.+ dē 883, 1198

h.+ den 1805

h.+ der 982

h.+ derēn 1274

h.+ ē 348, 399, 1019, 1883,
2103

h.+ ēme 357

h.+ ēn 975, 1273, 1424

h.+ ēne 1313

h.+ ge 608

helden tay-: Bitkin düşmek,
bitap düşmek.

h.- ğan 1247

[27]

ħelhěz: Gücü kuvveti olmayan,
hâlsiz, güçsüz.

ħ. 1828

[1]

ħelhězlen-:Hâlsizleşmek,
güçsüzlenmek.

ħ.- ěberek alan 24

ħ.- ěp 956, 1399

[3]

ħerěf: *Ar.* Harf.

ħ.+ ě 144

ħ.+ ter 578

[2]

ħeraket: *Ar.* Hareket.

ħ.+ ke 1727

[1]

ħerekethěz: Hareket etmeyen,
yerinden kımlıdamayan.

ħ. 174, 782, 989, 1282

[4]

ħeraketlě: Hareketli.

ħ. 1549

[1]

ħesret: *Ar.* Hasret, kaygı, keder,
üzüntü.

ħ. 814

ħ.+ tě 757

[2]

ħesterlělěk: İhtimamlılık, itinalık.

ħ.+ ke 428

[1]

ħeter: *Ar.* Bela getiren, felaket
getiren kötü şey.

ħ. 1234, 2078

[2]

ħetěr: *Ar.* Hatır, hafıza.

ħ.+ ěnde 779

ħ.+ ěne 1236

ħetěr aldır-: Gönül almak.

ħ.+ ěn .- ma ösön

457

ħetěrze al-: Akılda tutmak.

ħ.- dırıra 201

[4]

ħetěrhěz: Anısız olmayan.

ħ. 981

[1]

ħetěrle-: Hatırlamak.

ħ.- ymě 745

[1]

ħetěrlet-: Hatırlatmak.

ħ.- e 136

ħ.- ěp 941

ħ.- ěp uyġan 726

ħ.- ken 112

[4]

ħetlě: Dek, kadar, denli.

ħ. 141, 216, 220, 221, 266, 267, 286, 307, 363, 409, 428, 477-2, 530-2, 631, 699, 809, 821, 870, 888, 919, 946, 1239, 1408, 1412-2, 1947, 2111

ħ. mě 947

[31]

ħevěf: Korku.

ħ. 2061

[1]

ħevěflen-: Korkuya kapılmak.

ħ.- ěp 2073

[1]

ħeyěr: *Ar.* Mamafih, aslında, yine de.

ħ. 180, 1151

[2]

ħeyěrlě: Hayırlı, iyi.

ħ. 1140

ħeyěrlě bul-: "hayırlar getirsin" anlamında kullanılan bir söz.

ħ.- hın 1156

ħ.+ ge b.- hın 1157

[3]

ħeyle: *Ar.* Hile, aldatma.

ħ.+ hě 611

ħ.+ hěn 355, 386

[3]

ħeyleker: Hilekâr.

ħ. 437

[1]

ħezěr: *Ar.* Őimdi, Őu an.

ħ. 121, 123, 336, 344, 350, 364, 379, 444, 446, 449, 454, 479, 514, 604, 609, 617, 772, 800, 840, 845, 846, 854, 871, 903, 922, 923-2, 944, 946, 960, 972, 998, 1081, 1139, 1197, 1252, 1260, 1296, 1299, 1304, 1315, 1325, 1328, 1339, 1345, 1530, 1598, 1627, 1679, 1705, 1790, 1802, 1806, 1809, 1822, 1829, 1833, 1848, 1865, 1887, 1889, 1914, 1979, 1996, 2008, 2031, 2136

[67]

ħezěrgě: Őimdiki, Őu anki.

ħ. 893, 2115

[2]

ħězmet: *Ar.* Hizmet, iŐ.

ħ. 363, 401

ħ.+ ěmděn 372

ħ.+ ěne 426

h zmet it-: Hizmet etmek, çalışmak.

h.-  r 377

h.-  rge 555

[6]

hıyallan-: Hayale dalmak, hayal etmek.

h.- ıp y r y 2143

[1]

hıyanat: Ar. İhanet, hıyanet.

h. 1416

h.+ a 921

[2]

hıyanatsı: Hain, nankör.

h.+ a 1041

[1]

hıyanatsılığ: Hainlik, nankörlük.

h.+ a 919

[1]

hıkeye : Ar. Hik ye,  yk .

h.+ ler 1448

[1]

hıkeyet: bk. hıkeye.

h. 174, 176, 625

h.+   182

h.+  n 171, 200, 206, 624

h.+ t  168, 202, 203, 226, 227,
242

h.+ t n 181

h.+ ter 01, 228

[17]

hikmet: Ar. Hikmet.

h. 598, 2065

[2]

hikmetl : Hikmetli, hikmetli olan.

h. 103, 120, 171, 206, 221,
409, 625

[7]

his: Ar. His, duyu.

h.+ t  1386

[1]

holoğ: Ar. Yaradılış, tabiat, karakter.

h. 940

h.+ m 382

h.+ onan 946

[3]

holoğlo: ...yaradılışlı, karakterli.

h. 894, 2022

[2]

h k m: Ar.

h k m h r-: Sürmek, devam etmek.

h.- gen 644

h.- övëne 1177

[2]

hürmet: *Ar.* Hürmet, saygı.

h. 54, 1214, 1479

h.+ ě 426

h.+ ěn 549

h.+ tě 918

hürmet it-: Saymak, saygı göstermek.

h.- e 793

h.- ken 272

[8]

hürmetle-: Saygı göstermek, hürmet etmek.

h.- p 274, 744

[2]

hürmetlě: Hürmetli, saygılı.

h. 276, 412, 551

[3]

hudojnik: *Rus.* Sanatçı.

h. 2016, 2102

[2]

huja: 1. Aile reisi.

h.+ hı 1910

h.+ larsa 1903

2. Bir şeyin sahibi, sahip.

h. 196, 1087

[4]

huphın-: Doğru bulmak, onaylamak.

h.- may 862

[1]

hupla- : 1. Güzel görmek.

h.- v 1659

2. Kabul etmek, kabullenmek.

h.- vsılar 2018

[2]

hur: Eksik, kıymetsiz; aşağılık, rezil.

h. 1788, 1999

[2]

huş: *Far.* 1. Hoş, güzel.

h. 141, 493, 494

2. “Hoşça kal” anlamında vedalaşıldığında söylenir.

h.+ ıgız 1393

[4]

huşbuy: *Far.* Koku.

h. 193

[1]

huşlaş-: Vedalaşmak.

h.- ıv 1229

[1]

I

ıksım: Kültesi, kalıbı büyük olmayan;
taşınabilir, portatif; rahat, sıkıntısız.

1. 12, 560

[2]

ılasım: Şahin.

1. 1103

1.+ day 763

1.+ mı 1107

[3]

ıntıl-: Bir şeylere ulaşmaya çalışmak,
heves etmek; istekle atılmak.

1.- ğan 132

[1]

ıntılış: Arzu, istek, heves.

1.+ ta 725

[1]

ımyı: İnci

1. 141, 492, 1207, 1329,

1.+ lar 1724

[5]

ımyılı: İncili

1. 1331

[1]

ıñgay: 1. Yön, taraf, cihet.

1. 747

1.+ zan 1097

2. Her zaman, daima.

1.+ ı 1790

[3]

ıñgayına: Üzerine, yoluna.

1. 1668

[1]

ıñgıra-: İnlemek, feryat etmek.

1.- şıp kuya 1186

[1]

ırğıt-: 1. Fırlatmak, atlattırmak,
attırmak, zıplattırmak.

1.- a 245-2, 1310

1.- ır 735, 949

1.- kan 674, 708, 719

(yakşılıktı eşle le diñgözge) 1. hılık
bêlêr hılık bêlmehe balık bêlêr 1. 407

2. Terk etmek, bırakmak.

1.- hañ 1175

[10]

ıriv: Soy, boy; aşiret.

1.+ ı 742

[1]

ırzın: Harman yeri, harman.

1.+ dan 1681

1.+ ğa 1671

[2]

ısıķ: Çiğ tanesi, çiğ.

1. 185, 1724

[2]

ısın: Gerçek, doğru; öz, hakiki; doğal.

1. 39,127, 147, 268, 314, 333, 388, 390, 401, 430, 448, 451, 495, 517, 539, 544, 698, 748, 789, 910, 924,1100, 1387, 1859, 2144

1.+ mı 1375, 1380

[27]

ısın-yahav: Çok güzel.

1. 333

[1]

ısınlap: Gerçekten de, sahiden de.

1. 182, 307, 339, 348, 357, 399, 435, 442, 513, 542, 603, 619, 625, 770, 797, 803, 852, 1064, 1332, 1859, 2077, 2098

[22]

ıskın-: 1. Kurtulmak.

1.- ğan 675

2. Düşürmek, elinden bırakmak.

1.- ıp kite 1388

[2]

ıskındır-: Serbest bırakmak, salmak, azat etmek.

1.- ıp 1022-2

[2]

ışan-: İnanmak, güvenmek; ümit etmek.

1.- a 794, 1338, 1343

1.- a alham inë 1186

1.- a almay 1178

1.- a inëm 922-2

1.- alar inë 1044-2

1.- ğan 518, 794

1.- ğas 1749

1.- ıp 1845, 929

1.- ıp bulamı 889

1.- ıv 37

1.- ma 1426

1.- mahağız 512, 1520

1.- mahañ 07, 63

1.- mavımdı 37

1.- may 1124

1.- mayım 1356

[24]

ışanı: İnanç, güven; ümit.

1. 04

1.+ ım 1140

1.+ in 1820

1.+ tı 918

[4]

ışık: Sığınak, yağmur ve rüzgâr almayan yer.

1. 1009, 1017

1.+ ta 1030

[3]

i-: 1. Ana yardımcı eylem.

i.- ken 255, 261, 271, 274, 315, 431, 507, 515, 530, 558, 571, 597, 610, 613, 681, 770, 815, 1021, 1023, 1174, 1175, 1218, 1490, 1821, 1889, 2133

i.- ně 70, 88, 215, 368, 731, 748, 774, 775, 777-2, 778, 811, 812, 814, 863, 870, 871, 879, 901, 903, 933, 974, 1044-2, 1047, 1048, 1057, 1115, 1155, 1181, 1186, 1190, 1208, 1233, 1234, 1235, 1364, 1474, 1494, 1510, 1544, 1548, 1636, 1638, 1706, 1716, 1720, 1763, 1766, 1773, 1803, 1821, 1822, 1823, 1839, 1841, 1842, 1844, 1857, 1865, 1866, 1880, 1885, 1909, 1990, 2043, 2051, 2061, 2067, 2090, 2094, 2099, 2107, 2136, 2137

i.- něgěz 1519

i.- něk 1634, 1637

iv-: Ovmak, ovarak dağıtmak.

1.- a 433

1.- ip 1613

[2]

ızala-: Ezizet etmek, sıkıntıya sokmak; ceza vermek.

1.- p 1269

[1]

i

i.- něm 510, 922-2, 1527

i.- ně mě 400

2. Ana yardımcı eylem, ad bildirmesi yapar.

i.- ken 06, 95, 289, 521, 558, 791, 905, 908, 935, 1044, 1062, 1173, 1267, 1278, 1307, 1692, 1703, 1897, 1997, 2009, 2034, 2049, 2050, 2134

i.- keně 14

i.- keněn 372, 417

i.- kenhěň 380, 430, 542

i.- ně 63, 87-2, 116, 207, 211, 214, 236, 746, 747, 750, 753, 769, 772, 798-2, 800, 854-2, 868, 893, 898, 917, 999, 1962, 1000, 1007, 1093, 1151, 1198, 1231, 1239, 1334, 1542, 1645, 1671, 1673, 1715, 1732, 1763, 1774, 1775, 1839, 1856, 1864, 2046, 2065, 2069, 2070, 2102, 2113

i.- nēm 1260

i.- nē mē 750, 826, 873

[194]

iblēs: *Ar.* Şeytan; kötü, hilekâr kişi.

i. 899, 900

[2]

idara: *Ar.*

idare it-: Yönetmek, idare etmek.

i.- ėp barġan 1407

[1]

igēn: Ekin, tahıl.

i. 1515

[1]

igēnsē: Çiftçi, ekinci.

i.+ lerse 1613

[1]

igē-sigē: Sayısı hesabı, eni sınıırı, eni boyu.

i. 428, 607

[2]

ig̃tibar: *Ar.* Dikkat; itibar.

i.+ ġa 227

i.+ ımdı 76

i.+ ın 1961

ig̃tibarġa layık: Dikkate deġer, önemli.

i.1981

ig̃tibar it-: Önem vermek, dikkat etmek, sezmek.

i. itmene 1497

[5]

ig̃tibarhızlıġ: Dikkatsizlik.

i. 417

[1]

ig̃tibarlı: 1. Dikkatli.

i. 38

2. Hürmetli, deġer gösteren.

i. 894, 1146

[3]

iġ: Duygu ünlemi, ah!

i. 1472, 1713, 1763, 1778

[4]

iġata: Çit, bahçe duvarı.

i. 1904, 1908, 1947

i.+ ġa 1906

i.+ nı 1905, 1925, 1929

[7]

iġlas: *Ar.* Temiz yürekli, açık yürekli, saf; riyasız.

i. 55, 336, 354, 1086, 735

[5]

ihlaslan-: Temiz yürekli olmak, saf yürekli olmak.

i.- ıp 56

[1]

ihlaslık: Temiz, saf yüreklilik, riyasızlık.

i. 549

[1]

ih̄tiram: Ar. Değer, kıymet, saygı.

i. 579

i.+ dı 918

i.+ m 549

[3]

ijad: Ar. İcat.

i. 116

[1]

ijav: Çömçe, ağaç kepçe.

i. 32

[1]

ikē: İki (2).

i. 277, 440, 508, 657, 759, 772, 854-2, 867, 868, 914, 942-2, 968, 1048, 1195, 1500, 1631-2, 1680, 1742, 1787, 1791, 1806, 1870, 1879, 1905, 1935, 2139

[29]

ikēlē: Beşlik not sisteminde iki.

i. 1782, 1789, 1795

[3]

ikēlen-: İkilik içinde kalmak, tereddüt etmek.

i.- ěv 1219

i.- mey 909

[2]

ikēnsē: İkinci; başka, diğer.

i. 83, 412, 664, 858, 887, 889, 1022, 1037, 1541, 1622, 1737, 1741, 1754

i.+ hē 1231, 1725

i.+ hēn 334

i.+ hēnēñ 2019

i.+ lerē 08, 1358, 1465

i.+ lerge 776

[21]

ikevlep: İki kişi birlikte olarak, çift olarak.

i. 1899, 1925

[2]

ikhēz-sikhēz: Uçsuz, bucaksız, engin, sınırsız.

i. 249, 632, 640, 740, 819

[5]

ikmek: Ekmek.

i. 1056

i.+ ěn 511

i.+ terěn 1901

[3]

ikmeklěk: Ekmek piřirmeye uygun, ekmek piřirmek iin hazırlanmıř.

i. 479

[1]

il: Űlke, memleket; vatan.

i. 10, 1673, 584

i.+ de 2144

i.+ den 102

i.+ ge 1167, 536

[7]

ila-: Ağlamak.

i.- mahın 1110

i.- y 346, 839

[3]

ilahiy: *Ar.* İlahi, Tanrısal.

i. 194, 196, 309, 347, 553, 564, 567

[7]

ilamhıra-: Ağlamaklı olmak.

i.- ğan 339

[1]

ilev: Arı.

i.+ ě 1584

[1]

ilham: İlham, esin.

i. 687

[1]

illa: *Ar.* Eğer, eğer ki.

i. 435

[1]

illě: Elli.

i. 1631

[1]

ilt-: Alıp gitmek, gtrmek.

i.- ěp 1827

[1]

im-: Emmek, st etmmek.

i.- e 1974

i.- ěp 642

[2]

imgekle-: Eziyet vermek, zahmet vermek.

i.- p 811, 1153

i.- y 1265

[3]

in-: Girmek, katılmak; iine geçmek, gitmek.

i.- dě 2086

i.- e 1944
 i.- e barzılar 2063
 i.- ěp 780, 965, 1236, 1273,
 1435, 1945, 1976
 i.- ěp kile 927
 i.- ěp kite 728
 i.- ěp kitkender 1008
 i.- ěrge 357, 1486, 1680, 1775,
 1922
 i.- ěvěn 2077
 i.- gen 31, 48, 332, 498, 968,
 1051, 1436, 1963 2059
 i.- gende 1671
 i.- ges 1780
 i.- he 460
 i.- megen 426
 i.- mešlěk 442
 i.- eyěm1780
 [31]

indě: Ŗimdi, Ŗu anda; artık, bundan sonra, daha.

i. 04, 11, 49, 61, 87, 102, 164,
 176, 212, 220, 228, 264, 301, 310,
 311, 321, 330, 331, 343, 361, 364,
 374, 389, 414, 435, 466, 510, 516,
 568, 574, 622, 665, 790, 850, 853,
 867, 874, 876, 882, 883, 898, 922,
 925, 934, 958, 960, 981, 984, 1016,

1024, 1033, 1036, 1043, 1055, 1062,
 1087, 1119, 1139, 1151, 1178, 1211,
 1260, 1348, 1389, 1407, 1467, 1510,
 1609, 1635, 1671, 1700, 1705, 1750,
 1781, 1782, 1787, 1793, 1818, 1833,
 1860, 1861, 1867, 1883, 1924, 1971,
 1978, 1987, 2011, 2033, 2046, 2102,
 2118

[92]

inděr-: Girdirmek, girmeye mŭsaade etmek.

i.- ěp 1017

i.- gen 589

i.- megen 1337

i.- zě 1894

[4]

ine: Anne.

i.+ hě 859

[1]

insaflı: Īnsaflı.

i. 894

[1]

iě: Anlamı kuvvetlendirmek ićin kullanılır; en.

i. 04, 31, 35, 75, 100, 136,
 166, 275, 288, 372, 443, 575-2, 578,
 594, 646, 692, 898, 900, 901-2, 907,
 908, 937, 1070, 1189-2, 1302, 1304-
 2, 1428-2, 1469, 1478, 1549, 1561,

1594, 1599, 1735, 1788, 1826, 1834,
1967, 2003, 2043, 2045-2, 2049,
2081, 2082, 2091, 2128, 2141

[53]

ip: İnsanın uygun tavrı ve hareketi
düzeni.

i.+ ě 748-2

[2]

ipkĕn: İmkan.

i. 780

[1]

iple-: Uydurmak, adapte etmek,
düzeltmek.

i.- p 1746, 1917

[2]

iplep: Edebince, uyarınca, uygunca.

i. 56

[1]

ipteş: Arkadaş, dost, ahbap.

i.+ ě 1927

i.+ ter 1664

i.+ terĕ 1479-2, 2022, 2028,
2058

i.+ terĕn 1719

i.+ terĕndĕ 2110

i.+ terĕneñ 1042

[10]

ir: 1. Asker, er.

i. 87-2

2. Erkek.

i. 748, 877, 1833

3. Koca, eş.

i. 804, 805

[9]

irebĕ: Samimi.

i. 43, 62, 241

[3]

irebĕlĕk: Samimilik, alçakgönüllülük.

i.+ ěne 21

i.+ tĕ 760

[2]

irebĕlen-: Samimileşmek.

i.- ěp kittĕ 98

[1]

irĕ-: Erimek, sıvı hâle gelmek.

i.- gen 641

i.- p 1434, 896

i.- p tora inĕ 1990

i.- v 1973

i.- y 1238-2

[7]

irĕk:

irěk bir-: İzin vermek, engel olmamak.

i. – megen 476.

[1]

irěkhězzen: İstenmediği vakitte.

i. 182

[1]

irěn: Dudak.

i.+ derěn 434, 1990

i.+ ěň 876

[3]

irěn-: Erinmek, tembellik etmek.

i.- e 2026

[1]

irěš-: Gayret ve emekle bir sonuca ulaşmak, hayata geçirmek, erişmek.

i.- r 2144

i.- ěp 1090

i.- ken 305, 306

[4]

irět-: Eritmek.

i.- ěp 928

[1]

irke: Alımlı, yumuşak, nazlı.

i. 655, 683, 1207

[3]

irkele-: Şefkat, ilgi göstermek, sıcak davranmak.

i.- y 192

[1]

irkelen-: İlgi ve şefkat gösterilmek.

i.- ěp 191

[1]

irkelěk: Alımlılık.

i. 651

[1]

irkěn: Geniş, engin.

i.+ de 1452

[1]

irkěnle-: Rahatça yerleşmek.

i.- p 449

[1]

irmek: Eğlenceli, gülünç.

i. 214

[1]

irte: 1. Sabah, erken.

i. 765, 1468, 1484, 1572, 1654, 1714, 1719, 1852, 1869, 1899

i.+ hěne 2002

[11]

irtege: Yarın

i. 439, 1679

[2]

irtegě: Yarınki.

i.+ hěn 1899

[1]

irten: Sabahleyin.

i. 1540

[1]

irtengě: Yarınki.i. 135, 1462, 1558, 1721,
1726

[5]

irtensek: Sabah, sabah vakti.

i. 1435, 1679

[2]

irtük: Sabah vakinde, çok erken.

i. 1540, 1568

[2]

isěm: Ar. İsim, ad.

i. 269, 767

i.+ der 211

i.+ derěn 278

i.+ ě 211, 220

i.+ ěn 614, 1306

i.+ ěne 535

[9]

isěmlě: İsimli.

i. 760

[1]

ismaham: Hiç olmazsa, hiç yoksa.

i. 459, 917

[2]

iş: Hatır, zihin, akıl.

i.+ ěn 1020

işěne tőşör-: Hatırlamak, akla
getirmek.

t.- ges 574

işke kil-: Akla gelmek.

i.+ ěne k.- ěp tőşken

1091

i.+ ěne k.- ěp tőştö

1791

işke töş-: Akla gelmek.

i.+ t.- kende 1781

işke al-: Akılda tutmak.

i.+ ke a.- amı 744

i.+ ke a.- ırğa 594

i.+ ke a.- ıvsı 582

iş kit-: Çok şaşırmaq.i. k.- kės 155, 160,
250, 310, 643, 988, 1183,
1232, 1279, 1391

[18]

iş-: Esmek.

i.- ken 1484

[1]

işen: Esen, sağ, diri.

i. 317, 1410, 1865

[3]

işēngēre-: Sersemlemek, şaşkına dönmek.

i.- gen 1197

[1]

işen-hav: Sağ selamet, diri, canlı.

i. 410

[1]

işep:

işepke al-: Dikkate almak, hesaba katmak.

i. - ıp almanılar 2040

i. - ıra tēlep 2039

i. - may 484

[3]

işepke-: Hesaplamak, saymak.

i.- hek 1631

i.- v 51

[2]

işepken-: Sayılan, hesap edilen.

i.- gen 1227

[1]

işhēzlen-: Hissiz hāle gelmek.

i.- ēp 1731

[1]

işkē: Eski, yeni olmayan.

i. 70, 100

i.+ nē 232

[3]

işkēr-: Eskimek, uzun süre kullanmak.

i.- ēvzē 585

[1]

işkert-: Fark ettirmek, sezdirmek.

i.- ēp uyzı 1515, 1678

i.- tē 2107

[3]

işle-: Unutmamak, hatırlamak.

i.- rge 1404

[2]

iştelēk: Hatıra, anı.

i. 217

i.+ ēnen 92

[2]

iş: Eş, dost.

i.+ ē 984

iş it-: Arkadaşlık etmek.

i. 1069

[2]

işey-: Çoğalmak, artmak.

i.- zě 1727

[1]

işěk: Kapı, giriş.

i. 1344, 1903

i.+ ke 1347

i.+ tě 1348

[4]

işět-: İşitmek, duymak.

i.- e almanılar 1276

i.- ehěñmě 1264

i.- ken 153

i.- keně 1175

i.- keněm 220

i.- meně 1503

i.- tě 1506

i.- tēm 235

i.- těñmě 151

[9]

işětěl-: İşitilmek, duyulmak.

i.- dě 2087

i.- e 196

[2]

işěttër-: İşittirmek, duyurmak.

i.- ěp 1128

[1]

işkek: Sal ya da gemi küreği.

i. 704

i.+ tě 1017

[2]

işkeksě: Kürekçi, kürek çeken kişi.

i. 1379

i.+ ler 1312, 1324, 1345,
1348, 1355, 1357, 1371, 1402

i.+ lerge 1391

[10]

it-: Yardımcı eylem: “Etmek,
yapmak”.

i.- e başlağan 506

i.- ehěñ 406, 1201

i.- ěp 51,108, 114, 119, 201,
202, 232, 277, 298, 299, 300, 320,
328, 341, 351, 359, 398, 439, 454,
458, 490, 536, 580, 611, 743, 760,
871, 878, 903, 929, 975, 1035,1046,
1049, 1090, 1174, 1223, 1225, 1293,
1419, 1461, 1477, 1500, 1517, 1518,
1551, 1561, 1678, 1789, 1810,1845,
1858, 1915, 1941, 2001

i.- ěp a.- ahiñ 392

i.- ěr 447

i.- mehën 1359

i.- meş 715, 796

- i.- těň 1427
- (reħim)** i. 300
- (davam)** i.- e 423, 1188, 1407
- (ġüměr)** i.- e 440
- (ħörmet)** i.- e 793
- (mejbür)** i.-e 184
- (talap)** i.- e 1316
- (yal)** i.-e ině 1716
- (yarzam)** i.-e alam 359
- (ķabul)** i.- e almanım 342
- (yarzam)** i.- e almayhıñ 394
- (höjüm)** i.- e başlanılar 1730
- (ant)** i.- e torġan 1343
- (röhset)** i.- ěġġ 554
- (bülek)** i.- ělgen 661
- (şökör)** i.- ěp 08
- (bülek)** i.- ěp 224, 460, 1297
- (yalp)** i.- ěp 259
- (helek)** i.- ěp 1345
- (idara)** i.- ěp 1407
- (ħězmet)** i.- ěr 378
- (bülek)** i.- ěr 771
- (helek)** i.- ěr 943
- (davam)** i.- ěr 2007
- (yarzam)** i.- ěrge 348, 388, 403
- (ħězmet)** i.- ěrge 555
- (dusar)** i.- ěrge 1205
- (helek)** i.- ěrge 1315
- (yarzam)** i.- ěrge kerek 350
- (meħrüm)** i.- ěvě 452
- (ġüměr)** i.- ěvėn 1063
- (bülek)** i.- ěvzen 402
- (yal)** i.- ěn 1838
- (yarzam)** i.- kěhě 1884
- (bülek)** i.- ken 688
- (ħörmet)** i.- ken 272
- (ġefüv)** i.- ken 519
- (ġüměr)** i.- ken 277
- (davam)** i.-ken 302, 484, 656
- (ķabul)** i.- ken 550
- (ķehět)** i.- ken 327
- (meħrüm)** i.- ken 342
- (mejbür)** i.- ken 485, 1205
- (röhset)** i.- ken 559
- (talap)** i.- ken 478
- (yarzam)** i.- ken 1678, 1942
- (bülek)** i.- kendě 218, 219
- (ah)** i.- kender 517
- (ġüměr)** i.- kender 638
- (meħrüm)** i.- meně 714
- (iġtibar)** i.- meně 1497

(**ant**) i.- meněmě 1341
 (**yarzam**) i.- mevě 920
 (**baznat**) i.- mevěn 1176
 (**batırsılık**) i.- mey ině 1494
 (**talap**) i.- meyěmse 358
 (**iš**) i.- meyhěň 1069
 (**ant**) i.- tě 1343
 (**bülek**) i.- tě 752
 (**ömöt**) i.- tě 983
 (**röhset**) i.- tě 1355, 1942
 (**davam**) i.- tě 1438, 1441,
 1503, 1647, 1920
 (**davam**) i.- těk 91
 (**heber**) i.- teler 05
 (**güměr**) i.- teler 759
 (**meħrüm**) i.- těň 347
 (**gefüv**) i.- těrgen 690
 (**helek**) i.- těrmeš ině 1364
 (**davam**) i.- těržě 1632

[149]

itek: 1. Etek.

i. 480

2. Dağın, tepenin eteği.

i.+ ěnde 841

i.+ ěndegě 252

[3]

itěk: Çizme.

i. 1508

[1]

iy: Seslenme ünlemi, ey.

i. 502

iyul: *Rus.* Temmuz ayı.

İ. 627

[1]

iyun: *Rus.* Haziran ayı.

i. 1715

[1]

izgě: Kutsal, mukaddes; güzel, hoş;
günahsız, saf.

i. 46, 341, 416, 505, 530, 558,
581,709, 882, 905, 939, 999, 1314,
1436

[14]

izgělěklě: İnsana değer gösteren,
insana iyilik eden.

i. 436

[1]

iz-: Çiğnemek.

i.- ěrep 642, 682

[2]

izen: Yer, zemin, döşeme.

i.+ dė 1902

i.+ ěn 1055

i.+ ge 384

[3]

izenl : Döşemeli.

kafir: *Ar.* K fir.

k. 1372

[1]

kamil: *Ar.* K mil, olgun.

k. 340

[1]

kamillaş-: Olgunlaşmak.

k.- an 283

[1]

kamillaştır-: K mil h le getirmek, olgunlaştırmak.

k.- may 289

[1]

kamzul: *Rus.* Kolsuz erkek ceketi, yelek.

k. 1060

[1]

kanikul: *Rus.* Tatil, eğitimde tatil olarak geirilen süre.

k. 2038

[1]

karap: *Rus.* Gemi.

i. 420

[1]

k. 848, 953, 1087, 1241, 1283, 1310, 1322, 1323, 1395, 1406, 1407

k.+ ı 964, 1079, 1085

k.+ ına 1410

k.+ a 1174, 1214, 1227

k.+ ta 1180, 1393

k.+ tan 1396

k.+ tar 1179

k.+ tarzı 678, 1178, 1413

k.+ tı 1087, 1174, 1175, 1309

k.+ tıñ 1237

[30]

karta: *Rus.* Harita, plan.

k.+ a 2040, 2044, 2127

k.+ ların 2116

[4]

kartuf: *Rus.* Patates.

k. 1894

[1]

kasa: *Far.* Fincan, k se, tas.

k. 283

K

k.+ lar 271, 273

[3]

kefĕn: *Ar.* Kefen.

k. 1358

k.+ den 1353

k.+ ěgĕz 1394

k.+ ge 1371, 1391

[5]

kefĕnhĕz: Kefensiz, kefeni olmayan.

k. 1359

[1]

kek-kük: Guguk kuşunun çıkardığı sesi bildiren söz.

k. 1590-2, 1756-2

[4]

kekrĕ: Eğri.

k. 990

[1]

kekrĕ-bökrö: Eğri büğrü.

k. 1959

[1]

kekük: Guguk kuşu.

k. 194, 1471, 1585, 1587,
1589, 1753

[6]

keleş: Evlenecek kız, müstakbel gelin.

k. 766, 1135

k.+ ě 766, 809, 825

k.+ ĕn 1041

[6]

kem: *Far.* Eksik, noksan, kıt.

k. 522

[1]

keme: Gemi, tekne.

k. 967, 969, 1011, 1014-2

k.+ ge 969

k.+ hĕ 746

k.+ hĕn 1010, 1017

k.+ hĕnde 1037

k.+ hĕne 703, 1013

k.+ le 970, 1030

k.+ lerze 744

k.+ lerzĕ 1009

k.+ nĕ 1016

k.+ nĕn 748

[18]

kemĕnde: En az, en azından.

k. 1656

[1]

kemhět-: Aşağılatmak, eksik gördürmek.

k.- ěp 1959

[1]

keňeš: Öğüt, nasihat.

k.+ ěňdě 341

keňeš bir-: Öğüt vermek, nasihat vermek.

k.- meyěm 1103

[2]

kenizek: *Far.* Cariye.

k.+ terě 568

k.+ terěnde 368

[2]

kerek: 1. Gerek, gerekli, lazım.

k. 38, 263, 482, 943, 1072, 1095, 1189, 1645, 1732, 1926, 2012, 2016, 2129

k.+ ě 960

k. iken 791, 908

k. mě 482

kerek bul-: Gerekmek, gerek olmak.

k.- ha k. 38, 1503

2. “-(X)rgA, -mAK kerek” yapısında gereklilik çekimi yapar.

alırğa k. 1644

ěšlemek k. 209

eytmek k. 689

ķaytırğa k. 997

kitěrge k. 1094, 1914

kürěp ķalırğa k. 1149

ozata halırğa k. 439

şıvırğa k. 1778

yarzam itěrge k. 350

yıgılırğa k. 1270

yıyıp alırğa k. 1459, 1646

yotorğa k. 1327

barırğa k. ině 1880

başķarırğa k. ině 1866

ezěrlerge ultırırğa k. ině 1773

töşörge k. iken 1218

tüzěrge k. ině 1047

[37]

kerek-: Gerekli olmak, lazım olmak.

k.- mey 552, 836, 1130, 1292, 1394, 2024

[6]

kerekhěz: Gereksiz, lüzumsuz.

k.+ ge 1493

[1]

kereklě: Gerekli, lüzumlu.

k. 523

[1]

kereklĕk: Gereklilik, lüzumluluk.

k. 1781

[1]

keresin: Gazyağı.

k.+ 29

[1]

kerte: 1. Çit.

k.+ ge 1911

2. Engel.

k.+ ně 947

[2]

kesĕp: Ticaret; çalışıp kazanma.

k. 798

[1]

kette: En güzel, en iyi; çok güzel, çok iyi.

k.+ lerĕ 04

[1]

kevĕş: *Far.* Çarık, ayakkabı.

k. 425

[1]

kevze: Gövde, beden; boy pos.

k.+ hĕ 725

k.+ hĕn 1506

k.+ hĕne 21

[3]

kevzelĕ: Gövdesi iri, gövdesi büyük.k. 207, 968, 1079, 1549,
2014, 2100

[6]

keyĕf: *Ar.* Keyif, zevk, haz.

k. 561, 573

k.+ ĕ 1550, 1764, 1790, 376

k.+ ĕnĕñ 434

[7]

keze: Keçi.

k. 724, 912

k.+ hĕ 753, 1066, 1275, 1572

[6]

kĕlem: *Far.* Kilim.

k. 491

k.+ ge 345, 496

[3]

kĕm: Kim.k. 46, 84, 117, 148, 157, 180,
212, 213, 294, 659, 660, 750, 845,
997, 1179, 1215, 1228, 1421, 1492,
1516, 1552, 1564, 1582, 1583, 1603,
1604, 1609, 1679, 1756, 2081-2, 2144

k.+ dĕ 1065, 1069, 1359, 1629

k.+ dĕlĕr 722, 1546

k.+ děň 148, 901, 1274, 1275,
2135

k.+ děňděr 1547

k.+ der 741

k.+ deržer 1344

k.+ ge 527, 633, 1182, 1341,
2027

[51]

kěmděr: Biri, birisi.

k. 1344, 2098

[2]

kěmuzarzan: Kimilerinden.

k. 1485, 1681, 2052

[3]

kěne: bk. ğna.

k. 56, 178, 191, 201, 342,
431, 439, 464, 511, 534, 705, 769,
770, 771, 773, 820, 868, 924-2, 953,
1065, 1293, 1437, 1480, 1528, 1746,
1795, 1802, 1917, 1948, 1959, 2014

k.+ lěr 2048

[33]

kěreš-: Bir işe girişmek, bir işe
başlamak, işe koyulmak.

k.- e 1322, 385

k.- em 74

k.- ken 355, 493, 520, 686,
688

k.- tẽ 1245

[9]

kěrpěk: Kirpik.

k.+ terẽne 844

[1]

kěsẽ: Küçük, yaşça küçük olan.

k.+ ler 1481

k.+ nẽ 895

[2]

kěsẽlẽklẽ: Alçakgönüllü, hürmetkâr.

k. 557

[1]

kěskey: Küçücük, küçük, minicik.

k. 141, 248, 252, 639, 711,
789, 858, 873, 879, 1562, 1613, 1975,
1986, 2006, 2062

k.+ zen 856

[16]

kěskeyerek: Daha küçük.

k. 56

[1]

kěše: *Far.* Kese, cep.

k.+ ge 1162

k.+ hẽne 1621

k.+ hēnen 1550, 1562, 1608,
1618, 1622

[7]

kěšě: İnsan, şahıs, kişi, kimse.

k. 18, 20, 46, 116, 183, 212,
214, 236, 229, 266, 267, 308, 314,
353, 363, 365, 523, 540, 552, 558,
566, 578, 581, 616, 761, 776, 788,
790, 815, 893, 898, 894, 902, 906,
907, 908, 909, 910, 911, 917, 918,
924, 1043, 1044, 1150, 1180, 1189,
1408, 1561, 1829, 1834, 1848, 1849

k.+ ge 218, 263, 452, 814,
846, 875, 899, 922, 928, 1050, 1068,
1070, 1072, 1408, 1866

k.+ hēn 1136

k.+ ler 250, 344, 416, 509,
517, 530, 565, 584, 589, 636, 909,
910, 911, 1199, 1241

k.+ lerě 251

k.+ lerěň 1236

k.+ lerge 320, 364, 402, 451,
1220

k.+ lerze 1674

k.+ lerzě 1269

k.+ lerzěň 291, 607, 906, 1229

k.+ mēn 906, 907

k.+ ně 575, 594, 899, 2028

k.+ někě 14

k.+ nen 562, 896, 1890

k.+ něň 457, 889, 924, 1089

[111]

kěšělěklělěk: İnsaniyetlilik.

k. 534

[1]

kětkēlde-: Kıt kıt diye gülmek.

k.- p 109

[1]

kěvėk: Gibi.

k. 22, 45, 50, 52, 76, 78, 94,
99, 141, 144, 153, 183, 208, 306, 333,
398, 425, 451, 465, 508, 527, 681,
682, 724, 739, 740, 744, 753, 762,
766, 769, 794, 798, 828-2, 830, 893,
923, 949, 953, 964, 966, 968, 999,
1040, 1057, 1101, 1104, 1142, 1168,
1170-2, 1232, 1243, 1265, 1282,
1283, 1284, 1290, 1304, 1342, 1389,
1398, 1406, 1419, 1430, 1500, 1579,
1584, 1672, 1676, 1681, 1712, 1724,
1798, 1919, 1943, 1956, 1960, 1965,
1986, 2084

[82]

kěy-: Giymek, takmak (gözlük, şapka vb.).

k.- ěp 653, 696, 1508

k.- ěp kıuyzı 57

k.- gen 77

k.- gendegě 99

k.- zě 1060

[7]

kěyěm: Giysi, kıyafet, elbise.

k. 651

k.+ de 652

k.+ dë 653

k.+ der 1331

k.+ derge 1333

k.+ ge 392

[6]

kěyěn-: Giyinmek.

k.- e 1686

k.- ěp 970,1620

k.- ěp torğan 1687

k.- ěp yörögen 1332

[5]

kěyev: Damat.

k.+ ěm 1065

k.+ ge 853, 1150

[3]

kěyěz: Keçe.

k. 179

[1]

kěyzěr-: Giydirmek.

k.- e 425

k.- ěp 2120

k.- ěrge 2124

k.- gen 650, 675

[5]

kırandas: *Rus.* Dört tekerlekli, üstü kapalı yük arabası.

k.+ қа 1827

[1]

kil-: 1. Gelmek, ulaşmak, yetişmek.

k. 1502, 1505, 1568, 1572, 1925

k.- dë 91, 1442, 1549, 1927

k.- dëñmë 335

k.- e 413, 564, 783, 1132, 1472, 2072

k.- e almay torzolar 1240

k.- ěr inë 1638

k.- ěgëz 2095

k.- ěp 396, 460, 679, 848, 849, 876, 882, 966, 1079, 1098, 1147, 1463, 1655, 1714, 1744, 1751, 1917

k.- ěp sıgasak 722

k.- ěp sıqtı 1920, 1948

k.- ěp töşken 1091

k.- ěp töştö 1791

қ.- ěp ultırzı 1798

k.- ěp yët 1558

k.- ěp yětken 663, 1028, 1782
 k.- ěp yěttě 1789
 k.- ěp yěttěm 1031
 k.- ěp sıqtı 217
 k.- ěr ině 901
 k.- ěrge 1256
 k.- ěrhěň 837, 1131
 k.- ěvě 1081
 k.- ěvěnde 230, 1100
 k.- gen 102, 117, 267, 1224,
 1265, 1430, 1955, 411, 412, 716, 718
 k.- gende 238, 2142
 k.- geně 2087
 k.- genmě 740
 k.- he18, 360, 1140
 k.- megen358, 939, 2036
 k.- mehe 850
 k.- meş 1134
 k.- meşmě 850
 k.- mey 847, 1292
 k.- sě 837, 1131
(barlıqqa) k.- ěvě 567
(barlıqqa) k.- gen 603
(ĥereketke) k.- e başlanı 1727
(qarşı) k.- meně 2050
(qarşı) k.- mey 795

(kirě qağa) k.- dē 473

(şavgör) k.- ěp 1762

(tura) k.- dē 635

2. Yardımcı fiil – p kil- “devamlılık”.

alıp k.- e 223

alıp k.- e torğan 1879

başıp k.- e 971, 2068

iněp k.- e 927

yaqtırıp k.- e 1721

alıp k.- ěp 1424

aşığıp k.- ěp 498

alıp k.- ěr 224

yětěp k.- ěv 485

alıp k.- eyēm 1018

qaytıp k.- dē 1037

alıp k.- dēler 1274

alıp k.- gen 1675, 1878, 2116

asılıp k.- gen 1757

hızılıp k.- gen 203

qalkıp k.- gen 240

küsěp k.- gen 26

küterělěp k.- gen 1695

uylap k.- gen 355

yětěp k.- gen 925

yıyılıp k.- gen 595

yözetěp k.- gen 986

kıvıp k.- geně 2087

kıayıp k.- geně 1872

yüđerėp k.- geně 1887

alıp k.- geyně 217

3. –GX + iyelik + kil-, -AhI/yhX + iyelik + kil- yapıları ile “ıstek” çekimi yapar.

bělehěň k.- he 45

alıđıhı k.- e ině 2051

kıuyđım k.- e 1892

totkıoho k.- e 1110

kııvandırgıhı k.- e ině 1885

küzetkěhě k.- e ině 1720

[128]

kilbethěz: Kılığı kııyafeti kötü, görünüşü kötü; biçimsiz.

k. 265

[1]

kilehě: Gelecek.

k. 2006

[1]

kilěn: Gelin.

k. 886

[1]

kilěr: Gelecek, istikbal.

k.+ ěn 814

[1]

kilěş-: 1. Uzlaşmak, ortak karara varmak.

k.- e 807, 1109

2. Yakışmak, uymak.

k.- e 1331

[3]

kilěşlě: Uyumlu, güzel.

k. 651

[1]

kilogramm: Rus. Bin gramlık bir ağırlık ölçü birimi, kilo (kg).

k. 1628, 1631, 1634, 1637, 1843

[5]

kilomětr: Rus. 1000 metrelik uzunluk ölçü birimi (km).

k. 2041

[1]

kiltěr-: Getirmek, temin etmek.

k.- ěp 1010, 1892

k.- zě 1609

[3]

kiltěrt-: Getirtmek.

k.- tě 2127

[1]

kiměr-: Kemirmek.

k.- ěp 27

[1]

kinděr: Kendir bitkisi.

k. 1059

[1]

kinen- :Sevinmek, kıvanmak.

k.- ěp 15, 493, 547, 1183,
2130

k.- ěvėnen 373

[5]

kineye: Ar. Kinaye.

k.+ hėne 181

[1]

kineyele-: Kinayelemek.

k.- p 1106

[1]

kiň: Geniř, enli, büyük yer kaplayan.

k. 248, 249, 821, 970, 1903,
1962

[6]

kiňey- : Artmak, yayılmak.

k.- mehėn 2119

k.- mey 2121

[2]

kip-: Kurumak.

k.- ken 724

[1]

kiptěr-: Kurulamak.

k.- e 1485

[1]

kir-: Germek, esnetmek, açmak.

k.- ěp 964

k.- ěp torġan 75

[2]

kirė: Geri.

k. 129, 1027, 1033, 1621

k.+ ge 2078

kirė kaķ-: Geri çevirmek,
reddetmek; karşı koymak.

k.- a kildė 473

k.- ıvsılar 2018

k.- kıhız 932

k.- mam 1141

[9]

kirėhėnse: Tam tersine; aksine.

k. 266, 281, 861, 1183

[4]

kirėl-: Gerilmek.

k.- ěp 1283, 1454

[2]

kis: Akşam, gece.

k. 120, 168, 1802, 1862, 1896

k.+ ke 1947

k.+ terěn 561

[7]

kis-: Aşmak.

k.- ěrge 866, 1217

[2]

kise: Dün.

k. 1771, 1782, 1788, 1802,
1806

k.+ nen 1487, 1496, 1789

[8]

kisegě: Důnků.

k.+ gě 1729, 1791

[2]

kisě: Akşam vakti, akşamleyin.

k. 182

[1]

kisěkmešten: Gecikmeden.

k. 1093

[1]

kisěn: Akşam vakti, akşam olunca.

k. 169

[1]

kisěr-: 1. Hatırlamak.

k.- ěvě 455

k.- gen 742

2. Geçirmek, görmek, baştan geçirmek.

k.- ěp aldı 2106

k.- ěp sıqtı 1005

[4]

kisěrěš: Duygu, his.

k.+ terzě 456

[1]

kishěz: Akşam olmadan.

k. 1655

[1]

kiš-: Sözü kestirip atmak.

k.- ěp 1185

[1]

kišek: Parça, kesik.

k.+ terě 1579

[1]

kit-: 1. Gitmek.

k.- e 18, 422, 729, 1780, 2036

k.- e almanım 233

k.- e almay 2122

k.- eběz 1655

k.- ehěň 417

k.- ehěňmě 1164

k.- eler 1466

k.- em 1113, 1166, 1167

k.- ěp 1096, 1730, 1889, 1917
 k.- ěp torovın 453
 k.- ěr 948, 1019, 1846
 k.- ěr ině 813, 974
 k.- ěrge 230, 806, 1270, 1781,
 1852, 1869, 2046
 k.- ěrge kerek 1094, 1914
 k.- ěrhěň 1372
 k.- ěrměň 1096
 k.- ěv 795
 k.- ěvěň 754, 1195, 1214
 k.- ěvge 874
 k.- ěvzen 817
 k.- he 764, 1809
 k.- hěnder 1944
 k.- ken 238, 463, 704, 773,
 873, 877, 1079, 1081, 1091, 1488
 k.- kendej 987
 k.- kenděr 600
 k.- kes 1150
 k.- megen 700
 k.- meš 1150
 k.- tě 69, 502, 825, 1040,
 1241, 1507, 1542, 1584, 1681, 1749,
 1871, 1772, 1863, 1899, 1949
 k.- tě iken 1490
 k.- těk 1662

k.- těler 1733, 2039, 2058,
2083

k.- těň 757

2. Tükenmek, yok olmak, bitmek.

k.- ěp 995

k.- ěr 377

k.- kendě 1550

3. Bir şeye başlamak, girmek; güçlenerek sürmek.

k.- tě 212, 2012

k.- esek 2078

4. Yardımcı eylem.

küměp k.- e ině 2107

uyanıp k.- hem 1552

ezěrlep k.- ken 1900

uyanıp k.- těm 1563

borop alıp k.- e 412

bulıp k.- e 1128

ıskınıp k.- e 1388

ķayıp k.- e 1127

toķanıp k.- e 1120

yaňgırap k.- e 195

yělkěněp k.- e 391

töşöp k.- e yaza 397

mavıgıp k.- ěvěň 2076

başıp k.- ken 679, 1032

bulıp k.- ken 2076

kartayıp k.- ken 1156

kıvanıp k.- ken 360

kıyılıp k.- ken 1333

kümöp k.- ken 1027

uyanıp k.- ken 241, 1170

ülöp k.- ken 881

yaqtırıp k.- ken 370

yomşarıp k.- ken 337

yözöp k.- ken 1020, 1026

inöp k.- kender 1008

ülöp k.- kes 799

avırıp k.- keynë 1906

quzğalıp k.- megeyë 785

asılıp k.- tẽ 1976

avırıp k.- tẽ 1826

balkıp k.- tẽ 62

başıp k.- tẽ 2105

başlap k.- tẽ 206

borsolop k.- tẽ 1808

bulıp k.- tẽ 2142

hörömlenöp k.- tẽ 1765

höylep alıp k.- tẽ 46

höylep k.- tẽ 246, 1518

höyleşöp k.- tẽ 1526

irebëlenöp k.- tẽ 99

qasıp k.- tẽ 1041

qızarıp k.- tẽ 2111

osop k.- tẽ 1742

uyanıp k.- tẽ 1420

üşöp k.- tẽ 2140

yoqlapta k.- tẽ 180

(is) k.- kës 155, 160, 250, 310,
643, 988, 1183, 1232, 1279, 1391

[146]

kitap: *Ar.* Kitap.

k. 1469

[1]

kizë: Dikim için kullanılan çeşitli renklerdeki yün ya da iplik.

k. 144

[1]

klas: *Rus.* Sınıf.

k.+ ta 1629, 1783, 2014

k.+ tağı 2018

k.+ tan 1952

k.+ tı 1477, 1541, 1570

[8]

klass: *Rus.* Sınıf.

k. 1954

[1]

kolhoz: *Rus.* Köylülerin köyün yönetim işleri için beraberce, kimsenin boyunduruğu altında olmadan bir araya gelmesi, kolhoz, kolektif çiftlik.

k. 1612, 1628, 1656, 1840, 2030, 2115, 2117

k.+ da 1648, 1856

k.+ dan 1837

k.+ darıñ 2038

k.+ darzıñ 2141

k.+ dıñ 121, 1626, 1633, 1826

k.+ ğa 1638, 1678

[18]

kolhozsı: Kolhoz üyesi.

k. 1839

k.+ lar 1838, 1839

[3]

kombayn: *Rus.* Biçerdöver.

k. 1528

k.+ dı 1527

k.+ ıgızzı 1521, 1531

[4]

kombaynër: *Rus.* Biçerdöver makinisti.

k. 1504, 1507, 1510, 1511, 1513, 1514, 1523, 1533, 1536

k.+ ě 1626

k.+ ge 1517

[10]

kommunist: *Rus.* Komünist.

k. 237

[1]

komod: *Rus.* Çekmeceli sandık.

ķ. 1707, 1767

[2]

kosilka: Biçme, biçim.

k. 1856

[1]

köl-: Gülmek; alay etmek.

k.- dö 1889, 2054

k.- dölər 2025

k.- e 1183, 1321, 1396, 1571, 1687, 1873, 379, 644, 786, 839

k.- eyëm 1793

k.- gen 295, 299, 318

k.- gende 754

k.- heñ 1890

k.- öp 1061, 1564, 1667, 1743, 1768, 269, 374

k.- öp aldılar 1618

k.- öp kıya 109

k.- öp kıyızı 1533

k.- öp tora iken 609

k.- öp torğan 1886

k.- öp yëbergen 139, 671

k.- öp yëberzë 1536

k.- örge 1610, 493

[37]

köl: Kül.

k.+ ge 1056

[1]

kölemes: Komik.

k. 745

[1]

köles: Güleç, güleryüzlü.

k. 596, 753, 926, 1049, 1068,
1570

[6]

kölkö: Komik, gülünç, gülüşme.

k. 1957

k.+ ge 1890

[2]

kölömhöre-: Gülümsemek, tebessüm etmek.

k.- p kıyızı 1998

[1]

kölöş-: Gülüşmek, birlikte kahkaha atmak.

k.- e 978, 2058

k.- ë 1574

k.- öp 1601

k.- örge 993

[5]

kömbez: Kümbet.

k. 1705

[1]

kömörö: Bükülmüş, eğri olan.

k. 463, 1742

[2]

kömöş: Gümüş.

k. 39-2, 649, 675, 676, 688,
695, 727, 842

k.+ ke 1167

k.+ tey 253, 588, 754

[13]

kömöşle-: Gümüşlemek.

k.- p 39

[1]

kömöşlö: Gümüşlü.

k. 970

kön: 1. Gün.

k. 330, 668, 672, 699, 705, 716, 717,
716, 780, 1007, 1054, 1161, 1247,
1256, 1311, 1336, 1462, 1654, 1677,
1700, 2011, 2041

k.+ de 774, 1040, 1454, 1497

k.+ degë 1038

k.+ degëse 1900

k.+ den 848, 1654

k.+ der 769, 1700

k.+ derze 1776

k.+ derzegë 1428

k.+ dey 1227

k.+ dö 305, 717, 721, 737,
779, 809, 810, 1037, 1161, 1207,
1437, 1719, 1845, 1989

k.+ döñ 169, 2002, 2082,
2092, 2109

k.+ ö 1702

k.+ öm 1062

k.+ ön 1713

kün kür-: Yaşamak.

k.- ëp 268

k.- gen 635

2. Gündüz.

k.+ derën 561

3. Hava

k. 1743

4. Güneş

k. 1484

[62]

kön-tön: Gece gündüz, bütün gün.

k. 366

k.+ dö t.+ dö 328

k.+ ön t.+ ön 409

[3]

könden- kön: Günden güne, her geçen gün.

k. 282, 328, 1701, 1930, 1987

[5]

köndeş: Rakip.

k.+ ën 1401

[1]

köndöz: Gündüz vakti, gündüzleyin.

k. 306, 1251, 1657

[3]

könlep: Günlerce.

k. 1985

[1]

könyaç: Güney.

k. 1698, 1802

k.+ tan 1484

[3]

könyılıtkıs: Kırmızı renkte ve üzerinde siyah benekler bulunan uçamayan bir böcek.

k. 1734, 1738-2, 1741

[4]

körek: Kürek.

k. 2133

[1]

kören: Kahverengi.

k. 1746, 1827, 1976, 2005

[4]

köreş: Mücadele, savaş.k. 73, 1031, 1152-2, 2030,
2118

k.+ tě 2045

[7]

köreş-: Mücadele etmek, savaşmak.

k.- ěp 1013, 1312

k.- megenmě 1025

[3]

köreštěr-: Mücadele ettirmek.

k.- ěp 1075

[1]

körhön-: Zorluktan oflamak, derin
bir of çekmek.

k.- öp 175

[1]

körşek: Testi; çömlek.k. 107, 115, 149, 157, 219,
220, 222, 255, 259, 267, 296, 300,308, 313, 484, 544, 592, 596, 598,
599, 601

k.+ ě 108, 321, 397

k.+ ke 448

k.+ te 595, 603

k.+ tě 112, 117, 123, 134, 156,
159, 165, 217, 256, 300, 306, 307,
384, 453, 486

k.+ tegě 571

k.+ ten 129, 132, 443

k.+ těň 133, 135, 151, 221,
492k.+ ter 266, 290, 294, 297,
327, 349, 368, 377, 392, 423, 441,
479, 489, 506, 565, 567, 585k.+ terě 288, 433, 525, 539,
569

k.+ terěň 279, 329, 451, 612

k.+ terěňdě 365

k.+ terěne 330, 508, 533

k.+ terge 344

k.+ terze 260, 570

k.+ terzě 328, 362, 365, 439,
447, 457, 470, 497, 507, 510, 522,
553k.+ terzěň 262, 265, 334, 421,
580, 590, 608

[103]

kös: Güç, kuvvet, enerji.

k. 755, 1033, 1234, 1444

k.+ ömden 358

k.+ ön 1271, 1375

k.+ töñ 1144, 1205

[9]

kösen-: Çabalamak, gayret etmek.

k.- évzen 1232

[1]

kösey-: Güç kazanmak, güçlenmek.

k.- zě 1727

[1]

köske: Zar zor, güçlkle.

k. 29

[1]

kös-ķevet: Güç kuvvet.

k. 1387

[1]

köslö: Güçlü, etkili.

k. 999, 1729, 1963, 1964,
2072, 2077

[6]

köslörek: Daha güçlü, etkili.

k. 2068

[1]

köt-: Beklemek, olmasını veya gelmesini beklemek.

k. 1018

k.- e 1547, 1846

k.- em 106

k.- kender 722

k.- megen 1514

k.- megende 816

k.- mey 44,1147, 1630

k.- öp 632, 720, 792, 1043,
1138, 1560

k.- öp torgan 996

k.- öp ultırır 947

k.- örge 1317

k.- örmön 2053

k.- öv 1862, 1949

k.- övselerë 1000

k.- tö 983

[23]

kötöl-: Beklenmek.

k.- megen 603, 1523

[2]

kötöv: Sürü.

k. 1250

k.+ zen 169

[2]

köy-: Yanmak.

k.- gen 757

k.- meş 925

[2]

köyente: Saka sırıǵı, boyunduruk, uçlarına kova asılabilen ve boyunda taşınan sırık.

k.+ ge 1870

[1]

köyentele-: Sırıǵa asıp kaldırmak, götürmek.

k.- p 223, 1872

[2]

köyge: ... biçimde, tarza, hâlde.

k. 1688

[1]

köyhöz: Ahenksiz, ezgisiz.

k. 700

[1]

köyö: ... biçimde, tarza, hâlde.

k. 410, 531, 571, 601, 1423, 1907

[6]

köyön-: Kaygılanmak, endişelenmek, üzölmek.

k.- e 1139

k.- gen 292

k.- megen 266

k.- örhön 127

[4]

köyöndör-: Üzmek.

k.- eböz 293

[1]

köyönös: Üzüntü, tasa, özlem.

k. 292

[1]

köyşe-: Yavaşça yemek.

k.- p yatқан 705

[1]

köyözör-: Yakmak.

k.- gen 1251

k.- öрге 1245

[2]

köz: Güz, sonbahar.

k. 1970, 2004

[2]

közgö: 1. Ayna, gözgü.

қ. 923, 1282, 1618, 1708, 1768

k.+ ge 1620

k.+ nö 1621

2. Sonbahardaki, güzdeki.

қ. 421, 527, 828

[10]

közhöhöz: Aynasız, aynası olmayan.

k. 1619

[1]

krës: *Rus.* Haç nişanı.

k.+ 1 65

[1]

kubok: *Rus.* Fincan.

k.+ tarza 570

[1]

kuhnya: *Rus.* Mutfak.

k. 1772

[1]

kurort: *Rus.* Doğa şartları şifalı olup, dinlenmek ve tedavi edilmek için yararlanılan yer.

k.+ tan 1802

[1]

kübele-: Yığın yapmak, demet yapmak.

k.- v 1857

[1]

kübelek: Kelebek.

k. 966, 1239, 1579, 1965, 1986

[5]

kübey-: Artmak, çoğalmak.

k.- mehën 2119

[1]

kübeyt-: Çoğalttırmak, arttırmak.

k.- e 448

[1]

küger-: Göge doğru yükselmek.

k.- ëp 1227

k.- ëp yatқан 640

[2]

kügersën: Güvercin.

k. 41, 43, 45

[3]

kübëk: Köpük.

k. 1051

k.+ ter 1349

[2]

kübërek: Daha çok.

k. 267, 477, 479

[3]

kük: 1. Gök, gökyüzü.

k. 250, 990, 1308, 1438, 1704,

k.+ ke 185, 641, 992, 1255

k.+ te 1458, 1590

k.+ tẽ 1468, 2076

k.+ tey 752

kük yözö: Gök, gökyüzü.

k. 249, 1207, 2061,
2075, 2084

2. Mavi; boz.

k. 43, 45, 191, 514, 543, 604,
636, 662, 723, 780, 1250, 1276

[31]

kükhël: Açık mavi, mavimsi.

k. 194

[1]

kükrek: Göğüs.

k. 184

k.+ ě 821

k.+ ěmde 554, 833, 1432

k.+ ěn 685, 964

k.+ ěnde 78

k.+ ěne 1166

k.+ tě 75

[10]

kül: Göl.

k. 250, 715

k.+ den 250

[3]

küldek: Gömlek.

k. 1285, 1329, 1508

[3]

küldek-ıstamlık: Gömlek, pantolonluk.

k. 1059

[1]

külege: Gölge, gölgeli yer.

k. 1286

k.+ ge 2051

[2]

küm-: Gömmek, örtmek.

k.- dě 1986

k.- děler 1602

k.- e 194

k.- ěp 1056, 2107

k.- ěp kitken 1026

k.- gender 576

[7]

kümeleş-: Birleşmek, toplaşmak,
kümeleşmek.

k.- ěp 1732

[1]

kümël-: Gömülmek, örtülmek.

k.- gen 136

[1]

kün: İşlenmiş deri, gön.

k. 1508

[1]

künek: Kova, sepet.

k. 1887

k.+ ke 735

k.+ tĕ 1870

k.+ terge 1869, 1878

k.+ terzĕ 1879

[6]

künekle-: Kova kova hazırlamak;
kovayla taşımak.

k.- p alıp kile 223

[1]

künĕktĕr-: Alıştırmak, âdet ettirmek.

k.- ĕrge 291

[1]

künĕl: Gönül, ruh dünyası; hissiyat.

k. 55, 472, 735, 1066, 1461,
1793

k.+ dĕ 186

k.+ den 388, 390, 401, 1215

k.+ dĕñ 932

k.+ denmĕ 1100

k.+ ĕ 337, 354, 742, 954,
1693, 1742, 1777

k.+ ĕmdĕ 80

k.+ ĕmden 552

k.+ ĕn 215, 291, 896, 933,
1061, 1072, 1689

k.+ ĕnde 292, 428, 732, 887,
892, 935, 1194

k.+ ĕndegĕ 1547

k.+ ĕne 783, 951, 1229

k.+ ge 2061

künĕl as-: Eğlendirmek, gönül
açmak.

k.- ıv 1461

k.+ ĕn a.- tı 1061

[43]

künĕlhĕz: Gönülsüz, keyifsiz.

k. 376, 1797

[2]

künĕlhĕzlĕk: Keyifsizlik.

k. 1815

[1]

künĕlhĕzlen-: Keyifsizleşmek.

k.- e birĕp kıuyım 95

k.- ĕp 382, 1811

[3]

künĕllĕ: 1. Keyifli, neşeli.

k. 1673, 1688, 1710, 1763

2. Gönüllü, istekli.

k. 46, 416, 505, 584, 896,
905, 999, 1436, 1769, 1778

[14]

künĕllĕlĕk: Gönüllülük, isteklilik.

k. 337

[1]

küñällerek: Daha keyifli, daha neşeli.

k. 1690, 1710

[2]

küp: 1. Çok, fazla, sayısı ve miktarı yüksek.

k. 329, 1029, 1064, 1191, 1513, 1518, 1530, 1756-2, 1774, 1964, 2003, 2112, 2134

k.+ ehě 1542

k.+ mẽ 909

k.+ tě 742, 902

k.+ terzě 1213

2. Uzun müddet.

k. 420, 1039, 2104, 2126

[23]

küphěn-: Çok görmek, bir şeyin tahminen çok olduğunu söylemek.

k.- dě 820, 822

[2]

küplep: Çok miktarda, çok çok.

k. 2128

[1]

küpmě: Ne kadar, ne miktarda.

k. 263, 317, 773, 909, 1519, 2035, 2039

k.+ ge 946

[8]

küpmělër: Bir çok, pek çok.

k. 423, 440, 594, 988

[4]

küpten: Çoktan, çoktandır, uzun zamandır.

k. 28, 244, 355, 510, 630-2, 986

[7]

kür-: 1. Görmek, bakmak.

k. 109, 124

k.- e 898

k.- e torğan 763

k.- ehěgěz 1522

k.- ehěñ 110, 399

k.- ehěñmě 66, 1314, 1995

k.- ěp 219, 234, 427, 756, 1042

k.- ěp bulır ině 775

k.- ěp bulmaş ině 777

k.- ěr 1062

k.- ěrge yazhın 1063

k.- ěrměn 1097

k.- ěv 935, 944, 1146

k.- ěvsě bulmanı 980

k.- ěvze 869, 871

k.- ěvzen 954

k.- gen 398, 903

k.- gende 868

k.- geněm bar 53

k.- gen ěm yuķ 118

k.- ges 1499, 1872

k.- he 1233

k.- heñ ině 88

k.- meněler 1488

k.- meš 897

k.- meške 1143

k.- e alam 950

k.- mey 844, 866, 2069

k.- meyhěñ 1200

k.- zě 1419, 1497, 1887

k.- zěgězmě 516, 1677

k.- zěler 2076

k.- zěñ 308

(yaķın) k.- e 801

küre alma-: Görememek.

k.- e almayım 1257

kön kür-: Yaşamak, ömür sürmek.

kön k.- ěp 268

kön k.- gen 635

kürěp řal-: Görmek.

k.- ěp řal 09

k.- ěp řalırğa kerek

1149

2. Anlamak, sezmek.

k.- ehěñmě 1935

k.- mey 437

[60]

küräl-: Görememek.

k.- manı 872

k.- may 1327

k.- mayım 1263-2, 1384-2

[6]

küre: Göre.

k. 103, 274, 426, 794, 906, 1981, 2135

[7]

küreheñ: Anlaşılan o ki, belki, galiba.

k. 89, 153, 196, 295, 821, 892, 906, 995, 1148

[9]

kürěl-: Görülmek, bilinmek.

k.- megen 576

[1]

kürěn-: Görünmek, gözükmek.

k.- dė 33, 954

k.- e 78, 2062

k.- e ině 1544

k.- ěp 476

k.- ěp tora 14, 1543

k.- ěp toralar 923

k.- ěp torġan 902

k.- ěp tormay 776

k.- ěp toror 2006

k.- ěrge 1407

k.- gen 1468

k.- mehe 1458

k.- meně 824

k.- mey 1134, 1364, 1410,
1487

k.- mey ině 2090

[21]

kürėnėř: Görünüş, manzara.

k. 1239

k.+ ěn 1720

[2]

kürhet-:Göstermek, ortaya çıkarmak.

k.- e 442

k.- ěrge 13, 231, 320

k.- ěrge bėlmey 1850

k.- ěrge tėyėřlė 900

k.- ěvėn 897

k.- ken 306, 512, 584

k.- tė 1562, 1625, 1994

[13]

kürke: Hindi.

k. 208

[1]

kürkem: Cezbedici.

k. 848

[1]

kürmeksė: Görüp taklit ederek,
gördüğünü yaparak; esinlenip.

k. 1887

[1]

kürřė: Komşu.

k. 277, 297, 379, 435, 440,
1013, 1872, 2141

k.+ ge 350

k.+ hė 436

k.+ ler 881

k.+ lerė 1273, 1436

k.+ lerzė 1269

k.+ me 412

k.+ ñ 409

k. (ħaķı teñrė ħaķı) 432

[17]

kürřėlėk: Komşuluk.

k. 411

[1]

küs-: Geçmek, taşınmak, göçmek.

k.- e 386

k.- ěp 1470, 634

k.- ěp kilgen 26

k.- ěp yörövzen 1741

k.- tě 1784

[6]

küsěr-: Taşımak, götürmek.

k.- zě 1737

2. İşini değiştirmek.

k.- zěler 1952

[2]

küsmе: Göçmen.

k. 630

[1]

küşěk-: Su içinde kalmak.

k.- ken 1312

[1]

küter-: 1. Yukarı çıkarmak, yükseltmek, kaldırmak, arttırmak.

k.- e almanı 826, 827

k.- ěp 900, 916, 1076, 1268,
1453

k.- ěp aldı 57, 1677, 2141

k.- ěp aldılar 1668

k.- ěp alıp 1294

k.- ěp sıęarzı 101

k.- ěr ině 215

k.- ěrlěk 826

k.- ěvzen 782

k.- heñ 1857

k.- meş 894

k.- zěler 1750

2. Taşımak.

k.- ěp 365

k.- ěp ultirtęandar 134

[21]

küterěl-: Yükseltmek, yukarı çıkarılmak, kaldırılmak.

k.- dě 992, 2068

k.- ěp 781, 1822

k.- ěp kilgen 1695

k.- ěrge 726, 1818

k.- ěvėn 434

[8]

kütermele-: 1. Bir sözü desteklemek.

k.- gen 1095

k.- y 789

2. Coşku vermek.

k.- p 2084

[3]

küz: Göz; bakış.

k. 109, 110, 321, 366, 954,
980, 983, 1231, 1342

k.+ ě 811, 1042, 1366, 1546

k.+ ěn 87, 664, 1210, 1235

k.+ ěnde 935

k.+ ěňe 1201

k.+ ěňň 21

k.+ ge 476, 902

k.+ zen 1238, 1398

k.+ zer 1334, 1525, 721

k.+ zerě 98, 172, 720,
723, 1119, 1349, 1868

k.+ zerěmde 834, 1433

k.+ zerěmdě 129, 646

k.+ zerěn 44, 179, 338, 709,
977, 1109, 1588, 1853, 1990

k.+ zerěnde 62, 437, 466,
1277, 1409

k.+ zerěne 1163, 1830

k.+ zerge 185

k.+ zerzě 1213

küz aldına üt-: Bir şeyi
zihinde canlandırmak, tasarlamak,
hatırlamak.

k.- ken 1714

küz aldınan ütker-: bk. küz
aldına üt-.

k.- ěp 89

küz asıp yomğan arala: Göz
açıp kapayıncaaya kadar, bir anda,
aniden.

k. 769

küz asıp yomğansı: bk. küz
asıp yomğan arala

k. 1601

küz yavın al-: Dikkati
çekmek, göze çarpmak.

k. yavın a.- ırlık 1705

k.+ zěň yavın a.- ıp
tora 110, 126

k.+ zěň yavın a.- ıp
torovına 590

k.+ zěň yavın a.- ıp
701

küz kış-: Birine işaret olarak
göz atmak.

k. k.- ışıp 696

küz kamaştırğıs: Göz
kamaştırıcı.

k. 940

küzěn alma-: Gözünü
alamamak.

k.- y 1138

[69]

küzet-: Gözlemek, izlemek, gözetlemek.

k.- ěrge 1468, 1718

k.- kěhě kile ině 1720

k.- tě 1206

[4]

küz-şolaş:

küz-şolaş bul-: Gözetmek, korumak, bakmak.

şabalan-: Hızlanmak, acele etmek, çabuklaşmak.

ř.- may 128, 708

[2]

şabar-: Kabarmak, taşmak, şişmek.

ř.- ip tora 208

[1]

şabarınşı: Kabarık, şişkin.

ř. 15

[1]

şabat: Tekrardan, yeniden.

ř. 1273

[1]

şabatla-: Tekrarlamak, yinelemek.

ř.- şandar 659

k.- irhiş 790

[1]

küzlě: Gözlü.

k. 75, 207, 463, 818

[4]

kvadrat mětr: *Rus.* Metrekare.

k. 1627

[1]

Ř

ř.- nı 1504

ř.- nım 244

ř.- p torovı 161

ř.- y 149, 155, 1111

[7]

şabatlan-: Tekrarlanmak.

ř.- dı 1589

ř.- maş 116, 643, 1444

[4]

şabış: Kabuk.

ř. 1963, 1977

ř.+ tarı 1976

[3]

şabul: *Ar.*

qabul it-: Kabul etmek,
almak.

q.- e almanım 342

q.- ken 550

[2]

qagın- : Kanatları sallamak, silkmek.

q.- a 192, 1398

q.- ıp quyzı 1712

[3]

qagız: Kâğıt.

q. 1551, 1562, 1564, 1579,
1617

q.+ m̃ 1616

q.+ zı 1566, 1571

[8]

qak-: Bir nesne ile vurmak, çakmak,
kakmak, sokmak.

q.- a 1344

q.- ıp 655, 1914

q.- ıp quyzı 1917

q.- ıp sıırğa 1934

q.- ıp sıkkan 1912

q.- ır 1906

q.- ırğa 1907, 1942

q.- ıvsılar 2018

q.- qan 1916, 1919, 1947

q.- tı 2000

2. Yardımcı eylem.

(kirě) qak-:

kirě q.- a kildě 473

kirě q.- qıhız 932

kirě q.- mam 1141

(qolak) qak-:

qolak q.- tı 1148

[18]

qak: Kuru, kupkuru, çorak.

q. 977

[1]

qakqıla-: Zaman zaman vurmak.

q.- p 728, 1310

q.- p ala 380

q.- pta quyzı 2132

[4]

qaksa: Kuruca, etsiz, zayıf, arık.

q. 21, 77, 207, 465

[4]

qaksarak: Daha zayıf, daha kuruca.

q. 1509

[1]

qakşat-: Bozdurmak.

q.- ır 660

[1]

kal-: 1. Kalmak, durmak.

ҡ. 1855
 k.- a 1518
 ҡ.- a almanı 1500, 2132
 ҡ.- a almay ině 2136
 ҡ.- a almayım 1393
 ҡ.- ahiñ 787
 ҡ.- amı 1416
 ҡ.- dı 1230, 1491, 1987
 ҡ.- dım 1897
 ҡ.- ğan 26, 36, 52, 61, 284,
 573, 742, 862, 1901, 1934
 ҡ.- ğandar 1522
 ҡ.- ğanın 1780
 ҡ.- ha 1535, 1633, 2135
 ҡ.- ip 187, 1239
 ҡ.- ır ině 812
 ҡ.- ırbız 2123
 ҡ.- ırhiñ 1890
 ҡ.- ırmı 712
 ҡ.- ıvı 1410, 1529
 ҡ.- ıvziñ 1530
 ҡ.- mağan 401
 ҡ.- manı 344, 1029, 1054,
 ҡ.- manılar 2040
 ҡ.- may 169

2. Yardımcı eylem.

bələp ҡ. 317
 kürəp k. 09
 bulıp ҡ.- a 1834
 yatıp ҡ.- a 810, 1627
 torop ҡ.- a alhın 1223
 yuğalıp ҡ.- am 115
 bulıp ҡ.- dı 1981
 tınıp ҡ.- dı 986
 torop ҡ.- dı 1971, 2052
 ultırıp ҡ.- dı 1242
 üsəklep ҡ.- dı 1881
 yotolop ҡ.- dı 817
 aptırap ҡ.- dılar 1610
 ҡotqarıp ҡ.- dılar 1835
 tip ҡ.- dılar 17
 təklep ҡ.- dım 105
 bulıp ҡ.- dımı 92
 aptırap ҡ.- ğan 598
 bulıp ҡ.- ğan 1866
 ҡatıp ҡ.- ğan 725, 1232
 ħelhəzlenəberek ҡ.- ğan 24
 oqşap ҡ.- ğan 464
 köyö yatıp ҡ.- ğandar 1907
 yatıp ҡ.- ğanmı 985
 yoqlap ҡ.- ha 1268

toymay ҡ.- indı 770

Һayran ҡ.- ıp 414

bulıp ҡ.- ır 901

torop ҡ.- ır 2005

yeşep ҡ.- ır 377

alıp ҡ.- ırğa 936

haqlap ҡ.- ırğa 859

hıvınıp ҡ.- ırğa 647

öyrenep ҡ.- ırğa 315

torop ҡ.- ırğa 1203

yarap ҡ.- ırğa 524

küröp ҡ.- ırğa kerek 1149

bulıp ҡ.- қан 725

yatıp ҡ.- қан 1948

yatıp ҡ.- mağan 717

[84]

ҡala: Şehir.

ҡ. 1952

ҡ.+ ға 286, 1084, 1096, 1112,
1288, 1952

ҡ.+ la 1088

[8]

ҡalay: 1. Nasıl, ne şekilde, ne kadar.

ҡ. 27, 151, 351, 359, 928,
1000, 1035, 1073, 1201, 1223-2, 1224,
1782, 1810, 2048

2. Teneke, kalay.

ҡ. 733

[16]

ҡaldır-: 1. Bırakmak, atmak; terk etmek.

ҡ.- a 1213

ҡ.- ған 545, 584

ҡ.- ıp 757, 1513

ҡ.- ıp kittë 1241

ҡ.- ırğa 201, 1352

ҡ.- maş 457

ҡ.- may 1646, 1983

ҡ.- may inëğëz 1519

ҡ.- zılar 2028

2. Yardımcı eylem.

eytöp ҡ.-mağandır 407

meñgëleşteröp ҡ.- ған 615

(tañ) ҡ.- a 161

(teşir) ҡ.- ıvın 173

[17]

ҡalğanboşkan: Az kalmış, biraz kalmış, kalıntı, kırıntı.

ҡ.+ ınan 393

[1]

ҡalın: Koyu, yoğun.

ҡ. 2045, 2063

[2]

kalķ-: 1. Ufuktan yükselmek, çıkmak.

ķ.- ıp kilgen 240

ķ.- ıp sıkķan 662

ķ.- ıp sıkıtı 2064

ķ.- maş 1271

ķ.- tı 242

2. Yükseltmek, yukarı çıkmak, kalkmak.

ķ.- ıp sıkmağın 1033

[6]

kalķıv: Yüksek, kalkık, çıkıntı, tümsek.

ķ. 971

[1]

kalķıvıs: Olta şamandrası, mantarı.

ķ. 730

ķ.+ ına 736

ķ.+ ķa 720

ķ.+ tı 728

[4]

kalpak: Kalpak; türlü şeylerin üstündeki başlık.

ķ. 1331

[1]

kalıtıra-: Ufak ufak hareket etmek, kıpırdamak; çok korkmak.

ķ.- p 1030

ķ.- p torğan 1365

ķ.- y 1358

[3]

kalıtıran-: Yavaşça hareketlendirmek, kıpırdatmak.

ķ.- ğın 1156

[1]

ķamaştır-: Kamaştırmak.

ķ.- ğıs 941

[1]

ķamıl: Anız

ķ.+ dar 1522

ķ.+ ı 527

[2]

ķamır: Ar. Hamur.

ķ.+ zan 928

[1]

ķamsı: Kamçı.

ķ. 482

[1]

ķamsıla-: Kamçılamak.

ķ.- p torğan 481

[1]

ķan: Kan.

ķ. 144, 605, 774

ķ.+ ı 618, 619

ķ.+ ın 620, 823

[7]

ķanat: Kanat.

ķ. 972

ķ.+ ı 1103, 1104, 1399, 972

ķ.+ tarı 727

ķ.+ tarın 1742

[7]

ķanatlan-: Kanatlanmak, canlanmak, coşmak.

ķ.- ıp 185

[1]

ķanatlı: Kanatlı, kanadı olan.

ķ. 466, 663, 993, 1734

[4]

ķanday: Nasıl, ne şekilde.

ķ. 126, 521, 684-2, 1143, 1238, 1267

[7]

ķandır-: Yatıştırmak, gidermek.

ķ.- ğan 589

[1]

ķanlı: Kanlı, kana bulanmış.

ķ. 1247, 1433

[2]

ķap-: Aĝza almak; tutmak, kapmak.

ķ.- asaķ 721

ķ.- ķaynı 2001

ķ.- tı 730

[3]

ķapay-: Kabarmak, taşmak.

ķ.- ıp 1962

[1]

ķapıl: Aniden, birdenbire, ansızın, hızla.

ķ. 69, 240, 782, 799, 956, 1156, 1542, 1584, 1585-2, 1714, 1742, 1764, 1826

[14]

ķapķara: Simsiyah.

ķ. 1995

[1]

ķapla-: Kaplamak, örtmek.

ķ.- p 1285, 1381, 618

[3]

ķaplan-: Kaplanmak.

ķ.- ğan 1451, 1963

[2]

ķapřa-: Elle yoklamak, dokunmak, yolmak.

ķ.- nı 2085

ķ.- y 1362

[2]

kar: Kar.

ķ. 1434, 1973, 2035, 2044,
2122

[5]

ķara: Kara, siyah.

ķ. 179, 514, 543, 662, 828,
989, 1079, 1170, 1243, 1277, 1285,
1308, 1321, 1361, 1508, 1550, 1734,
1955, 2035, 2063, 2068

ķ.+ m 1342

ķ.+ sı 508

[23]

ķara-: 1. Bakmak, seyretmek.

ķ. 14, 63, 71, 108, 124, 157,
364, 521, 531, 617, 1073, 1297, 1516,
1937

ķ.- ğız 321, 512, 1092

ķ.- ham 1563

ķ.- hañ 22, 725, 940, 941,
1333, 2061

ķ.- nı 916, 1164, 1748, 1811,
1853, 2090, 2108

ķ.- nılar 1588, 1768, 2073

ķ.- p 240, 454, 1123, 1555,
1614, 1620, 1696, 1858, 1959, 1980,
2038, 2106, 2116

ķ.-p alır inē 812

ķ.- p bulmay 775

ķ.- p tora birzē 38

ķ.- p tora inē 1706

ķ.- p tora 972, 1819

ķ.- p torġan 1524

ķ.- p torġandan 1506

ķ.- p tormaqan 67

ķ.- p torzo 69

ķ.- p ultram 113

ķ.- p yat 411

ķ.- rġa 74, 344, 774

ķ.- v 1216

ķ.- vza 896, 927

ķ.- y 203-2, 398, 496-2, 728

ķ.- y almay inē 1822

ķ.- y almayım 1257

ķ.- y inē 903

ķ.- ybız 1933

ķ.- yhiñ 1068, 1102

ķ.- yıķ 1937

ķ.- yım, 28, 55, 159

ķ.- yzar 1457, 1474

2. İlgi ve terbiye göstermek.

ķ. 1829, 1862

ķ.- may 1138

ķ.- rhiñ 353

3. İncelemek, gözden geçirmek;
açıklamak.

ķ.- ğan 304

ķ.- ğız 1612

ķ.- rġa 1514, 1613

4. Yardımcı eylem.

höyleşēp ķ. 07

uylap ķına ķ. 924

eytēp ķ. 1624

tilmērēp ķ. ğan 339

tikşērēp ķ.- hañ 2034

ütēp ķ.- maha 794

tēşlep ķ.- nı 1989

uylap ta ķ.- maġan 280

[99]

ķaraġanda: ...göre, nazaran.

ķ. 235, 2033

[1]

ķaraġas: Melez çamı.

ķ. 1968

ķ.+ tan 703

[2]

ķaraġay: Çam ağacı.

ķ.+ zar 1960, 1996

ķ.+ zarzı 1968

[3]

ķaraġaylı: Çamlı, çam ağaçları olan.

ķ. 1955

[1]

ķaraġoş: Karakarga.

ķ. 1399

ķ.+ tar 639

[2]

ķarahıv: Karaya yakın renkteki,
karamsı.

ķ. 780, 953, 1051, 1250

[4]

ķaramaķ: Gözetim, denetim.

ķ.+ ta 1654

[1]

ķaran-: Sağa sola bakınmak,
aranmak.

ķ.- ip 2089

[1]

ķarañġı: Karanlık.

ķ. 366, 421, 494, 2076

[4]

ķarañġılıķ: Karanlık olma durumu.

ķ. 1435

[1]

ķarañġıraq: Daha karanlık.

ķ. 2059

[1]

ķaraş: Bakış, nazar; birşeye yönelik ilgi, alaka.

ķ. 99, 166, 352, 498, 1122, 1194

ķ.+ ı 1365

ķ.+ tan 1172

ķ.+ tar 683

ķ.+ tarı 1362

ķ.+ tarın 1170, 1312

ķ.+ tı 904

[13]

ķaraşlı: Fikirli, düşünceli.

ķ. 466, 709, 720, 999, 1334, 1509

[6]

ķarata: Doğru, yönelik.

ķ. 892, 904, 1194

[3]

ķaravılsı: Bekçi, gece bekçisi, güvenlik memuru.

ķ.+ mın 123

[1]

ķaray: Kimi sözlerden sonra gelerek hareketin yönünü bildirir; doğru.

ķ. 1309

[1]

ķarġa-: Beddua etmek, kargamak.

ķ.- ġan 617

[1]

ķarıř-: Karşı durmak, boyun eğmemek, aksi davranmak.

ķ.- ıp 1141

ķ.- ġan 105, 1128, 1817, 1943

[5]

ķarıřma: Aniden karışan, ters, aksi, huysuz.

ķ. 1371

[1]

ķarıvlaş-: Münakaşa etmek.

ķ.- a 376

[1]

ķarlı: Karlı.

ķ. 992

[1]

ķarluġas: Kırılancık.

ķ. 637, 753

[2]

ķarmak: Olta.

ķ. 705, 956, 959

ķ.+ ım 958

ķ.+ ın 707, 719, 733, 735

ķ.+ ġa 721

[9]

ķarmaķhız: Oltasız, oltası olmayan.

ķ. 1155

[1]

ķarmaķla-: Olta ile yakalamak, tutmak.

ķ.- rbız 1924

ķ.- rgamı 740

[2]

ķarsıĝa: Aladoĝan.

ķ. 207

[1]

ķarşı: 1. ... e karşı.

ķ. 1020, 1025, 1031, 1312, 2030, 2050, 2118

2. Karşı.

ķ. 69, 98, 950, 1800, 2093

ķ.+ hına 489, 849, 1388

ķarşı kil-: Karşı gelmek, karşı çıkmak.

ķ. kilmeně 2050

ķ. kilmey 795

ķarşı tor-: Direnmek, karşı durmak.

ķ. tora ala 1145

ķ. tora alhın 975, 1035

ķ. torop bulmaş 1140

ķ. torovı 1115

ķarşı al-: Yeni bir durumu karşılamak.

ķ.- dı 2137

[23]

ķarşıla-: Karşılamak.

ķ. 1862

ķ.- ĝan 484, 700

ķ.- nı 1683

ķ. -rĝa 1949

[5]

ķart: Yaşlı, ihtiyar.

ķ. 10, 56, 180, 839, 940, 1044, 1253, 1379, 1493, 1962, 2003

ķ.+ iñ 22

ķ.+ ĝa 1195

ķ.+ tan 1184

ķ.+ tar 1457

ķ.+ tarzıñ 50

ķ.+ tay 984

ķ.+ tı 700, 994

ķ.+ tiñ 1019

[20]

ķartatay: Büyük baba, dede.

ķ. 1121

ķ.+ hın 1145, 1147

ķ.+ hına 1058, 1059, 1128

ķ.+ hınıñ 1055, 1061, 1173

ķ.+ ĩndiñ 933

[10]

ķartay-Yaşlanmak, ihtiyarlamak.

ķ.- ğas 704

ķ.- ha 477

ķ.- ıp kitken 1156

[3]

ķarthķ: Yaşlılık, ihtiyarlılık.

ķ. 23, 945

ķ.+ tır 1151-2

[4]

ķas-: Kaçmak.

ķ.- ıp 815, 825, 1772

ķ.- ıp kitëvën 1195

ķ.- ıp kitken 873, 877

ķ.- ıp kittë 1041

ķ.- ır 553

ķ.- ķan 886

ķ.- ķas 1084

[10]

ķasan: Ne zaman, ne vakit.

ķ. 118, 214, 268, 281-2, 714,
717, 738, 777, 850, 894, 1337, 1340

[13]

ķasandır: Ne zamandır, nicedir,
çoktandır.

ķ. 944, 998

[2]

ķaş: Kaş.

ķ. 913

ķ.+ ı 1208

ķ.+ tar 1334

ķ.+ tarı 723, 979, 1276

[6]

ķaşlı: Kaşlı, kaşı olan.

ķ. 39, 1330

[2]

ķat: 1. Defa, kez, kere.

ķ. 200, 203, 454-2, 1005, 1343

2. Kat.

ķ. 1217, 1218

3.Çevre, taraf, yan.

ķ.+ tarza 53

[9]

ķat-: Sert ya da sertçe hâle gelmek;
donmak.

ķ.- ıp 725

ķ.- ıp ķalğan 1232

ķ.- ıp torğan 1975

[3]

ķata: Deriden yapılan eski bir ayakkabı.

ķ.+ hın 556

[1]

ķatı: Katı, sert, sağlam, güçlü, ağır.

ķ. 713, 882, 900, 938, 1203, 1347, 1418, 1456, 1945, 1970, 2005

ķatı itēp: Sertçe, sert şekilde.

k. 1678

[12]

ķatıķ: Yoğurt; ayran.

ķ. 1901

ķ.+ tı 1900

[2]

ķatın: Kadın.

ķ. 787, 1173, 1174, 1180, 1226

ķ.+ dar 1179

ķ.+ darı 798

ķ.+ dı 1175, 1180

ķ.+ dıñ 1176

ķ.+ ı 799, 801

ķ.+ ın 874

[14]

ķatın-ķız: Kadınlar ve kızlar.

ķ.+ zı 1173, 1327

ķ. +zarzan 1226

[3]

ķatıraķ: Daha kötü; daha çok.

ķ. 1377

[1]

ķatıķ: Birleşik, karışık.

ķ. 912

[1]

ķatlam: Kat, katman, tabaka.

ķ.+ darzı 741

[1]

ķatlı:

(bēr) ķatlı:

ķ. 354, 518

[2]

ķatlılıķ:

(bēr) ķatlılıķ:

ķ. 1045

ķ.+ ķa 337

[2]

ķatnaķ-: İştirak etmek, birleşmek, katılmak; biriyle yakın ilişki kurmak.

ķ.- ırğa 1562

ķ.- ķan 636

ķ.- manı 2022

[3]

ķavırhın: Tüy, kıl.

ķ.+ day 678

ķ.+ ı 1309

[2]

ķaviş-: Kavuşmak.

ķ.- tılar 759

[1]

ķavşır-: İki kenarını üst üste örtmek;
birleştirmek.

ķ.- ıp tora 436

[1]

ķavşirt-: Birleştirmek.

ķ.- ıp kıuya 928

[1]

ķay: Hangi.

ķ. 195

[1]

ķaya: Kaya.

ķ. 250, 251, 253, 587, 638,
706, 726, 978, 1103, 1154, 1268,
1436

ķ.+ ğa 1011, 1014, 1016,
1021, 1023, 1104, 1271

ķ.+ lar 303, 639, 1438

ķ.+ larzı 677, 1414

ķ.+ nan 1022, 1025

[26]

ķayalı: Kayalı.

ķ. 248

[1]

ķayğı: Kayğı, endişe, özlem.

ķ. 814, 816, 826, 829, 859,
1196, 1232,

ķ.+ hı 468

ķ.+ hınan 505, 881, 1040

ķ.+ lar 1038

[12]

ķayğirt-: Kayğıya, endişeye
düşürmek.

ķ.- ıvzan 395

[1]

ķayhı: Hangi.

ķ. 524, 860, 1455, 2060

ķ.+ ğız 1679

ķ.+ hı 1543, 1546, 1673, 2019

[9]

ķayhılay: Nasıl, ne şekilde.

ķ. 1992

[1]

ķayırıl-: Koparılan, çıkarılan.

ķ.- ğandarı 1104

[1]

ķayış: Kemer, kayış.

ķ. 40

ķ.+ in 2096

[2]

ķaymaķlı: Kaymaklı, kaymağı olan.

ķ. 1900

[1]

ķayna-: Kaynamak, pişmek, fokurdamak, kabarmak.

ķ.- maş 1413

ķ.- p 673

ķ.- y 1311, 1463

[4]

ķaynar: Sıcak.

ķ. 646

[1]

ķayt-: Gelmek, geri gelmek, dönmeķ.

ķ. 994-2

ķ.- a almahaķ 787

ķ.- a almanı 1836

ķ.- armaş 715

ķ.- ayıķ 984

ķ.- ıp 1101, 1270, 1271, 1671

ķ.- ıp kildě 1037

ķ.- ıp kilgeněn 1872

ķ.- ıp kite 1127

ķ.- ıp kitem 1113

ķ.- ıp töse 424

ķ.- ıp töseken 1802

ķ.- ıp yörömeysesekběz 1658

ķ.- ır 996

ķ.- ırğa 998, 1149

ķ.- ırğa kerek 997

ķ.- ırmın 234

ķ.- ıv 231

ķ.- ıvğa 1892

ķ.- ıvı 1082, 1268

ķ.- ıvı ině 1155

ķ.- ıvın 1274

ķ.- ıvınan 1158

ķ.- ıvzı 1809

ķ.- қан 1081, 287, 562

ķ.- қанда 1167, 1862

ķ.- қansı 459

ķ.- қас 1845, 1896, 1901, 236

ķ.- манı 817, 825

ķ.- maş 1150

ķ.- tı 996, 1806

[44]

ķayta-ķayta: Tekrar tekrar.

ķ. 184

[1]

ķaytanan: Tekrar, yeniden.

ķ. 165, 370, 497, 1390, 1412

[5]

ķaytar-: D6nmeķ, geri vermek, iade etmek.

ķ.- a alırmın 431

ķ.- maş 715

(**yavap**) ķaytar-: Karşılıklı olarak bildirmek veya söz söylemek.

ķ.- a 1106

ķ.- am min 85

ķ.- ırğa belmey 1116

[5]

ķayza: Nerede.

ķ. 118, 747, 907, 909, 933, 1141, 1234, 1354, 1363, 1489, 1490, 1491, 1593, 1606, 1969, 1998

ķ.+ zan 117, 507

[18]

ķayzalı: Ne zamandır, ne vakittir, nicedir.

ķ. 995, 1488, 1725

[3]

ķayzandır: Bir yerlerden, (bilinmeyen) bir yerde.

ķ. 662, 721, 1744

[3]

ķaz: Kaz.

ķ. 15, 1309

[2]

ķaza: Ar. Kaza, bela, felaket.

ķ. 814

ķ.+ ğa 796

[2]

ķazaķ: Büyük demir çivi.

ķ. 1916

[1]

ķazaķla-: Çivi çakarak sağlamlaştırmak.

ķ.- ğan 1936

ķ.- y 1913

[2]

ķazal-: Batmak, saplanmak.

ķ.- dı 1252, 1814

[2]

ķazan-: Kazanmak, sahip olmak.

ķ.- ğan 1479

[1]

ķazav: Ufak demir çivi.

ķ. 1935, 1941, 1942

ķ.+ zar 1909

[4]

ķazı-: Kazmak.

ķ.- ğan 302

ķ.- p 1982

ķ.- v 2129

[3]

ķebĕr: *Ar.* Kabir, mezar.

ķ. 580, 581, 876

ķ.+ ě 592, 616

ķ.+ ěn 576, 582

[7]

ķebĕrlĕk: Mezarlık, kabristan.

ķ.+ ěnde 1437

ķ.+ ke 1269

[2]

ķehĕt:

ķehĕt it-: Ant etmek.

ķ.- ken 327

[1]

ķelem: *Ar.* Kalem.

ķ. 1550, 1616, 1622

ķ.+ ge 1635

[4]

ķelemhĕz: Kalemsiz, kalemi olmayan.

ķ. 1617

[1]

ķemer: *Far.* Kaşlı, altın ve gümüş bezeklerle süslü kadın kemeri.

ķ. 970

[1]

ķeneĕet: *Ar.* Kanaatkâr.

ķ. 282, 325, 438, 495, 734

[5]

ķeneĕetlĕk: Kanaatkârlık.

ķ. 451

[1]

ķĕvet: *Ar.* Kuvvet, güç.

ķ. 1444

[1]

ķĕvetle-: Kuvvetli olmak, güçlü olmak.

ķ.- nĕ 2047

ķ.- p 2093

[2]

ķĕvetlĕ: Kuvvetli, güçlü.

ķ. 1453, 1682

[2]

ķezĕr-hĕrmet: Kadir kıymet, hürmet, saygı.

ķ. 576, 583

ķ.+ te 573

[3]

ķezĕrle-: Kıymet vermek, değer vermek.

ķ.- p 719, 1957

ķ.- y 489

[3]

ķezĕrlĕ: Kadirli, kıymetli, değerli.

ķ. 29, 102

[2]

ķezĕrlĕrek: Daha kıymetli, daha değerli.

ķ. 225

[1]

ķıbrıla-: Kımıldamak, kıpırdamak, az hareket etmek.

ķ.- p 133

[1]

ķıl-: Yapmak, işlemek, davranmak.

ķ.- ahıñ 1201

ķ.- ğan 977

[2]

ķıl: Kıl, tel.

ķ.+ darına 1305

[1]

ķılıķ: Huy, mizaç, karakter, kişilik.

ķ.+ tarı 764

ķ.+ tı 944, 1386

[3]

ķılıķlı: Mizaçlı, tabiatlı.

ķ. 713

[1]

ķılıs: Kılıç.

ķ. 41, 47, 48, 207

ķ.+ tarzıñ 52

ķ.+ tı 49

ķ.+ tıñ 43, 45

[8]

ķımırşķa: Karınca.

ķ.+ lar 257,1728

ķ.+ larğa 1732

[3]

ķımız: Kısırak sütünden yapılan içecek.

ķ. 93, 633, 634

[3]

ķımşan-: Zaman zaman sarsılmak, hareketlenmek, kımıldamak.

ķ.- mağay 601

[1]

ķın: Kılıç, bıçak vs. silahların kabı.

ķ.+ ın 1107

ķ.+ ına 40, 43

[3]

ķına: bk. ğına.

ķ. 68, 82, 89, 171, 218, 238, 239, 257, 259, 411, 452, 614, 625, 708, 727, 736, 842, 913, 923, 964,

972, 1057, 1128, 1175, 1288, 1422,
1672, 1749, 1788, 1847, 1908, 1911,
1978, 1980, 2000, 2062, 2129

[37]

ķıŋgırav: Ćıngırak, Ćan.

ķ. 141

[1]

ķıpkızıl: Kıp kırmızı.

ķ. 239, 513, 1987

[3]

ķır-:

(tamak) ķır-:

ķ.- a birĕp 61, 101

[2]

ķır: Aąık meydan, alan, kır, tarla.

ķ. 753, 1066, 1572, 1648

[4]

ķıraĝay: Yabani, vahşi.

ķ. 671, 676, 1177, 1224,
1322, 1412

[6]

ķırın: Eĝik, eĝimli.

ķ. 258, 622

[2]

ķırıŝ: 1. Katı yŭrekli, sert mizaąlı.

k. 713

2. Hayat sŭrmek ve yaŝamak iąin aĝır,
zor.

ķ. 2075

[2]

ķırıyhız: Sınırsız, bucaksız.

ķ. 1428

[1]

ķırķ: Kırk sayısı.

ķ. 622

[1]

ķırķlap: Kırk civarı.

ķ. 1541

[1]

ķırsın: Su boyundaki ufak taşlarla
dolu yer, ąakıllık.

ķ. 829, 841, 965

[3]

ķırsıntaŝ: ąakıl taŝı.

ķ.+ tar 1451

ķ.+ tarı 1244, 1252

[3]

ķirt:

ķirt kis-: Sertąe, katı ŝekilde
davranmak.

ķ. 1185

[1]

ķiŗ-: 1. Bastırmak.

ķ.- ıp 1166

2. Kısımak.

ķ.- ıp 1588

3. El sıkımak.

ķ.- tı 2109

[3]

ķiŗıǵırak: Daha kısık.

ķ. 62

[1]

ķiŗıl-: Sıkışmak.

ķ.- ıp 708

[1]

ķiŗılıŗ: Bir iş ya da duruma doğrudan olan alaka, ilgi; katılım.

ķ.+ ıñ 1523

[1]

ķiŗiŗ-: Göz atışmak.

ķ.- ıp yatķan 696

[1]

ķiŗka: Kısa.

ķ. 1280

yalǵandıñ boto ķ. 611

[2]

ķiŗkar-: Kısalmak, azalmak.

ķ.- a 1701

[1]

ķiŗkart-: Kısaltmak, azaltmak.

ķ.- ırǵa 319

[1]

ķiŗkır-: Yüksek ses çıkarmak, bağırarak; ses vermek.

ķ.- a 1368, 1375, 2071-2

ķ.- am 163

ķ.- ıp 299, 371, 379, 994, 1215, 1396, 1555

ķ.- ıp yēbere 1471

ķ.- ıp yēberem 148

ķ.- ıp yēbergen 1092

ķ.- ıp yēberzē 1501, 1597, 1630, 1636, 1725, 1921

ķ.- ır 984

ķ.- ıvzı 1172

ķ.- zılar 1651

[24]

ķiŗkırtıvsı: Bağırarak.

ķ.+ hı 36

[1]

ķiŗkırttır-: Bağirtmek.

ķ.- a torǵan 34

[1]

ķiŗtır-: Kısırmak, sıkıştırmak.

ķ.- ıp 2103

[1]

ķiř: Kiiş mevsimi.

ķ. 1973, 1975, 2004

[3]

ķiřtirza-: Hişirdamak.

ķ.+ y 1455

[1]

ķiv-: Kovmak, kovalamak, bir yerden göndermek.

ķ.- ğan 482, 1009

ķ.- ıp 583, 1243, 1310, 2087,
2088

ķ.- ırĝa 456

[8]

ķiv: Bomboş.

ķ. 527

[1]

ķival: Sopa, deĝnek.

ķ. 957

ķ.+ ğa 707

[2]

ķivan-: Sevinmek, mutlu olmak, kıvanmak.

ķ.- a 644, 1116, 1135

ķ.- asaĝın 1949

ķ.- ayım 1791

ķ.- dı 1062, 1898

ķ.- ğan 335

ķ.- ıp 454, 493, 591, 1290,
1677, 1683, 2107

ķ.- ıp kitken 360

ķ.- ır 732

ķ.- ırhiņ 127

[18]

ķivandır-: Kıvandırmak, mutlu ettirmek.

ķ.- a 845, 941

ķ.- ğihı kile inē 1885

ķ.- ıv 432

ķ.- ıvzan 945

[5]

ķivanıs: Kıvanç, gnenç, mutluluk, sevinç.

ķ. 80, 184, 671, 731, 777,
1412

ķ.+ ı 372

ķ.+ ım 961

ķ.+ ımdı 1261

ķ.+ ınan 1146

ķ.+ iņdı 1209

ķ.+ tan 1322, 1411

[13]

kıvanışlı: Sevinçli, mutlu, kıvançlı.

ķ. 768, 911

[2]

kıvanış-: Karşılıklı sevinmek.

ķ.- a 978

ķ.- ıp 993

[2]

kıvış-: Geçıştirmeye çalışmak.

ķ.- ıp 676, 1466

[2]

kıy-: 1. Kesmek, kıymak.

ķ.- ıp 1386

2. Cüretkâr olmak; cesur olmak.

ķ.- ıp 660

[2]

kıyaķ: Darca uzun bitki yaprağı.

ķ.+ ın 543

ķ.+ ına 487, 513

ķ.+ inan 604

ķ.+ ķa 514, 605

ķ.+ tarı 385

ķ.+ tarınıñ 143

[8]

kıyğas: 1. Yay şeklini alan, yay.

ķ. 993, 1334

2. Bükülmüş.

ķ. 1913

[3]

kıyğasla-: Eğmek, bükmek, meyil vermek.

ķ.- p 1906

[1]

kıyıl-: Cesur davranılmak.

ķ.- ıp kitken 1333

[1]

kıym: Eziyetli, sıkıntılı; zor.

ķ. 22, 904, 1115, 1333, 1783, 1821, 1822, 1914

[8]

kıyiv: Cesur, kahraman, yürekli.

ķ. 213, 745, 791, 940, 1326, 1334, 1387, 1517

[8]

kıyivhızlan-: Ürkeklenmek, ürkek davranmak.

ķ.- ıbraķ 1908

[1]

kıyivıraķ: Daha atılğan, daha cesurca.

ķ. 1920

[1]

kıyivlık: Korkusuzluk, cesaret.

ķ.+ ı 942, 1492

[2]

kıyral-: Parçalanmak, bölünmek.

ķ.- ğan 1011

[1]

ķız: Kız.

ķ. 700, 753, 767, 854, 855, 858, 859, 991, 1057, 1150, 1570, 1874, 1875

ķ.+ ı 364, 809, 1168, 1275, 1293-2, 1302, 1333

ķ.+ ım 1378

ķ.+ ın 1195

ķ.+ ız 222, 253, 254, 255, 262, 264, 586, 1540

ķ.+ ız 134

ķ.+ ızınıñ 108

ķ.+ ızan 209

ķ.+ ızı 1326

[35]

ķız-: 1. Kızmak, sinirlenmek.

ķ.- ğan 500

ķ.- ızı 1933

2. Isınmak, sıcaklaşmak.

ķ.- maş 925

[3]

ķızar-: Yüzü veya teni kızarmak.

ķ.- ğandar 1672

[1]

ķızarın-: Kıpkırmızı olmak.

ķ.- dı 1804

ķ.- ıp kittë 2111

[2]

ķızğılt: Kızıla yakın, kızılımsı.

ķ. 782

[1]

ķızık: Komik; ilginç, ilgi çekici; cezbedici.

ķ. 218, 1076, 1583, 1596, 2028

[5]

ķızıkħın: İlgi, alaka duymak, dikkat çekmek; heveslenmek.

ķ.- ıp 28, 162, 1554

ķ.- ıv 1206, 1543

[5]

ķızıkħındır-: İlgi, alaka uyandırmak, dikkati çekmek; heveslendirmek.

ķ.- ıp yëberžë 2050

[1]

ķızıkħızırak: Daha dikkat çekmeyen, ilgi uyandırmayan.

ķ. 92

[1]

ķızıklı: İlgi duyulan, heves edilen.

ķ. 95, 96

[2]

kızıktır-: İlgi, heves uyandırmak.

k.- zı 11

[1]

kızıl: Kızıl renkteki, kızıl.k. 58,100, 144, 605, 1255,
1508, 1546, 1731, 1734, 2045, 2105

[11]

kızın-: Isınmak.

k.- ırğa 2053

[1]

kızınv: 1. Sıcak.

k. 1826, 1863

2. İşlek, canlı, aktif, hareketli.

k. 1856, 2012

3. Çok çabuk, acele.

k. 1518

[5]

kızıvlan-: Hızlanmak.

k.- ıp 1940

[1]

kızır-: Güneşin ısıtması, yakması;
yakmak.

k.- a 785, 1462, 1484, 2048

k.- ırğa 1245

k.- ıv 1944

k.- ıvında 2065

k.- ıvzan 1247

k.- zı 1244, 1943

[10]

kızırıl-: Kızdırılmak.

k.- ğan 780

[1]

kimmetlê: Kıymetli, değerli.

k. 224

[1]

kiyefet: Ar. Kıyafet, elbise.

k. 338

k.+ ênde 694

[2]

kola-: Devirmek, düşürmek.

k.- p 738

[1]

kolak: Kulak.

k. 666, 1757

k.+ ında 1847

k.+ ta 1329

k.+ tarına 2111

kolak hal-: Can kulağıyla
dinlemek.

k. h.-a h.- a 1434

k.- hın 1224

kolak ak-: Ezan okurken elini kulağına gtrme.

. aktı 1148

kolak tşle-: Beşik kertmesi olmak.

.+ ın t.- tp 803

.+ ın t.- gen 858, 1114

.+ ın t.- ken 856

[12]

olas: Kula.

. 1452

.+ ı 821

.+ ın 970

[3]

olđa: ıkrık.

. 1365

.+ hına 1323

[2]

olon: Aık yer, harman yeri.

.+ na 1668

[1]

om: Kum.

. 1877

.+ dan 157, 271, 309

.+ do 303, 313

.+ onan 1426

[7]

omartı: Miras, yadigr.

. 11, 26, 36, 52, 96, 102, 103, 224

.+ hı 61

.+ lar 92, 95

.+ ların 09, 128, 17

.+ larmı 04

.+ larzı 30

[16]

omhoz: A gzl, gz doymaz.

. 1258, 1311, 1411

[3]

omhozlo: A gzllk, gz doymazlık.

.+ o 1089

.+ ono 824

[2]

omoldoro: Koşum

. 40

[1]

orban: Kurban.

. 1179, 1314

.+ dar 2086

orban bir-: Kurban vermek, kurban etmek.

ķ.- esek 1325

ķ.- heñ 1402

ķ.- megen 1403

[6]

ķor-: Kurmak dikmek.

ķ.- ğan 639

ķ.- ov 236

[2]

ķorhaķ: Karın, mide.

ķ.+ ın 464

ķ.+ ına 132

[2]

ķorhaķlı: Büyük karımlı, büyük.

ķ. 1707, 1767, 1770, 1816

[4]

ķoro: Kuru, nemli olmayan.

ķ. 715, 1485, 1515, 1721,
2084

[5]

ķoroso: Çelik.

ķ.+ nan 49

[1]

ķorşavlı: Çemberli, halkalı.

ķ. 28

[1]

ķort: Kurt, arı.

ķ. 27

ķ.+ o 766, 1584, 1757

[4]

ķorzaş: Çağdaş, akran.

ķ. 340, 356, 361, 379, 388,
394

[6]

ķosaķ: Kucak.

ķ.+ ına 1204, 1392, 1396

[3]

ķosaķlaş-: Kucaklaşmak.

ķ.- ıp 694

[1]

ķoş: Kuş.

ķ. 1475, 1712, 1725

ķ.+ ona 703

ķ.+ tar 195

[5]

ķot oş-: Çok korkmak, ödü patlamak.

ķ.- ķos bulır ině 778

ķ.- ķos 1279, 1348, 1366,
1382

ķ.+ o o.- op 1092, 1172

[7]

ķotķar-: Kurtarmak; özgür bırakmak,
azat etmek.

ķ. 1354

ķ.- a alahın 358

ķ.- ahıñ 1316

ķ.- am 393

ķ.- ğan 456

ķ.- ıp 936

ķ.- ıp ıaldılar 1835

ķ.- mayhıñ 1369

ķ.- zı 1805

ķ.- zıñ 2110

[10]

ķotol-: Kurtulmak.

ķ.- a almaha 444

ķ.- a almay iken 815

ķ.- or 860

ķ.- orğa 1772, 2089

ķ.- ov 198

[6]

ķotor-: Coşmak, kudurmak.

ķ.- a 1336

ķ.- ğan 1310

ķ.- ha 1180

ķ.- ovı 1339

[4]

ķotoron-: Kudurmak, hiddetlenmek, öfkelenmek.

ķ.- ğan 1026, 1032, 1345

ķ.- op 1178, 1317, 1323, 1344, 1373, 2085

ķ.- or 1414

[10]

ķotoronķo: Coşmuş, coşkun, şaşırılmış, delirmiş.

ķ. 950, 1308

[2]

ķoy-: Kaptan bir yere akıtmak, dökmek.

ķ.- op 93, 841

ķ.- zo 1985

[3]

ķoyaş: Güneş.

ķ. 138, 490, 497, 644, 656, 674, 683, 685, 693, 696, 733, 843, 968, 1068, 1072, 1073, 1207, 1222, 1244, 1247, 1255, 1257, 1259, 1271, 1296, 1440, 1451, 1462, 1671, 1685, 1696, 1708, 1760, 1798, 1817, 1818, 1943, 1944, 2048

ķ.+ ı 526

ķ.+ mıñ 1484

ķ.+ ıa 916, 1588, 1672, 1761, 1822

ķ.+ ta 2053

ķ.+ tı 988

ķ.+ tiņ 1070

[49]

ķoyol- : Kaptan bir yere akıtmak,
boşaltmak.

ķ.- do 1970

ķ.- op toręan 2098

[2]

ķoyon: Kasıręa, fırtına.

ķ. 701, 749

[2]

ķoyon-: Yıkanmak.

ķ.- op 1709

[1]

ķoyondor-: Yıkamak, suya basmak.

ķ.- a 1324

ķ.- ğan 678

[2]

ķoyořkan: Eyer kaymasın diye atın
kuyruğu altından çekilen bağ.

ķ. 40

[1]

ķoyroķ: Kuyruk.

ķ.+ o 208

ķ.+ on 167

ķ.+ to 132

[3]

ķoza: Dünür.

ķ. 802, 803

[2]

ķozęon: Kuzęun.

ķ.+ do 1426

ķ.+ mo 1107

[2]

ķul: El, kol.

ķ. 436, 454, 928, 1158

ķ.+ dan 165, 453

ķ.+ darı 495, 704, 820, 956

ķ.+ darım 555

ķ.+ darın 1154

ķ.+ dariņ 340

ķ.+ darına 1945

ķ.+ ı 1022

ķ.+ ımda 116

ķ.+ ımdan 156, 360

ķ.+ ın 1022, 1536, 1622, 2109

ķ.+ ıña 384, 1558, 1568

ķ.+ ınan 1055, 1566

ķ.+ ında 48, 1545, 2129

ķ.+ ındağı 104, 397, 1625,

1916

ķ.+ ınıņ 1737

(kul) sebekeyle-: Ellerini
çırpmak.

ķ.+ darın s.- p 967,
1873

ķuldan ķulġa: Elden ele.

ķ. 26

ķul hēlte-: Vazgeçmek.

ķ.- hēn 1225

ķuldan ķil-: Elden gelmek,
yaabilmek.

ķ.- gen 411, 412

ķ.- he 360

ķulġa al-: Ele geçirmek,
yakalamak.

ķ.- ıp 774, 775

ķuldan ıskın-: Elden
kaçırmak.

ķ.- dırıp alha 1022

ķ.- ıp kite 1388

[47]

ķullan-: Faydalanmak, kullanmak.

ķ.- ġan 308

[1]

ķullı: Elli, ele sahip.

ķ. 505, 521

[2]

ķulsa: Atın ön ayak derisinden
yapılan dar ağızlı kırmızı kabı.

ķ. 94

[1]

ķultamġa: İmza.

ķ.+ hı 148, 602, 613

ķ.+ hın 619

ķ.+ ģdı 543

ķ.+ nı 533

[6]

ķultuķ: Koltuk altı.

ķ.+ ma 2103

ķ.+ ında 637

ķ.+ ķa 965, 1009, 1017, 1028,
1031, 1078

[8]

ķun-: Konmak.

ķ.- dı 1751, 1758

ķ.- ıp 844

ķ.- ır 973

[4]

ķunaķ: Misafir.

ķ.+ ķa 1150

ķ.+ ta 561

[2]

ķunaķlaş-: Karşılıklı misafir olmak.

ķ.- ıp yörör 233

[1]

ķuñız: Böcek, fışkı böceği.

ķ. 1734, 1746, 1748

ķ.+ ı 1744

[4]

ķup-: Harekete geçmek, kalkmak.

ķ.- ķan 1009

ķ.- maş 924

ķ.- maşlık 580

[3]

ķupşı: Göze hoş gelen, şık, fiyakalı.

ķ. 1619

[1]

ķuray: Adını kuray bitkisinden alan ve Başkurt halkının millî çalgısı olan bir müzik aleti, kuray.

ķ. 634

[1]

ķurğaş: Kurşun.

ķ. 828, 1170, 1243

ķ.+ ķa 641

[4]

ķurķ-: Korkmak, korkuya düşmek.

ķ.- am 553, 946

ķ.- ıvzan 920

ķ.- ķan 1015

ķ.- ķanın 2080

ķ.- ma 1939

ķ.- may 17

[7]

ķurķak: Korkak, cesaretsiz, yüreksiz.

ķ. 1366, 1383, 1394

ķ.+ tan 1041

ķ.+ tı 54

[5]

ķurķaklık: Korkaklık, cesaretsizlik, yüreksizlik.

ķ.+ tan 874, 919, 921

[3]

ķurķın-: Korkuya kapılmak; endişelenmek, kaygılanmak.

ķ.- ıp 1474, 2088

[2]

ķurķınıs: Korkunç.

ķ. 1340, 1749

ķ.+ ı 1020

ķ.+ inan 1318

[4]

ķurķıt-: Korkutmak.

ķ.- a 945

ķ.- may 1339

[2]

ķurķiv: Korku, endişe.

ķ. 2106

[1]

ķursaķ: Bez bebek, oyuncak bebek.

ķ. 1057

[1]

ķusti: Kūçük erkek kardeŝ.

ķ.+ hı 1899

ķ.+ hın 1900

ķ.+ m 176

ķ.+ ņdı 1829, 1862

[5]

ķuŝ-: 1. Eklemek, ilave etmek, birleştirmek.

ķ. 620

ķ.- ıp 1297

ķ.- manı 2027

2. İsim vermek, ad vermek.

ķ.-ķan 269, 278

ķ.- tılar 767

[6]

ķuŝ: Çift, ikili; eş.

ķ. 1452, 1459, 1461, 1465, 1466, 1467, 1486, 1491, 1540, 1542, 1558, 1568, 1572, 1584, 1607, 1655, 1680, 1682

ķ.+ tan 991

ķ.+ tar 1750

[20]

ķuŝamat: Takma isim, lakap.

ķ. 274

[1]

ķuŝıl-: Eklenmek, katılmak.

ķ.- dı 1726, 1752

ķ.- ıp 670, 1058

[4]

ķuy-: 1. Koymak, bırakmak; yerleştirmek.

ķ.- a 1785

ķ.- ğan 1935

ķ.- ğan 384, 489, 534

ķ.- ğım kile 1892

ķ.- ıp 1154, 1913

ķ.- ıp birgen 1940

ķ.- ırķa 1621

ķ.- ırmin 125

ķ.- zı 66, 1500, 1789

2. Yardımcı eylem.

baş sayķap ķ.- a 1108

ıńgıraŝıp ķ.- a 1186

ķul ķavŝırtıp ķ.- a 928

ķölöp ķ.- a 109

üşe ҡ.- a 1958	қаққılap ҡ.- зı 2132
těl tasıldatıp ҡ.- a 158	kěyěp ҡ.- зı 57
irěnderěn tasıldatıp ҡ.- a 434	kölömhörep ҡ.- зı 1998
tip ҡ.- a 1383	kölöp ҡ.- зı 1533
yahap ҡ.- a 438	buldı ҡ.- зı 869
yellep ҡ.- a 401	onotto ҡ.- зı 1146
başırıp ҡ.- ahiñ 1405	irěnderěn sepěldetěp ҡ.- зı
bötöp ҡ.- ayıķ 1925	1991
taşıp ҡ.- ayım 1870	tamamlap ҡ.- зı 625
bıvıp ҡ.- ğan 2096	tıǵıp ҡ.- зı 1621
ěşlep ҡ.- ğan 500	tip ҡ.- зı 63, 102, 955, 177,
hetěrletěp ҡ.- ğan 726	2117, 2134
sayqalıp ҡ.- ğan 665	yılmayıp ҡ.- зı 242, 1858
yazıp ҡ.- ğan 488	yıvıp ҡ.- зı 1901
těşletěp ҡ.- ğandar 803	bildelep ҡ.- зılar 2045
yazıp ҡ.- ğandar 578	beylep ҡ.- зılarmı 1368
haylap ҡ.- ğaynılar 232	küñlhězlene birěp ҡ.- зım 96
küz těyěp ҡ.- ıvı 110	(yul) ҡ.- a alabızımı 1641
añlaşıp ҡ.- maştan 1481	(donya) ҡ.- alar 1105
baş sayqap ҡ.- зı 938	(yul) ҡ.- ıp 349
bötörzö ҡ.- зı 1792	(yul) ҡ.- maşqa 2125
ersěp ҡ.- зı 1895	(donyanı) ҡ.- зı 826, 1039
horap ҡ.- зı 1801	[72]
işkertěp ҡ.- зı 1515, 1679	қуы: Koyu, yoǵun, sık.
қағымп ҡ.- зı 1712	ҡ. 723, 843, 1759
қағıp ҡ.- зı 1917	[3]

kuyun: Döş ile koltuk arasındaki yer, koyun.

ķ.+ inan 285

ķ.+ ında 1438

ķ.+ ındağı 1154

[3]

kuyır-: Sıklanmak, yoğunlaşmak.

ķ.- ğan 475

[1]

kuz: Kor hâlindeki kömür, köz.

ķ.+ ğa 1245, 1251

[2]

kuzğal-: Kımıldamak, kıpırdamak, oynamak, hareket etmek.

ķ.- a almağanlıktan 810

la :bk. da.

1. 29, 44, 53, 67, 98, 103, 107, 110, 118, 126, 196, 156, 161, 179, 197, 209, 235-2, 250, 262, 270, 299, 313, 319, 331, 341, 344, 353, 356, 381, 444, 447-2, 448-2, 452, 457, 465, 520, 527, 539, 557, 560, 574, 582, 584, 586, 608, 612, 620, 633, 647, 695, 696, 715, 724, 746, 747-2, 758, 764, 771, 791, 794, 797, 799, 803, 811, 821, 863, 869, 872, 877, 889, 892, 904, 908, 921, 927, 945,

ķ.- a almay 783

ķ.- ıp 1749

ķ.- ıp kitmegeyë 784

ķ.- manı 1246, 1249, 1253

[7]

kuzğat-: Kımıldatmak, kıpırdatmak, oynatmak.

ķ.- ıvzan 995

[1]

kuzğatķıla-: Kımıldatadurmak.

ķ.- nı 1747

[1]

kuzğı- : Ağırnak, azmak, coşmak.

ķ.- p 987

[1]

L

959, 972, 973, 987-2, 1003, 1040, 1051, 1058, 1062, 1085, 1097, 1104, 1140, 1146, 1178, 1179, 1185, 1258, 1276-2, 1361, 1373, 1377, 1390, 1398, 1403, 1404, 1409, 1413, 1414, 1428, 1457, 1471, 1476, 1478, 1480, 1482, 1500, 1524, 1546, 1570, 1608, 1610, 1621, 1635, 1636, 1676, 1686, 1699, 1710, 1719, 1736, 1751, 1773, 1782, 1789, 1800, 1817, 1822, 1828, 1845, 1853, 1858, 1865, 1878, 1885, 1916, 1948, 1953, 1954, 1962, 1995,

1996, 2036, 2040, 2044-2, 2056,
2057, 2101, 2116

[162]

labaha: bk. dabaha.

1. 599, 853

[2]

laf: *Far.* Değersiz boş söz, laf.

1. 526

[1]

lagër: *Rus.* Kamp, ordugâh.

1.+ ze 1763

1.+ zerëneñ 1716

[2]

landış: İnci çiçeği.

1. 140

1.+ mıñ 143, 385, 487, 513,
543, 603

[7]

layık: *Ar.* Layık, uygun, yaraşır.

1. 227

(iğtibarğa) 1. 1981

[2]

layıklı: Layık, uygun.

1. 937

1. hiñmı 1074

[2]

le bk. da.

1. 22, 38, 114, 133-2, 137,
182-2, 217, 230, 278, 292, 320, 368,
393, 394, 426, 435, 439, 442, 444,
455, 460, 461, 466, 530-2, 537, 568,
570, 574, 582-2, 585, 586, 609, 633,
694, 697, 725, 726, 732-2, 770, 771-
2, 773, 774, 779, 789, 823, 861, 905,
908, 915, 921, 924, 925, 940-2, 944,
960, 962, 973, 1016, 1024, 1054,
1066, 1069, 1070, 1087, 1095, 1116,
1136, 1137, 1166, 1182, 1190, 1192,
1203, 1212, 1218, 1222-2, 1276,
1295, 1301, 1308, 1315, 1316, 1334,
1336, 1341, 1359, 1388, 1396, 1404,
1428, 1454, 1458, 1475, 1478, 1487,
1494, 1525, 1536, 1548, 1588, 1610,
1629, 1672, 1708-2, 1742, 1766,
1775-2, 1778, 1781, 1789, 1791-2,
1806, 1812, 1818, 1819, 1863, 1870,
1883, 1884, 1902, 1909-2, 1942,
1945, 1958, 1999, 2026, 2027, 2046,
2047, 2065, 2086, 2088, 2104, 2106,
2111, 2141

yaqşılıqtı eşle 1. diñgëzge ırğıt
halık bëlër halık bëlmehe balık bëlër
406

[149]

lebaha: bk. dabaha.

1. 769, 1151, 1181, 2107

[4]

lëğëndar: *Rus.* Efsanevi, destani.

l. 52

[1]

leğnet :*Ar.* Lanet

l. 616, 875

[2]

lekin: *Ar.* Ama, fakat, lakin.

l. 21, 385, 404, 455, 461, 472,
601, 608, 681, 713, 824, 906, 1137,
1182, 1275, 1339, 1487, 1498, 1524,
1548, 1672, 1776, 1804, 1830, 1835,
1944, 1955, 1967, 1973, 2046, 2136

[31]

lëpëldë-: Kanat çırpmak.

l. - p 1965

[1]

lëţçik: *Rus.* Pilot, havacı.

mağsat: *Ar.* Amaç, hedef, maksat,
gaye.

m. 1098

[1]

mağta-: Övmek, methetmek.

m.- may iken 558

m.- may kıala almay inë 2136

m.- nı 1979

m.- p 1896

l. 1472

[1]

lezzet: *Ar.* Zevk, keyif.

l. 451

[1]

lezzetlë: Lezzetli, güzel, hoş; gönle
hoş gelen.

l. 402, 731

[2]

lezzetlëlëk: Huzur, tat, keyif.

l.+ ën 669

[1]

lezzetlen-: Rahatlamak, güzelleşmek,
hoşlaşmak; lezzetlenmek.

l.- ëvzen 1990

[1]

M

m.- rğa 519, 529, 688

m.- y 649

m.- yzar inë 1840

[9]

mağtal-: Övülmek, methedilmek.

m.- a 122

m.- iv 2137

m.- ivzan 2112

[3]

maqtan-: Övünmek.

m.- a 1755

m.- dı 08

[2]

maqtav: Övgü, beğenme.

m. 114, 535, 1477, 1967

m.+ ın 2136

m.+ zan 2111

[6]

mal: 1. Servet.

m. 1092

2. Evcil hayvan ya da çiftlik hayvanı.

m.+ darzı 1862

[2]

malay: Küçük yaştaki erkek çocuk, oğlan.

m. 78, 1081, 1198, 1502, 1503, 1505, 1506, 1509, 1512, 1517, 1525, 1530, 1549, 1555, 1562, 1810, 1872, 2015

m.+ ğa 1536, 1955

m.+ zan 1514

m.+ zar 1468, 1472, 1473, 1487, 1488, 1489, 1540, 1639, 1940, 1944, 2011, 2012, 2081, 2083, 2091

m.+ zarğa 732

m.+ zarzan 1476

m.+ zarzıñ 1475, 1485, 2019

m.+ zı 1478

m.+ zıñ 1496, 1499

m.+ zır 1498

(bêşmegen) malay:

b. 1524

[46]

man-: Suya batırmak.

m.- ma 1420

[1]

mandolina: *Rus.* Mandolin.

m.+ la 1477

[1]

mansı-: Bulamak, daldırmak.

m.- rmın 1167

[1]

mansıl-: Banılmak, suya ya da başka sıvı bir şeye batırılmak.

m.- ıp 424

[1]

mañlay: Alın, ön yüz.

m. 1349

m.+ ında 58

[2]

marş: *Rus.* Yürüyüş.

m. 1667

[1]

mart: *Rus.* Mart.

m. 1684, 1824

m.+ ta 1693

[3]

marza: Belirli hak ya da değer.

m. 1386

[1]

mataş-: Bir şeylerle meşgul olmak, ilgilenmek; uğraşmak.

m.- kan 1326

[1]

matkı- : Parmakları batırıp ele almak, kavramak.

m.- p 1003

[1]

matur: Güzel, göze güzel görünen, hoş.

m. 75, 107, 110, 117, 220, 322, 596, 761, 1953

[9]

maturırak: Daha güzel, daha hoş.

m. 447, 458, 478

[3]

maturla-: Güzel, görkemli yapmak.

m.- v 280

[1]

maturlap: Güzelce.

m. 488

[1]

maturlık: Güzellik, hoşluk, görkemlilik.

m. 196, 652, 687, 903, 1300, 1301,

m.+ ı 183, 159, 609

m.+ ın 113

m.+ ın 1259

m.+ ina 590, 1790

m.+ ka 495

m.+ tı 760

[15]

mavık-: Gönül vermek, şevkle uğraşmak, kendini unutarak bir işe yönelmek.

m.- ıp kitëvën 2076

m.- ıp yöröy torğas 2041

m.- kan 2063

m.- tı 2143

[4]

may: Yağ.

m. 465

[1]

mayşılta-: (?)

m.- p 1599

[1]

mazutlı: Mazotlu.

m. 1536

[1]

me: "Al, eline al, tut, işte buyur"
anlamlarındaki söz.

m. 108

[1]

meġenehġz: Anlamsız, manasız.

m. 1409

[1]

meġenelġ: Anlamlı, içerikli.

m. 173

[1]

meġrüm: *Ar.***meġrüm bul-:** Mahrum
kalmak, yoksun olmak.

m.- ıp 468

m.- ıvzı 455

meġrüm it-: Mahrum
bırakmak, yoksun bırakmak.

m.- ġvġ 452

m.- ken 342

m.- menġ 714

m.- tġñ 347

[6]

mejbür : *Ar.***mejbür bul-:** Mecbur olmak.

m.- ıvın 884

mejbür it-: Mecbur etmek.

m.- e 184

m.- ken 485, 1205

[3]

meġel: *Ar.* Atasözü.

m.+ ġne 408

[1]

mekġrlġ: Hain, hainlik düşünen.m. 386, 611, 691, 958, 1035,
1173, 1204, 1209, 1258, 1264, 1401,
1408

[12]

mekġrlġlġk: Hainlik.

m.+ ke 919

[1]

mektep: *Ar.* Okul, mektep.

m. 1953, 2002

m.+ ġnde 1953

m.+ ke 09, 1774, 1781

m.+ te 10

[7]

mel: Dönem, devir, vakit.

m.+ ġ 853

m.+ ěnde 205, 697, 900, 908

[5]

melġün: *Ar.* Lanet edilmiş, nefret uyandıran, melun.

m. 616

[1]

meměrye: *Ar.* Yer altında oluşan boşluk, mağara.

m.+ lerge 303

[1]

meñġě: Ebedî, sonsuz, bengü.

m. 307, 621, 926, 1188

[4]

meñġělek: Ebediyet, sonsuzluk.

m. 183, 188, 681, 691, 829, 1214, 1226, 1260-2, 1445

m.+ ke 661, 811, 1268

[13]

meñġěleštěr-: Sonsuzlaştırmak.

m.- ěp ħaldırġan 615

[1]

merekele-: Şaka yapmak, komik sözler söylemek.

m.- ně 2056

m.- y 788, 1070

[3]

merġüm: *Ar.* Merhum, ölmüş erkek kişi.

m. 312

m.+ děñ 865

m.+ ěñ 87

[3]

merġüme: *Ar.* Merhume, ölmüş kadın kişi.

m. 1040

[1]

mermer: *Ar.* Mermer.

m. 576, 579

[2]

meryěn: *Ar.* Mercan.

m. 1329

[1]

mesele: *Ar.* Mesele, sorun, problem.

m. 1623

m.+ hěn 1632

m.+ ně 1788

[3]

meşeketlen-: Zorlanmak.

m.- megěz 1392

[1]

metěľě: Balçıklı, çamurlu.

m. 2105

[1]

meyēt: Ar. Ceset, ölü gövde.

m. 1241

[1]

mezek: Komik, gülünç.

m. 151, 214, 258-2

[4]

měn-: Binmek, çıkmak.

m.- dē 1735, 2103

m.- ěp 706, 831, 1255, 1469

m.- ěp kiteler 1465

m.- ěp ultırğan 719, 1349

m.- ěv 2099

m.- gen 971

[11]

měnder: Minder.

m. 1552

[1]

měnděr-: Çıkarmak, bindirmek.

m.- ěvĕ 1269

[1]

měnen: İle.

m. 05, 11, 20, 31, 40, 42, 43,
47, 55-2, 58, 65, 71, 74, 83, 86, 91,
101, 144, 155, 165, 172, 185, 193,
206, 210, 212, 213-2, 215, 222, 230,
231, 241, 246, 255, 257, 268, 270,

286, 290, 309, 326, 327, 332, 335,
338-2, 339, 349, 367, 374, 377, 384,
399, 415, 416, 431, 438, 445, 449,
455, 458, 484, 494, 495, 497, 498,
506, 513, 514, 516, 519, 538, 543,
547, 549, 555, 561, 566, 569, 576-2,
578, 604, 605, 609, 616, 618-2, 619,
625, 641, 645, 656, 666, 669, 671,
676, 678, 680, 683, 685, 694, 696,
703, 715, 716, 720, 722, 727, 733,
734, 735, 741, 765, 786, 791, 793,
797, 802, 820, 825, 829, 856, 865,
877, 882, 905, 912, 932, 954-2, 962,
968, 970, 981, 1002, 1011, 1012,
1014, 1020, 1023, 1033, 1042, 1044,
1075, 1080, 1081, 1085-2, 1090,
1096, 1098, 1105, 1154, 1157, 1158-
2, 1163, 1164, 1166, 1183, 1195,
1197, 1206, 1216, 1218, 1263, 1274,
1290, 1297, 1316, 1323, 1326, 1328,
1337, 1366, 1375, 1381, 1386, 1390,
1391, 1393, 1396, 1407, 1430, 1439,
1440, 1451, 1456, 1462-2, 1464,
1468, 1477, 1479, 1498, 1512, 1525,
1533, 1546, 1550, 1600, 1602, 1621,
1622, 1647, 1655, 1657, 1673, 1689,
1699, 1719, 1765, 1767, 1777, 1797,
1809, 1812, 1828, 1831, 1850, 1868,
1869, 1885, 1891, 1896, 1899, 1904,
1905, 1916, 1935, 1941, 1945, 1954,
1963, 1969, 1972, 1973, 1974, 1982,
2000-2, 2041, 2045, 2062, 2071,
2077, 2080, 2092, 2123-2, 2142

[255]

měň: Bin (1000).

m. 135, 442, 492, 535, 596,
653, 668, 672, 694, 1342, 1439

[11]

měňlegen: Bin civarı, bine yakın.

m.- ğen 2139

[1]

měškěň: *Ar.* Düşkün, acınası hâldeki, zavallı.

m. 338, 386, 528, 1408, 1910

[5]

měškěnlěk: Düşkünlük, zavallılık.

m. 356

[1]

měškěnlēn-: Düşkün, acınası hâle gelmek.

m.- e 406

[1]

mıqtı: İri kemikli, fiziki olarak güçlü.

m. 968, 1079, 1964

[3]

mırza: *Far.* Kendinden küçük erkek kardeş, mirza.

m. 1567

m.+ m 1516, 1527, 1529,
1534, 1538

[6]

mışkıllı: Küçümser, aşağılayıcı, alaycı.

m. 374

[1]

mışkıllıraq: Daha alaycı.

m. 299

[1]

mıyık: Bıyık.

m.+ ı 1051

m.+ mıñ 167

m.+ tar 208

m.+ tarın 23, 68

[5]

mıyıklı: Bıyıklı.

m. 1079

[1]

min: Ben, birinci kişi zamiri.

m. 15, 27, 50, 54, 60, 73, 80,
82, 85, 95, 96, 104, 106, 112, 117,
118, 120, 123, 124, 129, 146, 148,
159, 161, 174, 178, 199, 202-2, 211,
221, 222, 224, 227, 235, 243, 297,
306, 310, 317, 319, 326, 340, 341,
343, 359, 390, 392, 431, 439, 480,
510, 552, 553, 635, 646-2, 653, 667,
922-2, 946-2, 948, 950, 1018, 1101,
1103, 1111, 1112-2, 1118, 1121-2,

1125, 1164, 1167, 1186, 1194, 1209,
1210, 1257, 1260, 1263, 1288, 1292,
1305, 1342, 1392, 1393, 1472, 1517,
1519, 1527, 1568, 1575, 1576, 1577,
1590, 1623, 1656, 1698, 1701, 1766,
1770, 1812, 1854, 1859, 1897, 1937,
1939, 2053-2, 2133

[114]

miněkě: Benimki.

m. 1296

[1]

mině: “ben” zamirinin yapma durumu şekli.

m. 161, 216, 230, 231, 342,
347, 357, 358, 371, 391, 925, 941,
945, 1164, 1184, 1264, 1293, 1363,
1364, 1368

[20]

miñe: “ben” zamirinin yaklaşma durumu şekli.

m. 05, 12, 38, 44, 68, 78, 99,
107, 156, 169, 173, 217, 218, 225,
235, 312, 343, 382, 388, 394, 432,
551, 554, 564, 625, 836, 923, 960,
1112, 1130, 1262, 1292, 1297, 1394,
1530, 1649, 1795

[37]

miněñ: “ben” zamirinin ilgi durumu şekli.

m. 17, 30, 44, 75, 105, 116,
120, 149, 153, 156, 165, 166, 201,
210, 335, 344, 357, 372, 373, 383,
395, 403, 413, 480, 552, 669, 789,
790, 834, 917, 947, 959, 1065, 1104,
1196, 1257, 1259, 1260, 1016, 1298,
1292, 1295, 1296, 1298-2, 1299,
1301-2, 1304, 1363, 1369, 1433,
1523, 1654, 1680, 1891, 1897

[57]

miněñse: Bence, bana göre.

m. 1521

[1]

minut: *Rus.* Dakika.

m. 483

m.+ ın 1423

m.+ tar 1243

m.+ tarzan 1280

[4]

miske: *Rus.* Yumru şekildeki kap.

m.+ ke 2084

[1]

moděl: *Rus.* Resim.

m.+ der 2020

[1]

moğayın: *Ar.* Belli ki, görünen o ki.

m. 599

[1]

moħtaj: *Ar.* Muhtaç.

m. + mı 907

[1]

moloděts: *Rus.* Aferin, bravo.

m. 2117-2

[2]

moñ: Sıkıntı, kaygı, keder, gam.m. 186, 194, 467, 990, 1163,
1307, 1430

m.+ doñ 1306

m.+ ğa 1127, 1305, 1306

[11]

moñay-: Ağır bir kaygı ve hasretten dolayı sıkıntıya düşmek, kederlenmek.

m.- ıp 1119, 1138

[2]

moñhov: Sıkıntılı, kaygılı.

m. 74, 242, 1437

[3]

moñhoz: Kaygısız, kedersiz, tasasız.

m. 315

[1]

moñlan-: Kederlenmek.

m.- a 657

[1]

mosolman: *Ar.* Müslüman.

m.+ dar 1359

[1]

motlak: *Ar.* Şüphesiz, mutlak.

m. 804, 1180

[2]

mödir: *Ar.* Müdür, yönetici.

m. 1842

[1]

mögjize: *Ar.* Mucize.

m. 163

[1]

mögjizelë: Şaşkınlık verici, şaşkınlık yaratıcı.m. 139, 306, 362, 365, 421,
495, 510, 553, 565, 569, 585

[11]

mögöz: Boynuz.

m. 33, 718, 991

m.+ öne 1744

m.+ zerën 1745

[5]

mögözlendër-: Boynuzla benzettirmek.

m.- ğp 23

[1]

möhabet: *Ar.* Heybetli, görkemli, iri yarı.

m. 643, 660, 684, 1414, 1443, 1453, 1456, 1723, 1745

[9]

möhebbet: *Ar.* Aşk, sevgi.

m. 628, 689, 751, 974-2, 1200, 1205, 1213, 1235, 1307, 1382

m.+ ě 692

m.+ ěne 976, 1124

m.+ ěnen 693

m.+ ke 1145

m.+ tě 1144

m.+ těň 751

[18]

möhim: *Ar.* Önemli, mühim.

m.+ ě 2141

[1]

möqeddes: *Ar.* Kutsal, mukaddes.

m. 944

[1]

möldöre-: Çeşitli hislerle dolmak (göz için).

m.- gen 1119

[1]

möleyĕm: *Ar.* Cana yakın, samimi, güleç.

m. 332, 893

[2]

möleyĕmlĕk: Cana yakınlık, samimilik, güleç yüzlülük.

m.+ ěne 1263

[1]

mömkin: *Ar.* Mümkün.

m. 446, 456, 713, 774, 1133, 1134, 1198, 1225, 1340, 1531, 1775, 2046, 2099

m.+ mě 905, 1199, 1833

[16]

mömkinlĕk: Mümkünlük.

m. 1372, 1718

m.+ ě 450

m.+ ěm 404

m.+ ěň 361

[5]

mönesebet: *Ar.* İlgi, münasebet.

m.+ ěne 1159

[1]

mönöre-: Bağırmaq.

m.- y 734

[1]

möşköl: *Ar.* Müşköl, zor, ağır.

m. 348

m.+ dör 399

[2]

möyöş-heyüş: Bir şeyin köşesi, kenarı.

m. 27

[1]

muksa: Küçük çanta, torba.

m. 1545, 1559, 1568

[3]

mul: Çok, fazla.

m. 490, 979

[2]

mulla: Molla.

m. 278

[1]

mulhık: Bolluk, zenginlik.

m. 1300

[1]

murza: Balık oltası.

m. 1058

[1]

mut: Gizli iş çeviren, hilekâr, düzenbaz.

m. 59, 166, 180

[3]

mutlık: Düzenbazlık, hilekârlık.

m.+ tar 443

[1]

muyıl: Kuş kirazı ağacı.

m. 12, 208

[2]

muyın: 1. Boyun.

m.+ da 1329

m.+ ına 1291

2. Kap kacağın ağız ile gövdesi arasındaki ince kısım.

m.+ ına 131

[3]

muyınlı: Boyunlu.

m. 106, 746

[2]

muyımsa: Gerdanlık.

m.+ lar 1329

[1]

muzëy: Rus. Müze.

m.+ ı 10

[1]

namış mēnen: Tam manasıyla, adamakıllı.

n. 1673, 1812

[2]

namışlılık: Namusluluk, edeplilik, hayalılık.

n. 534

n.+ ı 528

[2]

nasar: *Far.* Kötü, fena, yaman.

n. 322, 324, 1194, 1784, 1785, 1806

[6]

nasarlık: Kötülük, fenalık, yamanlık.

n.+ tarın 519

[1]

nasip: *Ar.*

nasip bul-: Nasip olmak, fırsat düşmek, elvermek.

n. manı 231

[1]

nazlan-: Nazlanmak, işvelenmek.

n.- ıp 191, 844

n.- ıp ultırğan 137, 491

[4]

nazlı: Nazlı, işveli, cilveli.

n. 193, 648, 655, 684, 691, 1283, 1307, 1406, 1441

[9]

nazlılık: Nazlılık, cilvelilik, işvelilik.

n. 643, 659

[2]

nefis: *Ar.* Nefis, harika, güzel.

n. 133, 141, 273, 308, 487, 645, 651, 656, 659, 1305

[10]

nefiserek: Daha güzel, daha nefis.

n. 328, 447

[2]

nefislék: Nefislik, harikalık, güzellik.

n.+ ě 160

n.+ ěn 113, 157, 310

n.+ ěne 590

[5]

nefret: *Ar.* Nefret, kin, öfke.

n. 628, 1382, 1385, 1390, 1432

n.+ ěmdě 1261

n.+ ěne 1383

[7]

nefretlě: Nefretli, kinli, çok öfkeli.

n. 1395

[1]

nefretlen-: Nefret duygusu hissetmek.

n.- gen 619

[1]

neme: Şey, ne, nesne.

n. 100, 225, 288, 1230, 1236

n.+ ge 110

n.+ lerzě 94

n.+ nen 425

n.+ něň 2087

[9]

nemekey: bk. neme

n. 1563

[1]

nevbet: Ar. Sıra, sırayla yapılan.

n.+ tegě 486

[1]

nezěgey-: Zarfileşmek, nazikleşmek, narinleşmek.

n.- ěp 465

[1]

nezěk: Far. İnce; narin, nazik.

n. 1555, 1599, 1735, 1754, 1843, 1906, 1965, 2005, 2014

[9]

nezěkey: İncecik, narin.

n. 1060, 1397

[2]

něske: İnce, zayıf, zarif.

n. 257, 1304

[2]

něskelěk: İncelik, zayıflık, zariflik.

n.+ ě 160

[1]

nıgın-: Sağlamlaşmak, kuvvetlenmek, kuvvetli olmak.

n.- a 2121

[1]

nıgıraq: Daha çok.

n. 356, 557, 1190

[3]

nıgıtıl-: Sağlam hâle gelmek, kuvveti artırılmak.

n.- ğan 601

[1]

nık: 1.Sağlam, güçlü, kuvvetli, dayanıklı.

n. 766, 785, 1854, 1941, 1966-

2

2.Çok, pek.

n. 423, 449, 539, 574, 759, 1156, 1162, 1811, 1884, 1978, 1990

3. İnandırıcı, şüphe uyandırmayan.

n. 397

[18]

nıķış-: Israr etmek, inat etmek.

n.- a 389, 1118

[2]

nıpnıķ: Sapasağlam.

n. 1093

[1]

ni: 1. Ne.

n. 06, 96, 147, 163, 209, 220, 266, 300, 342, 477, 689, 793, 821, 872, 873, 877, 883, 930, 949, 974-2, 981, 985, 992, 997, 1016, 1116, 1149, 1197, 1201, 1223, 1278, 1350, 1364, 1367, 1408, 1412, 1487, 1511, 1518, 1523, 1583, 1605, 1638, 1678, 1702, 1770, 1784, 1808, 1885, 1949, 2028, 2104

2. Nasıl.

n. 64, 152, 233, 291, 309, 319, 322, 373, 377, 400, 430, 482, 598, 712, 750, 755, 758, 826, 850-2, 851, 905, 907, 1071, 1143, 1144, 1164, 1270, 1341, 1342, 1416, 1617, 1619, 1796, 1806, 1809, 1933

3. Şey, nesne.

n. 95, 845-2, 885, 1200-2, 1406, 1411, 1748, 1971, 2027, 2111, 2137

4. Hangi

n.1697

[104]

ni... ni: Ne... ne... (bağlama)

n. 322, 1796

[2]

nigěz: Temel.

n.+ ěn 232

[1]

nikah: Ar. Nikâh.

n.+ tan 931

n.+ tı 862

n.+ tiň 1140

[3]

nime: bk. neme

n. 315, 371, 376, 391, 471, 500, 712, 739, 819, 936, 959, 1043, 1082, 1145, 1349, 1685, 1770, 1850, 1867, 1928, 2049, 2074, 2120

n.+ ge 371, 527, 2019

n.+ ler 1233

n.+ nělěr 723

n.+ nen 1851

[29]

nimeh l r: Niçin, ne sebepledir.

n. 474

[1]

nindey: Nasıl, ne Şekilde, ne biçim, hangi.

n. 136, 163, 173, 308, 309-2, 363, 416, 437, 534, 598, 651-2, 652, 659-2, 710-2, 731, 741, 932, 949, 1274, 130-2, 1331, 1340, 1348, 1401, 1412, 1443, 1444-2, 1587, 1612, 1676, 1693, 1710, 2012-2

(b r) n. ze 897

(elle) n. 31, 195, 1223, 1793, 1815

[46]

nindeyz r: Herhangi, bazı, kimi.

n. 74, 96, 143, 144, 160, 237, 595, 725, 1543, 1687, 2087

[11]

niçe: Niye, neden.

n. 43, 289-2, 290, 347, 470, 756, 757, 814, 815, 819, 847-2, 849, 1179, 1180, 1364, 1368, 1404-2, 1491, 1513, 2057

[23]

ni el r: Niçin, neden, ne sebepten; bir o kadar, o kadar ki.

n. 175,1687, 1764

[3]

nise: Kaç, ne kadar.

n. 200,1080, 1132, 1311, 1452, 1628, 1634, 1942, 2032

[9]

niseme: Kaç, pek çok, çok fazla.

n. 774

[1]

ni  k: Nasıl, ne Şekilde, ne gibi.

n. 59, 125, 201, 341, 348, 359, 406, 480, 517, 623, 635, 755, 875, 876, 878, 884, 922, 931, 936, 975, 1025, 1044, 1102, 1110, 1331, 1358, 1423, 1514, 1522, 1528, 1763, 1801, 1803, 1804, 1910, 2050, 2089

n.  rek 1413

[38]

ni  kt r: Nasıl, ne Şekilde, ne gibi; her nasılsa, her ne Őekilseyse.

n. 596, 1481, 1690, 1957

[4]

niyet: Ar. Niyet, istek, dilek.

n.+   498

n.+ l  882

[2]

niyetlen-: Niyetlenmek, niyet etmek.

n.- gen 1391

[1]

nizë: Nerede, neyde.

n. 823

[1]

nizër: Bir şey, herhangi bir şey.

n. 1496, 1911

[2]

nökte: Ar. Nokta.

n. 1734

n.+ hënde 913

[2]

nuja: Sıkıntı, cefa, mihnet.

n.+ nan 456

[1]

nur: Ar. Nur, ışık; aydınlık, parlaklık.**o:** İşaret zamiri. bk. ul.

o. 551, 687-2

[3]

ofoq: Ar. Ufuk, ufuk çizgisi.

o. 781

o.+ qa 989, 1247

o.+ ta 191

[4]

okop: Rus. Siper.

o. 210

n. 490, 492, 494, 553, 596,
653, 701, 1216

n.+ ı 1213, 1259

n.+ ın 321

n.+ zarı 843, 1207, 1484,
1760, 1798, 1817

n.+ zarin 647

n.+ zarına 1708

n.+ zarında 1451

n.+ zarıniñ 203

[21]

nurlan-: Nurlanmak, aydınlanmak.

n.- ğan 1163

n.- ıp 609

[2]

O

[1]

oqşa-: Benzemek, denk gelmek, eş
gelmek.o.- ğan 539, 557, 724, 942,
1745

o.- ğanı 706

o.- manı 1956

o.- p 24

o.- p qalğan 464

o.- p toralar 508

o.- p torovı 892

o.- y 383,1978

[13]

okşalışık: Benzerlik, benzeme.

o.+ inan 212

[1]

okşat-: Benzetmek, denk bulmak, eş bulmak.

o.- ip 32, 703

o.- ırğa 449

[3]

olata(y): Büyükbaba, dede; ata.

o. 80, 106, 148, 150, 163,
244, 1101, 1109, 1112

o.+ larına 1979

o.+ zı 06

[11]

olo: 1. Büyük, yüce, ulu

o. 172, 275, 372, 631, 640,
819, 822, 895, 1035, 1143, 1337,
1438, 1573

o.+ hona 937

o.+ honan 937

2. İhtiyar, yaşlı.

o. 35

[16]

olola-: Büyük, yüce görerek saygı göstermek.

o.- p 576, 583

[2]

olon: Ağacın gövdesi, dal.

o.+ darı 1465

o.+ darın 1453, 1456, 1682

o.+ o 1974

o.+ on 1982

o.+ onan 1964

[7]

olpatlık: Ağırbaşlılık.

o. 408

[1]

on: Un.

o. 425

[1]

onot-: Unutmak, akıldan çıkarmak.

o.- a 738

o.- kan 278, 519, 737

o.- ma 1559

o.- may 1846

o.- olmaş 73

o.- op 1019, 1220

o.- orğa 197, 517

o.- orloğ 873

o.- to 1145, 1146

[14]

onotol-: Unutulmak.

o.- a 1781

o.- ğan 582

[2]

onottor-: Unutturmak, akıldan çıkarttırmak.

o.- ğan 689

o.- orloķ 755

[2]

opěratsiya: *Rus.* Ameliyat.

o. 1835

[1]

orděn: *Rus.* Üstün hizmet nişanı, devlet nişanı, madalya.

o. 79

o.+ ı 65, 79

[3]

or-: Çarpmak.

o.- ğan 526

[1]

orloķ: Tohum.

o.+ tarı 1995

o.+ tarın 1993

[2]

os-: Uçmak, hareket etmek.

o. 1740-2

o.- a 185

o.- a almahalar 1105

o.- ğan 733

o.- ğos 1366

o.- op 259, 726, 966, 973, 974

o.- op kittě 1742

o.- orğa 1712

o.- orğa těyěş 1103

o.- to 1579, 1743-2

(ğot) o.- ğos 1279, 1348, 1382

(ğot) o.- ğos bulır ině 778

(ğoto) o.- op 1092, 1172

[22]

os: Uç, taraf.

o.+ o 1719

o.+ omda 1552

o.+ ona 1735

o.+ onda 657, 994, 1594

o.+ ondağı 1751

o.+ tarı 338

[8]

oshoz-ķırıyhız: Uçsuz bucaksız.

o. 249, 1428

[2]

osko: Uçak.

o. 1472

[1]

oskor: Atik, çevik; bir anda uçan; güzel uçan.

o. 75, 763

[2]

oslo: İncecik ve sivri başlı, uçlu.

o. 639, 1330

[2]

osor-: Uçurmak, havalandırmak.

o.- op 678

[1]

osra-: Tesadüf etmek, rast gelmek; karşılaşmak.

o.- ğan 303

o.- ğandar 608

o.- y torğandarzıñ 917

o.- yzar 1191

[4]

osraş-: Karşılaşmak, birlikte tesadüf etmek; buluşmak.

o.- a 1366

o.- may 213

o.- tıķ 205

[3]

osraşiv: Karşılaşma, buluşma.

o.+ zıñ 567

[1]

osrat-: Rast getirmek, tesadüf ettirmek.

o.- a 1099

o.- alar 1470

[2]

ošta: *Far.* Usta, üstat, uzman.

o. 202, 268, 270, 311, 505, 521, 531, 533

o.+ hı 542, 2014

o.+ lar 126

o.+ nı 271

[12]

oştalık: Ustalık, uzmanlık.

o. 408, 442, 564

o.+ ına 579

[4]

oştaraķ: Daha usta.

o. 1476

[1]

oşo: Şu, bu, işte bu, işte şu.

o. 09, 34, 45, 47, 48, 124, 134, 176, 194, 196, 211, 217, 239, 254, 267, 363, 364, 409, 420, 545, 567, 570, 622, 652, 653, 691, 764,

774, 810, 822, 823, 888, 893, 900,
913, 928, 944, 945, 1023, 1228, 1288,
1418, 1429, 1609, 1626, 1714, 1717,
1764, 1776, 1782, 1797, 1868, 1912,
1954, 1981, 2006, 2035, 2044, 2075

o.+ ğa 2097

o.+ lar 95

o.+ larzan 1043

o.+ lay 1633, 1914, 1915,

1935

o.+ nan 225, 275, 651, 875

o.+ nda 1018, 2053

o.+ nday 292, 347, 400, 644,
779, 1627

[78]

oşoğasa: Şu vakte kadar, bu vakte
değın.

o. 313, 1192

[2]

oşonlay uķ: Aynı şekilde.

o. 51

[1]

otpusk: Rus. Tatil.

o.+ man 1802

[1]

otryad: Rus. Takım.

o. 2029

[1]

oya: Yuva (Hayvanlar için).

o. 639

o.+ hına 617

o.+ ları 637

o.+ larına 995

[4]

oyoşma: Birlik, örgüt; topluluk.

o.- mahı 1716

[1]

oyoştor-: Uyuşturmak, örtüştürmek.

o.- orbız 2119

o.- orğa 1657

o.- ovzı 1649

[3]

oyot-: Gönlü ferahlatıp herşeyi
unutturmak.

o.- alar 1216

[1]

ozağıraķ: Daha uzun süre.

o. 459, 1701

[2]

ozak: Uzun, çok zaman devam eden;
devamlı, sürekli.

o. 68, 89, 112, 171, 239, 277,
499, 580, 625, 913, 952-2, 1003,

1031, 1240, 1317, 1749, 1836,
1863,1911, 1943

o.+ қа 946, 1019, 1162

[24]

ozaqlamay: Uzamadan, çabucak, kısa
vakitte, çok geçmeden.

o. 98, 519, 990, 1009, 2038,
2051

[6]

ozat-: Uğurlamak, yolcu etmek,
göndermek.

o.- a halırğa kerek 439

o.- ahın 811

o.- ıp bara 809

o.- ır 1202

o.- ıvzan 1229

o.- қан 683

o.- қандай 1241

o.- маş 812

o.- тı 1901

[9]

ölgeş-: Gayret ve emekle bir sonuca
ulaşmak; hayata geçirmek.

ö.- e 443

[1]

ölgö: Örnek, misal.

ozatıvsı: Uğurlayan, yolculayan,
gönderen.

o.+ lar 1239

[1]

ozay-: Uzamak, daha uzun olmak.

o.- a 1700

[1]

ozon: Boyu uzun; yüksek.

o. 169, 465, 707, 843, 957,
1284, 1522, 1555, 1735

[9]

ozonloқ: Uzunluk.

o.+ ta 1700

[1]

ozonoraқ: Daha uzun, daha yüksek.

o. 229

[1]

ozonsalan-: Uzunca olmak, uzun
şekle dönmek.

o.- ıp 131

[1]

ö.+ hö 116, 903

[2]

ölgör-: 1. Belli bir vakte kadar bir işi
başarabilmek; eli çabuk davranmak,
hızlı davranmak, yetişmek.

ö.- örmön 460	ö. 716, 983, 995, 1412, 1951, 2008
ö.- e almayasağın 1636	ö.+ ö 461, 717, 2006, 2008
ö.- örge 1775, 2079	ö.+ öm 961
ö.- zö 2104	ö.+ ömdö 1261
ö.- mehek 2106	ö.+ terë 984
2. Hazır olmak, hazırlanmak.	[13]
ö.- gen 1818	ömöthöz: Ümitsiz, umutsuz.
ö.- megenën 1869	ö. 1150, 1312
3. Olgunlaşmak, olmak (ekin, meyve, sebze için).	[2]
ö.- e 1612	ömöthözlen-: Ümitsizlenmek.
ö.- gen 1995	ö.- e 1075
[10]	[1]
ölgör: Hızlı, süretli, çabuk.	ömöthözlök: Ümitsizlik, umutsuzluk.
ö. 1632	ö. 1233
[1]	[1]
ölken: Yaşlı, yaşı büyük, ihtiyar.	ömötlen-: Ümitlenmek, umutlanmak.
ö. 25, 865, 1561, 1613	ö.- e 461
ö.+ derse 1831	ö.- ëp 370
[5]	[2]
ölöş: Kısım, bölüm, parça, pay, hisse.	ömötlö: Ümitli, umutlu.
ö. 394, 425	ö. 352
ö.+ ön 2134, 2135	[1]
[4]	ön: 1. Ses, ün.
ömöt: <i>Far.</i> Ümit, umut.	ö. 1722
	ö.+ öne 1224

2. Uyanık olma hâli, ayıklık.

ö.+ degě 1419

[3]

önde-: Çağırarak, seslenmek, davet etmek.

ö.- y 1460

[1]

öndeş-: 1. Seslenmek, söz eklemek.

ö.- ken 340

ö.- mey 1500, 2132

ö.- tē 2080

2. Karşılıklı olarak söz söylemek, konuşmak.

ö.- meně 1878, 1884, 2056,
2112, 2137

ö.- mey 1169, 1377

ö.- mey ultıra 1123

ö.- meyēm 106

[13]

önhöz: Sessiz, gürültüsüz.

ö. 677

[1]

önhöz-hüzhöz: Sesi soluğu çıkmayan, ses çıkarmayan.

ö. 933, 1815

[2]

öñ-: Çukur açmak, kazmak, oymak.

ö.- öp 2034

[1]

ör-yañı: Yepyeni.

ö. 1905

ö.+ nan 1005

[2]

ös: Üç.

ö. 1161-2, 1230, 1336-2,
1680, 1787-2

[8]

öslö: Üçlü.

ö.+ ler 1785

[1]

ösön: İçin, -den dolayı.

ö. 66, 88, 199, 201, 217, 225,
262, 265, 269, 283, 290, 319, 321,
325, 342, 349, 360, 373, 385, 386,
401, 447, 457, 470, 482, 483-2, 502,
553, 697, 706, 748, 756, 764, 818-2,
846, 860, 864, 866, 867, 872, 880,
909, 911-2, 920, 943, 997, 998, 1030,
1048-2, 1073, 1082, 1100, 1149,
1152, 1197, 1202, 1218, 1220, 1223,
1236, 1257, 1259, 1296, 1297, 1298,
1299-2, 1314, 1352, 1410, 1421,
1520, 1583, 1597, 1605, 1702, 1716,
1719, 1789, 1840, 1879, 1894, 1896,
1906, 1926, 1942, 1949, 1971, 2016-
2, 2024, 2119, 2137

ö.+ dör 96, 793, 873, 993,
1487, 1518, 1770

[104]

ösönsö: Üçüncü.

ö. 665, 1236, 1541, 1570,
1886, 1952

ö.+ hönöñ 2020

ö.+ lerë 11, 1466

[9]

öş: bk. öšt.

ö.+ ke 1357, 2061-2, 2089

(aštı-öške) eylen-:

e.- ěp 1414

(aštın öške) ayқа-

a.- ğan 680

[6]

öş: Dış yüzey, giyim.

ö. 375

[1]

öş-baş: Üst baş, üst giyim.

ö. 445

[1]

öšt: Üst, yukarı.

ö.+ e 1328

ö.+ ěne 706

ö.+ ö 780, 1207, 1308, 1457,
1721, 2052, 2140

ö.+ önde 194, 491, 643, 747,
829, 841, 953, 990, 1026, 1240, 1397,
1452, 1503, 1552, 1563, 1579, 1724,
2084

ö.+ öndegë 248, 250, 592,
978, 1268, 1437, 1708, 1767-2

ö.+ öne 78, 179, 579, 614,
645, 816, 952, 983, 1033, 1244, 1285,
1508, 1607, 1729, 1820, 2098, 2100,
2104

ö.+ önen 239, 1153, 1210,
1237, 1279, 1645

ö.+ ten 1912, 2099

[62]

öšte-: Üstüne koymak, eklemek,
arttırmak.

ö.- menë 178

ö.- ně 1859

ö.- y 199-2, 396, 652

[6]

öştel: Masa.

ö. 1767, 1797

ö.+ děñ 65

ö.+ ge 31, 41, 94

[6]

öštenërek: Daha üstten, daha dıştan.

ö. 1521

[1]

öştev: Artırma, ekleme, üstüne koyma.

ö.+ ěne 891, 1467, 1476

[3]

östön: Üstün, herhangi bir yönüyle daha yüce, daha yüksek.

ö. 898

[1]

östönlök: Üstünlük, üstün olma.

ö. 901

[1]

öy: Ev; yurt.

ö. 1055, 1092, 1689

ö.+ ge 1270, 1836

ö.+ ö 333, 1091

ö.+ ön 12

ö.+ öñde 366, 421, 1487

ö.+ öne 490, 1271

ö.+ önen 444

ö.+ ze 787, 1833, 1849, 1855, 1866, 1897

ö.+ zere 1904

ö.+ zere 608, 1242, 1492

ö.+ zerenen 1920

ö.+ zerge 978

ö.+ zerze 638

öy eşe: Ev efradı, aile üyeleri.

ö. 494

ö.+ ndegě 1689

[29]

öy-: Toplamak.

ö.- zö 1902

[1]

öyerle-: Kar ya da yağmur suyu gibi gelmek.

ö. - p 633

[1]

öyör: Sürü, yılıkı; yığın.

ö. 632-2

ö.+ ö 1008

[3]

öyörme: 1. Tipi; kasırğa, fırtına

ö. 641, 1010

2. Girdap.

ö.+ ge 1308

[3]

öyöröl-: Evrilmek, dönme.

ö.- e 433

ö.- gen 702

[2]

öyren- : Öğrenmek, bilim almak, bilgi almak.

ö.- dē 1059

ö.- e 353, 447

ö.- e almanım 343

ö.- ėp 353

ö.- ėp alırga 315

ö.- ėrge 324, 335

ö.- ėv 10

ö.- gen 282, 285, 1968, 1980

[13]

öyrensĕk: Çırak, iş ya da sanat öğrenen kişi.

ö. 02, 176, 226, 268, 269, 270, 278, 279, 289, 295, 299, 317, 331, 337, 345, 354, 356, 361, 374, 379, 385, 391, 403, 406, 420, 424, 426, 430, 431, 438, 441-2, 459, 461, 464, 470, 476, 482, 498, 506, 507, 509, 514, 516, 521, 533, 535, 549, 558, 560, 573, 578, 604, 609, 624

ö.+ ke 352, 398, 457, 518, 542, 559

ö.+ tĕ 314, 372, 401, 519, 538, 545, 574, 583

ö.+ ten 405

ö.+ tĕñ 288, 292, 330, 348, 414, 436, 450, 453, 525, 528, 536, 539, 557, 566, 569, 579, 592, 611

[88]

öyret-: Öğretmek, bilgi sahibi yapmak, bilim vermek.

ö.- er 790

ö.- ėrmĕñ 326

ö.- meksĕ 371

[3]

öz-: Bölmek, kırmak, koparmak, parçalamak.

ö.- gös 829, 1430

ö.- öp 949, 995

ö.- öp aldı 821, 1989

[6]

özeñgĕlē: Üzengili, üzengi takılmış.

ö. 39

[1]

özgele-: Parçalamak, parça parça etmek.

ö.- p 674

[1]

özgölen-: Parçalanmak, parça parça olmak.

ö.- gen 1357

[1]

özlökhöz: Aralıksız, mütemadi, sürekli; birbiri ardına devam eden.

ö. , 188, 254, 285, 1454, 2085

[5]

özöl-: Parçalanmak, bölünmek, kırılmak.

ö.- dö 235

ö.- megen 581

ö.- öp 697, 857, 978

ö.- öv 1105

[6]

özzör- : Zorla çektirip parçalara ayırtmak, parçalamak, kopartmak.

ö.- öp 1060

[1]

P

padişah: *Far.* Padişah, hükümdar; çar.

p. 551, 554

[2]

papaşa: *Rus.* Börk.

p. 57, 77

p.+ hın 99

p.+ niñ 57

[5]

par: *Rus.* Buhar, buğu.

p. 781

p.+ ğa 915

p.+ zarın 1707

[3]

perze: *Far.* Perde.

p. 1201

[1]

pitomnik: *Rus.* Farklı bitki veya hayvanların bakılıp yetiştirildiği yer.

p.+ ten 2126

[1]

piyonër: *Rus.* Çığır açmak, öncü olmak, önyak olmak, öncülük etmek.

p. 1478, 1517, 1545, 1558, 1617, 1715, 1716

p.+ zer 1535, 2011, 2038, 2044, 2127, 2139

p.+ zerë 2141

p.+ zerzëñ 2116

[15]

piyonërka: *Rus.* Kadın lider, öncü.

p.+ lar 1545

[1]

plan: *Rus.* Bir şehrin, bir yapının, bir makinenin çeşitli bölümlerini gösteren çizim.

p.+ ğa 2118

[1]

poĥod: *Rus.* Uyumlu bir topluluĝun belirli bir amaçla yaptıĝı seyahat.

p. 2039

[1]

prědsědatěl: *Rus.* Toplantıya, oturuma liderlik eden kiři; başkan.

p. 1520

p.+ ě 232,1656, 2115

ram: *Rus.* Ayna, resim vb. koymak için çerçeve.

r.+ da 70

[1]

raşla-: Doğrulamak, teyit etmek, tasdik etmek.

r.- ĝan 544, 621

r.- nı 2017

r.- p 1185

r.- rĝa 932

r.- y 791

[6]

raşlavı: Doğrulayan, teyit eden kişi, onaylayan kişi.

r.+ lar 2026

[1]

rayon: *Rus.* Çeşitli ekonomik, coĝrafik vb. nedenlerle ayrılan bölge.

[4]

putěvka: *Rus.* Hizmete, okumaya, tatile tayin edilip gönderilen kiřinin eline verilen resmi kâĝıt, izin kâĝıdı.

p. 1837

p.+ larzıñ 1717

[2]

R

r. 1827

r.+ dan 1955

r.+ darzaĝı 53

[3]

reĥet: *Ar.* Rahat, refah.

r. 705, 2048

[2]

reĥetlen-: Rahat etmek, refaha ermek.

r.- ěp 1793

[1]

reĥim: *Ar.*

reĥim it-: Lütfetmek.

r. 300

[1]

reĥimhěz: Merhametsiz, Őefkatsiz.

r. 820, 1244

[2]
reḥimlĕ: Merhametli, şefkatli.
 r. 715
 [1]
reḥmet: *Ar.* Teşekkür, teşekkür ederim!
 r. 374, 1676, 2109
 r.+ ě 372
 r.+ tĕñ 428
 [5]
renyĕt-: İncitmek, gücendirmek, kalbini kırdırmak.
 r.- ěrge birmeş 1363
 r.- meş 895
 [2]
retten: Aralıksız, kesintisiz.
 r. 210
 [1]
revĕş: Görünüş, şekil.
 r.+ te 107, 1220
 [2]
riza: *Ar.* Razı, razı olan.
 r. 1126, 1319, 1320, 1650, 1652, 280
riza bul-: Razı olmak, kabul etmek.
 r.- dı 1371

r.- hın 929
 [8]
rizalaş-: Razı etmek.
 r.- ıkanın 2000
 [1]
rizalık: Razılık, yetinme, kanaat etme.
 r. 863
 r.+ ım 1125, 1132
 [3]
rizık: *Ar.* Rızık, azık, nimet.
 r. 710
 r.+ tan 714
 [2]
rizıkız: Rıziksız, nimetsiz.
 r. 712
 [1]
roza: *Lat.* Gül.
 r. 1708
 [1]
röhset: *Ar.*
röhset it-: İzin vermek, müsaade etmek.
 r.- ěğĕz 554
 r.- ken 559

r.- tē 1355, 1942

[4]

ruh: *Ar.* Ruh, tin.

r.+ inñ 183

sabaq: Çamça balığı, tarança balığı.

s.+ tar 1464

[1]

sabır: *Ar.* Sabır, tahammül, dayanıklılık.

s. 894

s.+ ğa 2124

[2]

sabırhız: Sabırsız, tahammülsüz, dayanıksız.

s. 2066

[1]

sabırhızlan-: Sabırsızlanmak.

s.- a 1117

s.- ıp 1361, 1779

[3]

sabırhızlık: Sabırsızlık.

s. 732, 2071

[2]

sabıy: *Ar.* Küçük çocuk, bebek, sabi.

[1]

ruhlan-: Ruhsal kuvvet almak, coşmak.

r.- ıp 1663

[1]

s. 379, 380, 488, 642, 870, 886, 1290

s.+ ğa 696, 877

s.+ zarzı 926

s.+ zıñ 939

[11]

saf: *Ar.* 1. Saf, katkısız, doğal.

s. 155, 185, 253, 256, 571, 588, 605, 656, 754, 830, 1775

s.+ ın 752

s.+ tır 190

2. Ahlakı temiz olan.

s. 46, 337, 1219

3. Saf, sıra, dizi.

s.+ қа 1664

[17]

safa: *Ar.* Sefa, rahatlık, huzur.

s.+ la 561, 574

[2]

saflık: Safılık, katkısızlık, doğallık.

s.+ ın 152, 261

[2]

sağıl-: 1. Belirmek, belirgin olmak.

s.- ğan 467, 1230

s.- may 1411

2. Yansımak, aksetmek.

s.- ğan 1588, 1798, 1817

[6]

sağıldır-: Bir düşünceyi duyguyu yansıtmak.

s.- a 1213

[1]

sağıv: Göz alıcı, göz alan, göz kamaştıran; çok parlak.

s. 421, 490, 494, 998, 1259

[5]

sağ: 1. (Ömür için)Dönem, çağ, vakit.

s. 216, 227, 472, 594, 1046

s.+ ına 892

s.+ ınan 61

s.+ ta 34, 48, 317, 554, 630, 772, 778, 858, 1001, 1081, 1114, 1198, 1865

s.+ tar 63-2, 771

2. An, süre, zaman, belli bir vakit.

s. 106, 242, 298, 486, 523, 538, 584, 652, 662, 708-2, 895, 952,

1009, 1012, 1028, 1031, 1078, 1090, 1111, 1128, 1178, 1247, 1300, 1365, 1382, 1985, 2075

s.+ ı 209, 698

s.+ ın 127

s.+ ında 500, 695

s.+ ında 667

s.+ mı 233

s.+ ta 168, 195, 553, 564, 565, 643, 644, 711, 902, 948, 1103, 1179, 1180, 1189, 1196, 1403, 1455, 1499, 1818, 1852, 1868, 1971

s.+ tarza 860, 1457

3.Güç, bela, zorlukla.

s. 259

[83]

sağ-: Isırmak, ısırıp zehirlemek, sokmak.

s.- ırğa 1731

s.- ılan 1170

[2]

sağır-: Çağırarak.

s.- ğan 34

s.- ıp 1609

s.- ıp aldı 1828

s.- zılar 1849

2. Ses çıkarmak; ötmek (guguk kuşu için).

s.- a 1471-2, 1755

s.- ıp yëberzë 1586

s.+ zı 2118

[9]

sakırt- : Çağdırtmak.

s.- ıp alğan 538

[1]

sal: 1. Çok eski; ihtiyar.

s. 726, 742, 977

2. Ak saç veya sakal.

s. 878

[4]

salbar: *Far.* Pantolon; şalvar.

s. 1508

s.+ ın 2096

[2]

salқан: Sırtüstü.

s. 179, 1467, 1747

[3]

salt: Hızlı, süratli.

s. 1826

[1]

samavır: *Rus.* Semaver.

s. 1707, 1767, 1816

s.+ ğa 1770

[4]

samay: Güçlü, sert, oldukça, fazlasıyla, tam da.

s. 500

[1]

sana: Kar kızağı.

s.+ la 1778

[1]

sanatoriy: *Rus.* Tedavi ve dinlenme evi, sanatoryum.

s.+ ğe 1837

[1]

sap-: Kesmek, durdurmak.

s.- ıp bargan 2123

[1]

sapan: Cübbeye benzer uzun ve bol kesimli bir kıyafet.

s. 424

[1]

sara: *Far.* Çare, yol.

s. 169, 199, 343, 400, 949, 1378

[6]

sat: İyice, sağlamca, sıkıca.

s. 1021, 1323

[2]

satkı: Kıvılcım, şerare.

s.+ ları 641, 694

[2]

satna-: 1. Çatlamak, yarılmak, açılmak.

s.- p 2084

2. Susuzluktan kurumak.

s.- p bötken 1963

[2]

savza: *Far.* Ticaret, alışveriş.

s. 1085, 1096

s.+ mı 1162

[3]

saya: Cevval, kıvrak, atak.

s. 62, 667

[2]

sayalık: Cesurluk, gözü karalık; ataklık.

s. 666

[1]

sayka- : Dalgalanmak, sallamak.

s.- p 334

s.- p kuya 1108

s.- p kuyuzı 938

s.- p torğan 499

[4]

saykal-: Dalgalanmak, sallanmak, çalkalanmak, silkelenmek.

s.- a 1440

s.- alar 1457

s.- ıp 965, 969, 1237, 1406

s.- ıp kuyğan 665

[7]

saykaldır-: Sallandırmak, silkeletmek.

s.- ıp 1456, 1682

[2]

sayrat-: Parçalar hâlinde bölmek, küçük parçalar hâlinde yarmak, ufalamak.

s.- ha 1016

s.- kan 679

[2]

sbör: *Rus.* Liderler toplantısı.

s. 2029, 2030

s.+ ı 2011

[3]

sebekeyle-:

(kul) sebekeyle-:

ķ.+ darın s.- p 967, 1873

[2]

sebep: *Ar.* Sebep, neden.

s.+ ě 1530

s.+ ěn 863

s.+ tě 904

[3]

sebepsě: Sebep olan kiři ya da řey, müsebbip.

s. 876

[1]

seĝet: *Ar.* Saat.

s. 461, 1558

s.+ ter 1243

s.+ terěnde 1954

[4]

seĥife: *Ar.* Yařamda iz bırakan děnem ya da olay.

s.+ lerěn 74

[1]

selem: *Ar.*

selem bir-: Selam vermek.

s.- gen 332

[1]

selemet: *Ar.* Saĝlıklı.

s. 1761

[1]

selemle-: Selamlamak.

s.- ně 1696

[1]

selle: Müslüman erkeklerin giydiĝi sarık.

s. 424

[1]

sem: Coşku, heyecan.

s. 467, 731

[2]

semselě: Kıvrım kıvrım nakışlanmış, büküm büküm işlenmiş.

s. 1330

[1]

senĝet: *Ar.* Sanat.

s. 115, 539, 540

[3]

sensěřtěr-: Sızlamak.

s.- e 987

[1]

seņĝěldek: Salıncak, beřik.

s.+ te 648, 1440

[2]

sepěldet-: řap řap ettirmek.

s.- ěp kıuyzı 1991

[1]

ses: Saç.

s. 842

s.+ ter 1285

s.+ terě 208, 1348

s.+ terěn 1620

[5]

ses-: Serpmek, dağıtmak.

s.- mey 1424

[1]

sesenlěk: Sözde ustalık, sözde yeteneklilik; ozanlık.

s.+ te 1478

[1]

seske: Çiçek.

s. 113, 136, 1222

s.+ ge 135

s.+ hě 12, 309, 1708

s.+ hěne 1758

s.+ ler 137, 138, 139, 141,
448, 1977, 1986-2, 2143

s.+ lerě 492

s.+ lerěn 310, 1985

s.+ lerge 448

s.+ lerzě 192

seske at-: Çiçek açmak.

s.- kan 140

[23]

seskelě: Çiçekli.

s. 590

[1]

sesre-: Sıçramak.

s.- y 1349

[1]

sesret-: Dağıtmak, saçmak.

s.- ěp 596, 653

[2]

setlevěk: Palamut.

s. 1723, 1759

[2]

sey: Çay.

s. 273, 425, 1815

s.+ ěne 1816

s.+ ge 1798

sey ěs-: Çay içmek.

s.- e torğan 271

s.- ěp alırğa 1773

[7]

sěběš: Tavuğun ya da tavuklar grubundan olan başka bir kuşun yavrusu.

s.+ ě 1313

[1]

sělevsěn: Kurt, solucan.

s. 1731

s.+ dě 1729, 1730, 1732

[4]

sělovět: *Rus.* Köy meclisi.

s. 231

[1]

sělter: Kadınların süs amacıyla kullandıkları tül.

s.+ zer 645, 685, 695

s.+ zerzě 674

[4]

sěmekeylen-: Nakışlı hâle getirmek, işlemeli hâle getirmek, desenli hâle getirmek.

s.- ěp 1208

[1]

sěmer: Nakış, işleme, çeşitli demir, ağaç ya da başka türlü malzemelerden yapılan dış süsleme.

s.+ zerěněň 114

[1]

sěmět-: Çimdikleme, çimdirmek.

s.- kělep 912

[1]

sěňle-: Çin çin etmek, çin çin diye ses çıkarmak.

s.- rge 676

[1]

sěprek: Paçavra, eski püskü kumaş.

s.+ ke 65

[1]

sěr: *Ar.* Sır, gizem.

s. 883, 1199, 1748, 1830, 1833

s.+ ě 1422

s.+ ěn 313, 510, 882, 1441

s.+ ěne 1205

s.+ zě 336

s.+ zerě 305, 446

[14]

sěřě-: Çok güç harcamak, oldukça fazla güç kullanmak.

s.- ně 210

[1]

sěrekey: Sivrisinek.

s.+ zen 198

[1]

sěrlě: Sırlı, güzemli.

s. 149, 161, 181, 454, 651, 990, 1543

[7]

sěrleš-: Birbirine sır vermek, karşılıklı sır vermek.

s.- e 741

s.- ěp alıvı 567

s.- ěp ultıriv 455

[3]

sıbık: Dal, çubuk, sopa.

s.+ larğa 1046

[1]

sıbık-sabık: Dallar, budaklar; küçük ağaç parçaları.

s. 245

[1]

sıgar-: 1. Çıkarmak, dışa dışarmak.

s.- ıp 1984, 2079

s.- ıp böttöler 2100

s.- ıvı 2101

s.- mavı 1478

s.- zı 101, 1551, 1608, 1618

2. Çıkarmak; elde etmek.

s.- ıp 1635

s.- ıp 1729, 1984

s.- ıvın 1630

s.- may torğan 1629

3. Ortaya çıkarmak, meydana getirmek.

s. 1623

(ölöş) s.- a 425

(ölöş) s.- ırmın 394 s.- ıvğa

443

4. Ses çıkarmak.

s.- a 1127

s.- ğan 840

s.- ıp 356

[21]

sıgır: Çıkrık, makara.

s. 853

s.+ ğa 1778

s.+ zay 2089

[3]

sık-: 1. Çıkmak; terk edip gitmek.

s.- a 2082

s.- a almay 174

s.- alar 1357

s.- asağ 722

s.- ayık 2049

s.- halar 2067

s.- ıgız 2072, 2097

s.- ıp 491, 555, 1663, 2104, 2106

s.- ıp torğan 1011

s.- ıp yatkan 252

s.- kan 1309

s.- kas 1788, 1836

s.- tılar 1255

s.+ ıp 2089

2. Ortaya çıkmak, görünmek.

s.- a 1080
 s.- asağ 1255
 s.- ıp 991
 s.- ıp yattı 32, 41
 s.- ırğa 899, 2039
 s.- ıv 497, 882
 s.- қан 138, 140, 490, 606,
 662, 913, 1723, 1965
 s.- mağan 792, 1033
 s.- maş 323, 924
 s.- tı 2064
 s.- tım 1699

3. Yer değıstirmek, göçmek.
 s.- a torğan 631

4. Bir yere gitmek için çıkmak.
 s.- ıp 1772, 1780, 1863, 1949,
 2039
 s.- ıp kite 422
 s.- ıp kithe 1809
 s.- ıp kitken 704
 s.- ıp kittë 1681
 s.- ıp ultırır 1827
 s.- қан 1007, 1981
 s.- mayhıgızımı 784
 s.- tı 1720, 1903

5. Meydana gelmek.

s.- ha 1480
 s.- қан 487
 s.- tı 1919

6. Yardımcı eylem.
 kilëp s.- a 1098
 börköp s.- a 193
 bulıp s.- a 273
 uylap s.- am 200
 mul bulıp s.- ıp 979
 қаğıp s.- ırğa 1934
 alıp s.- ıv 498
 tırış bulıp s.- ıvı 450
 ayқap s.- қан 745
 bulıp s.- қан 328
 қаğıp s.- қан 1912
 bulıp s.- mahañ 1190
 barıp s.- manı 473
 barıp s.- mavın 472
 barıp s.- may 1137
 kilëp s.- tı 1744
 yaқşılap қарap s.- tı 2116
 aşıp s.- tı 1440
 atıp s.- tı 1977
 bulıp s.- tı 2022
 kilëp s.- tı 217, 1920, 1948
 kisëreп s.- tı 1005

barıp s.- tılar 2042	s.+ zan 675
höylep s.- tılar 1275	[1]
uyanıp s.- tılar 1728	sıñla-: Yankılanmak.
yüğereşep s.- tılar 1762	s.- p tora 1847
(yukқа) s.- a 1222	[1]
(yulğa)s.- am 439	sıñlat-: Yankılatmak.
(yulğa)s.+ ıvzan 1234	s.- ıp 843
(yukқа) s.- ğanın 770	[1]
(yukқа) s.- tı 915	sıray: Yüz, sima.
[95]	s.+ ın 1550
sıkar-: Çıkarmak.	[1]
s.- ıp ala 107	sırğa-: Hastalanmak, hasta olmak.
[1]	s.- ğanğa 589
sılt: Yansıma ses, şap şap.	[1]
s. 190	sır-sıv: Gürültü patırtı, bağırışma; kahkaha; bağırarak gülüşme.
[1]	s. 1463, 1750
sıltır: bkz. sılt.	[2]
s. 190	sırt: Kıсарak, sımsıkı kapatarak, sımsıkı yumarak (göz için).
[1]	s. 977, 1990
sıltıra-: Çin çin etmek.	[2]
s.- vzarın 755	sısқан: Sıçan, fare.
[1]	s. 27, 914
sımayak: Porselen fincan.	[2]
s.+ tağı 1798	
[1]	
sınyır: Zincir.	

sıyğıla-: Karalamak, gelişigüzel, rastgele çizgiler çizmek.

s.- p 1945

[1]

sıyıldıa-: Cızıldamak.

s.- p 24

[1]

sıza-: Sabretmek, dayanmak, tahammül etmek, katlanmak.

s.- ğan 1042

[1]

sızam: Sabır, tahammül, dayanma, katlanma.

s. 2128

[1]

sibëk: Minyon yapılı, zayıf gövdeli.

s. 2102

[1]

sigël-: 1. İşlenmek.

s.- gen 144, 1328

2. Çekilmek.

s.- gen 781

[3]

sigën-: Geri çekilmek, gerilemek.

s.- dë 1607

s.- e 555, 973, 1353

s.- gen 1027, 1033

s.- meş 943

[7]

signal: Rus. Bazı haber, buyruk, emir vb. şeyleri iletmek için kullanılan şartlı işaret.

s. 1761

[1]

sihriy: Sihirli, büyü.ü.

s. 203, 649, 660, 687, 1216, 1239, 1305

[7]

sik: 1. Hudut çizgisi, sınır.

s.+ ë 681, 824

2. Bir şeyin sonu, son çizgisi.

s.+ te 304

3. Son, son derece.

s.+ ten 1212, 1339

[5]

sikhëz: Sınırsız, ucu bucağı olmayan, görünmeyen.

s. 280, 397, 442, 1145, 1702

[5]

sirķandır-: Çirkinliğı, pisliğı ile mide bulandırmak, iğrendirmek.

s.- ğıs 1731

[1]

sırkanıs: Ürkütücü.

s. 1243

[1]

sirt-: 1. Hafifçe vurmak.

s.- ěp 1305

2. Ele geçirmek, yakalamak.

s.- keněn 720

[2]

sis-: 1. Çözmek.

s.- ěp alıp 2096

2. Elbisesini çıkarmak.

s.- ěp 675

[2]

sit: 1. Kenar, kıyı.

s.+ ěne 848, 2057

s.+ ke 700, 1396, 1983

s.+ kerek 1917

s.+ te 1203

s.+ terek 74

2. Yabancı, yad, el.

s. 877, 1096, 1167, 1288

[12]

sitěk: İnce deriden yapılan, uzun koněsuz ve topuksuz ěizme.

s. 425, 1330

[2]

skripka: Rus. Keman.

s. 1304

[1]

soķ-: 1. Delik açmak, oymak, delik açıp çıkarmak.

s.- op 703

2. Kürekle kazmak, kürekle eşmek.

s.- op 2034

[2]

soķor: Çukur, oyuk.

s. 2033-2, 2039, 2075, 2118

s.+ zargā 2030, 2124, 2127

[8]

soķor-saķır: Çukurla kaplı, engebeli yer.

s.+ zı 2118

[1]

solģa-: Kuşatmak, sarmak.

s.- p ala 80, 186, 1382, 1387

s.- p aldı 1689

s.- p alģaynı 1674

[6]

sömķara: Kapkara, simsiyah.

s. 208, 709, 1620

[3]

sömyeřěl: Yemyeřil.

s. 513

[1]

sönki: Çünkü.

s. 96, 115, 254, 266, 272, 344,
401, 570, 1173, 1301, 1338-2, 1493,
1635, 1884, 2000, 2069, 2134, 2137

[19]

sösö: Mayalanmamış.

s. 1056

[1]

stëna: Rus. Duvar.

s. 69, 1799

s.+ la 69

[3]

stihya: Rus. Musiki.

s.+ larında 137

[1]

suğ: Takı süslemelerinde kullanılan
kaş, süslü taş.

s.+ tar 677

s.+ tarın 843

s.+ tarınıñ 755

s.+ tarzan 645, 685

[5]

suğanla-: Yerinde duramamak.

s.- p 1497

[1]

suğlı: Süslü.

s. 674, 688, 695

[3]

sulpan: Zühre Yıldızı, Venüs,
Çolpan.

s. 849

[1]

sulpı: Kızların süs olarak saçlarına
bağladıkları gümüş veya altın
renkteki pul, süs.

s. 755

s.+ larzın 843

[2]

sum-: 1. Bir işe dalmak, bir şeylere
dalmak.

s.- ıp 449, 648, 652

s.- ğan 1298

2. Bir şeylerin içine girip gözden
kaybolmak.

s.- dı 1248

s.- ıp 1722

3. Suya dalmak.

s.- alar 1465

[7]

supay: Kukumav kuşu (bir tür
baykuş).

s. 463

[1]

susay- : Sivrilip dikilmek, yukarı doğru sivrilmek.

s.- ıp 1011

[1]

sük-: Çökmek, diz çökmek.

s.- e 1381

[1]

süküş-: Çekiç.

s. 1916, 1945

s.- ě 1909

şahit: Ar. Şahit, tanık.

ş.+ ě 07, 567

[2]

şahmat: Far. Satranç.

ş. 2020

[1]

şakşı: Namussuz, utanmaz.

ş. 618

[1]

şapırza-: Şapır şupur etmek.

ş.- p 2098

[1]

şar: Top.

[3]

süple-: Çöp etmek, çöple doldurmak.

s.- rge 349

s.- vzen 327

[2]

süplen-: Karıştırmak.

s.- ěp 1496

[1]

süp-sar: Bahçeyi, tarlayı basan, kaplayan yabancı ot.

s.+ zıñ 1983

[1]

Ş

ş.+ ına 988

[1]

şarap: Ar. Şarap.

ş. 571

ş.+ tı 570

[2]

şarkılda-: Bağırarak gülmek, yüksek sesle gülmek.

ş.- p 671, 993, 1321

ş.- y 1361

[4]

şarşav: Çarşaf, örtü.

ş. 1247

[1]
şaş-: 1. Coşmak.
 ş. 667
 ş.- a almay 1181
 ş.- ıp 198, 1303
 2. Şiddetlenmek.
 ş.- ır 1414
 3. Şaşmak, sersemlemek.
 ş.- kan 1361
 [6]
şaşın-: Kudurmak; öfkelenmek.
 ş.- ıp 1322
 [1]
şaşkın: Şaşkın, sersem.
 ş. 975
 [1]
şat: *Far.* Mutlu, mesut, hoşnut, sevinçli.
 ş. 280, 735, 1109, 1208, 1212, 1237, 1570, 1673, 1761, 2080
 ş.+ tır 190
 [11]
şatırak: Daha mutlu, daha hoşnut.
 ş. 1690
 [1]
şatır-şotor: Çatır çatur.

ş. 195
 [1]
şatlan-: Sevinmek, mutlu olmak, kıvanmak.
 ş. 667
 ş.- a 1687
 ş.- ıp 80, 1597, 1632, 1702
 [6]
şatlık: Sevinç, mutluluk.
 ş. 605, 818, 829, 846, 1301, 1674, 1689
 ş.+ ı 1231
 ş.+ ın 1791
 ş.+ tı 1062
 [10]
şav-gör: Gürültü, şamata sesi.
 ş. 1762
 [1]
şavla-: 1. Bağırarak, bağırarak konuşmak.
 ş.- p 1584
 ş.- y 1439, 1463
 2. Gürültü çıkarmak; uğuldamak.
 ş.- y 1463, 1499
 ş. rğa 1546
 [6]

şavlaş-: Bağırışmak, birlikte gürültü çıkarmak.

ş.- a 1344, 1574

ş.- alar 1457

ş.- ıp 1601, 1618

ş.- tılar 1644

[6]

şavşıvılrak: Daha şamatalı, curcunalı.

ş. 1544

[1]

şayan: Muzip, şakacı, oyunbaz, yaramaz.

ş. 77, 1066, 1254, 1608, 1858, 2092

[6]

şayar-: Alay etmek, dalga geçmek.

ş.- ıv 1533

[1]

şaytan: *Ar.* Şeytan, iblis.

ş. 437

[1]

şeberek: Daha güzel, daha iyi.

ş. 525, 531, 1845

[3]

şefkethöz: Şefkatsiz, merhametsiz, taş yürekli.

ş. 1209

[1]

şehes: *Ar.* Şahıs, kişi.

ş.+ terzen 52

[1]

şeker: *Far.* Şeker.

ş. 425

[1]

şel: *Far.* Şal.

ş. 1250

[1]

şelkēm: Buket, demet.

ş.+ ě 491

[1]

şeltelē: Sitemli, serzenişli.

ş. 498

[1]

şem: Mum.

ş. 1960

[1]

şep: 1. Güzel.

ş. 60-2, 63, 121, 435, 439, 1090, 1967-2, 1968, 1996, 1997, 2117

2. Güçlü.

ş.64, 746

3. Hızlı, çabuk.

ş. 2081
[16]
şepülk: Güzellik.
ş.+ te 1968
[1]
şere: Kel.
ş. 464
[1]
şijilda-: Cıs cıs etmek.
ş.- nı 1816
[1]
şiltır: Yansıma ses.
ş. 190-2
[2]
şiltıra-: Şiltır şiltır etmek.
ş.- p 1463
[1]
şım: Sessizce, sakince.
ş. 1435
[1]
şımartıl-: Düzleştirilmek, düz hâle getirilmek.
ş.- ğan 1906
[1]
şıñğıra-: Güçlü ses ile yankılanmak.
ş.- p kitëvën 754

[1]
şır: Çıplak.
ş. 1973, 2005
[2]
şırav: Ağaç ya da bitkilerin bölünmüş, kopmuş küçük kuru parçaları; ağaç parçası.
ş. 1945
[1]
şıv-: 1. Sıyrılmak.
ş.- a barıp 1238
ş.- ğandık 1203
2. Kaymak.
ş.- ırğa kerek 1778
[3]
şıvış-: 1. Sürünmek, sürünerek gitmek.
ş.- tı 1746
2. Ağır ağır ilerlemek.
ş.- tı 957
[2]
şıvla-: Kaymak.
ş.- p 2087
[1]
şıvzır-: Yerinden oynatmak, yeri değişmek.
ş.- may 1941

[1]

şifalı: Şifalı.

ş. 589

[1]

şıgır: *Ar.* Şiir, nazım.

ş. 2020

[1]

şik: *Far.* Şüphe, kuşku.

ş. 887, 901

ş.+ ěn 932, 1188, 1193

[5]

şiköllë: 1. Gibi.ş. 45, 105, 212, 249, 256, 257,
345, 421, 488, 492, 560, 592, 637,
642, 733, 753, 780, 782, 830, 841,
914, 966, 977, 999, 1002, 1066, 1128,
1208, 1309, 1399, 1464, 1817, 2075

2. Herhâlde, muhtemelen.

ş.761, 1521, 1944

[36]

şikhëz: Hiç şüphesiz.

ş. 997

[1]

şiklen-: Şüphelenmek, kuşkulananmak.

ş.- ěvzë 1219

ş.- meşke 876

[2]

şinël: *Rus.* Üniforma.

ş. 78

[1]

şiñ-: Solmak, canlılığını yitirmek,
çökmek.

ş.- e 476

ş.- meş 1444

ş.- meyzer 621

[3]

şişme: *Far.* Çeşme, pınar.

ş. 256, 588

ş.+ ge 253, 254, 365, 1871,
1879, 1886

ş.+ hë 687

ş.+ hëne 587

ş.+ nen 252

[11]

şişmelëk: Çeşmenin, pınarın çıktığı
yer; göz.

ş.+ ě 261

[1]

şomlan-: İçine kötülük veya korku
düşmek.

ş.- ıvınıñ 607

[1]

şomlo: Kötü, uğursuz; tehlike.

ş. 1205, 1224, 1227, 1241,
2087

[5]

şögöllen-: Meşgul olmak, ilgilenmek.

ş. 547

ş.- ěrge 449

ş.- gen 1086

[3]

şökör: Ar.

şükür it-: Şükretmek.

ş.- ěp 08

[1]

şuğa: Şuna, ona.

ş. 55, 138, 274, 282, 620,
1173, 1214, 1650, 1822, 1933, 2135

[11]

şuğa küre: Ondan dolayı.

ş. 699, 794, 1528, 1981, 2135

[5]

şuğalır: Şundandır ki, ondandır ki.

ş. 215

[1]

şul: Şu, bu.

ş. 16, 36, 87, 123, 141, 174,
184, 230, 267, 268, 279, 314, 321,
324, 345, 365, 411, 444, 453, 477,
530-2, 567, 601, 622, 670, 681, 748,

750, 759, 798, 817, 855, 864, 869,
878, 879, 880, 898, 921, 922, 936,
942, 952, 1009, 1012, 1053, 1065,
1071, 1086, 1098, 1127, 1132, 1133,
1141, 1191, 1201, 1273, 1365, 1381,
1395, 1423, 1437, 1527, 1645, 1680,
1697, 1704, 1710, 1732, 1791, 1809,
1821, 1822, 1839, 1932, 2005, 2008,
2034, 2041, 2075, 2082, 2139, 2144

ş.+ larzı 369

[85]

şulay: Şöyle, böyle, şu şekilde, öyle.

ş. 06, 221, 228, 233, 302, 314,
327, 423, 440, 573, 594, 635, 648,
680, 732, 757, 768, 816, 850, 852,
885, 987, 1034, 1039, 1077, 1090,
1226, 1300, 1332, 1342, 1358, 1402,
1678, 1793, 1809, 1817, 1863, 1889,
1936, 1973, 1999, 2007, 2011, 2056,
2112

ş+ mı 1808

[46]

şulay bulğas: Öyle olunca, demek ki.

ş. 1223, 1528, 1628, 1649

[4]

şulay itĕp: Böylece, böylelikle, bu şekilde.

ş. 277, 536, 611, 1046, 1049,
1789

[6]

şulay uķ: Aynı şekilde.

ş. 270, 592, 712, 849, 904

[5]

şulay za: Yine de, herşeye rağmen.ş. 202, 382, 860, 910, 983,
1025, 1053, 1116, 1149, 1531

[10]

şul uķ: Aynı, tam aynısı.

ş. 1709

[1]

şunan: Şundan, şuradan, bundan.ş. 124, 393, 613, 825, 971,
1008, 1039, 1043, 1099, 1162, 2028

[11]

şunda: Şunda, şurada, bunda.ş. 217, 331, 547, 1098, 1498,
1726, 2049

[7]

şunda uķ: Hemen, şu vakitte, derhâl.**ta:** bk. da.t. 23, 47, 66, 180, 181, 182,
211, 229, 280, 349, 359, 360, 483,
505, 614, 692, 739, 852, 903, 979,
1059, 1072, 1164, 1221, 1222, 1296,ş. 180, 518, 528, 579, 1509,
1610, 1675, 1746, 1757, 1827

[10]

şunday: Şöyle, böyle, bunun gibi.ş. 265, 273, 417, 624, 716,
814, 840, 895, 898, 917

[10]

şunday uķ: bk. şunda uk.

ş. 39, 608, 1032, 1562, 1575

[5]

şuni: “Şul” zamirinin yapma durumu
şekli.

ş. 410, 1623

[2]

şunihı: Orası, şurası, şu yönü.

ş.+ 911

[1]

şuniñ: “Şul” zamirinin ilgi durumu
şekli.

ş. 384, 1476, 1789

[3]

1300, 1328, 1556, 1572, 1636, 1688,
1722, 1747, 1863, 1924, 1957, 2040,
2050, 2070, 2132

[41]

tabaha: bk. dabaha.

T

t. 118, 1269

[2]

taba: Tava, kızartma kabı.

t. 780

[1]

taban:1. ...-e doğru, ...doğrultusunda.

t. 16, 131, 174, 948, 957, 978,
1013, 1154, 1227, 1228, 1600, 1669,
1947

2. Ayak tabanı.

t.+ dı 1245, 1251

t.+ ma 1252

[16]

tabıl-: Bulunmak.

t.- dı 2018

[1]

tabın-: Tapınmak, aşırı bağlanmak,
tutulmak.

t.- ırğa 341

t.- ır 822, 1213

t.- maha 527

[4]

tabındaş: Aynı sofrada oturan kişiler.

t.+ tarı 566

[1]

tabış: Kâr, kazanç, fayda.

t. 267, 296, 1274

[3]

tağı: Yine, yeniden, tekrar, tekrardan.

t. 38, 68, 98, 124, 156, 159,
162, 167, 195, 203, 270, 299, 352,
356, 386, 391, 423, 439, 440, 447-2,
448-2, 457, 465, 471, 506, 507, 557,
594, 682-2, 683, 685-2, 687, 688,
735, 736, 799, 1003-2, 1005, 1123,
1132, 1142, 1163, 1254, 1256, 1262,
1265, 1361, 1373, 1375, 1377, 1390,
1437, 1587, 1710, 1812, 1845, 1858,
1878, 1879, 1899, 1920, 2004-3,
2005, 2106

[71]

tağıl-: Takılmak, bağlanmak.

t.- ğan 677, 842, 957

t.- ır 1413

[4]

tağ: *Rus.* Böyle, öyle, şöyle; ..ımm.

t. 502

[1]

tağ-: Takmak.

t.- ıp 695

t.- ırğa 1558

t.- ıkan 1509, 1546

[4]

tağır: Düz, yassı.

t. 747

[1]

tağmağla-: Koşma söylemek.

t.- y 1736-2, 1873

[3]

tağta: 1. Tahta.

t. 1919

t.+ hında 1799, 1817

t.+ lar 1907, 1908, 1916

t.+ ların 27

t.+ larzı 1934

t.+ larzıñ 1913

t.+ nan 1945

t.+ nı 1911, 1916, 1935, 1940

2. Yazı tahtası.

t.+ ğa 1788

[15]

tal-: 1. Dalmak.

t.- dı 1401

t.- ğan 642, 683, 697, 720

t.- ğansı 812

2. Çok güç sarf edip yorulmak, bitap düşmek.

t.- ıvzı 1840

[7]

talant: Ustalık, yetenek, kabiliyet.

t. 544, 2016, 2024

t.+ tan 347

[4]

talanthız: Yeteneksiz, kabiliyetsiz.

t. 2017, 2054

[2]

talantlı: Yetenekli, kabiliyetli.

t. 2021, 2100, 2102, 2132

[4]

talap: Ar.

talap it-: Talep etmek, dilemek, istemek.

t.- e 1316

t.- ken 478

t.- meyense 358

[3]

talğın: Ağır, yavaş, hantal.

t. 1298

[1]

talğı-: Püskülünü, kabuğunu ayırmak için özel alet yardımıyla kendir, keneviri sıkıp ezmek.

t.- p 1059

[1]

talpın-: Uçup gitmek üzere kanat çırpma.

t.- ğan 1712

[1]

tam-: Damlamak, damla damla düşmek.

t.- a almay 979

[1]

tamağ: 1. Mide, karın.

t. 374, 376, 377, 445

t.+ ı 349

t.+ ıñ 290

t.+ tarın 1485

2. Damak.

t.+ қа 781

tamağ kır-: “Öhö öhö”
diyerek boğazını temizlemek.

t. қ.-a birëp 61

t.+ tı қ.-a birëp 101

[10]

tamam: Tamamen, bütünüyle.

t. 354, 355, 361, 376, 382,
582, 670, 927, 1028, 1318, 1749,
1838, 1859, 1930, 2070

[15]

tamamla-: Tamamlamak, tüketmek,
bitirmek.

t.- ğan 1541, 1570

t.- p 238, 1671

t.- p қуызı 625

t.- vı 1477

[6]

tamğa: Damga, mühür.

t. 515

t.+ hın 468, 614

[3]

tamır: Ağacın, bitkinin kökü.

t.+ зарı 1963, 1974

[2]

tamız-: Damlatmak.

t.- a 29-2

[2]

tamsı: Damla.

t. 250, 508

t.+ hınday 185

t.+ ları 1002, 2086

[5]

tamuğ: Cehennem.

t. 642

t.+ ta 1372

[2]

tanav: Burun.

t. 1552

t.+ ğa 142

[2]

tanavlı: Burunlu.

t. 207, 463

[2]

tanı-: Tanımak, bilmek.

t.- rlık 1328

t.- maşka 472

t.- maşlık 585

t.- maysa 85

t.- rhiñ 84

t.- yım 922

[6]

tanıl-: Tanınmak, bilinmek.

t.- ğan 1482, 2014

[2]

tanış: Tamdık, bildik, aşına.

t. 1385

t.+ tarım 17

[2]

tanış-: Tanışmak, tanımak.

t.- ıp 287

t.- kıan 539

[2]

tanışlık: Tanışıklık, tanışma.

t. 211

[1]

tantana: Görkem, ihtişam.

t. 1231

t.+ hı 1256

[2]

tantanalı: 1. Ciddi öneme sahip.

t. 42, 107

2. Resmî.

t. 99

[3]

tañ: Tan, şafak.

t. 192-2, 203, 1254, 1498

t.+ da 566

t.+ dan 699, 718

tañ aldı: Tan sökmeden evvelki zaman, tan evveli.

t. 1419

t.+ nan 484

t.+ nda 562, 564

t.+ ndağı 1720

[13]

tañ kal-: Hayran kalmak, şaşırıp kalmak.

t.- dıra 161

[1]

tap: Tam, net.

t. 51, 65, 76, 99, 200, 306, 644, 772, 779, 868, 893, 927, 945, 1078, 1419, 1919

[16]

tap-: 1. Bulmak.

t.- a 448

t.- a almaşımı 114

t.- a almay 1133, 1547

t.- hañ 227

t.- ıp 479

t.- ıp aldılar 1729

t.- ıp birzë 767

t.- ıp torovina 1930

t.- ır 1136

t.- ırğa 97, 1133

t.- ıvı 904

t.- ıvzarı 1597

t.- kıandır 1136

t.- manım 225

t.- tılar 1436

2. Bir meseleyi halletmek.

t.- a alğan 1234

3. Bir şeyi gerekli bulmak.

t.- kıan 943

[19]

tapa-: Çiğnemek, ezmek.

t.- nı 919

t.- y 1324

[2]

tapkı: Kez, defa, kere.

t. 495, 664, 665, 737, 868, 871, 889, 1007, 1132, 1149, 1150, 1155, 1240, 1397, 1419, 1783, 1886, 1942

[18]

tapočka: Rus. Evde giyilen hafif ayakkabı.

t.+ hı 2101

[1]

tapşır-: Bir işe vermek, vazife yüklemek.

t.- zı 1649

[1]

tap-top: Ağaçtan kesilip düşen türlü parçalar.

t.+ tar 1894

[1]

tar: Dar, sıkı, geniş olmayan.

t. 77, 255, 821

t.+ ını 1143

[4]

tara-: Taramak, düzene sokmak.

t.- p 1620

[1]

tarak: Tarak.

t. 1287, 1288, 1292

[3]

taral-: Yayılmak.

t.- dı 1242, 1250

t.- ğan 536

t.- ğandar 608

[4]

taramış: Sinir, tendon.

t. 71, 956

t.+ қа 724

[3]

tarat-: 1. Dağıtmak.

t.- a 1284

2. Yaymak.

t.- қандар 568

[2]

tarhun-: Bir şeye sıkılmak, üzölmek, daralmak.

t.- dı 821

[1]

tarıh: Ar. Tarih.

t.+ ě 103

t.+ ěn 120, 221

t.+ tĕň 173

[4]

tarmaқ: Dal, ağaç dalı, budak.

t.+ tar 1964

t.+ tarına 1975

t.+ tarında 2005

t.+ tarzan 1964

[4]

tart-: 1. Çekmek.

t.- a 76

t.- a aldı 1961

t.- ıp 453, 1551, 1566, 1608, 1618, 2095, 2099, 2101

tartıp al-: Çekip almak, ele geçirmek, elinden almak.

t.- dı 39, 1425

t.- ıp 728, 1025, 1566, 2099

t.- ır 733

t.- mayım 511

(baş) tart-:

t.- a 704, 1177

t.- ırlıқ 1234

t.- қан 550

[22]

tartay: Kızıl su tavuğı, bildircin.

t. 194

[1]

tartıl-: 1. Çekilmek.

t.- dı 989

2. Yönelmek.

t.- ğan 1086

[2]

tartış: Birbiri ile mücadele etmek, çekişme.

t. 172, 867, 1023, 1480

[4]

tas: Has, hakiki.

t. 1634

[1]

tasıldat-: Şapırdatmak.

t.- ıp kuya 158, 434

t.- ıp torğan 334

[3]

taşma: Kurdele.

t. 989

[1]

taş: Taş, kaya.

t. 251, 303, 828, 1232, 1607, 1645

t.+ mı 1903

t.+ қа 971, 986, 1082

t.+ mı 974, 1143

t.+ tan 1093

t.+ tar 645, 1463

t.+ tarğa 638, 679, 1265

t.+ tı 284, 303

[20]

taşı-: Taşımak, bir şey kaldırıp götürmek.

t.- may 222

t.- p 252, 1894

t.- p қуяйым 1870

t.- r 949

t.- rға 1887

t.- vsı 264

t.- y başlağandar 569

t.- y iken 255

t.- y torğan 108, 262

[11]

taşkın: Taşkın, taşarak akan, coşkun.

t. 188

t.+ ın 752

[2]

taşla-: 1. Bırakmak, atmak, fırlatmak.

t.- ğan 675

t.- nı 1984

t.- p 1943

t.- p kite almanım 233

t.- r 735

t.- y 1286

t.- ybız 1316

2. Terk etmek, bırakmak.

t.- maş 796

t.- p 877, 886, 1164, 1195

t.- p kitken 1091

t.- mayzar 1180

t.- yzar 1181

t.- mahalar 1181

t.- rğa 1204

3. Bir işi, meşguliyeti durdurmak,
bitirmek.

t.- y 2135

(karaş) taşla-: Bakış atmak.

t.- ğan 352

t.- p 166, 498

t.- p altı 100

(küz) taşla-: Göz atmak.

t.- r 983

[23]

taşlan-: 1. Bırakılmak, atılmak, terk
edilmek.

t.- ıp 1105

t.- a 1324, 1397

t.- nam 1392

t.- ğan 1729

t.- maşsııarmı 1346

2. İleri atılmak, ileri fırlamak.

t.- ğan 1012

t.- ırğa 1030

t.- may 1042

[9]

taşlı: Taşlı.

t. 674, 695, 1330

[3]

tat-: Tatmak, tadına bakmak.

t.- ıv 451, 467

[2]

tatı-: Bir şeyi tecrübe etmek,
denemek.

t.- ğas 263

[1]

tatırlı: Tuzlu.

t. 251

[1]

tatıv: Çok iyi anlaşılan, iyi ilişkileri
olan.

t. 440

[1]

tatlı: 1. Tatlı, zevkli.

t. 565, 656, 683, 697, 771,
1307, 1401

2. Lezzetli, tadı güzel.

t. 273, 571, 588, 1974

[11]

tatlılık: Lezzetlilik.

t.+ ın 261

[1]

tav: Dağ.

t. 108, 134, 140, 143, 207,
248, 258, 385, 487, 490, 513, 542,
587,603, 677-2, 749, 751, 1292, 1293,
1295-2, 1399-2, 2068, 2084

t.+ zar 186, 284, 302, 446,
662, 992, 1695

t.+ zay 816

[34]

tavık: Tavuk.

t. 1313

[1]

tavış: Ses, seda, gürültü.

t. 24, 42, 86, 241, 245, 332,
339, 438, 516, 894, 1156, 1238, 1391,
1395, 1456, 1647, 1694, 1794, 1828,
1831, 2080, 2092

t.+ ı 195, 472, 1429, 1462,
1533, 1589, 1891, 2073

t.+ ımdı 149

t.+ ın 1405

t.+ ına 24, 356

t.+ ıñdan 1305

t.+ ıñdı 152

t.+ ıñ 754

t.+ ıka 386

t.+ ta 23

t.+ tan 1651, 1668

t.+ tar 1727

t.+ tarı 1659, 1667

t.+ tı 160

[45]

tavışlı: Sesli, sedalı.

t. 2014

[1]

tay: Yakın kişileri hürmetleme sözü,
tay.

t. 86

[1]

tay-: 1. Kaymak.

t.- a 2102

2.Yıkılmak.

(helden) t.- gan 1247

[2]

tayan-: 1. Dayanmak, destek almak.

t.- a 1153

2. Yardımcı eylem.

(böyörge) t.- a biröp 74

[2]

taygak: Kaygan.

t. 2090, 2098

[2]

tazart-: Temizlemek.

t.- as aldıran 72

[1]

tazara: ah kartal.

t. 464

[1]

te: bk. da.

t. 50, 217, 229, 231, 268, 385,
396, 418, 420, 452, 479, 493, 509,
517, 525, 580, 592, 794, 798, 803,
857, 893, 909, 1025, 1039, 1056,
1125, 1150, 1173, 1191, 1196, 1234,
1236, 1288, 1308, 1413, 1476, 1704,
1770, 1776, 1780, 1790, 1846, 1865,
1917-2, 2021, 2027, 2047, 2050,
2104, 2126, 2137

[53]

tebaba: bk. dabaha.

t. 2078

[1]

tebiet: Ar. Tabiat, doa.

t. 285, 305, 1727, 1759

t.+ tn 446, 1422, 1717, 1722

[8]

tebiiy: Ar. Tabii, doal.

t. 1529

[1]

tegere-: 1. Ter, gzyaı iin akmak,
szlmek.

t.- p san 913

2. Takla atmak.

t.- p 919

[2]

teet: Ar. Taht.

t. 551

[1]

tekebbrlen-: Kibirlemek.

t.- p 318

[1]

telge: Meyve filizleri ya da kkleri.

t.+ ter 1965

t.+ ternde 1970, 2005

t.+ terne 1975

t.+ terze 1965, 1986

[6]

teml: Lezzetli, tatlı.

t. 273

[1]

temlkey: Uzun ve tatlı kkleri olan
bitki.

t. 1992

[1]

ten: *Far.* Beden, ten, vücut.

t.+ ě 133, 1731

t.+ ěm 1263

yen-ten: Bütün varlık.(yeněň) t.+ ěn 410,
1385, 1840

(yeně) t.+ ě 1390

[7]

teňgel: Çevre, etraf.

t.+ ěne 965

t.+ ěnde 151

[2]

teňke: Sabır, irade.

t. 1682

[1]

teňkelě: Altın ya da gümüş para ile süslenmiş, pullarla süslenmiş.

t. 650, 675, 688, 695

[4]

teňrě: Tanrı, Allah.

(kürşě ĥaķı) t. ĥaķı 432

[1]

tepě: Av kapanı.

t.+ ge 914

[1]

tepeş: Kısa, bodur.

t. 490, 494

[2]

tepeşerek: Daha kısa.

t. 2052

[1]

terbiyele-: Terbiye etmek, eğitim vermek, görgü vermek.

t.- p 1957

[1]

terbiyelen-: Terbiye edilmek.

t.- gen 1843

[1]

teren: Derin.t. 54,173, 182, 467, 579, 642,
664, 915, 1207, 1232, 1963, 2042,
2049

t.+ de 251, 640

t.+ ěn 751

[16]

terenlěk: Derinlik.

t. 1443

[1]

tertiplě: Disiplinli, tertipli.

t. 1478

[1]

tešir: Ar. Tesir, etki.

t.+ ěnen 174, 184

tešir aldr-: Etki bırakmak, etkilemek.

t.- ıvın 173

[3]

teširlen-: Tesirlenmek, etkilenmek.

t.- ěp 938

[1]

tetěldek: Konuşmayı seven (çocuk için).

t. 854

[1]

tev: İlk, önceki; birinci, baştaki.

t. 153, 232, 398, 495, 601, 737, 868, 871, 1080, 1155, 1783, 2045

[12]

tevgě: İlk, birinci, baştaki.

t. 1497, 1716

t.+ hě 1226, 1230

t.+ hěnen 887

t.+ lerzěň 1226

[6]

tevp: Günlük olarak, gündelik şekilde.

t. 87

[1]

tevze: İlk anda, ilk başta, evvel.

t. 1098, 1935, 2081, 2082

[4]

tezre: Pencere.

t.+ ge 1695, 1765

t.+ nen 1818

[3]

těgě: 1. Adı geçen, sözü geçen, işte bu.

t. 129, 140, 288, 349, 579, 585, 612, 872, 880, 920, 1084, 1090, 1175, 1194, 1705, 2133

2. Öteki, başka, diğere.

t. 1359, 1518

t.+ lerěn 459

[19]

těgěnde: Diğere yerde, öteki yerde.

t. 121

[1]

těk-: Dikmek.

t.- ěp 1060

[1]

těke: Dik, dikine, dikey.

t. 258, 303, 2090

[3]

tékelen-: Dik olmak, dik hâle gelmek.

t.- dě 2060

t.- genden 2060

[2]

těkle-: Gözünü dikmek, dik dik bakmak.

t.- p 736, 1819

t.- p ƙaldım 104

t.- p toralar 187

t.- p ultırzı 625, 952

[6]

těl: Dil.

t. 158, 334

t.+ derě 2085

t.+ ě 133

tělge kil-: Dile gelmek, konuşmaya başlamak.

t.- e almay torzolar
1240

tělge al-: Söz etmek, dile almak.

t.- ırğa 878

[6]

tělden: Yazılı olmadan, sözlü, dil ile.

t. 768, 1190, 1215

[3]

těle-: İstemek, dilemek.

t.- gen 1464, 1772

t.- gense 109, 124, 298, 446,
474, 559

t.- geyně 231

t.- hegěz 1393

t.- hem 342

t.- heñ 341, 357, 547, 1134

t.- megen 315

t.- meně 1203

t.- mevėnen 324

t.- mey 386, 1404

t.- meyběz 1352

t.- meyzer 344

t.- ně 1063

t.- něler 2047

t.- něm 388

t.- p 37, 2039

t.- rge 1073

t.- v 961

t.- y 1679

t.- yěm 1101

[31]

tělek: Dilek, istek; arzu.

t. 1195

t.+ ě 399, 845, 1158

t.+ ěň 336, 2017

t.+ ěne 305

[7]

těľem: Dilim.

t.+ derge 840

[1]

tělgěle-: Dilim dilim etmek, dilimlemek.

t.- y torġan 840

[1]

tělhěz: Dilsiz.

t. 174, 1213

[2]

těp-těřě: Çok diri, çok canlı.

t. 310

[1]

těre-: Dayamak, yaslamak.

t.- p 132

[1]

těřě: Diri, canlı, yaşayan.

t. 07, 137, 492, 523, 1363

t.+ ler 141

[6]

těřemek: 1. Hareketli, yerinde durmaz, kanı kaynar.

t. 99, 605, 753, 766, 913, 1066, 1629

2. Sağlıklı, sağlığı yerinde, hastalık bilmez.

t. 1049, 1057

[9]

těrtle-: Korkup silkinmek, korkup tirt etmek.

t.- y 1170

[1]

těş: Diş.

t.+ terěne 22

[1]

těşle-:

(ķolaġın) t.- gen 858, 1114

t.- p 1989

t.- rge 1731

[4]

těşlet-:

(ķolaġın) t.- ěp 803

(ķolaġın) t.- ken 856

[2]

těvel: Sayı bakımından tam, tamı tamına.

t. 1520

[1]

těvellěk: Tamlık, bütünlük.

t.+ ěnde 461

[1]

těvellen-: Tamamlanmak.

t.- dě 1948

[1]

tĕy-: 1. Değmek, temas etmek;
ilişmek.

t.- ěrzey 1958

t.- genge 1563

t.- mey 1749, 2083

2. Nasip olmak, pay düşmek.

t.- ěr 1053

t.- megen 633

3. Etki bırakmak.

t.- ěp kıuyıvı 110

4. Faydası dokunmak.

t.- ěr 523

[8]

tĕyĕn: Daima, her zaman, sürekli.

t. 734, 1600

[2]

tĕye-: Yükleme, taşımak amacıyla
yerleştirmek.

t.- p 1309

[1]

tĕyĕş: “-(X)rgA tĕyĕş” analitik
kuruluşu ile gereklilik ifadesi verir.

bulırğa t. 805

höyöndörörge t. 293

osorğa t. 1103

yözörge t. 1111

tüzörge t. 1048

[5]

tĕyĕşlĕ: Gerekli, lüzumlu.

t. 900

[1]

tĕyĕğz-: Değdirmek, çarpmak.

t.- me 109

[1]

tĕz-: Dizmek, sıralamak, bir sıraya
yerleştirmek.

t.- e başlanı 30

t.- ěp 1914, 1934

[3]

tĕzĕl-: Dizilmek, sıralanmak.

t.- dĕler 1665

t.- ěğĕz 1664

[2]

tĕzlen-: Diz çökmek, diz üstünde
yalvarmak.

t.- e 387

t.- ğp 551

[2]

tfü: Duygu ünlemi, püf.

t. 918

[1]

tıķ- Tıkmak.

t.- ıp kıuyzı 1621

[1]

tılsımlı: Tılsımlı, sihirli.

t. 687, 1205, 1238, 1304,
1422

[5]

tımıķ: Sakin, rüzgârsız, asude.

t. 637, 779, 965, 1078

[4]

tın-: Susmak, konuşmaksızın durmak,
sessiz kalmak; sakinleşmek, dinmek.

t.- a 1399, 1402

t.- a torġan 1403

t.- ġan 682

t.- ıp 68, 668, 672

t.- ıp kıaldı 986

t.- ıp torzo 89

t.- ıp ultırzı 171

t.- ıp yatķan 1282

t.- ır inē 1181

[12]

tın-: Durmak, dinlenmek.

t.- ırġa 476

t.- ġas 1037

tın al-: Nefes almak.

t.- may 104

[3]

tıngı: Sükûnet, huzur, rahatlık,
dinginlik.

t. 281, 951

[2]

tıngıhız: Huzursuz, rahat olmayan,
sakin olmayan.

t. 475, 742

[2]

tınhız: Soluksuz, nefes almayan.

t. 1238

[1]

tıms: Sessiz, sakin, rahat.

t. 410, 657, 736, 1337, 1391,
1813, 1832, 2028, 2092, 2137

[10]

tınıshızlan-: Rahatsız hâle gelmek,
sakinlikten uzak olmak, huzursuz
olmak.

t.- ıp torop 2065

[1]

tınısırağ: Daha sessiz, daha rahat.

t. 1647

[1]

tınıslan-: Rahatlamak, sakinleşmek, yatışmak, sessizleşmek.

t.- asağ 1325

t.- dı 1401

[2]

tınıslandır-: Sakinleştirmek.

t.- ırğa 458, 471

t.- zı 1787

[3]

tınıslıq: Esenlik, ferahlık, huzur, rahatlık.

t.+ ı 2070

t.+ ın 660, 1723

[3]

tınılıq: Sakinlik, huzur, rahatlık, sessizlik.

t. 643, 659, 681, 684, 1241, 1815

t.+ ma 649

t.+ қа 648, 652, 1298

t.+ tı 660

[11]

tınıla-: Dinlemek, kulak vermek.

t.- p 634

t.- p ultıra 415

t.- p ultıram 55

t.- rğa 243

[4]

tıp-tın: Sepsessiz.

t. 187, 655, 1457, 1722

[4]

tırış-: Gayret etmek, çabalamak, uğraşmak.

t.- a 449, 458, 859, 2144

t.- am 201

t.- ham 202

t.- hañ 1528

t.- ıgız 1532

t.- ıp 408, 1231, 1323, 1407, 1550, 1854, 1941, 2080

t.- ıp torğan 1562

t.- ıvıñ 2144

t.- қан 292, 320

t.- қандан 1535

t.- tı 472, 1050, 1205, 1830

[25]

tırış: Çalışkan, gayretli.

t. 450, 1839, 2128

[3]

tırışlıq: Çalışkanlık, gayretlilik.

t. 2024

[1]

tırna-: Tırmalamak.

t.- p 1853

[1]

tırnağ: Tırnak.

t.+ inan 860

[1]

tış: 1. Evin dışı, açık alan.

t. 1721

t.+ ta 1336, 1775, 1778, 1780

t.+ қа 1720

2. Dış.

t. 1208, 1212, 1543, 1673,
1689

t.+ ı 135

t.+ қа 899,1778-2

[15]

tıv-: 1. Doğmak, dünyaya gelmek.

t.- ğaynıñ 819

t.- ğan 1097, 1309, 1673

t.- ıv 1221

t.- ıvın 1275

2. Ortaya çıkmak, sonucu olmak.

t.- ğan 428

t.- a 565

3. Görünmek, başlamak.

t.- zı 396

4. Ufuktan görünmek, çıkmak.

t.- asağ 192

[10]

tıvzır-: Meydana getirmek,
oluşturmak.

t.- ğan 116, 229, 495

t.- ıvsı 365

[4]

tıy-: 1. Önlemek, engel olmak.

t.- ıp tora alırmın 946

2. Bir hareketi durdurmak.

t.- ırğa 1231

3. Tutmak.

t.- zı 1585

4. Yasaklamak.

t.- am 1655

[4]

tıynağ: Alçak gönüllü, mütevazı.

t. 82, 530, 896, 904, 2022

[5]

tıynağlık: Alçak gönüllülük,
ediplilik, kendini bilme.

t. 684

t.+ ı 528

[2]

tıynaqlılıq: Alçak gönüllülük.

t. 659

[1]

ti-: Demek, söylemek.

t.- gen 294, 296, 298, 301,
319, 356, 361, 511, 516, 542, 548,
551, 564, 654, 669, 864, 865, 901,
1096, 1195, 1376, 1619

t.- gender 432

t.- genë 622

t.- gendë 942

t.- gendëñ 777, 1301

t.- gendër 1016

t.- gende 1032

t.- geynë 1791

t.- geynëm 234

t.- menëmë 1342

t.- mey 1967

t.- në 71, 225, 314, 984, 1166,
1342, 1517, 1530, 1564, 1609, 1632,
1638, 1676, 1685, 1702, 1704, 1743,
1829, 1854, 1861, 1863, 1891, 1937,
1993, 1996, 2018, 2049, 2053, 2120

t.- nëm 222, 1426

t.- nëñ 388

t.- p 08, 11, 43, 82, 85, 91, 95,
155, 219, 242, 438, 512, 522, 525-2,
534, 544, 655, 659, 788, 791, 800,
807, 856, 876, 877, 891, 984, 1044,
1063, 1070, 1106, 1109, 1111, 1115,
1156, 1162, 1186, 1209, 1229, 1373,
1474, 1585, 1644, 1779, 1785, 1840,
2027, 2054, 2092, 2109, 2131

t.- p qaldılar 17

t.- p quya 1383

t.- p quyzı 63, 102, 176, 955,
2117, 2134

t.- p yëbergen 525

t.- y 10, 25, 59, 61, 86, 125,
152, 168, 258, 382, 390, 394, 413,
427, 430, 435, 595, 611, 620-2, 621,
784, 808, 1102, 1125, 1141, 1184,
1196, 1197, 1303, 1379, 1392

t.- yërhëñ 867

t.- yëvzen 1133

t.- yhëgëz 750

t.- yhëgëzmë 2120

t.- yhem 1897

t.- yheñ 78, 342, 1793, 1928

t.- yhëñmë 46

t.- ym 60, 80, 1929

tigen: Denilen, adlandırılan; isimli.

t. 46, 226, 274, 464, 512, 514,
604, 906, 907, 1019, 1089,
1107, 1204, 1205, 2015

tigendey: Dercesine, derken.

t. 410, 453, 802, 1055, 1153,
2043, 2103

[196]

tigëz: 1. Düz, girintisi, çıkıntısı
olmayan; düzgün.

t. 21, 1528, 1947

2. Eşit, denk.

t. 633, 1070, 1668, 1700, 1906

[8]

tigëzhëzërek: Daha girintili çıkıntılı.

t. 2060

[1]

tigëzle-: Denkleme, eşitleme.

t.- p 1940

[1]

tik: Fakat, ancak; sadece, yalnızca,
tek.

t. 23, 109, 171, 250, 265, 298,
341, 350, 431, 483, 510, 550, 562,
585, 602, 647, 653, 692, 719, 846,
931, 1068, 1072, 1082, 1111, 1176,
1210, 1277, 1287, 1410, 1570, 1748,
1815, 1849, 1905, 1934, 1937, 2017,
2144

[39]

tiklëm:...kadar, ...derecede.

t. 321, 325, 337, 414, 430,
456, 557, 1513, 1516, 1531, 1638,
1678, 1697, 1949, 1996

[15]

tikşër-: 1. İncelemek, araştırmak.

t.- ëp 2034

t.- ërge 1516

2. Gözden geçirmek.

t.- zë 1918

[3]

tikşërenëvsë: Araştırmacı.

t.+ në 1523

[1]

tilmër-: Bir şeylerin yokluğundan
dolayı sızlanmak, şikâyetlenmek.

t.- ëp 339

[1]

timek: Demek, demek ki.

t. 400, 803, 888-2, 1319,
1995, 2045, 2122

[8]

timër: Demir.

t. 12

[1]

tin: Küçük para, az para.

t. 1095-2

[2]

tiñ: Akran, yaşıt.

t. 1135

[1]

tiñdeş: Akran, yaşıt, çağdaş.

t.+ terë 1481

[1]

tiñdeşhöz: Eşsiz, benzersiz, tek, yegâne.

t. 534

[1]

tiñhöz: Eşsiz, tek, benzersiz, yegâne.

t. 533, 534, 579, 1092, 1445

[5]

tip: Diye, diyerek.

t. 04, 35, 46, 108, 109, 117, 123, 125, 146, 147, 148, 158-2, 163, 178, 181, 206, 233, 244, 254, 269, 291, 314, 317, 323, 327, 335, 340, 350, 359, 371, 374, 376, 379-2, 380, 389, 391, 396, 400, 401, 404, 406, 407, 408, 411, 418, 431, 433, 459, 460, 471, 474, 481, 488, 503, 509, 511-2, 523, 526, 531, 533, 553, 555, 559, 578, 583, 598, 617, 618, 621, 625, 648, 684, 687, 706, 767, 789, 797, 802, 881, 883, 960, 994, 1029, 1043, 1053, 1062, 1065, 1069, 1075,

1092, 1095, 1116-2, 1118, 1121, 1135, 1139, 1164, 1172, 1175, 1182, 1185, 1226, 1258, 1287, 1316, 1321, 1333, 1361, 1368, 1375, 1401, 1420, 1457, 1480, 1489, 1498, 1511, 1524, 1542, 1677, 1692, 1693, 1769, 1780, 1787, 1795, 1801, 1806, 1808, 1812, 1821, 1859, 1870, 1876, 1889, 1898, 1910, 1919, 1932, 1933, 1939, 1944, 1959, 1966, 1968, 1979, 1998, 2008, 2017, 2025, 2026, 2030, 2036, 2050, 2056, 2057, 2065, 2088, 2102, 2130, 2133, 2137, 2143

[167]

tip-: Tepinmek.

t.- e başlay1779

[1]

tirbel-: Hafif hafif sallanmak, salınmak, çalkalanmak.

t.- e 844, 1440, 1470-2, 1754-2

t.- eler 1466

t.- ğp torğan 1599

t.- gen 194

[9]

tirbelt-: Sağa sola sallandırmak, sağa sola salındırmak.

t.- e 1305

[1]

tirbet-: Sallatmak, çalkalatmak.

t.- e 192

t.- ěr 1299

[2]

tire: Çevre, etraf; yan.

t.+ hěnde 1310, 1982

t.+ hěndegě 1983

t.+ ně 284

[4]

tirě: Deri.

t. 93

[1]

tirek: Ağaç; kavak ağacı.

t. 1452, 1459, 1461, 1467,
1469, 1486, 1491, 1540, 1542, 1558,
1568, 1572, 1584, 1585, 1588, 1607,
1655, 1680, 1682

t.+ tě 1466, 1591

t.+ teň 1599

t.+ těň 1465, 1469, 1594, 1753

t.+ ter 187, 1453, 1455, 1457

[30]

tire-yak: Çevre, etraf, civar, ortam.

t. 1721

t.+ қа 493, 2089

t.+ ta 186, 1843

t.+ tı 990, 1362, 1985, 2085

[9]

tirěš: Kuzey.

t. 1744

[1]

tirme: Yuvarlak biçimde keçe çadır.

t.+ ler 634

[1]

tište: *Far.* Deste.

t.+ ně 22

[1]

tištelegen: Onlarca, destelerce.

t. 463

[1]

tiyěš-: Konuşmak.

t.- teler 1838

[1]

tiz: Tez, acele, çabuk; kısa sürede.

t. 260, 265, 385, 536, 1736,
1836, 2100

t.+ zen 947, 2004, 2088

[10]

tizěrek: Daha çabuk, daha kısa
sürede, daha hızlı.

t. 266, 517, 1029, 1371, 1459,
1773, 2078, 2089, 2091

[9]

toķ: anta, torba.

t. 1545, 1559, 1572

[3]

toķan- : Alevlenmek, yanmak.

t.- ıp kite 1119

[1]

toķom: Soy, nesil.

t. 742, 1744

t.+ dan 2131

t.+ doç 35

t.+ o 50

t.+ onan 1426

[6]

tolom: Örgülü uzun sa, saç örgüsü.

t.+ darın 655, 1284

t.+ darına 842

t.+ darınan 677

[4]

tolpar: Küheylan.

t. 831

[1]

toman: Sis.

t. 135, 191, 1722, 1726

[4]

tomboyoķ: Beyaz nilüfer.

t. 309

t.+ to 112

[2]

tomoroķ: *Rus.* Rüzgârsız ve sıcak havalı.

t. 779, 1007

[2]

tonsoķ-: Yok olmak.

t.- op 668, 672

[2]

tor-: 1. Durmak, ayakta durmak, kalmak.

t.- ğan 1734

t.- ğas 1749

t.- manı 1273

t.- op 29, 1223

t.- op aldı 2052

t.- op alır 2005

t.- op alırğa 1203

t.- or 459, 1795

t.- ov 1162

t.- ovsılarzıñ 1388

2. Bulunmak, var olmak.

t.- a iken 515, 571

t.- a inē 70

3. Oluşmak, meydana gelmek.

t.- ğan 1280	ķabarıp t.- a 208
t.- op ķaldı 1971	ķarap t.- a 972, 1819
4. Uyanmak.	ķavşırıp t.- a 436
t. 1568	ķına t.- a 2129
t.- ğan 1790	kürēnēp t.- a 14, 1543
t.- ğansı 1488	ni t.- a 06
t.- ğas 1572	sıñlap t.- a 1847
t.- op 718, 991, 1499	yangırıp t.- a 151
t.- ov 1689	yavın alıp t.- a 126
t.- zo 1719	yēlbērżep t.- a 1966
5. Yaşamak, hayat sürmek.	yılmayıp t.- a 82
t.- ğan bulğan 631	yımıldap t.- a 133
6. Vakit geçirmek.	ķarşı t.- a ala 1145
t.- may 1039	ķarşı t.- a alhın 975, 1035
7. Ayağa kalkmak.	tıyıp t.- a alırmın 946
t.- op 73	ķarap t.- a birżē 38
t.- zo 1153, 1266	kōlōp t.- a iken 609
8. Yardımcı eylem.	yebēşēp t.- a iken 1021
ala birēp t.- a 156	başıp t.- a inē 1510
alıp t.- a 110	halıp t.- a inē 2061
aptırabıraķ t.- a 1117	irēp t.- a inē 1990
aşılınıp t.- a 782	ķarap t.- a inē 1706
batırıp t.- a 1178	ūrtep t.- a inē 1821
birērge t.- a 10	yımıldap t.- a inē 58
ezēr t.- a 866	eytēp t.- ahı 209
höylep t.- a 1052	kürēnēp t.- alar 923

oqşap t.- alar 508	kötöp t.- gan 996
tëklep t.- alar 187	küre t.- gan 763
ant ite t.- gan 1343	kürënëp t.- gan 902
ayıra bële t.- gan 540	sayqap t.- gan 499
balqıp t.- gan 1295	sıǵarmay t.- gan 1629
başıp t.- gan 657	sıǵıp t.- gan 1011
baş vatıp t.- gan 1868	tasıldatıp t.- gan 334
başlay t.- gan 528, 2045	taşy t.- gan 108, 262
berëlëp t.- gan 142	tëlgëley t.- gan 840
borsop t.- gan 285	tına t.- gan 1403
bula t.- gan 861, 1674	tırışıp t.- gan 1562
bulıp t.- gan 709	tirbelëp t.- gan 1599
ëse t.- gan 271	totonmay t.- gan 532
hala t.- gan 909	tözör buldıra t.- gan 10
hikërëp t.- gan 670	tulqınlanıp t.- gan 1284
höylep t.- gan 1409	uñayhızlana t.- gan 2112
qaltırap t.- gan 1365	uza t.- gan 583
qamsılapqına t.- gan 481	yanıp t.- gan 1508
qarap t.- gan 1524	yarata t.- gan 1621
qatıp t.- gan 1975	yaza t.- gan 619
këyënëp t.- gan 1687	yëbere t.- gan 330
qısqırttıra t.- gan 35	yebëşëp t.- gan 1323
kile t.- gan 1879	yılıta t.- gan 1072
kirëp t.- gan 75	yomarlap t.- gan 1571
qoyolop t.- gan 2098	yöröp t.- gan 254
kölöp t.- gan 1886	yöröte t.- gan 93

bəlmeyərek t.- ğandan 1514
 qarap t.- ğandan 1506
 osray t.-ğandarziñ 917
 yöröy t.- ğas 2041
 yügərəp yöröy t.- ğas 971
 bula t.- ğaynı 859
 qarap t.- mağan 67
 alıp t.- maha 2099
 kürənəp t.- may 776
 bula t.- op 1426
 bulmay t.- op 902
 hikərəp t.- op 1686
 tınışızlanıp t.- op 2065
 qarşı t.- op bulmaş 1140
 balqıp t.- or 896
 kürənəp t.- or 2006
 höylenəp t.- orğa 1863
 qabatlap t.- ovı 161
 qarşı t.- ovı 1115
 oqşap t.- ovı 892
 alıp kitəp t.- ovın 453
 havıp t.- ovın 775
 küzzəñ yavın alıp t.- ovına 591
 tabıp t.- ovına 1930
 hikərəp t.- zo 966, 1347, 1645,

qarap t.- zo 69
 tınıp t.- zo 89
 totop t.- zo 1941
 uylap t.- zo 1636, 1911
 üte t.- zo 1243
 aşkınp t.- zolar 765
 kile almay t.- zolar 1240
 yahamay t.- zom 511

[159]

torba: Rus. Boru.

t. 1500

[1]

torğanı: Bütün her şeyi, bütünü.

t. 11

[1]

tormoş: Hayat, yaşam.

t. 236, 1148, 1221, 1438

t.+ o 538, 768

t.+ ta 631, 908

tormoşka aşır-: Hayata geçirmek.

t.- ırğa 355

t.- ıv 386

[10]

tos: 1. İri, cüssesine göre ağırlığı büyük.

t. 2100

2. Küçük ama değerli.

t. 1243

[2]

toş: Akran, yaşıt, çağdaş.

t.+ on 1135

[1]

tot-: Tutmak, kavramak.

t.- a 2133

t.- alar inë 1844

t.- kıan 560, 1105

t.- kıoho kile 1110

t.- maķ 618

t.- op 134, 946, 1003, 1388,

1390, 1887

t.- op aldı 1736

t.- op torzo 1941

t.- orĝa 1561

t.- ovzan 704

[16]

totaş-: Bağlanmak, birleşmek.

t.- kıan 131, 1308

[2]

totķa: Kulb, kabza, sap.

t. 487

t.+ hı 133

[2]

toton-: 1. Bir işe girişmek, bir işe başlamak.

t.- ĝan 529, 676

t.- may torĝan 532

t.- do 993, 1759

t.- alar 1456

t.- dolar 1613, 1728, 1731,

1940

2. Tutunmak.

t.- a 1153, 1265

t.- do 1046

t.- op ala 409

t.- orĝa 1635

[15]

totondor-: Bir işe başlatmak.

t.- ov 497

[1]

totoş: Bütün, hep.

t. 12, 15, 724, 969, 1285,
1305, 2043, 2140

[8]

totoşlay: Büsbütün, tamamıyla, tamı tamına.

t. 445

[1]

tottor-: Tutturmak.

t.- a 156

t.- zo 1611

[2]

toy-: Duymak, sezmek, hissetmek.

t.- a 527

t.- am 947, 1300

t.- maġaŋġa 1748

t.- may 770, 845

t.- op 115, 954

t.- ov 814

[9]

toyak: Toynak.

t.+ tarın 727

[1]

toyġo: Duygu, his.

t. 1241

t.+ ho 1385, 1390

t.+ hon 857

t.+ larzan 452

[5]

toyol-: Sezilmek, hissedilmek.

t.- do 218, 1691, 1957

[3]

tozak: Tuzak.

t.+ tan 2078

[1]

tozlo: Tuzlu.

t. 678, 781, 834, 1323

[4]

töbe-: Göz dikmek, bakışları yöneltmek.

t.- gen 709

t.- gender 1313

t.- ně 44

[3]

töbel-: Bakışları yönelmek, göz dikilmek.

t.- gen 846

t.- geyněler 174

t.- megen 721

[3]

tökenmeş: bk. bötmeş-tökenmeş

t. 687, 1441

[2]

tön: Gece.

t. 366, 1161, 1250, 1308, 1336, 1699

t.+ de 1041, 1418

t.+ degë 1265

t.+ der 1700

t.+ dö 329, 1418

t.+ ge 699

t.+ ön 409

[14]

töngö: Gece vaktindeki, geceki.

t. 649

[1]

töngölök: Gece vakti.

t.+ ke 995

[1]

tönyaq: Kuzey, kuzey taraf.

t. 1699

[1]

töñkey-: Uykuya dalmak.

t.- ğp ultırahıñ 366

[1]

töp: 1. Dip, yer.

t.+ e 1584

t.+ kerek 2059

t.+ kerek ine 2063

t.+ te 1590

t.+ ö 1542

t.+ ön 1461

t.+ öndegě 1607, 1982

t.+ öne 125, 166, 1467, 1469

t.+ önen 100, 1757

2. Suyun dibi.

t.+ ke 728

t.+ öne 1251

t.+ önen 1255

3. Kap, kacak, çukur vs. için dip.

t.+ önde 487

t.+ ö 2075

4. Kök (bitkiler için).

t. 2139

5. İç.

t.+ önen 472, 1694, 1793

6. İlk.

t. 278, 2018

[25]

töphe: Yerde kalan ağaç dalı, ağaç parçası.

t. 724

[1]

töphöz: Dipsiz, derin.

t. 1435

[1]

töpköl: Bir şeylerin önünden bakıldığında en içteki uzak yer; dip.

t.+ de 195

t.+ önde 1725

t.+ önen 722, 741, 1224

[5]

töptö: Tamamıyla, bütünüyle.

t. 380, 942

[2]

töp-töz: Dümdüz.

t. 1960

[1]

tör-: Dürmek, sarmak.

t.- e 166

t.- öp 65

t.- öp haldı 1902

t.- örge 1371, 1391

[5]

tör: Tür, cins.

t.+ ön 448

[1]

törgök: Bohça.

t. 57, 106

t.+ ke 104

t.+ tẽ 105

t.+ ten 57, 64

[6]

törköm: Grup, sınıf.

t. 71

t.+ ö 1579

[2]

törlö: 1. Türlü, çeşitli.

t. 135, 394, 441, 442, 492,
535, 596, 653, 887, 1602, 1659, 1730

2. Her türlü, türlü, türlü.

t. 258, 2126

[14]

törlöse: Çeşitli şekillerde, çeşitli,
türlü şekillerde.

t.+ se 700, 1046, 1747

[3]

töröl-: Dürülmek, sarılmak.

t.- gen 100

[1]

törön-: Sarınmak.

t.- gen 1397

[1]

tört-: Dürtmek, tutuşturmak.

t.- e 83

t.- öp 72, 512

[3]

töş: 1. Renk.

t. 586, 1705

t.+ terzẽ 593

t.+ ke 543, 780

t.+ öne 31, 968, 1051

t.+ ter 448

töş-baş: Üst baş, kılık kıyafet.

t.+ ö 891

töş hal-: Güzelliğini
kaybetmek, beti benzi solmak.

t.- ıvzı 593

2. Yüz, sima.

t. 91, 1610

3. Hâl, vaziyet.

t.+ önde 653

[14]

töşhöz: Renksiz.

t. 1190, 1365

[2]

töşhözlen-: Renksizleşmek.

t.- e 1377

[1]

töşhözörek: Daha renksiz, şekilsiz.

t. 92

[1]

töşlö: Gibi, benzer.

t. 300

[1]

töş-: 1. Düşmek, inmek.

t. 1595

t.- e 259, 2044, 2088

t.- e almay 914

t.- e yazıp ultırğan 1753

t.- em 1598

t.- emě 930

t.- ken 303, 916, 1051, 1313,
2043

t.- mehe 1474

t.- meşten 1921

t.- öp 179, 969, 1251, 1420,
1467, 1798, 1816, 2049, 2050, 2051

t.- öp kite yazı 397

t.- ör 738, 811, 1920

t.- örge 1217

t.+ örzey 2061

t.- övöne 08

t.- tö 816, 919, 956, 1154,
1601, 1869

2. Girişmek, başlamak.

t.- e 424, 896

3. Peyda olmak, hasıl olmak.

t.- ken 58

t.- tö 878

4. Fotoğraf çekilmek.

t.- ken 71

5. Yardımcı eylem.

başıp t.- ken 84

bögölöp t.- ken 466

ķaytıp t.- ken 1802

(işəne) kiləp t.- ken 1091

(işke) t.- kende 1781

(işəne) kiləp t.- tö 1791

(leğnet) t.- körö 616

[49]

töş I: Düş, rüya.

t. 770, 771

t.- öñe 426, 442

t.+ önde 1419

[5]

töş II: Gün ortası, öğle vakti.

t. 1243

t.+ ten 1773

[2]

töşön-: 1. Düşünmek.

t.- hön 181

t.- e 1124

2. Anlamak, idrak etmek.

t.- örge 37, 1205, 1561

t.- öp alğas 355

[6]

töşönse: Düşünce, fikir.

t.+ ler 183

[1]

töşör-: 1. Düşürmek, indirmek.

t.- zöler 967

2. Çizmek, resim çizmek.

t.- öp 2040

t.- genhəğəz 2118

t.- öp alğan 2127

(işəne) töşör-:

t.- ges 574

(hüret) töşör-:

t. öv 2014

[6]

töşöröl-: 1. Çizilmek, resim çizilmek.

t.- gen 41, 43, 448

2. Düşürülmek.

t.- gen 137

[4]

tötönlök: Çeşitli öcek ve sineklerden korunmak için yakılan tütsü.

t. 179

t.+ ke 199, 245

[3]

töyek: Mesken, barınak.

t.+ ě 188, 743, 1461

[3]

töygösle-: Defalarca tokmaklamak.

t.- p 1410

[1]

töz-: Kurmak.

t.- öp yëberem 10	t. 290, 349
t.- ör buldıra torğan 10	2. Refah içinde.
[2]	t. 444
tözen-: Süslenmek, takıp takıştırmak.	[3]
t.- gen 1168	tuķı-: Kumaş dokumak, işlemek.
[1]	t.- p 645
tsëntnër: <i>Rus.</i> Elli kiloluk tartı.	[1]
t. 1631, 1637	tuķılda-: Tok tok etmek.
[2]	t.- nı 1726
tsss: Yansıma ses.	[1]
t. 1585	tuķma-: Cezalandırmak amacıyla vurmak, sopalamak.
[1]	t.- nıların 1367
tubırsıķ: Kozalak.	t.- p 48
t.+ tay 766	[2]
[1]	tuķta-: Durmak, bitmek, dinmek, hareketi kesmek, sona ermek.
tuğan: Dost, ahbap.	t. 143, 944, 1149, 1344, 1779, 1870
t. 09	t.- manılar 1946
[1]	t.- may 1303
tuğay: Vadi.	t.- nı 966
t.+ za 136	t.- p 239, 1747, 1861
t.+ zı 136	t.- p ultiırzı 913
[2]	t.- y 1079
tuğız: Dokuz.	t.- y başlay 1099
t.+ za 1558	
[1]	
tuķ: 1. Tok.	

[15]

tuğtal-: 1. Duraklamak, konaklamak.

t.- ıp 1096

t.- may 848

2. Durmak, dinmek.

t.- ğas 216

3. Çalışmayı bırakmak.

t.- mağan 304

[4]

tuğtat-: Durdurmak, sona erdirmek, hareketi kestirmek.

t.- a 948

t.- ıp 1162, 2123

t.- ırmin 327

t.- tılar 1525

[5]

tul-: Dolmak.

t.- dı 1830, 1833, 1976

t.- ğan 494

t.- ıp 333

t.- ıp yöröy 864

[6]

tula-: Sağa sola sallanmak, sağa sola sıçramak.

t.- vza 674

[1]

tuğandır-: Sağa sola döndürmek, rastgele döndürmek, rastgele sallandırmak.

t.- ıp 159

[1]

tulu-: 1. Dolu.

t. 480

2. Tam.

t. 240

[2]

tuluş-: 1. Çeşitli duygularla dolu olmak.

t.- a 1390

t.- ıp 185

2. Dolgun hâle gelmek.

t.- tı 1987

[3]

tulğın-: Dalga.

t. 1019, 1032, 1033

t.+ dar 677, 953, 992, 1012, 1026, 1309, 1311, 1321, 1322, 1361, 1374, 1396, 1397, 1399

t.+ darga 724, 1020, 1025, 1311

t.+ darı 842

t.+ ğa 1031

t.+ ı 2105

[24]

tulqın-: Dalga dalga olup sallanmak.

t.- a 727

t.- ır 1415

[2]

tulqınlan-: Dalgalanmak.

t.- ıp torğan 1284

t.- ıv 74. 1543

[3]

tultır-: Doldurmak.

t.- a 290

t.- ıv 1879

[2]

tultırıl-: Doldurulmak.

t.- ğan 256, 1410

[2]

tumal-: Meydana gelmek, meydana çıkmak, var olmak.

t.- ğan 112

[1]

tumırtqa: Ağačkakan.

t. 1726

[1]

tupaş: Zevksiz, kaba olan, kaba.t. 262, 279, 288, 290, 324,
330, 349

[7]

tupaşlıq: Kabalık.

t.+ қа 291

t.+ ті 1525

[2]

tupha: Kapı sürgüsünün oturduğu demir.

t.+ larınan 1920

[1]

tupraq: Toprak.

t.+ ı 877

t.+ ma 1142

t.+ ті 2035, 2122

[4]

tup-tura: Dosdoğru, dümdüz.

t. 948, 1524, 1696, 1819

[4]

tura: 1. Gerçek, hakiki.

t. 635

2. Doğrudan, doğruca, direkt.

t. 153

[2]

turala-: Düzleştirmek, düz hâle getirmek.

t.- p 1940

t.- p қуыған 1935

[2]

turam: Parça, bölüm.

t.+ da 395

[1]

turayt-: Düzleştirmek.

t.- ıp 1506

[1]

turğay: Tarla serçesi, toygur.

t. 1409

[1]

turhiq: Tulum, kırba.

t. 94

[1]

turhiqlap: Tulum tulum, tulumlarca.

t. 633

[1]

tuştak: Kâse, tas, iri fincan.

t.+ tarın 1901

[1]

tutıq-: Paslanmak, pas tutmak.

t.- a 58

t.- qan 27, 29

[3]

tuy-: 1. Doymak.

t.- amı 374

t.- gan 642

2. Bıkmak, bezmek.

t.- maş 209

[3]

tuy: Dügün, toy, bayram.

t. 1161, 1169

[2]

tuz-: Karışmak, dağınık olmak.

t.- gan 1348

[1]

tuzbaş yılan: Başının kenarlarında iki sarımsı benek bulunan zehirsiz bir yılan.

t. 132, 134, 140

[3]

tübe: 1. Başın üst kısmı, tepe.

t. 990, 1244, 1799, 1817

t.+ ge 1707

2. Dağın tepesi, zirvesi, en üst noktası.

t.+ hēnen 2043

3. Bina, ev çatısı.

t.+ lē 12

[7]

tübeles: Tümsek yer, tepelik yer.

t. 1437

[1]

tüben: 1. Aşağı, alt, alttaki.

t. 1814, 2044, 2052, 2096

t.+ den 1527

t.+ denëřek 1531

t.+ ge 1600

2. Kötü, alçak.

t. 901, 1412

[9]

tübenlëk: Alçaklık; namussuzluk.

t.+ ke 400

t.+ të 1219

[2]

tübensëlëk: Alçak gönüllü davranma;
alçakgönüllülük.

t. 414, 549

[2]

tübensëlëklë: Alçak gönüllü,
hürmetkâr.

t. 332

[1]

tügël: Değil.

t. 54, 111, 114, 115, 122, 125,
137, 160, 182, 187, 258, 277, 298,
319, 331, 381, 467, 482, 569, 570,
601, 609, 713, 721, 723, 750, 858,
863, 872, 926, 935, 973, 1085, 1126,
1133, 1134, 1151, 1189, 1198, 1211,

1217, 1225, 1235, 1257, 1259, 1328,
1343, 1344, 1389, 1413, 1528, 1726,
1785, 1787, 1914, 1937, 1945, 1985,
2001, 2034, 2054, 2131, 2134, 2140

t.+ më 144, 293, 771, 945,
1071

[69]

tügël-: Dağıttırmak, saçtırmak.

t.- e 1216

[1]

tük-: 1. Kan, ter, ya da gözyaşı
dökmek.

t.- ëp ultıra 321

t.- të 823

2. Dağıtmak, saçmak.

t.- mey 1424

[3]

tüñgek: Yuvarlak, tekerlek şeklinde
olan, dairesel.

t. 1708, 1767

[2]

tüñgek: Tümsek, kabartı.

t.+ le 1627

[1]

tüñgeklërek: Daha tümsekli, daha
çukurlu.

t. 1527

[1]

tür: Evin baş köşesi, misafir odası.

t.+ ge 332

[1]

tüş: Göğüs, bağır, döş.

t. 1053

[1]

tüşe-: Döşemek, sermek, yaymak.

t.- p ultırğan 179

[1]

tüşek: Yatak, döşek.

t.+ ěne 1272

t.+ te 810

[2]

tüşel-: Döşenmek, serilmek.

t.- dě 1255

[1]

tüz-: Sabretmek, katlanmak.

t.- e almay 1383

t.- ěrge kerek 1047

t.- ěrge tĕyĕş 1048

uçaſtka: *Rus.* Toprak alanının belirli bir amaç için kullanılan farklı kısmı, bölüm.

u.+ hında 1496

t.- ěrhĕñ 480

t.- genge 1053

t.- menĕ 175, 1989

t.- zĕ 1048, 1884

[9]

tüzĕm: Sabır, tahammül, dayanma, katlanma.

t. 1831

t.+ dĕ 105

t.+ ě 1054

[3]

tüzĕmhĕzlĕk: Sabırsızlık.

t. 720, 722

[2]

tüzĕmhĕzlen-: Sabırsızlanmak.

t.- ěp 104, 967

[2]

tüzĕhĕz: Sabırsız.

t. 1047

t.+ ge 475

[2]

U

u.+ la 1518, 1519, 1627

[4]

uftan-: Of demek, oflamak.

u.- a 657

[1]

uğa: “o” zamirinin yönelme durumu şekli.

u. 22, 222, 267, 269, 305, 307, 316, 348, 400, 411, 444, 455, 476, 524, 545, 577, 649, 688, 710, 739, 751, 766, 767, 794, 819, 853, 854, 892, 896, 903, 904, 972, 997, 1014, 1044, 1086, 1315, 1326, 1331, 1340, 1364, 1385, 1499, 1512, 1690, 1693, 1696, 1704, 1716, 1725, 1729, 1751, 1768, 1773, 1775, 1783, 1785, 1833, 1836, 1865, 1879, 1955

[62]

uğata: Daha fazla, daha çok.

u. 438

[1]

uğ: Duygu edatı, “ah”.

u. 1992

[1]

uğ I: İşaret zamirleri ve “gibi, kadar” edatları ile kullanılarak anlamı güçlendiren edat.

u. 148, 379, 422, 444, 663, 803, 897, 902, 991, 1008, 1028, 1488, 1566, 1709, 1735

[15]

uğ II: Ok.

u. 1681, 1814

u.+ tar 1760

[3]

uğa: Sırma; altın gümüş sırma.

u. 688

u.+ lar 1328

[2]

uğalı: Sırmalı, sırma ile süslenmiş.

u. 650, 675, 695

[3]

uğı-: Okumak; ilim almak.

u.- ğan 237, 1469

u.- ğanı 1716

u.- ğanın 1803

u.- ğanlıktan 1774

u.- hın 1810

u.- nı 1783

u.- p 237

u.- p yëberzë 1556

u.- rga 1372

u.- v 2024

u.- vın 1804

u.- vzan 2024

u.- y 1358, 1566, 1571, 1784, 1806, 1953

u.- yım 146

[20]

uğımışlı: Okuması olan, okur yazar, eğitimi.

u. 235, 540

[2]

uğıtıvsı: Öğretmen, okutucu.

u. 1493, 1785, 1993, 1998

u.+ bız 1648, 2031

u.+ lar 1956

[7]

uğıvsı: Öğrenci, talebe.

u. 1953

u.+ lar 2002, 2127

u.+ larzıñ 1542, 1956, 2115

[6]

uğıvsılığ: Öğrencilik.

u. 1812

[1]

ul I: “o” zamiri.

u. 07, 10, 18, 38, 47, 48, 56, 61, 62, 69, 71, 86, 92, 99, 105, 152, 153, 175, 181, 200, 216, 217, 227, 228, 235, 236, 250, 255, 272, 274, 282, 296, 301, 310, 311, 317, 352, 371, 376, 377, 397, 400, 404, 432, 446, 469, 475, 477, 490, 522, 531, 542, 551, 553, 562, 564, 612, 620, 630, 634, 652, 697, 698, 699, 711, 727, 732, 740, 743, 746-2, 748, 749,

753, 760, 769, 770, 772, 778, 779, 809, 810, 819, 822, 823, 841, 846, 850, 854, 884, 885, 888, 902, 907, 936, 939-3, 941, 947-2, 948, 959, 972, 974, 975, 1191, 1000, 1007, 1022, 1025, 1038, 1048-2, 1055, 1057-2, 1059, 1076, 1089, 1092, 1098, 1111, 1144, 1145, 1146, 1156, 1164, 1173, 1178, 1179, 1180, 1182, 1196, 1198, 1211, 1216, 1217, 1220, 1223, 1224, 1234, 1267, 1271, 1273, 1276, 1283, 1298, 1300, 1314, 1327, 1332, 1336, 1337, 1338-2, 1342, 1347, 1355, 1364-2, 1371, 1373, 1390, 1402, 1414, 1418, 1470, 1476, 1479, 1481, 1488, 1498, 1499, 1516, 1525, 1549, 1564, 1580, 1593, 1594, 1599, 1603, 1618, 1636, 1645, 1657, 1676, 1692, 1705, 1719, 1744, 1749, 1765, 1770, 1773, 1782, 1783, 1785, 1786, 1787, 1788, 1809, 1814, 1819, 1822, 1830, 1833, 1836, 1840, 1845, 1846, 1852, 1854, 1859, 1863, 1869, 1870, 1886, 1887, 1890, 1920, 1925, 1944, 1947, 1959, 1968, 1971, 1974, 1981, 1999, 2001, 2011, 2024, 2026-2, 2033, 2053, 2054, 2055, 2063, 2070, 2080, 2087, 2092, 2096, 2120-2, 2131, 2134, 2137, 2142, 2144

[254]

ul II: Erkek çocuk, oğul.

u.+ ı 800, 866, 999, 1274

u.+ ım 784, 1801, 1812, 1829,
1848, 1861, 1897

u.+ ın 1039

u.+ ına 1858

u.+ ınıñ 812

[14]

ular: Onlar.

u. 141, 278, 416, 455, 535,
607, 620, 632, 637, 659, 759, 796,
797, 923, 995, 1008, 1142, 1296,
1316, 1325, 1348, 1359, 1455, 1485,
1671, 1675, 1729, 1732, 1893, 1943,
1969, 2033, 2034, 2041, 2046, 2051,
2073, 2075, 2119, 2142

u.+ ğa 258, 1350, 1457, 1769,
1770, 1912, 2046, 2118, 2119, 2124

u.+ zan 493

u.+ zı 280, 331, 392, 441, 448,
470, 480, 511, 586, 866, 1070, 1297,
1325, 1480, 1673, 1682, 2008, 2083,
2093, 2128

u.+ zıñ 137, 141, 229, 417,
798-2, 799, 996, 1104, 1454, 1904,
2141

[83]

ulay: Öyle, o şekilde, o biçimde.

u. 78, 289, 297, 319, 381,
391, 601, 862, 872, 973, 1269, 2034

[12]

ultır-: 1. Oturmak, yerleşmek,
konmak.

u. 336

u.- a 599, 841, 1104

u.- ğan 12, 965, 1473, 1475

u.- ha 1174

u.- ıp 345, 703, 1214, 1754

u.- ıp ıaldı 1242

u.- maha 1179

u.- zı 1815, 1973, 2057

2. Yardımcı eylem.

köyö u.- a 601

öndeşmey u.- a 1123

tınlap u.- a 415

tügöp u.- a 322

üşöp u.- a 1452

yeşenöp u.- a 1594

balqıp u.- a iken 597

töñkeyöp u.- ahiñ 366

qarap u.- am 113

tělhěz u.- am 175

tiñlap u.- am 56

uylanıp u.- am 200

balqıp u.- ğan 421

börköp u.- ğan 1707

halındırıp u.- ğan 707

mənəp u.- ğan 719, 1349,
1469

nazlanıp u.- ğan 137, 491

töşe yazıp u.- ğan 1753

tüşep u.- ğan 179

yımıldeşip u.- ğan 333

yoqomhorap u.- ğan 1169

əşlep u.- hın 410

başqan u.- ıp 1202

kötöp u.- ır 947

sıgıp u.- ır 1827

yılmayıp u.- ır 736

ezərlerge u.- ırğa kerek inə
1773

ezərlerge u.- ıv 1777

sərleşep u.- ıv 455

yaltırap u.- ıvzarın 1769

barıp u.- zı 1607

bevələp u.- zı 978, 1003

kiləp u.- zı 1798

təklep u.- zı 626, 952

tınıp u.- zı 171

tuqtap u.- zı 913

uylanıp u.- zı 240

ultıra al-: Oturabilmek.

u.- a almağanı 483

ultıra bir-: Oturuvermek, boş
bir şekilde duruvermek.

u.- a birgen 593, 1030

[63]

ultırış: Oturuş şekli.

u.+ ı 726

[1]

ultırt-: 1. Oturtmak, yerleştirmek, dik
koymak.

u.- alar 256

u.- ıp 586

u.- tılar 2128

2. Dikmek.

u.- qan 2139

u.- ıp 1912

3. Yardımcı eylem.

bərkətəp u.- qandar 580

küterəp u.- qandar 134

[7]

umartalıq: Kovanların bulunduğu
yer.

u.+ ı 122

u.+ qa 120

u.+ ta 123

u.+ tan 187

[4]

umırzaya: Hüsnüyusuf çiçeği, gugu çiçeği.

u. 830, 1040

[2]

un: On (10).

u. 797, 800, 870, 1198

[4]

unbër: On bir (11).

u. 1833

[1]

unbër-unikë: On bir-on iki (11-12).

u. 1509

[1]

unaltı: On altı (16).

u. 762, 766, 772, 868, 869,
872

[6]

unhigëz: On sekiz (18).

u. 853, 854

u. + ze 766

[3]

unan: Oradan, o yerden.

u. 07, 40, 69, 82, 90, 100,
155, 166, 240, 488, 675, 735, 880,
1032, 1188, 1221, 1511, 1517, 1608,
1647, 1678, 1695, 1785, 1800, 1901,

1903, 1912, 1917, 1919, 1935, 1936,
2023, 2054, 2107

[34]

unda: “o” zamirinin bulunma durumu şekli.

u. 603, 608, 774, 900, 990,
1167, 1179, 1410, 1470, 1657, 1763,
1836, 2039, 2049, 2057, 2069

[16]

unday: Öyle, o şekilde, o gibi.

u. 110, 307, 342, 360, 361,
910, 1024-2, 2090

u.+ zar 910-2

u.+ zarı 1104

u.+ zarzı 923

[13]

unhız: Onsuz, o kişisiz, o şeysiz.

u. 1118, 1121, 2016

[3]

uni: “o” zamirinin yapma durumu şekli.

u. 124, 148, 157, 197, 200,
228, 254, 274, 322, 450, 477, 485,
489, 521, 529, 531, 575, 617, 715,
728, 734, 764, 801, 813, 845, 878,
897, 946, 1019, 1043, 1073, 1112,
1181, 1205, 1257, 1268, 1328, 1333,
1340, 1356, 1369, 1436, 1469, 1479,
1480, 1487, 1493, 1516, 1525, 1535,

1554, 1601, 1602, 1736, 1747, 1798,
1804, 1827, 1839, 1885, 1932, 1941,
1967, 1979, 2028, 2103, 2135

u.+ hı 270

[68]

unıķı: Onunki.

u. 1334

[1]

unıñ: “o” zamirinin ilgi durumu şekli.

u. 04, 11, 14, 29, 32, 48, 56,
62, 76, 78, 88, 103, 113, 120, 132,
138, 157, 159, 171, 206, 211, 215,
221, 235, 251, 273, 283, 313, 324,
348, 399, 401, 449, 461, 466, 468,
472, 511, 518, 519, 538, 566, 604,
613, 644, 657-2, 660, 663, 685, 692,
697, 699, 702, 713, 717, 719, 723,
726, 741, 746, 747, 753, 754, 757,
793, 812, 825, 838-2, 841, 843, 846-
2, 847, 848, 849, 851, 866, 867, 874,
886, 896, 898, 914, 920, 942, 960,
985, 989, 998, 1000, 1004, 1021,
1022, 1026, 1050, 1054, 1110, 1155,
1158, 1177, 1195, 1198, 1212, 1214,
1215, 1218-2, 1220, 1228, 1235,
1258, 1267, 1273, 1276, 1304, 1316,
1338, 1343, 1348, 1365, 1382, 1386,
1397, 1476, 1566, 1682, 1689, 1714,
1720, 1746, 1774, 1777, 1789, 1802,
1842, 1846, 1863, 1868, 1872, 1885,

1939, 1982, 2001, 2005, 2018, 2051,
2073, 2101, 2109, 2112, 2131

[153]

unıñsa: 1. Onun gibi.

u. 202,

2. Ona göre, onun fikrinde.

u. 1967

[2]

unıñsalap: Onun gibi.

u. 85

[1]

uñ-: Yetişmek, erişmek, kavuşmak,
başarı kazanmak.

u.- maş 307

[1]

uñ: İş ve yaşamdaki iyi sonuç; sağ
salım.

(yulıgız) u. bulhın 807

[1]

uñal-: İyileşmek, sağlıklı hâle
gelmek, onalmak.

u.- mağan 773

u.- maş 1004

[2]

uñayhızlan-: 1. Elverişsiz, uygunsuz
hâle gelmek.

u.- a torğan 2112

u.- ıp 2111	ura-: Sarmak, dolamak.
2. Çekinmek, utanmak.	u.- p 125
u.- ıp 404, 436	[1]
[4]	ural-: Dürülmek, sarılmak.
uñaylı: Elverişli, müsanip, uygun.	u.- dı 1982
u. 262	[1]
[1]	uralt-: Dürmek, sarmak.
uñdırışlı: Ekim için verimli, elverişli.	u.- a 132
u. 2035	[1]
[1]	uram: 1. Sokak, cadde, yol.
uñış: Başarı, kazanç.	u.+ dı 15
u. 283	u.+ ğa 1949
[1]	2. Evin dışı, dışarı.
uñlı-hullı: Sağlı sollu, bir sağa bir sola.	u. 1904, 1911
u. 1090	[4]
[1]	urat-: Çevreletmek, kuşattırmak, sardırmak.
upkın: Girdap.	u.- ıp 1466, 1591
u.+ ı 817	u.- ıp aldılar 1601
[1]	u.- ıp alınğan 1905
upkınhez: Uçurumsuz, girdapsız.	[4]
u. 813	urğı-: bk. urğıl-.
[1]	u.- p 673
upkınlı: Girdaplı, felaketli.	[1]
u. 741, 1204	urğıl-: Fıskırmak, püskürmek.
[2]	u.- a 1373

u.- ğan 642

u.- ip 899, 1311

[4]

urın: 1. Yer, mevki.

u. 581, 1462, 1902, 1947,
2046, 2090-2

u.+ da 1133, 1222, 1726

u.+ dan 1936, 2122

u.+ darı 2060

u.+ ğa 1854

u.+ ımdan 73

u.+ ına 719

u.+ man 1153, 1266

u.+ ında 121, 239, 514, 940,
1679, 1699, 1736, 1764, 1986

2. Durum, konum.

u. 367

urınına: Kim veya şey yerine.

u. 512, 604, 862, 1382,
1866, 2075

[34]

urınlaş-: 1. Yerleşmek.

u.- ılan 1236

2. Meydana gelmek.

u.- tı 1815

[2]

urla-: Kaçırılmak.

u.- p 873

u.- p kitêvge 874

[2]

urman: Orman.

u. 194, 196, 239, 1720, 1725,
1750

u.+ da 121

u.+ dar 284, 632

u.+ darga 1955

u.+ dı 193

[11]

urmanlı: Ormanlı.

u. 186

[1]

urta: 1. Orta.

u.+ hına 66

u.+ larına 1349

2. Vasat, sıradan.

u. 1386

[3]

urtala-: Ortak şekilde bölmek,
ortadan kesmek.

u.- y 1993

[1]

urtasa: Orta kararda, orta düzeyde.

u. 1631

[1]

us: Avuç, aya, el içi, avuç içi.

u. 1608

u.+ ın 1500

u.+ ma 1571

u.+ tarı 1381

u.+ tarın 433

u.+ tarına 1613

u.+ tarında 1614

[7]

usağ: Kavak ağacı.

u. 1868

[1]

ut: 1. Ateş.

u. 240, 988

2. Işık.

u. 62

3. Güçlü duygu.

u.+ ı 1432

[4]

utın: Yakacak odun.

u.+ dar 199

u.+ day 642

[2]

utınlık: Kapı önünde odun konulan ve yarılan yer., odunluk.

u.+ tan 1894

[1]

utız: Otuz (30).

u. 238, 1541

utlı: 1. Yangınlı, ateşli.

u. 641

2. Güçlü duygu.

u. 1385

[2]

uthrak: Çok daha coşkulu.

u. 1390

[1]

uy: 1. Düşünce, fikir, niyet.

u. 395, 475, 740, 757

u.+ ımdan 203

u.+ ı 845

u.+ ın 472, 1142, 1182

u.+ iman 1772

u.+ ınıñ 913

u.+ za 1188

u.+ zan 732

u.+ zar 184, 741, 783, 1797,

1868

u.+ zarın 828

u.+ zarınıñ 1428

2. Duygu edatı, oy!

u. 1356

[21]

uy-: Kazmak, deşmek, oymak.

u.- san 245, 466

[2]

uyan-: 1. Uyanmak, uyanık hâle gelmek.

u. 667

u.- a 1727

u.- dı 1686, 1759

u.- ıp 664, 670, 1552, 1563,
1852, 1974

u.- ıp bötkeynë 1860

u.- ıp böttöler 1750

u.- ıp kitken 240, 1170

u.- ıp kittë 1420

u.- ıp sıqtılar 1728

u.- ışın 1717

2. Meydana gelmek, oluşmak.

u.- a inë 731

u.- dı 887

u.- mahın 1195

[20]

uyat-: 1. Uyandırmak.

u.- a 1214

u.- ıp 192

u.- ırğa 292

u.- maş 1719

2. Meydana getirmek.

u.- ılan 904

u.- tı 892

[6]

uyavıraç: Daha uyanık, daha uykusuz.

u. 1858

[1]

uyaz: Yükselteler arasındaki geniş çukur yer, oyuk.

u. 2043

[1]

uyılmalıraç: Daha oyuk oyuk.

u. 2060

[1]

uyın: Oyun.

u. 1809

u.+ da 1478

u.+ ın 1764

[3]

uyın-kölkö: Eğlence, eğlenme.

u. 1461

[1]

uyınlı-ısınlı: Yarı alaylı, yarı dalgalı, yarı alay yarı gerçek.

u. 788, 802

[2]

uyınsak: Oynamayı, gülmeyi çok seven.

u. 1080

[1]

uyla-: Düşünmek, akıldan geçirmek; hayal kurmak; akılda olmak.

u.- ğan 559, 1197

u.- ğansa 1137

u.- hañ 904, 960

u.- mağanda 595

u.- mağas 885

u.- manı 1635

u.- may 445

u.- nı 1498, 1769, 1785, 1870, 1910, 1919, 1944, 2057

u.- nım 221

u.- p 280, 840, 852, 923, 1073, 1107, 1812

u.- p aldı 2065

u.- p kilgen 355

u.- p sıgam 200

u.- p torzo 1636, 1911

u.- rğa 184, 740, 1404

u.- v 395, 942

u.- vsan 1190

u.- y 400, 797, 908, 1115, 1210, 1949, 1966

u.- yhiñ 233, 623

u.- ymı 743

[47]

uylan-: Düşünölmek, düşünceye salınmak.

u.- a 1182

u.- dı 2088

u.- hin 180

u.- ip 1530

u.- ip ultıram 199

u.- ip ultırzı 240

u.- ırğa 182

u.- maşlık 182

[8]

uyna-: 1. Oynamak.

u.- p 1057, 1655, 1775, 2129

u.- p ineyem 1780

u.- p yëberzë 1761

u.- p yörögen 1485

u.- rga 1322, 1809

u.- y 843, 1709-2, 1762, 1799

u.- y bĕlĕvĕ 1477

u.- y yĕberemĕ 152

u.- yım 1793

2. Bir spor dalı için oynamak.

u.- rĕga 2020, 2021

[19]

uynap-kĕl-: Oynayıp glmek.

u.- ĕp 1060, 1067

[2]

uynat-: Oynatmak.

u.- ıp 749

u.- ĕan 678-2, 1057

[4]

uызırma: Gerçek olmayan Şey, uydurma.

u.+ lar 568

[1]

uz-: Geçmek, yol almak, geride bırakmak, olup bitmek.

u.- a 852

u.- a torĕan 583

gĕz: kz.

.+ ĕnĕñ 1744

[1]

k: Gibi, Şekilde; tam da.

u.- ĕan 20, 138, 332, 682, 855, 1003, 1423, 1904

u.- ĕanmı 981

u.- ıp 832

u.- ıp kitken 463

u.- ırmı 851

u.- ıv 31, 58

u.- manı 766

u.- zı 1280

[18]

uzaman: Halk nezdinde byk Őhret kazanmış byk yaştaki erkek kişi; nam salmıŐ.

u.+ darınan 692

[1]

uzĕar-: Geçirmek, yol aldrmak, yaşam geçirmek, ömür sürmek.

u.- a almaĕan 634

u.- am 204

u.- ĕan 562, 574, 699

u.- zı 2027

[6]

. 78, 262, 332, 336, 358, 439, 694, 697, 871, 876, 968, 1315, 1947, 1996

[14]

ükĕn- : Pişman olmak, kaygı, endişe duymak.

ü.- ěv 1409

[1]

ükĕr- :Bağıra bağıra ağlamak.

ü.- e 677, 1027-2, 1439

ü.- gen 695

[5]

ükhĕ- : Hıçkırma hıçkırma ağlamak, hüngür hüngür ağlamak.

ü.- y 346

[1]

ül-: 1. Ölmek, can vermek.

ü.- dě 503, 918

ü.- e 911

ü.- ěp kitechĕň 417

ü.- ěp kitken 881

ü.- ěp kitkes 799

ü.- ěrge 1218

ü.- ěv 1221

ü.- ěvěn 1042

ü.- ěvěne 875

ü.- ěvzen 343

ü.- gendĕ 854

ü.- genge 1747

ü.- ges 613

ü.- mey 1277

2. Çok sevmek, canını vermeye hazır olmak.

ü.- ěp 857

[16]

ülen : Ot, bitki.

ü. 198

ü.+ děň 1735

ü.+ der 1745

ü.+ derĕne 15

[4]

ülĕm : Ölüm.

ü. 1020, 1318

ü.+ den 1835

ü.+ ge 1204, 860

[5]

ülĕmhĕzlĕk: Ölümsüzlük, sonsuzluk.

ü.+ ke 1228

[1]

ülse-: Karşılaştırıp değerlendirmek.

ü.- něm 1082

[1]

ülsev: Tartı.

ü.+ ge 1675

[1]

ültër- :Öldürmek, yok etmek; can almak.

ü.- genhëgëzzër 1356

ü.- megëz 1369

[2]

üñeslë :Boyunlu.

ü. 255

[1]

üp-: Öpmek.

ü.- e 1294, 192

p.- ëp alğan 556

[3]

üpke: Öfke

ü. 1069

[1]

üpkeleş: Aradaki öfke, iki kişi arasındaki öfke; asabiyet.

ü.+ ten 297

[1]

ür-: Örmek, birleştirmek, bağlamak.

ü.- zë 1058

[1]

ür:Yukarı.

ü.+ ge 1975, 2073, 2103

ü.+ ze 2084

ü.+ zenërek 1528

[5]

ürël-: 1.Yukarı çıkmak, yükseltmek.

ü.- ëp 487

ü.- ëp sıqқан 140

ü.- gen 641

2. Birleşmek, bağlanmak.

ü.- ëp 641

[4]

ürmele-: Tırmanmak, tırmana tırmana çıkmak.

ü.- në 1155, 1271, 1975

[3]

ürsë-: Üremek, yetişmek, büyümek.

ü.- gen 198

[1]

ürte-: 1. Utanmak, utandırmak, alay etmek.

ü.- p 1795

ü.- p tora inë 1821

ü.- vzen 2028

2. Yakmak, yanmak.

ü.- gen 1798

[4]

üsëkle-: Alay etmek, tahrik etmek, fişteklemek.

ü.- p qaldı 1881

[1]

üş-: Büyümek, yetişmek, gelişmek;
uzamak; olgunlaşmak.

ü.- e 1958, 1960

ü.+ ehñ 1054

ü.- ěp kittě 2140

ü.- ěp ultra 1452

ü.- he 1999

ü.- ken 283, 487, 1058, 1219,
1962, 1966, 1967

ü.- kender 1454

ü.- kenmñ 219

ü.- kes 1086, 1472

ü.- tě 762, 855-2, 881, 1055,
1057, 1987

[24]

üşñtě: Filiz, tomurcuk.

ü.+ lerě 2126, 2140

[2]

üştěr-: Yetiřtirmek, büyütmek,
bakmak, beslemek.

ü.- ěrge 1049, 2142

ü.- ěvsě 2143

ü.- ěvzerě 1957

ü.- gen 839

ü.- heñ 2121

ü.- zěler 760

[7]

üt-: 1. Geçmek, gitmek, yol almak.

ü.- e 440, 771-2, 1134, 1237,
1259, 1386, 1528

ü.- e bire 1077

ü.- e torzo 1243

ü.- ěp ingen 1963

ü.- ěp kitken 773

ü.- ěr 947

ü.- ěrge 2047

ü.- ěvñen 1240

ü.- ěvge 2139

ü.- ken 475, 594, 1001

ü.- kes 423

ü.- meş 769

ü.- mey 420, 2104, 2126

ü.- tě 988, 992, 1227, 1757

ü.- tēm 1698

(küz aldına) ü.- ken 1714

2. İyice kesmek.

ü.- e 1386

[31]

üte: 1. Aşırı, çok, son derece.

ü. 161, 198, 251, 734, 759,
785, 893, 923, 956, 1007, 1080, 1154,
1207-2, 1365, 2022, 2048, 2065

2. -dan, içinden, arasından.

ü. 105, 494

[20]

üte-: Yerine getirmek, icra etmek, gerçekleştirmek.

ü.- ěp 794

ü.- gen 1674

ü.- y 1812

[3]

ütken: Geçmiş, mazi; şimdikinden önce.

ü.+ derzě 89

[1]

ütken-hütken: Bir öyle bir böyle geçip gidip duran.

ü. +de 1099

[1]

ütker-:

(küz aldınan) ü.- ěp 89

[1]

ütmeš: Keskin olmayan, kör, körelmiş.

ü. 1386

[1]

üz: Öz, kendi.

ü. 20, 50, 51, 137, 224, 263, 280, 282, 289, 298, 290, 363, 395,

399, 473, 461, 494, 538, 542, 545, 547, 554, 562, 614, 886, 920, 940 1013, 1019, 1030, 1042, 1110, 1136, 1194, 1204, 1225, 1220, 1481, 1496, 1625, 1673, 1692, 1749, 1820, 1917, 2038, 2134

ü.+ ě 06, 11, 44, 84, 86, 214,

230, 324, 332, 401, 410, 432, 533, 538, 559, 566, 582, 703, 876, 927, 942, 967, 1030, 1087-2, 1116, 1204, 1222, 1225, 1295, 1297, 1326, 1355, 1371, 1373-3, 1410, 1499, 1525, 1648, 1686, 1818, 1982

ü.+ ěbězzěň 49, 2031, 2117

ü.+ ěgěz 1648

ü.+ ěm 377, 647, 1096, 1166, 1305, 1392, 1939, 2091, 2095

ü.+ ěmděň 382

ü.+ ěme 393, 944

ü. +ěmse 298

ü.+ ěň 07, 191, 212, 285, 354, 388, 469, 527, 558, 560, 738, 943, 979, 1019, 1073-2, 1204, 1220, 1388, 1390, 1561, 1572, 1597, 1787, 1549, 1890, 1938

ü.+ ěnde 1234

ü.+ ěňdě 473, 756, 1316

ü.+ ěňděň 366, 758, 1189, 1368 ü.+ ěňe 103, 286, 391, 408,

537, 570, 743, 758, 794, 906, 1060,
2070, 2086

ü.+ ěnen 456, 908, 1481,
1547, 1692, 1886

ü.+ ěněň 34, 37, 188, 197,
206, 260, 272, 279, 305, 445, 454,
468, 489, 619, 620, 711, 718, 815,
858, 883, 888, 948, 1072, 1135, 1158,
1479, 1536, 1804, 2051, 2076, 2080

ü.+ ěňse 323, 438, 471, 503,
614

ü.+ zĕrĕ 278, 1958, 2127

ü.+ zĕrĕn 228, 508, 1104

ü.+ zĕrĕne 1461

ü.+ zĕrĕnen 1958

[207]

üz-ara: Karşılıklı, mütakabil, kendi
aralarında.

ü. 1453, 1480

[2]

üzek:

vaĕ: Ufak, küçük.

v. 1463, 1964

[2]

vaĕit: Ar. Vakit, zaman.

üzek özgös: Can acıtan.

ü. 829, 1430

[2]

üzger- : Bir hâlden başka bir hâle
geçmek, değışmek, başkalaşmak,
dönüşmek.

ü.- ěv 593

ü.- gen 585, 598

ü.- me 647

ü.- meş 769

ü.- zĕ 1985

[6]

üzgerĕş: Değişim, değışme,
başkalaşma gelişme, yenilik.

ü. 595, 603, 1336

[3]

üzgert-: Değiştirmek, başkalaştırmak.

ü.- ěvzĕ 586

[1]

v. 244-2, 282, 329, 423, 594,
670, 738-2, 773, 855, 988, 1279,
1714, 1781, 1852, 2134

v.+ ı 1181, 1403, 1774, 1864

v.+ ında 205, 284, 787, 1826,
1863

v.+ қа 1679

v.+ та 612, 872, 880, 920,
1013, 1084, 1091, 1194, 1587, 1856,
1859, 2133

v.+ тағыса 497

v.+ тарында 696

v.+ тарза 951

v.+ тı 1774, 1776

[44]

vaқıthız: Vakitsiz, zamansız.

v. 1549

[1]

vaқıtlı: Vakitli.

v. 2104, 2107

[2]

vaқıǵa: Ar. Vaka, olay.

v. 630

v.+ la 635

v.+ nan 1203

[3]

vaқlıq: Önemsizlik.

v.+ тı 1219

[1]

vallahi: Ar. “Allah’a and olsun ki,
Allah hakkı için” anlamında yemin
sözü.

v. 219, 380, 525

[3]

vat-: Yardımcı eylem.

(baş) v. -a 1797-2

(baş) v. -ıp 319

(baş) v.- ıp torǵan 1868

[4]

vatıl-: Kırılmak, parçalanmak,
bölünmek.

v.- ıla 259

v.- ılǵan 296,1014

v.- ilha 267

v.- ılıvsan 265

v.- ılıvzı 585

[6]

vayımhızlıq: Sıkıntısızlık, gamsızlık.

v. 1290

[1]

vazalaq: Rus. Vazo, vazoluk.

v. 1708

[1]

vet: Rus. Ya!

v. 126, 616

[2]

vıjdan: Ar. Vicdan.

v. 472, 474, 1409

[3]

vojatıy: *Rus.* Lider.

v. 1648, 1649, 2083, 2130

v.+ ı 2029

[5]

vpratar: *Rus.* Kaleci.

p. 2021

[1]

Y

yabay: Alışıldık, basit.

y. 108, 114, 119, 260, 518,
565, 907

[7]

yağımlı: Güzel, hoş.

y. 161

[1]

yağımlıraq: Daha güzel, daha hoş.

y. 1690

[1]

yaha-: Yapmak.

y.- ğan 117, 272, 313, 599

y.- ğas 423

y.- hañ 300

y.- may 522

y.- may torzom 511

y.- nılar 1835

y.- p 677, 928

y.- p kıya 438

y.- rbız 294

y.- rğa 2020

y.- v 321, 333

y.- vziñ 510

y.- y 441

y.- y iken 271

[19]

yahal-: Yapılmak.

y.- ğan 260

[1]

yahalma: Yapmacık, yapay, sahte.

y. 540, 907, 1263, 1708

[4]

yahavsı: Bir şeyler yapan kişi, bir şeyler oluşturan kimse.

y.+ hı 267

[1]

yaq: 1. Taraf, yön, yan.

y. 86

y.+ ına 69, 683, 1395, 1699,
1772

y.+ ında 795, 1698

y.+ қа 08, 16, 166, 193, 217,
412, 441, 1699, 1745, 1754-2

y.+ та 06, 255, 274, 1700

y.+ тан 722, 1602, 1659,
1904, 1911

y.+ тар 899

y.+ тı 1701

y.+ тıñ 47

2. Yanak.

y.+ ına 1171

[32]

yaqın: 1. Yakın, yakındaki, yandaki.

y. 745, 812, 1010, 1014,
1028, 1917

y.+ dağı 1084

2. Yakın, dost.

y. 215, 575

y.+ dar 798

y.+ darıñdıñ 1820

yaqın kür-: Kendine yakın
görmek, benimsemek, sevmek.

y.- e 801

[12]

yaqınlaş-: Birbirine yakınlaşmak,
birbirine yaklaşmak.

y.- tı 965, 969, 1254

[3]

yaqınlıq: Yakınlık.

y.+ ı 799

[1]

yaqla-: Yardımcı fiil olarak iş ya da
durumun yönünü, tarafını bildirecek
şekilde kullanılır; ...taraftan,
...yönden.

y.- p 1730

[1]

yaqşı: Güzel, iyi.

y. 51, 264, 326, 482, 517,
540, 584, 895, 897, 1199, 1661, 1716,
1783, 1810

y.+ hı 1071

y.+ nı 54

[16]

yaqşılap: 1. Güzelce.

y. 109, 124, 1718, 2116

2. Dikkatli biçimde.

y. 2116

[5]

yaqşılıq: Güzellik, iyilik.

y. 172, 183, 931

y.+ ına 414

y.+ ıñdı 430

y.+ tı 411, 413

yaqşılık eşle le diñgězge ırğıt
halıq bëlär halıq bëlmehe balıq
bëlär: İyilik yap denize at, halik bilir;
 halik bilmezse balık bilir.

y.+ tı 406

[8]

yaqtaş: Hemşehri, memleketli.

y.+ ı 51

[1]

yaqtı: Parlak, aydın, ışıltılı; ışık.

y. 185, 717, 1334

y.+ ğa 900

y.+ hında 168, 733

[6]

yaqtır-: Aydınlanmak.

y.- a bargan 1726

y.- ıp 912

y.- ıp kile 1721

y.- ıp kitken 370

[4]

yaqtırt-: Aydınlatmak.

y.- asaqmın 1701

[1]

yaq-yaq: Etraf, çevre.

y.+ qa 1962

[1]

yal: Huzur, ferahlık.

y. alğan 591

yal it-: Dinlenmek, istirahat etmek, tatil yapmak.

y.- e ině 1716

y.- hěn 1838

[3]

yalanğas: 1. Çıplak.

y. 638, 1436

2. Yapraksız.

y. 1973, 2005

[4]

yalanğaslan-: Güçsüzleşmek.

y.- ıp bötken 304

[1]

yalanğaslıq: Çıplaklık.

y.+ tan 393

[1]

yalbır: Uzun tüylü, uzun kıllı.

y. 57, 77, 723, 913, 979, 1276

[6]

yalbır-: Yalvarmak.

y.- a 1121

[1]

yalğan: Yalan, yanlış.

y. 540, 618, 1356, 1376

y.+ dñ 611

y.+ lı 54

[6]

yalın-: Yalvarmak, yakarmak.

y.- ğan 317, 555, 648

y.- ıp 386

[4]

yalınıs: Yalvarış, yakarış.

y. 1164

[1]

yalınıslı: Acınası hâldeki.

y. 338

[1]

yalıkav: Tembel, üşengeç, miskin.

y. 2026, 2054

[2]

yallan-: Birinin hizmetine girmek.

y.- ğan 1084

[1]

yallı: Yeleli.

y. 724

[1]

yalp:

yalp it-: Işıl ışıl etmek.

y.- ğp 259

[1]

yalt-yolt: Hızlı hızlı etrafa göz atmayı, göz gezdirmeyi bildiren söz.

y. 2089

[1]

yaltıra-: Parlamak, ışıl ışıl etmek.

y.- p 923, 1768

y.- p ultırırızarın 1769

y.- p yatқан 250

[4]

yaman: Kötü, fena, çirkin.

y. 1032, 2048

y.+ dı 53, 326

[4]

yamanlık: Kötülük, fenalık, çirkinlik.

y. 172, 183

y.+ tı 517

[3]

yamğır: Yağmur.

y. 138, 1459, 2035, 2043, 2066, 2072-2, 2077, 2086, 2088, 2098, 2105, 2122

y.+ ğa 2093

y.+ za 1729

[15]

yamğırılı: Yağmurlu.

y. 198

[1]

yan: Yan, çevre.

y.+ ima 120

y.+ imda 459, 1302

y.+ ina 91, 179, 331, 345, 489,
702, 1095, 1167, 1324, 1348, 1486,
1507, 1540, 1558, 1568, 1572, 1655,
1680, 1797, 1828, 1837, 1908, 1917,
1927, 2081

y.+ inan 581, 700, 1491

y.+ inda 249, 433, 545, 1110,
1510, 1815, 1908, 1953

y.+ ındağı 1078, 1868

[41]

yan-: Yanmak, tutuşmak.

y.- a 1338

y.- ğan 757, 1761

y.- ıp 441, 668, 672, 968

y.- ıp torğan 1508

y.- ırhıñ 1372

y.- maş 925

[10]

yantay-: Yana eğilmek.

y.- ıp 496

[1]

yanvar: Yabani hayvan.

y.+ zay 676

[1]

yañaqlı: Yanaklı.

y. 465

[1]

yañğıra-: Yankılanmak, çınlamak.

y.- hın 1667

y.- nı 1659

y.- p kite 195

y.- p tora 151

y.- v 155

y.- vğa 161

y.- vziñ 152

[7]

yañğırat-: Yankılatmak, çınlatmak.

y.- ıp 149, 749, 1500, 1536,
1750, 1761

[6]

yañğız: Yalnız, tek.

y. 480, 796, 1282, 1309,
1328, 1035, 1406, 1753

y.+ ı 1037

[9]

yañğızaq: Yalnız kişi.

y. 1031

[1]

yañı: Yeni.

y. 17, 112, 140, 236, 283-2,
296, 308, 433, 484-2, 1442, 1721,
1723, 1757, 1904, 1930, 2086

y.+ nın 232

[19]

yañılıq: Yenilik.

y.+ tar 2037

[1]

yañılış: Yanlış.

y. 1618, 2133

[2]

yañınan-yañı: Yeniden de yeni;
birinden biri yeni.

y. 446, 447, 568

[3]

yap-: Kapatmak, üstünü kaplamak,
üstünü örtmek.

y.- ıp 576, 1247

y.- қан 15, 645, 674, 1201

[6]

yapa-yañğız: Yapayalnız.

y. 564, 757, 839, 1242, 1897

[5]

yapraq: Yaprak.

y. 1722

y.+ tar 1467, 1965, 1977

y.+ tarı 1454, 1759, 1970,
2004

y.+ tarın 1682

y.+ tarınıñ 1724

[10]

yar: Su kıyısı, sahil, kenar.

y. 740, 809, 848, 967, 1202,
2057, 2066, 2071, 2082, 2098, 2100,
2104

y.+ ға 965, 969, 1010, 1013,
1080

y.+ ı 1452

y.+ ına 718, 808, 1442

y.+ ınan 2052

y.+ ında 699, 1242, 1267,
2090

y.+ zarga 1309

y.+ zarı 2059

y.+ zarın 743

y.+ zarına 631, 682

y.+ zarınan 679

y.+ zarzan 1440

[33]

yar-: 1. Yarmak, kesmek.

y.- ıp 1465, 1993

2. Çınlıtmak.

y.- ğıs 666

[3]

yara-: Yaramak, faydalı olmak.

y.- mavin 197

y.- may 1643

y.- p alıra 524

[3]

yara: Azap, ruhsal sıkıntı.

y.+ hı 773, 776

y.+ hın 1004

y.+ nan 774

[4]

yarala-: İncitmek, kalbini kırmak.

y.- ma 880

[1]

yarana: *Far.* Yaren, dost.

y.+ darı 561

y.+ darınan 575

[2]

yarar: Olur, tamam, evet, elbette.y. 438, 655-2, 1096, 1190,
1474, 1534, 1832, 1939-2 , 2067

[11]

yara-: Anlamak.

y.- tılar 1893

[1]

yaraıv: Antlamalı.

y. 1891

[1]

yaratır-: Barıtırmak.

y.- ıvsı 1480

[1]

yarat-: ok yakın hissetmek,
sevmek.

y. 1293

y.- a 793, 857-2, 862, 871,
1073, 1468

y.- a inē 870

y.- a toran 1621

y.- alar 1479

y.- alar inē 1839

y.- am 654, 668, 1112, 1118,
1121, 1713, 2053

y.- ha 858

y.- ıp 996

y.- ıv 856

y.- ıvsan 2142

y.- ıvsı 524, 2021

y.- ıvsıları 1000

y.- an 272, 694, 718, 1065,
1297, 2003, 2011, 2031

y.- anı 483

y.- may 1317

y.- may iken 1174

y.- tı 822, 823

y.- tılar 764

[40]

yaratıl-: Yaratılmak, var edilmek.

y.- ğandar 1296

[1]

yaratış-: Birbirini sevmek, karşılıklı sevmek.

y.- alar 856

y.- ıp 759-2

[3]

yaray: Olur, tamam, evet, elbette.

y. 775-2, 807, 958, 1114,
1194, 2107

y.+ mı 291, 1270

[9]

yarhı-: Coşmak, heyecanlanmak.

y. 669

y.- maş 1413

y.- p 63, 441, 668, 673, 1220,
1471, 1712

[9]

yarhıt-: Heyecanlandırmak.

y.- ıp 754

[1]

yarhıv: Coşku, heyecan.

y. 193, 731, 1382

y.+ ğa 950

y.+ zıñ 681

[5]

yarı: Kabuk, dış katman.

y. 2121

[1]

yarıl-: Yarılmak.

y.- dı 2084

[1]

yarım: Yarım.

y. 420, 1533-2, 1631

[4]

yarımşar: Yarım küre.

y. 1699

y.+ ı 1698

[2]

yarım-yorto: Yarım yamalak, eksik.

y. 1386

[1]

yarış-: Yarışmak, rekabet etmek.

y. 669

y.- ayık 2081

y.- ıp 1453

y.- ırğa 1326, 1464, 1969

y.- tı 1439

[7]

yarlıq: Fakir.

y.+ a 633

[1]

yartı: Yarım, yarı.

y. 1250, 1254, 1948

y.+ hı 1715

[4]

yarzam: Yardım.

y.+ ğa 1012, 1030, 1042

y.+ ı 1058

y.+ inan 552

yarzam it-: Yardım etmek.

y.- e alam 359

y.- e almayhın 394

y.- ěrge kerek 350

y.- ěrge 348, 388, 403

y.- kěhě 1884

y.- ken 1678, 1942

y.- mevě 920

[15]

yarzamlaş-: Yardımlaşmak.

y.- ıp 2100

[1]

yarzamsı: Yardımcı.y. 391, 550, 552, 1825, 1829,
1848, 1849

y.+ lar 547

y.+ m 1897

[9]

yarzamsılıq: Yardımcılık.

y.+ tı 1850

[1]

yaşı: Yassı.

y. 41

[1]

yat-: 1. Yatmak, yayılmak,
dinlenmek veya uyumak için
uzanmak.

y. 411, 648

y.- a 1493, 1553, 1648

y.- a birzě 1748

y.- alır 181

y.- ıp 1469

y.- ıp qala 810

y.- ıvzan 1273

y.- qan 496, 783, 1282

y.- tı 1040, 1836

2. Bulunmak, durmak, var olmak.

y. 1400, 1564, 1722, 1724

y.- a ině 1208, 1909, 2043

y.- alır 899
 y.- ıp ala 1627
 y.- ıp alğandar 1907
 y.- ıp alğannmı 985
 y.- ıp alkan 1948
 y.- ıp almağan 717
 y.- an 701, 1237, 2042
 y.- maqsıhıñnmı 1262
 y.- tı 1732

3. Yardımcı eylem.

ber p y.- a 780
 bulıp y.- alar 1910
 ayırıp y.- ha 797
 k t p y.- ıp 792
 t ş p y.- ıp 1467
 yeşep y.- ır in  368
 ağıp y.- an 1463
 ajğırıp y.- an 1020, 1396
 bazırayıp y.- an 1614
 ışışıp y.- an 696
 k yşep y.- an 705
 k ger p y.- an 640
 sığıp y.- kan 252
 yaltırıp y.- an 250
 yeşep y.- anda 1090
 halışıp y.- tı 1747

sığıp y.- tı 32, 41
 t ş p y.- tı 179, 1251
 [54]

yat: Yabancı, el, tanıdık olmayan.

y. 2062
 [1]

yav:

(k z) y.+ ın a.- ırlık 1705
 (k zz ñ) y.+ın a.- ıp tora 110,
 126
 (k zz ñ) y.+ ın a.- ıp torovına
 590
 (k zz ñ) y.+ ın a.- ıp 701
 [5]

yav-: Yağmak.

y.- a 2077
 y.- maş 2066
 [2]

yavap: Cevap, yanıt.

y. 952, 1547
 y.+ ımdı 44
 y.+ a 1632
 y.+ tar 285

yavap bir-: Karşılık olarak
 bildirmek veya söylemek.

y.- e 433

y.- ěr 883

y.- ěrge 153, 2001

y.- zě 1065, 1512,
1693, 1831

yavap kayıt-: bk. yavap bir-.

y.- ara 1106

y.- aram 85

y.- arırğa bělmey 1116

[15]

yavaphız: Cevabı verilmemiş.

y. 1491, 2027

[2]

yavaplaş-: Karşılık vermek.

y.- mağan 2028

[1]

yavız: 1. Kötü, berbat.

y. 899, 1791

2. Merhametsiz.

y.+ iñ 315

[3]

yavla-: Kazanmak.

y.- niñ 1261

[1]

yavrın: Omuz.

y. 586

y.+ darına 134, 256

y.+ ı 1555

y.+ ina 1622

y.+ inına 973

[6]

yavısı: Dünür.

y.+ lar 1064

[1]

yavzır-: Yağdırmak.

y.- ğan 535

y.- maşқа 875

[2]

yay: Yavaş, çok ağır.

y. 105, 1237

[2]

yayla: Yayla.

y.+ la 248

[1]

yazahız: Cezasız.

y. 1416

[1]

yaz-: 1. Yazmak.

y.- a torğan bulğan 619

y.- ğan 148, 1582, 1604

y.- ğandı 618

y.- ıp қуыған 488

y.- ıp қуығандар 578

y.- ırğa 2020

y.- zı 1552

2. Kaybetmek, yitirmek, yoksun kalmak.

y.- ıv 1312

y.- zıgızımı 1172

3. Yardımcı eylem.

töşöp kite y.- a 397

kürërge y.- hın 1063

töşe y.- ıp ultırğan 1753

[14]

yaz: Bahar, ilkbahar.

y. 829, 1697, 1702, 1704,
1710, 1713, 1790, 1973

y.+ zıñ 1795

[12]

yaza: Yanlış.

y. 259

[1]

yazğan: Kader.

y.+ ı 1141

[1]

yazğı: Bahardaki, bahar vaktindeki.

y. 136, 752, 1068, 1434,
1714, 1717

[6]

yazıl-: Yazılmak, yazı yazılmak.

y.- ğan 148, 513, 514, 606,
1551

y.- ğanın 1233

y.+ ıñdı 544

y.- ıp 1230

[8]

yazıv: Yazı.

y. 143, 144, 512, 604, 1575

y.+ zı 1604

[6]

yazıvsı: Yazar.

y. 2016

[1]

yazmış: Kader, yazgı, alın yazısı.

y. 751, 1148, 1296

y.+ қа 1378

[4]

ye: Ya, veya, yoksa.

y. 59, 91, 125, 163, 359, 363,
364, 411, 438, 500, 516, 530, 710,
728, 819, 864, 898, 928, 984, 1035,
1041, 1315, 1316, 1421, 1624, 2081,
2106

[27]

yebërñen-: Zulüm olarak görmek.

y.- ğp 1182

[1]

yebërle-: Zulmetmek, baskı yapmak.

y.- meğz 1369

y.- rge 1341

[2]

yeběš- : Tutunmak, yapışmak.

y.- e 1023

y.- ěp 1966, 2097

y.- ěp tora iken 1021

y.- ěp torġan 1323

y.- ken 1014

[6]

yeběštěr-: Yapıştırılmak.

y.- ěp 638

[1]

yeġni: Yani.

y. 205, 392

[2]

yehet: Süratle, çabucak, hızla.

y. 669, 1352, 1596

[3]

yehetěrek: Daha hızlı, daha çabuk.y. 458, 1029, 1317, 1460,
2078, 2091, 2095

[7]

yehetle-: Hızlanmak, çabuklaşmak.

y.- p 2093

[1]

yeki: Ya da, veya, yahut, veyahut.y. 52, 543, 1469, 1471, 1545,
1559

[6]

yelle-: 1. Üzölmek, efkârlanmak.

y.- heñ 357

y.- meně 824

y.- meněñmě 758

y.- meş 864

y.- meyěm 959, 961

y.- p 1830

y.- p kuya 401

y.- v 961, 1409

y.- y 354

2. Kıyamamak.

y.- y ině 871

[12]

yemhěz: Gösterişsiz, güzel olmayan.

y. 279, 290, 698

[3]

yemhězlěk: Çirkinlik.

y.+ ke 291

[1]

yemě: Olur mu, iyi mi.

y. 1795, 1796, 1855, 1891

[4]

yemyeşel: Yemyeşil.

y. 143, 1723

[2]

yen: *Far.* Can, gönül.

y. 667, 848, 888, 901, 972,
1340, 1375

y.+ der 528, 1394

y.+ ě 445, 871, 920, 1030

y.+ ěm 360, 554, 1164, 1263,
1292, 1304, 1354, 1356, 1367

y.+ ěn 272, 458, 823, 864

y.+ ěnen 756

y.+ ěň 1190

2. En yakın, dost.

y. 224, 796, 1209

[31]

yene: Yeniden, tekrardan.

y. 1936

[1]

yenep: *Ar.* Efendi, cenap.

y.+ terě 551, 554

[2]

yeneş: Yanında.

y. 270

[1]

yeneşele: Yanında, yanı başında.

y. 416

[1]

yenhěz: Hareketsiz.

y. 698, 1259

[2]

yenlě: Canlı, diri.

y. 11, 530

[2]

yenlěk: Hayvan.

y.+ těň 32

[1]

yenlělěk: Coşku.

y. 83

[1]

yenlen-: Canlanmak, hareketlenmek.

y.- ěp kittě 1542

[1]

yenlěrek: Daha canlı, daha coşkulu.

y. 1544

[1]

yen-ten: Bütün varlık.

y.+ ěň 410, 1385, 1840

y.+ ě 1390

[4]

yeş: 1. Genç.

y. 63, 75, 586, 682, 830, 837,
853-2, 891, 966, 1080, 1131, 1516

y.+ ě 605

y.+ těr 190

y.+ terge 786, 1123

y.+ terse 21, 23

2. Gözyaşı.

y. 834, 914, 935, 1109, 1433,
1830

y.+ ter 186, 978, 1170

y.+ terěn 980, 1231

y.+ terzegě 1509

3. Yaş.

y. 772, 797, 854, 868, 1151,
1833

y.+ ěnde 762, 869, 1055

y.+ ěne 62, 870

4. Yeni, taze.

y. 1724, 1965

[44]

yeşe-: Yaşamak, ömür geçirmek.

y. 427

y.- gen 270, 286, 616, 631,
637, 680, 870, 1088

y.- gende 93

y.- gensě 668, 672

y.- hěn 410, 511, 531

y.- megen 739, 1299

y.- ně 503, 918, 1049, 1277

y.- p 573

y.- p alır 377

y.- p yatır ině 367

y.- p yatanda 1090

y.- r 1955

y.- rge 559, 1048, 1049, 1101

y.- v 502, 632, 673, 818, 1152

y.- vě 325

y.- y 228, 444, 911, 1299

y.- y almayım 1118, 1121

y.- y bęle 1076

y.- y birgen 279, 281

y.- y birgender 586

y.- y birzě 1067

y.- y hěň 417

y.- y kite 18

[49]

yeşel: Yeşil.

y. 487, 605, 1454, 1965, 1987,
2010, 2119, 2120, 2122, 2124

[10]

yeşen: Şimşek.

y. 640, 694, 2085

[3]

yešĕn- : Gizlenmek, saklanmak.

y.- dĕler 1255

y.- ĕp ultra 1594

[2]

yešĕnlĕ: ŐimŐekli.

y. 138

[1]

yešĕr-: Yešermek, yešillenmek.

y.- ĕp 2140

[1]

yešĕr- : Gizlemek, saklamak.

y.- e 1198

y.- e ala 888

y.- e almay 434

y.- ĕp 613

y.- ĕrge 884

y.- geynĕ 880

[6]

yešĕrĕn: Gizli, saklı, gizli olan.

y. 305

[1]

yešĕrĕn-: Gizlenen, saklanan.

y.- gen 1277

[1]

yešĕv: Yašam, hayat.

y. 468, 743, 1221, 2008

y.+ ĕ 778

y.+ ĕn 197

y.+ zĕĕn 183, 668

[8]

yešĕlk : 1. Genĕlik.

y. 981-2, 1444

y.+ ĕm 832

y.+ ĕn 941

2. Yaštaki, yašındaki.

y. 800, 854, 1048, 1195, 1198

[10]

yešnik : *Rus.* Kutu, sandık.

y.+ ĕ 1909

[1]

yešteš: Yaštaš, aynı yaštaki, akran.

y. 703

y.+ ter 797

[2]

yetĕšle-: Uygunlaštırmak, elveriŐli hĕle getirmek.

y.- p 128, 1907

[2]

yey: Yaz ayı.

y. 198, 1710, 1987

y.+ zĕĕn 1796

[4]

yey-: Açmak, yaymak.

y.- ěp 970

y.- zě 1742

[2]

yeygě: Yaz günündeki, yaza mahsus.

y. 169, 203, 1826, 2038

[4]

yeygōr: Gökkuşağı.

y. 592

[1]

yeyle-: Yazı geçirmek.

y.- p 632

y.- p yöröp 631

[2]

yeylev : Yayla.

y. 121

y.+ ge 634

y.+ ze 93

[3]

yěbek: İpek.

y. 424, 1284, 1285, 1329

y.+ ke 424, 1397

[6]

yěber- : 1. Göndermek, yollamak.

y.- e almayım 1125

y.- e almayzar 1359

y.- e iken 1175

y.- e torġan 330

y.- ěp 1962

y.- ěrge 929

y.- ěrhěnmě 1112

y.- meksě 1524

y.- meş 812

y.- zěler 1837

2. Bırakmak.

y.- ěgěz 1369

3. Yardımcı eylem.

kıskırıp y.- e 1471

yırlap y.- e 1688

kıskırıp y.- em 148

tözöp y.- em 10

uynay y.- emě 152

bıvıp y.- gen 970

borop y.- gen 23

hızġırıp y.- gen 664

hörenlep y.- gen 666

kıskırıp y.- gen 1092

kölöp y.- gen 139, 671

tip y.- gen 526

tip y.- zě 1959

başlap y.- zě 1665

hayrap y.- zě 1751

kışkırap y.- zě 1501, 1597,
1630, 1636, 1725, 1921

kızıkhındırıp y.- zě 2050

kölöp y.- zě 1536

saķırıp y.- zě 1586

uķıp y.- zě 1556

uynap y.- zě 1761

[38]

yěgěrměnsě: Yirminci.

y. 1693

[1]

yěgět: Delikanlı, yiğit, kahraman,
cesur.

y. 208, 745, 750, 762, 763,
765, 837, 867, 871, 901, 968, 1080-2,
1081, 1131, 1186, 1619

y.+ ě 856

y.+ ke 1137

y.+ tě 858-2

y.+ ter 49, 64, 864, 865, 1069,
1075

y.+ terzen 1343

[28]

yěk-: At koşmak.

y.- ěp 1827

[1]

yěl: Rüzgâr, yel.

y. 192, 669, 747, 992, 1010,
1298, 1485, 2069

y.+ den 1009

y.+ der 843

[10]

yěl-: Büyük bir hızla hareket etmek,
çabuk hareket etmek.

y.- ěp 831, 992

y.- ěrge 676

[3]

yělběrze-: Dalgalanmak, sallanmak.

y.- p tora 1966

[1]

yělběrzet-: Dalgalandırmak,
sallandırmak.

y.- ěp 847, 1079, 1283, 1683

[4]

yělbezek: 1. Hafif, salınan.

y. 192

2. Balık pulu gibi ince ve parlak süs.

y. 843

[2]

yělen: Göğüs kısmı altın ya da gümüş
paralarla süslü, kemersiz bir kıyafet.

y. 1060

y.+ der 650, 688, 696

y.+ derzě 675

[5]

yěles: Soğuk rüzgârlı (hava durumu için).

y. 843, 1298, 2048

[3]

yělhěz: Rüzgârsız.

y. 1454

[1]

yělke: Ense, başın arkası.

y.+ lerěnde 263

[1]

yělken: Yelken.

y.+ derěmdě 1299

y.+ derěn 847, 1283

y.+ derzě 1310

y.+ derzen 1358

y.+ derzěň 1239

y.+ ěn 1079

[7]

yělkěn-: Can atmak, çok istemek.

y.- ěp kite 391

[1]

yělkenlě: Yelkenli.

y. 678, 744, 746, 953, 964,
1236, 1406

[7]

yělkět-: Can attırmak, heves ettirmek.

y.- ěp 664

[1]

yělpěldě-: Sallanmak, dalgalanmak.

y.- p 953, 1240

y.- y 1454

[3]

yěltěldet-: Ayak ya da vücudu hızlı hızlı sallamak.

y.- e 69

[1]

yěměldě-: Işıl ışıl etmek, parıldamak.

y.- rge 492

[1]

yěměr-: Bozmak, yıkmak, kırmak.

y.- ehě 232

y.- ěp 947, 1227, 1348

[4]

yěměrěl-: Yıkılmak, mahvolmak.

y.- ěp 816, 2061

y.- megenděr 1093

y.- mey 2121

[4]

yěměš: Meyve.

y. 1953, 1959, 1971

y.+ ě 116, 544
 y.+ ěn 362, 363, 402, 467,
 2002
 y.+ ěne 454
 [11]
yěměšhěz: Meyvesiz.
 y. 1054
 [1]
yěmle-: Görkemli, güzel, çok hoş.
 y.- p 708, 735
 [2]
yěněs: Ar. Cins, cinsiyet.
 y.+ ěnen 1834
 [1]
yěneyet: Ar. Cinayet.
 y. 1416
 y.+ ke 921
 [2]
yěntěkle-: İncelemek, dikkatle
 incelemek.
 y.- p 285, 539
 [2]
yěnenen-yěpten: Yeni.
 y. 491
 [1]
yěň: Gerçek.

y. 337
 [1]
yěň-: Yenmek, alt etmek.
 y.- e almaşhıñ 1075
 y.- ěr 1144
 [2]
yěňěl: 1. Hafif, zayıf.
 y. 21, 160, 273, 935, 1310
 2. Kolay, anlaşılır.
 y. 935, 1050, 2122
 [8]
yěňěl- : Yenilmek, mağlup olmak.
 y.- dě 1731
 y.- ěp 1937
 [2]
yěňěllěk: Hafiflik.
 y.+ ěn 157, 310
 [2]
yěpyěvēš: Sırsıklam.
 y. 2093
 [1]
yěr: Yer, toprak, yeryüzü.
 y. 302, 420, 638, 973, 1091,
 1154, 1217, 1271, 1429, 1456, 1503,
 1527-2, 1721, 1729, 2129
 y.+ ě 939, 996

y.+ ěmden 224
 y.+ ěn 2038, 2117
 y.+ ěnde 2049
 y.+ ěndegě 2030
 y.+ ěnen 1687
 y.+ ge 259, 914, 979, 1040,
 1250, 1256, 1381, 1601, 1963, 1966,
 2083
 y.+ ze 140, 717, 763, 985,
 1177, 1226, 1627
 y.+ zě 1902, 1982, 2124
 y.+ zen 216, 1628, 1974
 y.+ zěň 1302, 1520, 1656,
 1698, 1699
 y.+ zer 836, 1130
 y.+ zerěn 2034
 y.+ zerge 813
yěr hělkět-: Çok güçlü, çok
 sağlam yapmak.

y.- ěp 663, 671

[59]

yěren- : İğrenmek, tiksirmek.

y.- ěv 1390

[1]

yěš: Koku.

y. 494

y.+ terě 142

[2]

yět-: 1. Ulaşmak, varmak, yetmek.

y.- e 1070, 2025

y.- ěp 822

y.- ěp kilgen 925

y.- ken 853, 1213, 1312

y.- meně 1492

y.- mey 471, 819, 1288

y.- mevěn 502

2. Vakti gelmek.

y.- ěp 1973

y.- ěp kilěv 485

y.- ěr 2004

y.- ěvge 1970

y.- kes 1181, 1403, 1419,
 1710, 1862

y.- tě 242, 855, 1244, 1702,
 1710-2, 2004

3. Yetişkin olmak, büyümek.

y.- he 804, 805

y.- tě 765

4. Yardımcı eylem.

kilěp y. 1558

barıp y.- e 860

barıp y.- e almay 1475

barıp y.- em 2092

barıp y.- ěp 2081

ķıvıp y.- ěr 2088

yomşarıp y.- ěvěne 354

barıp y.- ken 537, 875, 1020

ķilěp y.- ken 663, 1028

ķilěp y.- ken bula 1782

barıp y.- kes 1288

arınıp y.- meşten 506

barıp y.- tě 2073

běşěp y.- tě 1988

ķilěp y.- tě 1789

ķilěp y.- těm 1031

[50]

yětdi: Ar. Ciddi.

y. 1525, 1533, 1610, 1854

[4]

yětě: Yedi (7).

y. 25, 866, 1055, 1217-2,
1218, 2041, 2085

[8]

yětěm: Ar. Yetim.

y. 1352

[1]

yětěnsě: Yedinci.

y. 238

[1]

yětěş-: 1. Büyümek, yetişmek.

y.- tě 763

2. Yetmek, kâfi gelmek.

y.- mey 972

[2]

yětězěrek: Daha hızlı, çok hızlı.

y. 478

[1]

yětězělk: Uzunluk.

y.+ ě 734, 1600

[2]

yětkěr-: Ulaştırmak, eriştirmek,
yetiştirmek.

y.- e 471

y.- ěv 471

y.- gen 874

y.- meyěnse 1946

y.- zě 1424

[5]

yětmehe: Bunun üzerine, üstelik.

y. 22, 259, 1060, 1799, 1818,
2101

[6]

yětměş: Yetmiş.

y.+ tě 20

[1]

yěvěš: Yağmurlu, nemli.

y. 1721

[1]

yěvěšěrěk: Daha nemli, çok nemli.

y. 2059

[1]

yěyenser: Kız torun.

y.+ ě 838, 852, 1047

y.+ ěm 1065

y.+ ěn 714, 929

y.+ ěne 712

y.+ ěněň 975, 1434

[9]

yěz: Pirinç madeni.

y. 486, 1707, 1767, 1770,
1816

[5]

yígıl-: 1. Yıkılmak, düşmek.

y.- ıp 1473

y.- maşka 1322

2. Oturmak, yatmak.

y.- ırğa kerek 1270

[3]

yıķ-: Yıkmaq, çığnemek, ezmek.

y.- a 1324

y.- maş 895

[2]

yıl: Yıl, sene.

y. 210, 440, 668, 672, 716,
766, 772-2, 867, 868, 872, 1134,
1152, 1476, 1904, 2139

y.+ da 2139

y.+ dan 612, 622

y.+ dar 31, 92, 463, 581, 583,
1003

y.+ darınıň 73

y.+ darzı 583

y.+ dıň 2006

y.+ ğı 238

[29]

yılan: Yılan.

y. 132, 140, 486, 1169

y.+ dan 134

y.+ dar 617

y.+ sa 132

[7]

yılğa: Nehir, ırmak.

y. 188

y.+ hınday 752

y.+ la 1464

y.+ nı 1464

y.+ nıň 1451

[5]

yılğır: Hızlı, süratli.

y. 560, 746

[2]

yılğırırak: Daha hızlı, çok hızlı.

y.+ tarı 1465

[1]

yılğırılık: Süratlilik.

y. 442

[1]

yılı: Sıcak.

y. 1464

y.+ hı 1070

[2]

yılıt-: Isıtmak, kendi sıcaklığını vermek.

y.- a torğan 1072

[1]

yılkı: İnsan ya da yük taşımaya yarayan at.

y. 632, 633

[2]

yılmay-: Gülümsemek, tebessüm etmek.

y.- a almaş ině 777

y.- a bělěv 906

y.- ğan 708

y.- ı 896

y.- ıp 59, 489, 1076, 1608,
1696, 1704

y.- ıp kuyzı 242

y.- ıp kıuyzı 1858

y.- ıp tora 82

y.- ıp ultırır 736

y.- ıvzan 1861

[15]

yılmayıv: Gülümseme, tebessüm.

y.- ıv 905

y.- ıvğa 907

[2]

yılmılđa-: Işıldamak.

y.- p 605

[1]

yılıtda-: Işıl ışıl parıldamak,
ışıldamak.

y.- p 653, 733

[2]

yılıtır: Işıl ışıl ederek parlayıp duran.

y. 1746

[1]

yılıtır-: Işıldamak, parıldamak.

y.- p 31,1282

y.- p yatmaşısıhıñmı 1262

[3]

yımıl-da-: Işıl ışıl gelmek, ışıl ışıl etmek.

y.- ğan 655

y.- p 593, 992, 1262

y.- p tora ině 58

y.- p tora 133

y.- p yata ině 1208

y.- p yatқан 701, 1237

y.- vı 1258

[10]

yımıl-daş-: Birlikte ya da karşılıklı ışıl ışıl etmek, pırıl pırıl etmek.

y.- ip 1724

y.- ip ultırğan 333

y.- kan 1451

[3]

yınaza: Ar. Cenaze namazı.

y. 1358, 1371

y.+ ğız 1394

[3]

yınazahız: Cenaze namazsız.

y. 1359

[1]

yır-: Yarmak, ayırmak,

y.- ip 1769, 2034

y.- ip bötken 27

[3]

yır: Şarkı, türkü.

y. 829, 830, 840, 1127, 1429, 1665, 1668

y.+ ğa 152, 193, 2019

y.+ ı 838

y.+ ın 188

y.+ za 768, 868

y.+ zı 838, 1127

[16]

yıraқа: Suyun açtığı derin yarık, çukur.

y.+ nan 252

[1]

yırğanак: Su yarığı.

y. 2039

y.+ tarğa 2030, 2124, 2127

y.+ tı 2067, 2123

[6]

yırğıla-: Yarık yarık etmek.

y.- ğan 2118

[1]

yırın: bk. yıraқа.

y. 2033-2, 2039, 2042, 2044,
2045, 2046, 2048, 2059, 2086, 2090

y.+ dağılar 2069

y.+ dađılgã 2073

y.+ dar 2035

y.+ darzıñ 2121

y.+ dı 2044, 2072, 2077, 2104

y.+ dıñ 2049, 2051

y.+ ğa 2042, 2088

y.+ ı 2140

[24]

yırla-: Türkü söylemek, şarkı söylemek.

y.- ğan 749

y.- p 768, 1061, 1128, 1138

y.- p yëbere 1688

y.- y 189, 734, 838, 839

[11]

yırsı: Türkücü, şarkıcı.

y. 2016

[1]

yış: Sık, sıkça.

y. 452, 1175

[2]

yışıl-: Çok kullanılmaktan dolayı parlamak, ışıldamak.

y.- ıp 707

[1]

yışırak: Daha sık, çok sık.

y. 267

[1]

yıv-: Yıkamak.

y.- a 728, 842

y.- ıp 1019, 2035

y.- ıp alıp 2122

y.- ıp kıuyzı 1901

y.- zı 1055

[7]

yıvan: 1. İri, büyük.

y. 1707, 1753, 1767, 1770,
1815, 1963

2. Koyu.

y. 1284

[7]

yıvanıs: Umut.

y. 777

y.+ ımdı 1261

[2]

yıvanlık: Kalınlık.

y.+ tağı 1453

[1]

yıvaş: Sakin, uslu, yumuşak başlı.

y. 2022

[1]

yivat-: Teskin etmek, sakinleştirmek, teselli etmek.

y.- a almay 845

y.- ırğa 788

[2]

yivin-: Yıkanmak, banyo yapmak.

y.- ıp 1773, 1797

[2]

yivindir-: Banyo yaptırmak.

y.- a 802

[1]

yıy-: Toplamak, yığmak, biriktirmek.

y.- a 1655

y.- a bargan iken 613

y.- gan 1583

y.- haq 1678

y.- ıp 1271, 1375, 1644, 1857,

1894

y.- ıp alıp 422

y.- ıp alırbız 1535

y.- ıp alırğa kerek 1459, 1646

y.- ıv 1649, 1656

y.- zılar 2002

y.- zım 1520

[17]

yıyıl-: Toplanmak, yığılmak.

y.- dı 1202, 1541

y.- ıp kilgen 595

[3]

yıyılış-: Bir araya gelmek, toplaşmak.

y.- a 1540

[1]

yıyın-: Toparlanmak, gerekli şeyleri toplayıp yola çıkmaya hazırlanmak.

y.- a 1315

y.- dı 1256

y.- gan 726, 1852

y.- gaynım 97

y.- ıp böte 806

[6]

yıyırısıq: Yüzdeki, tendeki buruşukluk, kırışiklık.

y.+ tar 915, 980

[2]

yıyırısıqlı: Kırışiklı.

y. 1232

[1]

yıyıştır-: Dağılmış şeyleri toplamak.

y.- zı 1902

[1]

yoğa: İnce.

y. 273

[1]

yoğla-: Uyumlamak, uyku hâlinde olmak, uyumak.

y. 653

y.- ğağa 181

y.- manı 1276

y.- p 2054

y.- p ƣalha 1268

y.- p kittë 180

y.- yhiñ 652

[7]

yoğlat-: Uyumlatmak.

y.- a 801

[1]

yoğo: Uyku.

y. 1418, 2056

y.+ ğa 642, 683, 697, 1401

y.+ hon 656, 657

y.+ honan 664, 670, 991,
1488, 1686, 1790, 1852, 1859

y.+ la 565

y.+ larınan 1728

y.+ nan 240, 1552, 1689

[21]

yoğomhora-: Uyumlamak, uykusu gelmek.

y.- p ultırğan 1169

[1]

yola: Töre, âdet, gelenek.

y. 804, 859

y.+ ğa 1404

y.+ larzıñ 1224

y.+ nı 859, 1174, 1176, 1203,
1214, 1227, 1314

y.+ niñ 1177

[12]

yolğ-: Yolmak, çekip koparmak.

y.- op 820, 949

[2]

yolğkola-: bk. yolğ-.

y.- p 1310

[1]

yom-: Yummak, kapamak, örtmek (ağız, göz vs. için).

y.- do 179

y.- op 977, 1990

(küñ asıp) y.- ğan arala 769

(küñ asıp) y.- ğansı 1601

[5]

yomarla-: Yumru, yuvarlak hâle getirmek, yuvarlamak.

y.- p torğan 1571

[1]

yomarlan-: Toparlanmak.

y.- a 1389

[1]

yomart: Cömert, eli bol eli açık.

y. 713

[1]

yomartlık: Cömertlik, eli açıklık.

y.+ қа 428

[1]

yomran: Tarla sincabı.

y. 1389

[1]

yomro: Yumru şekildeki, topak şekildeki.

y. 240

[1]

yomroraq: Çok topak şekildeki, tumbul.

y. 131

[1]

yomşaq: Yumuşak, sert olmayan.

y. 64, 124, 894, 928, 1285,
1464

[6]

yomşar-: Yumuşamak.

y.- ıp 354

y.- ıp kitken 337

y.- зı 1976

[3]

yomşart-: Yumuşatmak.

y.- ті 1982

[1]

yondoз: Yıldız.

y. 58, 333, 991

y.+ зар 421, 1254, 1296

y.+ зарın 1251

y.+ зай 849, 998, 1109, 1119

[11]

yondoзlo: Yıldızlı.

y. 77

[1]

yonso-: Yorulmak, yorgun düşmek.

y.- ha 477

y.- p 304

[2]

yort: 1. Ev.

y.+ tarın 326

2. Yurt, memleket.

y.+ to 1097

[2]

yort-yër: Ülke, memleket.

y.+ ěn 14

[1]

yot-: Yutmak.

y.- ған 959

y.- қас 1401

y.- mayasaқ 1326

y.- op 1261

y.- orga kerek 1326

y.- to 989

[6]

yotloқ-: Gönülден heves etmek,
istemek.

y.- op 723, 952, 1362

[3]

yotol-: Yok edilmek.

y.- op қалды 817

[1]

yozaқ: Kilit.

y.+ ma 29

[1]

yök: Yük.

y. 1309

[1]

yöklen-: Yüklenmek, görev verilmek.

y.- gen 1820

[1]

yökletěl-: Görev verilmek.

y.- e 1656

[1]

yökme-: Sırtına alıp götürmek,
taşımak.

y.- p 1027

[1]

yön: Tüy, kıl; yün.

y. 465, 1843

[2]

yönlö: Yünlü.

y. 1843

[1]

yörek: Yürek, kalp.

y. 617, 619, 620, 663, 754,
776, 857, 939, 1004, 1404

y.+ ě 445, 974, 1144, 1177,
1389

y.+ ěm 298, 1304

y.+ ěmděň 646

y.+ ěn 272, 840, 864, 880,
1235, 1382, 1386

y.+ ěnde 898

y.+ ěne 1814

y.+ tě 774, 775

y.+ ten 1124, 1191

y.+ tēñ 760, 773

y.+ terēne 591

[34]

yöreklē: Yürekli.

y. 45, 818, 909, 1146, 1220

[5]

yörö-: 1. Gitmek.

y.- gen 588

y.- genēn 1491, 1499

y.- nöñ 1606

y.- p torġan 254

y.- rge 1778

y.- y 365, 1294, 1489

2. Yürümek.

y.- gende 1270

y.- p 2046

y.- vën 1503

y.- y başlanı 2066

y.- y bireler inē 2069

3. Hareket etmek.

y.- gen 980

y.- nö 915-2

y.- vzen 1746

4. Durmak, davranmak.

y.- gen 1813

y.- nöm 1698

y.- vë 1192

y.- vsen 1128

y.- y inē 1857

5. Gezmek.

y.- vën 1497

y.- y birhën 1498

y.- ymō 1617, 1619

6. Sevmek.

y.- yzer 802

7. Yardımcı eylem.

këyënëp y.- gen 1332

uynap y.- gen 1485

ķaytıp y.- meyesekbëz 1658

yügërëp y.- nö 967

töşöröp y.- nöler 2040

bëyëp y.- nöler 1817

yeylep y.- p 631

yügërëp y.- p 1730

ķunaklaşıp y.- r 233

höyrelëp y.- rge 2057

uynap y.- vze 1655

küsëp y.- vzen 1741

ķıyallanıp y.- y 2144

tulıp y.- y 864

yırlap y.- y bire 1138

yügërëp y.- y inē 2094

mavıǵıp y.- y torǵas 2041

yüǵerēp y.- y torǵas 971

ēşlep y.- yhöñ 1511

[47]

yöröş-toroş: Yaşam, hayat.

y. 468

[1]

yöröt-: Yürütmek, hareket ettirmek.

y.- e 1310

y.- e torǵan 93

y.- ehēǵēz 1521

y.- eler 1480

y.- ken 1087

y.- kender 254

y.- öp 441

y.- ör inēm 1527

[8]

yörötöl-: Yürütülmek, hareket ettirilmek.

y.- gen 706

[1]

yöze-: Sıkıntı çekmek.

y.- ně 1850

[1]

yöz: 1. Yüz, surat, bet.

y. 735, 1335, 1631

y.+ ě 1366

y.+ ge 1233

y.+ le 616

y.+ ö 616, 912, 1338, 1764

y.+ önde 895, 1212, 1230,
1543

y.+ öndegē 1232

y.+ öne 370, 924, 1215, 1336

y.+ zer 926

(kük) y.+ ě 249, 1207, 2061,
2075, 2084

yöz asıl-: Mutlu olmak, yüzü
gülmek.

y.+ ö a.- ip 98

2. Yüz (100).

y. 611, 1955

y.+ ge 925

[29]

yöz-: Yüzmek.

y. 1029

y.- e 762, 1013, 1283

y.- eler 1465

y.- gen 1027, 1028, 744

y.- megenmē 1024

y.- öp 1018

y.- öp bara 1283

y.- öp kitken 1020, 1025

y.- örge 1029

y.- örge tēyēş 1111

[15]

yözet-: Eziyet çektirmek, sıkıntı vermek.

y.- ėp kilgen 986

[1]

yözlegen: Yüzlerce.

y. 2139

[1]

yözlö: Yüzlü.

y. 1509

[1]

yözök: Yüzük.

y.+ ter 1330

[1]

yözönen: Yüzünden.

y. 579, 776 , 1216

[3]

yuğal- : Kaybolmak, yok olmak, yitmek.

y.- a 1398

y.- dı 962, 995, 1435, 2070

y.- ı 1092

y.- ıp qalam 115

y.- ıvı 1238

y.- ıvın 1519

[9]

yuğalt-: Yok etmek, kaybetmek.

y.- a iken 261

y.- ıv 505, 1040

y.- ıvğa 1641

y.- qan 1021, 1318, 1628,

1634, 1637

[9]

yuğarı: Yukarı.

y. 916, 1818, 1913

y.+ ğa 131

y.+ la 1585

y.+ nan 1706

[6]

yuğarılıq: Yukarılık, yükseklik.

y.+ qa 900

y.+ ta 1473

[2]

yuq: 1. Yok, hayır.

y. 11, 118, 136, 220, 314, 319, 326, 368, 373, 383, 404, 601, 651, 660, 712, 737, 739, 790, 812, 863, 867, 925, 939, 948, 960, 1050, 1125, 1133, 1221, 1222, 1257, 1300,

1378, 1564, 1642, 1693, 1790, 1861,
1864, 2070

y.+ mı 289

2. İkili durumlarda gerçekleşme veya gerçekleşmeme gibi durumları bildirir.

(his) y.+ ında 51

3. Kendinden önce -ahI/-yhI eki alan eylemlerle birlikte gereklilik kipinde olumsuzluğu bildirir.

torahı yuk 209

[43]

yukha: Yoksa.

y. 09, 399, 776, 1018, 1024,
1115, 1372, 2067, 2091

[9]

yukka: Boş yere, boşuna.

y. 407, 469

yukka sık-: İz bırakmadan kaybolmak.

yukka s.- a 1222

yukka s.- ın 770

yukka s.- tı 915

[5]

yukluk: Yokluk.

y.+ ın 1144

[1]

yul: Yol.

y. 258, 747

y.+ da 1948

y.+ dar 1090

y.+ ı 581, 1280

y.+ ıgız 807

y.+ ın 1406

y.+ ına 192, 1255, 1749

y.+ ında 07

y.+ ını 471

yulğa halın-: Ayarlamak,
düzenlemek.

h.- ğas 234

yul kuy-: Fırsat vermek, yol
vermek.

y.- a alabızımı 1641

y.- maşka 2125

y.- ıp 349

yulğa sık-: Yolculuğa çıkmak.

y.- am 439

y.- ıvzan 1234

2. Defa, kez, kere.

y. 1879

y.+ ı 714, 1033, 1574, 2132

[24]

yulağ: Boylu boyuna uzanan çizgi.

y. 989-2

[2]

yulbaşarlık: Eşkırıyalık, haydutluk.

y. 1085

[1]

yuldaş: Yoldaş.

y. 1426

y.+ im 1301

[2]

yulık-: Karşılaşmak, rast gelmek.

y.- kıanda 796

[1]

yun-: Kesilmek, budanmak.

y.- ıp 1906

[1]

yurđan: Yorgan.

y.+ ina 124, 165

[2]

yurıy: Bile bile, kasten, bilerek.

y. 1343, 1943

[2]

yuyıl-: Silinmek, temizlenmek.

y.- ğan 604

y.- maş 313, 1236

y.- mayzar 621

[4]

yügen: Bağ, yular.

y. 40, 47, 51, 2010, 2119,
2120, 2122, 2124

[8]

yüğer-: 1. Koşmak, hızlı hızlı
gitmek.

y.- e 607, 763, 1680, 2071,
2081

y.- eğöz 2091

y.- eler 1486

y.- ép 967, 971, 1347, 1396,
1681, 1695, 1730, 1780, 1887, 1927,
2091, 2094

y.- érge 2078

y.- gende 755

y.- zě 1879, 2084

y.- zěler 1682

2. Meydana gelmek, görünmek.

y.- e 370

y.- ze 1163

[26]

yüđerě-: Koşuşmak.

y.- e 1540-2, 1591, 2058

y.- eler 1467

y.- ép 1485, 2083

y.- ep sıqtılar 1762

[8]

yüke: İhlamur ağacı, ihlamur.

y. 1723, 1758

[2]

yünel-: Yönelmek.

y.- de 978

y.- eler 808

y.- geyne 1159

[3]

yünel-: Yönelmek.

y.- te 1171

[1]

yürmele-: Küçük küçük adım atıp hızlı hareket etmek.

y.- yzer 257, 258

[2]

Z

zaman: *Far.* Zaman, vakit.

z.+ da 126, 248, 275

z.+ dan 102

z.+ dar 58

[5]

zapiska: *Rus.* Pusula, teskere.

z.+ nı 1555

[1]

zar: *Far.* Kaygı, üzüntü.

z. 467

[1]

zarar: *Ar.* Zarar, ziyan.

z. 1638

[1]

zararhız: Zararsız, ziyansız.

z. 2033

[1]

zarık-: Kaygılanmak; azap çekmek; sıkıntı çekmek.

z. 852

[1]

zarlan-: Şikâyet etmek, dert yanmak, yakınmak.

z.- ıp 481

[1]

zavıklı: Eğlenceli, güzel.

z. 832

[1]

zaya: *Ar.* Boşa geçen (Zaman için).

z. 850, 852

z.+ ga 831

[3]

zeñger: Mavi

z. 249, 648, 677, 953, 965,
1207, 1282, 1298, 1440, 1468, 1704,
1705, 2062, 2075

z.+ ge 135

[15]

zifa: *Far.* Güzel, çekici, cazibeli;
endamlı.

za: bk. da.

z. 143, 153, 196, 213, 215,
242, 256, 437, 480, 547, 621, 633,
734, 761-2, 770, 889, 901, 983, 991,
995, 1051, 1059, 1105, 1181, 1215,
1221, 1222, 1255, 1296-2, 1393,
1394, 1458, 1568, 1681, 1707, 1728,
1750, 1839, 1933, 1946, 1978, 2017,
2018, 2026, 2142, 2144

[48]

zabaha: bk. dabaha.

z. 350, 508, 522, 1182, 2067

[5]

ze: bk. da.

z. 110, 178, 257, 322, 417,
485, 521, 584, 621, 634, 698, 845-2,
866-2, 881, 883, 885, 897, 906, 935,
961, 1147, 1200-2, 1221, 1222, 1276,
1393, 1394, 1409-2, 1411, 1455,
1466, 1519, 1654, 1690, 1779, 1785,
1790, 1796, 1846, 1878, 1914, 1956,

z. 333, 841, 1285

[3]

zöberjet: *Ar.* Zümrüt.

z. 701, 1237

[2]

Z

2009, 2013, 2021, 2069, 2111, 2132,
2134

[53]

zebaha: bk. dabaha.

z. 864

[1]

zur: *Far.* Büyük, dev, hacimli.

z. 04, 28, 39, 77, 101, 155,
165, 373, 414, 442, 443, 451, 463,
549, 858, 888, 909, 988, 1090, 1154,
1237, 1536, 1561, 1607, 1638, 1744,
1829, 1834, 1848, 1849, 1878, 1879,
1897, 1953, 1967, 1988, 1996, 1998,
2001, 2042, 2045

[41]

zuray- : Büyümek, irileşmek.

z.- zı 1987

[1]

zurıraç: Daha büyük, daha hacimli.

z. 275, 1866

[2]
zurlık : Büyüklük.
 z. 1572

z.+ tı 1850
 [2]

3.2.ÖZEL ADLAR DİZİNİ

A

Ağizël: Yer adı.

A.+ ge 1753

[1]

Aķbulat: Kişi adı.

A. 211, 213, 225, 230, 312

A.+ tan 234

[6]

Ay: Özel ad.

649, 654, 656, 675, 683, 688,
 692, 696, 1440

[9]

Aznağol: Kişi adı.

A. 800, 847, 861, 882, 885,
 888, 893, 955, 969, 970, 981, 1082,
 1086, 1087, 1097, 1098, 1099, 1109,
 1111, 1117, 1125, 1127, 1132, 1134,
 1139, 1142, 1161, 1166, 1185, 1197,
 1198, 1222, 1265, 1284, 1287, 1293,
 1294, 1303, 1318, 1354, 1363, 1373,

1375, 1377, 1378, 1380, 1381, 1389,
 1395

A.+ dan 867, 1221

A.+ do 868, 870, 871, 1323,
 1345

A.+ doķo 804

A.+ doñ 891, 1010, 1080,
 1124, 1159, 1192, 1291, 1365, 1388,
 1408

A.+ ğa 803, 1116, 1165, 1313,
 1344

A.+ o 847, 849, 927, 973,
 1177, 1339, 1340, 1343

A.+ om 1356, 1363

A.+ omdo 1370

A.+ on 1110, 1138

A.+ onan 1223

A.+ onoñ 973

[91]

B

Barıy ağay: Kişi adı, Barıy abi.

B. 1657

[1]

Başkört: Başkurt.

B. 87

B.+ tarzıñ 93

[2]

Başkörtostan: Başkurdistan.

B.+ da 122

[1]

Böryen: Yer adı.

B.+ de 1958

B.+ den 1955

[2]

Brigadir Talip ağay: Kişi adı, ekip başı Talip abi.

B. 1674

[1]

Buraña: Kişi adı.**Demin :** Kişi adı.

D. 2022, 2024, 2026-2, 2052, 2054-2, 2056-2, 2065, 2081, 2093, 2099, 2107, 2109, 2111, 2128, 2131, 2133, 2134, 2136

D.+ deñ 2070, 2129

D.+ ge 2107, 2142

B. 760, 762, 765, 786, 791, 802, 808, 817, 818, 819, 825, 854, 865, 1007, 1009, 1012, 1014, 1022, 1024, 1027, 1029, 1033, 1034, 1039, 1044

B.+ ga 920,1021

B.+ hı 999

B.+ hm 810

B.+ lar 1008, 806

B.+ larza 800

B.+ larzı 1032

B.+ m 917

B.+ mdı 959

B.+ mı 796, 797, 809

B.+ niñ 801, 875, 1004, 1023, 1037, 1041

[48]

D

[25]

Diñgëzbike: Kişi adı.

D. 646, 1184, 1204, 1260, 1264, 1314, 1317, 1325, 1351, 1378, 1401

D.+ ge 1325, 1326

[13]

F

Ferit: Kişi adı.

F. 1555, 1566, 1585, 1615,
1621, 1635, 1665

F.+ tñ 1622, 1629

[9]

G

Gėorgiy krėsi: Georgiy Haç Nişanı.

G. 65

[1]

Gėrman: Alman.

G. 205

[1]

G

Ĝelim: Kişi adı.

Ĝ. 2014, 2056

Ĝ.+ ěñ 2102

[3]

[7]

Ĝilman aĝa: Kişi adı, Gilman abi.

Ĝ.+ hn 1027

[1]

Ĝilman: Kişi adı.

Ĝ. 789, 865, 1011, 1013,
1021, 1033

Ĝ.+ dı 1025

Ĝilman aĝay: Kişi adı, Gilman abi.

Ĝ.+ zı 1018

[1]

H

Hasbulat: Kişi adı, Hasbulat.

H. 211

[1]

Hasbulat kart: Kişi adı, ihtiyar
Hasbulat.

H.+ tñ 12

[1]

Hasbulat apa: Kişi adı, Hasbulat
amca.

H. 06, 09

H.+ m 18

H.+ ñ 66

[4]

Hasbulat olatay: Kişi adı, Hasbulat
amca.

H. 20, 25, 28, 35, 37, 42, 50,
59, 64, 68, 81, 82, 86, 89, 119, 128,
147, 153, 163, 165, 171, 178, 206,
239, 245, 624

Ĥ.+ zan 96

Ĥ.+ zıñ 55, 76, 98, 104, 200

[32]

Ĥebir: Kişi adı, Hebir.

Ĥ. 1467, 1475, 1480, 1487,
1489, 1592, 1595, 1597, 1603, 1607,
1610, 1615, 1622, 1625, 1632, 1638,
1663, 1677, 1681

Ĥ.+ ge 1473

Ĥ.+ gë 1645

Ĥ.+ zëñ 1491, 1493

[24]

Ĥebir aĝay: Kişi adı, Hebir abi.

Ĥ. 1480

[1]

Ĥelil: Kişi adı, Helil.

Ĥ. 1872, 1881, 1891, 1920,
1927, 1930, 1937, 1941

Ĥrëĝët: Kişi adı.

Ĥ. 791, 794, 796, 797, 802,
825, 873, 876, 893, 898, 918, 1011,
1029, 1037, 1041, 1084, 1086, 1087

Ĥ.+ ke 1017

Ĥ.+ të 793, 1013

Ĥ.+ tëñ 799, 800, 891, 927,
1010, 1091

Ĥ.+ dëñ 1886

Ĥ.+ der 1905

Ĥ.+ ge 1942

[11]

Ĥelim aĝay: Kişi adı, Helim abi.

Ĥ. 1493

[1]

Ĥelime: Kişi adı, Helime.

Ĥ.+ le 1889

[1]

Ĥoza: bk. Ĥozay.

Ĥ. 530

[1]

Ĥozay: Allah, Tanrı, Hüda.

Ĥ. 342

[1]

İ

[27]

Ĥzëlĝuja: Kişi adı.

İ. 1952, 1954, 1966, 1967,
1971, 1979, 1989, 1990, 1996, 1999,
2000, 2002, 2008

İ.+ ĝa 1978, 1980, 1993

İ.+ niñ 1952, 1961

[18]

K

Kavkaz: Bölge ismi, Kafkasya.

K. 216

K.+ da 236, 248

K.+ dan 207

K.+ dı 230

[5]

Kombaynër Şeripov: Kişi adı,
Makinist Şeripov.

K. 1496

[1]

Konkize: Yer adı.

K. 1778

[1]

Kötem ağay: Kişi adı.

K.+ ñ 1568

[1]

Kronşadt: Kronşdat.

K. 88

[1]

K

Ķahımtüre: Kişi adı, Kahım Türe.

Ķ. 47, 52

Ķ.+ nĕkĕ 47

[3]

ĶaĶtav: Yer adı.

Ķ. 907, 2042, 2043, 2063,
2140-2

Ķ.+ zıñ 2043

[6]

Ķarizĕl Nehri: Nehir adı.

Ķ. 1715

[1]

Ķızıl Bayrak: Kızıl Bayrak.

Ķ. 65, 79

[2]

Ķızıl Gvardĕyĕts: Kızıl Ordu.

Ķ. 61

[1]

M

Marat: Kişi adı.

M. 1549, 1557

M.+ tıñ 1555

[3]

Meskev: Moskova.

M.+ ze 237

[1]

Morat: Kişi adı.

M. 1686, 1695, 1702, 1710,
1712, 1715, 1736, 1743, 1746, 1747,
1748, 1772, 1776, 1779, 1795, 1797,
1804, 1806

M.+ ға 1717, 1811, 1819,
1822

Napolëon: Napolyon

N.+ dı 48

Öfö: Yer adı.

Ö. 1837

Parij: Paris şehri.

P.+ ға 48

[1]

Ravil: Kişi adı.

R. 1562, 1567

[2]

Salavat Batır: Kişi adı.

S. 34, 52

[2]

Samat: Kişi adı.

S. 2029, 2089, 2099, 2103,
2105

M.+ tarzıñ 1760

M.+ tı 1821

M.+ tıñ 1734, 1741, 1751,
1757, 1764, 1814

[30]

[1]

[1]

Pëtograd: Petersburg şehri.

P.+ tı 72

[1]

Ravza : Kişi adı.

R. 1570, 1572

[2]

S.+ tan 36

[6]

Samat Salavat: Kişi adı, Samat
Salavat.

S.+ tıñ 35

[1]

Sovet: Sovyetler Birliği.

S. 66

[1]

Soyuz: Sovyetler Birliği.

S.+ da 122

[1]

Ş

Şahi ağay: Kişi adı, Şahi abi.

Ş. 2031, 2036

[2]

[7]

Şehit Hozaybirzin: Kişi adı.

Ş. 85

[1]

Şakir: Kişi adı.

Ş. 2021, 2047, 2054, 2132,
2136

Ş.+ zë 2101

Ş.+ zëñ 2135

Şeripov ağay: Kişi adı, Şeripov abi.

Ş. 1626

[1]

T

Taşhıyr: Yer adı.

T. 706, 983, 1153

T.+ zıñ 718, 727, 840

[6]

U

Ural: Yer adı, Ural.

U. 49

U.+ da 742, 1967

U.+ dağı 464

U.+ dan 636

U.+ ina 813

[6]

V

Vojatıy Samat: Kişi adı, Lider
Samet.

V. 2050, 2076

[2]

Y

Yël-Davıl: Özel ad.

y. 1439, 2068, 663, 665, 666,
672, 676, 680, 682, 693, 784

y.+ ğa 670

[12]

Yemil: Kişi adı.

Y. 1845, 1850, 1858, 1865,
1874, 1878, 1882, 1884, 1889, 1891,
1894, 1899, 1908, 1910, 1916, 1922,
1933, 1939, 1940, 1941, 1942, 1948

Y.+ də 1828, 1849, 1896

Y.+ den 1887

Y.+ deñ 1826, 1830, 1835,
1838, 1842, 1847, 1856, 1899, 1947

[35]

Yemile: Kişi adı.

Y. 1882

[1]

Yomamav: Yer adı.

Y. 1447

[1]

Yudëniç: Kişi adı.

Y.+ tan 72

[1]

Yulaman: Kişi adı, Yulaman.

Y. 746, 748, 750, 784, 816,
983, 1044, 1151, 1246, 1249

Y.+ dı 745, 757

Y.+ dıñ 768, 882, 974, 985,
1144

Y.+ mđdı 758

[18]

Yulaman ağay: Kişi adı, Yulaman
abi.

Y. 790

[1]

Yulaman kart: Kişi adı, ihtiyar
Yulaman.

Y. 692, 693, 698, 702, 711,
716, 717, 737, 764, 793, 807, 809,
822, 862, 869, 879, 883, 903, 912,
928, 938, 951, 954, 960, 977, 986,
1000, 1002, 1062, 1064, 1106, 1115,
1123, 1132, 1135, 1137, 1139, 1147,
1153, 1169, 1187, 1210, 1242, 1258,
1265, 1434

Y.+ 915

Y.+ ka 739, 997, 1047, 1100,
1422

Y.+ tan 1275

Y.+ tı 925, 1046, 1418

Y.+ tıñ 714, 731, 779, 783,
820, 828, 839, 852, 878, 887, 892,
956, 979, 994, 998, 1053, 1142,
1193, 1231, 1252, 1424, 1428, 1429

[79]

Yulay: Kişi adı, Yulay.

Y. 1629, 1636

Y.+ zan 1635

[3]

Yuldıbay aǵay: Kişi adı, Yuldıbay
abi.

Zöhre: Zühre, Venüs.

Z. 991, 1119

[2]

Zölhize: Kişi adı, Zölhize.

Z. 714, 767, 804, 838, 844,
850, 854, 861, 863, 864, 866, 879,
881, 933, 965, 966, 971, 1048, 1057,
1066, 1068, 1070, 1075, 1116, 1127,
1136, 1137, 1143, 1145, 1158, 1172,
1182, 1200, 1212, 1225, 1226, 1233,
1278, 1287, 1290, 1295, 1298, 1303,
1324, 1328, 1333, 1343, 1347, 1353,
1368, 1375, 1381, 1383, 1387, 1395,
1418, 1420, 1421

Z.+ ge 772, 868, 883, 884,
886, 931, 1064, 1076, 1210, 1345

Z.+ hě 712, 839, 983, 1054

Z.+ hěn 929, 1049, 1419

Z.+ hěndey 801

Z.+ le 944, 1334

Z.+ m 961, 1302

Z.+ mě 1332

Z.+ ñdě 1315, 1369

Y. 2115, 2126, 2130

[3]

Z

Z.+ ně 936, 948, 1099, 1112,
1118, 1125, 1149, 1166, 1202, 1294,
1339, 1357

Z.+ něñ 803, 853, 856, 873,
945, 975, 981, 1058, 1088, 1109,
1114, 1119, 1123, 1163, 1192, 1194,
1206, 1216, 1221, 1228, 1230, 1279,
1284, 1285, 1336, 1361, 1385, 1389,
1423, 1429

[128]

SONUÇ

Başkurdistan'ın Halk Yazarı Zeyneb Biyişeva'nın iki ciltte toplanmış olan *Haylanma Eşerzer* (Saylanma Eserler) adlı kitabının ikinci cildindeki “*Hönersë hem Öyrensëk* (Usta ve Çıracak), *Möhebbet hem Nefret* (Sevgi ve Nefret)” adlı hikâyeleri ile; “*Başak* (Başak), *Ƙoyaş Nime Tinë?* (Güneş Ne Dedi?), *Yarzamsı* (Yardımcı), *Ömöt Börölerë* (Umut Tomurcukları), *Yeşël Yügen* (Yeşil Yular)” adlı küçürek öyküleri bu tez çalışmasının inceleme konusunu oluşturmuştur. Bu kapsamda yazarın üslubu ve dünya görüşü eserlerine yansıdığı kadarıyla dil incelemesi ve söz varlığı ile ortaya koyulmuştur.

Zeyneb Biyişeva, 20. yüzyıl Başkurt edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Bugün çok kıymetli sanat eserleriyle ülkesinin ve Başkurt edebiyatının aydınlık sayfalarını teşkil eden Biyişeva, zor bir çocukluk dönemi yaşamıştır. Kendisinin ve milletinin yaşamışlıklarından hareketle eserlerini oluşturan yazar, Başkurt edebiyatında kendi tarzını oluşturmuş ve pek çok türde eserler vermiştir. Kendi bakış açısıyla eserlerinde dünü ve bugünü işleyen yazar, halkının bağımsızlık mücadelelerine, sosyal problemlerine, günlük yaşantılarına, üzüntü ve kederlerine şahit olarak büyüdüğü için eserleri bu olaylar örgüsünde şekillenmiştir. Eserlerinde belirli tipler aracılığıyla halkın yurttaşlık görevlerini yerine getirmelerini ve bu görevleri hayatlarının ayrılmaz bir parçası olarak görmelerini aşılama çalışmıştır. Yaşadığı toplumda kadınların, kızların, gençlerin, çocukların, ihtiyaçların kısacası herkesin vatanı için bir şeyler yapabilecek olduğunu ustaca işlemiştir.

Çalışmamızı oluşturan hikâye ve küçürek öyküler yazarın edebi kişiliği hakkındaki görüşleri destekler niteliktedir. Yazar, incelemiş olduğumuz küçürek öyküleri çocuklar için yazmıştır. Büyük Vatan Savaşı'ndan sonra milletinin vatandaşlık görevlerini yerine getirmeye çalışmasının çocuklar üzerindeki yansımalarını dolaylı yoldan vurgulamıştır adeta. Öykülerdeki tipler görev bilincine sahip, çevresi ve ailesi için faydalı işler yapmaya çalışan çocuklardan oluşmaktadır. Örneğin, *Yarzamsı* adlı öyküde babası hastalandığı için annesine ve kardeşine yardımcı olmaya çalışan Yemil, henüz on bir yaşında olmasına rağmen, babasının yokluğunda omuzlarına yüklenen sorumluluk ile yaşından daha olgun bir çocuk olarak tasvir edilmiştir. *Başak* adlı öyküde, çiftlikteki buğdayların biçerdöverle tam olarak toplanamaması sebebiyle çiftlik sahiplerinin uğrayabileceği zararı önlemek için çalışan çocukların birlik ve beraberlikle toplumu için bir şeyler yapması anlatılmıştır. Her biri hayata, topluma ve çocuklara dair olan bu eserler birlik ve beraberlikle neler

yapılabileceğini, sorunların üstesinden nasıl gelinebileceğini vurgular niteliktedir. Bu yönüyle eserler yazarın hayatıyla örtüşmektedir. Çünkü yazar hayatı boyunca milletinin sıkıntılı süreçlerine, zor günlerindeki birlik ve beraberliklerine şahit olmuştur. Eserler bu sebepten dolayı eğlendirmekten ziyade eğitmeye yöneliktir. Yazar aslında bir nevi kendi hayatından kesitler vermiştir.

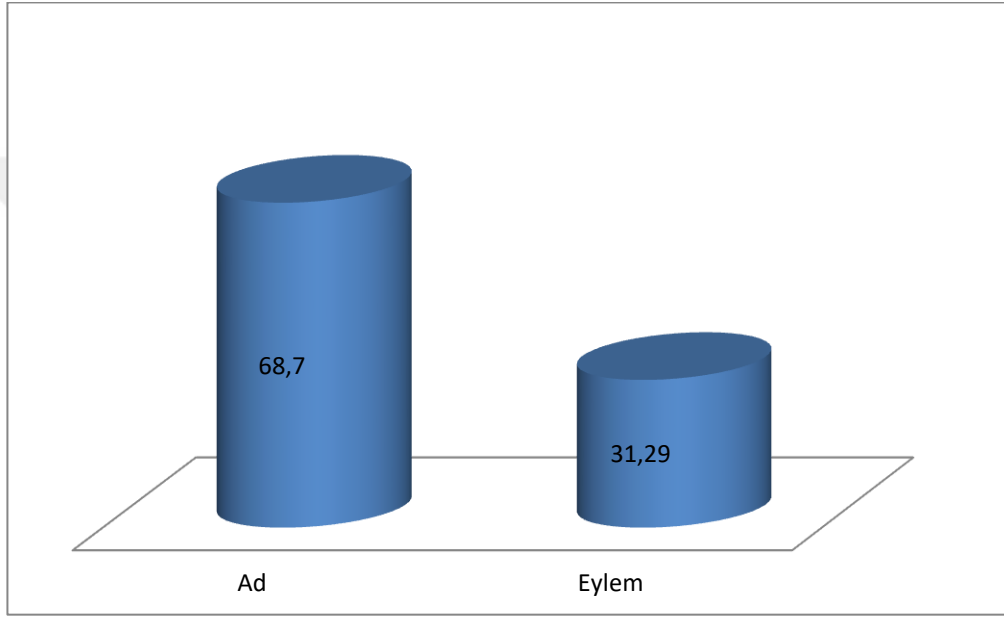
Hönersě hem Öyrensěk öyküsünde de yazarın Başkurdistan tarihini canlı tutmaya çalıştığı gözlemlenmiştir. Başkurt halkı için önemli bir kahraman olan Salavat Yulayev ve Birinci Dünya Savaşı ile halk devrimine katılan Şehit Hodaybirdin gibi tarihi olay ve kişilere yer vermiştir. Yazar, o dönemlerden ve kişilerden antikalar saklayan Hasbulat amca üzerinden halkın bu tür değerlere kıymet veriyor oluşunu, tarihini ve anılarını koruyup benimsemelerini göstermeye çalışmıştır. Biyişeva'nın, *Möħebbet hem Nefret* hikâyesi ile betimlemelerdeki başarısı öne çıkmıştır. Deniz, Güneş, Ay ve Fırtına gibi yarattığı sembolik karakterlerle sanat yeteneğini konuşturmuş; denize duyulan aşkı kişileştirmeler yoluyla tasavvur ettirmiştir. Genel olarak bakıldığında yazarın eserlerinde çok kuvvetli betimlemeler göze çarpmaktadır. Yazar; doğa olaylarını, tabiatın güzelliklerini, denizin dingin ve coşkun zamanlarını ve daha pek çok durumu okuyucunun gözünde birebir canlandırmıştır. Yazar üstün betimleme yeteneğini bu eserleriyle ortaya koymuştur.

Başkurt kadınları arasında ilk şiir kitabını, ilk drama eserini, geniş kulaçlı ve derin muhtevalı romanlardan oluşan ilk Başkurt üçlemesini yazan Zeyneb Biyişeva'nın büyük bir söz ustası olduğunu ve eserlerinin temel özelliği olan "halka yakın olma" vasfını çalıştığımız bu eserlerde görmek mümkündür. Eserlerinde sanatsal betimlemelere yer vermesine rağmen yazar, eser verme ve sanat yapma kaygısı gütmeyerek eserlerini toplumun iyilik ve kötülüklerine, gerçeklerine, tarihine dayandırarak yazmış, toplum için sanat yapmıştır. Eserlerin her biri halkı için ders alınabilecek niteliktedir.

İnceleme bölümünde, çalışmamızın ana unsurunu oluşturan hikâye ve küçürek öykülerin dil incelemesi ses ve biçim bilgisi başlıklarında yapılmıştır. Metin bölümünde, metnin önce Kiril alfabesinden Latin alfabesine transkripsiyonu yapılmış, daha sonra transkripsiyonlu metne satır numaraları verilmiş ve toplam 2146 satır tespit edilmiştir. Ses ve biçim bilgisinde verilen örneklerin yanına satır numaraları eklenmiştir. Daha sonra bu metin orijinaline sadık kalınmaya özen gösterilerek Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

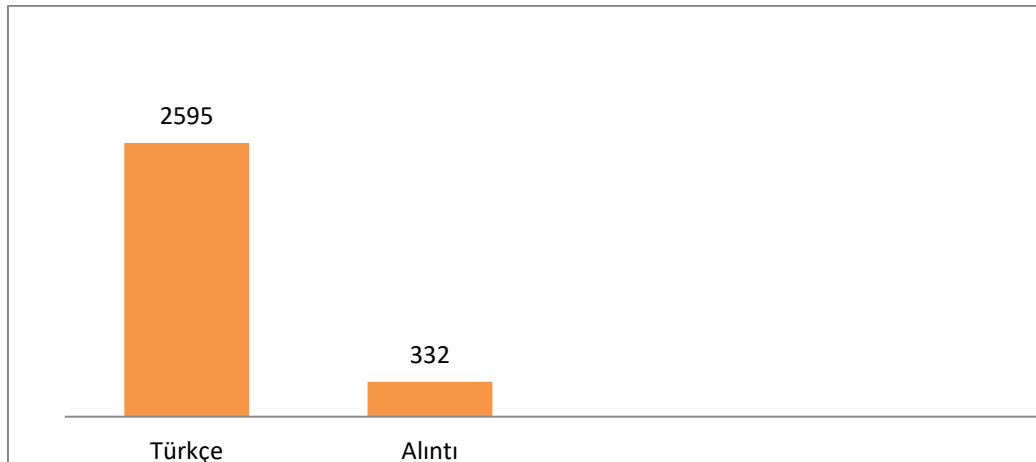
Dizin bölümünde, metinde geçen sözcüklerin yer aldığı genel bir gramatikal dizininin ardından, metinlerdeki yer ve şahıs adlarının verildiği Özel Adlar Dizini oluşturulmuştur. Sözcükler alfabetik sıraya göre verilmiştir.

Metinlerden hareketle hazırlanan dizinde 75'i özel ad olmak üzere toplam 3002 madde başı yer almaktadır. Bu 75 adet özel adın dışındaki 2927 sözü toplam söz varlığı olarak değerlendirdik. Metinlerin söz varlığının 2011'i ad, 916'sı ise eylemlerden oluşmaktadır. Adlar genel toplamın %68.70'ini, eylemler %31.29'unu oluşturmaktadır.

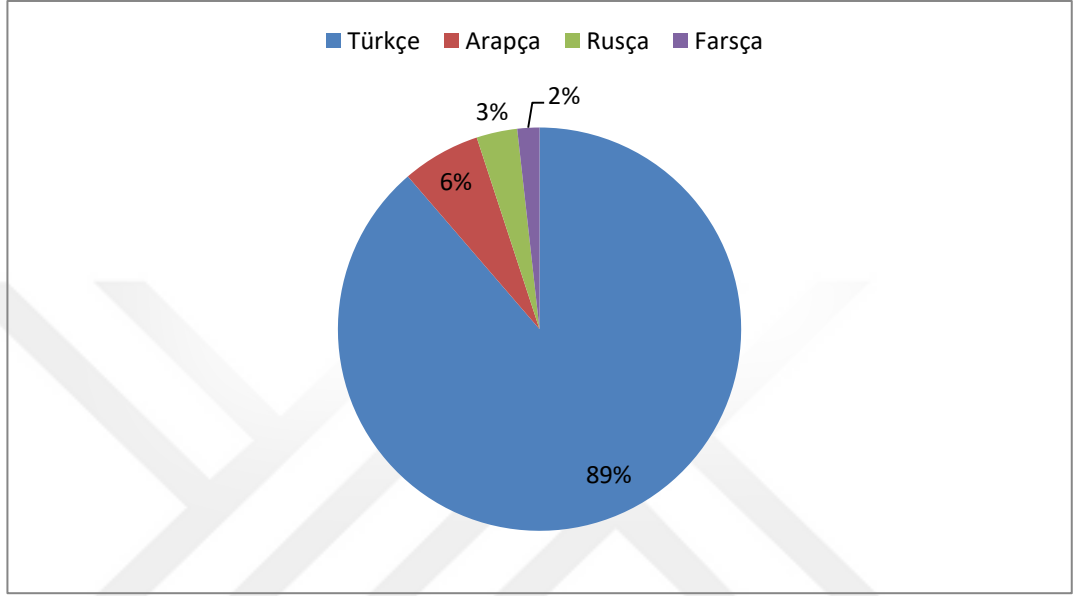
Şekil 1 Sözcük Türleri

Alıntı sözcüklerin de yer aldığı bu metinlerde 184'ü Arapça, 96'sı Rusça ve 52'si Farsça olmak üzere toplam 332 tane alıntı sözcüğün kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 2 Söz Varlığı

Bu sayılara göre Arapça alıntılar toplam söz varlığının % 6.28'ini, Rusça alıntılar % 3,27'sini, Farsça alıntılar ise % 1,77'sini oluşturmaktadır. Arapça sözcüklerin ağırlıkta olması ise Başkurt Türklerinin Müslümanlık ile tanışmalarından doğan bir sonuç olabilir. Ölçünlü Başkurt yazı diline sadık kalan Biyişeva, metinlerde genel olarak Türkçe sözcüklere ağırlık vermiştir.

Şekil 3 Sözcük Dağılımı

Geniş bir sözcük hazinesine sahip olan yazarın eserleri söz varlığı yönüyle çoğunlukla Türkçe sözcüklerden oluşmaktadır. Yer yer atasözü ve deyimlere de yer veren yazar folklorik unsurları da ustaca kullanmıştır. «*Yakşılıktı eşle le diñgëzge ırğıt. Halıq bëlër. Halıq bëlmehe balıq bëlër.*» «*Kürşë haka teñrë haka*» «*Yalgandıñ boto kışka*» «*Kırın eş kırk yıldan huñ da bëlëne*» «*tüzgenge -tüş tēyër*».

Yapılan dil bilgisi incelemesinde metinlerin genel anlamda standart Başkurt Türkçesine sadık kalınarak yazıldığı tespit edilmiştir. Yazar, Başkurt gramerini başarıyla kullanmış ve ölçünlü dil dışında çok fazla yapıya yer vermemiştir. Yalnızca tek bir örnekte ilgi durum ekinin {+ıñ} şekli ile karşılaşılmıştır. *Yëtmehe, kartıñ hölök kēvëk mıyıkhtarın yeşterse mögözlendërëp, borop ta yëbergen* (22).

Yapmış olduğumuz bu çalışma ile Başkurt grameri ve söz varlığına ilişkin bulgularla hem yazarın edebi kişiliğini hem de dünya görüşünü incelediğimiz eserler üzerinden ortaya koymaya çalıştık. Bu sayede Başkurt edebiyatı ve gramerinin yakından tanınması da hedeflenmiştir. Bu çalışma Başkurt Türkçesinin ses bilgisi, biçim bilgisi ve söz varlığı gibi kollarına ilişkin genel sonuçların yanı sıra, yazarın dil kullanımına ait

sonuçları da aktarmıştır. Metinlerin söz varlığı kullanımı ve dil bilgisel bulgular yazarın üslubunu ortaya koyan önemli ayrıntılar olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca alışma tarihsel perspektif içerisinde sosyal, siyasi, jeo-politik yapıların da dillerin birbirleriyle etkileşimi ve eklemlenmesi açısından da önemli sonuçlar içermektedir. Yazarın eserlerinden hareketle ortaya çıkan bulgular benzer çalışmalar için de yol gösterici olacak ve dönemin sosyo-kültürel yapısının anlaşılması açısından da etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

Agişev İ. M.; Biyişev E. G.; Zeynullina G. D.; İşmöhemetov Z. K.; Kusimova T. H.; Uraksin Z. G.; Yarullina U. M. (1993). *Başkört Têlênêñ Hüzlêğê I-II*. Moskova: Russkîy Yazık.

Alyılmaz, Cengiz (1994). Orhon Yazıtlarının Söz Dizimi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

Arat, Reşit Rahmeti (1987). Makaleler II, (Haz. Osman Fikri Sertkaya), *Türk Şivelerinin Tasnifi*, 69-149. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Aydiner, Mustafa (2014). Başkurt Türkçesinde Edatlar. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Baimov, P.; Gariiva, G.; Mustafina, P.; Şaripova, Z. (2003). *Yêğërmënsê Bivat Başkört Ezebiyetê*. Öfö: Resey Federatsiyahınıñ Meğarif Ministrılığy Başkört Devlet Üniversitesi.

Banguoğlu, Tahsin (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Başkört Têlênêñ Akademik Hüzlêğê. (2011). (Ed. Hisamitdinova F. G.) 8 Tom Ufa.

Başkört Têlênêñ Dialektarı Hüzlêğê. (2002). Ufa.

Bayimov, Robert (2009). Zeyneb Biyişeva Tormoşo Hem İjadı. (Der. Kamdim Aralbayev, Galiya Galimova, İrek Kinyabulatov) *Halıq Yazmışı hem Ezip İjadı*, 77-85. Öfö: Zeyneb Biyişeva İsemëndegê Başkörtostan Kitap Neşriyetê.

Bayraktar Erten, Nesrin (2000). Orta Türkçede Eylemsiler. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Benzing, Johannes (1995). Başkurtça. (Çev. Mustafa Argunşah) *Türk Dünyası Araştırmaları*, 95, 127-142.

Bikbayev, Ravil (2009). Zeyneb Biyişeva Tormoşo Hem İjadı. (Der. Kamdim Aralbayev, Galiya Galimova, İrek Kinyabulatov) *Talant Balqısı*, 9-14. Öfö: Zeyneb Biyişeva İsemëndegê Başkörtostan Kitap Neşriyetê.

Biyişeva, Zeyneb (1969). *Haylanma Eşerzer; Povester-Ĥıkeyeler (Cilt II)*. (Ed. R. A. Devletov) Öfö: Başkörtostan Kitap Neşriyetê.

Bulak, Şahap (2011). Tarihi ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Şart Kipi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 30, Konya, s. 71-98.

Bulak, Şahap (2017). *Karşılaştırmalı Tarihi Türk Yazı Dilleri Grameri Fiil Çekimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Buran, Ahmet; Alkaya, Ercan (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 3 'Kuzeybatı / Kıpçak Grubu'*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre- Thirtennth-Century*. Oxford The Clarendon Press.

Demir, Bekir (2002). Türkler Ansiklopedisi Cilt 20. (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Başkurdistan: Tarihi, Nüfusu, Etnopolitik Durumu ve Millî Gelişmeler*, 73-80. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Demir, Nurettin; Yılmaz, Emine (2003). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Devellioğlu, Ferit (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Dmitriyev, H. K. (1950). *Başkört Têlênêñ Grammatıkahı*. Öfö.

Durgut, Hüseyin (2006). Türkçede Yalın Hâl Kavramı Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 2004, II, 71-78.

Ehtemov, M. H. (2002). *Hezêrgê Başkört Têlê*. Öfö.

Eker, Süer (2011). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Eraslan, Kemal (1980). *Eski Türkçede İsim-Fiiller*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası.

Ergin, Muharrem (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.

Ercilasun, Ahmet Bican (2001). L, N, R' den Sonra Niçin T? *TDAY- Belleten* 2000, 191-194.

Ercilasun, Ahmet Bican; Akkoyunlu, Ziyat (2014). *Dîvânu Lugâti't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Ertürk, Fatma (2008). Başkurt Türkçesinde Sıfat-Fiil Ekleri ve İşlevleri. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Gabain, A. Von (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Golden, Peter B. (2014). *Türk Halkları Tarihine Giriş*. (Çev. Osman Karatay), İstanbul: Ötüken Yayınları.

Gömeç, Saadettin (2006). *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Güner, Galip (2013). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Hacıeminoğlu, Necmettin (1992). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Höseyinov, F. B.; Gilmalova, M. G.; Şekürov, R. Z. (2004). *Başkırt Ezebiyetě 10. Öfö*.

İlishev, İldus G. (2002). Türkler Ansiklopedisi Cilt 20. (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Sovyetler Birliği'nden Sonra Başkırdistan ve Rusya*, 64-72. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Kamalov, İlyas (2008). Tarihten Bugüne Başkırtlar Tarih, Dil ve Kültür Üzerine İncelemeler. (Haz. A. Özyetgin, A. Dünder, İ. Kamalov) *Başlangıçtan Günümüze Başkırtlar*, 25-39. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Karaağaç, Günay (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Karaağaç, Günay (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karagöz, Erkan (2011). Başkırt Sovyet Yazarı Zeyneb Biyişeva. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi 1*, 311-322.

Karamanoğlu, Ali Fehmi (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Keskin, Ramazan (2004). Başkırt Türkçesinde Zarf-Fiiller. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kiyikbayev, J. G.; Seyitbattalov, G.; İşbirzin, E.; Aznabayev, A.; Faritov, H.; Habibullina, F. (2010). *Başkırt Tělě*. Öfö: Zeyneb Biyişeva İšemendegě Kitap Neşriyetě.

Kiyikbayev, J. G. (2002). *Başkırt Tělěññ Fonetikahı*. Öfö.

Korkmaz, Ramazan; Deveci Mutlu (2011). *Türk Edebiyatında Yeni Bir Tür: Küçürek Öykü*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Kurat, Akdes Nimet (1965). Rus Hâkimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXIII (3-5) 91-126.

Kuzeyev, Ray Gumeroviç (2013). *İtil-Ural Türkleri*. (Çev. Arif Acaloğlu,) İstanbul: Selenge Yayınları.

Memiş, Ekrem; Köstüklü, Nuri (2008). *Yeni ve Yakın Çağda Türk Dünyası*. Konya: Çizgi Kitapevi.

Nadelyev, V. M.; Nasilov, D. M.; Tenişev, E. R.; Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnetyurkskiy slovar'*, Leningrad: İzdatel'stvo Nauka Leningradskoe Otdelenie.

Orkun, Hüseyin Namık (2011). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Öner, Mustafa (1994). Başkurt Türkçesinden Metinler. *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VIII*, 67-115.

Öner, Mustafa (2003). Edatların “Karşılaştırma” ve “Sınırlandırma” Bağlantıları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten 1999*, 147-157.

Öner, Mustafa (2011). *Türkçe Yazıları*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Öner, Mustafa (2013). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Öner, Mustafa (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Özkan, Nevzat (2007). *Türk Dilinin Yurtları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Özşahin, Murat (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Öztekten, Özkan (2008). Tarihten Bugüne Başkurtlar Tarih, Dil ve Kültür Üzerine İncelemeler. (Haz. A. Özyetgin, A. Dündar, İ. Kamalov), *"Tatar-Başkurt Meselesi" ve Başkurtça*, 70-91, İstanbul: Ötüken.

Öztürk, Göksel (2002). Türkler Ansiklopedisi Cilt 20. (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Başkurt Türkçesi ve Yazı Dilinin Gelişimi*, 103-109. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Rudenko, Sergey İvanoviç (2001). *Başkurtlar*. (Çev. Roza-İklil Kurban), Konya: Kömen Yayınları.

Serebrennikov, B.; Gadjeva, N. (2018). *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri*. (Çev. Tefvik Hacıyev, Mustafa Öner), Ankara: Türk Dil Kurumu.

Sırtı, Ezgi (2017). Kıpçakçadan Başkurtçaya Kök Fiillerde /s/ Fonemi, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 5 (9), 322-331.

Schönig, Claus (2013). *Modern Türk Dillerinin Eş Zamanlı Tasnifi ve Tarihsel Yönleri* (Çev. İsa Sarı), *Dil Araştırmaları*, 12, 221-257.

Şahin, Erdal (2010). *Tatar Türkçesinde Alkış ve Kargış Eki: -GİrI*, Uluslararası Tatar Türkçesi Bilgi Şöleni Bildirileri, (Ed. Prof. Dr. Erdoğan Boz), Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Basımevi, 383-389.

Şçerbinin, V. G. (1994). *Yeni Rusça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Tekin, Talat; Ölmez, Mehmet (2015). *Türk Dilleri Giriş*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Tekin, Talat (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kitap Matbaası.

Temir, Ahmet (1976). Türk Dünyası El Kitabı. *Bugünkü Türk Dünyası "İdil-Ural ve Yöresi"*, 1251-1271. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Togan, Zeki Velidi (1969). *Hatıralar: Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Milli Varlık ve Kültür Mücadeleleri*. İstanbul:

Tokatlı, Suzan (2002). Türkler Ansiklopedisi Cilt 20. (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Başkurt Türkleri*, 81-87. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Türk, Ahmet Turan (2014). Nurihan Fettan'ın 'Sızgıra Torgan Uklar' Romanı Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Uraksin, Z. G. (2006), *Başkört Tälänëñ Frazеologik Hüzlëğë*. Ufa.

Velitov, İşbuldı (2009). Zeyneb Biyişeva Tormoşo Hem İjadi. *Halkıbızın Arzaqlı Kızı*, 23-31. Öfö: Zeyneb Biyişeva İšemendegë Başkörtostan Kitap Neşriyetë.

Yağmur, Kutlay (2002). Türkler Ansiklopedisi Cilt 20. (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Başkurdistan'da Anadili Bilincinin Uyanması ve Ulusal Kimliğin Canlandırılması*, 94-102. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Yalçın, Süleyman Kaan (2013). *Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Yazıcı Ersoy, Habibe (2014). *Başkurt Türkçesinde Kip*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Yazıcı Ersoy, Habibe (2014). Başkurt Türkçesinde -nXkX/-DXkX/-ÂXkX Yapısı ve İşlevleri. *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, 463-488.

Yazıcı Ersoy, Habibe (2018). *Başkurt Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Yiğit, Ali (2002). Türkler Ansiklopedisi Cilt 20. (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Başkurdistan*, 88-93. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Yorulmaz, Osman (2008). Tarihten Bugüne Başkurtlar Tarih, Dil ve Kültür Üzerine İncelemeler. (Haz. A. Özyetgin, A. Dündar, İ. Kamalov), *1739-1740 Başkurt Bağımsızlık Mücadelesi*, 95-115. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Zekiyev, Mirfatih (2006). Mişerler, Başkurtlar ve Dilleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 19, 73-86.

Zeynullin, M. V. (2002). *Hežergë Başkört Ezebi Tělë Morfologiya*. Öfö: Resey Federatsiyahınıñ Meğarif Ministrılığy Başkört Devlet Üniversiteti.

Resimlerin Alındığı Kaynaklar

Resim 1: Zeyneb Biyişeva Tormoşo Hem İjadı, 6. Öfö: Zeyneb Biyişeva İšeməndegë Başkörtostan Kitap Neşriyetë.

Resim 2: Bayımov, Robert (2009). Zeyneb Biyişeva Tormoşo Hem İjadı. (Der. Kamdim Aralbayev, Galiya Galimova, İrek Kinyabulatov) Hılık Yazmışı hem Ezip İjadı, 77-85. Öfö: Zeyneb Biyişeva İšeməndegë Başkörtostan Kitap Neşriyetë.

Resim 3, 5 ve 8: Aralbeyev Kezim (2009). Zeyneb Biyişeva Tormoşo Hem İjadı. (Der. Kamdim Aralbayev, Galiya Galimova, İrek Kinyabulatov) Kelemdeşterë hem Zamandaştarı, 97-142. Öfö: Zeyneb Biyişeva İšeməndegë Başkörtostan Kitap Neşriyetë.

Resim 4: https://vk.com/club50598475?z=photo-69344323_456239138%2Fwall-50598475_584 (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

Resim 6: https://vk.com/club50598475?z=photo239647789_456241721%2Fwall-0598475_629 (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

Resim 7: https://vk.com/club50598475?z=photo-69344323_456239138%2Fwall-50598475_584 (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : DEMİR Gülözar
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 21.02.1994 / UŞAK
E-mail : gulizardemiir@gmail.com

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet Tarihi</i>
Lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2017
Lise	Turgut Reis AOTML	2012

Yabancı Dil

İngilizce (İyi)